MUZEUL
JUDEȚEAN
ARGEȘ

ARGESIS
XII

STUDII ȘI COMUNICĂRI

SERIA
ISTORIE

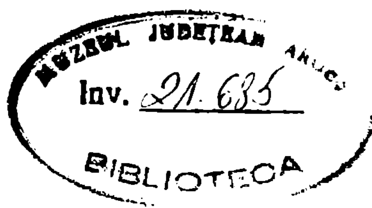
PITEȘTI - 2003

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ

ARGESIS

Studii şi comunicări
Seria Istorie
XII

PITEŞTI
2003

ARGESIS	ARGESIS
Seria Istorie	History series
Analele Muzeului Județean Argeș	Annals of the District Argeș Museum
Pitești	Pitești

EDITORI: CONSILIUL JUDEȚEAN ARGEȘ ȘI
MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
Adresa redacției: Str. Armand Călinescu, nr. 44, 110047 Pitești
tel./fax: 0248/220254

EDITORIAL STAFF: THE DISTRICT ARGEŞ COUNCIL AND
THE COUNTY ARGEŞ MUSEUM
Editorial Office Address: Armand Călinescu Street, 44, 110047 Pitești
phone/fax: 0248/220254
PITEŞTI - ROMÂNIA

Culegere și tehnoredactare computerizată:
Ionel DOBRE

I. S. S. N. 1453 - 2182

Responsabilitatea asupra conținutului științific al studiilor și
comunicărilor revine exclusiv autorilor.

SUMAR

ARHEOLOGIE, ISTORIE ANTICĂ ŞI MEDIE

ISTORIE MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

ISTORIA ÎNVĂŢĂMÂNTULUI

MUZEOGRAFIE

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂŢI

ADDENDA

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

ARHEOLOGIE, ISTORIE ANTICĂ ŞI MEDIE

RIT ŞI RITUAL ÎN NEO-ENEOLITICUL DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

ALIN FRÎNCULEASA*

Introducere. Istoricul cercetării complexelor de cult neo-eneolitice de pe teritoriul României, abordate în cadrul manifestărilor magico-religioase asociate „vieţii spirituale a comunităţilor neo-eneolitice", este parte a cercetării neo-eneoliticului, atât în sens diacronic, cât şi metodologic, conceptual.

Cercetarea în perioada interbelică a acestor complexe arheologice, la modul general a religiei comunităţilor neolitice, a avut un caracter oarecum izolat, aceasta şi datorită stadiului cercetării. Descoperirea plasticii antropomorfe era explicată prin prezenţa unui cult al fecundităţii-fertilităţii, acesta fiind raportat unor manifestări similare din spaţiul circummediteraneean (Niţu A., 1943-1945, p. 3 şi urm; Matasă C., 1946). Remarcăm că cercetarea arheologică românească nu a integrat în discursul ei „dezbaterile" cercetării socio-antropologice, etnologice, în ce priveşte acest aspect, discuţii ce au debutat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Europa şi America de Nord.

După al doilea război mondial, o dată cu înmulţirea descoperirilor arheologice, datorate în special săpăturilor pe suprafeţe extinse, discuţiile referitoare la aspectele vieţii spirituale ale comunităţilor neo-eneolitice, devin o obişnuinţă. Contextul socio-politic din acea perioadă nu putea să nu influenţeze discursul, analiza, interpretările. Analizele „materialiste", referitoare la religia populaţiilor primitive „au indus în studierea fenomenului religios elemente din sfera economicului şi socialului" (Monah D., 1997, p. 15), manifestările spirituale fiind văzute drept consecinţa unor nevoi materiale. Discuţiile s-au purtat în special asupra stadiului organizării sociale, respectiv matriarhală sau patriarhală, a comunităţilor neolitice. Vl. Dumitrescu afirma, încă din 1954, prezenţa stadiului de organizare patriarhal la nivelul culturii Cucuteni (Dumitrescu Vl., 1954, p. 201). I. Nestor respinge ideea existenţei matriarhatului, atâta timp cât observaţiile etnografice demonstrau caracterul izolat al acestui tip de organizare socială, şi care ar fi trebuit să aibă „un caracter universal", pentru a se putea vorbi de ea „într-o schemă de periodizare a comunei primitive" (Nestor I., 1970, p. 23). Fără să excludă existenţa unei ideologii, G. Childe respinge prezenţa unei religii în neolitic (Childe G., 1967, p. 72 şi urm.). În istoriografia românească se impune termenul „magico-religios" devenit sintagmă, ce asigură o abordare oarecum neutră,

* Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Prahova, Ploieşti.

rezervată a problematicii. Descoperirile de piese, complexe cu caracter de cult, au fost abordate în cadrul elementelor de suprastructură (Berciu D., 1960, p. 33 şi urm.).

Evoluţia cercetării a făcut ca răspunsurile simpliste de tipul celor încadrate în sintagme precum „cult al fecundităţii", „magico-religios", să devină unele ce privesc aspectele legate de elementele materiale ale vieţii spirituale, observabile arheologic în contexte specifice, într-o complexitate ce nu putea fi bănuită la începutul cercetării. Arheologic, au putut fi observate elemente ce sugerau complexitatea vieţii religioase a comunităţilor neolitice, eterogenitatea manifestărilor, inclusiv în spaţii culturale relativ uniforme, bine individualizate. Totuşi, discursul şi interpretările nu par să depăşească vechile răspunsuri legate de fecunditate, fertilitate şi magico-religios. Un discurs caracterizat ca rezervat a dominat cercetarea şi interpretarea acestui tip de complexe. Se observă o adevărată inflaţie de descoperiri, caracterul lor ritualic fiind uneori îndoielnic. Apelul aproape obsesiv la studiile lui M. Eliade este relativ uşor de remarcat (Andreescu R., 2002, p. 11), ca şi raportarea descoperirilor unor sanctuare la descoperirile din Anatolia (Monah D., 1997).

După anul 1989, discursul nu s-a schimbat la un nivel care să fie demn de remarcat. Evidenţiem însă studiile lui D. Monah, ce abordează marile teme ale religiei comunităţilor cucuteniene (Monah D., 1997, p. 201 şi urm.) şi neolitice în general (Monah D., 2001, p. 176 şi urm.). Recent, D. Monah realizează o sinteză asupra evoluţiei cercetării arheologice româneşti în ce priveşte aspectele „vieţii religioase ale comunităţilor neolitice", observând raritatea studiilor relativ la această problemă, justificată de riscul unor interpretări bazate pe descoperirile arheologice (Monah D., 2001, p. 173 şi urm.). Remarcă contrastul dintre bogăţia descoperirilor cu caracter religios şi lipsa abordărilor complexe ale respectivei problematici (Monah D., 2001, p. 176).

În cea mai recentă lucrare referitoare la plastica antropomorfă a culturii Gumelniţa, R. Andreescu remarcă caracterul riscant al unor concluzii asupra fenomenului religios al respectivei societăţi, în stadiul actual al cercetării, într-un moment în care ştim foarte puţine lucruri despre aspectele sociale, economice, politice ale comunităţilor Gumelniţa (Andreescu R., 2002, p. 11). Ambii cercetători evidenţiază superficialitatea vechilor studii referitoare la religia populaţiilor neo-eneolitice.

Premise conceptuale. În acest studiu ne propunem abordarea unor elemente de rit şi ritual. Tema permite discuţii, speculaţii pe/în mai multe direcţii. Precizăm că în abordarea acestui subiect ne-am propus să nu ne îndepărtăm foarte mult de informaţia specific arheologică. Remarcăm că descoperirile arheologice reprezintă „numai urmele care au rămas" legate de practicarea unor ritualuri (Boroffka N., 1992, p. 341).

Arheologic, şi-a făcut simţită prezenţa de-a lungul întregii epocii neo-eneolitice obiceiul de a depune ofrande, obiecte, în contexte bine individualizate, sugerând caracterul intenţional al acestei activităţi. Depunerile, interpretate ca având un caracter ritual, au putut fi observate arheologic, atât datorită contextului, cât şi caracterului „special", raportate la un caracter de repetabilitate al acestui tip de descoperiri. De obicei, depunerile au fost tratate separat, complexele fiind definite/încadrate contextului, respectiv gropi rituale, depuneri pe vetre, sacrificii etc. Vom plasa obiceiul de a depune (ofrande sau nu) în centrul discuţiei. Într-un sens mai larg, contextul depunerii şi inventarul considerăm că reprezintă „faţa" (materială) a

ritualului observabilă de către arheolog, parte a unor rituri greu de interpretat doar din izvoare arheologice (Andreescu R., 2002). Abordarea va respecta sensul observaţiei arheologice, dinspre activitatea de a depune (obiecte, ofrande animale sau umane etc.) în contexte bine individualizate, pentru a încerca să identificăm caracteristici corespunzând anumitor rituri. Vom încerca să recenzăm toate descoperirile de acest tip, publicate, urmând ca în urma unor clasificări care să abordeze inventarul, corelaţii între materiale, organizarea spaţială, palierele culturale, să încercăm să evidenţiem unele concluzii preliminare.

Prezentăm ritul ca „un ansamblu de conduite şi acte repetitive şi codificate...cu o puternică încărcătură simbolică, în scopul obţinerii unui efect direct" (Riviere C., 2000, p. 86). Ritualul reprezintă grosso modo „scenariul" după care se desfăşoară un rit. Din punct de vedere al observaţiei cu caracter arheologic, acesta implică atât inventarul, cât şi contextul.

Au fost descoperite depuneri cu caracter ritual, în care contextul diferă. Aceasta făcea parte probabil dintr-un scenariu ce „răspundea" unei anumite finalităţi a scopului ritualului, legată direct de rit. Este importantă groapa sau depunerea, reprezintă groapa numai cadrul unei manifestări, ce are legătură numai cu o anumită componentă legată de tipul de rit? Vezi şi depunerile în care cadrul nu este reprezentat de groapă. Există rituri legate direct de context. De asemenea, par să existe depuneri în care groapa nu reprezintă decât cadrul/contextul primar, vezi depunerile de sub locuinţe, depunerile de sub vatră, cuptor. Descoperirile unor piese dispuse pe vetre, altare, în gropi, fac parte din cadrul aceluiaşi obicei de a depune într-un sens ce depăşeşte „utilitarul strict" de a acţiona al comunităţilor neo-eneolitice.

Clasificarea complexelor. Clasificarea va urmări trei aspecte principale: contextul, organizare spaţială, inventar. Există un context primar şi unul secundar, ambele conexe cu organizarea spaţiului şi probabil legate de „funcţionalitatea" respectivului rit.

1. Contextual primar. 1.1. Depuneri exterioare, în care contextul este un suport, reprezentat de partea superioară a unor vetre, altare, laviţe, podele, nivelul de călcare al aşezării, locuinţe distruse, vase, pietre, lentilă de cereale; 1.2. Depuneri în interiorul unor amenajări/construcţii, contextul este reprezentat de miezul unor vetre sau altare, interiorul unor vase; 1.3. Depuneri sub nivelul de călcare al aşezării, contextul este reprezentat de gropi ce perforează suprafaţa/locul unde este amplasată aşezarea.

2. Organizarea spaţială (context ritual). 2.1. Construcţie în aer liber (Zăuan, Pianul de Jos, Poduri-84.2., Ghelăieşti-83.7.); 2.1.1. Depuneri pe locuinţe incendiate după distrugere (Şeinoiu, Bucşani); 2.2. Construcţie în interiorul unei locuinţe (Cârcea-Viaduct-3.2., 4., Trestiana-9.1., 9.2., Parţa-11.1., Cârcea-12, Piscu Crăsani, Grădiştea Coslogeni, Căscioarele-33.1., Poduri-35.1., Isaiia-36.1., Târgu Frumos-38.1., Tangâru, Căscioarele-54.1., Ghirbom, Tărtăria-48, Hârşova-56.1., 56.2., Borduşani, Pietrele, Truşeşti-75.1., 75.2., 75.3., Ghelăieşti-83.1., 83.2., Buznea, Poduri-84.1.); 2.2.1. În miezul unei vatre/altar ce se găseşte în interiorul unei construcţii (Târpeşti-39.1, Poduri-84.1., Malnaş); 2.2.2. În interiorul unor vase (Poduri-35.1., Isaiia-36.1., Poduri-68.1., Ghelăieşti-83.1., 83.3., Buznea); 2.3.1. Groapă, aflată sub o vatră ce se găseşte într-o locuinţă (Isaia-36.2., Târgu Frumos-38.3., 38.4., Bucşani, Căscioarele-62, Bereşti-71, Malnaş, Traian-80.11.); 2.3.2. Groapă, aflată sub o locuinţă/construcţie

(Trestiana, Parţa-11.2., 11.3., Turdaş, Noşlac, Târpeşti-39.2., Lişcoteanca, Glina, Izvoarele, Căscioarele-33.2., Hârşova-56.3., Poduri-35.2., 35.3., Târpeşti-39.2., Poduri-68.1., Vermeşti, Truşeşti-75.8, Drăguşeni-76.1., 76.2., 76.4., 76.5, Corlăteni, Traian-80.1., 80.2, 80.3., 80.6., 80.9., 80.10., 80.12., 80.14, Ghelăieşti-83.3, Gura Văii); 2.4. Groapă, care nu este suprapusă de o construcţie (Grădinile, Cârcea-2, Perieni, Sălcuţa-7, Tăşnat, Parţa, Tărtăria-13.1., 13.2., Suplacu de Barcău, Vărzari, Iclod, Ţaga, Baia, Ceamurlia de Jos, Goloviţa, Medgidia, Limanu, Târguşor, Cernavoda, Zau de Câmpie, Caşolţ, Uioara de Sus, Spanţov, Traian-Dealul Viei, Larga Jijiei, Târgu Frumos, Băneasa, Lişcoteanca, Bucşani-61.1., Gumelniţa, Cuptoare, Verbicioara, Ariujd, Scânteia, Girov, Dumeşti-77.1., Corlăteni, Doboşeni, Stânca Ştefăneşti, Carei-Cozard) 2.4.1. Dispuse aleatoriu în cadrul aşezării (majoritatea descoperirilor); 2.4.2. Dispuse central în cadrul aşezării (Perieni, Medgidia, Iclod-15.2., 15.3., 15.4., 15.7., Târgu Frumos-38.2., Bucşani-61.1., Truşeşti-75.8., Dumeşti-77.1.).

3. Inventarul. 3.1.1. vas (Poduri, Ghelăieşti); 3.1.2. vase (Bucşani, Podei, Parţa, Târpeşti, Traian-Dealul Viei, Lişcoteanca, Poduri, Bereşti, Truşeşti, Drăguşeni, Traian-Dealul Fântânilor, Corlăteni, Gura Văii, Carei); 3.1.3. vase şi greutăţi de lut (Şeinoiu); 3.1.4. vase, greutăţi de lut, craniu uman (Bălăneşti, Vidra); 3.1.5. vase, reprezentări antropomorfe (Bucşani); 3.1.6. vase, oase animale, unelte (Târgu-Frumos, Bucşani, Bereşti); 3.1.7. vase, unelte, oase, cranii bovidee (Grădinile, Sălcuţa, Tăşnat, Baia, Ţaga, Spanţov, Tăşnad, Sălcuţa, Verbiţa, Târgu Frumos); 3.2. podoabă de aur (Bucşani); 3.3.1. râşniţe (Turdaş, Vermeşti); 3.3.2. unelte, râşniţe, oase animale, schelete umane (Noşlac, Glina, Izvoarele, Bucşani, Căscioarele, Hârşova, Borduşani, Traian); 3.4.1. statuetă (Zăuan); 3.4.2. statuete (Coslogeni, Piscu Crăsani, Hârşova, Borduşani, Trestiana, Grădinile, Perieni, Parţa, Medgidia, Cernavodă, Tărtăria, Scânteia, Truşeşti, Dumeşti, Gura Văii, Carei, Buznea, Ghelăieşti, Poduri, Târpeşti); 3.4.3. falusuri (Văleni); 3.4.4. statuete şi vase (Ghelăieşti); 3.5.1. bovidee (Bucşani, Cozard); 3.5.2. ovicaprine (Ariujd); 3.5.3. cranii de animale (Poduri, Parţa, Trestiana); 3.5.4. oase animale, coarne (Verbiţa, Trestiana); 3.5.5. oase animale, statuete (Poduri); 3.6.1.oase umane (Iclod); 3.6.2. schelet copil (Cârcea-Viaduct, Tărtăria); 3.6.3. craniu de copil (Poduri); 3.6.4. craniu uman (Bălăneşti, Vidra, Girov); 3.6.5. cranii umane (Cârcea, Tărtăria, Căscioarele, Gumelniţa, Drăguşeni); 3.6.6. sacrificii umane (Cârcea, Tărtăria, Cernavodă, Iclod, Scânteia, Girov, Ariujd, Cucuteni, Drăguşeni, Traian, Doboşeni).

Discuţii generale. Câteva observaţii preliminare se impun. Din punct de vedere al contextului ritual, putem să observăm următoarele situaţii: 1. Contextul primar (general) este reprezentat de o groapă ce se află construită într-un context secundar, reprezentat de nivelul de călcare al aşezării, sub o locuinţă, sub o vatră/cuptor/altar; 2. Contextul primar este „un suport“ reprezentat de vatră, cuptor, altar, laviţă, ce se află construit într-un context secundar reprezentat de o locuinţă/construcţie sau în aer liber; 3. Contextul primar este reprezentat de miezul unei vetre, cuptor, altar, vas, ce se află construit, dispus într-un context secundar reprezentat de o construcţie sau în aer liber.

Din punct de vedere al stadiului de desfăşurare a ritualului, având în vedere descoperirile arheologice putem face câteva observaţii: a. Atunci când descoperim depuneri în care contextul ritual este reprezentat de o groapă (1), pe care din punct de vedere arheologic îl considerăm un complex închis, probabil ne aflăm în situaţia în care

piesele se află în poziţie rituală, ritul fiind „finalizat". Aceeaşi situaţie o putem presupune şi pentru depunerile de piese din miezul unor construcţii (2); b. În situaţiile în care inventarul ritual este depus pe altare, vetre, cuptoare, vase, putem presupune că piesele se aflau în context ritual, probabil când ritualul era încă în derulare. De altfel, majoritatea acestor descoperiri au fost interpretate ca făcând parte din inventarul unor sanctuare (Trestiana, Parţa, Căscioarele, Poduri, Isaia, Târgu-Frumos, Hârşova, Truşeşti, Buznea, Ghelăieşti etc.). Astfel de complexe arheologice ce implică descoperirea unor piese depuse pe vetre/altare/laviţe, par să fie şi rezultatul hazardului, distrugerea sau abandonarea respectivelor complexe realizându-se probabil când inventarul necesar derulării unui rit era în context ritual, piesele fiind etalate (Monah D., 1997, p. 36). Pentru acestea putem presupune că piesele respective nu stăteau mereu pe respectivele „suporturi", ci poziţia lor era legată de anumite sărbători, depuneri individuale etc. Precizăm că nu includem aici piesele care probabil erau parte din inventarul propriu-zis al sanctuarului, ne referim aici la reprezentările statuare antropo - sau zoomorfe, coloane, altare etc., cum sunt cele descoperite la Parţa, Gălăţui, Târgu-Frumos, Căscioarele, Tangâru, Izvoare, Truşeşti, Ghelăieşti etc. Problema existenţei sau nu a unor construcţii special amenajate, în care să se desfăşoare activităţi cu scop mai mult sau mai puţin religios, numite generic „sanctuare", este încă discutată de cercetătorii români (Monah D., 1997, p. 32; Andreescu R., 2002, p. 15 şi urm.). Raportându-se aproape obligatoriu la descoperirile de la Catal Huyuk (Monah D., 1997, p. 32), în urma unor descoperiri arheologice, cercetătorii români au afirmat existenţa unor astfel de construcţii şi pe teritoriul României (Petrescu-Dâmboviţa M., 1953, p. 13; Dumitrescu Vl., 1970, p. 22; Cucoş Şt., 1973, p. 213-214; Lazarovici Gh., 1986; Haşotti P., 1997, p. 80-81; Ursulescu N., 2001, p. 42 şi urm.). D. Monah remarca că „în stadiul actual al cercetărilor, o diferenţiere tranşantă între sanctuare, în sensul de construcţie sacră rezervată exclusiv cultului şi construcţiile profane ce conţin complexe de cult sau amenajări speciale pentru săvârşirea unor ritualuri nu se poate face" (Monah D., 1997, p. 32). Majoritatea cercetătorilor au definit sanctuarul, mai curând, conform caracteristicilor unui templu. De altfel, identificarea sanctuarului cu o locuinţă de cult nu este cea mai potrivită. La modul general, credem că sanctuarul reprezintă acel loc ce avea un caracter sacru, „loc sfânt" (Cauvain J., 1994, p. 155) cultic din cadrul unei construcţii, nu construcţia în sine, sanctuarul putând fi şi în aer liber (Monah D., 1997, p. 44) sau chiar o groapă în care erau depuse ofrande (Sârbu V., 1993, p. 252); c. Există descoperiri în care piesele ce făceau parte din inventarul unui complex de cult nu se aflau în context ritual, precum cele de la Piatra-Sat, Poduri, Isaia, Târpeşti, Mărgineni, Scânteia, Dumeşti, Lozna, Ghelăieşti, Poduri etc. unde lângă altare/vetre au fost descoperite diverse obiecte depozitate (Monah D., 1997, p. 31 şi urm). Ele par să susţină ideea că existau diverse „acţiuni" cu caracter religios ce se desfăşurau la date bine precizate sau aleatoriu în timp, în care piesele erau etalate (Monah D., 1997, p. 36). Acele construcţii în jurul cărora s-au descoperit piese puteau fi folosite ca „suporturi" pentru etalarea unor piese, vezi descoperirile de la Sabatinovka, Popudnia, Vounas, Ovcarovo, Ghelăieşti-83.2; d. O altă situaţie este aceea când lângă altare sau vetre sunt descoperite piese „de recuzită", unelte, vase în general, ce erau folosite probabil în cadrul unor ceremonii ce implicau depunerea unor ofrande, ceremonii ce par să aibă de cele mai multe ori, un caracter casnic.

Din punct de vedere al observaţiilor privind finalitatea ritualului, pornind de la context putem face câteva observaţii generale. Cadrul-context este reprezentat de: aşezare, locuinţă, vatră sau cuptor. Asociat cu acest cadru-context, dar şi cu inventarul putem presupune ca participanţi/beneficiari cel puţin două situaţii: 1. rituri individuale, la care participa un individ, eventual o familie, având un caracter casnic, desfăşurate mai mult sau mai puţin ocazional: rit de fundare a locuinţei, rit de consacrare, fundare a vetrei, altarului, rituri ce aveau legătură cu un cult al craniului; 2. rituri în care era implicată comunitatea: rituri legate de fundarea (re-fundarea) aşezării, rituri legate de anumite sărbători. Prezenţa în cadrul aşezării a unor gropi în general de mari dimensiuni, uneori dispuse central (Perieni, Iclod, Medgidia, Zau de Câmpie, Ţaga, Bucşani, Truşeşti, Ghelăieşti), a fost explicată prin existenţa unor rituri de fundarea sau re-fundarea a aşezării (Cucoş Şt., 1993, p. 76-77; Lazarovici Gh. şi colab., 1995, p. 284; Bem C., 2000, p. 20; Maxim Z., Tarcea L., 1999, p. 640; Lazarovici Gh., Meşter M., Maxim Z., 2002, p. 320) sau chiar cenotafuri (Dumitrescu H., 1953, p. 65).

Din punct de vedere arheologic pentru fundarea aşezării putem face observaţii specifice, presupunând-o ca o primă activitate a unei comunităţi atunci când îşi stabileşte un nou sălaş de locuire (Cucoş Şt., 1993, p. 76-77; Bem C., 2000, p. 20, Lazarovici Gh., Meşter M., Maxim Z., 2002, p. 320). Atunci când acest act nu are loc într-o fază iniţială de locuire, arheologic observăm existenţa unor gropi cu un inventar foarte bogat (la Cozard au fost descoperite 52 de vase întregi sau întregibile). Unele din aceste depuneri în gropi ar putea fi rezultatul unor activităţi legate de anumite sărbători, când comunitatea participa la „banchete“ ce implicau depunerea unor ofrande (Lazarovici Gh., Meşter M., Maxim Z., 2002, p. 320).

Depunerea unor cranii de bovidee, în general în gropi, a fost explicată ca o componentă a unor manifestări magico-religioase (Comşa E., 1987, p. 149), efect al unor credinţe asociate unui segment al economiei, respectiv creşterea animalelor (Berciu D., 1961; Comşa E., 1987). Observaţiile arheologice (de teren sau cele publicate) sunt lacunare. Puţinele date certe sunt cele de la Traian, Poduri, Bucşani, unde complexele par să corespundă unor rituri diferite. Dacă pentru Poduri depunerea unor cranii de bovidee în cruce a fost legată de prezenţa unui sanctuar în aer liber (Monah D., 1997, p. 44), descoperirile de la Traian şi Bucşani au fost asociate unor rituri de fundare a locuinţei (Dumitrescu H., Dumitescu Vl., 1959, p. 173), respectiv aşezare (Bem C. şi colab., 2000, p. 20).

Credem că gropile nu sunt în sine rituale, ci devin în urma acţiunii de a depune, groapa fiind contextul, parte a ritualului. Uneori groapa este numai cadrul desfăşurării sau cel mult cadrul primar al ritului. Depunerea inventarului sacralizează, consacră respectivul spaţiu. Nu acelaşi lucru se poate spune despre „suportul“ pe care se depuneau ofrande, care probabil era deja „încărcat“ de o anumită sacralitate. Unele gropi (rituale sau nu) ar putea să nu fie în legătură cu locuinţele ce la suprapun, fiind rezultatul unei evoluţii interne a respectivelor aşezări.

A fost observat, mai evident în eneolitic, prezenţa unor rituri legate fundarea, consacrarea locuinţei (Marinescu-Bâlcu S., 1997, p. 172; Monah. D., 1993, p. 21-23; Luca S. A., 2001, p. 90-91; Voinea V., 2001, p. 35 şi urm.; Monah D. şi colab., 2002, p. 244-245), a unor construcţii-ateliere (Monah D., 1976, p. 14; Marinescu-Bâlcu, 1983, p. 84). Astfel, înainte de construirea unei locuinţe se săpa o groapă în care erau depuse ofrande, ulterior peste respectivul complex se construia locuinţa. Din punct de

vedere al inventarului putem delimita trei arii cultural-geografice: a. Moldova, culturile Precucuteni şi Cucuteni, unde inventarul era format din vase, statuete, unelte, oase; b. Muntenia şi Dobrogea, culturile Boian şi Gumelniţa, unde sub locuinţe erau depuşi oameni, în general copii; c. în Transilvania şi Banat, unde descoperirile sunt mai puţin numeroase, apar ambele tipuri de inventar.

Problema existenţei unor sacrificii umane, în care sacrificaţii (copii în general) erau depuşi sub locuinţe, a fost recent abordată într-un studiu şi explicată ca activitate legată de sacralizarea spaţiului locuit (Voinea V., 2001, p. 35 şi urm.). Prezenţa sacrificiilor umane, presupune o organizare complexă a ritului, ce implică, în afară de „victimă", un sacrificator, o motivaţie, un beneficiar, demonstrând complexitatea „fenomenului religios" în epoca neolitică. Generalizând, finalitatea şi motivaţiile sacrificiului ar putea fi: de îndepărtare a unui rău, sacrificii de atragere a bunăvoinţei, sacrificii de mulţumire, sacrificii de sacralizare a unui loc sau a unui individ (Mauss M., Hubert H., 1997; Riviere C., 2000, p. 106). Încercând să facem unele corelaţii între sacrificiu şi contextul descoperirii acestor sacrificii, am putea presupune ca „beneficiari" ai unui sacrificiu: a. individuali/familie în cazul depunerilor de sub locuinţe sau în locuinţe (descoperiri la Tărtăria, Noşlac, Bucşani, Căscioarele, Hârşova etc.) b. comunitatea în cazul depunerii sacrificatului în gropi ce nu sunt suprapuse de locuinţe (descoperiri la Cârcea, Tărtăria, Iclod, Cernavodă, Ariuşd, Cucuteni, Scânteia, Girov, Traian etc.). Descoperiri ce sugerează sacrificii umane au fost observate de-a lungul întregului neo-eneolitic. Remarcăm că nu au fost descoperite înmormântări sub locuinţe aparţinând fazei B a culturii Gumelniţa.

Descoperirea unor cranii umane sau a unor reprezentări de cranii umane din piatră, a fost explicată prin existenţa unui cult al craniului (Dumitrescu H., 1954; Bolomey Al., 1983, p. 164; Dumitrescu Vl., 1988, p. 49; Lazarovici Gh., Maxim Z., 1995, p. 179 şi urm.). Analizând descoperiri din Anatolia, atribuite unui cult al craniului, J. Cauvain le asociază atât unor culte ocazionale familiale, cât şi permanente, prin venerarea unui strămoş al comunităţii (Cauvain J., 1994, p. 152 şi urm.). Riturile legate de vatră/cuptor au fost presupuse datorită unor depuneri, atât pe vatră, în miezul vetrei, cât şi sub vatră. Depunerile de sub vatră sau în miezul vetrei au legătură cu fundarea, consacrarea acestui tip de construcţie (Dumitrescu H., Dumitrescu Vl., 1959, p. 172; Marinescu-Bâlcu S., 1981, p. 26; Monah D., 1993, p. 21; Bem C., şi colab., 1999, p. 20; idem, 2002, p. 68; Bem C., 2002, p. 163-165, Ursulescu N. şi colab., 2002, p. 36). Depunerile de pe vatră sunt legate probabil de rituri punctuale, în care se depuneau ofrande, putând avea un caracter casnic, familial.

În loc de concluzii. Prin datele furnizate de descoperirile arheologice, tindem să avem imaginea unui „fenomen religios" complex, prezent în epoca neo-eneolitică. Putem presupune prezenţa în neo-eneolitic a unor rituri şi ritualuri asociate aşezării, locuinţei, vetrei, strămoşilor, în care „beneficiarii" pot fi atât individuali, cât şi comunitatea. O categorie a unor rituri greu de identificat este acela legat de anumite sărbători, ocazii, rituri cu un caracter casnic, dar şi rituri la care participa comunitatea. Am putea asocia riturile individuale mai mult cu elementele de magie, în sensul concluziilor lui E. Durkheim (Durkheim E., 1995), decât cu cele în care era implicată comunitatea, mai apropiate de ceea ce înţelegem prin religie.

Concluziile la care s-ar putea ajunge ar reprezenta numai un stadiu al cercetării. Acest subiect, respectiv religia comunităţilor preistorice, ce se pretează unor

speculaţii dintre cele mai diverse, pune inevitabil cercetătorul în faţa realităţii, frustrante, de a depinde numai de informaţii arheologice, specifice. Încercarea de a interpreta unilateral, într-un sens mai mult sau mai puţin religios, unele observaţii arheologice pe care nu le putem momentan explica şi raporta unei activităţi „normale", va face să percepem omul din epoca neolitică (şi) ca pe o fiinţă exagerat contemplativă. În acest context tentaţia construirii unei istorii, mai mult decât ipotetică, pare inevitabilă.

Asupra simbolisticii acestor manifestări, pentru care nu dispunem decât de descoperiri arheologice, se poate pronunţa mai curând un istoric al religiei ce beneficiază de o pregătire specifică. Totuşi, construcţiile teoretice, de cele mai multe ori sunt... teoretice. O sumă de factori ce ţin de observaţia arheologică, de o instruire teoretică cel puţin minimală, asupra unor comportamente legate de manifestări ce par să depăşească „caracterul strict utilitar", vor permite întâmpinarea, reacţia potrivită a arheologului, în faţa unor astfel de descoperiri. Arheologul, prin mijloace specifice, poate face observaţii şi oferi informaţii cât mai corecte asupra acestor descoperiri.

REPERTORIUL DESCOPERIRILOR

Am evitat descrierea unor complexe în text, asigurând astfel discursului o anumită cursivitate. În organizarea repertoriului descoperirilor, am încercat, pe cât posibil, să respectăm criteriul cronologic.

1. Grădinile (jud Dolj). Pe fundul gropii nr. 1, de formă aproximativ ovală, la adâncimea de 1,35 m faţă de nivelul actual de călcare, erau depuse ca ofrandă într-o oarecare ordine, un craniu şi coarnele provenite de la cinci bouri. În umplutura gropii s-au mai găsit numeroase cochilii de melci de mărimi diferite, peste o sută fragmente ceramice, două dintre acestea sunt ornamentate cu buline de culoare albă pe fond roşu-cărămiziu. A mai fost găsit un idol de formă cilindrică, asemănător celor de la Gura Baciului şi Donja Branjevina. Complexul aparţine orizontului final cu ceramică ornamentată cu buline de la Gura Baciului (Nica M., 1981, p. 32-35).

2. Cârcea (jud. Dolj), „La Hanuri". Sub un complex din epoca bronzului timpuriu a fost descoperită o groapă ce conţinea nouă cranii umane. Complexul a fost atribuit primei faze a grupului cultural Cârcea (Nica şi colab., 2001, p. 65).

3. Cârcea (jud. Dolj), „La Viaduct". 1. A fost descoperit un lăcaş de cult ce era alcătuit dintr-un minialtar din piatră cu urme de arsură, ceramică şi o reprezentare antropomorfă, complex atribuit culturii Cârcea IIID (Nica M., 1997, p. 23-24); 2. Tot în acest nivel cultural a fost descoperit un cuptor ce conţinea cinci indivizi incineraţi (Nica M., 1997, p. 23-24).

4. Cârcea (jud. Dolj), „La Viaduct". Într-un nivel de locuire atribuit culturii Starcevo-Criş, au fost descoperite resturi ale unui schelet de copil cu urme de ardere, resturi ce au fost depuse pe o vatră aflată în interiorul unei locuinţe (Nica M., 1976, p. 435).

5. Perieni (jud. Iaşi). Aproximativ în centrul aşezării a fost descoperită o groapă de cult, în urma sondajului stratigrafic efectuat în 1954 de Mircea Petrescu-Dâmboviţa. Groapa era ovală şi avea diametrul de 2,80 x 2,10 m, avea pereţii oblici şi baza neregulată; adâncimea era de 0,85 m faţă de suprafaţa actuală. Inventarul gropii cuprindea o cantitate mare de ceramică pictată, unelte din piatră, silex şi obsidian, bucăţi de lipitură de vatră, pietre arse, oase de animale, trei figurine antropomorfe şi

patru zoomorfe. Groapa şi materialul ce forma inventarul ei, au fost atribuite unui nivel de locuire Starcevo-Criş (Petrescu-Dâmboviţa, 1957, p. 65-83).
6. Poieneşti (jud. Vaslui). În nivelul de locuire Criş, într-o groapă de 2,50 x 2,30 m era depus un copil, contorsionat, iar peste el erau depuse vase ceramice (Voinea V., 2002, p. 36-37).
7. Sălcuţa (jud. Dolj), „Piscu Cornişorului". În nivelul de locuire Starcevo-Criş a fost descoperit un craniu de taur depus pe fundul unei gropi (Berciu D., 1961, p. 346).
8.Tăşnat (jud. Satu-Mare), „Sere". Într-o aşezare Starcevo-Criş IIID-IVA a fost cercetată o groapă în care era depus un craniu de bovideu ce avea şi coarne (Nemeti J., Astaloş C., Szilard G., 2002, a XXXVI a Sesiunea naţională de rapoarte arheologice Buziaş, 28 mai-1 iunie 2002).
9. Trestiana (com. Griviţa, jud. Vaslui), „Trestiana I". La sfârşitul anilor '80 au fost descoperite două locuinţe caracterizate ca având rol de cult, atribuite unui nivel cultural Criş IIIB-IVA. 1. Astfel, locuinţa cu nr. 3 (C/L_3) se află amplasată în partea de sud-vest a aşezării, are dimensiunile de 8 x 10 m (80 m^2), inventarul fiind alcătuit din ceramică, idoli antropomorfi, o vatră (0,80 x 0,95 m) ce se află în mijlocul locuinţei, o laviţă de 1,60 x 0,50 m, patru cranii de ovi-caprine ce erau dispuse pe un prag, iar alte trei fragmente de cranii de ovi-caprine se aflau la mică distanţă. Au mai fost descoperite tot aici trei coarne din lut şi unul din os, două împungătoare, trei statuete antropomorfe, toate în apropierea pragului din interiorul locuinţei (Popuşoi E., 1990-1992, p. 20-43). De asemenea, în interiorul locuinţei cu nr. 3 (C/L3) a fost descoperită o groapă (5,70 x 5,10 x 0,80 m) ce avea pereţii lipiţi, în centrul gropii se afla o vatră ovală (0,60 x 0,40 m) nederanjată. În apropierea vetrei se afla un vas de provizii, fragmente dintr-un altar, doi idoli antropomorfi şi unul zoomorf. De pe suprafaţa complexului s-au adunat cel mai numeros grup de elemente plastice din aşezare: şase figurine antropomorfe, cinci figurine zoomorfe, un idol conic, altăraşe şi un prăsnel (Popuşoi E., 1997, p. 114); 2. Un alt complex de cult pare să fie locuinţa cu nr. 6 (C/L_6). Suprafaţa locuinţei este de 8 x 5 m. În interiorul ei au fost descoperite două gropi, prima avea diametrul de 3 x 1,75 m, cealaltă de 3,25 x 1,85 m. În interiorul acestei construcţii a mai fost descoperită o laviţă pe care se afla o mare cantitate de material arheologic: ceramică policromă, unelte din os şi piatră, oase de animale. Spre colţul de nord-vest la cca. 0,75 m de prima groapă a fost descoperită o vatră lângă care se aflau un idol antropomorf şi un pahar cu două proeminenţe conice (Popuşoi E., 1990-1992, p. 20-43); 3. În groapa cu nr. 1 aflată în L6, de formă ovală, orientată nord-nord-vest–sud-sud-est de 1,75 x 3 m, au fost descoperite oase, cenuşă un topor din piatră, un împungător din os, un idol antropomorf (Popuşoi E., 1997, p. 115); 4. Groapa a doua, orientată est-vest, de 1,85 x 3,25 m, aflată în L6, avea pe latura de sud-vest o construcţie din piatră. Între straturile de piatră care erau deranjate se aflau fragmente ceramice. Groapa are formă relativ ovală, cu dimensiuni de 0,40 x 0,60 m şi care coboară sub nivelul podelei cu 0,50 m, plină cu cenuşă. În amestecul cu cenuşă au fost găsite patru figurine antropomorfe (Popuşoi E., 1997, p. 115). Ambele locuinţe (C/L_3 şi C/L_6) se aflau amplasate aproximativ în partea centrală a aşezării, datate în cultura Criş IV.
10. Verbiţa (jud. Dolj), „La eleşteu". În nivelul I Starcevo Criş, în şanţul IV (inclusiv caseta IVa) s-a descoperit un bordei a cărui groapă are o formă foarte probabil rotundă, cu diametrul de 4,60 x 3,60 m. Pe fundul gropii s-a găsit un vas sferic dat cu culoare roşie în interior şi pe zona superioară a suprafeţei externe. Nu departe de vas se găsea

un corn de taur, iar la un nivel puţin mai ridicat se depuseseră coarnele unui cerb („mască") la baza cărora se păstra o parte din craniu. Tot pe fundul gropii s-au găsit coarne de căprioară şi un craniu de cerb în stare fragmentară (Berciu D., 1959, p. 75).

11. Zăuan (jud. Sălaj), „Dâmbul cimitiriului". În nivelul Criş IV a fost descoperit un complex de cult. O statuetă de lut (Venus de la Zăuan) era aşezată cu faţa în jos pe un platou de chirpic, interpretat ca altar, gros de 0,20-0,25 m, lung de 0,90 m, la adâncimea de 0,36 m. Altarul, construit în aer liber, era protejat de o gardină de pământ. Lângă altar se afla o groapă, având forma unei pâlnii răsturnate cu diametrul de 1,25-1,30 m şi o adâncime de 1,42 m. În groapă au fost găsite câteva fragmente ceramice, chirpic; în centrul gropii erau două lespezi de piatră. Lângă sau pe altar au mai fost descoperite un fragment de mască din lut, un vas cu două guri, un fragment de vas prevăzut cu mai multe orificii (Lako E., 1977, p. 43-44).

12. Parţa (jud. Timiş), „Tell I". În zona centrală a staţiunii arheologice a fost descoperit un sanctuar ce a avut două faze de funcţionare, atribuit culturii Banatului, faza a II-a. 1. În prima fază, sanctuarul avea forma unei construcţii rectangulare, era orientat est-vest, avea dimensiunile de aproximativ 12,5 x 7 m. În partea nord-vestică se găseau urmele unor despărţituri, distrusă în bună parte de faza a doua de construcţie. Un perete distrus şi nivelat, din lut şi nisip „tencuit" cu pământ galben lutos, delimita în interiorul sanctuarului o zonă sacră în care se găsea o masă-altar. Altarul avea o formă dreptunghiulară, fiind mărginit de pereţi înalţi de cca. 50-60 cm. Sanctuarul a fost împărţit de către cercetătorii respectivei aşezări în câteva zone, fiind compus din: a. intrarea largă de circa 0,60 m; b. o vatră portabilă ce se găsea în faţa intrării, fiind suspendată pe trei-patru picioare de lemn; c. soclul unui suport de idol-bust, având la bază 0,50 x 0,60 m; d. loc pentru depozitarea cenuşii de la resturile arse ca ofrande; e. o casetă lată de 0,40 m şi lungă de circa 0,60-0,80 m. De asemenea, au mai fost descoperite mai multe unelte mari de silex cu muchii tăioase. În faza a doua, după ce resturile primei faze au fost îndepărtate parţial, s-a construit un nou sanctuar, ceva mai mic. Dimensiunile noului sanctuar sunt de 11,6 x 6 m (pe axa lungă, est-vest). Avea două încăperi, una spre est, cealaltă spre vest. Încăperea dinspre răsărit adăpostea o statuie monumentală ce se afla pe un soclu de lut. Era o statuie dublă ce avea înălţimea de 0,90 - 1 m, soclul avea dimensiunile de 1,35 x 0,50 x 0,45 m şi era incizat. Tot aici s-au mai descoperit o masă-altar, o cupă cu picior, o vatră portabilă, un altar, o tavă pentru depunerea ofrandelor. În încăperea de vest au fost descoperite o masă-altar, o vatră portabilă, un soclu pentru un bust de idol, o casetă de lut pentru arderea cenuşii şi depunerea de ofrande, un vas antropomorf în care au fost găsite oase de animale, mai multe greutăţi de ţesut, două căpăţâni de taur din lut etc. În centrul sanctuarului era o masă-altar cu o suprafaţă de 31-33 m^2. Ea se sprijinea pe nouă stâlpi. Ulterior masa a fost împărţită în două prin ridicarea unui perete despărţitor, din nuiele şi pari (Lazarovici Gh., Draşovean Fl., Maxim Z., 2001); 2. Tot în cadrul acestei aşezări a fost descoperită o groapă de cult (groapa cu nr. 63). Suprapunea sanctuarul a şi se afla sub ultima lipitură a sanctuarului b. Inventarul consta dintr-un obiect de lut oval cu perforaţii, un fragment de vas cu faţă umană incizat, o greutate de lut, fusaiole nearse, fragmente de vase (Lazarovici Gh., Draşovean Fl., Maxim Z., 2001, p. 209); 3. În sanctuarul 2, s-au găsit un idol şi un vas zoomorf depuse în groapa de lângă stâlpul intrării de vest (Lazarovici Gh., Draşovean Fl., Maxim Z., 2001, p. 285); 4. Într-o groapă descoperită în 1970 ce avea 3 x 0,7 x 0,5 m, au fost găsite depuse şase capace

de vas, un idol antropomorf, o protomă antropomorfă, o bilă de praştie, o greutate de plasă, foarte multă ceramică, oase de animale (Lazarovici Gh., Draşovean Fl., Maxim Z., 2001, p. 33-34, 284).

12. a. Cârcea (jud. Dolj), „Viaduct". În nivelul cultural Vinca-Dudeşti a fost cercetată o locuinţă de suprafaţă caracterizată ca având un rol de cult (Nica M., 1984, p. 43). În colţul de sud se aflau aşezate cu grijă un pahar, un vas de uz comun, un vas antropomorf, spre vest se aflau o greutate de lut, un topor lustruit, o plăcuţă şi un frecător din piatră. Locuinţa nu avea vatră. (Nica M., 1984, p. 42).

13. Tărtăria (jud. Alba), „Gura Luncii". În orizontul cultural atribuit culturii Turdaş, au fost descoperite două gropi de cult. 1. În prima groapă au fost descoperite oase umane depuse dezordonat, trecute prin foc şi unele sparte, ale unui individ de 35-40 ani, ceramică, 26 statuete antropomorfe de lut, doua statuete antropomorfe de tip „cicladic" din alabastru, o brăţară din scoica *Spondylus* şi trei tăbliţe din lut ars, din care una avea incizate o scenă (de vânătoare), iar două cu motive pictografice incizate (Vlassa N., 1976, p. 31-32); 2. În a doua groapă, ce avea tot un caracter ritual, au fost descoperite alături de o tăbliţă cu motive pictografice incizate, plastică, ceramică (Maxim Z, 1999, p. 103).

14. Orăştie (jud. Hunedoara), „Dealul Pemilor". În anul 1993, în punctul X_2, într-un nivel de locuire Vinca-Turdaş, a fost descoperit în locuinţa nr. 3 (L_3) un complex de cult, alcătuit din două statuete şi o protomă de vas de cult, toate antropomorfe. Sabin A. Luca sublinia faptul că acest complex reprezintă „o trusă magică". Statuetele sunt de sex diferit, cea masculină are înălţimea de 11,9 cm, iar cea feminină de 3,9 cm. Protoma are înălţimea de 7,5 cm, lăţimea de 4,5 cm (Luca S. A., 1994, p. 363-367).

15. Iclod (comuna Iclod, jud. Cluj), „Pământul Vlădicăi". În această aşezare au fost descoperite mai multe complexe de cult, atribuite complexului cultural Iclod. 1. Un vas era depus într-o groapă (Lazarovici Gh., 1994, p. 327); 2. Groapa nr. 92 cu diametrul de 1,75 m şi adâncimea de 0,50 m se afla în zona centrală a aşezării. Inventarul era alcătuit din oase, 14 vase, trei topoare din piatră ce au dimensiuni cuprinse între 20 şi 35 cm. Groapa a fost săpată în trepte, mai ales spre est. Pe fundul gropii erau aşezate trei pietre mari, pe un strat de cenuşă, oase arse şi resturi de cărbune (Lazarovici Gh., 1995, p. 509-510); 3. Groapa nr. 94 se află amplasată în centrul aşezării era de mici dimensiuni, în exteriorul ei descoperindu-se un vas şi oase umane (Lazarovici Gh., 1996, p. 270); 4. Groapa nr. 95 era amplasată în centrul aşezării, la adâncimea de 0,45 m , inventarul fiind alcătuit dintr-un vas şi oase umane (Lazarovici Gh., 1996, p. 270); 5. Groapa nr. 96 avea un inventar alcătuit dintr-un vas, fragmente dintr-un parietal şi un frontal uman (Lazarovici Gh., 1996, p. 270); 6. Groapa nr. 97b are dimensiunile de 40 x 50 cm, conţine două oase umane, mai multe vase sparte ritual (Lazarovici Gh., 1996, p. 271); 7. Groapa nr. 98 se află în centrul aşezării la circa 0,50 m de groapa de cult cu nr. 92. Are dimensiunile de 1,1 m x 0,20 - 0,40 m x 0,45 - 0,55 m. În interiorul ei au fost descoperite zece vase depuse în linie, câteva fragmente de oase umane, un corn de berbec. Orientarea gropii este nord-sud (Lazarovici Gh., 1996, p. 271).

16. Suplacu de Barcău (jud. Bihor), „Corău I". Au fost descoperite patru gropi de cult atribuite grupului cultural Suplacu de Barcău, una aparţinând nivelului I, iar trei în nivelul III. Gropile notate cu GXIII, G XIV, GXV (= Gr. 1, Gr. 2, Gr. 3, Gr. 4) sunt de formă rectangulară cu colţurile rotunjite (Gr. 1 = 0,60 x 0,45 m) sau ovală (celelalte gropi au diametre de 1, 45 m; 0,75 m; 0,60 m) având pereţii şi fundul arse. Adâncimea

acestor gropi variază între 0,25 – 0,30. Ele conţin fragmente ceramice, oase de animale, cenuşă şi cărbune. Gr. 1 a fost cercetată în anul 1981 (Ignat D. F., 1998, p. 31).
17. Vărzari (jud. Bihor). A fost cercetată în anul 1980 o groapă care avea formă circulară, cu diametrul de 1,50 m şi adâncimea de 0,45 m. Inventarul gropii consta numai din ceramică, în majoritate pictată sau cu urme de pictură. În zonă nu s-au descoperit alte gropi şi nici strat de cultură (Ignat D. F., 1998, p. 31).
18. Ţaga (jud. Cluj), „Baza arheologică". Groapa nr. 28 are formă ovală, cu dimensiuni de 2,8 x 2,2 x 0,35 m (posibil să fi fost un semibordei abandonat), în umplutură erau numeroase resturi de cranii de cerb şi vită, multe cu urme de ardere, alte oase de animale, maxilare de bovine şi cerb, ceramică fragmentară, complex atribuit comunităţilor orizontului cultural Ţaga II (Lazarovici Gh., Meşter M., Maxim Z., 2002, p. 320).
19. Medgidia (jud. Constanţa), „Cocoaşă". Aici a fost descoperită şi cercetată o groapă rituală de formă ovală (4 x 1,05 m) în care se aflau 60 unelte din silex, un topor de granit, o dălţiţă din gresie, două frecătoare, două împungătoare, o spatulă din os, câteva „plantatoare" din corn, diferite podoabe, ceramică, două piese de forma unor jumătăţi de elipsă, mai multe figurine antropomorfe, complexul aparţinând primei faze a culturii Hamangia (Haşotti P., 1997, p. 63).
20. Baia (jud. Tulcea), „Drumul vacilor". În anul 1974 a fost dezvelită parţial o groapă, atribuită culturii Hamangia II. S-a observat că deschiderea gropii era de 2,45 m, prezentând în partea de est o treaptă pentru coborâre. Groapa a fost săpată de la baza nivelului superior al stratului de cultură şi intra în pământul galben steril pe o adâncime de 1,20 m. Pereţii gropii erau uşor înclinaţi în afara, fundul avea o uşoară albiere. La golirea gropii au fost descoperite numeroase fragmente ceramice de vase sparte *in situ*, oase de animale, scoici, melci, bucăţi mici de chirpic ars şi cenuşă. La baza gropii era depus un craniu de bovideu. În faţa orbitei drepte se afla un toporaş de piatră şlefuit nefinisat. Între coarnele bovideului se afla un fragment mare de strachină, plin cu cenuşă, iar în apropierea craniului s-au descoperit trei lame de silex. De jur-împrejurul craniului au fost găsite foarte multe fragmente ceramice de la diferite vase ce au fost întregite parţial şi care sunt ornamentate aproape în totalitate (Lazurcă E., 1980, p. 7-8).
21. Ceamurlia de Jos (jud. Tulcea). Groapa nr. 20 a fost săpată în suprafaţa A în anii 1952 şi 1953. Groapa are o formă rotundă în plan, cu diametrul de 4 x 3,80 m, pereţii drepţi. În groapă s-au descoperit foarte multe oase de animale, cărbuni, cenuşă, multe din oasele erau arse. La un loc cu oasele s-au descoperit râşniţe de piatră, fragmentate. S-a observat că multe oase reprezentau coloane vertebrale intacte, inclusiv de peşte, ceea ce presupune depuneri intenţionate. În groapă au fost descoperite şi fragmente ceramice, puţină cenuşa şi cărbune (Berciu D., 1966, p. 145-147). Complexul datează din cultura Hamangia faza II.
22. Goloviţa (jud. Tulcea). În şanţul I/1960 s-a descoperit la adâncimea de 0,65-0,80 m o groapă rotundă în plan, având diametrul de 0,90 m. În interiorul ei au fost descoperite numeroase fragmente ceramice de la vase sparte intenţionat, precum şi vase întregi, aşezate într-o anumită ordine şi cu grijă. În special au fost sparte vasele mari. Pe latura de nord-vest a gropii se aflau trei cupe cu picior, aşezate intenţionat cu gura în jos. Aproximativ în centrul gropii era aşezat în picioare un văscior bitronconic. Au mai fost descoperite multe fragmente ceramice, un singur os de animal (Berciu D., 1966, p. 240-242). Complexul datează din cultura Hamangia faza II.

23. Cenavoda (jud. Constanţa), „Columbia D". 1. Într-o groapă au fost depuse cranii umane întregi sau fragmentare, femure, oase de animale, scoici, o piatră (Morintz S., Berciu D., Diaconu P., 1955, p. 154-156); 2. Complexul N cuprinde două cranii de la care lipsesc maxilarele inferioare, având alături un craniu de copil, un vas bitronconic, fragmente ceramice, un maxilar de bou. Sub unul din cranii erau scoici (Morintz S., Berciu D., Diaconu P., 1955, p. 157); 3. Complexul O cuprindea un schelet de copil ciopârţit, un vas, scoici, oase de animale, o statuetă feminină (Morintz S., Berciu D., Diaconu P., 1955, p. 157); 4. În groapa cu nr. 1 au fost descoperite alături de oase umane, oase de animale, figurine antropomorfe, unelte din silex, ceramică (Berciu D., Morintz S., 1957, p. 85); 5. Groapa nr. 2 se afla la vest de groapa nu. 1, la o adâncime de 2,40 m faţă de nivelul actual. Inventarul era format din oase umane, oase de animale, cochilii de scoici, figurine antropomorfe, unelte din silex şi un topor din piatră. Oasele umane nu se aflau în poziţie anatomică (Berciu D., Morintz S., 1957, p. 85).

24. Limanu (jud. Consanţa). La 0, 35 m adâncime a fost descoperită o groapă în care se aflau depuse un craniu de *Hydruntinus hydruntinus*, dentiţia de la alte câteva exemplare de acelaşi animal, un fragment de brăţară de scoică *Spondylus*, două lame de silex şi câteva fragmente de ceramică aparţinând culturii Hamangia faza III (Galbenu D., 1970, p. 77).

25. Târguşor (jud. Constanţa), „Urs". Într-o groapă cu diametrul de 0,60 m au fost descoperite peste 200 de aşchii de silex. Complexul a fost datat în cultura Hamangia faza III (Haşotti P., 1997, p. 23).

26. Grădiştea Coslogeni (jud. Călăraşi). 1. În groapa bordeiului nr. 5 au fost descoperite trei statuete antropomorfe lângă vatră, împreună cu solzi de peşte şi fragmente de la o carapace de broască ţestoasă. În apropierea uneia dintre figurine au fost descoperite două mărgele (Neagu M., 1997, p. 98); 2. statuetă antropomorfă depusă pe vatra unui bordei (Neagu M., 1997, p. 98); 3. statuetă antropomorfă depusă pe vatra unui bordei (Neagu M., 1997, p. 98). Complexele sunt atribuite culturii Boian, faza Bolintineanu.

27. Piscu Crăsani (jud. Ialomiţa). O statuetă a fost descoperită depusă pe vatra unei locuinţe de suprafaţă Bolintineanu (Neagu M., 1997, p. 98).

28. Lişcoteanca (jud. Brăila), „Moş Filon". În nivelul de locuire Boian, faza Giuleşti, a fost descoperită o groapă de cult. Ea se afla într-o locuinţă-bordei, în colţul de nord-vest al acesteia. Groapa era de formă conică, cu gura perfect rotundă, având în partea superioară diametrul de 0,80 m şi adâncimea de 1,25 m. Conţinutul acestei gropi era format din cenuşă, cărbune, vase întregi sau fragmentare (Harţuche N., 1983, p. 7-37)

29.Gălăţui (jud. Călăraşi), „Movila Berzei". În al doilea nivel de locuire atribuit culturii Boian, faza Giuleşti a fost descoperit un sanctuar ce avea dimensiuni apreciabile: 8 x 10 m. Construcţia era dispusă pe direcţia nord-sud. Edificiul avea ferestre rotunde şi pereţi din chirpic masiv cu urme de pictură albă şi roşie. Întreaga construcţie a fost ridicată pe o platformă de chirpic şi bârne dispuse transversal pe direcţia est-vest. Sub platformă şi chiar încastrate în aceasta, au fost descoperite fragmentele unui sanctuar miniatural. În interiorul „edificiului" au fost descoperite mai multe laviţe patrulatere sau rectangulare, două vetre cu gardină înaltă de 20-25 cm şi aproximativ în centrul incintei un stâlp de formă pătrată. În afara pieselor de mobilier a

fost descoperită o cantitate importantă de vase ornamentate şi două statuete antropomorfe, fragmentare (Neagu M., 1999, p. 22).

30. Glina (jud. Ilfov), „La Nuci". În aşezarea atribuită culturii Boian - faza Vidra, ce era protejată de un şanţ de apărare, au fost descoperite mai multe morminte de copii, din care unul se afla plasat sub podeaua unei locuinţe. Acest mormânt cu caracter ritual a fost descoperit de M. Petrescu-Dâmboviţa în anul 1943. Se afla plasat în partea de sud-est a sectorului săpat. Groapa mormântului şi scheletul din ea erau acoperite de o locuinţă de suprafaţă de la baza stratului de cultură Boian (faza Vidra). Scheletul era în poziţie chircită, pe partea stângă (Comşa E., 1974, p. 202).

31. Izvoarele (jud. Giurgiu). Sub platforma unei locuinţe, in dreptul limitei de nord-est, la 1,90 m adâncime a fost descoperit un mormânt de înhumaţie. Scheletul, aparţinând unui individ în vârstă, se afla în poziţie chircită moderată, pe partea stângă, orientat cu craniul pe direcţia nord-est. Nu avea inventar. Complexul aparţine unui nivel de locuire Boian-Spanţov (Comşa E., 1970, p. 89).

32. Spanţov (jud. Călăraşi), „Malul Bulicoaiei". În anul 1952 a fost descoperită o groapă rituală pe fundul căreia era depus un cap de *Bos primigenius* lung de 0,80 m, în jurul său aflându-se vase sparte. Complexul a fost atribuit nivelului de locuire Boian-Spanţov (Bucur M., 1953, p. 224-225).

33. Căscioarele (jud. Călăraşi), „Ostrovelul". În nivelul de locuire atribuit culturii Boian-Spanţov, au fost degajate în anul 1968 două locuinţe şi un mare complex de cult, respectiv un sanctuar. 1. Sanctuarul, avea două încăperi, era o construcţie de dimensiuni mari (16 x 10 =160 m^2). El se afla amplasat aproximativ în centrul aşezării. Una din încăperi avea podeaua din lut, pereţii erau pictaţi cu motive geometrice, vopsite în alb-gălbui pe un înveliş roşu, aşternut ca fond pe tencuiala de lut a pereţilor. Pe unul din pereţii acestei încăperi era montat un „medalion" de lut, circular, pictat cu o spirală roşie. Două coloane înalte de circa 2 m, cu diametre diferite, modelate din lut, pe trunchiuri de copac, erau principalele piese de cult. De formă tronconică, cu secţiunea ovală, îngustate spre vârf, cele două coloane aveau trei straturi succesive de lipituri, pe fiecare strat fiind pictate motive decorative diferite. În sanctuar au mai fost descoperite o laviţă din lut pictată, o râşniţă. Nu au fost descoperite nici un fel de piese antropomorfe şi zoomorfe (Dumitrescu Vl., 1970, p. 5-24); 2. În apropierea uneia dintre coloane a fost descoperit un copil îngropat (Dumitrescu Vl., 1970, p. 5-24).

34. Traian (jud. Neamţ), „Dealul Viei". În anul 1961 în afara şanţului de apărare s-a descoperit o groapă săpată de la nivelul corespunzător stratului de cultură precucutenian, ce se adâncea până în lutul galben, steril arheologic. În pământul de umplutură se aflau câteva pietre, oase de animale, cioburi, iar la fund, la cca. 1,40 m adâncime (de la nivelul actual), o serie de pietre destul de mari şi un vas piriform (Dumitrescu H., Dumitrescu Vl., 1970, p. 49-50).

35. Poduri (jud. Bacău), „Dealu Ghindaru". 1. A fost descoperit un sanctuar (L 36) ce datează de la sfârşitul fazei Precucuteni II, aflat în primul nivel al staţiunii la adâncimea de 4,15 m. Nu a fost degajat în întregime. În interiorul sanctuarului au fost descoperite două vetre, aflate la mică distanţă una de alta. În apropierea primei vetre a fost găsit un complex de obiecte, format dintr-un vas în miniatură, un tron de lut ars şi şapte mici statuete feminine. Lângă cea de-a doua vatră, într-un vas sfărâmat de prăbuşirea pereţilor, dar care fusese protejat de un vas mai mare, aşezat cu baza în sus, au fost descoperite 21 statuete feminine, 13 tronuri de lut ars şi alte două mici obiecte, toate

acestea, inițial învelite în paie. Din aceste statuete, 15 erau mai mari, pictate în roşu, fiecare dintre ele având probabil un tron de lut, şase erau mai mici, tot feminine, îngrijit lucrate, dar nepictate (Monah D., şi colab., 1982, p. 11-13). Faptul că o parte din sanctuar era distrus de un şanţ din epoca bronzului, nu a permis să fie precizate dimensiunile şi eventualele amenajări interioare; 2. Locuința 73a avea un vas îngropat sub bârnele platformei (Monah D. şi colab., 2002, p. 244); 3. Sub platforma locuinței 73a a fost descoperit un complex de formă aproximativ ovală, orientat est-vest, cu diametrul de 1,5 x 1 m. Complexul era format din 135 pietre de râu aranjate cu grijă. În mijlocul acestui pavaj se afla o groapă de formă circulară, cu diametrul de 0,3 m şi adâncimea de 0,4 m. Pe fundul gropii, central, era depusă o statuetă feminină, în poziție şezând, cu fața orientată spre est. Statueta are înălțimea de 4 cm, fiind un exemplar tipic precucutenian, faza III. În umplutura gropii se afla un sediment maroniu cu bucățele de chirpic ars şi cărbune de lemn şi o cochilie de scoică. Pavajul era acoperit de un strat de lut, cu grosimea de 1 cm în zona ce suprapunea groapa şi aproape 10 cm spre margini. Pe această lutuială au fost aşezate bârnele locuinței 73a (Monah D. şi colab., 2002, p. 245); 4. în apropierea locuinței 73a, au fost identificate două gropi de cult cu depuneri de oase (Monah şi colab., 2001, p. 193). Nu dispunem de alte informații pentru a aborda fiecare groapă separat.

36. Isaiia (jud. Iaşi), „Balta Popii". 1. În anii 1996-1999 a fost descoperită locuința 1 precucuteniană ce avea un caracter de cult. Inventarul era format din un vas *askos*, două măsuțe de cult, o mare cutie de lut cu colțurile rotunjite, o tabletă de cult cu semne incizate, un vas ce conținea 21 statuete feminine de lut cu acoliții lor stilizați, 13 scăunele-tronuri. Locuința avea două faze de construcție, era plasată central în cadrul aşezării (Ursulescu N., Merlan V., Tencariu F., 2000, p. 110-111); 2. În anul 2001 cercetându-se locuința nr. 3, precucuteniană, caracterizată ca având un rol de cult, s-a observat că sub cuptorul din locuință fusese săpată o groapă (Ursulescu N., Merlan V., Tencariu F., 2002, p. 161) Nu cunoaştem inventarul complexului.

37. Larga Jijiei (jud. Iaşi). Groapă precucuteniană, cilindrică, a fost umplută exclusiv cu resturile unor pereți incendiați ai unei locuințe (Nestor I., 1952, p. 48; Marinescu-Bâlcu S., 1974, p. 106).

38. Târgu Frumos (jud. Iaşi), „Baza Pătule".1. În locuința 11 căreia i-a fost atribuit un rol de cult, ce avea două camere, lângă vatră a fost descoperit un altar. Era pictat cu alb şi roşu brun. Pe baza de lut, în formă de casetă, a altarului se ridică o placă înaltă de 0,25 m, lată de 0,20 m şi groasă de 3 cm. Aceasta redă stilizat aspectul corpului uman, iar zona gâtului şi a capului erau rupte (Ursulescu N., Boghian D., Cotiugă V., 1999, p. 121); 2. În anul 1999 a fost cercetată groapa nr. 26,. Se afla la 2,10 m de suprafața actuală, avea adâncimea de 1,20 m de la nivelul de săpare, şi diametrul de 0,70 x 0,30 m. Inventarul consta din patru bucranii (unul de *Bos primigenius* şi trei de *Bos taurus*), 43 de coarne de la bovidee, resturi osoase de bovine, ovicaprine, porcine, cabaline, cervidee, urs, castor, lup, vase cu trăsături antropomorfe, opt statuete antropomorfe, şase dăltițe şi topoare şlefuite, şase fragmente de râşnițe, o nicovală de piatră, o mărgică de cupru, un pandantiv din scoică, mai multe unelte de os, fragmente de vase suport şi de tip „horă", fragmente ceramice. A fost săpată în şanțul de îngrădire (Ursulescu N., Cotiugă V., Boghian D., 2000, p. 106); 3. Sub vatra locuinței nr. 11, ce avea trei-patru refaceri, a fost descoperită o groapă de cult (Ursulescu N., Cotiugă V., Boghian D., 2000, p. 107); 4. Sub cuptorul locuinței nr. 8, a fost descoperită o groapă

(Gr. 25) legată de practici de cult. Cuptorul avea nouă refaceri (Ursulescu N. şi colab., 2002, p. 36); 5. Într-o groapă (Gr. 2) de 1 x 0,85 m, adâncă de 0,60 m au fost descoperite 20 de astragale a căror dispunere grupată sugerează un caracter intenţionat al depunerii. Tot în groapă au fost descoperite ceramică, trei nuclee de silex, un gratoir dublu, fragmentele unei plăci de gresie (Ursulescu N., Boghian D., 1996, p. 43-44).
39. Târpeşti (jud. Neamţ), „Râpa lui Bodai". 1. Într-o locuinţă precucuteniană L6, a fost găsită o statuetă aproape întreagă, prinsă în gardina de pe latura cuptorului construcţiei (Marinescu-Bâlcu S., 1981, p. 26); 2. Un alt complex de cult este cel de sub locuinţa nr. 4 în care s-a descoperit un vas de fundaţie, îngropat ritual, după ce mai întâi fusese trecut prin foc (Marinescu-Bâlcu S., 1968, p. 403; idem, 1974, p. 107; idem, 1981, p. 26, 47); 3. Tot în nivelul precucutenian de la Târpeşti a fost descoperită o aglomerare de 20 statuete, după alte surse în jur de 13-14, mai multe tipuri de scaune miniaturale din lut şi o tablă de lut de dimensiuni modeste. În acest caz, ne aflăm probabil, în faţa resturilor unui complex de cult descoperit în condiţii nerituale (Marinescu-Bâlcu S., 1974, p. 107; idem, 1981, p. 26-27, Monah D., 1997, p. 31, 44).
40. Traian (jud. Neamţ), „Dealul Fântânilor". În nivelul precucutenian au fost descoperite mai multe gropi de cult. 1. Groapa precucuteniană K conţine vase fragmentare, câteva sute de cochilii de melci, aşezate cu grijă, în rânduri suprapuse (Dumitrescu H., 1953, p. 64); 2. Groapa E conţine un vas mare cu resturile unei ofrande, deasupra căruia fusese spart un alt vas (Dumitrescu H., 1953, p. 64); 3. Un alt complex a fost descoperit în zona de vest a şanţului I/1957, la 0,90 - 1 m adâncime, constând din vase sparte, râşniţe, frecătoare, o sulă de aramă, un fragment dintr-o tavă de lut relativ dreptunghiulară, cu cinci picioare, foarte multe cochilii de melci, fragmente dintr-o vatră.
41. Zau de Câmpie (jud. Mureş), „La grădiniţă". În nivelul Petreşti A, ce suprapune o aşezare Lumea Nouă-Iclod, a fost descoperită o groapă ce avea ca inventar foarte multe oase, ceramică sugerând un „banchet" de fundare a unei noi aşezări (Lazarovici Gh., Meşter M., Maxim Z., 2002, p. 320).
42. Caşolţ (jud. Sibiu), „Poiana în Pisc". 1. În anul 1957 a fost descoperită o groapă de cult, situată la marginea de nord-est a aşezării, forma ei neputând fi stabilită. Groapa pătrundea până la 1,30 m de la suprafaţa actuală a terenului şi avea diametrul de 1 m. Fundul gropii nu prezenta urme de arsură, deşi era acoperit cu un strat gros de circa 0,15 m format din cărbune, oase calcinate, fărâmiţate şi mici fragmente de chirpici şi de ceramică. Urmau fragmente ceramice mai mari aparţinând mai multor vase, din care au fost întregite un castron de formă tronconică şi un capac. Aceste vase au fost sparte ritual, iar peste ele au fost depuse apoi, culcate în semicerc, patru vase mari, găsite *in situ*, dar sparte de greutatea pământului. Alături de vase se mai aflau: o gardină de vatră, o imitaţie de lut a unui topor de piatră, două plăci de gresie. În vase s-au găsit seminţe de cereale, oase calcinate. Întregul grup de vase a fost surprins cu totul nederanjat. Acest complex de cult a fost atribuit unui nivel de locuire cultural Petreşti, faza A-B (Macrea M., 1959, p. 426-428; Paul I., 1992, p. 103-104); 2. Tot în acest nivel de locuire, la capătul de nord-vest al secţiunii a VII-a în apropiere de locuinţa nr. 2, a fost descoperită în anul 1958 o altă groapă de cult, având adâncimea maximă de 1 m de la suprafaţa actuală a solului şi diametrul de 0,90 m. Conţinutul gropii consta în câteva vase sparte, îngrămădite fără o ordine anume şi bucăţi mici de oase calcinate şi cărbune. Din acest inventar a fost întregit numai un vas (Paul I., 1992, p. 103-104) .

43. Uioara de Sus (jud. Alba), „Livadea". În aşezarea atribuită comunităţilor Petreşti, a fost descoperită de către Aldea I. Al. o groapă în care erau depuse vase întregi (Dumitraşcu S., 1995, p. 121).

44. Ghirbom (jud. Alba), „În Faţă". În 1971 a fost descoperit un complex de cult într-o locuinţă cu platformă de lemn. Complexul era alcătuit dintr-o masă-altar pe care se găseau opt vase, un cap de corb din lut şi o tăbliţă din lut, ornamentată prin grupuri de incizii. Toate vasele sunt pictate. Capul de corb are lungimea totală de 12 cm, era pictat cu motive ce constau din linii şi unghiuri. Tăbliţa are dimensiuni cuprinse între 7,7 cm şi 8,4 cm. De asemenea, sub masa-altar a fost descoperit un vas de mari dimensiuni în care se depuneau resturile provenite de la ofrandele aduse ca jertfă. Dimensiunile lui erau de 55,5 cm şi 8,4 cm. Lungimea mesei-altar, ca şi lăţimea maximă nu depăşeau 1 m. Complexul a fost datat în cultura Petreşti, faza A (Aldea Al. I, 1974, p. 40-47).

45. Turdaş (jud. Hunedoara), „Luncă". În nivelul cultural Petreşti faza A, sub locuinţa 2 a fost descoperită o groapă în care erau depuse şase râşniţe (cinci cu partea utilă în jos), o piesă din gresie, un bolovan de silex, o piesă din piatră interpretată ca fiind o mască zoomorfă (Luca S. A., 2001, p. 88 şi urm.).

46.Noşlac (jud. Alba), „Pe şes". Al patrulea mormânt pare să aibă un caracter mai deosebit având analogii cu înmormântările rituale din cadrul culturii Gumelniţa, mormântul fiind plasat chiar sub locuinţă. Inventarul este unul foarte sărac, descoperindu-se doar o unealtă de silex plasată lângă mâna scheletului. Mormântul a fost atribuit unui nivel de locuire Petreşti faza A-B (Paul I., 1992, p. 115, 141-142 şi 159).

47. Pianul de Jos (jud. Alba), „Podei". În anul 1963 într-un nivel de locuire Petreşti, faza B, a fost descoperit un complex de cult, format dintr-o masă de cult din lemn peste care a fost aplicat un strat uniform de lut amestecat cu pleavă. Lungimea şi lăţimea mesei pare să aibă 1 m, înălţimea era de peste 50 cm. Pe această masă se aflau nouă vase din ceramică, dintre care unele de provizii, ce avea înălţimea de 51 cm, diametrul gurii 35 cm, iar diametrul bazei era de 17 cm. Acest complex de cult se pare că se găsea în aer liber sau protejat de o construcţie uşoară. În imediata apropiere a complexului au mai fost descoperite o vatră, o râşniţă şi un vas antropomorf (Paul I., 1965, p. 5-18).

48. Tărtăria (jud. Alba), „Gura Luncii". În timpul săpăturilor efectuate de un colectiv condus de K. Horedt în anii 1942-1943, într-un nivel de locuire atribuit culturii Petreşti faza A-B a fost descoperit un complex de cult. Acest complex constă din depunerea pe vatra din cadrul unei locuinţe, a unui copil, situaţie ce l-a determinat pe autorul cercetărilor să afirme existenţa unei înmormântări rituale (jertfă de copil) (Paul I., 1992, p. 116 şi 159).

49. Băneasa (jud. Galaţi). În imediata apropiere a locuinţei 1 a fost descoperită o groapă de forma unui clopot, lipită, ce conţinea ceramică, o râşniţă de piatră fragmentară, un pahar cucutenian, un vas plin cu boabe de grâu carbonizate. Groapa a fost atribuită aspectului Stoicani-Aldeni (Dragomir I. T., 1969, p. 54-55).

50. Bălăneşti (jud. Buzău), „Muchea mare". În interiorul unei locuinţe a fost descoperit un craniu uman ce era aşezat pe un vas fragmentar. Atât vasul cât şi craniul erau pictate cu ocru roşu. Complexul a fost atribuit aspectului cultural Stoicani-Aldeni (Dumitrescu Vl., 1994, p. 169).

51. Tangâru (jud. Giurgiu). Într-o locuinţă aparţinând fazei Gumelniţa A1, ce avea pereţii pictaţi cu alb şi roşu, pe latura sudică a fost descoperit un element arhitectonic (coloană ?), iar nu departe de el, în centrul locuinţei, resturile unei statuete de mari dimensiuni (1 m), pictată cu alb, care fusese modelată pe un schelete de lemn (Berciu D., 1961, p. 420-421).

52. Bucşani (jud. Giurgiu). În primul nivel nivelul de locuire Gumelniţa A, sub podeaua de lut groasă a locuinţei 10, în anul 1998 a fost descoperit depus pe o lentilă de nisip cadavrul unui copil (sub şase luni), chircit pe partea dreaptă, cu capul orientat aproximativ spre sud (Marinescu-Bâlcu S.şi colab., 1998, p. 111; Bem C. şi colab., 2002, p. 67).

53. Borduşani (jud. Ialomiţa), „Popină". În anul 1991, în suprafaţa a , partea de nord-nord-est, a tell-ului, într-un nivel de locuire atribuit etapei A2 a culturii Gumelniţa, a fost descoperit un complex de cult ce prezenta unele analogii cu cel din aşezarea Gumelniţa A2 de la Hîrşova. Astfel, în cadrul unei locuinţe a fost descoperit un altar cu mai multe refaceri, ce prezenta un orificiu şi baza unui soclu. Acest altar pare să facă parte din inventarul unui complex de cult cu atribute familiale (Marinescu-Bâlcu S., şi colab., 1997, p. 35, 132).

54. Căscioarele (jud. Călăraşi), „Ostrovelul". 1. În nivelul de locuire atribuit fazei A2 a culturii Gumelniţa, a fost descoperită o locuinţă (L4) ce pare să aibă un caracter de cult. Ea se afla în partea centrală a aşezării şi suprapunea sanctuarul din nivelul de locuire Boian-Spanţov. Locuinţa avea aproximativ 70 m^2 (10 x 7m) şi a fost descoperită în anul 1964. Inventarul construcţiei (L_1) era alcătuit din vase *askos*, alte vase de cult şi o machetă de sanctuar formată din patru *cellae* edificate pe un postament. Macheta-sanctuar se afla aproximativ în colţul locuinţei (L_1). A fost realizată dintr-o pastă de factură locală de culoare roz-roşiatică, are un aspect monumental, fiind formată dintr-un piedestal pe care au fost modelate patru locuinţe, având deasupra „frontonului" şi la colţurile acoperişului coarne ce ornează marginile exterioare ale portalurilor. Dimensiuni: înălţimea 24,2 cm; lungimea bazei 51 cm şi 49,8 cm în partea superioară, lăţimea 13 cm, înălţimea căsuţelor este cuprinsă între 7,8 şi 8 cm, intrările din faţă au înălţimea de 4 cm, intrările din spate au diametrul de 6,8 - 7 cm (Dumitrescu H., 1968, p. 381-394); 2. Tot în acest nivel de locuire au fost descoperite 11 schelete de copii îngropaţi sub locuinţe. Schelete, păstrate în bună stare, zăceau pe partea stângă, puternic chircite, având o orientare identică (Dumitrescu Vl. 1994, p. 271); 3. Într-o groapă era depus un craniu uman, aşezat cu faţa spre sud-vest, îi lipsea maxilarul inferior şi care nu păstra nici una dintre vertebrele cervicale. Lângă craniu se aflau un corn de cerb, oase, o piatră (Dumitrescu Vl., 1986, p. 78).

55. Gumelniţa (jud. Călăraşi). În nivelul de locuire Gumelniţa A2, în anul 1960, a fost descoperită o groapă de cult, în care se aflau un craniu sfărâmat, ceramică, ocru roşu, cenuşă şi alte resturi (Dumitrescu Vl., 1996, p. 207).

56. Hîrşova (jud. Constanţa), „Hîrşova Tell". 1. Pe vatra locuinţei 5, alături de materialul ceramic căzut o dată cu dărâmarea pereţilor, se afla un vas în interiorul căruia erau puse mai multe brăţări din scoică, unele întregibile, altele tăiate şi găurite în parte, pentru a fi transformate în mărgele. Tot pe vatră s-a găsit şi un suport zoomorf inelar cu patru picioruşe. Capul era pictat cu alb şi roşu. Lângă vatră se aflau patru sule, o dăltiţă, cinci inele de buclă din aramă (Galbenu D., 1962, p. 294-296); 2. La începutul anilor '90 a fost descoperită o locuinţă de cult, ce are două faze de construcţie. S-a

conservat aproximativ jumătate din suprafaţa iniţială (cca. 20 m^2). Era construit din chirpici, cu multă pleavă în compoziţie. În „sanctuarul" din prima fază de construcţie, se afla un altar ce avea dimensiuni cuprinse între 1,10x1x0,45 m, care era amplasat în colţul de nord-vest, lipit de perete. Era construit dintr-un lut fin şi foarte compact, laturile erau uşor arcuite. De asemenea, au fost descoperite numeroase vase. „Sanctuarul" din faza a doua de construcţie prezenta două altare în interiorul său. Primul era cel din faza anterioară, cel de-al doilea fiind contemporan cu cea de-a doua fază de construcţie. Avea dimensiunile de 1,10 x 0,60 x 0,20-0,30 m. Era construit dintr-un lut mai puţin fin, avea mai multe reparaţii. Podeaua sanctuarului era din lut bine bătătorit şi îngrijit întins. La marginea de sud-est a altarului nr. 2 se afla un fel de casetă cu pereţii din lut (L=0,60 m; l=0,55 m; h=0,23 m), dispusă uşor asimetric faţă de axul lung ala altarului, a cărui latură îngustă era în acelaşi timp o latură a casetei. În interiorul casetei se afla foarte multă ceramică. Către mijlocul sanctuarului se afla o laviţă de lut, puternic distrusă, ce avea o formă dreptunghiulară, cu înălţimea de 0,17 m. În afară de marea cantitate de ceramică, în „sanctuar" au mai fost descoperite un „idol" zoomorf, un ac de păr din aramă şi două greutăţi pentru războiul de ţesut. Amplasamentul locuinţei de cult (sanctuarului) era aproximativ în centrul aşezării (Haşotti P., 1997, p. 80-81); 3. În anul 1995 a fost descoperit mormântul unui copil ce avea vârsta de 5-6 ani, amplasat sub podeaua unei locuinţe. Era înmormântat în poziţie chircită cu mâinile şi picioarele legate, el pare să fi suferit de o malformaţie atât a cutiei craniene cât şi coloanei vertebrale. Fusese depus într-un sac, excrementele conservate în zona rectală permit avansarea ipotezei că moartea sa a avut cauze violente. Acest complex a fost descoperit într-un nivel de locuire Gumelniţa A2 (Popovici D., Rialland Y., 1996, p. 56).

57. Lişcoteanca (jud. Brăila), „Movila Olarului". Cu prilejul săpăturilor întreprinse de către N. Harţuche şi F. Anastasiu, a fost descoperită o groapă de cult. Groapa avea pereţii lutuiţi, conţinea o mare cantitate de grâu carbonizat, precum şi câteva vase întregi, pictate, un colier de mărgele din lut ars şi un pandantiv rombic din lut ars. Groapa a fost atribuită unui nivel de locuire Gumelniţa A2 (Harţuche N., 1980, p. 281-355).

58. Pietrele (comuna Băneasa, jud. Giurgiu), „Gorgona". În nivelul de locuire care aparţine culturii Gumelniţa, etapa A2 a fost descoperită o locuinţă ce pare să aibă atribute de cult. Locuinţa cu nr. 1 (L1) în care s-a descoperit şi un model de locuinţă din lut, avea un bogat inventar format din vase, unelte, arme, obiecte de podoabă. De asemenea, în interiorul ei, mai ales pe latura de vest, au mai fost descoperite locuri amenajate special pentru practicarea cultului, piese de cult (plastică antropomorfă şi zoomorfă) (Berciu D., 1956, p. 506, şi urm.) .

59. Şeinoiu (jud Călăraşi), „Movila din cimitir". În nivelul Gumelniţa A2 a fost descoperită o locuinţă incendiată cu o suprafaţă de 5,20 x 4,10 m. Aceasta se prezenta sub forma unei mase de chirpici cu grosimea de 0,60 m. Chirpiciul purta urme de nuiele, crengi mai groase şi „scânduri". Deasupra distrugerii au fost depuse câteva vase întregi şi câteva greutăţi de lut care provin, probabil, de la un război de ţesut (Şimon M., Partnic V., 2001, p. 224; Partnic V., Oprea G., Dobre G., 2002, p. 199).

60. Vidra (jud. Ilfov). În cuprinsul aşezării Gumelniţa, uneori chiar lângă vatră, au fost descoperite mai multe cranii umane izolate (Comşa E., 1960, p. 94).

61. Bucşani (jud. Giurgiu), „Pod". 1. În ultimul nivel de locuire, atribuit fazei B a culturii Gumelniţa, a fost descoperită o groapă, aflată aproximativ în centrul movilei şi în imediata apropiere a zonei de altitudine maximă, în care era depus corpul fără cap al unui *Bos primigenius*. Groapa este realizată înainte de a fi construită vreo locuinţă, fiind primul complex din acest nivel (Bem C. şi colab., 2000, p. 20; Bem C., 2002, p. 164-165); 2. O situaţie deosebită a fost observată în cadrul cuptorului anexei locuinţei nr. 9. Între cele două faze de utilizare ale acestuia se interpune o unitate stratigrafică de 9-12 cm grosime fără urme de ardere, care conţine ca singur material arheologic un saltaleone din aur (Bem C. şi colab., 2000, p. 20); 3. La baza refacerii cuptorului din locuinţa nr. 9 erau depuse două frecătoare din astragale de oaie, un fragment de lamă de silex şi o piesă antropomorfă din lut, plasate în colţul nord-vestic al cuptorului (Bem C., 2002, p. 164). Se precizează că toate structurile de combustie cercetate din ultimul nivel de locuire au depuneri rituale (Bem C. şi colab., 2002, p. 68); 4. Este remarcat faptul că au fost depuse vase în mod intenţionat deasupra a cinci locuinţe distruse prin incendiu (Bem C. şi colab., 2001, p. 47).

62. Căscioarele (jud. Călăraşi), „Ostrovelul". Sub locuinţa nr. 1 (L_1) în apropiere de cuptor, la cca 1,50 m spre sud de colţul de sud al cuptorului au fost descoperite două cranii umane, ce se aflau la 60 cm unul de celălalt. Craniile erau retezate de la baza cutiei craniene. Această locuinţă (L_1) avea dimensiunea de 14 x 9 m, era orientată nord-sud şi se afla în partea de nord-est a aşezării, în nivelul de locuire Gumelniţa B (Dumitrescu Vl., 1965, p. 223-224).

63. Sălcuţa (jud. Dolj), „Piscu Cornişorului". În anul 1951 a fost cercetată o groapa (Gr. A), atribuită culturii Sălcuţa I, în care a fost descoperit un craniu de taur, aşezat cu deosebită grijă. În jurul lui se găseau oase de animale (Berciu D., 1961, p. 161).

64. Verbicioara (jud. Dolj), „Aşezarea A". În anul 1950 a fost cercetată o groapă, cultura Sălcuţa I, în care a fost descoperit un craniu de taur depus pe fundul gropii (Berciu D., 1951, p. 234; idem, 1961, p. 346).

65. Cuptoare (jud. Caraş-Severin). În anii 1975-1977 a fost săpat un „puţ" eneolitic, datat în cultura Sălcuţa, faza IIb. „Puţul" avea o adâncime de 10,5 m. Partea superioară a puţului era patrulateră având câteva „inele" mai înguste către 0,80-1,30 m. La baza puţului a fost săpată o mică groapă în care a fost depus o amforetă pictată. În aceasta sau lângă ea, au fost depuse două unelte de corn, două lame de silex cu retuşe, iar ceva mai sus, dar tot pe fund, fragmente de la mai multe vase (Lazarovici Gh., 1979, p. 174)

66. Izvoare (jud. Neamţ), „Izvoare". A fost presupusă existenţa unui sanctuar în nivelul de locuire Cucuteni A2 datorită descoperirii unui bust de „idol dublu" de mari dimensiuni, asemănător cu „faţada de templu" descoperită la Truşeşti (Monah D., 1997, p. 39).

67. Mărgineni (jud. Bacău), „Cetăţuia". 1. În aşezarea aparţinând etapei A2 a culturii Cucuteni a fost descoperit un sanctuar în partea de sud-est a aşezării, situat destul de central, dar spre marginea platoului. Era de mici dimensiuni (6,20 x 3,50). Construcţia nu avea platformă de bârne, podeaua fiind construită dintr-un strat de lutuială îngrijit întinsă, cu grosimea de aproximativ 5 cm. Inventarul era format din ceramică pictată, un idol de lut, un topor ciocan de aramă de tip Vidra, un mic cuptor cu două camere separate de o placă de lut cu perforaţii. În apropierea cuptorului, prăbuşit pe podea cu faţa în jos, se afla un cap antropomorf prevăzut cu un soclu circular (Monah D., 1997, p. 31, 36-37); 2. Tot în cadrul acestei staţiuni arheologice, aparţinând aceluiaşi nivel

cucutenian, a fost descoperit un alt complex de cult. În apropierea unei locuinţe, pe o suprafaţă de $1m^2$, au fost descoperite nouă fragmente de statuete antropomorfe feminine (Monah D., 1997, p. 31).

68. Poduri (jud. Bacău), „Dealul Ghindaru". 1. În anul 2000 a fost descoperită groapa nr. 6, în care se găsea un vas bitronconic de mari dimensiuni, în care fusese depus un vas mic pictat. Groapa era plasată sub o locuinţă cucuteniană, faza A (Monah D., Popovici D., 2000, p. 11); 2. În anul 1990 a fost descoperit în nivelul Cucuteni A, un craniu de copil de aproape trei ani, cu faţa orientată spre vest. Craniul era aşezat pe o lentilă de cereale carbonizate, ce avea un diametru de aproape 1 m (Mantu M. C., Botezatu D., Kromer D., 1994, p. 89).

69. Vermeşti (jud. Bacău), „Cetăţuia". Imediat sub platforma L1, a fost descoperită o groapă (Gr. 1) cu diametrul de 1,10 m şi adâncimea de 1,50 m. În groapă erau aşezate cu grijă 21 fragmente mari de râşniţe, peste care se aflau şase râşniţe mari, îngrijit lucrate, aşezate două câte două. Atât fragmentele cât şi exemplarele întregi erau aşezate cu partea utilă în jos (Monah D., 1993, p. 22). Pe podina locuinţei se aflau numeroase vase întregibile sau întregi, topoare din piatră, râşniţe foarte multe în curs de prelucrare, sugerând că aceasta era un atelier pentru prelucrarea pietrei (Monah D., 1976, p. 13 şi urm.).

70. Ariuşd (jud. Covasna), „Tyszk-hegy". În cursul săpăturilor a fost descoperit un bogat material specific fazei A a culturii Cucuteni. În cadrul săpăturilor din anul 1971, într-o groapă (nr. 2) au apărut resturile unui copil de 3-4 ani, înhumat în poziţie „hocker" împreună cu oase descompletate provenite de la patru indivizi (unul era sigur tot de copil, altul are o vârstă de 13-15 ani, iar pentru ultimii subiecţi nu s-au făcut precizări (Mantu M. C., Botezatu D., Kromer D., 1994, p. 89).

71. Bereşti (jud. Galaţi), „Bâzanu". În anul 1960 în urma cercetărilor efectuate de I.T.Dragomir a fost descoperită o groapă de cult, datată în cultura Cucuteni, faza A3. Ea se afla sub platforma locuinţei cu nr. 1, în apropierea vetrei, la 1,20 m adâncime. În interiorul gropii era un vas, spart in situ, pictat cu alb şi negru pe fond roşu, care fusese îngropat înainte de construirea locuinţei. Acest vas-ofrandă era în poziţie culcată, orientat cu gura către nord-vest, având puternice urme de afumare datorită arderii secundare (Dragomir I. T., 1967, p. 43).

72. Cucuteni/Băiceni (jud. Iaşi), „Cetăţuia". În cadrul cercetărilor arheologice, din anul 1978, au fost descoperite patru morminte şi resturi din alte două calote craniene. Într-un singur caz s-a putut delimita cu aproximaţie groapa: resturile păstrate din schelete erau destul de friabile şi incomplete. Se pare că două dintre schelete erau chircite pe stânga. Mormintele nu prezentau inventar, dar în preajma lor şi uneori sub ele au apărut cioburi tipice etapei A3 a culturii Cucuteni. Adâncimea la care au apărut aceste resturi de schelete se plasează între 0,75-1,07 m (Mantu M.C., Botezatu D., Kromer D., 1994, p. 87-88).

73. Girov (jud. Neamţ), „Mănioaia - Locul şcolii". Într-o locuinţă cercetatată în nivelul Cucuteni A au fostă găsite scheletele a trei copii şi al unei femei. Craniul femeii poartă urmele unei trepanaţii. Analiza antropologică a pus în evidenţă faptul că vârsta copiilor era între 6 luni şi 11-12 ani (Mantu M.C., Botezatu D., Kromer D., 1994, p. 89-90). D. Monah remarcă probabilitatea prezenţei craniului în locuinţă, iar celelalte oase să nu fie în legătură cu craniul (Monah D., 1993, p. 27).

73. a. Malnaş (jud. Covasna), „Băi". În nivelul de locuire cucutenian, sub vatra nr. 8 au fost descoperite foarte multe oase de animale. În corpul vetrei au fost descoperite două mici vase şi o jumătate de vas suport. Lângă vatră au fost descoperite două statuete antropomorfe fragmentare (Laszlo A., 2000, p. 249).
74. Scânteia (jud. Iaşi), „Dealul Bodeştilor". Aşezarea se găseşte pe un promontoriu, în partea de sud a satului. Din punct de vedere cultural, materialul descoperit aici a fost atribuit etapei A3 a culturii Cucuteni. 1. Locuinţa nr. 1 (L1) ce avea dimensiunea de 18 m^2, formă rectangulară, avea o podea de lut bătătorit, îngrijit întins. În interiorul ei au fost descoperite 75 de statuete antropomorf, 30 statuete zoomorfe, şapte protome zoomorfe, un vas antropomorf, un ac de cupru, 11 topoare tip calapod, patru percutoare, 13 împungătoare de os, fragmente de mese-altar, un fragment de calotă craniană umană, fragmente ceramice. Acest inventar indică, conform opiniei Magdei Mantu, că această locuinţă este o „construcţie cu caracter de cult" (Mantu M. C., 1993, p. 51); 2. În 1990 au fost descoperite două morminte, primul aparţinând unul unui copil de 4 ani (scheletul era incomplet), iar cel de-al doilea era al unei femei ce avea vârsta de 18-20 ani. Ambele erau înmormântate întins pe spate. În apropierea resturilor celor două schelete erau oase de animale, ceramică, două discuri convexe ornamentate, o reprezentare antropomorfă (Mantu M.C., Botezatu D., Kromer D., 1994, p. 90-92); 3. Într-o groapă (nr. 21) au fost descoperite 24 de figurine antropomorfe, între care 16 feminine, şase masculine şi două neprecizate, aceasta părând a fi o groapă de cult (Mantu M. C., 1993, p. 51); 4. Mai sunt menţionate ca gropi de cult, gropile nr. 4, 35, 40, 63 (Mantu M. C., 1997, p. 95; idem, 1999, p. 15).
75. Truşeşti (jud. Iaşi), „Ţuguieta". Au fost descoperite şi cercetate şase locuinţe din nivelul Cucuteni, etapa A3, care au elemente ce par să indice faptul că ele erau construcţii cu caracter de cult. 1. Astfel, locuinţa cu nr. 24 era amplasată aproximativ în centrul aşezării, are 40 m^2 şi prezintă o podea din bârne de lemn. În interiorul ei au fost descoperite o reprezentare antropomorfă de mari dimensiuni (1x1 m) aşa-numita „faţadă de templu", o masă-altar fragmentară, o placă de lut cu decor în relief (Petrescu-Dâmboviţa M., 1999, p. 67); 2. Locuinţa cu nr. 38 era amplasată aproximativ central, dar spre sudul aşezării, avea 28 m^2, podeaua din lut bine întins şi netezit. În interiorul ei a fost descoperită partea inferioară a unui idol antropomorf, de mari dimensiuni (partea păstrată era de 65 cm), cu picioarele modelate separat şi terminate prin vârfuri ascuţite (Petrescu-Dâmboviţa M., 1999, p. 85); 3. Locuinţa cu nr. 40 este în apropierea locuinţei 38, spre sud-est, are aproximativ 40 m^2 şi este prevăzută cu platformă din bârne de lemn. În interiorul ei a fost descoperită o statuetă antropomorfă înaltă de 73 cm şi lată de 70 cm, modelată în chirpici cu multă pleavă. Se afla amplasată în partea de nord-vest a locuinţei (Petrescu-Dâmboviţa M., 1999, p. 88-89); 4. Într-o locuinţă de mari dimensiuni (L60), aproximativ 106 m^2, amplasată în partea de sud-est a aşezării, ce avea o podea din bârne de lemn, a fost descoperită partea superioară a unei statui antropomorfe (avea 45-47 cm înălţime). Statuia se afla în mijlocul locuinţei. Tot în această locuinţă a mai fost descoperită o masă de cult fragmentară (Petrescu-Dâmboviţa M., 1999, p. 117-121); 5. Locuinţa cu nr. 61 se afla la sud-est de locuinţa 60, are 60 m^2 şi podea din bârne de lemn. În interior se aflau o vatră lângă care au fost descoperite două fragmente antropomorfe ce proveneau de la două statui de mari dimensiuni. De asemenea, în aceeaşi locuinţă s-au mai descoperit un altar şi resturile a două mese de cult (Petrescu-Dâmboviţa M., 1999, p. 121); 6. Sub

platforma locuinţei 59 au fost descoperite cinci vase fragmentare, în partea de nord-vest a locuinţei (Petrescu-Dâmboviţa M., 1999, p. 117); 7. Sub locuinţa 89 au fost descoperite un vas îngropat alături de alte fragmente ceramice (Petrescu-Dâmboviţa M., 1999, p. 174); 8. În sectorul de sud-vest al aşezării Cucuteni A3, a fost descoperită groapa nr. 40. Avea forma ovală în plan, dimensiunile de 2,20 x 2 m, adâncimea 3,40 m de la suprafaţa actuală a solului, formă de pungă uşor cotlonită în zona inferioară. Umplutura era de culoare brun-cafenie, cu resturi de cărbune şi arsură la partea superioară, şi cu lentile de cenuşă în zona inferioară a gropii. Inventarul era format dintr-un topor plat din piatră, o daltă din corn, 13 pahare cu decor incizat asociat cu roşu crud, cu decor adâncit sau pictate, cinci străchini, opt suporturi, trei vase antropomorfe, două polonice, vase binoclu, vase miniaturale, 15 statuete antropomorfe, şase statuete zoomorfe, un falus fragmentar (Petrescu-Dâmboviţa M., 1999, p. 202).

76. Drăguşeni (jud. Botoşani), „Ostrov" - „Ostrovel". Sub câteva locuinţe s-au descoperit gropi de ofrandă cu vase şi diverse alte resturi depuse înainte de construirea locuinţelor. 1. O groapă a fost descoperită sub locuinţa 2, în colţul de est, inventarul era format din ceramică fragmentară, o unealtă de silex (Marinescu-Bâlcu S., Bollomey S., 2000, p. 42); 2. O altă groapă, aflată sub locuinţa 2, era plasată aproximativ în poziţie centrală, orientată în direcţia sud-sud-est a locuinţei. Inventarul era format dintr-un vas binoclu, un vas mare, ambele fragmentare, o râşniţă şi o piatră mare. Vasul mare conţinea mai multe oase de animale, un corn de cerb, mai multe aşchii de silex, fragmente ceramice. Adâncimea: 0,85 m de la nivelul de călcare actual (Marinescu-Bâlcu S., Bollomey S., 2000, p. 32); 3. Groapa 5 a apărut în vest-nord-vestul colţului secţiunii XXVI. Era umplută cu o masă compactă de resturi menajere, chirpici în cantităţi considerabile, melci, bivalve de scoici, 27 lame de silex, pietre şi cenuşă. La adâncimea de 0,45-0,50 m a fost descoperit un fragment de craniu uman, un fragment de maxilar şi un fragment de tibie umane, au fost recuperate la adâncimile de 0,70-0,75 m, respectiv 1,25 m. Adâncimea gropii era de 1,75 m (Marinescu-Bâlcu S., Bollomey S., 2000, p. 47); 4. Sub locuinţa 10 a fost descoperită groapa 23, plasată în apropierea vetrei. Au fost depuse vase după o spargere rituală, printre care unele aparţinând tipului C, oase de animale. Două pietre mai mari erau depuse pe vase, acoperind numai în parte vasele (Marinesu-Bâlcu S., Bollomey S. 2000, p. 35); 5. Sub locuinţa cu nr. 14 (L14) a fost descoperită o groapă de ofrandă (Gr. 3), amenajată în partea de sud-est a locuinţei, la 0,90-0,95 m adâncime. Pe fundul gropii, al cărui diametru depăşea 1,10 m, fusese pusă o piatră peste care se depuseseră două vase, dintre care unul de tip C plin cu cenuşă, cărbune, un os şi o unealtă de os. Peste aceste vase se afla aşezată o altă lespede de piatră de mari dimensiuni 35 x 35 x 9 cm. Precizăm faptul că L14 este un atelier de prelucrat unelte din silex (Marinesu-Bâlcu S., 1983, p. 82-85, Marinescu-Bâlcu S., Bollomey S., 2000, p. 38).

77. Dumeşti (comuna Dumeşti, jud. Vaslui), „Între pâraie" sau „La Grădina". 1. În anul 1981 au fost descoperite 12 figurine antropomorfe, plus un vas pithos cu reprezentări umane pe suprafaţa sa, în locuinţa cu nr. 1. Dimensiunile figurinelor variază între 14 cm şi 21 cm. Decorul statuetelor feminine (şase la număr) este realizat prin incizie, cele masculine (tot şase) au redate centura pe brâu şi pe piept (Maxim Alaiba R., 1983-1984, p. 99-148); 2. Un complex de cult este groapa nr. 7 descoperită în 1977. Ea are diametrul de 4,60 m. Inventarul este alcătuit din figurine antropomorfe, o figurină zoomorfă, resturile unei vetre, fragmente dintr-o râşniţă, foarte multă

ceramică pictată. De asemenea, în groapă au fost descoperite foarte multe oase de bovine, suine, ovi-caprine, cervidee şi câini. Complexul de cult a fost descoperite într-un nivel de locuire atribuit etapei A4 a culturii Cucuteni (Haimovici S., 1987-1989, p. 83-89).
78. Corlăteni (jud. Iaşi), „Pe ţarină". 1. Efectuându-se un al doilea sondaj în acest punct arheologic, a fost cercetată o mare groapă în care a fost descoperită o cantitate importantă de vase sparte, pictate în stilurile ce caracterizează faza A-B a culturii Cucuteni (Nestor I. şi colab., 1950, p. 32); 2. Două gropi se aflau sub podeaua unor locuinţe. Inventarul consta din ceramică, oase de animale, lipitură de vatră, un topor de piatră, două săgeţi de silex (Nestor I., 1951, p. 71).
79. Lozna (jud. Botoşani). În locuinţa 2, Cucuteni A-B, aproximativ central s-a descoperit o vatră-altar (unicat în aşezare) de formă rectangulară cu colţurile rotunjite, înaltă de cca. 0,50 m, având laturile orientate pe punctele cardinale, cu o refacere, respectiv o lărgire. Lângă altar s-au descoperit două figurine antropomorfe, două topoare din gresie, un percutor, unelte din silex, vase mari fragmentare, cereale carbonizate, oase de animale (Şadurschi P., 1983, p. 90).
80. Traian (jud. Neamţ), „Dealul Fântânilor". În nivelul de locuire Cucuteni A-B au fost descoperite mai multe complexe de cult. Astfel, în anul 1952 au fost descoperite trei gropi rituale, notate cu literele greceşti γ, δ, ξ. 1. Groapa γ a fost descoperită sub locuinţa cu nr. 1. Groapa începe din stratul de cultură Cucuteni A-B şi are adâncimea de 1,60 m, diametrul fundului este de 2 m. Pe fundul gropii, unde în prealabil pare să fi fost ars ceva, au fost aşezate 20 de vase pictate sau nepictate, de forme şi mărimi diferite, întregi şi fragmentare. Alături de vase a fost descoperită şi o spatulă de os (Dumitrescu H., 1953, p. 63); 2. Groapa δ (mormântul I) a fost descoperită în marginea de vest a locuinţei cu nr. 1, la cca. 3 m mai spre nord-vest de groapa γ. Groapa are adâncimea de 2,60 m faţă de nivelul actual de călcare. Forma este general rotundă, uşor alungită, diametrul este de 2x2, 10 m. În interiorul gropii au fost descoperite 28 de vase fragmentare sau întregi. Pe fundul gropii era un strat de cenuşă gros de 3-4 cm. Vasele conţin multă cenuşă, cărbune, oase. Au mai fost descoperite o râşniţă, un frecător ce se afla într-un vas. După ce toate vasele au fost aşezate în groapă, a fost depus şi cadavrul unui adolescent de 14 ani. Scheletul, culcat pe partea dreaptă, a fost acoperit parţial cu fragmente ceramice. Groapa se afla sub platforma locuinţei cu nr. 1 (Dumitrescu H., 1953, p. 62-65); 3. Groapa ξ (mormântul II) a fost descoperită sub locuinţa cu nr. 2. Cadavrul a fost aşezat pe pământul viu şi aparţine unui copil în vârstă de 6-7 ani. În groapă au mai fost descoperite 14 vase întregi sau fragmentare, pictate sau nepictate. În unele vase erau oase, cochilii de melci, cenuşă. De asemenea, în groapă au mai fost găsite o râşniţă şi un frecător. Oasele scheletului nu s-au păstrat în întregime, el se afla culcat pe partea stângă, având capul spre est şi picioarele spre vest (Dumitrescu H., 1953, p. 65); 4. Mormântul nr. 1 ce se afla la vest de şanţul aşezării pare să fie o groapă în care fusese depus un individ ce avea în jur de 25 de ani şi care fusese sacrificat. În interiorul acestei gropi erau resturile unui schelet incomplet, ciopârţit, precum şi 23 de vase. Groapa avea diametrul de 1,40 x 1,50 m (Dumitrescu H., 1959, p. 192-193); 5. Mormântul cu nr. 2 se afla în apropierea primului. Groapa avea diametrul de 0,90 x 1,10 m. În groapă, la adâncimea de 1,25 m se afla craniul unui adult situat deasupra unui schelet de copil, ce se afla la 1,45 m adâncime. Scheletul aparţinea unui copil de 8-9 ani, era incomplet, fiind, se pare, un individ sacrificat. În groapă erau depuse vase

în jurul calotei craniene şi un craniu de bovideu (Dumitrescu H., 1959, p. 193); 6. În anul 1953 a fost descoperită o groapă de cult, situată în partea de sud-est a aşezării. Această groapă începe sub platforma unei locuinţe, are adâncimea de 1,40 m şi diametrul de 2,25 x 1,50 m. În interiorul gropii au fost descoperite o vatră, lângă care se afla o râşniţă de piatră, cenuşă, vase pictate, craniul unui bou, oase de animale, cochilii de melci, unelte din silex şi cuarţit, un percutor, două mici ghemuri de sârmă de aramă etc.; 7. În zona SI a fost descoperită în anul 1956 o groapă cu diametrul de 1 m şi adâncimea de 1,55 m, pe fundul căreia s-au găsit un craniu de porc şi cochilii de melci (Dumitrescu H., 1959, p. 190); 8. O altă groapă are adâncimea de 1,60 m şi diametrul de 3,5 x 3 m, în interiorul ei descoperindu-se o vatră groasă, bine arsă, cu multă cenuşă în jur şi acoperită cu numeroase fragmente ceramice şi oase de animale domestice (Dumitrescu H. 1959, p. 190-191); 9. Sub locuinţa I/3 la 2,30 m adâncime, se afla un vas spart care pare a fi un vas de ofrandă îngropat cu prilejul unei ceremonii făcute înainte de construcţia locuinţei (Dumitrescu H., Dumitrescu Vl., 1959, p. 166). k. Sub locuinţa III/1 au fost descoperite două vase îngropate, un mic vas suport pictat şi o strachină aşezată cu gura în jos (Dumitrescu H., Dumitrescu Vl., 1959, p. 168); 10. Sub locuinţa III/2, exact sub vatră, au fost descoperite două vase întregi. În unul din vase se aflau cochilii de melci, un os, cărbune (Dumitrescu H., Dumitrescu Vl., 1959, p. 172); 11. Sub locuinţa III/3, la adâncimea de 2 m, a fost descoperit un vas spart în formă de globet, împreună cu un craniu de bou fragmentar (Dumitrescu H., Dumitrescu Vl., 1959, p. 173); 12. Groapa1/1958 avea 2,20 x 1,42 m cu inventarul format din vase întregibile, oase de bovidee, maxilare de porc, oase de oaie şi capră, melci, cenuşă, o aşchie de silex , două capace, o strachină, un vas cu picior, un vas binoclu fragmentar, un vas pictat, lame de silex, un ciob Cucuteni C, cărbune (Dumitrescu H., 1960, p. 100-101); 13. În SI la adâncimea de 1,10 m s-a găsit un craniu uman (Dumitrescu H., 1960, p. 100); p. În colţul de vest al locuinţei 4/1959 a fost descoperită o groapă rotundă, cu diametrul de 0, 50 m şi adâncimea de 1,15 m, conţinând între altele coarne de cerb, vase sparte şi un vas întreg răsturnat, cu cenuşă şi cărbune în interior (Dumitrescu H., Dumitrescu Vl., 1970, p. 40).

81. Buznea (jud. Iaşi), „Silişte" sau „Dealul Grădinii". În partea cea mai înaltă a aşezării, oarecum în centru, a fost descoperit un sanctuar. Avea o suprafaţă de 60 m^2 şi nu era prevăzută cu platformă din lemn, podeaua fiind din lut bătătorit îngrijit întins. În interiorul sanctuarului, spre centru, a fost descoperit un complex de cult, compus din şase vase dispuse într-un cerc cu diametrul de aproximativ 60 cm. În interiorul cercului, acoperite cu fragmente provenite de la un vas castron de formă tronconică, au fost identificate patru statuete antropomorfe, aşezate orizontal pe spate, cap la cap şi dispuse cardinal. La 30 cm de peretele vestic, spre nord, se afla o vatră de formă semilunară. În partea de sud a locuinţei (sanctuarului) au fost descoperite şase vase pictate, iar în partea de nord-est alte patru vase. Statuetele au dimensiuni cuprinse între 1,17 şi 1,20 m. Complexul de cult aparţine nivelului de locuire Cucuteni B1 (Mihai C., Boghian D., 1985, p. 429-436).

82. Doboşeni (jud. Covasna), „Coada Dealului" - „Bornizoldal - Hegytarska". 1. Groapa cu nr. 6 are 2,20 m adâncime şi este în formă de sac. Diametrul maxim este de 1,20 m. În groapă au fost aşezate două schelete umane, cu faţa spre răsărit, în poziţie chircită. Lângă acestea a fost pus un vas mic şi un craniu de capră. Vasul era pictat şi are înălţimea de 5 cm. Scheletele erau depuse pe un strat de cenuşă, gros de 5 cm. Între

oase a fost găsit un fragment de bazin uman cu urme de arsură (Szekely Z., 1957, p. 150); 2. În groapa nr. 7 a fost găsit un alt schelet, tot în poziție chircită, dar despre inventarul acestui mormânt nu avem alte date (Szekely Z., 1957, p. 151); 3. Tot în cadrul aceleiași așezări a fost descoperită o groapă în care era îngropat un animal (miel) (Cucoș Șt., Monah D., p. 88).

83. Ghelăiești (jud. Neamț), „Nedeia“. Nivelul de locuire B1 constituie un punct de referință pentru începuturile acestei etape. Au fost descoperite mai multe complexe de cult. 1. În locuința cu nr. 5 (L 5), dispusă central în planul așezării, au fost descoperite două complexe de cult, ceea ce l-a determinat pe Șt. Cucoș să afirme că această locuință este un sanctuar. Primul complex de cult este alcătuit din șase vase pictate dispuse în cerc. Acestea înconjoară un vas nepictat de dimensiuni mari, de formă tronconică, aflat cu gura în jos și care proteja un vas piriform cu prag și capac, pictat. În vasul piriform se aflau statuete antropomorfe rezemate pe pereții vasului și dispuse cardinal. În colțul opus al locuinței se afla un vas mare de provizii în care s-au găsit 497 de astragale, de ovi-caprine și porcine. De asemenea, în locuință se afla o vatră cu puține urme de folosire. Locuința nu avea platformă de bârne, ci o podea din lut bine bătătorit (Cucoș Șt., 1973, p. 213-214); 2. Un alt sanctuar pare a fi locuința cu nr. 33 (L 33), în care s-au descoperit două machete-sanctuar, în care se aflau statuete antropomorfe. Locuința avea dimensiuni mai mici față de cele din jur și nu avea platformă din bârne. Ea se afla plasată în mijlocul unui grup de locuințe. Din inventarul locuinței mai fac parte două vetre construite pe un pat de piatră de râu măruntă și o râșniță de dimensiuni mici (Cucoș Șt., 1993, p. 59-68); 3. Un alt complex de cult a fost descoperit sub locuința cu nr. 1 (L 1), la adâncimea de 1,70 m sub podea. A fost găsit în această groapă un vas cu umărul proeminent și gura largă, pictat. În interiorul lui se aflau resturile zgurificate a două vase mici și ale unui altar, uscate, ce prezentau o ardere secundară (Nițu A., Cucoș Șt., Monah D., 1971, p. 59); 4. Sub marginea de sud a locuinței cu nr. 34 (L 24), situată pe axul longitudinal al așezării a fost descoperită o groapă de cult, ce era acoperită cu o platformă din bârne de lemn. În groapă, sub platforma de bârne, s-au găsit 14 vase, din care trei erau de provizii, iar unele erau pictate, bine conservate, de forme și mărimi diferite. Unele dintre vase fuseseră sparte ritual (Cucoș Șt., 1993, p. 68-78); 5. În imediata vecinătate a locuinței-sanctuar (L5), lângă peretele de nord al acestuia, într-un vas de provizii de mari dimensiuni, se aflau depuse un topor naviform perforat, lucrat într-o rocă neagră și bine șlefuit, un șlefuitor din silicolit cu o formă semilunară, o dălțiță din piatră și câțiva colți de mistreț. Șt. Cucoș afirmă că aceste obiecte făceau parte din echipamentul celui care oficia cultul în sanctuarul respectiv (Cucoș Șt., 1999, p. 49); 6. Un alt complex de cult a fost descoperit la est de locuința cu nr. 24 (L 24), unde a fost găsit un vas de dimensiuni mari, în care se afla o statuetă antropomorfă pictată (Cucoș Șt., 1999, p. 49-50); 7. De asemenea, în apropierea unei locuințe au fost găsite cinci statuete antropomorfe, având culoarea gri-cenușie, nepictate. Statuetele erau așezate două cu fața în sus, două peste primele, cu fața în jos, a cincea fiind așezată peste ultimele două. Deasupra eșafodajului era pusă o cupă, de dimensiuni mici, pictată. În jurul complexului a fost găsită o bordură ovală construită din pietre (Monah D., 1997, p. 43-44).

84. Poduri (comuna Poduri, jud. Bacău), „Dealul Ghindaru“. Au fost descoperite și cercetate două complexe de cult, atribuite unui nivel de locuire Cucuteni B1. 1. În locuința nr. 14 a fost descoperit un complex de cult, ceea ce l-a determinat pe D.

Monah să creadă că această locuinţă este sanctuar. În centrul construcţiei se afla un altar cruciform, ce avea un braţ rupt şi deranjat, iar în substrucţia sa era vizibilă o refacere. În lutuiala de refacere se aflau fragmentele unui vas mic cu picior, pictat, probabil spart aici intenţionat. În imediata apropiere se afla o construcţie de lut, de formă ovală, înaltă de 0,30 m, un fel de masă. Lângă altarul cruciform s-a găsit un mic creuzet folosit pentru topirea aramei şi turnarea pieselor de mici dimensiuni. Tot aici, în partea opusă altarului oval se afla un complex de vase pictate şi un vas cu toarte pastilate. Locuinţa nu dispunea de vatră obişnuită, iar în afară de inventarul ceramic nu s-au găsit unelte de nici un fel şi nici statuete (Monah D., 1982, p. 10 şi urm.); 2. În centrul aşezării a fost descoperit un alt complex de cult. La adâncimea de 0,35 m, sub nivelul de călcare actual, lângă o vatră exterioară, înaltă, se afla un pavaj de piatră de râu. Acesta ocupa o suprafaţă de aproximativ 1,50 x 1,50 m. În partea opusă pavajului, lângă vatră, se găseau patru cranii de bovidee, aşezate în poziţie cruciformă, din care unul deranjat, răsturnat. Pe vatră, lângă capetele de bovidee şi între pietrele pavajului, se aflau fragmente ceramice, care indicau prezenţa unor vase în complexul de cult şi care au fost sfărâmate de căderea unor pietre şi probabil a unui acoperiş, care a protejat acest complex ce se afla în aer liber (Monah D., 1997, p. 44).

85. Stânca-Ştefăneşti (jud. Botoşani), „Stânca Doamnei". 1. În groapa 3 s-au descoperit două lame de silex lungi asemănătoare celor de la Hăbăşeşti (Niţu A., Şadurschi P., 1994, p. 182). Complexul este datat în faza B a culturii Cucuteni; 2. Groapa nr. 4 ce cobora până la 1,45 m era plină de vase fragmentare (Niţu A., Şadurschi P., 1994, p. 182). Complexul este datat în faza B a culturii Cucuteni.

86. Truşeşti (jud. Botoşani), „Tuguieta". 1. Locuinţa cu nr. 36 pare să fie o construcţie ce are un caracter de cult. Are suprafaţa de 42 m^2 şi este prevăzută cu platforme de bârne. Construcţia se află în partea de nord-est a sitului arheologic, situată oarecum central în grupul de locuinţe atribuite fazei B a culturii Cucuteni. În interiorul ei au fost descoperite o masă-altar de formă ovală, un vas mare de provizii decorat în altorelief cu cinci cupluri îngemănate, ceramică etc (Petrescu-Dâmboviţa M., 1999, p. 81-85); 2. Sub platforma locuinţei nr. 50 au fost descoperite o râşniţă fragmentară, ceramică Cucuteni B şi C, îndeosebi sub colţurile de nord-est şi sud-est ale locuinţei (Petrescu-Dâmboviţa M., 1999, p. 104); 3. Sub locuinţa nr. 51 a fost descoperită ceramică pictată şi nepictată, cucuteniană faza B1 (Petrescu-Dâmboviţa M., 1999, p. 106); 4. Sub platforma locuinţei 93 au fost descoperite un percutor de silex, două râşniţe din piatră, ceramică (Petrescu-Dâmboviţa M., 1999, p. 106).

87. Gura Văii (jud. Bacău). Sub locuinţa 2 datată în cultura Cucuteni, etapa B2, a fost descoperită o groapă nr. 13, în care se aflau un vas zoomorf pictat şi un fragment de vas pe care era reprezentat în relief un cap de bovideu (Niţu A., Buzdugan C., Eminovici C., 1971, p. 35).

88. Văleni (jud. Neamţ), „Cetăţuia". În nivelul de locuire Cucuteni B2 a fost descoperit un complex de cult. Astfel, în locuinţa cu nr. 2 (L2) pe latura lungă de est, a fost descoperit un complex de cult alcătuit din cinci piese falice, din care patru grupate două câte două şi una în apropiere. Aveau dimensiuni cuprinse între 0,117 şi 0,133 m, diametrul la partea superioară între 0,034 şi 0,039 m. Patru piese au partea superioară prevăzută cu câte două mici urechiuşe perforate transversal. Locuinţa nu avea platformă din bârne de lemn, ci o podea de lut bătătorit (Cucoş Şt., 1981, p. 37-56).

89. Carei (jud. Satu Mare), „Cozard". Groapa nr. 2 a fost săpată exhaustiv prin SI/1991 şi caseta 1/1994. Are o formă ovală şi se adânceşte în trepte inegale de la nivelul neolitic până la 2,40 m (din care 1 m în solul steril arheologic). Diametrul maxim al gurii este de 3,10 m, iar al fundului de 1,95 m. Fundul are o înclinare de 10 cm de la nord spre sud, iar la mijloc există un prag de 28-30 cm lăţime şi înălţime de sol viu cruţat, dispus oblic pe fundul gropii. Groapa conţinea ceramică, microlite din obsidiană, unelte din piatră şi os, cenuşă şi cărbuni, chirpici, oase de animale (403 bucăţi). Ceramica este reprezentată de 52 vase întregi, 1047 fragmente ceramică cu pictură sau fără, trei protome zoomorfe, două statuete antropomorfe, două altăraşe de lut fragmentare, 13 lame, răzuitoare şi nuclee din obsidiană, un fragment de corn cu tăieturi oblice, un străpungător fragmentar (Iercoşan N., 1997, p. 24). Din toate oasele, un singur individ (un mascul de vită domestică) se leagă clar de contextul arheologic ritual, restul materialului faunistic, extrem de eterogen ca distribuţie pe specii şi regiuni corporale, reprezintă material de umplutură (El Susi G., 1997, p. 59). Complexul este atribuit culturii Tisapolgar.

Abrevieri

ATS, Acta Terae Septencastrensis, Sibiu.
AMM, Acta Moldavie Meridionalis, Vaslui.
AMN, Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
AMP, Acta Musei Porolisensis, Zalău.
AŞU Al. I. Cuza Iaşi, Analele Ştiinţifice ale Universităţii Alexandru Ioan Cuza, Iaşi, Iaşi.
Apulum, Apulum, Alba Iulia.
ArhMold, Arheologia Moldovei, Iaşi.
BAR, British Archaeological Reports, International Series, Oxford.
BCMI, Buletinul Comisiunii Monumentulor Istorice, Bucureşti.
Banatica, Banatica, Reşiţa.
BMTA, Buletinul Muzeului „Teoharie Antonescu" Giurgiu.
BOR, Biserica Ortodoxă Română, Bucureşti.
CA, Cercetări Arheologice, Bucureşti.
CCDJ, Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos, Călăraşi.
CI, S. N., Cercetări Istorice, Serie Nouă, Iaşi.
Carpica, Carpica, Bacău.
Crisia, Crisia, Oradea.
Cronică, Cronica cercetărilor arheologice, Bucureşti.
Dacia, N. S., Dacia. Revue d'Archeologie et d'Histoire ancienne, Nouvelle Serie, Bucarest, (1957-).
Danubius, Danubius, Galaţi.
EAIVR, Enciclopedia Arheologiei şi Istoriei Vechi a României, 1994, Vol. I, coordonator Constantin Preda.
EAIVR, Enciclopedia Arheologiei şi Istoriei Vechi a României, 1996, Vol. II, coordonator C. Preda.
Hierasus, Hierarus, Botoşani.
Istoria României, I. *Istoria României*, vol. I, Comuna primitivă, sclavagismul, perioada de trecere la feudalismul, Bucureşti, 1960.
Istoria românilor, *Istoria românilor*, volumul I, Bucureşti, 2001.
Istros, S. N., Istros, Serie Nouă, Brăila.
MCA, Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti.
MemAntiq, Memoria Antiquitatis, Piatra-Neamţ
Peuce, Peuce, Tulcea.
Pontica, Pontica, Constanţa.
S. C. Antrop., Studii şi cercetări de antropologie, Bucureşti.
SCIVA, Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie, (1974-).
SCIV, Studii şi cercetări de istorie veche, Bucureşti, (1950-1974).
SC Sibiu, Studii şi comunicări Sibiu.
Sargetia, Sargetia. Acta Musei Regionalis Devensis, Deva.
Situri, Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992, Brăila.
Studia, Studia Antiqua et Archaeologica, Iaşi.

Bibliografie:

Aldea Al. I., 1974, *Altarul magico-ritual descoperit în aşezarea Ghirbom*, în „Apulum", XII, p. 40-47.
Andreescu R., 2002, *Plastica antropomorfă gumelniţeană. Analiză primară*, Bucureşti.
Bem C., 2002, *A Special Type of Aeneolithic Dwelling. Unicum or Deficinsy of Conservation*, în „Studii de preistorie", 1, 2001, p. 153-192.
Bem C. şi colab., 2000, *Bucşani-Pod, com. Bucşani, jud. Giurgiu*, în „Cronica, campania 1999", p. 19-20.
Bem C. şi colab., 2001, *Bucşani, jud. Giurgiu*, în „Cronica, campania 2000", p. 47-48.
Bem C. şi colab., 2002, *Bucşani, jud. Giurgiu*, în „Cronica, campania 2001", p. 67-70.
Berciu D. şi colab., 1951, *Şantierul arheologic Verbicioara-Dolj*, în „SCIV", 2, 1, p. 229-248.
Berciu D., 1956, *Cercetări şi descoperiri arheologice în regiunea Bucureşti*, în „MCA", II, p. 491-562.
Berciu D., 1959, *Săpăturile de la Verbiţa (r. Pleniţa, reg. Craiova)*, în „MCA", V, p. 75-81.
Berciu D., 1960, *Suprastructura*, în vol. *Istoria României*, I, p. 33-34, Bucureşti.
Berciu D., 1961, *Contribuţii la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, Bucureşti.
Berciu D., 1966, *Cultura Hamangia. Noi contribuţii*, Bucureşti.
Berciu D., Moritz S., *1957, Şantierul arheologic Cernavodă*, în „MCA" III, p. 83-93.
Bolomey Al., 1983, *Noi descoperiri de oase umane într-o aşezare cucuteniană*, în „CA", VI, p. 159-173.
Boroffka N., 1992, *Consideraţii asupra unor obiceiuri de depuneri în epocile premetalice din Europa*, în „SCIVA", 43, 4, p. 341-354.
Bucur M., 1953, *Şantierul Spanţov*, în „SCIV", 4, 1-2, p. 220-240.
Cauvain J., 1994, *Naissance des divinites. Naissance de l'agriculture. La revolution des symboles au neolithique*, Paris.
Comşa E., 1960, *Contribuţii cu privire la riturile funerare în epoca neo-eneolitică de pe teritoriul ţării noastre*, în vol. *Omagiu lui C. Daicoviciu*, p. 83-103.
Comşa E., 1970, *Sondajele de la Izvoarele*, în „MCA", IX, p. 87-90.
Comşa E., 1974, *Istoria comunităţilor culturii Boian*, Bucureşti.
Comşa E., 1987, *Neoliticul în România*, Bucureşti.
Cucoş Şt., 1973, *Un complex ritual cucutenian descoperit la Ghelăieşti*, în „SCIV", 24, 2, p. 207-215.
Cucoş Şt., 1981, *Săpăturile de la Văleni-Piatra Neamţ (1974-1975)*, în „MemAntiq", VI-VIII, p. 37-56.
Cucoş Şt., 1991, *Faza Cucuteni B în zona Subcarpatică a Moldovei*, Piatra Neamţ.
Cucoş Şt., 1993, *Complexe rituale cucuteniene de la Ghelăieşti, jud. Neamţ*, în „SCIVA", 44, 1, p. 59-80.
Dragomir I. T., 1967, *Săpăturile arheologice de la Tg. Bereşti (r. Bujor, reg. Galaţi)*, în „Danubius", I, p. 41-59.
Dragomir I. T., 1969, *Contribuţii la cunoaşterea aspectului cultural Stoicani-Aldeni (Săpăturile de la Lişcoteanca, jud. Brăila şi Băneasa, judeţul Galaţi)*, în „Danubius", II-III, p. 45-63.
Dumitraşcu S., 1995, *Arheologia română la sfârşit şi început de mileniu*, Oradea.
Dumitrescu H., 1953, *Şantierul Traian*, în „SCIV", 4, 1-2, p. 45-68.
Dumitrescu H., 1954, *O descoperire în legătură cu ritul de înmormântare în cuprinsul ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie*, în „SCIV", 3-4, p. 399-429.
Dumitrescu H., 1959, *Şantierul arheologic Traian*, în „MCA", V., p. 189-202.
Dumitrescu H., 1960, *Şantierul arheologic Traian*, în „MCA", VII, p. 91-105.
Dumitrescu H., 1968, *Un modele de sanctuaire decouvert dans la station eneolithique de Căscioarele*, în „Dacia", NS, 12, p. 381-394.
Dumitrescu H., Dumitrescu Vl., 1959, *Săpăturile de la Traian - Dealul Fântânilor*, în „MCA", VI, p. 157-179.
Dumitrescu H., Dumitrescu Vl., 1970, *Şantierul arheologic Traian*, în „MCA", IX, p. 39-59.
Dumitrescu Vl., 1965, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din aşezarea neolitică târzie de la Căscioarele*, în „SCIV", 16, 2, p. 215-237.
Dumitrescu Vl., 1966, *Gumelniţa. Sondajul stratigrafic din 1960*, în „SCIV", 17, 1, p. 109-112.
Dumitrescu Vl., 1970, *Edifice destine au culte decouvert dans la couche Boian-Spanţov de la station-tell de Căscioarele*, în „Dacia, N.S., 14, p. 5-25.
Dumitrescu Vl., 1986, *Stratigrafia aşezării-tell de pe ostrovelul de la Căscioarele*, în „CCDJ", II, p. 73-81.
Dumitrescu Vl., 1988, *Epoca neolitică şi eneolitică*, p. 22-50, în vol. Dumitrescu Vl., Vulpe Al., 1988, *Dacia înainte de Dromichetes*, Bucureşti.
Dumitrescu Vl., 1994, *Bălăneşti*, în „EAIVR" , I, p. 169.
Dumitrescu Vl., 1994, *Căscioarele*, în „EAIVR", I, p. 271.
Dumitrescu Vl., 1996, *Gumelniţa*, în „EAIVR" , II, p. 207.

Dumitrescu Vl. și colab., 1954, *Hăbășești. Monografie arheologică.*
Durkheim E., 1995, *Forme elementare ale vieții religioase*, Iași.
El Susi G., 1997, *Resturile de faună din groapa neolitică târzie de la Carei-Cozard (G2), județul Satu Mare*, în „Satu-Mare", XIV, p. 59-62.
Galbenu D., 1962, *Așezarea neolitică de la Hârșova*, în „SCIV", 13, 2, p. 285-306.
Galbenu D., 1970, *Așezarea și cimitirul de la Limanu*, în „MCA", IX, p. 77-86.
Haimovici S., 1987-1989, *Studiul materialului paleofaunistic găsit în groapa nr. 7 din așezarea cucuteniană de la Dumești, jud. Vaslui*, în „AMM", IX-XI, p. 83-89.
Harțuche N., 1980, *Preliminarii la repertoriul arheologic*, în „Istros", I, p. 281-355.
Hartuche N., 1983, *Locuința bordei din așezarea Boian de la Liscoteanca „Moș Filon"*, în „Istros", II-III, p. 3-37.
Hașotti P., 1997, *Neoliticul în Dobrogea*, Constanța.
Iercoșan N., 1997, *Descoperiri arheologice în așezarea neolitică târzie de la Carei „Cozard". Groapa nr. 2*, în „Satu-Mare", XIV, p. 23-58.
Ignat D. F., 1982, *Un aspect mai puțin cunoscut în cadru ceramicii neolitice pictate din nord-vestul României*, în „Crisia", XII, p. 361-370.
Ignat D. F., 1998, *Grupul cultural neolitic Suplacu de Barcău*, Timișoara.
Lako E., 1977, *Pise de cult din așezarea neolitică de la Zăuan*, în „AMN", I, p. 41-46.
Laszlo A., 2000, *Some data on house-building tehniques and foundation rites in the Ariușd-Cucuteni culture*, în „Studia", VII, p. 245-252.
Lazarovici Gh., 1979, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca.
Lazarovici Gh., 1986, *Sanctuarul neolitic de la Parța, Documente*, p. 12-33
Lazarovici Gh., Drașoveanu F., Kalmar Z., Luca A.S., 1985, *Complexul neolitic de la Parța*, în „Banatica", VIII, p. 7-71.
Lazarovici Gh., Maxim Z., Meșter M., Pintea R., 1994, *Șantierul arheologic, Iclod (jud. Cluj). Campania din 1993*, în „AMN", 31, p. 325-333.
Lazarovici Gh., Lazo Crina, Maxim Z., Meșter M., 1995, *Șantierul arheologic Iclod. Campania 1994*, în „AMN", 32, 1, p. 507-535.
Lazarovici Gh., Maxim Z., 1995, *Gura Baciului. Monografie arheologică*, Cluj-Napoca.
Lazarovici Gh., Bubuluc A., Maxim Z., Meșter M., Radu S., 1996, *Șantierul arheologic Iclod. Campania din 1995*, în „AMN", 33, p. 267-299.
Lazarovici Gh., Drașovean Fl., Maxim Z., 2001, *Parța. Monografie arheologică*, I, Timișoara.
Lazarovici Gh., Meșter M., Maxim Z., 2002, *Țaga, com. Țaga, jud. Cluj*, în „Cronica, campania 2001", p. 319-320.
Lazurcă E., 1980, *Raport asupra noilor cercetări de la Baia (Hamangia), județul Tulcea*, în „Peuce", VIII, p. 7-36.
Luca S. A., 1994, *Complexul ritual de la Orăștie - Dealul Pemilor, punctul X2 (jud. Hunedoara)*, în „SCIVA", 45, p. 363-367.
Luca S. A., 2001, *Așezări neolitice pe Valea Mureșului (II). Noi cercetări arheologice la Turdaș-Luncă I. Campaniile anilor 1992-1995*, Alba-Iulia.
Macrea M., 1959, *Șantierul arheologic Cașolt-Boița*, în „MCA", VI, p. 407-443.
Mantu C. M., Botezatu D., Kromer B., 1994, *Un mormânt dublu de inhumație din așezarea cucuteniană de la Scânteia (jud. Iași)*, în „AMN", 31, p. 87-99.
Mantu C.-M., 1993, *Plastica antropomorfă a așezării Cucuteni A3 de la Scânteia (jud. Iași)*, în „ArhMold", XVI, p. 51-67.
Mantu M. C., 1997, *Scânteia „Dealul Bodeștilor", jud. Iași*, în „Cronica, 1983-1992", p. 95-96.
Mantu M. C., 1999, *Scânteia. Cercetare arheologică și restaurare*, Iași, coordonatori V. Chirica, C. M. Mantu, S. Țurcanu.
Marinescu-Bâlcu S., 1968, *Unele probleme ale neoliticului în lumina săpăturilor de la Târpești*, în „SCIV", 19, 3, p. 395-422.
Marinescu-Bâlcu S., 1974, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București.
Marinescu-Bâlcu S., 1981, *Tîrpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*, BAR International Series 107, Oxford.
Marinescu-Bâlcu S., 1983, *Cercetările de la Drăgușești (jud. Botoșani)*, în „MCA", p. 82-85.
Marinescu-Bâlcu S., 1997, *Considerații pe marginea organizării culturilor din complexul Precucuteni-Cucuteni*, „Cultură și Civilizație", XV, p. 165-195.

Marinescu-Bălcu S. şi colab., 1997, *Archeological researches at Borduşani-Popină (Ialomiţa country) preliminary report 1993-1994*, în „CA", X, p. 35-132.
Marinescu-Bâlcu S. şi colab., 1998, *Şantierul arheologic Bucşani (jud. Giurgiu). Raport preliminar. Campania 1998*, în „BMTA" Giurgiu, I-III, p. 93-114.
Marinescu-Bâlcu S., Bolomey Al., 2000, *Drăguşeni a Cucutenian Community*, Bucureşti.
Matasă C., 1938, *Cercetări din preistoria judeţului Neamţ*, în „BCMI", XXXI, 97, p. 1-35.
Matasă C., 1946, *Frumuşica. Village prehistorique à ceramique peinte dans la Moldavie du nord Roumanie*. Bucureşti.
Mauss M., Hubert H., 1997, *Eseu despre natura şi funcţia sacrificiului*, Iaşi.
Maxim-Kalmar Z., 1999, *Neo-eneoliticul din Transilvania, Date arheologice şi matematico-statistice*, Cluj-Napoca.
Maxim Z., Tarcea Lucian,1999, *Analiza matematică şi statistică a ceramicii şi plasticii Cucuteni de la Truşeşti*, p. 647-673, în vol. *Truşeşti. Monografie arheologică*, Iaşi, Bucureşti.
Maxim-Alaiba R., 1983-1984, *Locuinţa nr. 1 din faza Cucuteni A3 de la Dumeşti*, în „AMN", V-VI, p. 99-148.
Mihai C., Boghian D., 1985, *Complexul de cult cucutenian descoperit la Buznea (Tg. Frumos)*, în „MemAntiq", IX-XI, p. 429-452.
Monah D., 1976, *Sondajul de salvare din aşezarea neo-eneolitică de la Verneşti-Comăneşti (I)*, în „Carpica", VIII, p. 7-29.
Monah D., 1982, *O importantă descoperire*, în „Arta", nr. 7-8, p. 11-13.
Monah D., 1993, *Practici rituale în vremea culturii Cucuteni*, în „Teologie şi viaţă. Revista de gândire şi spiritualitate", S. N., an III (LXIX), 4-7, p. 20-28.
Monah D., 1997, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, Piatra Neamţ.
Monah D., 2001, *Organizarea socială, religia şi arta în epoca neo-eneolitică*, în vol. *Istoria românilor*, I, p. 169-209, Bucureşti.
Monah D., Antonescu S., Cucoş Şt., Popovici D., 1982, *Săpăturile arheologice din tell-ul cucutenian Dealul Ghindaru, com. Poduri*, în „CA", V, p. 9-22.
Monah D., Antonescu S., Dumitroaia Gh., Popovici D., 1983, *Cercetări arheologice de la Poduri - Dealul Ghindaru*, în „CA", VI, p. 3-22.
Monah D., Cucoş Şt., 1985, *Aşezările culturii Cucuteni din România*, Iaşi.
Monah D., Popovici D., 2000, *O lume regăsită. Satul cucutenian de la Poduri*.
Monah D. şi colab., 2001, *Poduri, com Poduri jud. Bacău*, în „Cronica, campania 2000", p. 190-196.
Monah D. şi colab., 2002, *Poduri, com. Poduri, jud. Bacău*, în „Cronica, campania 2001", p. 242-246.
Morintz S., Berciu D., Diaconu P., 1955, *Şantierul arheologic Cernavoda*, în „SCIV", 6, 1-2, p. 151-162.
Neagu M., 1997, *Statuete antropomorfe ale culturii Bolintineanu şi Boian din Câmpia Munteniei*, în „CCDJ", XV, p. 97-133.
Neagu M., 1999, *Gălăţui-„Movila Berzei"*, în vol. *Civilizaţia Boian pe teritoriul României*, Bucureşti, p. 22.
Neagu M., 2001, *Aspecte ale organizării spaţului în aşezările neoliticului dezvoltat la Dunărea de Jos*, în „CCDJ", XVI-XVII, p. 15-28.
Nestor I. şi colab., 1950, *Activitatea şantierului de săpături arheologice Iaşi-Botoşani-Dorohoi*, în „SCIV", I, 1, p. 27-32.
Nestor I. şi colab., 1951, *Şantierul de pe Valea Jijiei (Iaşi-Botişani-Dorohei)*, în „SCIV", 2, 1, p. 51-76.
Nestor I. şi colab., 1952, *Şantierul Valea Jijiei*, în „SCIV", 3, 1, p. 19-119.
Nestor I., 1970, *Istoria societăţii primitive*, Centrul de multiplicare al Universităţii din Bucureşti.
Nica M., 1981, *Grădinile o nouă aşezare a neoliticului timpuriu în sud-estul Olteniei*, în „Arhivele Olteniei", S. N., 1, p. 27-39.
Nica M., 1984, *Noi descoperiri arheologice în aşezarea neolitică de la Cârcea (jud. Dolj)*, în „Arhivele Olteniei", S. N., 3, p. 37-45.
Nica M., 1997, *Cârcea-Viaduct, Piatra-Sat „Vadul Codrii" şi Ghidici-„Balta Tarova I şi II", jud. Dolj*, în „Cronica, 1983-1992", p. 23-25.
Nica M. şi colab., 2001, *Cârcea, com. Coşoveni, jud. Dolj*, în „Cronica, campania 2000", p. 65-66.
Niţu A., 1945, *Semnificaţia motivului pictural în formă de „casă" de la Turdaş*, în „Apulum", II, p. 3-11.
Niţu A., Buzdugan C., Eminovici C., 1971, *Descoperirile arheologice de la Gura Văii (Municipiul Gh. Gheorghiu-Dej)*, în „Carpica", IV, p. 31-80.
Niţu A., Cucoş Şt., Monah D., 1971, *Ghelăieşti (Piatra Neamţ) I. Săpăturile din 1969 în aşezarea cucuteniană Nedeia*, în „MemAntiq", p. 11-67.

Nițu A., Șadurschi P., 1994, *Săpăturile de salvare de la „Stânca Doamnei" (sat Stânca-Ștefănești, județul Botoșani)*, în „Hierasus", IX, p. 181-193.
Partnic V., Oprea G., Dobre G., 2002, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Călărași. Descoperiri gumelnițene pe valea Mostiștei*, în „Studii de preistorie", 1, 2001, p. 193-207.
Paul I., 1965, *Un complex de cult descoperit în așezarea neolitică de la Pianul de Jos*, în „SC Sibiu", 12, p. 5-18.
Paul I., 1992, *Cultura Petrești*, București.
Petrescu-Dâmbovița M., 1953, *Trușești*, în „SCIV", 4, 1-2, p. 7-22.
Petrescu-Dâmbovița M., 1957a, *Les principaux resultats des fouilles de Trușești*, în „ASU Al. I. C.".- Iași, III, 1-2, p. 1-22.
Petrescu-Dâmbovița M., 1957b, *Sondajul stratigrafic de la Perieni*, în „MCA", III, p. 65-83.
Petrescu-Dâmbovița M., Florescu M., Florescu A. C., 1999, *Trușești. Monografie arheologică*, Iași, București.
Popovici D., Rialland Y., 1996, *Viața pe malul Dunării acum 6500 de ani*.
Popușoi E., 1992, *Câteva considerații asupra unui grup de locuințe din așezarea Starcevo-Criș de la Trestiana*, în „AMM", XII-XIV, p. 20-43.
Popușoi E., 1997, *Trestiana, com. Grivița, jud. Vaslui*, în „Cronica", 1983-1992, p. 114-115.
Riviere C., 2000, *Socio-antropologia religiilor*, Iași.
Sârbu V., 1993, *Credințe și practici funerare, religioase și magia în lumea geto-dacilor*, Brăila.
Szekeley Z., 1955, *Cercetările și săpăturile de salvare executate de Muzeul Regional din Sfântu Gheorghe în anul 1955*, în „MCA", III, p. 149-150.
Șadurschi P., 1983, *Așezarea eneolitică din turbăria de la Lozna (jud. Botoșani)*, în „MCA", p. 86-92.
Șimon M., Partnic V., 2001, *Aspecte ale eneoliticului din SE Munteniei. Așezarea de la Șeinoiu (jud. Călărași). Considerații generale*, în „CCDJ", XVI-XVII, p. 223-233.
Ursulescu N. și colab., 2002, *Cercetări interdisciplinare în așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos (jud. Iași). Aportul arheozoologiei*, în „ATS", I, p. 29-54.
Ursulescu N., 2001, *Position de construction-sanctuaires dans les habitats de l'eneolitique ancien de la Roumanie*, în „CCDJ", XVI-XVII, p. 42-47.
Ursulescu N., Boghian D., 1996, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din așezarea precucuteniană de la Târgu-Frumos (jud. Iași)*, în „Codrul Cosminului", S. N., 2 (12), p. 38-72.
Ursulescu N., Boghian D., Cotiugă V., 1999, *Târgu Frumos-Baza Pătule, jud. Iași*, în „Cronica, campania 1998", p. 120-121.
Ursulescu N., Cotiugă V., Boghian D., 2000, *Tîrgu-Frumos, jud. Iași*, în „Cronica, campania 1999", p. 106-107.
Ursulescu N., Merlan V., Tencariu F., 2001, *Isaiia, com Răducăneni, jud. Iași*, în „Cronica, campania 2000", p. 110-111.
Ursulescu N., Merlan V., Tencariu F., 2002, *Isaiia, com Răducăneni, jud. Iași*, în „Cronica, campania 2001", p. 160-163.
Vlassa N., 1976, *Probleme ale cronologiei neoliticului mijlociu în lumina stratigrafiei așezării de la Tărtăria*, în „Neoliticul Transilvaniei", p. 28-44.
Voinea V., 2001, *Sacralizarea spațiului locuit. Sacrificiile umane*, în „CCDJ", XVI-XVII, p. 35-41.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XII**, 2003

AŞEZĂRILE CULTURII GUMELNIŢA DIN BAZINUL VEDEI ŞI TELEORMANULUI (PARTEA A II-A)*

ION PĂTRAŞCU**

CHEIA REPERTORIULUI: Localitatea (satul, comuna); Nr. crt.; a. Punctul de descoperire; b. Tipul cercetării, autorul (echipa), anul; c. Constatări şi observaţii (descrierea aşezării, stratigrafia etc); d. Locul unde se află materialul descoperit; e. Bibliografia.

SATU VECHI, sat, com. Drăcşenei; Nr. 70; c. Aşezare de tip tell, de formă rotundă, situată în valea râului Burdea. Aşezarea are diametrul de 50 m şi o înălţime de 2 m. e. Andreescu, Mirea, Apope 2001.

Nr. 71. c. Aşezare de tip tell situată la baza terasei, la circa 1,5 km de aşezarea precedentă. Are o formă ovală, cu diametrul lung de 100 m. Înălţimea aşezării depăşeşte 10 m. e. Andreescu, Mirea, Apope 2001.

TĂTĂRĂŞTI DE JOS, com.; Nr. 72; c. Aşezare de tip tell situată în lunca râului Teleorman, la baza terasei. Terenul înconjurător este unul mlăştinos. Aşezarea are dimensiunile aproximative de 40X30 m şi o înălţime de 3 m. e. Andreescu, Mirea, Apope 2001.

Nr. 73; c. Aşezare de tip tell situată în lunca râului Teleorman, la baza terasei şi la circa 700 m de actualul curs al râului. Aşezarea a fost distrusă de construcţiile moderne. Aşezarea avea un diametru de circa 40 m şi o formă rotundă. e. Andreescu, Mirea, Apope 2001.

ŢIGĂNEŞTI, com.; Nr. 74; b. Cercetări de suprafaţă R. Andreescu, P. Mirea, Şt. Apope; c. În lunca raului Vedea, în apropierea terasei, se află o aşezare de tip tell, de formă aproximativ rotundă, cu diametrul de 20 m şi înălţimea de 2,5 m.; e. Andreescu, Mirea, Apope 2001.

Istoricul şi tipul cercetărilor. Aşezările culturii Gumelniţa din zona de care ne ocupăm au făcut obiectul cercetărilor arheologice încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Primele săpături „arheologice" au fost iniţiate de Cesar Bolliac la Alexandria şi Conţeşti, în 1869. Cu ocazia aceleiaşi „excursiuni arheologice", Bolliac, împreună cu Dimitrie C. Butculescu, cercetează aşezarea de la Ţigăneşti (*Măgura*

* Prima parte în Argesis, XI, 2002, p. 19-29.
** Muzeul Judeţean Teleorman, Alexandria.

Calomfirescu sau *Gorganul*)[1]. La scurt timp D. C. Butculescu efectuează săpături la Zâmbreasca (1870) şi Balaci (1871-1872). Avea să treacă mai bine de jumătate de veac până când V. Christescu cercetează din nou aşezarea de la Conţeşti (1929)[2].

La puţin timp după terminarea celui de-al doilea război mondial, Hortensia Dumitrescu sondează aşezarea din vâlceaua Grama de la Zâmbreasca (1947). Un an mai târziu, D. Berciu cercetează tell-ul de la Blejeşti[3], situat în mijlocul bălţii satului.

În anul 1964 M. Petrescu-Damboviţa, A. Niţu şi Gh. Marinescu încep cercetările din aşezarea de la Ciolăneşti din Deal. Acestea, de mică amploare la început, aveau să fie extinse în 1965 şi mai cu seamă în 1966. În acelaşi timp se desfăşoară săpături de salvare în aşezarea de la Siliştea (1965)[4].

Săpăturile arheologice din această zonă aveau să fie continuate, aproape 30 de ani mai târziu, de Radian Andreescu, în aşezarea de la Vităneşti(1993). Acelaşi cercetător iniţiază, împreună cu Douglass Bailey, cinci ani mai târziu, un program de cercetare pluridisciplinară în lunca râului Teleorman, devenit cunoscut sub numele de SRAP (Southern Romania Archaeological Project)[5]. Din anul 2000, Colectivul SRAP a realizat sondaje în alte trei aşezări aparţinând culturii Gumelniţa[6].

În tot acest timp, în paralel cu săpăturile arheologice[7], au fost realizate numeroase cercetări de suprafaţă care au îmbogăţit harta arheologică a zonei cu noi aşezări de tip tell[8]. Din păcate, pentru o lungă perioadă de timp, multe dintre aceste cercetări de suprafaţă au fost, mai degrabă, promenade arheologice, cu ocazia cărora erau notate sumar amplasarea descoperirilor şi încadrarea cronologică a materialelor descoperite[9]. Lipsesc astfel datele precise referitoare la: poziţia descoperirii (luncă, bot de deal, terasă), tipul terenului înconjurător (uscat, mlăştinos); distanţa faţă de râu, lac, izvoare, terasă; densitatea materialelor şi întinderea suprafeţei pe care au fost

---

[1] Măndescu 2001, p. 18, 26.

[2] Bichir 1965, p. 427

[3] Berciu 1956, p. 493-562.

[4] Săpături iniţiate de IAB şi MJT(Popescu 1966, p. 712).

[5] La acest program, iniţial planificat pentru patru ani, au participat, alături de cei doi cercetători menţionaţi (în calitate de directori din partea MNIR, respectiv HISAR) numeroşi specialişti de la MNIR, HISAR, Rijksuniversiteit Leiden, Institute of Geography & Earth Science, University of Wales, University of Sheffield, School of Geography, University of Leeds, MJT., precum şi studenţi (HISAR, FIB, UT). Programul de cercetare pluridisciplinară SRAP, concentrat în principal pe valea Teleormanului (desfăşurat până acum între Lăceni şi Vităneşti), studiază atât cronologia internă a aşezărilor cât mai ales influenţa mediului înconjurător asupra aşezărilor şi relaţia aşezare-mediu (Bailey, colab. 1999; Bailey, colab. 2001).

[6] Lăceni (nr. 29), în 2000; Măgura (nr. 33), în 2001; Alexandria (nr. 2), în 2002. Acelaşi tip de sondaj a fost realizat şi în aşezarea de la Vităneşti (nr. 65), în 1999.

[7] Din păcate multe din cercetărilor arheologice sunt încă nepublicate: Conţeşti, Zâmbreasca, Siliştea, Ciolăneşti din Deal (campania 1966, cu cele mai consistente descoperiri), Vităneşti (cu excepţia unor sumare rapoarte în *Cronica*) etc.

[8] Din acest punct de vedere activitatea arheologică a preotului Ion Spiru (1914-1995), pentru această zonă, este neegalată. Timp de circa o jumătate de veac a cercetat teritoriul majorităţii localităţilor judeţului, culegând informaţii şi materiale (arheologice şi numismatice), multe dintre ele donate MJT. Alte cercetări de suprafaţă, de mai mare sau mai mică amploare, au fost realizate de M. Petrescu-Dâmboviţa (Petrescu-Dâmboviţa 1953), N. Baroană (Baroană 1970), G. Trohani şi Al. Oancea (Trohani, Oancea 1981), R. Andreescu, P. Mirea şi Şt. Apope (Andreescu, Mirea, Apope 2001).

[9] Petrescu-Dâmboviţa 1953, p. 524; Trohani, Oancea 1981, p. 240 şi urm.

descoperite acestea; tipul materialelor (fragmente de vase ceramice, piese de silex şi os/corn, bucăţi de chirpic, statuete de lut, fusaiole[10] etc.

Starea de conservare a aşezărilor. În privinţa gradului de afectare şi distrugerile pricinuite aşezărilor de tip tell se constată următoarele: din cele 7 de aşezări menţionate doar pentru 18 (24,3 %) deţinem informaţii mai mult sau mai puţin complete referitoare la acest aspect. Dintre acestea din urmă, 7 (38,9 %) au fost distruse în totalitate[11], iar 11 (61,1 %) au fost afectate în proporţii diferite (de lucrări agricole şi de terasare, construcţii moderne etc).

Amplasarea aşezărilor. În urma analizei informaţiilor, referitor la acest aspect, situaţia se prezintă după cum urmează: 12 (16 %) sunt situate în luncă si la baza terasei şi 34 (46 %) în luncă, fără alte menţiuni.

O categorie aparte o formează aşezările amplasate pe terasă, în număr de 2 (4 %)[12], iar alte 3 (4 %) sunt situate pe o prelungire a terasei în luncă. Tot în 3 (4 %) cazuri aşezarea se găseşte în mijlocul unei bălţi[13]. Această situaţie, aparent edificatoare, poate fi uşor modificată de cele 20 (27 %) de aşezări pentru care nu deţinem informaţii referitoare la amplasamentul şi relaţia cu mediul înconjurător.

În ceeea ce priveşte relaţia tell-sursă majoră de apă (râu/pârâu, baltă), tabloul statistic este mai dificil de realizat, din lipsa informaţiilor. Din cele 74 de tell-uri numai pentru 14 (18,9 %) avem informaţii. Din cele 14 se constată astfel că 8 (57,1 %) sunt amplasate la o distanţă de până la 100 m de râu / baltă; 2 (14,3 %) între 101-500 m ; 2 (14,3 %) între 501-1000 m şi alte 2 (14,3 %) la distanţe mai mari de 1000 m.

Şi mai puţine informaţii deţinem în privinţa relaţiei tell-izvoare de apă. Doar în 4 (5,4 %) cazuri este menţionată distanţa dintre acestea. În toate cele 4 cazuri izvoarele se găsesc la mică distanţă de aşezare[14].

Acolo unde au fost realizate cercetări mai amănunţite este amintit şi tipul terenului din jurul aşezării. Din cele 45 de aşezări situate în luncă, 11 (24,4 %)[15] se află într-un teren mlăştinos; pentru restul de 34 (75,6 %) lipsesc astfel de date.

Forma şi dimensiunile aşezărilor. Aşezările culturii Gumelniţa, caracterizate prin întindere mică şi strat de cultură gros[16], au o formă de obicei rotundă sau elipsoidală. Din cele 74 de aşezări menţionate, 14 (19 %) au formă rotundă; 12 (16,2 %) sunt elipsoidale şi numai una (1,3 %) are o formă trapezoidală[17]. În 6 (8,1 %) cazuri forma nu a putut fi determinată datorită distrugerilor totale sau a unei mari părţi, iar în 41 (55,4 %) de cazuri forma nu este precizată.

---

[10] În noul tip de cercetare de suprafaţă (fieldwalking), SRAP ia în considerare toate aceste date, cercetarea făcându-se organizat.
[11] Aşezările de la: Cetate, Dobreni, Gărăgău, Licuriciu, Suhaia (2), Zloteşti.
[12] Năsturelu (nr. 36), Ţigăneşti (nr. 62).
[13] Blejeşti (nr. 8), Suhaia (nr. 56-57). Situaţie întâlnită şi în alte zone din arealul culturii Gumelniţa, dar care reflectă în primul rând situaţia actuală.
[14] Până la 15 m , 2 (50 %) aşezări; între 15-50 m, 2 (50 %) aşezări.
[15] La care pot fi adăugate cele trei aşezări din mijlocul bălţilor.
[16] Morintz 1962, p. 274.
[17] Este vorba de aşezarea de la Măgura (nr. 33).

În privinţa diametrului aşezărilor, din cele 44 tell-uri, pentru care dispunem de informaţii, situaţia se prezintă astfel: 2 (4,5 %) au diametrul de până la 20 m[18]; 9 (20,4 %) cu diametrul între 21-40 m; 23 (52,2 %) cu diametrul între 41-60 m; 7 (16 %) cu diametrul între 61-80 m şi 3 (6,9 %) peste 80 m.

Înălţimea aşezărilor variază astfel: până la 2 m înălţime, 3 (4 %); între 2-4 m, 17 (23 %); între 4-6 m, 12 (16,2 %); între 6-8 m, 2 (2,7 %), iar peste 10 m, 6 (8,1 %) aşezări[19]. Pentru 34 (46 %) nu există informaţii.

Concluzii. Din punct de vedere al metodologiei folosite în cercetarea aşezărilor culturii Gumelniţa din sud-vestul Munteniei putem distinge trei faze în evoluţia acesteia. Prima fază, cuprinsă între a doua jumătate a sec. al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea; a doua fază, în care se desfăşoară săpăturile de la Zâmbreasca, Blejeşti, Siliştea, Ciolăneşti din Deal, Vităneşti[20], iar a treia, începută în 1998, odată cu proiectul de cercetare pluridisciplinară SRAP. Aceasta din urmă se caracterizează printr-o metodologie de cercetare total diferită de cea aplicată în primele două faze. SRAP impune o cercetare în care studiile pluridisciplinare (geomorfologice, prospecţii geofizice, analize palinologice, macro-florale, arheozoologice etc.), dublate de o tehnologie performantă (gradiometru, magnetometru, amplasarea siturilor pe o hartă digitalizată cu ajutorul sistemului GPS, introducerea documentaţiei pe calculator etc.) devin indispensabile[21].

Majoritatea aşezările din bazinul Vedei şi Teleormanului sunt amplasate în luncă[22] şi adesea în imediata apropiere a terasei. Acolo unde s-au făcut observaţii s-a constatat că terenul înconjurător este unul mlăştinos. Întemeierea aşezărilor este condiţionată, probabil, de îndeplinirea unor norme precise[23]. În luncă aşezările sunt amplasate fie pe o insulă, în mijlocul unui teren mlăştinos[24], fie direct pe acest teren, iar spaţiul destinat locuirii este delimitat printr-un şanţ şi protejat de inundaţii de un val. Acesta din urmă, bine consolidat, folosind mai târziu şi ca zonă de locuit[25]. Existenţa acelor „fortificaţii cu şanţ şi val de apărare", cel puţin pentru grupa aşezărilor

[18] Ţigăneşti (nr. 74) şi Voievoda (nr. 66). Ultimul, având în vedere lipsa cu desăvarşire a materialelor arheologice de pe suprafaţa lui şi dimensiunile reduse pare a fi mai degrabă un tumul.
[19] În lipsa unor sondaje este greu de spus dacă această înălţime se datorează depunerilor antropice sau amplasării aşezărilor pe un loc mai înalt decât terenul înconjurător. Oricum, cert este faptul că, datorită diverselor intervenţii umane (lucrări agricole, terasări etc), înălţimea actuală, în unele cazuri, este modificată substanţial. La statistica din această lucrare un element de relativitate al rezultatelor este dat de lipsa unor măsurători realizate cu aparatură adecvată, de cele mai multe ori înălţimea fiind apreciată cu ochiul liber. De asemenea în timp ce unele măsurători sunt realizate la nivelul bazei tell-urilor, altele sunt executate la nivelul platformei.
[20] Din anul 1999 aşezarea de la Vităneşti a intrat şi ea în SRAP.
[21] Arheologul devine, în mijlocul unui colectiv numeros şi specializat, coordonatorul şi mai puţin „stăpânul" şantierului.
[22] Petrescu-Dâmboviţa, Sanie 1969, p. 41.
[23] Părerile celor care s-au ocupat de această problemă sunt împărţite. Unii consideră că amplasarea aşezărilor este determinată de necesitatea de apărare (Morintz 1962, p. 273), alţii ca rezultat al influenţelor mediu şi din motive economice (Bailey, colab. 2002), sau din motive economice, de mediu şi de securitate (Andreescu, Mirea, Apope 2001. *Amplasamentul aşezărilor*).
[24] Bailey, colab. 2002, p. 354.
[25] Morintz 1962, p. 279; Măndescu 2001a, p. 275.

amplasate în luncă, ar trebui legată mai degrabă de aceste norme de întemeiere ale aşezărilor gumelniţene[26].
Aşezările sunt întemeiate întotdeauna în imediata vecinătate a unei surse majore de apă (râu/pârâu, lac), aproape de izvoare de apă, în apropierea terasei (sau pe terasă).

Cu o singură excepţie- Măgura- aşezările au o formă aproximativ rotundă sau elipsoidală, iar dimensiunile sunt modeste. Diametrul aşezărilor depăşeşte în puţine cazuri 60 m, iar înălţimea actuală se încadrează de obicei între 2-6 m. Din punct de vedere statistic şi chorologic nu se poate susţine ideea unei relaţii aşezare centru-aşezare/aşezări satelit[27].

BIBLIOGRAFIE

Andreescu, Mirea, Apope 2001 = Andreescu R. R., Mirea, P., Apope Şt., *Aşezările culturii Gumelniţa din vestul Munteniei*, on-line: http: //arch web.cimec.ro/gumelnita/cd/default.htm

Bailey, colab. 1999 = Bailey D.W., Andreescu R.R., Mills S. (eds.), *Southern Romania Archaeological Project: Preliminary report 1998*. Cardiff: School of History and Archaeology, Cardiff University, 1999.

Bailey, colab. 2001 = Bailey D.W., Andreescu R.R., Mills S., Trick, S. (eds.), *Southern Romania Archaeological Project: Second Preliminary report,* Cardiff: School of History and Archaeology, Cardiff University, 2001.

Bailey, colab. 2002 = Bailey D. W, Andreescu R. R., Howard A. J., Macklin M. G., Mills S., *Alluvial landscapes in the temperate Balkan Neolithic: transitions to tells*, Antiquity, 76 (2002), p. 349-355.

Berciu 1956 = Berciu D., *Cercetări şi descoperiri arheologice în regiunea Bucureşti*, Materiale, II, 1956, p. 493-562.

Bichir 1965 = Bichir Gh., *Quelques problèmes des XIIIe et XIVe siècles dans la Plaine Valaque a la lumière des fouilles de sauvegarde du village de Bragadiru (district de Zimnicea)*, Dacia N.S., 9, 1965, p. 427-439.

Măndescu 2001 = Măndescu D., *Cesar Bolliac. Pagini uitate din zorii arheologiei româneşti*, CICSA, 3, 2001, p. 17-28.

Măndescu 2001a = Măndescu D., Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2000, Bucureşti, 2001, p. 275-276.

Măndescu 2002 = Măndescu D., *Cercetări arheologice pe valea Dâmbovnicului*, Argesis, XI, 2002, p. 31-38.

26 Pentru aşezările de la Teiu, 1 şi 2 (Morintz 1962, p. 278-280) şi Ziduri (Măndescu 2001a, p. 274) se constată o standardizare a acestor lucrări de „fortificare". Şanţul are o lărgime de circa 6 m (6,2 m la Ziduri; 6-7 m la Teiu-1; 6,5 m la Teiu-2), iar adâncimea este de circa 1 m (1,15 m la Ziduri; 1 m la Teiu-1 şi Teiu-2). Accentul cade mai mult pe val care, în două cazuri (Teiu-1 şi 2) este înălţat şi consolidat cu pământ adus din apropiere, iar grosimea este de circa 7 m (7 m la Ziduri; 6-8 m la Teiu-1). Că valul nu are în primul rând funcţia de apărare o demonstrează faptul că locuirea s-a dezvoltat şi pe el (Teiu-1 şi 2, Ziduri). Din păcate, pentru aşezarea de la Siliştea (jud. Teleorman), aflată în apropiere, nu sunt prezentate detalii ale şanţului şi valului „de apărate" (Popescu 1966, p. 712). Nu excludem în totalitate ipoteza ca unele construcţii cu val şi şanţ să fi avut şi rol de apărare (mai ales acelea care prin poziţia lor erau ferite de pericolul inundaţiilor, iar adâncimea şanţurilor este de dimensiuni mult mai mari (Vidra, Măgurele Geangoeşti).

27 Andreescu, Mirea, Apope 2001. *Observaţii preliminare*.

Morintz 1962 = Morintz S., *Tipuri de aşezări şi sisteme de fortificaţii şi împrejmuire în Cultura Gumelniţa*, SCIV, XIII, 1962, 2, p. 273-282.
Petrescu-Dâmboviţa 1953 = Petrescu-Dâmboviţa M., *Cercetări arheologice la Surduleşti*, Materiale, I, 1953, p. 523-542.
Petrescu-Dâmboviţa, Sanie 1969 = Petrescu-Dâmboviţa M., Sanie S., *Sondajul din tell-ul gumelniţean de la Ciolăneştii din Deal*, AM, VI, 1969, p. 41-53.
Popescu 1966 = Popescu D., *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă Romania în anul 1965*, SCIV, XVII, 1966, 4 , p. 712.
Spiru 1996 = Spiru I., *File de istorie teleormăneană,* Teleormanul liber, Alexandria, 1996.
Trohani, Oancea 1981 = Trohani G., Oancea Al., *Cercetări arheologice pe valea Glavaciocului*, CAMNI, IV, 1981, p. 240-252.

LISTA ABREVIERILOR

ArhMold	= Arheologia Moldovei. Iaşi-Bucureşti
CAMNI	= Cercetări Arheologice. Muzeul Naţional de Istorie a României. Bucureşti
CICSA	= Buletinul Centrului de Istorie Comparată a Societăţilor Antice, Universitatea Bucureşti, Facultatea de Istorie
Cronica	= Cronica cercetărilor arheologice din România, cIMeC, Bucureşti
Dacia NS.	= Dacia. Recherches et decouvertes archeologiques en Roumanie. Nouvelle serie, Bucureşti
FIB	= Facultatea de Istorie, Universitatea Bucureşti
HISAR	= School of History and Archaeology, Cardiff University
IAB	= Institutul de Arheologie „V. Pârvan", Bucureşti
Materiale	= Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti
MJT	= Muzeul Judeţean Teleorman, Alexandria
MNIR	= Muzeul de Istorie a României, Bucureşti
RevMuz	= Revista Muzeelor, Bucureşti
SCIV (A)	= Studii şi Cercetări de Istorie Veche (şi Arheologie), Bucureşti
SRAP	= Southern Romania Archaeological Project
UT	= Universitatea Târgovişte

com	= comuna
d	= diametru
fig.	= figura
h	= înălţime
m	= metru
nr	= număr
nr. inv.	= număr de inventar
p.	= pagina
pct.	= punctul

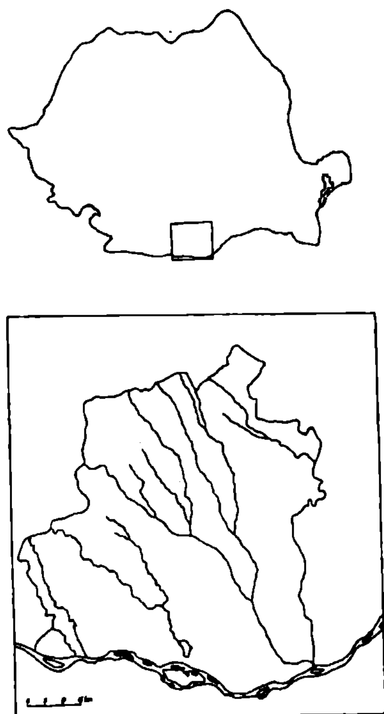

Fig. 1. Judeţul Teleorman.

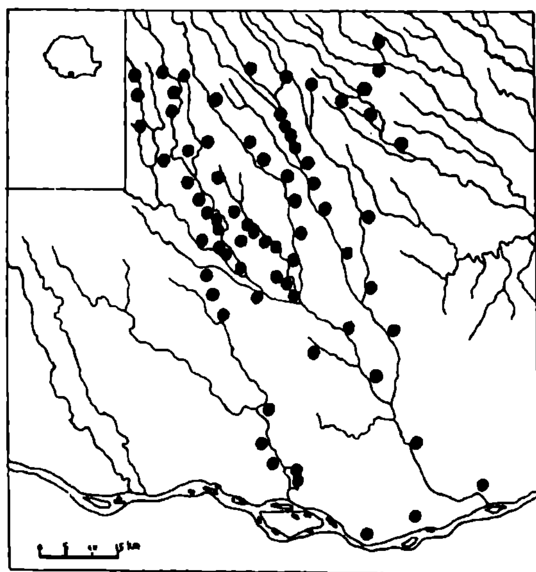
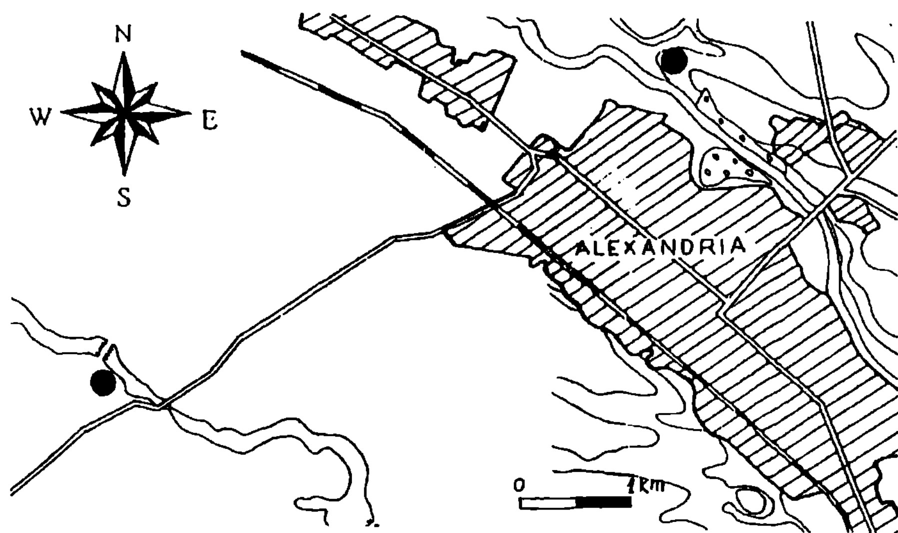

Fig. 2. Răspândirea aşezărilor Gumelniţene din sud-vestul Munteniei.

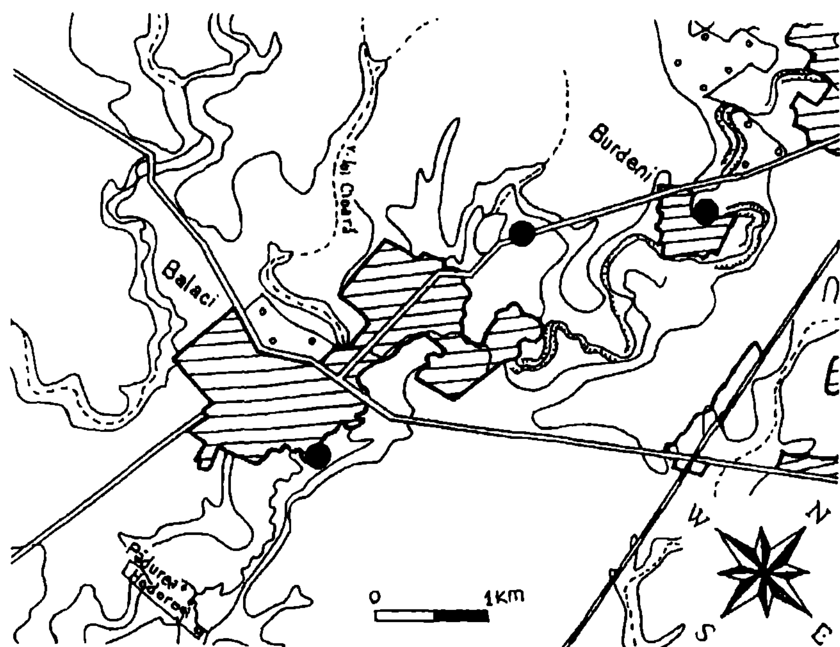
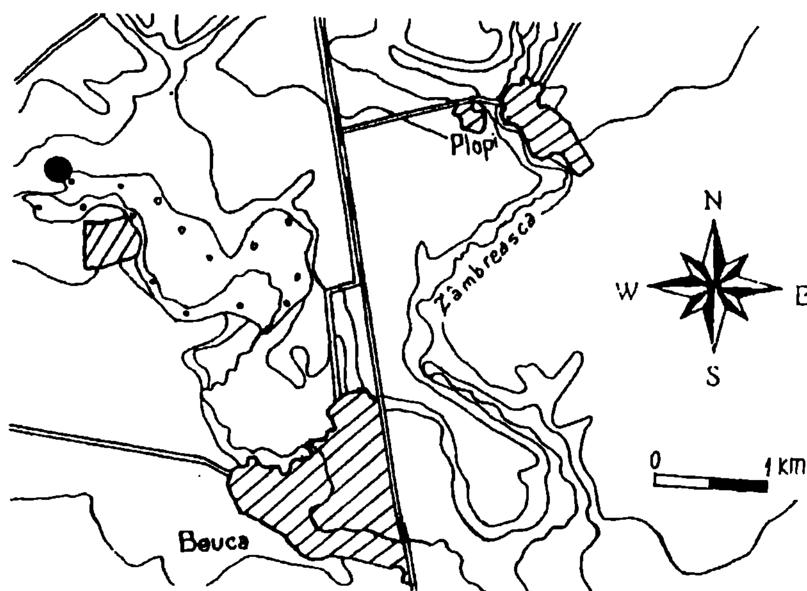

Fig. 3. Alexandria-Gorgan; Alexandria-Izvorul Rece; Balaci-Măgura de la Hodorog; Balaci-Măgura din Baltă; Burdeni Măgura din Sat.

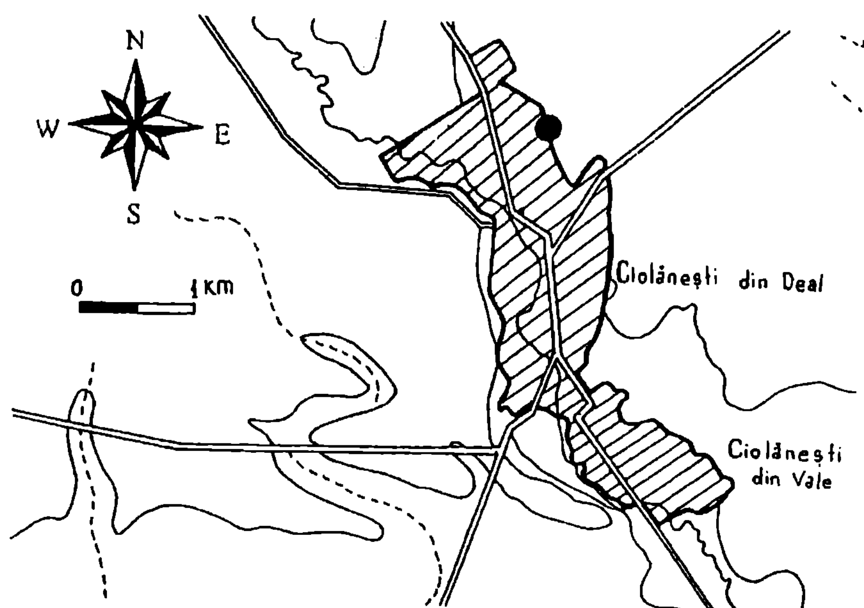
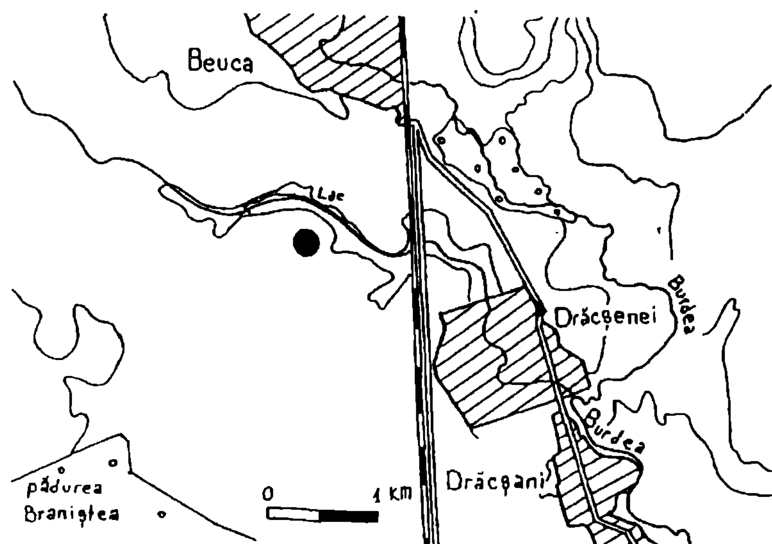

Fig. 4. Beuca-Măgura Jidovului; Ciolăneşti din Deal-Măgura Ţui.

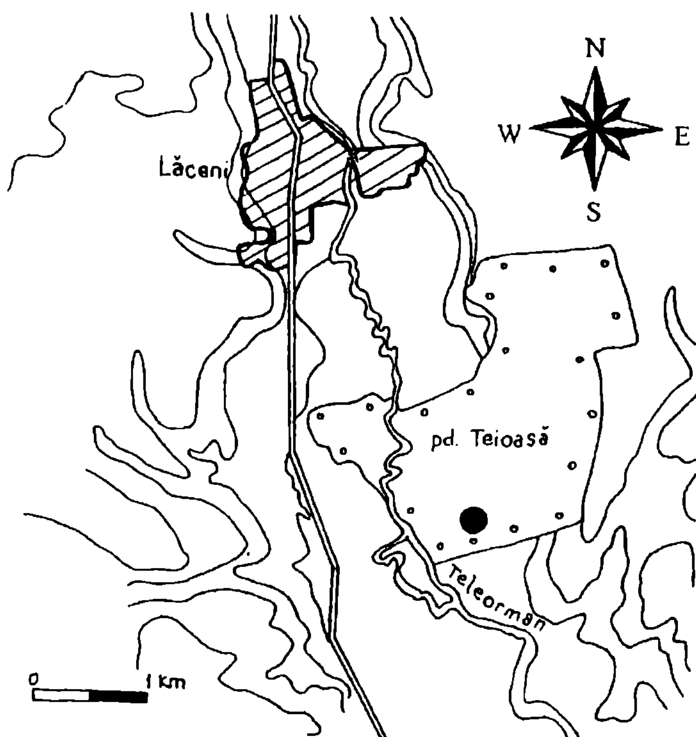

Fig. 5. Drăcşenei-Măgura Morarului; Lăceni-Măgura din Pădure.

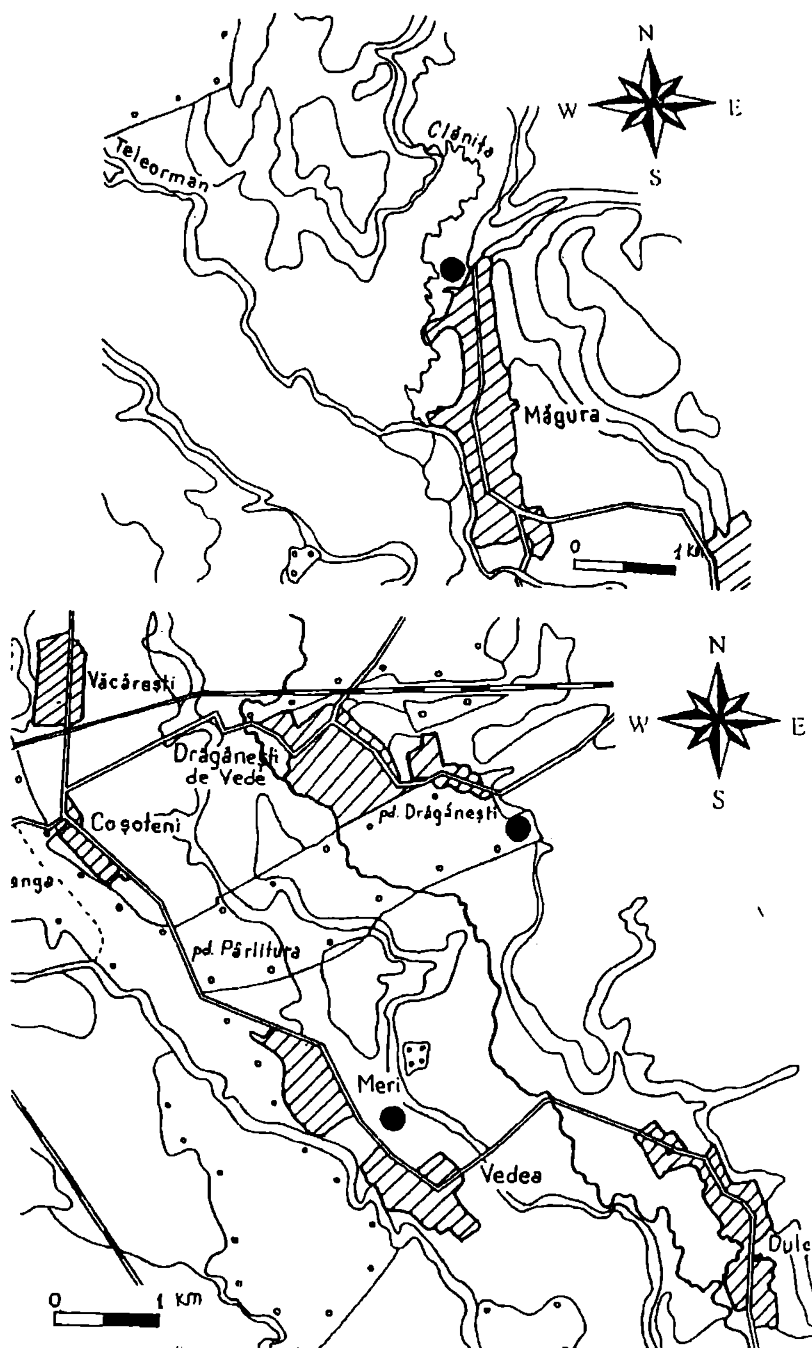
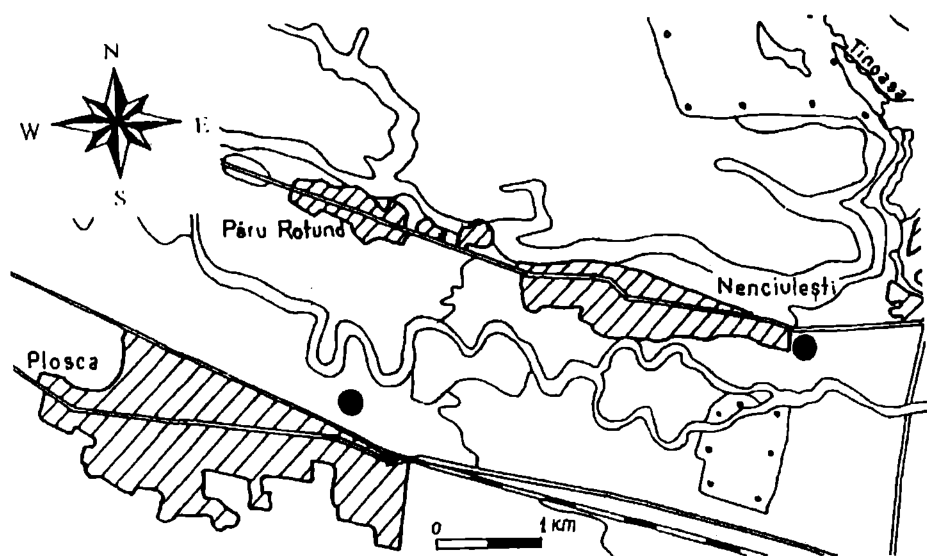

Fig. 6. Drăgăneşti de Vede-Măgura cu Liliac; Măgura-La Biserică; Meri-Măgura din Sat.

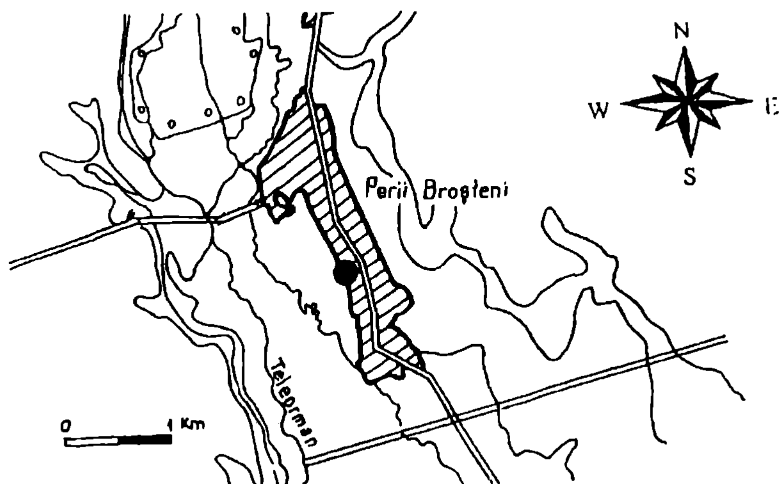
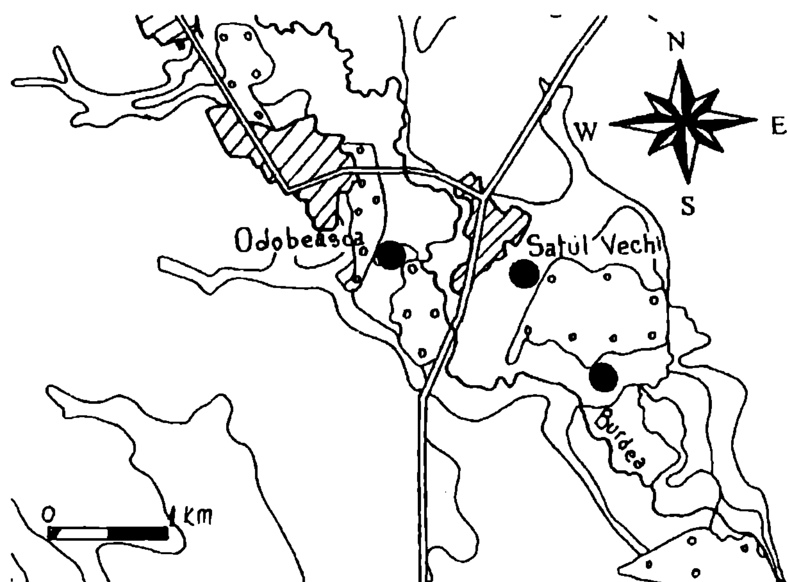

Fig. 7. Nenciuleşti-Măgura din Vale; Perii Broşteni-Măgura din Vale; Plosca-Măgura de la Moară.

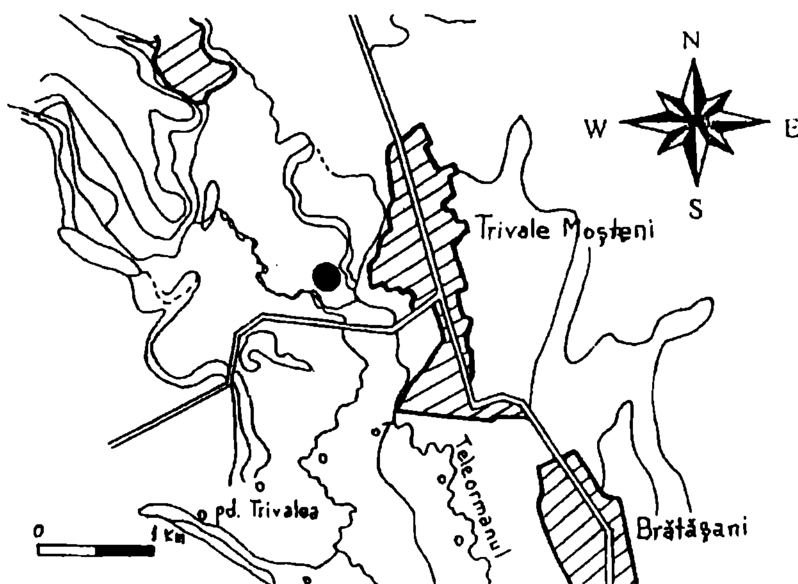
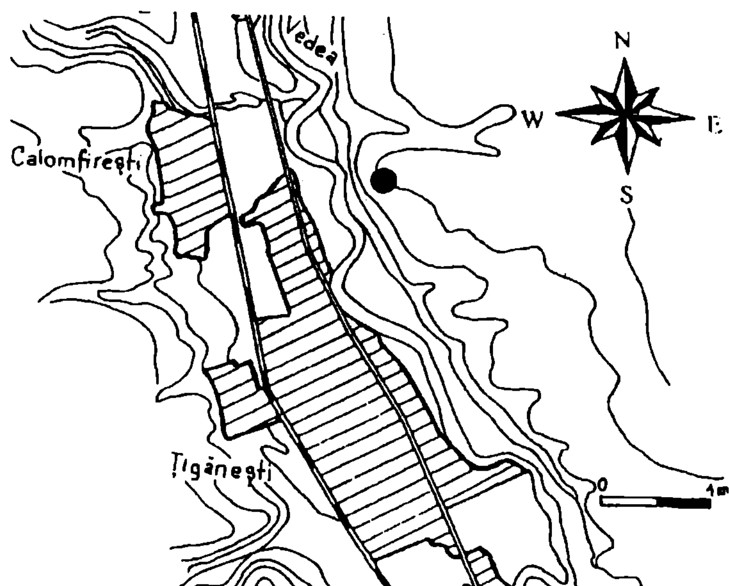

Fig. 8. Odobeasca-Măgura Morii; Satul Vechi; Trivalea Moşteni-La Blidaru.

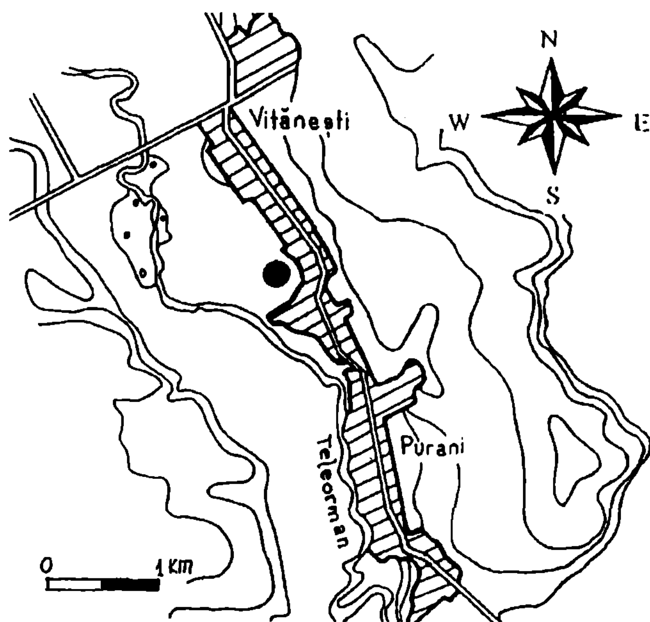

Fig. 9. Ţigăneşti-Gorgan; Vităneşti-Măgurice.

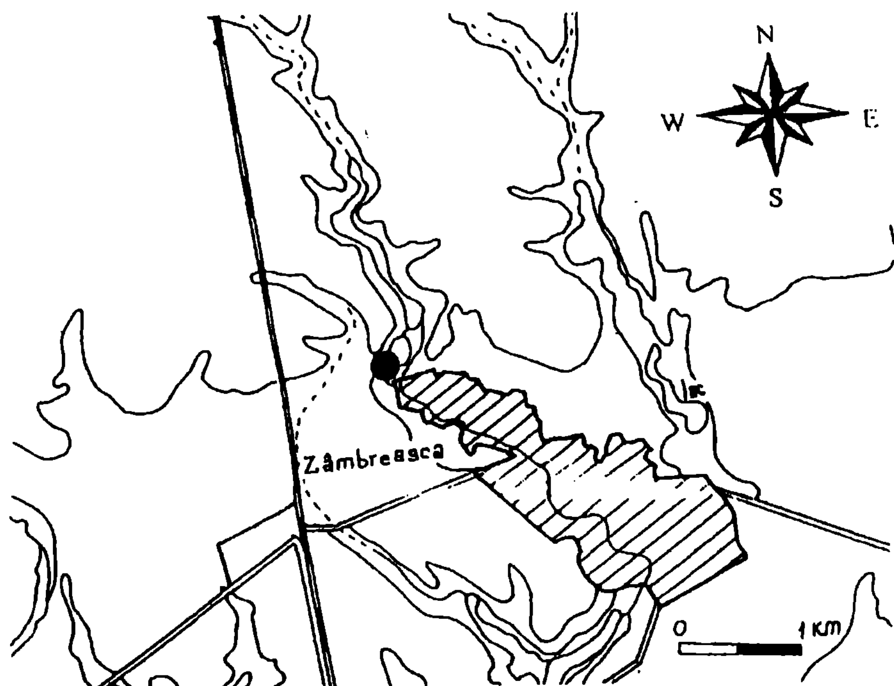

Fig. 10. Zâmbreasca-Măgura din Sat.

THE GUMELNIŢA CULTURE SETTLEMENTS
AT THE VALLEY OF THE VEDEA AND TELEORMAN RIVERS AREA

Abstract

The first part of this article contents the list of the settlements on the Vedea and Teleorman rivers area. The key of the repertory including: Locality; a. Point of discovery; b. The type of research (investigator / team); c. The description of the site (dimensions; layers, material of excavations etc.); d. The place of the material (museum, institut, others); e. Reference material.

In the second part the work has in view the problem of the relations between Gumelniţa settlements and the environment.

List of illustrations

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

UNELTE DE PIATRĂ NEOLITICE AFLATE ÎN BAZINUL RÂULUI VÂLSAN, LA STROEŞTI - ARGEŞ

NICOLAE P. LEONĂCHESCU*
GION D. IONESCU**

Natura şi vârsta rocilor care alcătuiesc scoarţa terestră a judeţului Argeş constituie elementul principal care a condus la o varietate impresionantă de forme ale reliefului local. Peste acestea, apele, pornind din pantele de sud ale masivului făgărăşean, şi-au fierăstruit albiile orientate aproape paralel, tot către sud, contribuind astfel la accentuarea compartimentării, ca un agent de prim ordin.

Printre acestea, râul Vâlsan, având sorgintea într-o terasă cu lac glacial de sub vârful Scărişoara Mare (2495 m)[1], culege apele dintr-un bazin ce poate fi înscris într-un dreptunghi, orientat cu laturile lungi pe direcţia nord-sud. După o călătorie de 85 km îşi depune comoara apelor în râul Argeş cu care confluează în apropierea comunei Merişani[2].

Lungimea râului ar presupune şi o extindere mai pronunţată a bazinului în sensul flancurilor sale. Dar lucrurile sunt aşezate altfel. Mai ales flancul estic (stâng) este destul de îngust şi-l apropie mult de râul Doamnei.

Apropierea de cumpăna apelor face ca râul Vâlsan să nu aibă afluenţi decât izvoare şi pârâiaşe neînsemnate. În schimb, natura a dotat bazinul său cu podoaba pădurilor, mai ales de foioase, cu goluri alpine acoperite de păşuni mătăsoase, iar în zona subcarpatică cu poieni însorite şi mănoase.

Toate acestea şi alte condiţii de mediu, tot pe atât de favorabile vieţii, explică de ce omul s-a aciuat şi a continuat să trăiască în zonă din vremuri imemoriale.

Dat fiind că valea Vâlsanului nu s-a bucurat de o atenţie deosebită a arheologilor, cel puţin cu simple periegheze, se impune ca cercetătorul să aibă în vedere şi spaţiile vecine. Astfel, în zona din vest dintre argeş şi Olt, omul s-a instalat

* Universitatea Tehnică de Construcţii Bucureşti.
** Bucureşti.

[1] Aurelia Barco, E. Nedelcu, *Judeţul Argeş*, Editura Academiei, Bucureşti, 1974, p. 48.

[2] Astăzi însă, o parte din apele Vâlsanului au fost deversate în lacul de acumulare de la Vidraru şi, ca urmare, debitul lui e mai redus.

încă din paleoliticul inferior, unde a creat „un puternic centru al activității" sale[3]. Pe valea Mozacului s-au găsit unelte de piatră cioplită încă din premusterian[4].

Faptul că în acele vremuri neguros de îndepărtate, lacul getic pătrunsese adânc în zona Argeșului[5], creând un mediu deosebit de bogat în faună, favorabil pentru hrana omului, se admite că zona a fost încununată de natură cu atributul de antropogenetică[6].

Cât despre zona din estul Vâlsanului, bazinul său nu se află prea departe de Jidava, Stoenești, Gemenea sau Bogați, localități cunoscute ca stațiuni preistorice[7].

Este de așteptat dar, ca omul să fi fost atras aici cel puțin din neolitic sau chiar din paleoliticul târziu. Un indiciu îl dau uneltele din paleolitic aflate la Merișani în confluența Vâlsanului cu Argeșul[8].

Cercetătorului arheolog i-ar fi de ajuns pentru început să viziteze așezările înșirate ca o salbă pe flancurile albiei, investigând școlile și căminele culturale, pentru a culege relicve ale neoliticului[9]. Nu trebuie uitat minusculul muzeu parohial al bisericii monument istoric din Brădet.

Autorii acestei încercări de a stârni interesul arheologilor prezintă numai câteva piese din muzeul de la Căminul cultural al comunei Stroești, muzeu organizat de Societatea cultural-științifică, „Stroești-Argeș".

Obiectul nr. 1 este un topor de piatră șlefuit și perforat, cântărind 1,900 kg (fig. 1/1). Roca din care a fost desprins și prelucrat este de natură vulcanică. Are culoarea cenușie închisă, aproape neagră. Dealtfel, primele unelte de acest fel, semnalate mai întâi la noi în țară, la 1864, de către locotenentul colonel Pappazoglu, au fost patru topoare de „piatră neagră", aflate în malul Argeșului[10].

Pe întreaga suprafață a acestui topor se simt la pipăit numeroase denivelări, gropițe cu diametrul de 3-5 mm. S-ar putea ca unele din ele să se fi produs cu ocazia folosirii. Pe muchia sa se observă o ruptură, dovadă că a fost intens utilizat.

Sunt de reținut două caracteristici deosebite ale acestui topor:

a) gaura de înmănușare cu coada, mai apropiată de muchie, este tronconică, diferența dintre diametre fiind de 7 mm, și

b) în plan vertical și plecând dinspre muchie către tăiș, are o deviere spre stânga de circa 12°. Devierea a fost practicată intenționat cu ocazia degroșării vârfului. Rațiunea ar fi pentru mai ușoara aplicare a loviturilor și la despicarea lemnului[11].

[3] I. Nania, *Unelte ale paleoliticului inferior descoperite pe văile Dâmbovnicului și Mozacului*, în „SCIV", 1972, nr. 2, p. 234.

[4] E. Condurachi, Vlad Dumitrescu și M. C. Matei, *Harta arheologică a României*, București, Editura Meridiane, 1972, p. 8, harta 2.

[5] V. Mihăilescu, *Dealurile și câmpiile României*, București, 1966, p. 190-201 și 292-308.

[6] P. I. Dicu, *Descoperiri atribuite paleoliticului inferior pe cursul mijlociu al Argeșului*, în „SCIV", 1972, nr. 2, p. 223 și urm.

[7] C. C. Giurescu și D. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, Editura Științifică, București, 1975, p. 24-25.

[8] P. I. Dicu, *op. cit.*, p. 224.

[9] Pornind dinspre vărsare, acele așezări sunt: Merișani, Bunești, Zărnești, Cacaleți, Bohari, Toplița, Bădiceni, Mălureni, Stroești, Costești-Vâlsan, Vâlsănești, Valea Faurului, Mușătești, Galeșul, Brăduleț și Brădet, necitând o serie de cătune de mai mică importanță.

[10] E. Comșa, *Date despre unelte de piatră șlefuită din epoca neolitică și din epoca bronzului pe teritoriul României*, în „SCIV", 1972, nr. 2, p. 245-262.

[11] Barda actuală încă are o asemenea deviere.

Obiectul a fost găsit de pădurarul Dumitru Ionescu în pădurea satului Stroeşti, la punctul „Râpa Dadelor". De la acesta a fost achiziţionat de colonelul (r) Ion Ionescu şi donat muzeului[12].

Obiectul nr. 2 este tot un topor de piatră şlefuit şi perforat, în greutate de 0,310 kg, adică de aproape şase ori mai uşor decât toporul cel negru. Obiectul a fost aflat la punctul „Valea Totelor". Roca din care provine este de asemenea, de natură vulcanică, cu granulaţie păstoasă fină şi de culoare cenuşie mult mai deschisă (fig. 1/2).

În aspect general aminteşte topoarele de aramă cu tăişurile în cruce. Până şi curba de avânt, cu înclinare de aproximativ 10° faţă de axul orizontal, probează că toporul de aramă a servit de model[13]. Simetria, fineţea şi armonia liniilor denotă o îndemânare cu oarecare virtuozitate în execuţie, atât la degroşare, cât mai ales la finisare şi şlefuire.

Obiectul nr. 3, topor de piatră şlefuit şi perforat, a fost realizat din rocă vulcanică de aspect uniform şi de o nuanţă cenuşie care se situează între cele două topoare prezentate mai sus (fig. 1/3). Şi acest topor dovedeşte o remarcabilă îndemânare în execuţie şi finisare. Greutatea sa abia atinge 0,300 kg. Acest toporaş a fost descoperit la punctul „Lacul cu Ochi" de pe teritoriul comunei Stroeşti şi donat de acelaşi iubitor de antichităţi colonelul (r) Ion Ionescu. Cu toate că greutatea sa mică pune întrebarea dacă a fost folosit, faptul că pe tăişul şi flancurile sale se observă bavuri şi aşchieri constituie probatoriul intensei sale utilizări, deosebindu-se astfel de toporul nr. 2.

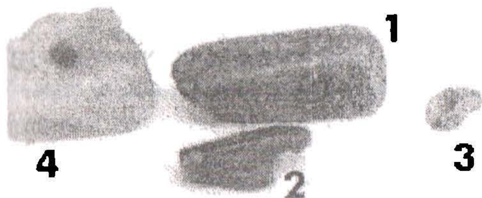

Fig. 1. Unelte de piatră de pe Valea Vâlsanului.

Cu ocazia sesiunii de comunicări ştiinţifice din 15 noiembrie 1980 de la complexul Muzeal Goleşti, profesorul Ion Nania din Piteşti a donat acelui muzeu un topor de piatră şlefuit şi perforat cu tăişurile în cruce. Profesorul afirmă că asemenea topoare ar fi primele unelte pomiviticole ale omului[14]. Ipoteza profesorului Nania poate fi admisă dar nu numai la lucrările viei sau pomilor, ci şi la orice muncă de săpat de scormonit. Utilizarea i-a lăsat urme în tăişuri şi pe flancuri.

Obiectul nr. 4 este un pond (greutate) din piatră aplatizată de râu, cântărind 1 kg. Se pare că cel mult gaura ar fi în parte rezultatul prelucrării de către om. Este ovală şi excentrică faţă de laturile poligonului neregulat care formează perimetrul acestei piese (fig. 1/4). Ar fi putut fi folosită la întinderea firelor urzelii, în timpul ţesutului fibrelor textile.

Putem afirma că aceste piese au fost prelucrate din roci foarte dure, de mare adâncime la formare, vulcanică şi provenind din puncte diferite. Se pare că toate vor fi fost adus pe calea schimbului (trocului). Toate cele trei topoare - descoperiri

---

12 După fişa cu care este expus în muzeu.

13 Gion Ionescu, *Toporul de aramă de la Calvini*, în „Mousaios", 1976, p. 10-13.

14 I. Nania, *Prima unealtă pomiviticolă folosită în ţara noastră*, comunicare la sesiunea anuală a Complexului Muzeal Goleşti, 15 noiembrie 1980.

întâmplătoare - dovedesc o deosebită măiestrie în execuţie. Din acest punct de vedere, toporul nr. 2 poate fi apreciat ca o operă de artă.

În ceea ce priveşte vârsta lor, cel mai vechi pare a fi toporul cel negru, nr. 1, din neoliticul propriu-zis. Celelalte două, date fiind formele lor şi fineţea prelucrării, se presupune că au fost prelucrate în perioada de tranziţie spre epoca bronzului. Prezenţa lor arată vechimea şi continuitatea locuirii omului în aşezările ce şi le-a creat în valea generoasă, ca mediu, a Vâlsanului.

Se adaugă la aceste constatări şi faptul că râul Vâlsan şi bazinul său au trezit interesul oamenilor de ştiinţă şi din alt punct de vedere. În august 1956, Nicolae Stoica din Galeş a descoperit în apele Vâlsanului un gen necunoscut de peşte, numit de localnici asprete, care a primit numele ştiinţific de *Romanichtys valsanicola*.

Este un peşte relict terţiar cu endemism foarte accentuat şi a fost declarat monument al naturii[15]. Necunoscut până atunci în ştiinţă, *Romanichtys valsanicola* vine din trecut ca o mărturie vie că bazinul Vâlsanului a oferit condiţii prielnice pentru evoluţia vieţii din cele mai vechi timpuri.

Se consemnează, pe aceeaşi linie şi opinia regretatului profesor Aurelian Sacerdoţeanu că numele râului Vâlsan provine de la un peşte „vâlsan", care pe vremuri popula apele sale şi că este un hidronim foarte vechi, din perioada totemică a civilizaţiei umane[16].

Comuna Stroeşti şi toate aşezările din jurau astfel cum să bată primul ţăruş al istoriei lor. Este de aşteptat şi posibil ca descoperirile viitoare să întărească şi chiar să depăşească în adâncime aceste dovezi.

---

[15] N. Stoica, *Aspretele, un nou gen de peşte*, în „Vânătorul şi pescarul sportiv", 1957, nr. 9; Idem, *Cercetări hidrologice şi piscicole asupra râului Vâlsan, afluent al Argeşului*, comunicare la şedinţa din 12 martie 1965, la Societatea de Ştiinţele Naturii şi Geografie din R. S. R.; „Comunicări de zoologie", V, p. 105-114.

[16] Aurelian Sacerdoţeanu, *Toponimie şi onomastică pe valea Vâlsanului îndeosebi la Stroeşti-Argeş*, comunicare ţinută în ziua de 28 iulie 1974, la cea de a III-a sesiune ştiinţifică de vară a Societăţii cultural-ştiinţifice „Stroeşti-Argeş". Ipoteza a fost formulată de Vasile Bogrea din Târnăuca - Cernăuţi.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

SFÂRŞITUL EPOCII PIETREI ŞI ÎNCEPUTUL EPOCII METALELOR ÎN ZONA ARGEŞ

DRAGOŞ MĂNDESCU*

Am cuprins prin sintagma de natură cronologică utilizată în titlul acestui material un ansamblu terminologic alcătuit din unităţi mai mult sau mai puţin acceptate sau uzitate: eneolitic, eneolitic dezvoltat, calcolitic, *Kupferzeit*, *Copper Age*, perioada de tranziţie la epoca bronzului şi, eventual, începutul perioadei timpurii a epocii bronzului. Iată, prin urmare, o perioadă extrem de interesantă şi, evident, în aceeaşi măsură controversată în ceea ce priveşte fenomenele culturale petrecute, periodizarea, dar, mai ales, cronologia[1] şi mijloacele de stabilire a acesteia, în special a celei absolute[2]. Vom încerca, într-o prezentare sintetică tributară stadiului actual al cercetării, reconstituirea unui mileniu şi jumătate de preistorie (perioada cuprinsă între începutul mileniului IV şi mijlocul mileniului III a.Chr.) pentru zona Argeşului.

Într-un articol de sinteză de-acum aproape patru decenii, dedicat arheologiei din spaţiul argeşean, în secţiunea – întinsă pe ceva mai puţin de o pagină – consacrată perioadei de care ne vom ocupa în continuare, doar tellul 1 de la Teiu era considerat demn de a fi menţionat[3]. Între timp, cercetările au evoluat, sporind continuu atât numărul cât şi diversitatea descoperirilor întâmplătoare, ceea ce motivează necesitatea reluării discuţiei ţinând seama de noile realităţi arheologice.

După o perioadă neolitică în care Argeşul este, practic, cu câteva mici excepţii[4], privat de descoperiri – punem această realitate pe seama stadiului cercetării –, pentru eneolitic se înregistrează o adevărată explozie de staţiuni, toate aparţinând culturii Gumelniţa, preponderent finalului evoluţiei acestei culturi – faza Gumelniţa B1. Aşezările sub formă de tell sunt numeroase în sudul judeţului. Încă din 1946, pe

---

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] Pentru conţinutul şi evoluţia în numai trei decenii a sistemelor cronologice, a se compara, de exemplu, S. Morintz şi P. Roman, *Über die Chronologie der Übergangszeit vom Äneolithikum zur Bronzezeit in Rumänien*, în „Dacia", N. S. 13, 1969, p. 61-71, P. Roman, *Perioada timpurie a epocii bronzului pe teritoriul României*, în „SCIVA" 37, 1986, 1, p. 29-55 şi, cel mai recent, A. Vulpe, *Consideraţii privind începutul şi definirea perioadei timpurii a epocii bronzului în România*, în vol. *Timpul istoriei* 1, *Memorie şi patrimoniu. In honorem emeritae Ligiae Bârzu*, Bucureşti, 1997, p. 37-49.

[2] Pentru evoluţia şi situaţia actuală a cronologiei începutului epocii bronzului în România, vezi R. Băjenaru, *Discuţii privind cronologia absolută a culturii Glina*, în „SCIVA" 49, 1998, 1, p. 3-5 şi urm.

[3] N. Mateescu, *Descoperiri şi cercetări arheologice în Argeş*, în „Studii şi Comunicări. Muzeul Piteşti" I, 1968, p. 7-9 şi fig. 1.

[4] A se vedea, de exemplu, depozitul alcătuit din 25 de unelte din silex şi piatră, descoperit întâmplător în 1964 la Deagurile, „Piscul Mămăligii" com. Recea, atribuit culturii Criş. Cf. I. Nania, *Două depozite de unelte neolitice descoperite în raionul Costeşti (regiunea Argeş)*, în „SCIV" 16, 1965, 2, p. 317-19 şi fig. 4.

malul drept al râului Burdea, este sondat tellul de la Surduleşti, „Măgura de la Heleşteu", com. Miroşi, unul dintre primele telluri cercetate în aria românească a acestei culturi. S-a stabilit atunci că acesta avea doar două niveluri de locuire, în cel superior, mai consistent, fiind descoperite urmele puternic arse de la trei locuinţe[5]. După materialele arheologice prezentate în raportul arheologic, tellul de la Surduleşti aparţine fazei Gumelniţa B1. Urmează cercetarea tellurilor Teiu 1 (în sudul satului Teiu din Vale, com. Teiu, săpat în 1959 şi 1963) şi Teiu 2 (la aproximativ 2 km nord-nord-est de satul Teiu din Vale, în dreapta drumului spre Ciupa, sondaj în 1959)[6], ambele Gumelniţa B1. De notat că Teiu 1 a fost primul şi printre puţinele telluri gumelniţene cercetate arheologic integral, însă, din păcate, nici până astăzi acest monument arheologic nu beneficiază de o binemeritată monografie. La Popeşti, aproape de limita sudică a judeţului Argeş, în anul 1985 a fost sondat un tell Gumelniţa B1, înainte de a fi aplatizat de lucrările de sistematizare a teritoriului. Au fost dezvelite două aşezări de suprafaţă cu un bogat material specific[7]. Cel mai recent tell gumelniţean cercetat în zona argeşeană, este cel de la Ziduri, „Măgura (de sub Cetate)", com. Mozăceni (fig. 1), unde au avut loc două campanii succesive de săpături arheologice în anii 2000 şi 2001[8]. Cele şase niveluri de locuire ale acestui tell pot fi atribuite fazelor Gumelniţa B1 şi A2. Alte telluri rămân cunoscute doar prin cercetări de suprafaţă, cum sunt cele de la Negraşi, „Măgura Căluşarilor"[9] (fig. 2), Leşile, „Măgura lui Gorea", com. Teiu[10] sau Morteni (jud. Dâmboviţa, lângă limita de judeţ cu Argeşul)[11].

Fig. 1. Ziduri, „Măgura". Tellul Gumelniţa înainte de începerea săpăturii arheologice. Vedere dinspre vest.

[5] M. Petrescu-Dâmboviţa, *Cercetări arheologice la Surduleşti*, în „Materiale" I, 1953, p. 523-542.

[6] S. Morintz, *Tipuri de aşezări şi sisteme de fortificaţie şi de împrejmuire în cultura Gumelniţa*, în „SCIV" 13, 1962, 2, p. 273-284; I. Nania, *Locuitorii gumelniţeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în „SAI" 9, 1967, p. 7-23.

[7] T. Ciollan, *Cercetările arheologice de la Popeşti, judeţul Argeş*, în „Argessis" 7, 1995, p. 5-12

[8] D. Mândescu, *Tellul gumelniţean de la Ziduri,(com. Mozăceni, jud. Argeş)*, în „Argessis" 10, 2001, p. 7-19; idem, *Cercetări arheologice pe valea Dâmbovnicului*, în „Argesis" 11, 2002, p. 31-38

[9] D. Mândescu, *Cercetări arheologice pe valea Dâmbovnicului*, în „Argesis" 11, 2002, p. 39-40.

[10] I. Nania, *Două depozite de unelte neolitice descoperite în raionul Costeşti (regiunea Argeş)*, în „SCIV" 16, 1965, 2, p. 316 şi fig. 1 (tell cunoscut doar prin periegheze).

[11] Periegheze I. Nania.

Fig. 2. Negraşi, „Măgura Căluşarilor". Tellul Gumelniţa. Vedere dinspre nord-vest. În plan îndepărtat, rezervaţia naturală „Poiana Narciselor".

Inventarul descoperit în locuinţele de suprafaţă ale tellurilor este preponderent ceramic, specific pentru Gumelniţa B1 (faza Gumelniţa A2 cu aspect tardiv fiind atestată doar la Ziduri), figurine antropomorfe şi zoomorfe, material litic, unelte din os şi corn (săpăligi, brăzdar de plug) etc. Piesele de metal (cupru) sunt puţine, dar variate, provenind doar de la Teiu (ac, două străpungătoare, un topor-ciocan – *Hammeraxt* – de tip Vidra) şi de la Ziduri (străpungător din nivel Gumelniţa A2, lamă de cuţit din nivelul superior Gumelniţa B1).

Graţie faptului că tellul I de la Teiu a fost cercetat exhaustiv, se pot trage unele concluzii generale legate de existenţa unui sistem de dispunere a complexelor de locuire conform unei scheme prestabilite, reflectate în organizarea spaţiului interior al tellurilor gumelniţene, cel puţin în ultima lor fază de existenţă[12]. Astfel, din documentaţia cercetării arheologice de la Teiu se mai păstrează în expoziţia Muzeului Judeţean Argeş un plan general, încă nevalorificat, al ultimului nivel de locuire din tellul I (fig. 3). Îl publicăm aici pentru prima oară, cu speranţa că şi alte componente ale documentaţiei, considerată de unii pierdută pentru totdeauna, vor vedea lumina tiparului în viitor. Cele şase locuinţe descoperite în ultimul nivel Gumelniţa B1 de la Teiu sunt dispuse grupat în zona centrală şi nordică a spaţiului locuibil. Cea mai mare dintre ele se distinge şi prin planul său oval de restul locuinţelor de suprafaţă care au un plan rectangular. Aceasta, dispusă, oarecum marginal, spre limita nord-estică a spaţiului locuibil, poate fi considerată un adevărat hambar, o magazie pentru stocarea rezervelor de hrană. În interiorul său şi în vecinătate a fost descoperită o cantitate impresionantă de grâu carbonizat, după cum reiese din marcajul de pe plan. Arealele nord-vestic şi sud-estic sunt libere de construcţii – presupunem că aceste spaţii au fost utilizate drept ţarcuri pentru animalele domestice ale comunităţii aduse aici în perioadele de restrişte. Evident, tellul nu era locuit în adevăratul sens al cuvântului decât în aceste situaţii, fiind folosit drept un loc de refugiu al comunităţii, cu toate bunurile sale de valoare, în timpul inundaţiilor sau în perioadele de conflicte cu alte

[12] Vezi o primă descriere a spaţiului interior din tellul I de la Teiu la I. Nania, *Locuitorii gumelniţeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în „SAI" 9, 1967, p. 12-14.

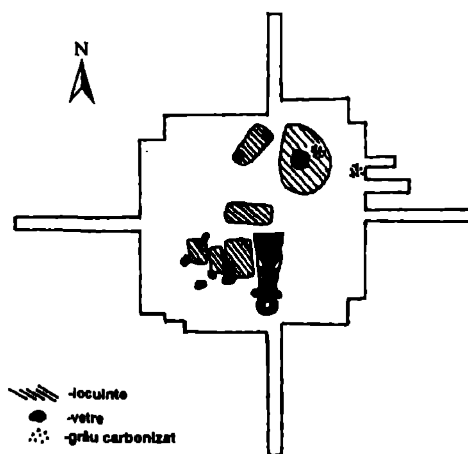

Fig. 3. Teiu, tellul 1. Plan general al săpăturilor.

comunităţi. Zona în care comunitatea gumelniţeană de la Teiu îşi ducea existenţa zilnică se afla pe terasa de la est şi nord-est de tell, unde, în urma cercetărilor de suprafaţă, a rezultat o cantitate impresionantă de materiale arheologice[13]. În zona central-sudică a tellului, la limita estică a grupului de locuinţe, este marcată o vatră având o formă insolită – foarte probabil este vorba de „vatra-idol" descrisă în literatură[14]. Prin extensie, putem presupune că şi zona liberă din vecinătatea estică a „idolului" ar fi fost rezervată încă de la început practicilor legate de cult, deci o „zonă sacră" – în absenţa posibilităţii verificării, toate acestea rămân însă la stadiul de ipoteză.

Tot eneoliticului final îi sunt atribuite o serie de descoperiri întâmplătoare, însă cel puţin la fel de importante precum complexele de locuire tocmai discutate. Astfel, trebuie amintit depozitul de la Leşile, „La Purcărie", com. Teiu, conţinând 50 de unelte de silex şi piatră, precum şi o figurină antropomorfă, toate depuse într-un vas de lut, descoperit întâmplător în anul 1960, încadrat cultural în faza Gumelniţa B1[15]. O importantă piesă izolată este toporul de cupru cu braţele în cruce descoperit întâmplător la Berevoieşti, „Vârful Văii lui Andrei"[16] aparţinând tipului Ariuşd, rar la sud de Carpaţi[17]. Legat de pătrunderea grupurilor estice de păstori nomazi originari din stepele

[13] I. Nania şi D. Mândescu, *Arheologia văii Mozacului*, manuscris.
[14] I. Nania, *op. cit.*, p. 14-15.
[15] I. Nania, *Două depozite de unelte neolitice descoperite în raionul Costeşti (regiunea Argeş)*, în „SCIV" 16, 1965, 2, p. 311-316 şi fig. 2.
[16] Fl. Mârţu, *Un topor de luptă din cupru, descoperit la Berevoieşti-Muscel*, în „SCIV" 13, 1962, 1, p. 101-103.
[17] A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien* 2, Prähistorische Bronzefunde IX, 5, München, 1975, p. 36, n. c. 88 şi pl. 11/88.

nord-pontice în mediul eneolitic local gumelniţean[18], trebuie amintit sceptrul zoomorf descoperit întâmplător la Cornăţel, com. Buzoieşti, o realizare artistică de excepţie şi o piesă unicat în spaţiul la care ne referim[19]. Piesa poate fi considerată drept o primă semnalare a prezenţei cercului cultural Cernavodă I în zona Argeşului (fig. 4).

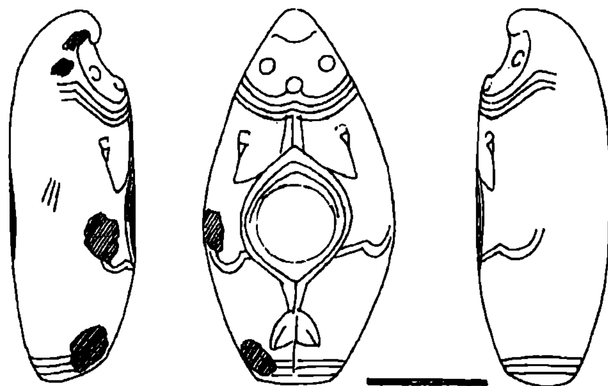

Fig. 4. Cornăţel. Sceptru zoomorf.

Ajunşi cu discuţia în acest punct, trebuie precizat faptul că sceptrul evocat mai sus nu este o apariţie izolată sau insolită. Descoperirea aceasta se explică destul de clar dacă ţinem cont de faptul că suntem în măsură să semnalăm cu probabilitate prezenţa culturii Cernavodă III[20] în sudul Argeşului. Este vorba de situl de la Mozacu[21], chiar pe hotarul dintre comunele Negraşi (satul Mozacu) şi Teiu (satul Leşile), în care a fost executat un sondaj restrâns în perioada 19-22 august 2002. Aşezarea este deschisă, fără nici o urmă de fortificaţie, dispusă pe terasa însorită de pe stânga micului râu Mozacu, afluent al Dâmbovnicului. S-au executat trei secţiuni însumând 40 m^2. Stratigrafia este extrem de simplă: sol actual negru humos (până la -0,3 m) şi strat vineţiu-brun (între -0,3 şi -0,55 m) suprapunând direct pământul viu – strat geologic gălbui brun, cu concreţiuni calcaroase şi vine de nisip şi pietricele, foarte dur. Stratul vineţiu-brun reprezintă singurul nivel al unei sărace locuiri, poate doar cu caracter sezonier. Chiar şi grosimea nivelului de interes arheologic, doar 20-25 cm pledează pentru aceasta.

[18] Pentru procesul indoeuropenizării, văzut ca un rezultat al impactului valurilor „*kurgan*", a se vedea articolele Marijei Gimbutas publicate în perioada 1973-1980 în „Journal of Indo-European Studies" (Washington), dintre care amintim doar *The First Wave of Eurasian Steppe Pastoralists into Copper Age Europe*, în „JIES" 5, 1977, 4, p. 277-339 şi *The Beginning of the Bronze Age in Europe and the Indo-Europeans: 3500-2500 B. C.*, în „JIES" 1, 1973, p. 163-214. Astăzi rezervele faţă de acest model sunt din ce în ce mai manifeste, dar încă de atunci (în urmă cu trei decenii) s-au exprimat opinii autorizate ce îndemnau la o nuanţare a problematicii şi a terminologiei: A. Vulpe, *Puncte de vedere privind istoria Daciei preromane*, în „Revista de istorie" 32, 1979, 12, p. 2266.

[19] D. Măndescu, T. Cioflan şi R. Maschio, *Noi aspecte ale eneoliticului târziu în zona Argeşului*, în „Argessis" 9, 2000, p. 19-24.

[20] S. Morintz şi P. Roman, *Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im raum der Niederdonau*, în „Dacia, N. S." 12, 1968, p. 81-106.

[21] Aduc mulţumiri şi pe acastă cale domnului prof. Ion Nania care, dezinteresat şi cu bunăvoinţă, mi-a semnalat aşezarea, conducându-mă aici în cursul unei periegheze în primăvara anului 2000.

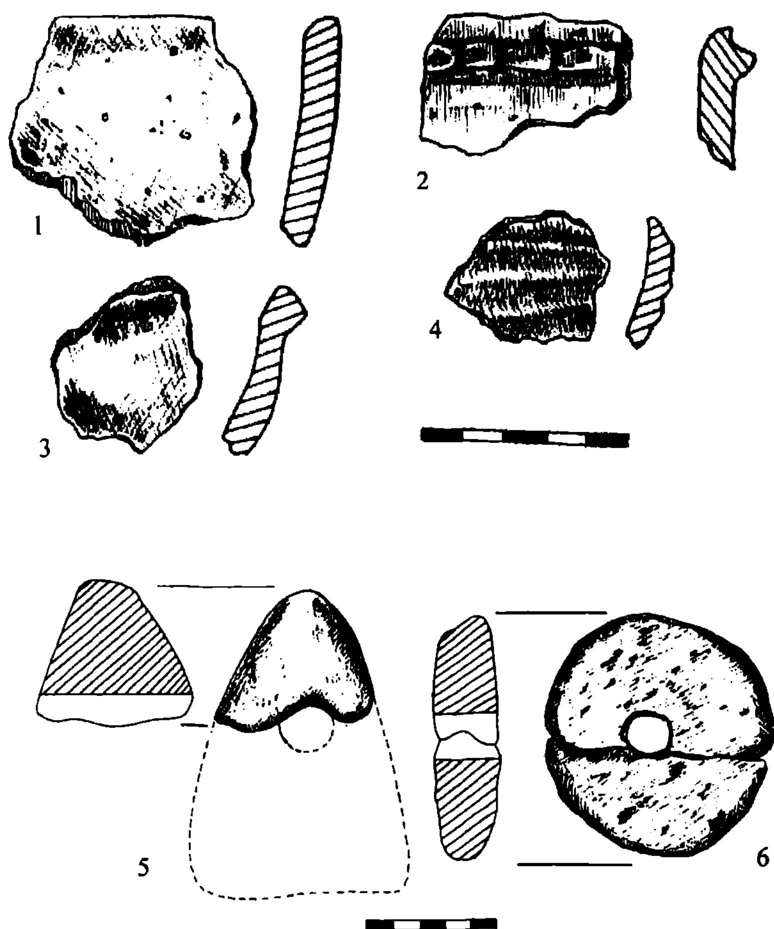

Fig. 5/1-4. Mozacu. Ceramică Cernavodă III; 5-6 Câmpulung - Apa Sărată. Greutăţi din lut pentru războiul de ţesut, aspectul Brăteşti.

Materialul arheologic recoltat este exclusiv ceramic, în cantitate destul de redusă – mici fragmente de nuanţe variate, brun-cărămiziu, castaniu, cenuşiu şi negru, cu mult nisip şi mici pietricele albe în pastă, cele mai multe arse inegal (fig. 5/1-4). Din repertoriul decorului este prezent brâul crestat dispus sub buză (fig. 5/2), un singur fragment ceramic prezentând un aspect canelat la exterior (fig. 5/4). Nu a fost depistată nici o locuinţă. Nu este exclus ca aşezarea să fi fost mai bogată, însă de-a lungul timpului, datorită precipitaţiilor şi eroziunii permanente, să fi fost sistematic „spălată", configuraţia terenului (terasă cu panta lină, despădurită) sugerând acest lucru. De altfel mici fragmente ceramice, aproape inexpresive, aparţinând cu siguranţă locuirii, apar

sporadic la baza pantei, chiar pe malul râului. Dată fiind suprafaţa restrânsă cercetată şi starea extrem de fragmentată a materialului ceramic, nu ne putem exprima o opinie categorică sau definitivă, însă, până la investigarea sistematică a sitului, înclinăm să atribuim locuirea de la Mozacu unei etape post-eneolitice, datorită trăsăturilor caracteristice culturii Cernavodă III pe care le prezintă fragmentele ceramice. Analogii destul de clare sunt prezente în ceramica de la Cernavodă, „Dealul Sofia" [22], dar şi mai aproape, în nordul judeţului Teleorman[23] şi în zona Craiovei[24].

Este momentul să amintim aici prezenţa, mai ales în zona deluroasă a Argeşului, a grupului cultural Brăteşti, cu o certă filiaţie gumelniţeană, sesizabilă în special în repertoriul ceramic. Acest grup sau aspect cultural a fost pus pe seama „retragerii populaţiei gumelniţene în zona de dealuri în urma pătrunderii în aria ei de răspândire a populaţiei nord-pontice care a dat naştere culturii Cernavodă I"[25]. Ceramică de tip Brăteşti, de tradiţie gumelniţeană, a fost descoperită în nivelul inferior al aşezărilor Glina de la Valea Calului[26] şi Şerbăneşti[27]. Aspectul Brăteşti a mai fost semnalat în urma unor cercetări arheologice la Tigveni, „Pietroasa", dar şi în nivelul inferior al aşezării preistorice la Retevoieşti, suprapus de un nivel caracterizat de prezenţa materialelor arheologice Coţofeni[28]. O impresionantă cantitate de fragmente ceramice de aspect Brăteşti (fig. 6), la care se adaugă bucăţi de chirpici şi fragmente de greutatăţi din lut pentru războiul de ţesut, au fost recoltate la Câmpulung, cartierul Apa Sărată, pe terasa înaltă de pe dreapta Râului Târgului, în urma unei alunecări de teren[29].

Aşezările Coţofeni sunt încă extrem de puţine în zona Argeşului. Se evidenţiază aşezarea fortificată de la Mozăceni (fig. 7) (cunoscută doar prin cercetări de suprafaţă şi descoperiri întâmplătoare), care, la vremea editării monografiei culturii respective, era considerată cea mai estică aşezare din aria de răspândire[30]. Este semnalată descoperirea aici, fortuit, a unui topor de bronz de tip Jászladány[31]. Mai pot fi menţionate locuirea cercetată în 1957 la Retevoieşti, „Cotul Mătuşii", com. Pietroşani, unde aşezarea Coţofeni suprapune o locuire a cărei ceramică prezintă

---

22 D. Berciu, S. Morintz şi P. Roman, *Săpăturile de la Cernavoda*, în „Materiale" 6, 1959, p. 101 şi fig. 5/3, 5-8.
23 P. Roman, *Un nou aspect cultural de la începutul epocii bronzului (complexul de la Dobroteşti)*, în „SCIV" 17, 1966, 3, p. 451 şi urm. şi fig. 4/1; 2/10-11, 14.
24 Doina Galbenu, *Câteva probleme ale perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului în Oltenia*, în „SCIV" 23, 1972, 2, p. 265 şi fig. 1/1, 7; 2/2, 5; 3/1, 4; 5/6.
25 Ersilia Tudor, *Un aspect cultural post-gumelniţean descoperit în zona de dealuri a Munteniei*, în „SCIVA" 28, 1977, 1, p. 51 şi urm.
26 Ersilia Tudor, *Cu privire la unele sincronisme culturale în perioada timpurie a bronzului românesc*, în „Thraco-Dacica" 3, 1982, p. 94-100.
27 T. Cioflan şi R. Maschio, *op. cit.*, p. 14.
28 Ersilia Tudor, *Die Gruppe Brăteşti*, în „Dacia, N. S." 22, 1978, p. 73-86.
29 Materialele ne-au fost aduse la muzeu în anul 2002 de către prof. de istorie Viorel Irimia, pe terenul căruia se află situl de interes arheologic. Îi mulţumim şi cu acest prilej.
30 P. Roman, *Cultura Coţofeni*, Biblioteca de arheologie 26, Bucureşti, 1976, p. 13.
31 I. Nania, *Prima unealtă pomiviticolă folosită în ţara noastră*, în „Argessis" 9, 2000, p. 16 şi fig. de la p. 17.

„afinităţi cu Sălcuţa IV"[32], de fapt ceramică Brăteşti, precum şi fragmentele ceramice descoperite întâmplător la Cotmeana[33], atestând un sit Coţofeni.

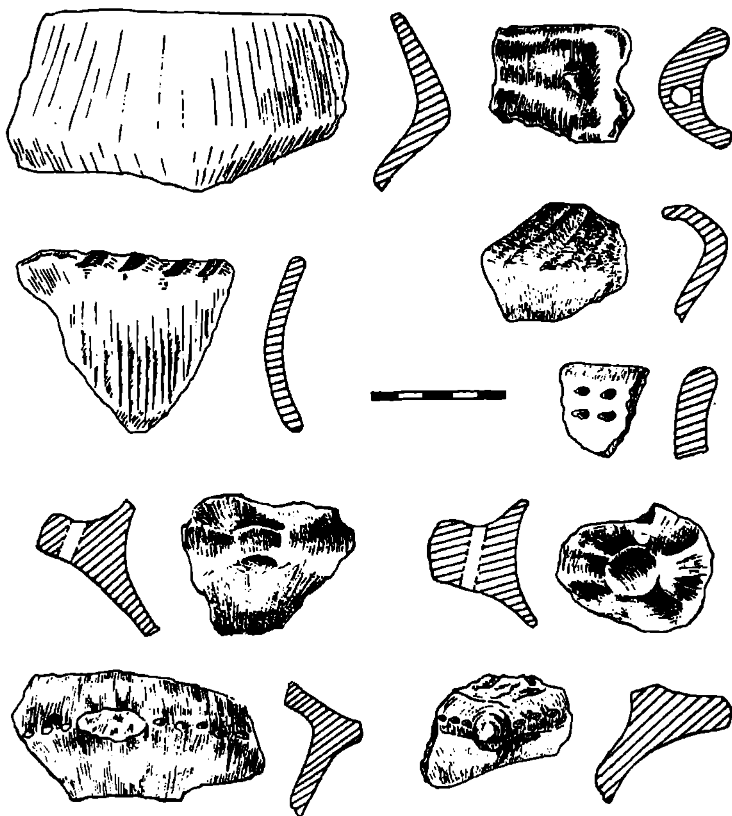

Fig. 6. Câmpulung – Apa Sărată. Ceramică Brăteşti.

În schimb, cultura Glina (Glina III) este mult mai bine reprezentată. Dintre complexele de locuire, multe au fost cercetate arheologic, cum sunt cele de la Bucşeneşti-Lotaşi, „Solovanu"[34], com. Ţiţeşti, Valea Iaşului – sit în care a fost descoperit, între altele, un creuzet, piesă unică în cultura Glina[35], Domneşti, „Treime"[36]. La aşezarea de la Şerbăneşti, com Rociu[37] au fost semnalate fortificaţii din

[32] D. Popescu şi D. V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Retevoieşti*, în „Materiale" 6, 1959, p. 702-708 şi fig. 4-6.
[33] C. A. Bărbulescu, *O nouă descoperire aparţinând culturii Coţofeni în nord-vestul Munteniei, la Cotmeana (Argeş)*, în „Argessis" 11, 2002, p. 43-47.
[34] Sondaje arheologice realizate de Eugenia Popescu în anii 1968 şi 1972.
[35] Chr. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeşului şi Ialomiţei superioare*, Bibliotheca Thracologica 20, Bucureşti, 1997, p. 210.
[36] Cercetări arheologice de salvare efectuate în septembrie 1988, T. Cioflan şi R. Maschio.

val de pământ, extrem de rare în cadrul culturii Glina (vezi situaţiile de la Odaia Turcului, jud. Dâmboviţa şi Orbeasca de Sus, jud. Teleorman). De o importanţă deosebită este aşezarea de la Valea Calului, „Dealul Iordanului", com. Şuici, dispusă pe o pantă terasată artificial spre vest. În urma cercetării arheologice din anul 1974, la Valea Calului s-au evidenţiat trei niveluri Glina cu puternice afinităţi Schneckenberg, în nivelul inferior fiind frecventă ceramica de tip Brăteşti[38]. Alte staţiuni Glina sunt cunoscute din periegheze: valea Mozacului[39] şi Glavacioc, „Mănăstirea", com. Ştefan cel Mare[40]. Multe altele au fost semnalate în urma unor descoperiri întâmplătoare de ceramică: Rudeni, „La Cocini", com. Şuici[41], Bârzeşti, „Pe Pod", com. Hârtieşti[42] etc. Un răspuns la situaţia oarecum curioasă, că deşi numeroase, aşezările Glina din zona Argeşului nu au fost şi probabil nici nu vor fi cercetate vreodată îndeajuns, îl poate oferi şi realitatea că acestea sunt extrem de puţin relevante din punct de vedere muzeistic. Materialul arheologic recoltat din aşezările în care s-au efectuat săpături arheologice este reprezentat aproape în totalitate de ceramică fragmentară, rareori întregibilă, de o monotonie „remarcabilă".

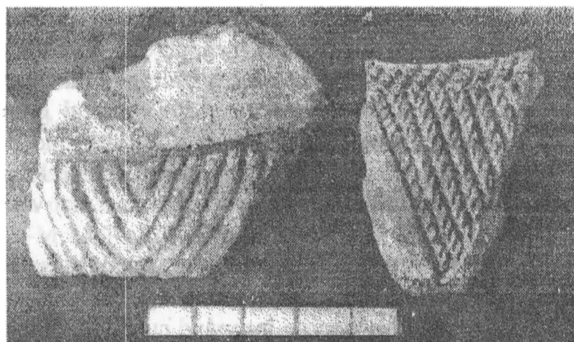

Fig. 7. Mozăceni. Ceramică Coţofeni.

Unei faze evoluate a culturii Glina îi poate fi atribuit depozitul (?) de topoare de aramă descoperit întâmplător pe Dealul Olarului din Râncăciov, com. Călineşti[43], păstrat mai mult timp – până în noiembrie 1977 când intră în patrimoniul Muzeului Judeţean Argeş – în colecţia Şcolii Râncăciov. Deşi există o anumită doză de incertitudine relativ la caracterul colectiv al descoperirii, o vom trata, totuşi, drept depozit-complex închis. Depozitul este alcătuit din trei topoare din aramă, realizate prin

---

[37] T. Cioflan şi R. Maschio, *Săpăturile arheologice de salvare de la Şerbăneşti, judeţul Argeş*, în „Argessis" 9, 2000, p. 7-14.

[38] Ersilia Tudor, *Cu privire la unele sincronisme culturale în perioada timpurie a bronzului românesc*, în „Thraco-Dacica" 3, 1982, p. 94-100.

[39] Periegheze I. Nania. Materiale inedite în colecţia Muzeului Judeţean Argeş. I. Nania şi D. Măndescu, *Arheologia văii Mozacului*, manuscris, passim.

[40] Chr. Schuster, *op. cit.*, p. 192.

[41] Cercetare de teren Eugenia Popescu, material inedit.

[42] Descoperiri întâmplătoare în anul 1974, semnalate de Eugenia Popescu în arhiva Muzeului Judeţean Argeş.

[43] A. Vulpe, *Varia archaeologica (II). Depozitul de topoare de la Râncăciov-Argeş*, în „Thraco-Dacica" 9, 1988, 1-2, p. 207-210 şi fig. 1/1-3.

turnare: două sunt late cu marginile ridicate – *Randleistenbeile* – (unul de tip Glina clasic, cu marginile doar uşor marcate, celălalt cu marginile ridicate mult mai pronunţat, ceea ce indică o evidentă evoluţie tipologică), iar al treilea este un topor cu gaură transversală pentru coadă – *Schaftlochaxt* – de tip Izvoarele[44]. Cercetări de suprafaţă au evidenţiat faptul că depozitul de topoare de bronz poate fi pus în legătură cu o locuire Glina III atestată prin fragmente ceramice pe Dealul Olarului[45]. Anterior, în zona studiată în materialul de faţă, mai fusese semnalat un topor de tip Glina cu marginile ridicate, descoperit întâmplător la Retevoieşti, „Valea Crucii"[46].

De începutul epocii bronzului se leagă mai multe descoperiri funerare din zona Argeş. Caracteristicile acestora sunt aspectul tumular, iar tumulii, destul de numeroşi, par a fi dispuşi în grupuri. Ritul utilizat rămâne necunoscut, iar inventarul funerar este cvasiabsent. O astfel de necropolă este cea de la Ţiţeşti, „La Pietriş", alcătuită din 25 de movile, din care s-au cercetat două, situate periferic. În ambele au fost descoperite câte o groapă adâncită în solul antic, conţinând doar pământ cenuşos, foarte bine bătătorit, şi pigmenţi de cărbune[47]. Un ansamblu de tumuli a fost semnalat la Beleţi-Negreşti, unde a fost cercetat un singur tumul, în anul 1977[48]. O altă necropolă tumulară de acelaşi gen, necercetată încă, pare a fi cea localizată în marginea de nord-est a satului Zama Rece, com. Căteasca, necropolă din care trei tumuli sunt uşor vizibili pe partea stângă a A1 Piteşti-Bucureşti. Acestui grup se integrează şi necropola mai bine cunoscută de la Milostea, com. Slătioara, jud. Vâlcea, învecinată zonei Argeş, în care se remarcă influenţe şnurceramice central-europene în mediul local de factură Schneckenberg[49] sau, după alte opinii, chiar mai vechi, inclus cercului cultural Coţofeni[50].

Tot la începuturile epocii bronzului în zona Muscel se plasează şi spectaculosul ansamblu al mormintelor (atât de înhumaţie cât şi de incineraţie) cu ciste rectangulare din plăci de piatră, descoperite începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea în zona submontană înaltă, la Cetăţenii din Deal, „Cornul Malului" şi „La Cruce", com. Cetăţeni, Albeşti, „La Zărziaru", com. Albeştii de Muscel şi Câmpulung, cartierul Apa Sărată[51]. Acestea nu sunt fenomene singulare, ci se înscriu într-un grup mai larg din nord-vestul Munteniei, denumit „în sens geografic" grupul Dâmboviţa-Muscel. Mormintele cu ciste de piatră constituie, în fapt, mai curând reflectarea unei mode funerare care, după cum indică puţinele piese de inventar, se întinde pe aproape

---

[44] A se vedea A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien I*, PBF IX, Bd. 2, München, 1970, p. 32-35 şi pl. 4/59-61 şi 5/62-71, pentru tipul Izvoarele şi idem, *Die Äxte und Beile in Rumänien II*, PBF IX, Bd. 5, München, 1975, p. 64-65 şi pl. 36/326-330, pentru tipul Glina.

[45] P. I. Dicu, *Autohtonii în documente arheologice*, în „Argeş" 12, 1977, 4 (110), p. 4.

[46] D. Popescu şi D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 708 şi fig. 1/6.

[47] Eugenia Popescu, *Noi descoperiri arheologice în judeţul Argeş*, p. 10, manuscris în arhiva Muzeului Judeţean Argeş. Un plan al necropolei de la Ţiţeşti, „La pietriş", la I. Nania, *Necropola hallstattiană de la Ţiţeşti*, în „Argesis" 11, 2002, p. 51-52 şi fig. 2.

[48] Eugenia Popescu, *Descoperiri noi din epoca bronzului în judeţul Argeş*, comunicare la a opta sesiune anuală de comunicări ştiinţifice a Muzeului Judeţean Argeş, Piteşti, 6-7 decembrie 1977. Mulţumesc pentru informaţii colegului Romeo Maschio, participant la cercetarea arheologică de la Beleţi-Negreşti.

[49] Eugenia Popescu şi A. Vulpe, *Necropola tumulară de la Milostea*, în „Revista Muzeelor" 3, 1966, 3, p. 148-155.

[50] P. Roman, vocea *Milostea*, în *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României* 3 (M-Q), Bucureşti, 2000, p. 76-77.

[51] Chr. Schuster, *op. cit.*, p. 126-136, 169 şi 187-188.

toată durata mileniului III a.Chr. În acelaşi timp, s-a atras atenţia asupra existenţei indiciilor ce îndeamnă la plasarea acestui grup printre componentele incipiente ale culturii Monteoru[52].

La final, după trecerea în revistă a descoperirilor, se impun câteva concluzii. În primul rând, în nici un caz, invocându-se absenţa vestigiilor, nu se mai poate afirma că zona argeşeană ar reprezenta o pată albă pentru perioada discutată. Fiecare segment cronologic şi cultural este mobilat îndeajuns, sau, cel puţin, la fel de bine ca şi în zonele vecine, chiar dacă multe situri ne sunt cunoscute doar din periegheze. O excepţie o constituie cultura Coţofeni, cu minime descoperiri ce pot să-i fie atribuite, iar aici, trebuie să recunoaştem, aspectul actual al hărţii arheologice argeşene se datorează, în mare măsură, stadiului cercetării. Nu trebuie pierdut din vedere faptul că, totodată, zona Argeşului se află plasată marginal în aria de răspândire a culturii arheologice respective, ceea ce ar putea explica şi prin această optică raritatea descoperirilor. În fapt, factorul principal care a dus în timp, constant dar nu iremediabil, la transformarea zonei Argeşului într-o „pată albă" sau într-o zonă prea puţin relevantă pentru perioada în discuţie, a fost absenţa sau caracterul incomplet al publicaţiilor. Să ne gândim numai la siturile de importanţă maximă – Teiu, unele dintre aşezările Glina, necropolele tumulare sondate – care deşi minuţios cercetate, nu beneficiază nici până acum de aşteptatele publicaţii, cel puţin sub forma unor rapoarte detaliate.

Încheiem această prezentare a situaţiei actuale, atrăgând atenţia aspra potenţialului arheologic al zonei argeşene, oarecum marginalizată în discursurile relative la perioada prezentată[53]. Mai mult, unele aspecte culturale, precum Brăteşti şi grupul Dâmboviţa-Muscel al înmormântărilor în ciste de piatră, nu mai pot fi astăzi serios documentate şi analizate făcând abstracţie de zona argeşeană.

Numerele de pe hărţile de la fig. 8-9 reprezintă următoarele localităţi: 1 Albeşti; Câmpulung-Apa Sărată; 3 Bârzeşti; 4 Beleţi Negreşti; 5 Berevoieşti; 6 Bucşeneşti; 7 Cetăţenii din Deal; 8 Cornăţel; 9 Cotmeana; 10 Domneşti; 11 Glavacioc; 12 Leşile; 13 Morteni; 14 Mozacu; 15 Mozăceni; 16 Negraşi; 17 Popeşti; 18 Râncăciov; 19 Retevoieşti; 20 Rudeni; 21 Surduleşti; 22 Şerbăneşti; 23 Teiu; 24 Tigveni; 25 Ţiţeşti; 26 Ulita; 27 Valea Calului; 28 Valea Iaşului; 29 Valea Mozacului; 30 Zama Rece; 31 Ziduri.

---

[52] I. Motzoi-Chicideanu şi Gh. Olteanu, *Un mormânt în cistă din piatră descoperit la Văleni-Dâmboviţa*, în „SCIVA" 51, 2000, 1-2, p 21 şi fig. 8-9; I. Motzoi-Chicideanu, vocea *mormânt*, în *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României* 3 (M-Q), Bucureşti, 2000, p. 122.

[53] De exemplu, în recentul tratat de istorie editat de Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. I, *Moştenirea timpurilor îndepărtate*, pentru perioada discutată, zona Argeşului corespunde unei mari şi intrigant de albe pete – a se vedea hărţile de la fig. 18 (descoperiri din „eneoliticul dezvoltat") şi fig. 31 (descoperiri din „Bronzul timpuriu"), unde monotonia albului în zona actualului judeţ Argeş este timid întreruptă de doar trei puncte: Teiu, Retevoieşti şi, respectiv, Valea Calului. Este uşor de remarcat, deci, efectul absenţei publicaţiilor.

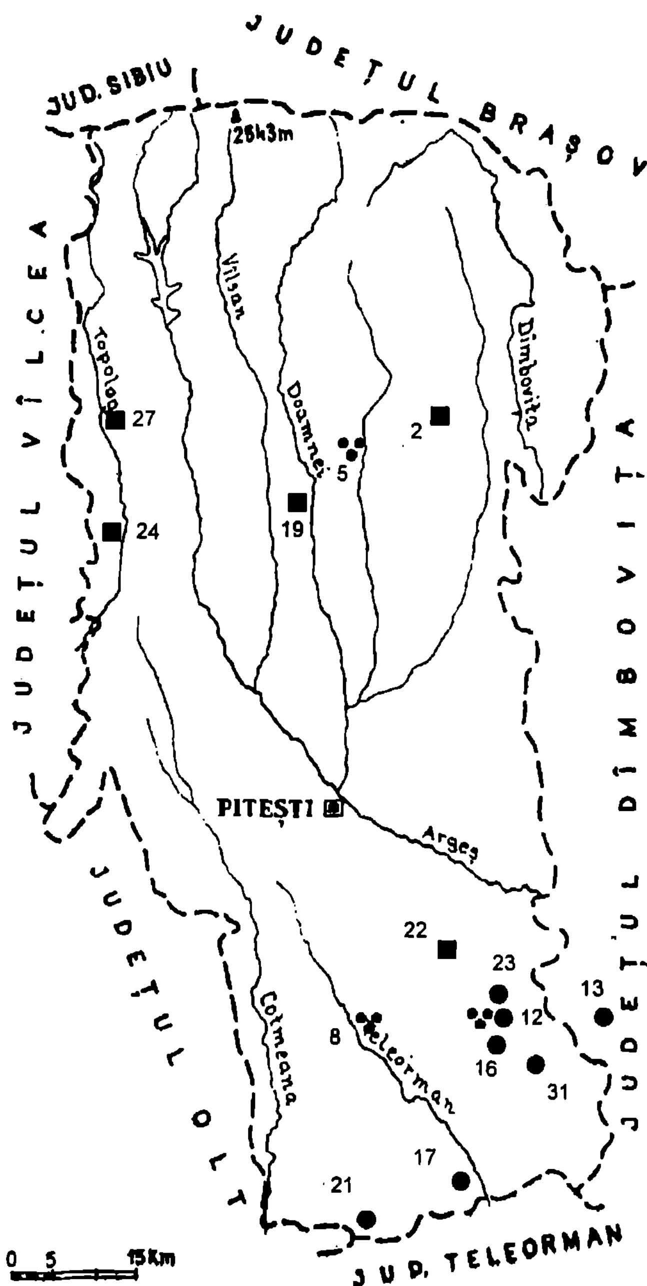

Fig. 8. Judeţul Argeş. ● – telluri Gumelniţa; ■ – aspectul cultural Brăteşti; ∵ – alte descoperiri eneolitice.

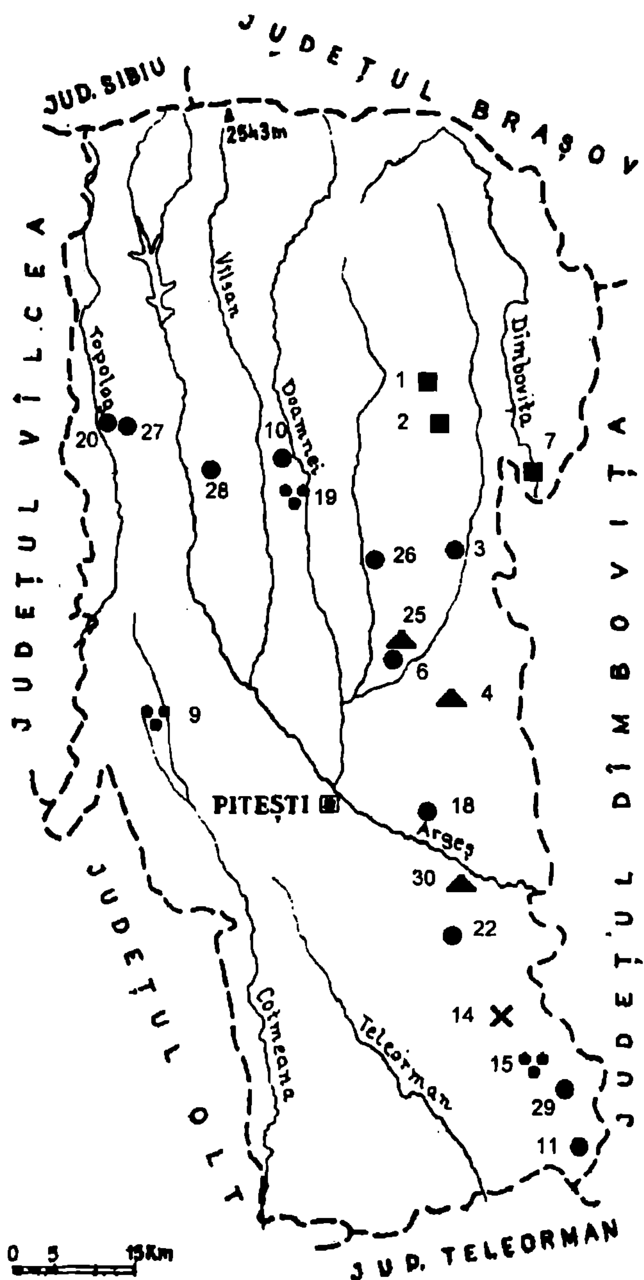

Fig. 9. Judeţul Argeş. x *– locuire Cernavodă III;* ∴ *– locuire Coţofeni;*
● *– locuire Glina;* ▲ *– necropole tumulare de la începutul epocii bronzului;*
■ *– orizontul mormintelor în cistă de piatră.*

THE END OF STONE AGE AND THE BEGINNING OF METALS AGE IN THE ARGEŞ ZONE

Abstract

In this paper are synthetically presented the most important archaeological discoveries from 4th – middle of 3rd millenary BC in the Argeş county zone. The settlements of eneolitihic culture Gumelniţa B1 are localized in the south-eastern part of county, in the plane zone (Surduleşti, Teiu, Popeşti, Ziduri etc.), but in the hills zone are developed the cultural aspect Brăteşti (Valea Calului, Tigveni, Retevoieşti, Câmpulung).

For the first time is signaled here the presence in Argeş zone of the culture Cernavodă III, in south of the county, on the valley of little river Mozac. The archaeological complexes belonging of Coţofeni culture are only few (Retevoieşti, Mozăceni, Cotmeana,); the settlements of Glina culture is in abundance (the most important at Valea Calului, Şerbăneşti, Valea Iaşului), but the majority of them are known only from archaeological field surveys.

From a recent phase of Glina culture may be attached the copper axe deposit (two *Ranleistenbeile* Glina type and one *Schaftlochaxt* Izvoarele type) discovered at Râncăciov. Finally, between the relatively numerous cemeteries dated in the beginnings of the bronze age, remarkable is the group of burials in the slabs stone box from the north-eastern part of the county (Cetăţeni, Apa Sărată-Câmpulung, Albeşti).

Explanations of the plates:

Fig. 1. Ziduri, „Măgura". The Gumelniţa tell before starting of archaeological researches. View from West.
Fig. 2. Negraşi, „Măgura Căluşarilor". The Gumelniţa tell. Wiew from Northwest. In the secondary plane, the natural heritage park „Poiana Narciselor".
Fig. 3. Teiu, tell no. 1. The general plane of diggings.
Fig. 4. Cornăţel. Zoomorphic sceptre.
Fig. 5. 1-4 Mozacu. Cernavodă III potsherds; 5-7 Ulita. Glina potsherds.
Fig. 6. Câmpulung-Apa Sărată. Brăteşti potsherds.
Fig. 7. Mozăceni. Coţofeni potsherds.
Fig. 8. Argeş county. • – Gumelniţa tells; ■ – Brăteşti culture; ∵ – others eneolithical discoveries.
Fig. 9. Argeş county. ✕ – Cermavodă III settlement; ∵ – Coţofeni settlements; • – Glina settlements; ▲ – tumular cemeteries from the beginning of the Bronze Age; ■ – stone slabs graves horizon.

The numbers of the maps from no. 8 and no. 9 figures represented the next localities: 1 Albeşti; Câmpulung-Apa Sărată; 3 Bârzeşti; 4 Beleţi Negreşti; 5 Berevoieşti; 6 Bucşeneşti; 7 Cetăţenii din Deal; 8 Cornăţel; 9 Cotmeana; 10 Domneşti; 11 Glavacioc; 12 Leşile; 13 Morteni; 14 Mozacu; 15 Mozăceni; 16 Negraşi; 17 Popeşti; 18 Râncăciov; 19 Retevoieşti; 20 Rudeni; 21 Surduleşti; 22 Şerbăneşti; 23 Teiu; 24 Tigveni; 25 Ţiţeşti; 26 Ulita; 27 Valea Calului; 28 Valea Iaşului; 29 Valea Mozacului; 30 Zama Rece; 31 Ziduri.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XII**, 2003

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE PE VATRA PITEȘTILOR

ION NANIA*

Paginile de față constituie prima prezentare referitoare la istoria municipiului Pitești bazată pe descoperiri arheologice, în totalitate fiind cercetări de suprafață. Pare incredibil că acest oraș, care la 20 mai 1988 a împlinit șase secole de la atestarea documentară, a rămas total necunoscut din punct de vedere arheologic, în ciuda faptului ca în această citadelă ființează un muzeu județean din anul 1931[1] organizat, începând din anul 1970[2], în „cea mai însemnată clădire publică a județului", un palat construit în anii 1897-1899[3]. Este de necrezut faptul că toate cercetările arheologice care vizează Piteștii, unul din cele mai vechi și importante orașe ale Țării Românești, se rezumă la semnalarea a două descoperiri: aflarea culturii de prund în albia Argeșului[4] și amintirea câtorva fragmente ceramice din evul mediu[5]. Capitolul „Vestigii din epocile străveche și veche" din lucrarea cu caracter monografic apărută în două ediții - 1986 și 1988[6] este de fapt un rezumat tardiv al descoperirilor arheologice din județul Argeș, însoțit de câteva mențiuni eronate despre unele pretinse „descoperiri" care, așa cum am arătat în 1990, duc în eroare pe bietul cititor[7]. Iată de ce comunicarea de față, prima de acest gen despre vatra Piteștilor, are o însemnătate deosebită. Ea fixează pentru prima dată o serie de așezări străvechi și medievale pe teritoriul Piteștilor și din imediata apropiere și oricine dorește poate găsi ușor, fără dificultăți, aceste urme de locuire. Pentru importanța lor deosebită amintim și câteva puncte din care urmele materiale au dispărut datorită excavatoarelor ori sub asfaltul și

---

* Pitești.

[1] *D. R. H.*, B. I., (1247-1500), 1966, doc. 9, p. 25-28; Ioan Mircea mare voevod și domn dăruiește ctitoriei sale, Mănăstirea Cozia, printre altele „și o moară în hotarul Piteștilor". Nu este locul pentru a demonstra că nimic nu justifică transcrierea s. m. voevod cu diftongul -ie-.

[2] Petre Popa, Silvestru Voinescu, Paul Dicu, *Ghid de oraș Pitești*. Editura Sport-Turism, Sibiu, 1985, p. 72. De fapt Muzeul Pitești a luat ființă în anul 1928; în 2003 a fost sărbătorită a 75 aniversare a Muzeului Județean Argeș (28-29 octombrie).

[3] *Ibidem*, p. 56-57.

[4] I. Nania, *Aria culturii de prund în România*, în „Studii și comunicări", Muzeul din Pitești ,1968, p. 17-22. Aceasta este comunicarea susținută de noi la cea de a doua sesiune științifică a muzeelor, București, decembrie 1965. Ulterior aceste cercetări au fost extinse.

[5] Dinu V. Rosetti, *Observații arheologice privind vechimea orașului Pitești*, în „MIA", anul XLVI, nr. 1, 1977, p. 69-70.

[6] Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Pitești - Pagini de istorie*, Muzeul Județean Argeș, Pitești, 1986, (pe copertă: Pitești 600), p. 15-31, 33-34; idem, *Istoria municipiului Pitești*, Editura Academiei, București, 1988, p. 33-51.

[7] Ion Nania, *O monografie a rușinii*, în „Argeș", Serie nouă, nr. 4 (223), 1990, p. 6-7, 31.

betonul construcţiilor din a doua jumătate a secolului al XX-lea, unele chiar după 1990. Descoperirile pe care le prezentăm constituie rodul unei activităţi de peste patru decenii, din care două, 1974-1994, împreună cu elevii cercului „Micii istorici“ din Şcoala generală nr. 10 Piteşti[8]. Nu ne propunem descrierea şi nici semnalarea întregului material descoperit[9]. Având în vedere preocuparea cercului de elevi mai sus amintit, precum şi interesul micilor noştri cercetători pentru cunoaşterea aşezărilor arheologice, a toponimiei şi mai ales a legendelor şi tradiţiilor locale, precizăm că lucrarea „Iulie 1534 - episodul Aloisio Gritti“[10] este, în parte, şi rodul muncii lor. Încrezători că numeroasele momente din trecutul acestui oraş, unele mai mult sau mai puţin cunoscute, altele căzut în desuetudine, pot fi înţelese mai bine cu ajutorul descoperirilor noastre şi ale micilor cercetători, prezentăm aceste descoperiri.

Am pomenit mai sus semnalarea, în anul 1965, în prundişurile Argeşului, a uneltelor paleoliticului inferior aparţinând culturii de prund („pebble culture“): cioplitoare unifaciale („choppers“), cioplitoare bifaciale („choppingtools“) şi aşchii clactoniene găsite în depunerile recente cărate din aluviunile vechi cuaternare ale Podişului Getic. Cu toate că urmele unei activităţi umane atât de îndepărtate apăruseră şi în ţările vecine, în Slovacia[11], Polonia[12] şi Ucraina[13], descoperirile noastre, alături de cele de pe Valea Dârjovului[14], Valea Oltului[15], Fărcaşele[16], Olanu-Drăgoeşti - tot pe Olt, în judeţul Vâlcea[17], apoi pe văile râurilor Dâmbovnic, Mozacu şi Neajlov[18], făceau din zona cuprinsă între Olt şi Argeş cel mai puternic centru al activităţii umane din paleoliticul inferior din Europa, principala verigă de legătură între Africa şi Asia de sud-est, care erau până la jumătatea secolului al XX-lea, singurele zone în care se cunoştea cultura de prund[19], adevăr care a rămas valabil până în prezent.

---

[8] Cu acest prilej aducem gratitudinea noastră colegei Filofteia Popescu, directoarea şcolii, care ne-a înţeles munca şi menirea, scutindu-ne de unele „activităţi extraşcolare“ impuse de bolşevicii diriguitori ai vremii, corvezi care ne-ar fi răpit timpul atât de preţios pentru activitatea noastră de cercetare.

[9] Materialele se găsesc în colecţia noastră din Muzeul Judeţean Argeş; mulţumim tânărului muzeograf Dragoş Măndescu pentru răbdarea cu care a verificat înregistrarea.

[10] „Studii şi comunicări“, Muzeul Câmpulung Muscel, V, 1989, p. 17-27.

[11] P. Prosek, *Nouvelles stations paléolithiques en Slovaquie orientale*, în „AR“, V, 3, 1953, p. 178-194; M. Mazálek, *Station du paléolithique ancien près de Loblovice*, în „AR“, V, 4, 1953, p. 433-438; B- Klima, *Premier coup-de-poing de Slovaquie*, în „AR“, VI, 2, 1954, p. 137-142; K. Voloch, J. Duvorák, *Trouvailles paléolithiques anciennes de Moravsky Krumlov*, în „AR“, VIII, 1956. p. 145-149.

[12] Ludwik Savicki, *Stanowiske paleolitu dolnege na Wawelu*, Studia de djiejéw Wawelu, I. Kraków, 1955, p. 1-59.

[13] P. I. Boriskovsky, *La paléolithique de l'Ucraine*, în „Annales du service géologique“, 27, Paris, 1958.

[14] C. S. Nicolăscu-Plopşor, I. N. Moroşan, *Sur le commencement du paléolithique en Roumanie*, Dacia, N. S., III, 1959, p. 9-33.

[15] *Ibidem*, C. S. Nicolăescu-Plopşor, *Noi descoperiri paleolitice timpurii*, în „Probleme de antropologie“, II, 1956, p. 83-86; idem. *Oamenii din vârsta veche a pietrei*, Bucureşti, 1965, p. 45-51.

[16] M. Nica, *La confection et l'emploi des ustensiles appartenant à la culture Farcaşele*, în „Mémoires - Serie Anthropologique“, IV, Centrul de istorie, filologie şi etnografie al Academiei Române, Craiova, 1968, p. 3-14.

[17] Ion Nania, *O nouă descoperire atribuită paleoliticului inferior în judeţul Vâlcea*, în „SCIV“, 22, nr. 2, 1971, p. 291-293.

[18] Idem, *O nouă descoperire atribuită paleoliticului inferior în regiunea Argeş*, „SCIV“, 15, 4, 1964 p. 517-521.

[19] Idem, *op. cit.*, în „Studii şi comunicări“, Muzeul Piteşti, 1968; idem, *Noi descoperiri din paleoliticul inferior în judeţul Dâmboviţa* în „Studia Valachica“, Muzeul Judeţean Dâmboviţa, Târgovişte, 1970, p. 73-77.

Tot pe râul Argeş, la nord de podul de pe şoseaua Piteşti-Ştefăneşti-Bucureşti, pe malul drept, într-un scoc distrus de ape, s-au găsit trei pietre de moară de prin secolele al XIV-lea - al XV-lea, care se află în curtea Muzeului Judeţean Argeş. La nord de scocul morii medievale, pe o lungime de 75 m, cuprinsă între 285-360 m de la podul rutier, la est de Atelierele T. C. H., în zăvoiul plantat de elevii liceelor din Piteşti, după nivelarea gropilor produse de bombele aviaţiei americane în blestemata zi de târg săptămânal, 6 mai 1944, între orele 11-12[20], s-a aflat o mică aşezare medievală de la sfârşitul secolului al XIV-lea, locuire care cuprindea şi moara de la care s-au recuperat pietrele respective. Aceasta a fost moara pe care Mircea cel Bătrân a dăruit-o la 20 mai 1388, ctitoriei sale de la Cozia, „în hotarul Piteştilor"[21]. Din acest punct pornea Drumul Morii lui Mircea, care trecea pe lângă Biserica Sfântul Mucenic Dimitrie, „bisericuţă ridicată de Mircea cel Bătrân şi ostaşii lui pe locul unde s-au odihnit după o luptă crâncenă cu turcii" şi sfinţită „în ziua Sfântului Dumitru"[22], recunoştinţă adusă lui Dumnezeu pentru marea victorie din ziua de 10 octombrie 1394 la Rovine-Ţuţuleşti[23]. Fragmentele ceramice, câteva scoabe de fier şi mai multe cărămizi culese de noi în anii 1963-1966 în timpul lucrărilor de defrişare şi decopertare a solului se datează cu siguranţă în secolele al XIV-lea - al XV-lea; tot atunci au ieşit la suprafaţă urmele unei mici construcţii din cărămidă specifică epocii medievale respective; materialele au fost aduse şi înregistrate de noi la Muzeul Regional Argeş, în zonă nu au apărut nici cele mai vagi urme ale altor perioade istorice. Afirmaţia că aici a fost descoperit un castru roman[24] nu are o bază documentară. Am urmărit zona respectivă, şi nu numai, până în august 1967; de altfel nici un om normal nu-şi poate închipui că „bolovani aduşi de la carierele situate în nordul judeţului Argeş", ce „păstrau orificiile în care se introduseseră drugii de fier în timpul dislocării din stâncă (rocă)" (sic!) s-au sfărâmat „în contact cu aerul umed şi apa de ploaie", având în compoziţie calcar[25] (sic!), cum conchide pretinsul descoperitor al castrului de la Piteşti şi al carierelor romane din nordul judeţului Argeş. De altfel, pretinsul arheolog afirmă că ar mai fi descoperit pe Dealul Olarului din satul Râncăciov, ceramică din culturile Boian, Sălcuţa, Ariuşd, Gumelniţa etc"[26]. În urma unor astfel de exagerări publicate nu numai în „epoca de aur a luminii" ceauşiste, şi încă sub egida Academiei, dar şi după 1989, consemnarea vetrelor arheologice piteştene devine şi mai necesară, fără pretenţia de a fi o inventariere completă; pământul este cel mai bun păstrător al tainelor trecutului.

---

[20] În colecţia noastră aflată în Muzeul Judeţean Argeş se găsesc două schije de la bombele căzute în Târgul din Vale, luate de Zamfir Barbu Buică din satul Mozacu, pe care le-am păstrat ca probă de cumpănă a vieţii când am fost surprins, împreună cu bunicii, de iadul acelei zile, care ne-a marcat întreaga viaţă.

[21] *D. R. H.*, B. I., 1966, doc. 9, p. 26 şi 27.

[22] Din tradiţia orală, de la Valeria Brătăşanu, n. Stănciulescu Al. Valeria, 26 iunie 1926, Găvana.

[23] Ion Nania, *Localizarea şi datarea luptelor de la Rovine şi de la locul numit Argeş*, în „Argesis", Seria Istorie, XI ,Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti, 2003, p. 151-181.

[24] Paul I. Dicu, Aşezarea geto-dacică fortificată şi vestigiile romane de la Budeasa Mică. Castrul roman de la Piteşti. Traseul Limes Transalutanus în sectorul Piteşti, în „Argesis", Muzeul Judeţean Argeş, IX, 2000, p. 40.

[25] ***Ibidem***, p. 41.

[26] Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Istoria municipiului Piteşti*, Editura Academiei, Bucureşti, 1988, p. 37. În această „monografie" tipărită sub egida Academiei, autorul spune că dimensiunile castrului roman de la Piteşti erau de „aprox. 280 m x 55 m" (p. 48), iar în Argesis, IX, 2000, p. 41, „dimensiuni maxime de 280 x 55 m".

Amintim că adeseori pe prundişurile Argeşului se găseau fragmente ceramice din epoca bronzului, getice - Hallstatt şi La Tène -, precum şi medievale, desprinse din maluri, fără a putea să depistam sursa, locul desprinderii, azi imposibil de găsit din cauza amenajării lacurilor de acumulare. La fel stăteau lucrurile şi pe Râul Doamnei. Aici trebuie să menţionăm că în ziua de 20 mai 1962 locuitorul Vasile Stoica din Valea Mare-Podgoria, sat component al comunei Ştefăneşti, ne-a prezentat o lance feudală pe care a depus-o la Muzeul Judeţean Argeş, găsită cam la 350 m est de Râul Doamnei, pe Dealul Gheormanului. Cercetând acest deal, am depistat la aproximativ 200 m spre sud-est, lângă Drumul de Piatră, fragmente ceramice din Hallstatt.

Lăsând la o parte urmele străvechi care apar sporadic la est de râul Argeş, vom prezenta 22 de puncte arheologice de pe vatra Piteştilor şi câteva din imediata vecinătate vestică, acestea din urmă având o însemnătate deosebită. Prezentarea se face în ordinea numerotării materialelor din colecţia noastră din Muzeul Judeţean Argeş.

1. La intersecţia dintre Calea Bucureşti şi strada I. C. Brătianu (fostă 1 Mai), pe panta care începe imediat spre est de aceasta din urmă, a existat o aşezare din epoca bronzului, distrusă de modernizarea primei străzi. De aici provine un colţ de *Sus scrofa* sp[27].

Fragmentele ceramice adunate de noi în anii 1962-1963 şi depuse la Muzeul Judeţean Argeş, aparţin culturii Glina III. Existenţa unor cioburi cu striaţiuni neregulate au determinat pe unii pretinşi arheologi să spună că acestea sunt „resturi ceramice de tip Dridu, databile între secolele VIII-IX“[28]. În această aşezare, regretatul profesor Mircea Adameşteanu a găsit piesa lucrată din corn de cerb de tipul celor numite în trecut „bastoane de şefi“[29], pe care a donat-o Muzeului Judeţean Argeş[30]; piesa nu a fost „descoperită în zona Expoparc - Calea Bascovului unde, probabil, a existat o aşezare din această perioadă“[31]. Tot din această aşezare provine şi un topor de piatră depus la muzeu de acelaşi profesor piteştean.

2. La vest de râul Argeş, în imediata apropiere a podului de peste râu, în Zăvoiul Rudarilor, a existat o aşezare cu masive resturi de chirpici, cu urmele nuielelor pe care a fost aplicat, printre care se aflau multe cioburi datate în secolele al XVIII-lea - al XIX-lea, ceramică specifică centrelor de olari din Curtea de Argeş, Stroeşti şi Coşeşti; aglomeraţia locuinţelor celor ce au botezat zăvoiul a fost distrusă de un incendiu foarte violent; rudarii şi-au refăcut locuinţele după nivelarea solului; probabil că mulţi au părăsit locul, ceea ce a făcut ca locuinţele noi să fie mult mai rare, aspect menţinut până în deceniul al VI-lea din secolul trecut, când rudarii au fost obligaţi să se mute şi terenul a fost răzuit de locuinţe cu buldozerele.

3. Cu ocazia reconstruirii centrului, în timpul demolării construcţiilor dintre străzile Victoriei şi Doamna Bălaşa, au apărut materiale arheologice excepţionale, însoţite de ceramică din secolele al XIII-lea al XIV-lea, cu datare neîntreruptă până în secolul al XIX-lea, inclusiv o pivniţă subterană de o lungime neobişnuită, necunoscută de locuitorii din casele care au suprapus-o, lucrată din cărămidă, cu boltă pe toată

27 Materialele se găsesc în Muzeul Judeţean Argeş.

28 Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *op. cit.*, p. 53. Confuzia este foarte gravă, autorii neputând diferenţia ceramica medievală de cea din epoca bronzului.

29 Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania*, în „Materiale“, II, 1956, p. 117-118.

30 Ion Nania, *Istoria vânătorii în România*, Editura Ceres, Bucureşti, 1977, p. 64, nota 17.

31 Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *op. cit.*, p. 39.

lungimea, probabil din secolul al XVII-lea, monument unic în ţară, care ar fi necesitat o conservare şi păstrare, spre mândria şi cinstea oraşului. Cantitatea enormă de cioburi şi cenuşă existentă sub construcţiile moderne provenea de la marele incendiu din 1848. Cu privare la acest dezastru, în 1888 se consemna că: „La anul 1848 august 18, miercuri seara la 3 ceasuri, a luat foc oraşul Piteşti şi a ars tot târgul, trei mahalale şi trei biserici, Sf. Nicolae, Sf. Dumitru şi Maica Precista (Mavrodolu). Focul a durat patru ceasuri şi a mistuit tot, case prăvălii, mărfuri şi biserici"[32], ştire preluată şi de Aurelian Sacerdoţeanu[33]. În 1980 Vasile Novac publică o serie de documente inedite din arhive, ştiri din presa vremii, precum şi o însemnare despre un molitvenic aflat în biserica din Băjeşti: „1848 august 19 - au ars târgul Piteştilor"; articolul aduce noi precizări despre această nenorocire abătută, împreună cu altele, asupra Piteştilor[34].

Cercetând această problemă, în ziua de 29 iulie 1962 am aflat pe „Psaltirea de la Buda" din biserica satului Otetelişu, judeţul Vâlcea, următoarea consemnare: „În 1848 august 18 miercuri seara spre joi pe la 11 s-au aprins hanul lui Ionache şi au ars târgul Piteştilor tot şi împreună cu 3 biserici: Sf. Nicolae, Sf. Gheorghe-Biserica Domnească şi Maica Precista Mavrodolului. Eram în Piteşti. Constantin K. Roşianu". Consemnarea făcută de un martor ocular al groaznicului incendiu redă punctul de unde s-a aprins incendiul: „hanul lui Iordache", ora: „pe la 11", miercuri seara, şi ne spune ce biserici au ars, printre care Sf. Gheorghe -Biserica Domnească", nefiind deci vorba de o biserică Sf. Dumitru, care de altfel nu a existat în centrul oraşului Piteşti. Aşa ne explicăm de ce Biserica Domnească, reparată prin anul 1844, a fost reparată din nou în anii 1867-1869, la 20 de ani după incendiu, schimbându-i-se „aproape complet înfăţişarea"[35] (sic!). Aşadar stratul masiv de cărbuni şi cenuşă aflat la circa 25-30 cm sub pavajele moderne provine din acest incendiu. Lucrările de modernizare au excavat aproape în întregime pământul şi temeliile construcţiilor. În pământul aflat între spaţiile dintre construcţii, sau chiar în cel din interiorul lor, peste care se aflau amenajate podelele, care era încărcat şi cărat, se aflau materiale arheologice de mare valoare, care s-au pierdut datorită indolenţei celor ce aveau sarcina să le salveze şi a diriguitorilor culturii şi ştiinţei din epoca pe care o numeau „a luminii".

Cu mari eforturi am reuşit să recuperăm următoarele materiale: o frumoasă halebardă încrustată cu bronz şi cu o cruce din abanos, databilă în secolul al XVII-lea; un satâr pentru măcelar din secolele al XVI-lea - al XVII-lea şi altul din secolele al XVII-lea - al XVIII-lea: două cuţite pentru măcelărie, unul din secolele al XVII-lea - al XVIII-lea şi altul din secolul al XIX-lea; un cuţit cu plăsele din os din secolele al XVIII-lea - al XIX-lea şi alt cuţit scurt, tip şiş, din secolul al XIX-lea; o lamă de briceag din secolul al XIX-lea; un lacăt din secolele al XVII-lea - al XVIII-lea şi altul din secolul al XIX-lea; tot din secolele al XVIII-lea - al XIX-lea provin următoarele piese: un suport pentru candelă, o furculiţă, un ciocan, un ondulator pentru păr despre care, având în vedere că a fost găsit în plin centru târgului, era folosit pentru coafura femeilor şi nu pentru coamele cailor; în secolul al XIX-lea se datează: un cleşte dentar,

---

32 G. I. Lahovari, *Dicţionar geografic al judeţului Argeş*, Bucureşti, 1888, p. 122.
33 Aurelian Sacerdoţeanu, *Începuturile oraşului Piteşti*, în „Studii şi comunicări", Muzeul Piteşti, 1971, p. 196.
34 Vasile Novac, *Incendiul de la Piteşti din august 1848*, în „Studii şi comunicări", Muzeul Piteşti, 1980, p. 311-315.
35 Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *op. cit.*, p. 112.

o forfecuţă şi o linguriţă; un polonic poate fi datat la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor; şapte piroane pentru construcţii din lemn se datează în secolele al XVII-lea - al XVIII-lea prin aflarea lor la adâncime faţă de stratul de arsură din 1848, iar o scoabă plată şi alta rotundă, tot pentru construcţii, se datează cu siguranţă în secolul al XX-lea.

La materialele de mai sus, care se găsesc în colecţia noastră din Muzeul Judeţean Argeş, mai adăugăm următoarele materiale, obiecte aflate încă în posesia noastră: un vas castron din cupru masiv, cositorit, cu diametrul maxim de 18,3 cm la buză, înalt de 8 cm; vasul este decorat cu şapte linii paralele, prima aflându-se la 2 mm sub buză, a doua la 15 mm sub prima, o a treia la 2 mm sub a doua, a patra le circa 7,5 mm sub a treia, iar următoarele trei la distanţe egale, de 7 mm, formând astfel şase benzi paralele; pe cea mai lată, din partea superioară, se află o inscripţie lată de aproximativ 10 mm şi lungă de 10 cm, într-un alfabet necunoscut nouă. Un al doilea obiect este un sigiliu lucrat din lut ars, înalt de 7,2 cm, de culoare roşcat-gălbuie, a cărui inscripţie, cu litere slavone înalte de 10-12 mm, rămân reliefate în plastilină, între două ovale, în două cuvinte: ДУШАН САВИЪ, despărţite de două pătrate, tot în relief, în părţile alungite ale benzii ovale; ovalul în care se află inscripţia are dimensiunile de 6 x 4,5 cm. S-au mai găsit două lulele, una din lut roşcat, maroniu deschis şi alta din lut alb, ambele fiind obiecte de import, de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea , prima fiind asemănătoare cu o lulea descoperită în zona dealului Mihai Vodă din Bucureşti[36].

Din secolul al XIX-lea provin şi două mici vase metalice - un mic potir şi altul cu toartă supraînălţată care putea servi fie ca afumătoare la tămâiat, fie ca suport pentru candelă. Toate cele şase obiecte se aflau la 40-45 cm sub nivelul cu cărbuni şi cenuşă din 1848, neputând fi datate în a doua Jumătate a secolului al XIX-lea.

4. Cu ocazia construirii blocului de pe strada Doamna Bălaşa nr. 3, nu departe de latura de sud a Bisericii Sf. Gheorghe, s-au găsit numeroase fragmente ceramice: rămăşiţe de olărie, cărămizi, cahle, moloz, precum şi resturi menajere care se întindeau din secolul al XIII-lea până în secolul al XIX-lea, cele mai vechi amintind de ceea ce specialiştii denumesc Kolonisten Ware, realizare a olarilor din sudul Transilvaniei, în secolul al XII-lea[37]. După toate probabilităţile, punctul respectiv se afla în incinta vechii cetăţi din secolele al XIII-lea - al XIV-lea, ale cărei ziduri au apărut pe locul unde s-a construit Casa Sindicatelor; zidul din acest punct era lucrat din piatră, alternând cu cărămidă, având o grosime de peste 2 m; credem că, aici se afla colţul sud-estic al cetăţii, întrucât zidul forma un unghi drept, posedând, atât în partea sudică, cât şi în cea estică, câte un contrafort masiv din acelaşi material. În partea interioară a zidurilor vechii cetăţi, sub pavajul vechii pieţe, la circa 0,40 - 0,60 m adâncime, sub umplutura pentru nivelarea pieţei, se afla un atelier al unui meşteşugar în lemn, care a avut viaţă îndelungată, de 2-3 generaţii, a cărui existenţă a fost întreruptă de un incendiu, probabil altul, ulterior celui din 1848. Din acest atelier am putut recupera 23 de piese care pot fi încadrate de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, până la sfârşitul secolului al XIX-lea. Recuperarea a fost posibilă datorită lucrărilor lente de excavare,

---

[36] Gh. Cantea, *Cercetări arheologice pe dealul Mihai Vodă şi împrejurimi*, în vol. *Bucureştii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*, Editura Ştiinţifică, Cluj, 1959, p. 127, pl. CII/2.
[37] Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, loc. cit.

toate forţele fiind îndreptate spre lichidarea zidurilor cetăţii, „a temeliei aia groasă", cum le numeau dirijorii muncitorilor. Piesele recuperate sunt: două piroane, un dorn, un fier-brăzdar, o toartă pentru hârdău, o legătură pentru car, două ciocane, un cleşte, un braţ de cleşte, două unelte pentru dogărie, un ceapraz, două dălţi, şase sfredele, un cântar o potcoavă pentru cal şi o potcoavă cu colţari de gheaţă pentru bou, lucrată în secolul al XIX-lea în Imperiul Austriac[38].

5. Pe Strada Craiovei, în punctul în care sa află azi restaurantul Negoiu, pe malul drept de la coada vâlcelei ce îşi avea obârşia în acest loc, se găsea o mică aşezare La Tène. Pe malul drept al celeilalte vâlcele, care înconjura pe la sud vechiul târg de vite, Vâlceaua Colunelului[39], azi acoperită şi nivelată de materiale de la demolările din oraş, cam în dreptul magazinului „Alimentara", se găseau fragmente ceramice caracteristice culturii Coţofeni, bucăţi de chirpici şi multă cenuşă, chiar în malul drept al vâlcelei. Materialele din aceste două aşezări, din zona străzii Craiovei, adunate de noi în anii 1962-1964 au fost depuse la Muzeul Judeţean Argeş imediat după descoperire, fiind identificate, şi de arheologii Dinu V. Rosetti şi Sebastian Morintz. Afirmaţia că „Teritoriul piteştean a fost locuit de oameni în toate fazele perioadei noi a pietrei" şi că în cartierul Piteşti Sud-Craiovei ca şi „în mai multe puncte ale municipiului" s-au găsit „numeroase fragmente ceramice care aparţin principalelor culturi neolitice[40]", nu au nici un suport ştiinţific; până în prezent, pe vatra Piteştilor, noi nu am putut stabili sigur nici o cultură neolitică, cu excepţia unor vagi urme gumelniţene.

6. În actualul cartier Războieni, pe terenul numit Câmpul Voiculeşti, lângă punctul „Observator", la 13 martie 1966 am depistat două aşezări însemnate: una din epoca bronzului şi alta, la circa 80 m spre sud-vest, din secolele al III-lea – al IV-lea, cu ceramică de tip Chilia[41]. Aceste importante aşezări au fost distruse prin construirea blocurilor, întreaga suprafaţă fiind acoperită de noul cartier. O a treia aşezare, probabil din secolele al IV-lea – al V-lea, se află pe Coasta Voiculeştilor, la aproximativ 200 m est de fostul depozit de lemne.

7. La sud-vest de Stadionul 1 Mai, pe terasa din dreapta Văii Fântânii, pe primul bot de deal, până la prima casă care rămăsese nedemolată în Turceşti (adevăratul nume al satului şi deci şi al noului cartier), apar fragmente ceramice din

---

[38] Două potcoave identice pot fi văzute în colecţia Toader Hrib de la Arbore judeţul Suceava; vezi: Toader Hrib, *Cronica de la Arbore*, Ediţia a II-a Editura Junimea, Iaşi, 1972, p. 186.

[39] Denumirea de Vâlceaua Colonelului, auzită adeseori de la unii orăşeni proveniţi după anul 1950, este o denaturare a adevăratului nume pe care vorbitorii nu-l mai înţelegeau. Vâlceaua Colunelului înseamnă vâlceaua puiului de colun, numele măgarului sălbatic (Equus hemionus hemionus Pall., 1775); vezi: Ion Nania, *Vânatul pe teritoriul României, mărturii arheologice istorice, folclorice şi etnologice despre mamifere dispărute şi pe cale de dispariţie*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1991, p. 203.

[40] Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Piteşti 600*, 1986, p. 18-19.
În p. 19, nota 6, autorii menţionează că: „Piesele (?!) au fost identificate de prof. Paul Bicu, Ion Nania, Irina Oenaşu, Al. Smaranda". Noi nu am văzut niciodată materialele arheologice la care se referă autorii, iar Irina Oenaşu şi Al. Smaranda nu puteau face diferenţierea ceramicii neolitice de cea getică ori medie timpurie. În ediţia a II-a a lucrării, *Istoria municipiului Piteşti*, Editura Academiei, 1988, p. 37 nota 11, autorii modifică afirmaţia: Materialele depistate de către autorul capitolului (Paul Dicu, n. n.) şi de către prof. Ion Nania, Irina Oenaşu şi Al. Smaranda". Fără comentarii!

[41] Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Chilia*, în „Materiale", VII, (1961), p. 441-447; *Ibidem*, în „Materiale", VIII, 1962, p. 513-519.

epoca bronzului, dar şi din Hallstatt-ul timpuriu. Aici am găsit mai mulţi bulgări de silex local, sparţi intenţionat, câteva aşchii folosite ca unelte şi o piesă lucrată din os, lungă de 8,4 cm, lată la un capăt de 2,2 cm, la celălalt de 1,2 cm, cu o grosime aproape uniformă de 0,9 cm, iar spre capătul îngust de 0,7 cm, rotunjită la ambele capete spre partea interioară, păstrând, urmele de prelucrare, piesă pentru care nu am aflat analogii în alte aşezări din ţară; după felul cum s-a păstrat osul, nu ar fi exclusă datarea într-o epocă mai recentă. Amintim şi descoperirea unor fragmente de chirpici ars la roşu, care aveau multă pleavă în compoziţie, ceea ce dovedeşte incendierea locuinţelor respective.

8. Pe Dealul Călăraşilor, pe terasa de la est de gospodăria lui Constantin N. Ion, pe malul drept al Vâlcelei Fântânii, între Valea Fântânii şi Valea Oancii, se găseşte ceramică amestecată, din diferite perioade: Glina III, La Tène şi medievală din secolele al XIV-lea – al XVIII-lea. Dintr-o locuinţă aparţinând epocii bronzului provine o unealtă dintr-un mic bulgăraş de silex (4,4 x 4,5 x 2,8 cm) care aminteşte tehnica paleoliticului inferior (tipul „chopping-tools"); tot în acest tip se încadrează şi o unealtă dintr-un bulgăre de cuarţit vânăt, aplatizat, prelucrat la ambele capete (8,9 x 8,3 x 1,9 cm), dovedind o reîntoarcere la tehnica primitivă, datorată cu mare probabilitate, observării uneltelor paleolitice găsite de cei ce căutau silex în prundişuri pentru a-l prelucra. Din aceeaşi locuinţă provine şi o aşchie de silex local care aminteşte străvechea tehnică de tip clactonian, precum şi un fragment de străpungător de os sumar prelucrat. O piesă interesantă este partea inferioară a unui topor de piatră cu gaură pentru coadă, rupt în zona găurii şi recioplit pentru a fi transformat într-un alt topor mai mic (8,2 x 4,9 x 3,3 cm), dar fără să se treacă la şlefuirea noului obiect, rămânând într-o fază de prelucrare mai puţin cunoscută specialiştilor; noi nu am găsit publicată vreo analogie. Amintim că zona dintre Valea Fântânii şi Valea Oancii a fost acoperită până prin anul 1925 de Pădurea Călăraşilor, ultimele ei rămăşiţe fiind defrişate între anii 1950 şi 1954.

9. Pe întregul platou al Dealului Călăraşilor, între Valea Fântânii şi Valea Oancii, se află o aşezare medievală ale cărei urme apar sporadic şi pe platoul din sud, dintre Valea Fântânii, Valea Oancii şi Valea Beiului, vale denumită de gemăneni, Dârţu. Aici a existat satul medieval Piteşti, al cărui nume se va transforma, după lupta din 29 iulie 1534, dintre Vlad Vintilă de la Slatina şi Aloisio Gritti, în Turciţi - Turceşti, în amintirea sângerosului conflict şi a boierilor trădători pedepsiţi de domn. Tot în acest loc a existat steagul de călăraşi care au dat şi denumirea toponimului[42]. Ceramica descoperită în zonă indică o perioadă îndelungată, din secolul al XIV-lea până la ceramica specifică olarilor din Curtea de Argeş, Stroeşti şi Coşeşti, din secolul al XIX-lea. Urmele de locuire existente sporadic spre Dealul Cătunului, de lângă actualul sat Smeura, indică vatra vechiului sat Cătun. De pe Dealul Călăraşilor se află în colecţia noastră din Muzeul Judeţean Argeş şapte potcoave încadrate în secolele al XIV-lea – al XVI-lea, o săgeată, două bolţuri pentru arbaletă şi o secure de luptă din aceeaşi perioadă, un obiect de fier neidentificat, un creuzet din fier pentru bijutier, o

[42] Ion Nania, *Iulie 1534 - episodul Aloisio Gritti*, în „Studii şi comunicări", Muzeul Câmpulung Muscel, V, 1989, p. 17-27.

cheie pentru broască de uşă şi două scoabe, toate cu o datare îndelungată, în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea[43].

10. Pe botul de deal aflat la confluenţa dintre Valea Fântânii (Valea Teiului) şi Valea Oancii, pe partea dinspre vest, opusă fostului depozit de lemne, spre sud-vest de depozit, pe dealul înalt de pe dreapta Văii Fântânii, se găseşte o aşezare în care predomină fragmente de ceramică de culoare roşie-cărămizie, cu pietricele în compoziţie, provenite de la vase de forme şi mărimi diferite. Nu lipsesc nici cioburile de culoare cenuşie, cu pietricele în compoziţie. Un fragment de vas este lucrat la roată dintr-o pastă neagră-cenuşie foarte densă, cu un slip negru-cenuşiu în care sclipesc particule foarte fine de mică; vasul a fost un castron cu buza răsfrântă în afară. S-a mai găsit şi un cuţit fragmentar de fier care păstrează unul din cuiele care îl fixau în mâner. Se pare că avem o aşezare din epoca bronzului suprapusă de o aşezare La Tène. De la construcţiile din acest punct se găseşte mult chirpici, în a cărui compoziţie se vede porozitate formată de pleava cu care a fost frământat, iar pe multe bucăţi s-au întipărit urmele nuielelor de la cercuiala pe care a fost aplicat. Faptul că acest chirpici este ars la roşu, dovedeşte sfârşitul locuinţelor printr-un incendiu devastator.

11. Pe platoul dinspre răsărit de Valea Oancii şi la nord de Valea Teiului, cam la 150 m sud-est de ultima casă a satului, se disting clar urmele a patru locuinţe a căror ceramică se încadrează în cultura Glina III. Predomină ceramica gri-cenuşie cu foarte multe pietricele în compoziţie. Deşi multe cioburi provin de la vase mari, cu pereţi groşi, predomină totuşi vasele mici, cu pereţi subţiri, un fragment fiind decorat sub buză cu un brâu alveolar, puternic reliefat. Amintim şi o aşchie de silex local, lucrată într-o străveche tehnică, amintind clactonianul.

12. Pe aceeaşi terasă, cam la 50 de metri sud-vest de stâlpul de înaltă tensiune, se găsesc multe fragmente ceramice din epoca bronzului predominând vasele din pastă roşie-cărămizie, cu multe pietricele în compoziţie, dar nu lipsesc nici cele din pastă gri-cenuşie. Se remarcă ceştile cu buza uşor răsfrântă în afară. Se pare că avem o suprapunere de locuire de la începutul epocii La Tène, deoarece apar şi unele fragmente lucrate la roată, din pastă asemănătoare, folosindu-se deci lutul din acelaşi loc. Aici am găsit şi un percutor dintr-un bulgăraş de cremene locală (7,7 x 6 x 5,3 cm) care păstrează de jur-împrejur suprafaţa naturală, prelucrat şi folosit la două capete. Pe unele bucăţi de chirpici se văd urmele de pari şi nuiele pe care a fost aplicat.

13. Ultima aşezare de pe această terasă dintre Valea Fântânii la nord, Valea Teiului (Dârţu) la sud şi Valea Oancii la vest, în partea sa de sud, indică de asemenea o locuire din epoca bronzului, precum şi urme slabe din evul mediu.

14. Pe ultimul bot de deal al Văii Teiului, pe dreapta văii, la circa 150-200 m spre sud de blocurile din gura văii, din Prundu, se găsea o aşezare cu ceramică foarte fragmentată, cu o mulţime de pietricele în compoziţie, care indica aceeaşi epocă a bronzului. Aici am descoperit şi un percutor din cremene locală (7,3 x 5,4 x 4,7 cm)

---

[43] În această zonă am descoperit, cu ocazia unei periegheze cu elevii cercului „Micii istorici" din Şcoala nr. 10 Piteşti, angrenajul unei arbalete, atât de bine păstrat, încât l-am considerat piesa unei maşinării moderne; cu toată insistenţa elevilor Irimia, fraţi, amândoi membri ai cercului, că „este exclus ca să provină de la o maşinărie actuală", nu am luat-o; când ne-am dat seama că a fost o piesă de arbaletă, a fost prea târziu; elevii, azi avocat şi medic, au avut dreptate.

prelucrat la ambele capete, precum şi mai multe spărturi şi aşchii de silex folosite ca unelte.

15. Pe terasa înaltă din sud-vestul cartierului Prundu, paralelă cu blocurile, pe toată lungimea, apar slabe urme de locuire atestată de fragmente ceramice foarte mici şi atipice, roşii-cărămizii. Un singur ciob mai mare este de fapt o protomă pentru apucat, de pe un vas roşu-cărămiziu cu pereţi subţiri. Mai numeroase sunt fragmentele de chirpici cu o structură poroasă, cu foarte multă pleavă de grâu (*Triticum monococum*) în compoziţie şi adeseori cu urmele nuielelor pe care au fost lipite. Arderea la roşu a unora dovedeşte că au fost arse secundar prin incendierea locuinţelor. Pe toată lungimea acestei terase am găsit mai multe râşniţe lucrate din bolovani mari din albia râului Argeş; una din ele este întreagă (22 x 14,5 x 6,6 cm). Am mai descoperit două percutoare lucrate din bulgăraşi de cremene locali prin descorticarea totală a suprafeţei naturale, pentru a le da o formă aproape sferică; unul este masiv (6,9 x 6,7 x 6 cm), celălalt mai mic (4,7 x 4,9 x 4,9 cm). Au mai fost descoperite lame de silex cu un puternic lustru de folosire, unele de mici dimensiuni, dovedind că au fost încrustate în unelte-seceri. Ar mai fi de amintit un vârf de săgeată din silex de culoare vineţie, aplatizat, care păstrează pe ambele feţe cortexul alb-murdar (2,25 x 2,3 x 0,24 cm), precum şi două fragmente din două fusaiole de lut. Suntem, fără îndoială, în faţa unei comunităţi neolitice de agricultori, care nu neglijau torsul şi ţesutul şi nici vânătoarea, dar pe care din lipsa cercetărilor organizate, a săpăturilor arheologice, nu o putem încadra într-o anumită cultură. Să fie oare cultura Gumelniţa? Azi întreaga suprafaţă este acoperită de vile şi construcţii ridicate după 1990.

16. Într-o periegheză organizată în ziua de 13 martie 1966 la sud de Institutul Pedagogic din Piteşti, pe botul de deal de pe dreapta Văii Teiului, am descoperit patru tumuli care se ridicau cu 0,50 - 0,70 m deasupra solului, cu un diametru de 10-12 m. Construirea unui teren de sport pentru studenţi şi arăturile mecanizate, au dus la distrugerea totală a necropolei. Fragmentele ceramice găsite în urma nivelării terenului datează tumulii în epoca bronzului, fiind contemporani numeroaselor aşezări din această epocă de pe Valea Teiului şi împrejurimi, precum şi cu tumulii aflaţi între platforma petrochimică şi satele Zeama Rece şi Catane, în partea sud-estică a Piteştilor, la răsărit de autostrada Piteşti-Bucureşti. Încadrarea acestor tumuli în cultura Ferigile este o invenţie pe care o respingem cu hotărâre, mai ales că datarea hallstattiană Ferigile este pusă pe seama noastră[44]. Nu s-a putut dovedi nici existenţa unei aşezări aparţinând culturii Gumelniţa, „lângă Întreprinderea de poduri metalice şi prefabricate din beton"[45] unde, cu toată strădania noastră, nu am găsit decât câteva fragmente

[44] Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Piteşti 600*, 1986, p. 21 nota 9, autorii fac trimitere la: I. Nania, *Locuitorii gumelniţeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în „SAI", IX, 1967, p. 16, nota 38, dar în nota respectivă noi scriam: „La circa 22 km, la nord de comuna Teiu, pe teritoriul satelor Catane şi Zama Rece din comuna Căteasca, r. Piteşti, se găsesc o mulţimea de tumuli uriaşi care ar putea aparţine acestei epoci", adică epocii pe care o discutam pe pagina respectivă, epoca de la sfârşitul culturii Gumelniţa, „din perioada pătrunderii tribunilor de păstori nord-est pontici şi în special pătrunderea populaţiei complexului mormintelor cu ocru, care ia contact cu diferite culturi locale", la care făceam trimiterea 38. În ediţia din 1988 autorii renunţă la citarea lucrării noastre, menţionând aceeaşi datare greşită a tumulilor, p. 40, nota 22, enunţând: „Cercetările perieghetice au fost făcute de către autorul capitolului (Paul Dicu, n. n.) şi prof. Ion Nania". Noi nu am efectuat niciodată cercetări de teren împreună cu Paul Dicu.

[45] Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Piteşti 600*, p. 19.

ceramice roşii, decorate cu benzi albe, specifice olăriei de Stroeşti şi Coşeşti de la începutul secolului al XX-lea.

17. Pe terasa înaltă din dreapta Argeşului, la nord de colţul nordic al Platformei Petrochimice, pe stânga autostrăzii Piteşti-Bucureşti, în estul noilor construcţii particulare, pe vârful culmii sub care se află improvizat un mic teren pentru jocul cu mingea, se află o aşezare din epoca bronzului, cu ceramică de culoare gri-roşcată, cu nisip şi pietricele mărunte în compoziţie, unele cu foarte multe pietricele. Fragmentele de chirpici ars la roşu-cărămiziu, arată că au fost trecute prin foc, provenind fie de la o vatră, fie că locuinţa a fost distrusă prin incendiu. În compoziţie are pleavă de grâu, iar pe unele bucăţi se văd urmele de nuiele pe care au fost lipite. S-au mai descoperit multe pietre care au fost trecute prin foc, câteva fragmente de cremene locală şi un percutor (8,5 x 10 x 5,4 cm) din acelaşi material, puternic tocit la capătul utilizat; pe tot restul suprafeţei păstrează cortexul natural.

18. Din punctul „Groapa lui Iorgu", aflat în pădurea Trivale, spre nord de Oaga Veveriţelor din spatele Palatului Elevilor, provine un topor de piatră cu muchia în formă de calotă sferică, găsindu-şi analogii în topoarele aparţinând culturii Coţofeni de la Retevoeşti[46], dar nu este exclus ca el să provină dintr-o cultură mai târzie, din epoca bronzului; toporul a fost adus la Muzeul Judeţean Argeş de un grup de elevi şi donat în mai 1960 doamnei Aneta Stroe şi înregistrat de noi în 1963. Cu siguranţă acest topor nu datează din neolitic, aşa cura s-a afirmat; în zona respectivă nu s-au găsit materiale neolitice; rarele fragmente ceramice care apar cu totul întâmplător, aduse de torenţi pe pâraiele Buduroi, Valea Rea, Valea Bisericii-Valea Puţului, aparţin cu siguranţă epocii bronzului[47].

19. În zona Cinematografului Lumina din Găvana a existat o însemnată aşezare din secolele al XVI-lea – al XVII-lea, cu multă ceramică, unele vase cu smalţ verde. De aici provine un frumos sfredel care se află în colecţia noastră din Muzeul Judeţean Argeş.

20. În Pădurea Trivale, pe partea stângă a şoselei Piteşti-Ciocănăi-Slătioare-Băbana, pe prima terasă înaltă după ce se trece de Zooparcul Trivale, la vest de drumul pentru care (Drumul Mare), cam la 200 m sud de şosea, se află un tumul care ar putea fi din epoca bronzului.

21. Pe dreapta aceleiaşi şosele, în dreptul uliţei care intră în satul Ciocănăi, la circa 100 m nord de şosea, se află un tumul. La 50 m vest-nord-vest de prima casă şi de şosea, se găseşte alt tumul, iar până la Râpa Roşie, pe distanţă de aproximativ 200-230 m mai întâlnim alţi 4-5 tumuli; alţi doi tumuli foarte proeminenţi îi întâlnim tot pe partea dreaptă a şoselei, în apropiere de unitatea militară[48]. În apropierea lor se pare că se mai află alţi 3-4 tumuli aplatizaţi. Un alt tumul se găseşte la obârşia văii Uiasca, în aval da confluenta Văii lui Drag cu Valea lui Neag. Un tumul izolat se află în

[46] Dorin Popescu şi D. V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Retevoeşti*, în „Materiale" VI, 1959, fig. 1/1-2, p. 704.

[47] Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu *op. cit.*, p. 18-19, suntem amintiţi pentru identificare, fără ca aceasta să ne aparţină!

[48] Ultima dată am vizitat aceşti tumuli în ziua de marţi, 14 octombrie 2003, împreună cu tânărul arheolog Dragoş Măndescu. Mulţumim şi pe această cale domnului Spiridon Cristocea care ne-a pus la dispoziţie maşina Muzeului Judeţean Argeş.

apropierea Drumului Morii lui Mircea, în pădure, cam la jumătatea distanței dintre Biserica Sf. Dumitru și Râpa Roșie.

22. Cea mai mare așezare din zona de vest a Piteștilor datează din epoca bronzului, fiind suprapusă de o așezare getică. Așezarea se întinde la vest de Valea Rogozului, între Valea Taomirului (numele îi vine de la Taomir, „căldarea" îngustă din care își are obârșia vâlceaua) la nord și Valea Balea la sud, la nord-vest de satul Smeura. În creasta sudică a văii-ropină Balea, acolo unde în anul 1964 s-au tăiat ambele maluri pentru a se amenaja un drum de trecere pentru vitele saivanului dinspre punctul Maglavid, punct aflat în poiana din unghiul sud-vestic al întâlnirii Văii Balea cu Valea Rogozului, am observat un frumos bordei din epoca bronzului, din care am recuperat, imediat după tăierea malului, un fragment dintr-un cuțit curb de piatră șlefuită, folosit la jupuirea animalelor. Bordeiul era suprapus de un alt bordei getic, cu ceramică fină, gri-cenușie. În aval de confluența Văii Balea cu Valea Rogozului, la sud de drumul ce trece peste Valea Rogozului, venind din Pădurea Trivale și intră în Smeura, și de unde Valea Rogozului își schimbă numele în Valea Gropilor[49], pe panta estică a văii, am găsit o superbă săgeată triunghiulară de silex (2,16 x 1,5 x 0,35 cm) specifică epocii bronzului, dovadă a practicării vânătorii. În ziua de joi, 12 iunie 1997 am găsit pe arătura de la sud de Valea Taomirului, la aproximativ 50 m de marginea pădurii, pe vatra unei locuințe getice, un superb cuțit de fier, lung de 25,5 cm, din care lama lungă de 14 cm, cu lățimea maximă de 2,8 cm, iar grosimea muchiei, lângă mâner, de 0,4 cm. Tija care se afla în mânerul de lemn se îngusta până la 0,5 cm la capătul exterior al mânerului, având grosimea maximă de 0,6 cm (fig. 1/1). Cuțitul se află în posesia noastră, fiind descoperit ulterior donării colecției către Muzeul Județean Argeș. Nu este lipsit de interes faptul că un cuțit aproape identic s-a descoperit într-o mare așezare getică de pe Valea Mozacului, pe teritoriul comunei Mozăceni (fig 1/2).

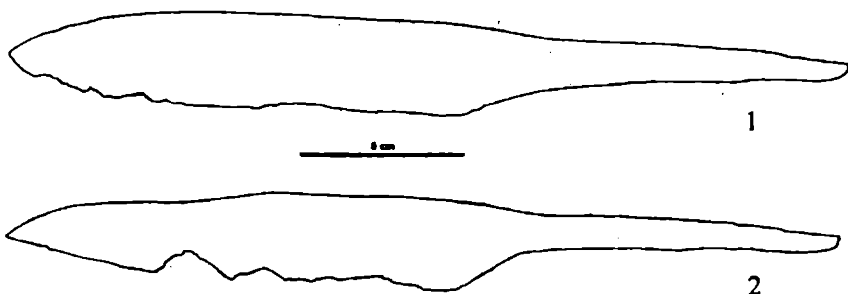

Fig. 1. Cuțite dacice din fier. 1 Taomir; 2 Mozăceni.

Așezarea dintre Valea Taomirului și Valea Balea se întinde spre vest până sub Dealul Bal. Această mare așezare getică rămâne deocamdată singura, până în prezent, care se mai păstrează fără distrugeri majore provocate de lucrările agriculturii moderne.

[49] Denumirea previne de la metoda vânării cu ajutorul gropilor-curse practicată de-a lungul istoriei până în prima jumătate a secolului al XX-lea. Dovadă a vânatului numeros din zonă sunt și toponimele Dealul Ursului și Valea Ursului de lângă satul Bătrâni și Valea Fiarelor din satul Ciocănăi.

Din marginea pădurii de pe Valea Rogozului, ce limitează aşezarea spre răsărit până sub poala dealului Bal dinspre apus, pe terenul care a fost arat, am identificat cu siguranţă 105 locuinţe din epoca bronzului şi La Tène, atât după chirpici şi fragmentele ceramice dar mai ales după pietrele de râu sparte, aflate împreună cu celelalte materiale. Pietrele de râu au servit pentru vetrele de foc din interior; ele pavau vetrele şi erau înfipte, una lângă alta, în peretele de lângă vatră, pentru o eficacitate mai mare la încălzire. Metoda s-a păstrat în tindele multor case ţărăneşti de pe Valea Mozacului, până la jumătatea secolului al XX-lea. Menţionăm că în zona Leşile - Mozacu - Mozăceni de pe această vale, aşezările din epoca bronzului, dar şi unele getice mai târzii, conţin foarte multe pietre sparte din cauza încălzirii pe vetrele unde s-au aflat. Marea aşezare dintre Valea Taomirului şi Valea Balea a fost vizitată de noi, pentru ultima dată, împreună cu tânărul arheolog Dragoş Măndescu, în ziua de marţi, 14 octombrie 2003.

În urma celor prezentate de noi se impun câteva concluzii. Dacă până în prezent, de pe întregul teritoriu al Piteştilor sunt publicate doar două descoperiri arheologice, cu menţionarea unei singure aşezări medievale, prezenta comunicare pune în lumină peste 20 de vetre din toate epocile, precum şi patru necropole din epoca bronzului, dovedind, dacă mai era necesar, „un vechi adevăr, că monumentele arheologice nu există acolo unde ele nu sunt căutate“[50].

Indicarea cu exactitate a punctelor în care se află aşezările respective, dă posibilitate specialiştilor să întreprindă cercetări de amploare prin săpături arheologice şi să ia măsurile necesare pentru ocrotirea câtorva puncte care au rămas încă întregi, deoarece din an în an, datorită construcţiilor care se extind şi mai ales datorită lucrărilor agricole mecanizate, cu arături adânci şi discuitoare grele şi tăioase degradează total aceste aşezări, spre paguba istoriei pământului românesc.

Poate că mulţi vor rămâne uimiţi de densitatea vestigiilor din epoca bronzului din acesta zonă. Nu trebuie să pierdem din vedere faptul că triburile de la începutul acestei epoci, precum şi cele din bronzul mai târziu şi Hallstattul timpuriu, erau mari crescători de vite. Zona Piteştilor le oferea nu numai păşuni întinse şi păduri pentru frunzare şi adăpost, pâraie cu apă din izvoare naturale active până prin anii '60 ai secolului trecut[51], dar şi sarea atât de necesară vitelor, pe care respectivii păstori o puteau procura, fără prea multe eforturi din dealurile de la Slătioare[52]. Pe de altă parte aprofundarea cercetărilor şi totodată a cunoştinţelor despre epoca bronzului pe teritoriul Argeşului ar pune în lumină, credem, un aspect cultural mai puţin cunoscut, sau poate nou, aflat în perioada Tei-Verbicioara, afirmaţie ce ne-o bazăm pe faptul că principalul decor îl constituia, în marea majoritate a aşezărilor, brâul alveolar care a devenit decor

[50] V. G. Cartov, *Metoda predării istoriei U. R. S. S. pentru şcoala elementară (în ajutorul învăţătorului)*, Editura Cartea Rusă, 1950, p. 177.

[51] Ion Nania, *Evoluţia landsaftului Câmpiei Piteştilor de la începutul evului mediu până în zilele noastre*, în „Al XV-lea Simpozion Naţional de Istorie şi Retrologie Agrară a României“, Arad 28 august - 1 septembrie 1995), p. 67-69; arătăm dezastrul ecologic abătut asupra acestei zone, inclusiv secarea izvoarelor şi adâncirea pânzelor freatice.

[52] Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu *op. cit.*, p. 7: „În anticlinalul de la Slătioarele, în marginea de VNV a Piteştilor a fost prospectat şi delimitat un însemnat masiv de sare (diapirul de la Slătioarele - Piteşti)“, indicând şi o vastă bibliografie. În ediţia a II-a, Editura Academiei, 1988, se reia citatul în p. 22. Le amintim autorilor respectivi că ţăranul român, fără să aibă studii de geologie, încă de la întemeierea satului, l-a botezat Slătioare. Oare toponimia nu le spune nimic pisarilor respectivi?

de bază al ceramicii geto-dace, așezările La Tène timpurii fiind și ele foarte numeroase în județul Argeș.

Ceramica arsă secundar și chirpiciul ars puternic ne dovedesc că așezările au fost incendiate, reflectând o epocă de mari frământări și războaie duse, probabil, tocmai pentru acapararea acestor locuri bogate în pășuni, păduri, ape și sare.

Având în vedere densitatea foarte mare a așezărilor din epoca bronzului, numai în jumătatea sudică a Argeșului, în sud-estul județului Dâmbovița și estul județului Teleorman numărându-se peste 800. Ar fi cazul ca arheologia românească să ia în considerare faptul că triburile elene și italice au multe aspecte în comun și mai ales faptul că au plecat din zona carpatică, formând un grup lingvistic înrudit și cu sanscrita, rezolvând în felul acesta probleme fundamentale ale istoriei poporului român și nu numai; dovezile lingvistice au rămas până astăzi foarte puternice, iar evoluțiile bronzului și Hallstatt-ului carpato-greco-italic nu pot fi separate.

Lucrarea de față infirmă categoric o serie de presupuse descoperiri arheologice în diferite puncte fixate, sau neprecizate cu siguranță, de pe raza municipiului Pitești și corectează datarea eronată a altora.

Având în vedere că cercetările noastre s-au efectuat pe o perioadă îndelungată, din 1961 până în prezent, între 1974-1994 și cu ajutorul „micilor istorici" ai Cercului de istorie locală din Școala nr. 10, despre importanța și rolul materialelor autentice folosite la clasă s-ar putea vorbi pe multe pagini. În muzeul școlar elevul are ocazia să constate „pe viu" evoluția întregii societăți și să înțeleagă efortul omului care a pornit de la toporașul de cremene, pentru a ajunge la călătoriile din spațiul cosmic de astăzi. Muzeul școlar din Școala nr. 10 din Pitești, prin numărul și diversitatea pieselor a fost cel mai bogat și cel mai mare muzeu școlar din țară. Din nefericire, după evenimentele de la sfârșitul anului 1989, s-a manifestat intenția de a se desființa și acest frumos și mare muzeu, sub pretextul că „ocupă prea mult spațiu". Având experiența altor două muzee școlare pe care le-am înființat în școlile din Teiu Vale și Mozacu, ambele dispărute după plecarea noastră din aceste școli[53], am luat toate materialele - mii de piese - și le-am donat Muzeului Județean Argeș unde vor fi, credem, în siguranță[54]. Amintim confraților tineri de la catedră, care au intenții de cercetare, că trebuie să respecte cu sfințenie două reguli: cercetările arheologice să fie numai de suprafață; încercarea de a efectua săpături nesupravegheate de specialiști înseamnă profanare; în al doilea rând, orice obiect adus de elevi „din teren", să atragă imediat verificarea și cercetarea locului respectiv.

Experiența noastră arată că activitatea extrașcolară în cadrul unui cerc de istorie bine organizat, bazat pe activități temeinice, bine stabilite și pregătite cu mult înainte de către profesor, dezvoltă pasiunea și dragostea elevilor pentru istorie. Așadar nu este întâmplător faptul că ani în șir, în care noi am trimis elevi din clasa a VIII-a la olimpiadele de istorie a patriei, nici un elev, de la nici o școală generală din județul Argeș, nu a putut depăși elevii noștri pentru a merge la fazele finale pe țară, de unde s-au întors încununați de succes primind diplomele cuvenite. Împletind munca extrașcolară cu activitatea la clasă, folosind izvoarele istorice autentice și nu inepțiile

[53] La Teiu au funcționat în anii 1956-1961, iar la Mozacu în 1967-1971.

[54] Materialele au fost predate în ziua de miercuri, 27 decembrie 1995 și preluate de domnii Spiridon Cristocea și Romeo Maschio.

din aşa-zisele „documentele de partid" care degradau mintea şi sufletele elevilor, în ciuda numeroaselor anchete ale călăilor distrugători de suflete şi vieţi, am reuşit, în cei 38 de ani de profesor suplinitor, să-i determin pe elevi să înţeleagă adevărul istoric şi mai ales că mult trâmbiţata orânduire comunistă nu este decât un moment trecător nefast pentru popoarele obligate să-l suporte. Aşa am considerat în toată viaţa de dascăl că se poate forma viitorul cetăţean, adevăratul patriot, capabil să-nfrunte duşmanii ţării, gata să-şi dea viaţa pentru ţară. Istoria, ca materie de învăţământ, are rolul hotărâtor în zidirea naţionalismului adică a patriotismului autentic.

În încheiere trebuie să recunoaştem că nimic nu se poate obţine fără o muncă intensă şi permanentă, renunţând adeseori la timpul liber, efort pe care nu-l fac decât cei care găsesc satisfacţie în bucuria roadelor muncii lor, aspect românesc distrus de opresiunea bolşevică în cei aproape 45 de ani de barbarie. Tainele trecutului stau permanent împietrite în jurul nostru, neclintite şi mute ca mormintele moşilor noştri, destăinuindu-se doar celor care iubesc în tăcere trecutul, aşa cum ţăranul se-nchină în tăcere lângă mormintele străbunilor. Istoria îşi dezvăluie întregul adevăr numai acelor cercetători care, în ciuda îndepărtării de sat, mai dinainte cu generaţii, sau mai recent, au păstrat în suflet fiorul nevăzut al ţăranului român, tăcerea încărcată de etnocultură a satului românesc.

INSCRIPŢIA DE PE INELUL DE AUR DE LA EZEROVO

RADU GL. CONSTANTINESCU*

În 1912, într-un mic tumul funerar, pe hotarul satului Ezerovo districtul Prvomaj (nord-estul Bulgariei), s-au găsit mai multe obiecte de metal: o oglindă rotundă, un vas spart, o brăţară ruptă, toate din bronz, o diademă, o lingură mică, două farfurii triunghiulare şi un inel, toate din aur. Cel mai interesant obiect este inelul de 31,30 g cu disc mobil inscripţionat (fig. 1).

Discul oval, cu dimensiunile 17 mm x 20 mm, se învârte liber între capetele părţii inferioare a inelului în formă de potcoavă, cu diametrul de 27 mm. Textul inscripţiei este cu litere greceşti şi, pe baza formei literelor dar şi a lucrăturii inelului, diademei şi oglinzii s-a stabilit că datează de la sfârşitul secolului al V-lea î. Chr. Textul nu are semne despărţitoare între cuvinte (scriptio continua) şi ocupă una dintre suprafeţele discului, cu excepţia ultimelor patru litere care, (probabil) neîncăpând pe faţa discului s-au gravat pe latura lui. În total sunt 61 de semne grafice (litere) scrise pe opt rânduri, respectiv: ΡΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣΝ / ΕΡΕΝΕΑΤΙΛ / ΤΕΑΝΣΚΟΑ / ΡΑΖΕΑΔΟΜ / ΕΑΝΤΙΛΕΖV / ΗΤΑΜΙΗΕ / ΡΑΖ / ΗΛΤΑ[1]. Lectura acestor litere, una după alta, este uşoară, datorită raportului echilibrat şi a alternanţelor dintre consoane şi vocale, iar pronunţia are o plăcută sonoritate, asemănătoare latinei.

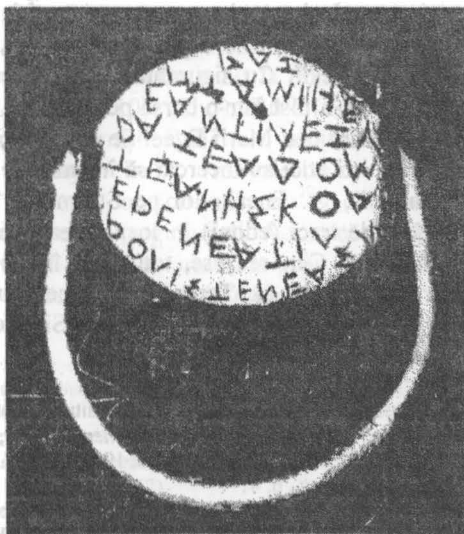

Fig. 1. Inelul de la Ezerovo. Muzeul de arheologie din Sofia (după Hr. Danov).

Inscripţia a fost şi este considerată de cei mai mulţi specialişti ca fiind printre foarte puţinele texte în limba tracă şi totodată cel mai lung text descoperit în această limbă. Până în prezent s-au încercat peste 20 de descifrări ale textului, între care cele ale lui D. Decev (1914, 1915, 1952, 1957), V. Pârvan (1914), P. Kretschmer (1915), F.

* Universitatea „Lucian Blaga", Sibiu.
[1] B. Filov, în „Bulletin de la Société archéologique bulgare", Sofia, III, 1912-1913, p. 202-223.

Ribezzo (1917), G. Seure (1920), V. Beşevliev (1927), C. G. Kurtides (1932), A. Blumenthal (1933), Vl. Georgiev (1957), W. Merlingen (1960) ş. a.[2].

Faptul că a fost găsit într-un mormânt şi că nu era un inel purtabil, având diametru cu mult mai mare decât grosimea unui deget uman, a condus pe unii cercetători la concluzia că ar fi un obiect cu caracter funerar[3]. Alţii consideră că inelul a fost un obiect pe care defunctul l-a avut în viaţă fiind. Traducerile făcute pornind de la una sau alta dintre ipoteze sunt considerate artificiale chiar contradictorii şi neverosimile[4].

Pentru descifrarea inscripţiei am considerat necesară, mai întâi, cunoaşterea evenimentelor petrecute la sfârşit de secol V î. Chr. (conform datării inventarului funerar) în regiunea în care au fost îngropate obiectele amintite şi posesorul sau posesorii lor, adică bazinul Mariţei, anticul Hebrus[5] „Tumultuosul, Năpraznicul?". Pe acest teritoriu s-a format, pe la mijlocul secolului al V-lea î. Chr., sub conducerea lui Teres[6] „Puternicul" sau „Victor(iosul)", (sau Teres I pentru a-l deosebi de următorii regi cu acelaşi nume) un mare regat odris care se întindea de la Strymon[7] („Râul") la Pontul Euxin şi în nord până la Istros[8] („Râul, Fluviul") fiind „mai mare chiar decât restul Traciei"[9]. Cu siguranţă Teres (circa 450-431 î Chr.), ca cei mai mulţi dintre urmaşii lui, a fost într-o cursă permanentă cu grecii pentru supremaţia teritoriilor de pe ţărmul nordic al Marii Egee. Se cunoaşte, spre exemplu, că în anul 465 î. Chr. 10.000 de colonişti atici au încercat să întemeieze în perimetrul tracic la Anádraimos (?„Nouă Drumuri"), gr. Eneahodoi pe Strymonul inferior, o aşezare grecească dar au fost înfrânţi de traci (edoni) în localitatea Drabeskos[10] („Râul Nămolos, Nămoloasa"). În anul 437 î. Chr. reuşesc, totuşi, să întemeieze aici oraşul Amphipolis. Tucidide[11] şi Herodot[12] scriu că Teres a avut cel puţin trei fii şi o fiică, măritată cu regele scit Ariapeithes. Fiii lui Teres, Sitalkes[13] („Înţeleptul luminat?"), Sparadokos[14]

---

[2] I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. 2, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 40-41.
[3] D. Decev, *Charakteristik der thrakischen Sprache*, Sofia, 1952, p. 88; H. Danov, *Tracia antică*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 71.
[4] I. I. Russu, *op. cit.*, p. 41.
[5] Numele râului ar putea proveni din rad. *obh-r-, *abh-r- „puternic, vehement".
[6] Rad. *ter- „tare, puternic" sau „Victor, Salvator" (W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, II, 2, Wien, 1893, p. 37; D. Decev, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957, p. 500-502; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 125).
[7] Rad. *sreu- „a curge" (A. Walde, J. Pokorny, *Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen*, II, Berlin, 1929, p. 703-703; W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 99; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 123).
[8] Rad. *eis- „a se mişca, a curge" (A. Walde, J. Pokorny, I, 1927, p. 106-107; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 109).
[9] Tucidide, *Războiul peloponeziac*, II, 29; R. Vulpe, *La succession des rois odryses*, în „Istros", Bucureşti, I, 1934, p. 230-248.
[10] Rad. *dh(e)rābh- „drojdie" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, 1927, p. 854-856; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 105), aici cu înţelesul de nămol şi *eis- „a se mişca, a curge" (a se vedea Istros şi Oiscos).
[11] Tucidide, *op. cit.*, IV, 101.
[12] Herodot, *Istorii*, IV, 78-80.
[13] Rad. *k'eu- „a lumina, strălucit" şi *tolk- care a dat sl. тьлкъ „tâlc, înţeles" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 744; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 124). Partea finală –talkes s-ar putea traduce „înţelept, cugetător, învăţător, sfătuitor". Xenofon povesteşte că a auzit în Asia Mică un trac incantând cântecul „Sitalkas". De reţinut că zeul Apollo purta, chiar şi în sanctuarul său de la Delphi, epitetul Sitalkas, de unde ipoteza că Sitalkas era la traci numele sau epitetul unei divinităţi a luminii (M. Opperman, *Tracii între arcul carpatic şi Marea Egee*, Editura Militară, Bucureşti, 1988, p. 231).
[14] Rad. *sper- „căprior de acoperiş" din care termenul tracic para „cetate" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 665; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 114) şi *dhegūh- „a arde".

(„Incendiatorul/Distrugătorul de cetăți?") și un altul cu numele necunoscut au domnit (sau cel puțin Sparadokos și Sitalkes) după moartea tatălui lor (care a trăit 92 ani). În războiul peloponesiac Sitalkes a fost un aliat al Atenei, chiar căsătorit cu o grecoaică (sora lui Nymphodoros din Abdera), iar fiului său Sadokos[15] („Distinsul", „Camaradul" sau „Bucur") i s-a acordat cetățenia ateniană. Sub Sitalkes (431-424 î. Chr.), odrișii[16] („trăitorii în cetăți") au purtat războaie cu calchidienii, cu macedonienii (429/428 î. Chr.) și cu tribalii (424 î. Chr.). Sitalkes și-a extins regatul spre vest și nord încorporându-i, în general fără război, pe peoni, sinți, edoni[17] („trăitorii în cetăți sau cetățenii" ori, dacă grecii i-au botezat astfel, atunci erau „plăcuții"), bisalți[18] („sălășluitorii"?), besi[19] „sălășluitorii" sau „bogații"), dii[20] („divinii"?) ș. a. Posibil ca Sitalkes să nu fi avut deplină autoritate asupra întregului regat odris, căci Xenofon[21] amintește de un paradinast Maisades[22] („Bogatul" ?), care domnea în Tracia de sud-est (peste melandiți, thyni și tranipsi[23] „prosperi ?"). Fiul lui Maisades, Seuthes II i-ar fi spus lui Xenofon că atunci „când puterea regatului odris a slăbit, tatăl meu a fost alungat și a murit de boală. Eu însă am crescut ca orfan la Medokos, regele de azi". Sitalkes a fost rege până în anul 424 î. Chr. când, probabil, a fost ucis în lupta cu tribalii[24] („săliștenii" adică „așezații, sedentarii"). După el a venit la domnie nepotul său Seuthes[25] („Strălucitul") numit și Seuthes I (424-410 î. Chr.), fiul lui Sparadokos. Dar, multe triburi subordonate lui Seuthes I și urmașilor săi (ex. bisalții, peonii[26] „închinătorii la Apollo", „lecuitoirii" sau „îmbujorații ?", crobyzii cainii, mezii[27] „înalții sau luptătorii?", geții[28] „vecinii ?", edonii, orescii, derronii[29] „destoinicii, dârzii", zeleii[30] „vinarii, podgorenii", tyntenii) aveau și regi zonali. A fost căsătorit cu fiica regelui macedonean Perdiccas. Lui Seuthes I i-a urmat la tron Medokos[31] („Chibzuitul") sau Amadokos care a împărțit puterea cu prințul Seuthes II, pe care l-a

---

15 Rad. *k'ad- a străluci, a se distinge" (W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 41) ori *sŭedh- „camarad, tovarăș, prieten" (W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 456) sau *sŭād- „dulce, bucurie" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 516), I. I. Russu, *op. cit.*, p. 119.

16 Rad. *odh- „incintă, gard de pari" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 121; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 113); după alți autori numele odrișilor s-ar traduce „Pădurenii" și ar fi în legătură cu întinsele stejărete existente pe cursul inferior al Hebrului (a se vedea H. Danov, *op. cit.*, p. 144-145, 162).

17 *Ibidem*, p. 15.

18 Rad. *ŭ(e)ik'- „casă, așezare".

19 Rad. *ŭ(e)ik'- „casă, așezare" ori *ŭesu- „bun, avut" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 310; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 94).

20 Rad. *diŭo- „ceresc, divin" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 772; W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 71; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 104).

21 Xenofon, Anabasis, VII, 2, 32.

22 Rad. *ŭesu- „bun, avut" (vezi nota 18).

23 Rad. *treu- „a prii, a prospera".

24 Rad. *treb- „grindă, construcție de grinzi" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 757; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 125)

25 Rad. *k'eu- „a lumina, strălucit" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 365; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 122). Probabil la acest radical aparține și „învățatul" Zeuta, preot get amintit de Iordanes.

26 De comparat cu Paeon „Apollo vindecătorul" ori cu gr. paionia „bujor".

27 Rad. *meg'h- „mare, înalt" ori *mag'h- „a lupta".

28 De comparat cu gr. ge(i)ton „vecin".

29 Rad. *dher(e)g'h-, *dhor(e)g'h- „capabil, destoinic".

30 În concordanță cu trac. zilai „vin"

31 Rad. *med- „a măsura, a chibzui" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 239; W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 59; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 111).

adoptat (Seuthes II controla sud-estul regatului odris). Reşedinţa lui Medokos era, probabil, la Maroneia[32] („Cetatea de la mare"), pe ţărmul Mării Egee, căci acolo, se pare, au fost bătute monedele cu numele său. Următorul dinast a fost Hebryzelmos[33] („Sclipitoarea forţă" sau „Strălucita putere"?) care a domnit puţin (386-383 î. Chr.) şi care şi-a bătut şi el monede la Kypsela (localitate aflată aproape de vărsarea Hebrului în mare), probabil reşedinţa sa regală. Xenofon notează că regii odrişi obişnuiau să apeleze la serviciile grecilor, chiar el punându-se în slujba lui Seuthes al II-lea. Din anul 383 î. Chr. urcă pe tron rege Cotys[34] ("Războinicul" sau „Câinele") zis şi Cotys I care va domni un sfert de veac (până în 359 î. Chr.). La început proatenian (chiar cetăţean de onoare al Atenei), din anul 365 î. Chr. întră in conflict cu atenienii în scopul de a-şi extinde puterea asupra litoralului nordic al Mării Egee, asupra Chersonesului trac şi asupra strâmtorilor. Cinci ani mai târziu este foarte aproape de atingerea ţelului său dar, în 359 î. Chr. a fost asasinat de doi (fraţi) greci din Ainos. Fiul său, Kersebleptes[35] („Speranţa Chersonesului" ori „Râvnitorul Chersonesului"), nu a reuşit să moştenească întreg regatul tatălui său. El a rămas stăpân pe partea estică a regatului (între Hebrus şi Pontul Euxin), în timp ce Amadokos al II-lea şi fiul său Teres al II-lea stăpâneau regiunea dintre Hebrus şi Abdera, iar Berisades[36] („Strălucitul") şi fiul său Ketriporos au condus vestul regatului[37]. După mai bine de un secol de înflorire, prosperitate şi glorie regatul odris este cucerit în 341 î. Chr. de regele Filip al II-lea al Macedoniei.

În încercarea noastră de descifrare a înţelesului inscripţiei de pe inel, am pornit de la ipoteza plauzibilă că între limba tracă şi cea greacă era o oarecare asemănare, rezultat nu numai al vecinătăţii dintre etnii şi cetăţi şi al convieţuirii tracilor cu grecii în unele regiuni, cât şi al relaţiilor şi interferenţelor economice, culturale, religioase, maritale etc. (unele relatate mai sus). Inelul fiind un însemn al puterii am considerat că inscripţia de pe el se referă (şi) la regiunile componente ale regatului posesorului inelului. Majoritatea aşezărilor greceşti de pe ţărmul nordic al Mării Egee şi Mării Marmara au fost întemeiate în locul sau în vecinătatea unor localităţi trace mai vechi care, începând cu secolul VII î. Chr. au devenit colonii greceşti sau au intrat sub sfera de influenţă a unor cetăţi greceşti. Aşa, spre exemplu, Ainosul, Mesambria[38] („Cetatea măreaţă" ori „Cetatea luptătoare/vitează"?), Selymbria[39] („Cetatea sării?") şi altele. Ainosul aflat la gura de vărsare a Hebrusului, înainte de a fi colonizat (în secolul VII î. Chr.) de grecii din Eolia era, cum aflăm din Iliada[40], ţara regelui trac Peiros. Dacă se acceptă această ipoteză a înrudirii limbii trace meridionale cu limba greacă sau ipoteza

---

[32] Rad. *mari- „mare, lac, baltă, mocirlă" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 234; W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 95; I. I. Russu, *op. cit.* p. 111).

[33] Rad. *obh-r- „puternic, vehement, aprig" şi *g'hel- „a sclipi".

[34] De comparat cu gr. kotos „mânie", gall. catu- „luptă", macedorom. coti-coti, interjecţie pentru chemat câinii, rom. cotei „căţel" (C. Drăgulescu, R. Drăgulescu, *Contribuţii la cunoaşterea limbii geto-dacice. Denumirile dacice de plante*, Editura Universităţii „Lucian Blaga", Sibiu, 2000, p. 54-55).

[35] Chersones + rad. *ŭel- „a vrea" (I. I. Russu, *op. cit.*, p. 95).

[36] Rad. *bherek'- „a străluci" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 169; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 94).

[37] M. Oppermann, *op. cit.*, p. 93-100.

[38] Rad. *meg'h- „mare, înalt" ori *mag'h- „a lupta" şi *ŭer- „a închide, a acoperi; cetate (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 280-283; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 96).

[39] Rad. *sal-m- „sare, sărat" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 452; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 120).

[40] Homer, *Iliada*, VI, 519-520; Herodot scrie despre tribul ilir al eneţilor.

existenţei în limba tracă a unui număr apreciabil de influenţe greceşti, putem separa scrierea continuă de pe inel astfel (cuvintele din inscripţie neputând avea decât terminaţii în vocale şi în consoanele Σ, N, P, K): ΡΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣ ΝΕΡ ΕΝΕΑ ΤΙΛΤΕΑΝ sau ΕΝΕΑΤΙΛ[Ε] ΤΕΑΝ ΗΣΚΟΑ ori ΗΣΚΟ Α ΡΑΖΕΑ sau ΡΑΖΕ Α ΔΟΜΕΑΝ ori ΔΟΜΕ ΑΝ ΤΙΛΕ ΖΥΠΤΑ ΜΙΗ ΕΡΑ ΖΗΛΤΑ Dintre cuvintele astfel separate putem traduce ΝΕΡ[41] „bărbat", ΡΑΖΕ(Α)[42] „rege", ΤΙΛΕ[43] „pământ, tărâm, ţinut, ţară" şi ΖΗΛΤΑ[44] „aur, aurar". E posibil ca ΤΕΑΝ[45] să fi însemnat „zeu, divin(itate)", iar dacă termenul este ΤΙΛΤΕΑΝ s-ar putea traduce „divinul pământ" ori ar putea fi etnonimul tilatai(oi), trib care, precizează Tucidide[46] se interpunea (alături de treri) între regatul odrisilor şi cel al tribalilor. Nu excludem nici ipoteza că ar fi vorba de un teonim. ΡΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣ este un antroponim, la fel, presupusul ΕΝΕΑ, iar ΗΣΚΟ(Α), ΔΟΜΕ(ΑΝ), ΖΥΠΤΑ şi, eventual, ΕΝΕΑΤΙΛ[Ε][47] ar putea fi etnonime şi toponime. Dypta a fost un ţinut în Tracia apuseană[48], dar erau şi alte toponime compuse cu acest substantiv. În cazul în care literele formează cuvântul ΕΝΕΑΤΙΛ presupunem semantica „Nouă Hotare" sau „Nouă Ţări". Dacă ΕΝΕΑ este „(cifra) nouă" (ca în greacă) l-am putea lega şi de ΝΕΡ şi obţinem termenul ΝΕRΕΝΕΑ „Nouă bărbaţi", adică tare cât nouă. ΔΟΜΕ(ΑΝ) poate fi cetatea Dimum (azi Belene-Bulgaria), la sud de Istru în jurul căreia locuiau tracii dimenses ori dymae, localitate pe Hebrul inferior. De subliniat că tot pe Hebrus (Mariţa), la vărsarea în mare, se afla localitatea (ţinutul) Aenus sau Ainos, Enos („ţara eneţilor"[49]) care în tracă s-ar fi putut numi ΕΝΕΑΤΙΛ[Ε] şi că tot pe Mariţa (cursul ei superior) se află şi Ezerovo, unde s-a găsit inelul. În sfârşit ΗΣΚΟ se poate compara cu Oescus sau Oskios[50] („Râul"), actualul râu bulgăresc Iskăr, dar şi cetate pe Istru, la vest de Dimum. Să nu uităm însă că la sud-est de Ezerovo exista în antichitate cetatea Uscudama cunoscută ca fiind

---

41 Rad. *ner-, *aner- „bărbat" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 332; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 113); conform şi cu alb. njer „om", gr. aner „bărbat".

42 Rad. reg'- „a (con)duce" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 362-365); şi sub formele raizdos, razdos (I. I. Russu, *op. cit.*, p. 116).

43 De comparat cu dac. toulbila „fierea pământului" (C. Drăgulescu, R. Drăgulescu, *op. cit.*, p. 100,112), lat. tellus „pământ, ţară, ţinut, sol" şi respectiv Tellus, zeiţă arhaică romană personificând pământul şi fertilitatea lui (Gaia). Există, de asemenea, etnonime şi toponime în Tracia cu această temă (ex. Tilataioi, Touleous, Tilición ş. a.).

44 Rad. *g'hel- „a sclipi, a străluci, galben, verde".

45 De comparat cu gr. theós „zeu, divinitate" şi cu Theia, titanidă, mama lui Helios (Soarele).

46 Tucidide, II, 100. Aceşti tilataioi traiau în Haemus în vecinătatea râului Oescus.

47 De comparat cu numele localităţilor Aeneia din Golful Thermaic şi Ainos sau Enos, de la gura Hebrusului. Despre ambele se spune c-ar fi fondate de Aeneas sau de eneţi, trib frigian din Asia Mică (Paflagonia). Nu este vorba numai de relatările din Eneida lui Vergilius ci şi de alte surse, inclusiv monede bătute de aceste cetăţi în sec. VI-IV î. Chr.

48 „per fines civitas Serd(ic)ensium regione Dyptens(ium)" (V. Beşevliev, *Epigrafski prinosi*, Sofia, 1952, p. 33-35). În limba tracă dypta, dupta a fost cu siguranţă şi substantiv comun, având înţelesul de vale, trecătoare (pas sau vad), depresiune sau groapă (I. I. Russu, *op. cit.*, 105). Termenul poate fi comparat cu v. sl. dupina „grotă", eventual şi cu rom. zdup „ocnă, temniţă, închisoare". Oraşul Serdica (actuala Sofie) făcând parte din regiunea Dypta este logic ca ultimul toponim să se refere fie la bazinul superior al râului Oescus (Iskăr), fie la cel al râului Strymon (Struma) unde actualmente există, la sud-est de Sofia, localitatea Dupniţa.

49 Homer în *Iliada* (II, 851-852), enumerând triburile trace care sprijineau pe troieni, aminteşte de luptătorii din Paflagonia sau ţara Eneţilor (nordul Phrygiei) conduşi de Pilemon. Poate ei au întemeiat cetatea Ainos, Enos, tc. Enez.

50 Rad. *eis-, *ois- „a se mişca, a curge" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 106; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 113).

oraşul oescilor. Litera A dintre ΗΣΚΟ şi PAZE(A) ar putea fi o prescurtarea lui ΑΠΛΟ- ori ΑΒΡΟ- ambele cu înţelesul „puternic".

Obţinem o înşiruire de 12-15 cuvinte, unele cu semantică aproape sigură, altele cu etimologie incertă[51], cuvinte care în ansamblu lor ne conduc spre diverse variante ale traducerii. Problema principală este aceea că avem în inscripţie o serie de toponime şi etnonime citate de antici din două sau mai multe regiuni ale Traciei. O primă variantă ar fi ΡΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣ ΝΕΡ ΕΝΕΑ ΤΙΛΤΕΑΝ ΗΣΚΟΑ PAZEA ΔΟΜΕΑΝ ΤΙΛΕ ΖVΠΤΑ ΜΙΗ ΕΡΑ ΖΗΛΤΑ. Dacă am considera că ΕΝΕΑ este cetatea Enos, Ainos, ΗΣΚΟΑ cetatea Uscudama (ţara oescilor), ΔΟΜΕΑΝ cetatea Dymae şi ΖVΠΤΑ unul dintre toponimele Dypta, să zicem B(o)urdipta[52] atunci traducem: ROLISTENE (eventual AL LUI ROLISTENE), BĂRBAT[53] [DIN/PESTE] SACRUL ŢINUT AL ENEŢILOR, REGE [PESTE] OESCIA, DYMAE ŞI ŢARA DYPTEI. MIE LUCRAT (?) [DE] ZELTA (adică AURARUL). În această accepţiune Rolistene a domnit peste un regat de pe Hebrusul inferior. El ar fi putut fi, însă, un dinast de la gura Hebrusului până spre izvoarele râurilor Strymon, adică până în mai sus-menţionatul „ţinut Dypta" de la sud-est de Serdica (Sofia). În acest caz actuala localitate Ezerovo ar fi putut fi aleasă ca reşedinţă fiind în mijlocul regatului. ΕΝΕΑ ΤΙΛΤΕΑΝ s-ar putea traduce şi SFÂNTUL PĂMÂNT AL LUI ENEA, stăpânul inelului vrând să îşi arate descendenţa din troienii lui Aeneas. Numele posesorului inelului este alcătuit din doi termeni, Rolis- şi -steneas ultimul fiind, probabil, traco-elen întâlnit şi în antroponimele greceşti Demosthenes (unul general atenian mort în 413 î. Chr., altul mare orator şi om politic atenian, 384-322 î. Chr.), Antisthenes (filosof, elev a lui Socrate (444-365 î. Chr.), Eratosthenes (matematician, astronom şi filosof, 275-195 î. Chr.), Cleisthenes (legiuitor atenian din sec. VI î. Chr. descendent al familiei Alcmeonizilor) ş.a. În greacă, poate şi în traca sudică, st(h)énos însemna „forţă, putere". Partea iniţială, Rolis, o regăsim şi în numele regelui get Roles care stăpânea, în anii 30 ai secolului I î. Chr.,un teritoriu aflat între Balcani şi Dunăre la est de Dimum. Dacă radicalul Rol- este acelaşi cu cel din antroponimul regelui dac Oroles[54] „Vulturul", atunci am putea traduce numele lui Rolistene „Forţa vulturului" sau „Putenicul vultur". Ţinând seama de acestea am putea identifica în inscripţie cuvântul NERENEA „Nouă bărbaţi", adică „Cel tare cât nouă", epitet substantival (supranume) ce ar reflecta forţa, puterea lui Rolistene.

O subvariantă ar invoca sprijinul divin în înscăunarea ca rege a lui Rolistene. ΡΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣ ΝΕΡ ΕΝΕΑΤΙΛ[Ε] ΤΕΑΝ ΗΣΚΟΑ PAZEA ΔΟΜΕΑΝ ΤΙΛΕ ΖVΠΤΑΜ ΙΗ ΕΡΑ ΖΗΛΤΑ, ceea ce ar însemna: ROLISTENE, BĂRBAT [DIN]

---

[51] A.Walde, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, I-III, Berlin-Leipzig, 1930-1933; W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, Wien, 1893.

[52] Erau cu siguranţă mai multe toponime Dypta, Zypta. Chiar pe Hebrus (Mariţa), pe drumul principal Philippopolis (Plovdiv)-Adrianopolis (Edirne sau Odrin) este menţionată (V. Beševliev, *Zur Deutung der Kastellnamen in Prokops Werk „De Aedificiis"*, Amsterdam, 1970, p. 134-135) localitatea B(o)urdipta azi Dl. Hisar lângă Svilengrad (fost Mustafa Paša), circa 30 km nord-vest de Edirne. Prima parte a toponimului trac ar putea proveni din i.-e. *bhordh- „vad" (din care germ. Furt, sl. brodu) ori i.-e. *bher- „a tăia" (din care m. ir. bern, berna „prăpastie", toponimele trace şi dace Bora mons, Boridava, Piroboridava).

[53] Formula antroponim urmat de substantivul bărbat era des uzitată şi de greci. Strabon scrie Burebista aner Getes „bărbat get" şi Deceneu aner goetes „bărbat şarlatan".

[54] Rad. *or-, *er- „vultur" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 135; W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 10; I. I. Russu, *op. cit.*, 114).

ŢINUTUL ENEŢILIOR, ori [PESTE] ENEATIΛ[E] („NOUĂ HOTARE", „NOUĂ ŢĂRI"[55]) [DE] TEA (adică DIVINITATE) [ÎNĂLŢAT?] DIN OESCIA REGE [PÂNĂ LA] DYMAE [ŞI] ŢARA DYPTA. EU L-AM LUCRAT ZELTA (AURARUL). O subvariantă ar fi: ΡΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣ ΝΕΡ ΕΝΕΑ ΤΙΛΤΕΑΝ ΗΣΚΟΑ ΡΑΖΕΑ ΔΟΜΕΑΝ ΤΙΛΕ ΖΥΠΤΑΜ ΙΗ ΕΡΑ ΖΗΛΤΑ cu traducerea: ROLISTENE, BĂRBAT ENET [DE] TIΛTEA(S) („ZEIŢA/ZEUL PĂMÂNTULUI", o divinitate locală) [UNS ?] ÎN OESCIA REGE ŞI PESTE DYMAE ŞI ŢARA DYPTA. EU AM LUCRAT [INELUL], ZELTA (AURARUL) ori ROLISTENE, BĂRBAT DIN ŢARA ENEŢILOR [DE] ZEI [PUS] REGE [PESTE] ŢINUTUL OESCIEI, DYMAE ŞI DYPTA. MIE LUCRAT (?) [DE] ZELTA (AURARUL) sau ROLISTENE BĂRBATUL [DIN/PESTE] SACRUL ENEATIΛ[E] [ŞI PESTE] OESCIA REGE [ŞI] DYMAE [ŞI] ŢARA DYPTEI. EU L-AM LUCRAT ZELTA (AURARUL).

Plauzibile ar fi şi alternativele: (AL LUI) ROLISTENE, BĂRBAT [DIN] SFÂNTUL PĂMÂNT ENOS [ÎN] OESCIA REGE ŞI DYMAE [PÂNĂ ÎN] ŢINUTUL DYPTA. EU AM LUCRAT [INELUL], ZELTA (AURARUL) ori ROLISTENE (ALIAS) NERENEA PESTE SFÂNTUL PĂMÂNT AL OESCIEI REGE ŞI DYMAE [PÂNĂ ÎN] ŢINUTUL DYPTA. EU AM LUCRAT [INELUL], ZELTA (AURARUL). S-au poate aceasta mai apropiată de uzanţele timpului: ROLISTENE BĂRBAT DIN DIVINA VIŢĂ[56]A LUI ENEA DIN OESCIA REGE PÂNĂ LA DYMAE ŞI ŢINUTUL DYPTEI. DE MINE LUCRAT ZELTA (AURARUL). Nu este exclus ca ΗΣΚΟΑ dă aibă înţelesul „a (de)curge, a proveni, a descinde" caz în care traducerea ar fi: ROLISTENE („FORŢA VULTURULUI") NERENEA („TARE CÎT NOUĂ BARBAŢI") DIN TILTEA (o divinitate tribală ?) DESCENDENT, REGE DE LA DYMAE PÂNĂ ÎN ŢINUTUL DYPTEI. EU L-AM FĂCUT sau MIE FĂCUT DE ZELTA („AURARUL"). Herodot[57] notează că regii traci „cinstesc îndeosebi pe Hermes şi jură numai pe el, susţinând că se trag din acesta". Pornind de la acest citat şi de la faptul că o serie de regi traci (inclusiv geţi) au fost în acelaşi timp şi preoţi (Maro, Rhesos, Zalmoxis, Cosingas, Seuthes II, Seuthes III, Comosicus), soţi ai unor zeiţe (Cotys I) şi chiar zei (Zalmoxis, Sitalkes ?) s-a tras concluzia că fiecare trib tracic îşi avea regele său zeificat, devenit chiar zeu suprem[58].

Aşadar Rolistene ar fi putut fi rege peste o parte a Traciei, respectiv Odrysiei, fie cursul inferior al Hebrusului fie tot râul, ultima variantă explicând îngroparea lui la Ezerovo, căci dacă a fost rege odris de la Dymae la Dypta atunci ar fi putut avea reşedinţa fie chiar în actuala localitate Ezerovo fie la Pulpudeva ori Uscudama. Presa din ultimii ani a anunţat cea mai mare descoperire privind civilizaţia tracă, măreţele temple de la Starosel lângă Plovdiv (Pulpudeva), deci aproape de Ezerovo[59].

[55] Cu înţelesul fie de aşezări, cetăţi, fie de ţinuturi comparabile cu ale noastre „Ţara Făgăraşului", „Ţara Haţegului", „Ţara Oaşului", "Ţara Loviştei" ş. a.

[56] Til cu înţelesul viţă, vlăstar ca în fitonimele rom. tilichin, tilipin, tulichină, tul(i)pină (Daphne sp.), t(i)uleu „tulpină" şi cu semantica substantrivului rom. tălaie „neam, viţă, familie".

[57] Herodot, IV, 7.

[58] I. H. Crişan, *Spiritualitatea geto-dacică*, Editura Albatros, Bucureşti, 1986, p. 406-407. Dacă Rolistene se considera din neamul lui Aeneas implicit descindea din zei căci Aeneas era, conform legendei, fiul prinţului troian Anchise şi al zeiţei Afrodita. Regii Troiei erau şi ei de origine divină căci Ilos întemeietorul Troiei era fiul lui Tros şi nepotul lui Dardan al cărui tată era chiar Zeus. Fiul lui Ilos a fost Laomedon iar acestuia i-a urmat la tron fiul său Podarce, cunoscut mai bine sub numele Priam, viitorul socrul al lui Aeneas.

[59] Ele ar putea fi necropole ale regilor odrişi aşezate probabil în jurul unui centru religios, căci Kogaiononul,

A doua variantă porneşte de la presupunerea că ΗΣΚΟΑ era „ţinutul râului Oescus", DOMEAN este cetatea Dimum sau tribul dimenses, TILTEAN tribul tilatailor, iar ZYPTA acea „regione Dyptensium" de la cumpăna râurilor Oskios şi Hebrus. Am avea atunci textul ΡΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣ ΝΕΡΕΝΕΑ ΤΙΛ[Α]ΤΕΑΝ ΗΣΚΟΑ ΡΑΖΕΑ ΔΟΜΕΑΝ ΤΙΛΕ ΖVΠΤΑΜ ΙΗ ΕΡΑ ΖΗΛΤΑ cu traducerea: ROLISTENE NERENEA [PESTE] TILATEANI [ŞI] OESCI/OESCUS, REGE [ŞI PESTE] DIMENSI/DIMUM [ŞI] ŢINUTUL DYPTEI. EU L-AM FĂCUT sau MIE FĂCUT DE ZELTA („AURARUL"). În acest caz Rolistene ar fi putut fi rege peste o parte a Traciei, aşa-numita Triballia, cu „capitala" la Oskios căci Ptolemaeus[60] scrie „Oescus al triballilor". Ar fi greu de explicat în această situaţie înmormântarea lui la Ezerovo. Eventual ne-am putea folosi de faptul că tribalii au atacat adesea Odrysia (la începutul secolului IV î. Chr., în expansiunea lor temporară au ajuns până la Abdera, la vărsarea râului Nestos în mare[61]). Dacă Rolistene a domnit peste Triballia şi a cucerit temporar teritoriile din sud, el cu oamenii săi de la Istru a putut, cucerii cetăţile (ce au avut, probabil, alte nume înainte) şi le-au zis în dialect moeso-tribal Pulpudeva[62] „Cetatea Arsă/Incendiată?" şi Uscudava?, Uscudama[63] („Cetatea oescilor", adică a celor din Valea Oescului sau „Cetatea de pe râu"). De precizat că valea râului Oskios era un culoar frecvent utilizat pentru a traversa Munţii Haemus, atât de către comercianţi cât şi de trupe în caz de război. Pe versantul sudic se urmăreau văile Strymonului, Nestosului ori Hebrusului.

Am tradus EPA prin „lucrat", „făcut" bănuind că lipseşte litera iniţială Δ care ne-ar sugera includerea cuvântului la rad. i.-e. *deră „a lucra". Verbul există cu acelaşi inţeles „a face" în macedoromână (adaru), meglenoromână (dar, darari), lituaniană (daryti), letonă (darît), alături de grecescul dráo „fac, dreg"[64].

Deşi am propus mai multe variante ale traducerii inscripţiei de pe inelul de aur de la Ezerovo concluzia care se desprinde este una: inelul a aparţinut unui bazileu trac, Rolistene, şi a putut fi un însemn al puterii (folosit ca pecete ?). Existenţa podoabelor feminine alături de inel se poate explica prin jertfirea uneia dintre soţiile defunctului la moartea acestuia. Herodot (V, 8) povesteşte cum se făceau înmormântările tracilor bogaţi: „Expun timp de trei zile cadavrul; apoi jertfesc tot felul de animale şi, după un mare ospăţ, înainte de care îl jelesc pe mort, îl înmormântează pe cel răposat, fie arzându-l, fie îngropându-l. Ei ridică apoi o movilă şi statornicesc felurite întreceri, la care răsplăţile cele mai însemnate se dau luptelor în doi - cum este şi firesc lucru". Referindu-se la crestonii („sângeroşii, cruzii") din sud-vestul Traciei, adaugă: „fiecare ţine în căsătorie mai multe femei. Când unul din ei a murit, se iscă între femeile mortului mari neînţelegeri, iar prietenii îşi dau toată osteneala şi arată o nespusă râvnă ca să afle pe care din neveste a iubit-o mai mult cel decedat. Femeia socotită vrednică să primească cinstirea este lăudată de bărbaţi şi de femei; apoi e înjunghiată de ruda ei

---

muntele sacru, presupus de cei mai mulţi a fi în Carpaţi, putea fi mai curând în Hemus sau chiar în Rodopi.

[60] Ptolemaeus, II, p. 105.

[61] H. Danov, *op. cit.*, p. 124.

[62] Rad. *pel-: pol- „a arde" şi *dhe- „a aşeza, a pune", *dhe-u-a „aşezare" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 826; W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 9; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 101).

[63] Rad. *eis-, *ois- „a se mişca, a curge", respectiv „râu"; *dama ar fi putut însemna „zid, întăritură"

[64] I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 304-305.

cea mai apropiată. Şi după aceea trupul acesteia este înmormântat împreună cu cel al bărbatului ei".

O a treia variantă ar conduce spre ideea că Rolistene a fost un mare rege odris, stăpân pestre Tracia de la gura Hebrusului (Dymae, Ainos) până la Istru (Oescus, Dimum), zona actualei localități Ezerovo fiind nu numai centru geometric al regatului ci şi un presupus mare centru politic şi religios, inclusiv necropolă a regilor odrişi şi a familiilor lor.

Aşadar Rolistene putea fi originar sau stăpân peste țara eneților (Aeneia în sud-vestul Traciei ori Aenus, Enos[65] în sud-estul ei) ori era din țara/neamul lui Aeneas. Rolistene a putut fi un rege care a domnit fie peste Tracia vestică dintre Haemus şi Istru (Triballia), fie un dinast peste o parte ori întreg regatul odris. Conform primei ipoteze, pornind de la cunoscutele confruntări între tribali (incitați sau chiar conduşi de Rolistene) şi odrişi din anii 424 î. Chr. putem presupune că a fost contemporan cu Sitalkes. Ele s-au putut finaliza cu moartea amândurora (ori numai a lui Sitalkes). În orice caz Rolistene ar fi putut fi contemporan cu regii odrişi Teres, Sitalkes, Maisades, Seuthes I, Medokos (Amadokos) ori chiar cu Seuthes II şi Hebryzelmos. A trăit fie în acelaşi timp ori după Teres (a doua jumătate a secolului al V-lea î. Chr.) sau cel mai târziu între Seuthes I şi Hebryzelmos (deci între 410 î. Chr. şi 386 î. Chr.).

Ce ipoteze se mai pot lansa în legătură cu identitatea lui Rolistene şi cu domnia sa? O primă presupunere ar fi aceea că Rolistene este un alt nume a lui Teres (radicalii sten- şi ter- având aceeaşi semnificație „tare", „puternic")[66]. În acest caz a fost regele care, la mijlocul secolului V î. Chr., a pus bazele regatului odris, decedând spre sfârşitul acelui secol, ceea ce corespunde cu datările inventarului funerar. Se pune, însă, întrebarea: un rege atât de puternic, (şi neîndoielnic bogat) ca Teres putea să aibă un inventar funerar atât de modest, fără armură (coif, pectoral, cnemide, centură) şi arme, fără car, cal şi harnaşament (fruntar, aplice), fără rhyton ş. a. ? O explicație ar fi vârsta celui decedat (92 ani). Se poate presupune şi un eventual rapt al unor obiecte din inventarul funerar (să nu uităm că descoperirea au făcut-o nişte țărani chiar în timpul războiului balcanic din 1912). Ori, poate Rolistene a fost un paradinast de pe Hebrus, un rival al lui Teres. În sfârşit, aventurându-ne, presupunem că Rolistene a fost acel fiu nenumit al lui Teres, fratele lui Sparadokos şi Sitalkes care s-a refugiat un timp, pentru a-şi salva viața, la regele scit Octamasades (în acel timp Odrysia ajunsese să se învecineze cu Scythia). E posibil ca el să fi fost scurt timp rege înaintea lui Sparadokos şi Sitalkes ori concomitent cu aceştia şi să fi fost detronat de frații lui[67]. Chiar în

---

65 Oraşul grec Enos (Ainos) de la gura râului Hebros a fost inițial o cetate tracă (ca multe alte localități de pe țărmul egeic al Traciei). Homer ne relatează că aici îşi avea reşedința conducătorul trac (cicon) Peiros, fiul lui Imbrasos. Cu siguranță „leagănul" regilor odrişi a fost regiunea dintre cursurile inferioare ale Hebrului şi Nestosului unde s-au identificat presupusele lor reşedințe: Cypsela, Maronia, Uscudama.

66 Dar mulți dinaşti aveau nume cu această semantică.

67 Fratele lui Sitalkes, Sparadokos a fost (numit), pe baza monedelor bătute, prințul Olynthusului, ceea ce ne determină să credem că inițial frații au stăpânit, un timp, câte o parte a Odrysie: probabil Sparadokos un teritoriu între Axius şi Strymon, Sitalkes (şi Rolistene ?) între Strymon şi Hebrus şi Maisades între Hebrus şi Pontul Euxin. O situație de acest gen semnalăm şi pe la mijlocul secolului IV. î. Chr., când acest teritoriu era împărțit între Berisades (şi fiul său Ketriporos), Amadokos al II (cu fiul său Teres al II-lea) şi Kersebleptes. Dar macedonenii cucerind în 432 î. Chr. Olynthusul, posibil ca Sparadokos să fi rămas fără regat ori cu un teritoriu mult mai mic. Nu este exclus ca Sparadokos să fi dorit să se extindă spre estul Odrysiei şi să fi intrat în conflict cu frații lui sau cel puțin cu Sitalkes. Dealtfel, unii istorici presupun că acel frate al lui Sitalkes

aceeaşi perioadă prinţii macedonieni Perdicas al II-lea şi Filip şi-au suprimat fratele mai mare, urmaşul legal la tron, pentru a domni ei (între 440 şi 414 î. Chr.), iar scitul Octamasades şi-a detronat fratele vitreg, pe nume Skyles, fiul regelui scit Ariapeithes. Herodot[68] ne relatează că Skyles s-a adăpostit la curtea regelui odris Sitalkes. La rândul lui, acel frate al lui Sitalkes s-a refugiat la curtea regelui scit Octamasades, nepotul lui Sitalkes (căci mama scitului era sora regelui odris). Probabil cu sprijin scit, Rolistene a ajuns rege (în nordul Traciei). Din Triballia, Rolistene a încercat, probabil, să ocupe Odrisia (eventual chiar alături de Octamasades), mai ales după eşecul lui Sitalkes în Macedonia (428 î. Chr.). Pentru a-l răpi pe Skyles, Octamasades începuse pregătirile de război contra lui Sitalkes. În cele din urmă conflictul s-a stins, Sitalkes şi Octamasades acceptând să facă schimb de fraţi. Se ştie că Octamasades şi-a decapitat imediat fratele, nefiind exclus ca Sitalkes să fi făcut acelaşi lucru ori, mai greu de crezut, să fi împărţit cu el regatul odris.

În toate variantele, ultimele cuvinte se referă la meşterul care a făcut inelul. În spaţiul tracic s-au găsit mai ales vase de argint cu inscripţii după acelaşi tipic, adică precizându-se proprietarul, reşedinţa sa şi meşterul (toreutul). Spre exemplu, pe unul din vasele de argint descoperite la Rogozen (Bulgaria) sunt inscripţionate cuvintele greceşti : KOTYS EG BEO DISLOIAS EPOIESE, adică AL LUI COTYS DIN BEOS. DISLOIAS L-A FĂCUT[69] . Dar mult mai potrivită este comparaţia cu inscripţia tot de pe un inel de aur şi anume cel descoperit la Sucidava (Celeiu), în 1864. Localitatea se află peste Dunăre, faţă în faţă cu Oescus. Textul de pe inelul conţine 27 litere greceşti repartizate 9 pe faţa internă a inelului şi 18 pe cea externă. Ele sunt: BPΩΛYΘPIC (interior) BEINΔPYHCOYAPOYΛON (exterior)[70]. Inscripţia este considerată de unii specialisti tracă iar despărţirea cuvintelor şi traducerea lor dificilă. G. Seure[71] presupune că textul avea următoarea semnificaţie: LUI BROLYTHRIBIS, FIUL LUI DRIAZIS, NĂSCUT LA ARRÔLES. D. Decev[72] consideră că inscripţia cuprinde doar trei antroponime trace: BROLYTHRISBEIN, DRYESOY şi AROULON. Părerea noastră este că cei ce au încercat traducerea inscripţiei au greşit citind mai întâi textul de pe faţa interioară a inelului. Acolo este, de fapt, finalul inscripţiei, respectiv semnătura meşterului. Ordinea cuvintelor în text este: BEINΔPYHC OY APOYΛON (sau OYA POYΛON) BPΩΛYΘPIC iar traducerea: AL BINDREI DIN AROYLOS. BROLYSTHRIS [L-A FĂCUT] sau, eventual, AL BINDREI/BENDREI DE LA/A LUI ROYLIS ori A LUI AROYLOS. BROLYSTHRIS [L-A FĂCUT]. Inelul având diametrul doar de 15 mm nu putea aparţine decât unei persoane foarte tinere şi/sau gracile. Terminaţia -es a primului substantiv ar putea indica genitivul feminin singular. Inelul a fost făcut, deci, pentru tânăra şi gingaşa Beindra, nume cu rezonanţă tracică. Beindra[73] s-ar putea traduce „Cântăreaţa, Fericita sau Norocoasa" ori „Fecunda", iar

refugiat la sciţi a fost chiar Sparadokos.

68 Herodot, IV, 78-80.

69 P. Alexandrescu, *Însemnări arheologice. Asupra tezaurului de la Rogozen (Bulgaria)*, în „SCIVA", 38, 1987, 3, p. 233-244.

70 Gr. G. Tocilescu, *Neue Inschriften aus der Dobrudscha*, „Archaeologisch-epigraphische Mitteilungen", XIV, Wien, 1894, p. 11.

71 G. Seure, în „Revue des études anciennes", Bordeaux-Paris, XXII, 1920, p. 11-12.

72 D. Decev, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957, p. 93 şi 166.

73 Rad. *bhend- „a cânta, a suna frumos" din care probabil şi v. ind. bhadrá „fericit, bun, favorabil; noroc";

Brolysthris[74] „Bărbierul". Textul poate fi în greacă şi doar substantivele proprii trace. Ultimul antroponim pare să aibă al doilea termen (–thris) grec, pentru traci (cel puţin pentru cei nordici) nefiind caracteristică tenua aspirată th.

Inscripţia de pe inelul de aur de la Ezerovo ne poare relata, deci, următoarele mesaje: orfevrierul Zelta („Aurarul") i-a confecţionat bazileului Rolistene acest inel fie pentru a-i servi în viaţă ca însemn al puterii (eventual sigiliu), fie după decesul regelui pentru a transmite posterităţii sau lumii de dincolo măreţia stăpânului inelului. Ea mai conţine informaţii referitoare la ţinutul pe care îl stăpânea Rolistene, la originea lui reală sau declarată şi puterea (forţa) deţinătorului inelului.

Inscripţia infirmă spusele unor istorici antici, între care şi Aelianus, cum că „la vechii traci nimeni nu cunoştea slovele"[75]. Cel puţin unii principi şi nobili traci cunoşteau scrierea şi cu atât mai mult cei meridionali care aveau contacte cu grecii.

THE INSCRIPTION OF EZEROVO GOLDEN RING

Abstract

The author suggests some readings and translations of the inscription of the Ezerovo (Bulgaria) golden ring. Even if several variants of translation are proposed all of them offer the same information relating to the ring owner (the king Rolistene), the origin of dynast (Enet or Aeneas's descendant), the ruled territory (Odrysia, the Hebrus basin or Triballia) and the name of goldsmith (Zelta).

ori rad. . *bhend- „a lega", probabil şi cu înţelesul „a rodi". De comparat şi cu antroponimele trace Bendidora sau Mendidora, Bendina, Bendiphanes, Mendis sau Bendis, ultimul şi teonim (I. I. Russu, *op. cit.*,1967, 93-94). Nu este exlus ca Beindra să fi avut acelaşi înţeles ca rom. mândra.

74 În conformitate cu traco-frigianul brilo „bărbier, băiaş" din rad. *bhrei- „a tăia" (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 194; W. Tomaschek, *op. cit.*, II, 1, p. 7; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 96).

75 Aelianus, *Var. hist.*, VIII, 6.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

CÂTEVA PIESE ARHEOLOGICE INEDITE DESCOPERITE ÎN VECHILE SĂPĂTURI DIN AŞEZAREA GETICĂ DE LA CETĂŢENI

DRAGOŞ MĂNDESCU*

Din vechile campanii de săpături arheologice efectuate timp de aproape două decenii (1940-1941, 1956-1972) la Cetăţeni (jud. Argeş) de către Dinu V. Rosetti, cercetări rămase în cea mai mare parte inedite, în colecţia Muzeului Judeţean Argeş sunt păstrate o serie de piese relevante pentru arheologia geto-dacă a celei de-a doua epoci a fierului. Am ales pentru o binemeritată şi justificată (chiar dacă atât de tardivă) introducere în circuitul ştiinţific patru dintre aceste descoperiri: o piesă ceramică, două podoabe şi o unealtă. Documentaţia de şantier lipsind, singurele mărturii ce indică provenienţa lor certă de la Cetăţeni sunt însemnările din registrul inventar, uneori dublate de marcajul de şantier.

Bol cu decor în relief (Fig. 1/1). Este o imitaţie locală, getică, după cupele deliene. Partea inferioară, pe care este reprezentat decorul în relief, este realizată în tipar, iar partea superioară (buza) este modelată la mână. Din lut fin, de bună calitate, bine frământat, bolul are culoare cenuşie închis rezultată în urma arderii reducătoare. Buza este uşor îngroşată şi răsfrântă în exterior. Zona decorată este separată de cea neornamentată printr-un registru îngust cu linie în zig-zag. Decorul jumătăţii inferioare se înscrie în al treilea tip de decor („bols à godrons") după tipologia Vulpe / Gheorghiţă[1], fiind alcătuit din motive de grupuri de câte trei globule dispuse vertical, unite între ele cu o linie dreaptă alternând cu palmete vegetale stilizate. Înălţimea = 7,5 cm; diametrul gurii = 9,6 cm. Nr. inv. I.V. 1090. Bolul prezentat nu este singurul exemplar din această categorie ceramică descoperit la Cetăţeni; alte două fragmente din părţile inferioare ale unor imitaţii autohtone de cupe deliene sunt cunoscute tot din vechile săpături[2]. Bolurile cu decor în relief, replici autohtone ale prototipurilor produse la Delos şi la Megara, cunosc o răspândire preponderent sudică (în special în Câmpia Munteană) şi ceva mai rară în est (Moldova), pentru ca în Transilvania acestea

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] A. Vulpe, M. Gheorghiţă, *Bols à reliefs de Popeşti*, în „Dacia, N. S.", 20, 1976, p. 172.

[2] D. V. Rosetti, *Şantierul arheologic Cetăţeni*, în „Materiale şi cercetări arheologice", 8, 1962, p. 86, fig. 6/4 şi 7/1. A. Vulpe, M. Gheorghiţă, *op. cit.*, 177-178 şi fig. 3, punctul 8, menţionează nu mai puţin de 14 fragmente de boluri getice cu decor în relief descoperite la Cetăţeni, existente în colecţiile muzeelor din Piteşti şi Câmpulung.

să fie apariţii foarte rare (Piatra Craivii, Sighişoara, Ţigmandru etc.)[3]. Perioada lor de maximă răspândire este considerată cea cuprinsă între mijlocul sec. II şi mijlocul sec. I a.Chr[4]. Chiar dacă marea majoritate a acestei categorii ceramice este realizată la roată şi în tipar, nu lipsesc nici exemplarele cum este cel de la Cetăţeni, a căror parte superioară este modelată la mână – amintim aici bolurile descoperite la Sprâncenata[5] sau fragmentul de la Slimnic[6].

Dintre piesele de port şi podoabă descoperite la Cetăţeni, numai câteva au atras atenţia specialiştilor, şi ne referim aici la cele cu caracter spectacular sau cu relevanţă cronologică: podoabele din complexele funerare şi de cult[7], fibulele (o multitudine de tipuri: de schemă Latène B2 cu arcul modelat în formă de opt, de schemă Latène C1, Kostrzewski B, cu arcul în formă de scut rombic, „linguriţă", Jezerine, *kräftig profilierte Fibel*, Nauheim, Almgren 236-*Doppelknopffibel*)[8], colierul (lanţul) din 16 segmente din sârmă de argint răsucită, descoperit în 1961 într-unul din morminte[9], sau mica piesă în formă de corn (simulacru de *rhyton*?) obţinută prin rularea unei foiţe de aur, descoperită în 1960 pe terasa de pe malul stâng al Dâmboviţei „în sectorul cu locuinţe"[10]. Piesele „ordinare", comune, au fost până acum, pe nedrept, ignorate. Două dintre acestea le prezentăm în continuare.

Brăţară (Fig. 1/2). Este realizată din sârmă de fier, cu capetele petrecute şi răsucite. Se mai păstrează doar unul dintre capete, fragmentar, prins de partea (terminaţia) opusă. Pe corp sunt patru mici inele mobile, tot din sârmă de fier. Grosimea sârmei = 0,2 cm; diametrul maxim = 8 cm; diametrul maxim al inelelor = 1 cm. Nr. inv. I.V. 975. Acest tip de brăţară (tipul Rustoiu 2a) este comun culturii geto-dace clasice[11]; dintre numeroasele exemplare descoperite în Dacia, analogiile cele mai apropiate pentru piesa prezentată aici, lăsând deoparte numeroasele exemplare de

---

[3] I. Cassan-Franga, *Contribuţii la cunoaşterea ceramicii geto-dacice. Cupele „deliene" getice de pe teritoriul României*, în „Arheologia Moldovei", 5, 1967, p. 7-35; A. Vulpe, M. Gheorghiţă, *op. cit.*, p. 167-198; M. Turcu, *Les bols à reliefs des collections du Musée d'Histoire du Municipe de Bucharest*, în „Dacia, N. S.", 20, 1976, p. 199-204; N. Conovici, *Cupele cu décor în relief de la Crăsani şi Copuzu*, în „SCIVA", 29, 1978, 2, p. 165-183; C. Popescu, *Original şi imitaţie în cultura materială a geto-dacilor. Boluri cu decor în relief*, în „Angustia", 5, 2000, p. 235-264; I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică. Cu specială privire la Transilvania*, Biblioteca Muzeelor, Bucureşti, 1969, p. 199-204; p. 137-140 şi fig. 63, pl. CLXX-CLXXI;

[4] M. Babeş, *Problèmes de la chronologie de la culture géto-dace a la lumiére des fouilles de Cârlomăneşti*, în „Dacia, N. S.", 19, 1975, p. 136 şi fig. 7: cupele cu decor în relief fac parte din grupa de asocieri definitorie pentru orizontul I al culturii geto-dace clasice.

[5] C. Preda, *Geto-dacii din bazinul Oltului inferior. Dava de la Sprâncenata*, Biblioteca de Arheologie 47, Bucureşti, 1986, p. 90-91 şi pl. XXXVIII/1; XXXVIIIa/4.

[6] I. Glodariu, *Aşezări dacice şi daco-romane la Slimnic*, Biblioteca de Arheologie 39, Bucureşti, 1981, p. 34 şi fig. 43/4.

[7] D. V. Rosetti, *Au fost amazoane în Dacia?*, în „Magazin istoric", 3 (11), 1969, coperta III.

[8] Fl. Mîrţu, *O fibulă de tip celtic şi o monedă macedoneană de la Antigon Gonatas descoperită la Cetăţeni-Muscel*, în „SCIV", 16, 1965, 3, p. 571 şi fig. 1; M. Babeş, *Staţiunea geto-dacă de la Cetăţeni. Descoperiri şi informaţii recuperate*, în „SCIVA", 50, 1999, 1-2, p. 26, 29 şi fig. 9-10; D. Măndescu, *Fibule din colecţia Muzeului Judeţean Argeş, Piteşti*, în „Argessis", 8, 1999, p. 10-11 şi fig. 14, 16-20, 23-27.

[9] R. Vulpe, *Aşezări getice din Muntenia*, Monumentele patriei noastre 25, Bucureşti, 1966, fig. 38; Fl. Mîrţu, *Contribuţii la cunoaşterea vieţii dacilor de pe valea superioară a râului Dâmboviţa*, în „Studii şi articole de istorie", 5, 1963, p. 21.

[10] Fl. Mârţu, *Fragment de rhyton ceramic geto-dacic descoperit la Cetăţeni-Muscel*, în „SCIV", 15, 1964, 4, p. 533 şi fig. 3.

[11] A. Rustoiu, *Metalurgia bronzului la daci (sec. II î.Chr. – I p.Chr.). Tehnici, ateliere şi produse de bronz*, Bibliotheca Thracologica 15, Bucureşti, 1996, p. 94.

brăţări cu capetele înfăşurate (tipul Horedt D3a), realizate din argint, descoperite în tezaurele dacice[12], sunt constituite de două brăţări din dava de la Brad[13] şi încă una de la Poiana[14], datate în sec. I a.Chr. – I p.Chr.

Pandantiv (Fig. 1/3). Este realizat din bronz, prin turnare. Partea de sus este transformată într-o mică verigă, pentru prindere, iar cea de jos are forma unei terminaţii cu trei mici proeminenţe. Lungimea = 3,2 cm. Nr. inv. I.V. 976. Alte două pandantive de acelaşi tip au fost descoperite în zona argeşeană, la Conţeşti „Lacul lui Bârcă”[15] şi la Mozacu, „Troiţă”[16], iar alte trei analogii pentru piesa de la Cetăţeni sunt cele de la Cândeşti (jud. Vrancea), Sighişoara-Wietemberg şi Şeica Mică[17]. Pentru încadrarea cronologică a acestui tip de pandantiv cel mai relevant context este cel de la Conţeşti, unde o monedă de Dyrrachium şi o fibulă ce se apropie de tipul B Kostrzewski permit datarea la sfârşitul sec. II şi începutul sec. I a.Chr.[18]. Cele trei descoperiri din estul judeţului Argeş, făcute pe un spaţiu relativ restrâns (65 km între punctele extreme Cetăţeni şi Mozacu) ne îndreptăţesc să considerăm aşezarea geto-dacă de pe valea superioară a Dâmboviţei un posibil centru de producere a acestui tip de podoabă, mai ales că există certitudinea funcţionării aici a unui atelier de bronzier[19]. În aceşti mici pandantivi cu decor globular la capătul inferior trebuie văzute, practic, replicile autohtone ale prototipurilor contemporane din lumea celţilor estici, piese ce s-au bucurat de un real succes începând cu perioada mijlocie a Latène-ului est-central european[20] şi continuând în etapa târzie, oppidană, a culturii celtice dunărene[21]. De altfel, aceasta nu este singura influenţă celtică în domeniul pieselor de port şi podoabă de la Cetăţeni, şi ne referim aici în special la fibula de schemă Latène timpurie cu arcul îndoit în formă de opt[22] şi la lanţul alcătuit din segmente de sârmă de argint torsadată[23].

Braţ de compas (Fig. 1/4). Este din fier, cu secţiunea circulară în zona mediană (diametrul maxim = 0, 7 cm) şi rectangulară la extremităţi. Partea inferioară se termină cu un vârf ascuţit. Partea superioară mai păstrează nitul cu ajutorul căruia se prindea de celălalt braţ. Lungimea = 22,2 cm. Nr. inv. I.V. 1126.

---

[12] K. Horedt, *Die Dakischen Silberfunde*, în „Dacia, N. S.”, 17, 1973, p. 139, fig. 6/D3a.
[13] V. Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Bibliotheca Thracologica 10, Bucureşti, 1995, p. 237 şi pl. 206/9, 17; 207/11.
[14] S. Teodor, *Objets de parure de Piroboridava (Polana, dép. De Galaţi)*, în vol. *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations*, I, Bucureşti, 1997, p. 392 şi fig. 2/5-6, 10.
[15] A. Vulpe, E. Popescu, *Une contribution archéologique à l'étude de la religion des Géto-Daces*, în „Thraco-Dacica”, I, 1976, p. 219 şi fig. 5/7.
[16] Inedit, descoperită prin perieghează, într-o aşezare getică, de prof. Ion Nania din Piteşti. Îi mulţumim şi pe această cale pentru permisiunea de a examina piesa aflată în colecţia personală.
[17] A. Rustoiu, *op. cit.*, p. 122 („pandantive cruciforme”) şi fig. 86/2.
[18] A. Vulpe, E. Popescu, *op. cit.*, p. 222-223, fig. 5/1 şi fig. 7.
[19] D. Măndescu, *Atelierul de producere a podoabelor de bronz din dava getică de la Cetăţeni*, în „Sargetia”, 2002, sub tipar.
[20] J. Filip, *Keltove ve stredni Evrope*, Monumenta Archaeologica V, Praga,1956, p. 163 şi fig. 50/7 (Ponetovice), pl. 104/16 (Kerèstur).
[21] M. Szàbo, *Les Celtes de l'Est. Le second Age du Fer dans la cuvette des Karpates*, Paris, 1992, p. 181.
[22] Fl. Mirţu, *O fibulă de tip celtic şi o monedă macedoneană de la Antigon Gonatas descoperită la Cetăţeni-Muscel*, în „SCIV”, 16, 1965, 3, p. 571 şi fig. 1.
[23] A. Rustoiu, *Influences celtiques dans l'orfevrerie dacique du I-er siècle av. J.-C.*, în vol. *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations*, I, Bucureşti, 1997, p. 154.

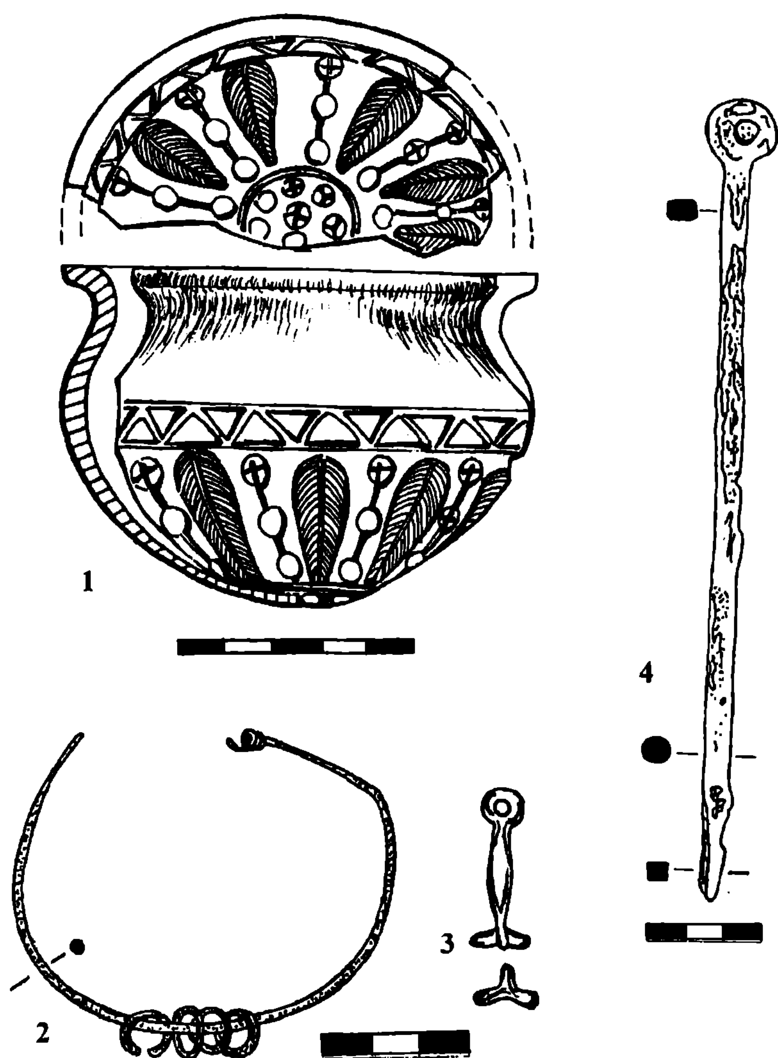

Fig. 1. Cetăţeni. 1 bol cu decor în relief, 2 brăţară, 3 pandantiv, 4 braţ de compas. 1 - ceramică; 2, 4 - fier; 3 - bronz.

Compasul fragmentar de la Cetăţeni, un import din lumea romană, fără îndoială, este primul instrument de acest fel cunoscut în spaţiul getic de la sud de Carpaţi. Importanţa acestuia este subliniată şi de faptul că cele cinci compasuri descoperite la Grădiştea Muncelului[24], la care se pot adăuga un număr egal de piese (însă mult diferite ca formă), descoperite în ultimul nivel (sec. I p.Chr.) al davei de la Brad[25] erau, până acum, singurele exemplare cunoscute din întreaga Dacie. Datarea pieselor din capitala Daciei preromane, practic identice cu compasul de la Cetăţeni, a fost stabilită pentru primii ani ai sec. II p.Chr., deoarece toate au fost găsite în complexe incendiate în timpul celui de-al doilea război dacic al împăratului Traian[26].

Chiar dacă ne rămân necunoscute contextele, eventual complexele închise cărora le-au aparţinut, piesele descoperite la Cetăţeni prezentate mai sus contribuie la sporirea repertoriului acestor descoperiri pentru spaţiul geto-dacic din cea de-a doua epocă a fierului. Punerea lor în circulaţie ştiinţifică încearcă, pe cât posibil, să repare o regretabilă stare de lucruri datorată nepublicării sistematice a materialelor descoperite în vechile săpături, situaţie care, în timp, a fost total nefavorabilă aşezării geto-dace de la Cetăţeni.

SOME UNEDITED ARCHAEOLOGICAL ARTIFACTS FOUND IN THE FORMER RESEARCHES IN THE GETIAN SETTLEMENT AT CETĂŢENI

Abstract

After 40 years from their discovery, are offered now to scientific circuit few artifacts from Getian station of Cetăţeni (Argeş County), preserved in the District Argeş Museum's collections. From ceramics domain is published here a Getian specific imitation after the bowls from Delos and Megara with embossed decoration. Among the ornaments from Cetăţeni are presented here an iron bracelet, and a bronze pendant. In the final part of article is presented a fragmentary compass, the first ever found in a Getian settlement southern of Carpathians Mountains. The archaeological material published here is contributory to increase the repertoire of these discoveries from the Geto-Dacian epoch.

Explanation of the figure:

Fig. 1. Cetăţeni. 1 bowl with embossed decoration, 2 bracelet, 3 pendant, 4 compass fragmental. (1-clay, 2, 4-iron, 3-bronze).

---

[24] I. Glodariu şi E. Iaroslavschi, *Civilizaţia fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979, p. 87 şi fig. 47/8-12.
[25] V. Ursachi, *op. cit.*, p. 121 şi pl. 5/6, 11-14.
[26] I. Glodariu şi E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 88.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

„TROIANUL“ ÎN UNELE SURSE ROMÂNEŞTI RELATIVE LA SPAŢIUL ARGEŞEAN

COSTIN CROITORU*

Urmele lăsate de activitatea armatei romane reprezintă cele mai numeroase vestigii ale cuceritorilor, acestea fiind întâlnite pe toată suprafaţa provinciei Dacia. Frecvenţa lor este explicată prin nevoile de supraveghere a populaţiei autohtone (Tacitus, *Historiae*, III, 46, 2: *Dacorum gens numquam fida*) şi de cerinţele de apărare împotriva atacurilor „din afară“.

Între acestea, strict legată de traducerea în practică a mentalităţilor strategice romane este ridicarea imediată, într-un teritoriu nou cucerit, a două tipuri de construcţii liniare: *vallum* şi *via militaris*. Dacă primele despart, „ermetizează“ fie şi din punct de vedere local *Orbis romanus* de *Barbaricum*, ultimele fac legătura între diverse puncte strategice, favorizând deplasarea rapidă, şi deci eficientă, a trupelor romane. Numărul mare al vestigiilor ce reprezintă astfel de construcţii nu face decât să probeze importanţa provinciei Dacia în cadrul sistemului defensiv roman.

Şi unele şi altele au intrat în limbajul popular sub denumirea de „troian“, fiind înregistrate ca atare în documentele medievale[1] şi în istoriografia mai veche a chestiunii[2], ca o reflexie a activităţilor constructive ale cuceritorului Daciei. Perioada modernă a înregistrat noi direcţii de cercetare interdisciplinară. Astfel, s-au fundamentat două orientări majore. La originea cuvântului ar sta fie amintirea împăratului Traian[3], fie împrumutul, pe filieră slavă, a divinităţii de iarnă a drumurilor

---

* Muzeul Judeţean de Istorie Galaţi.

[1] *DRH*, A (Moldova), I, nr. 149 (a. 1520); B (Ţara Românească), II, nr. 105 (a. 1512-1513); 114 (1531); 156 (1533). Se pare că prima menţiune scrisă a unui *troian* apare într-un document datat în 8 ianuarie 1394, Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor. I. Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432)*[4], Bucureşti, 1942, p. 485.

[2] Trecere în revistă la N. Plopşor, *Troianul*, în „Arhivele Olteniei“, VI, 29-30, 1927, p. 69-80 (cu referiri la însemnările următorilor autori: Miron Costin, Nicolae Costin, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, Le Comte Marsigli, Fr. Jos. Sulzer, Dionisie Fotino, Aug. Treb. Laurian, Alex. Odobescu, Ing. Popovici, V. Dumitrescu, Gr. Tocilescu); Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Bucureşti, 1972, p. 105, 107, 169, 223-224 (cu referiri la însemnările următorilor: Martin Bielski, Iacob Sobieski, François Gaston de Béthune, Phililppe Dupont, Fr. Radzewski, Friederich Schwanz von Springfels, Michael Schendos Vanderbech, S. Köleseri).

[3] Al. Odobescu, *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, Paris, 1868, p. 7; N. Gostar, *Sur l'inscription de Ti. Claudius Maximus de Gramment (Macedonie)*, în vol.: *Epigraphica. Traveaux dédiés au VIIe Congrès d'épigraphie grecque et latine*, Constantza, 9-15 septembrie, 1977, p. 80; I. Donat, în „Luceafărul“, XXI, 11 (829), 1978.

şi zăpezilor, *Troian*[4]. Observaţia că în numeroase inscripţii *Optimus Princeps* poartă cognomenul *Troianus*[5] a soluţionat întrucâtva această chestiune.

Deşi nefondat[6] din punct de vedere ştiinţific, căci face trimitere la situaţii care nu au nici o legătură cu realitatea istorică ce a stat la baza ridicării valurilor de pământ, termenul[7] este utilizat şi de majoritatea istoricilor moderni[8], preocupaţi de această temă.

Problema cea mai interesantă, şi singura în măsură să explice rostul acestor fortificaţii liniare, este data construirii lor. În timp, valurile au fost modificate, completate sau părăsite, în funcţie de necesităţile din teren. După recuceririle constantiniene o parte dintre ele au fost refăcute, lucru dovedit de stratigrafia valului şi de profilul şanţului[9]. Modificările ulterioare, intervenite la anumite perioade de timp, fac aproape imposibilă stabilirea datei iniţiale la care au fost ridicate aceste fortificaţii[10]. Relativ la această chestiune, cercetările istorice au scos la iveală rezultate din cele mai diverse. Elocvent este faptul că până în prezent cei care s-au ocupat de această chestiune nu au găsit încă un punct de vedere unanim acceptat care să impună definitiv în istoriografie o dată la care s-ar fi ridicat măcar una dintre fortificaţiile liniare romane de la Dunărea de Jos. Ipotezele cronologice ale ridicării şi funcţionării valurilor de pământ – trei în Muntenia şi Oltenia („Brazda lui Novac de sud", „Brazda lui Novac de nord" şi *limes transalutanus*) şi patru în sudul Moldovei şi Bugeac (valul Traian-Tuluceşti, valul dintre Vadul lui Isac şi Lacul Sasâc, valul dintre Lacul Cahul şi Lacul Cartal, „valul lui Athanaric") – se întind pe parcursul celor patru secole ale stăpânirii romane în Dacia. Mai mult, în cazul unora dintre aceste fortificaţii nici nu s-a stabilit cu precizie traseul exact...

La investigarea incompletă a unor astfel de construcţii, identificate în teren încă din secolul XIX, s-au adăugat distrugerile naturale sau umane, survenite în urma acţiunii agenţilor externi ori a diverselor măsuri de amenajare a solului şi de

---

[4] Al. Philippide, *Originea românilor*, I, Iaşi, 1925, p. 276; O. Densuşianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Bucureşti, 1929, p. 265; N. Drăganu, *Românii în veacurile IV – XIV pe baza toponimiei şi a onomasticii*, Bucureşti, 1933, p. 186, n. 1. Mai recent vezi Al. V. Boldur, *Originea şi sensul cuvântului „troian" după surse străine şi româneşti*, în „Acta Moldoviae Meridionalis", IX-XI, 1987-1989, p. 109-123.

[5] În acelaşi context mai sunt amintite: *legio II Troiana, Papiria Troiana, Troianus Decius*. Vezi M. P. Speidel, *The Captor of Decebalus. A new Inscription from Philippi*, în „JRS", LX, 1970, p. 142 = idem, *Ranisstorum, ultimul punct de sprijin al lui Decebal*, în „ActaMN", VII, 1970, p. 142; R. Vulpe, *Les Valla de la Valachie, de la Basse Moldavie et du Boudjak*, în vol. *Actes du IX° Congrès International d'études sur les Frontières Romaines*, Mamaia, 6-13 septembre, 1972, Bucureşti-Köln-Wien, 1974, p. 267, n. 1; Constantin C. Petolescu, *Varia Daco-Romana. III. Troianus în epigrafia latină*, în „Thraco-Dacica", IV, 1-2, 1983, p. 143-145.

[6] Sensurile termenului „troian" se regăsesc la C. Noica, *Rostire filozofică românească - troienire*, în „Cronica", II, 50 (76), 1967, *passim*.

[7] Pentru etimologia cuvântului „troian" a se vedea Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 299.

[8] D. Tudor, *Oltenia romană*[3], Bucureşti, 1968, p. 261 şi urm. (în continuare *OR*[3]); M. Brudiu, *Cercetări privind valurile antice din sudul Moldovei*, în vol. *Din istoria Europei romane*, Oradea, 1995, p. 234-238; Ioana Bogdan-Cătăniciu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman*, Alexandria, 1997, p. 89; Constantin C. Petolescu, *Dacia şi Imperiul Roman. De la Burebista până la sfârşitul Antichităţii*, Bucureşti, 2000, p. 161, 198, 199, etc.

[9] Costin Croitoru, *Sudul Moldovei în cadrul sistemului defensiv roman. Contribuţii la cunoaşterea valurilor de pământ*, în „Acta Terrae Septemcastrensis", Sibiu, I, 2002, p. 107-120.

[10] Idem, *Stabilirea unei metodologii de restrângere a cronologiei fortificaţiilor liniare romane din provincia Dacia*, lucrare susţinută la Sesiunea de Comunicări Ştiinţifice a Muzeului Judeţean Câmpulung-Muscel, 11 iulie 2003.

construcţii. În astfel de împrejurări, cercetările ulterioare s-au dovedit de multe ori puţin productive iar concluziile parţiale şi fragile. Expresia acestei situaţii se regăseşte într-o observaţie statistică ce reflectă faptul că în ciuda secţiunilor practicate şi a râvnei arheologilor, volumul de informaţii de care dispunem în prezent a crescut cu un procent nesemnificativ faţă de cel existent la jumătatea secolului trecut, astfel încât, concluzia amară a lui N. Plopşor[11], emisă în deceniul trei al secolului, este, din nefericire, încă de actualitate: „intrând în veacul nostru cercetările se 'nmulţesc fără a ajunge la vre-o încheere care să fie mulţumitoare“.

*

* *

Spaţiul argeşean „beneficiază“ în extremitatea sa sudică de prezenţa a două dintre cele mai reprezentative construcţii liniare de pe teritoriul fostei provincii Dacia: *limes transalutanus* (fig. 1) şi „brazda lui Novac de Nord“ (fig. 2). Încă din literatura mai veche acestea sunt cunoscute sub numele de „troiane“. Deseori, şi mai ales când se referă la spaţiul argeşean, sursele literare fac următoarea distincţie: brazda lui Novac de Nord este numită lacunar „brazda“ iar *limes transalutanus* „troianul“ sau „drumul“. Dincolo de aceste toponime „ştiinţifice“, arbitrare[12] interesează în special denumirea secundară, cea transmisă de tradiţia orală.

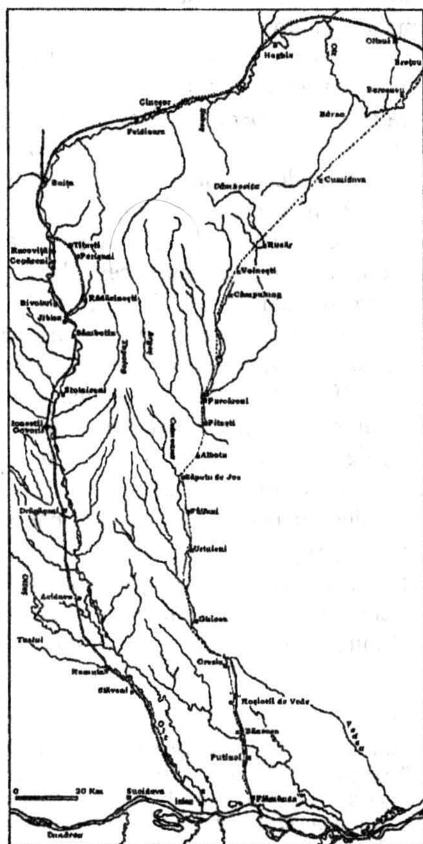

Fig. 1. Limes alutanus şi limes transalutanus.

Cuvântul „brazdă“ ţine de terminologia agrară şi se referă la modalitatea de construcţie a valului, aşa cum era aceasta explicată de populaţia rurală, care făcuse fără îndoială analogia cu brazda rămasă în urma plugului, atât de familiară lor. Iată ce răspundeau aceştia în prima jumătate a secolului al XIX-lea când erau întrebaţi ce ştiu despre val[13]: „Ler împăratul, când a trecut dela apus către răsărit a tras cu plugul această brazdă (aşa-l numesc ţăranii); alţii o zic că o ar fi tras cu suliţa, - ea se 'ntinde către răsărit până la

---

[11] N. Plopşor, *op. cit.*, p. 80.

[12] Costin Croitoru, *Fortificaţii liniare romane în stânga Dunării de Jos (sec. I-IV)*, Brăila, 2004, (sub tipar).

[13] Apud August Treboniu Laurian, *Istriana sau Descrierea antichităţiloru din pregiurul Dunării, descoperite într-o călătorie din vara* 1845, în „Magazin istoric pentru Dacia“, II, 1846, p. 102.

Ierusalim". În satele învecinate valului din județul Argeș, circulă legende cu variații nesemnificative ce atribuie „brazda" lui Novac „un om de prin părțile noastre", care ar fi tras-o cu plugul[14].

În ceea ce privește denumirile „troian" și „drum" date *limesului transalutanus*, acestea sunt mai vechi decât discuțiile istoriografice cu privire la rolul construcției liniare din stânga Oltului[15]. O relatare în acest sens o găsim tot la August Treboniu Laurian[16]: „aici mai merită însemnare valul cel mare de pământ care începe nu departe dela cotitura cea mare a Dunării, din jos de Severin, trece prin suburbia Belli-vacă (din Kraiova), se întinde către răsărit peste Olt... acest val de pământ are foarte mare asemănare cu drumul cel de la Flămânda, pe care l-am descris mai sus...".

Importanța existenței acestora pe teritoriul amintit este cu atât mai mare cu cât este singura zonă în care acestea se întretaie - la Urlueni[17], relația dintre ele putând releva anumite repere cronologice (fig. 3). Cea dintâi mențiune scrisă a acestei realități este fixată în anii 1512-1513 printr-un document[18] ce menționează hotarul unei moșii care: „cade unde se întâlnesc amândouă troianele...".

Primele cercetări asupra acestui aspect se pare că au fost întreprinse de D. Tudor în anul 1960. Concluzia sa[19] tranșa la vremea respectivă definitiv problema raportului cronologic dintre cele două „troiane": „în acest loc de întretăiere putem vedea profilul continuu al Brazdei pe o lungime de 200 de m, pe când Troianul adică limesul transalutan este întrerupt. *Această situație topografică arată clar că Brazda lui Novac este mai târzie decât limesul Transalutanus*".

Efectuată la distanță de numai un an, o altă periegheză întreprinsă de R. Vulpe și E. Bujor nu s-a mai soldat cu aceleași concluzii categorice[20]: „nos essais personnels de vérifier les observations de notre collèque Tudor au sujet de ce croisement à Urluieni, au printemps des années 1961-1962, à l'occasion d'une enquête que nous avons faite sur place, accompagné par E. Bujor, n'ont pas abouti à des constatations aussi catégoriques. Les travaux agricoles ont tellement effacé les restes des deux *valla*, précisément à cet endroit, qu'il nous a été impossible d'en déceler avec certitude un tracé continu, ce qui n'enlève pourtant rien à la force des autres arguments plaidant pour l'antériorité du *Limes transalutanus*".

---

[14] Culeasă în anul 1956 de la Alexe A. Danciu (n. 1887), și confirmată în 1968 de Floarea Șerban Șerbănescu (n. 1883), *apud* Ion Nania, *Mozăcenii – o veche așezare din fosta Țară Vlașca*, mss.

[15] Informații despre linia transalutană, numită la început *limes Valachicus* sau *limes cisalutanus* fuseseră introduse în circuitul științific de C. Schuchhardt, *Wälle und Chausseen in südlichen und östlichen Dacien*, în „Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich", IX, 1885, p. 228-229. Se consideră că același autor a emis ipoteza că în realitate „limesul" ar fi un drum roman. Ulterior aceasta este preluată și de Gr. Tocilescu, mss. 5137, fila 267 la Biblioteca Academiei Române: „lagărul de la Jidava este lângă șoseaua romană care pleca de la Dunăre (Flămânda) trecea pe lângă Rușii de Vede, Pitești și merge în Transilvania pe lângă Jidava. Această cale romană este menționată de amicul nostru C. Schuchhardt în studiul său din Arch. Epigraph. Mittelungen".

[16] August Treboniu Laurian, *op. cit.*, p. 103.

[17] *Marele dicționar geografic al României*, V, București, 1902 (ed. George I. Lahovari), p. 694: „apropierea acestei brazde de Troian... sunt o dovadă că în timpii cei mai depărtați împrejurimile Urluienilor au avut o deosebită importanță".

[18] *DRH*, B (Țara Românească), II, nr. 105 (a. 1512-1513).

[19] D. Tudor, *OR*[3], p. 255. Autorul rămâne la aceeași opinie și în *OR*[4] (București, 1978), p. 248.

[20] R. Vulpe, *op. cit*, p. 272, n. 21.

Un deceniu mai târziu, cercetările de teren întreprinse de Ioana Bogdan Cătăniciu, R. Vulpe şi Şt. Ferenczi au fost extinse[21] „căci *vallum* distrus la construirea Brazdei ar fi trebuit să se ivească la câteva sute de metrii mai departe, dar el nu există“. În concluzie „Brazda cu un traseu în arc între cele două terase înalte ce încadrează lunca Cotmenii, intersectează doar teoretic linia de fortificaţii transalutane la Zuvelcaţi, nu şi *vallum*.

Fără să fi întreprins cercetări în zonă, dar preocupaţi de datarea liniei transalutane, reţineri în a accepta ipoteza lui D. Tudor emiteau Gr. Florescu[22] şi ceva mai recent, Coriolan H. Opreanu[23]. Concluzia care se desprinde, în special din cercetările de teren, este fără doar şi poate că raportul dintre „troiane“ nu se mai poate stabili cu precizie. Este greu de crezut că modificări topografice atât de importante în zona Urluieniului au survenit exact în intervalul de un an ce desparte primele două periegheze şi ar fi continuat cu aceeaşi intensitate în deceniul ulterior.

Interesant este faptul că această opinie, autorul Olteniei romane şi-o formase cu mult înainte de „cercetările personale“ din 1960, aşadar anterior observaţiilor din teren. Într-un articol[24] din 1943 acesta afirma: „dar elementul hotărâtor pentru datarea *Brazdei lui Novac*, este altul, pe care, e de mirare cum cercetători pricepuţi ca Schuchhardt, Tocilescu şi Pârvan nu l-au căutat pe teren. În Muntenia, la răsărit de Olt, trece alt mare val, *Troianul*, din sistemul de apărare al unui *limes* paralel cu râul. Acesta nu e în nici un caz posterior domniei lui Septimiu Sever. La locul de

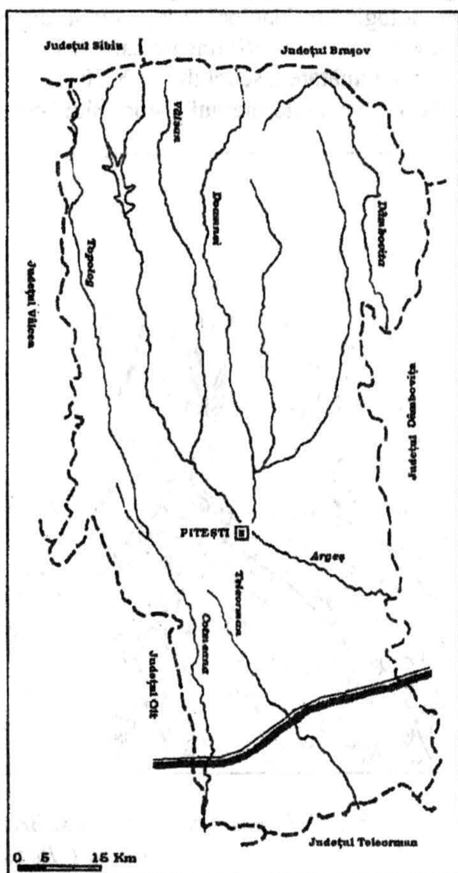

Fig. 2. Brazda lui Novac de Nord în judeţul Argeş.

[21] Ioana Bogdan-Cătăniciu, *op. cit.*, p. 84, n. 26.

[22] Gh. Florescu, *Problema castrelor romane de la Mălăieşti, Drajna de Sus şi Pietroasa*, în vol. *Omagiu lui Constantin Daicoviciu cu prilejul împlinirii a 60 de ani*, Bucureşti, 1960, p. 230: „n-am văzut nici locul unde se întâlneşte cu valul transalutan pentru a vedea care pe care se taie. D. Tudor spune că Brazda taie valul, deci ea este mai nouă şi pe bază de consideraţii istorice o datează în secolul IV. Aceasta însă e numai o afirmaţie, neverificată pe teren“.

[23] Coriolan H. Opreanu, *Dacia romană şi Barbaricum*, Timişoara, 1998, p. 43, n. 18: „noi considerăm că dispariţia transalutanului la Urluieni nu poate fi atât de precis datată“.

[24] D. Tudor, *Constantin cel Mare şi recucerirea Daciei Traiane*, în „Revista Istorică Română“, XI-XII, (1941-1942), 1943, p. 145.

încrucişare al *Brazdei lui Novac* cu *Troianul*, lângă gara Costeşti, se constată că prima trece şi tae pe ultimul; deci, e posterioară acestuia, şi nu poate fi decât din sec. IV p. Chr.".

Întrucât argumentul arheologic nu mai poate fi susţinut, rămâne să vedem ce anume l-a determinat pe D. Tudor să aducă, între argumentele sale cu privire la cronologia „troianelor" însăşi relaţia dintre ele. Ideea de a stabili un raport cronologic între două construcţii lineare care se intersectează nu era nouă. Ea fusese emisă încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi îi era fără îndoială cunoscută lui D. Tudor, fie măcar şi prin intermediul „istoricului cercetărilor" întocmit de N. Plopşor[25].

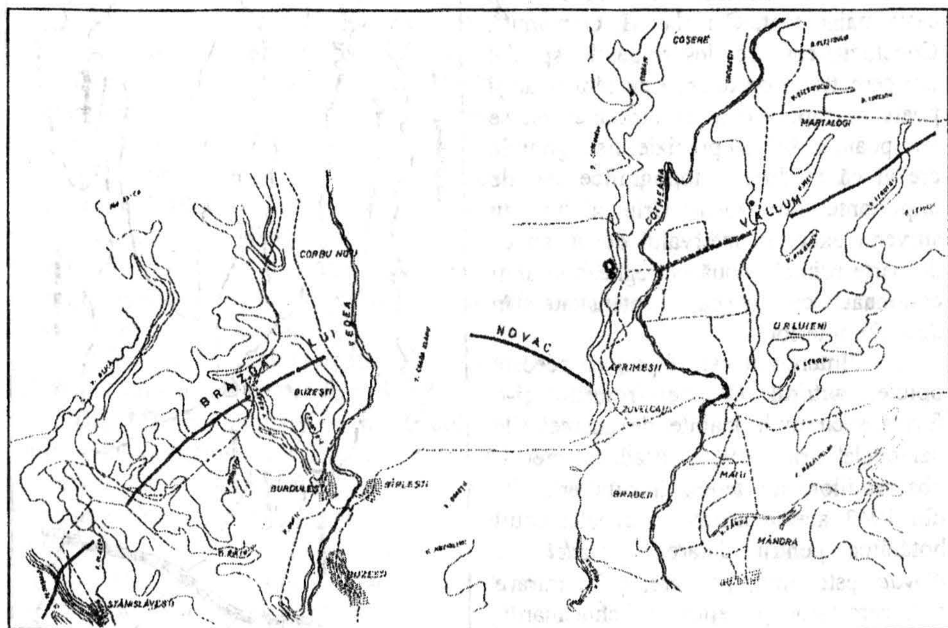

Fig. 3. Limes transalutanus şi Brazda lui Novac de Nord la Urlueni (după I. Bogdan Cătăniciu).

Prima contribuţie în acest sens îi aparţine inginerului Popovici. Acesta, prezentând traseul „Brazdei lui Novac de Nord"[26], scria la 1870: „se cunoaşte învederat la satul Grecii că şoseaua împăratului Traian a făcut-o în urma Troianului, pentru că drumul este făcut peste şanţ, unde se încrucişează la satul Greci". Opinia era familiară învăţătorilor rurali, cu care probabil că acesta colaborase în călătoriile sale de documentare. Elocventă în acest sens este descrierea învăţătorului din Brâncoveni[27]:

[25] N. Plopşor, *op. cit.*, p. 69-80. Studiul acestuia este citat de D. Tudor în *OR*³, p. 363.

[26] Ing. Popovici, *Numire de oraşe ce a găsit împăratul Trajan în Dacia*, în „Trompeta Carpaţilor", 869, 1870; Idem, în „Arhivele Academiei Române", X, II, 1878, p. 217-218.

[27] Apud Al. Odobescu, *Relaţiune despre localităţile semnalate prin antichităţi în Judeţul Romanaţi*, în „Analele Societăţii Academice Române", X, 1878, p. 215-218.

„se înşală dar rău acei din învăţătorii săteşti, cari zic Troian acestei mythice brazde, dând-o pe seama împăratului Traian; şi despre aceasta ne încredinţăm şi mai bine din faptul constatat mai dinainte de către inginerul Popovici, că drumul roman de pe malul Oltului încalecă lângă satul Grecii valul desigur anterior, ce poartă azi numele de Brazda lui Novac".

Prin intermediul răspunsurilor la chestionarul arheologic, ipoteza este preluată şi de Al. Odobescu[28]: „în cătunul Vlăduleni, nu departe de satul Grecii, calea romană a lui Traian calcă deasupra altui val de pământ, ce-l bate în coastă d'acurmejişul. Acel nou val este Brazda lui Novac..." care mai departe generalizează ipoteza „acestea sunt chestiuni pe care abia dacă constatări arheologice purtate prin toate ţările de la Dunărea de jos le vor putea vre odată elucida. Ne mulţumim acum a stabili faptul cum că valul transversal este mai vechiu de cât căile romane, cele cu dată mai mult sau mai puţin precisă".

Faptul că într-un document din secolul al XVI-lea este folosită ca şi punct de reper, intersecţia „troianelor" de pe teritoriul judeţului Argeş, demonstrează că în teren, la data respectivă traseul celor două, până în punctul de întâlnire inclusiv, se putea stabili destul de uşor şi cu o oarecare precizie. Dincolo de ipoteza lui D. Tudor, pentru care acesta îşi dăduse girul încă înainte de a o verifica la faţa locului, cercetările perieghetice moderne au relevat faptul că „brazda lui Novac" are un traseu continuu pe când linia transalutană este întreruptă. Acest fapt nu poate fi pus pe seama distrugerilor naturale, întrucât acestea ar fi deteriorat în egală măsură şi celălalt val. Întrebarea care se pune este dacă în spaţiul amintit strategii romani au mai considerat necesară ridicarea construcţiei liniare, dată fiind vecinătatea văii Cotmenei, şi cunoscut fiind faptul că transalutanul nu are un traseu continuu, fiind pe anumite porţiuni completat de albiile râurilor: Vedea, Cotmeana, Râul Doamnei, Târgului, Argeşel şi Dâmboviţa[29].

Fără îndoială că la această întrebare poate da un răspuns definitiv numai o cercetare arheologică, întreprinsă în chiar presupusul punct de intersectare al „troianelor".

---

[28] *Ibidem*, p. 217-218.

[29] Marin Bădescu, *Val, troian sau drum roman între Argeş-Piteşti şi Rucăr*, în „Argessis", X, 2001, p. 53.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XII, 2003**

SEGMENT NECUNOSCUT DE DRUM ROMAN ÎNTRE ACIDAVA (ENOȘEȘTI) - SLATINA - ARCEȘTI, ÎN SECTORUL MEDIU AL LIMES ALUTANUS*

PAUL I. DICU**

În timpul numeroaselor cercetări arheologice întreprinse pe valea Oltului, în zona orașului Slatina, județul Olt, inclusiv pe traseul Limes Alutanus, în anii 1937-1949, am descoperit resturi din drumul roman amplasat între localitățile Enoșești-Acidava (com. Piatra-Olt), capul vestic al podului rutier de la Slatina și satul Arcești-Cot (com. Pleșoiu). În anii 1937-1938 am observat elemente din drumul roman, în timp ce mergeam pe o potecă prin zăvoiul din dreapta Oltului, cu o densitate mare de arbuști, arbori etc., spre satul Salcia (com. Slătioara), în direcția vest–nord-vest, apoi spre satul Arcești-Cot (com. Pleșoiu), până la moara modernă din Arcești[1].

În unele locuri puteau fi văzute profiluri pe toată grosimea drumului, caracteristice tehnicii utilizate de constructorii romani. În apropiere de satul Arcești-Cot, pe o lungime de câțiva metri, am găsit porțiuni de drum pavate cu blocuri de piatră fasonată (in situ), ieșite la lumină în urma unor inundații care au accelerat eroziunea verticală și laterală, apele dislocând mari cantități de argilă, nisip, pietriș de la suprafața terenului. În alte puncte drumul roman era pavat cu pietre luate din albia minoră a Oltului sau cu pietriș bătut, uneori cimentat (cimentul a fost folosit și la fixarea

---

* Comunicare prezentată la sesiunea anuală a Muzeului Județean Argeș, noiembrie 2002 și fragmente din comunicări susținute la ședințe și sesiuni științifice în Slatina, (1939-1945), București, (1945-1949), Pitești (1952-1989) ș. a. Numeroase detalii sunt incluse în lucrarea *Descoperiri arheologice și numismatice între Limes Alutanus și Limes Transalutanus (perioadele geto-dacică și daco-romană)*, în curs de definitivare pentru tipărire.

** Pitești.

[1] Cercetările arheologice s-au desfășurat în anii 1937-1945, în cadrul secției de istorie a Societății literare și științifice „Titu Maiorescu" a elevilor și profesorilor de la Liceul „Radu Greceanu" din Slatina - Olt, în colaborare cu activul Comitetului organizatoric pentru înființarea muzeului de istorie al județului Olt (CO-MIO). Autorul articolului de față, în perioada respectivă, a îndeplinit mai multe misiuni: responsabil al secției amintite, ajutor de bibliotecar (în sala bibliotecii liceului erau depozitate obiecte arheologice găsite în județul Olt și în alte județe apropiate), secretar adjunct al CO-MIO, ghid al expozițiilor periodice de istorie și arheologie organizate de CO-MIO în fiecare toamnă și primăvară în Slatina. Pe timpul cursurilor universitare de la București (1945-1949) am continuat investigațiile pe teren. Totodată, am îndeplinit funcția de asistent univ. onorific (1946-1948) pentru arheologie și numismatică antică și de responsabil al cercului științific studențesc din cadrul secției de istorie.

blocurilor de piatră fasonate). În momentul identificării arterei de circulaţie, lăţimea drumului era de circa patru metri[2].

Pe terenul unde s-a construit noua moară de la Arceşti-Cot şi în perimetrul acestui obiectiv, înainte şi după săparea şanţurilor pentru fundaţia morii şi a altor clădiri anexe sau pentru umplerea lacului construit şi folosit de moară pentru răcirea motoarelor şi pentru scurgerea apelor au fost scoase la suprafaţă numeroase materiale de factură romană: cărămizi întregi şi rupte (unele ştampilate), mortar, ceramică (vase întregi şi cioburi), diferite obiecte de piatră (fier, os, unelte, arme), multe monede romane imperiale timpurii şi târzii de bronz şi argint (de la Traian la Constantin cel Mare şi urmaşii săi), monede romano-bizantine. Pe teritoriul satelor vecine, cele mai multe obiecte arheologice au fost găsite fortuit, în cursul lucrărilor agricole sau în timpul unor săpături pentru construcţii gospodăreşti[3]. Moara fiind amplasată pe o terasă a Oltului este vizibilă de la distanţe mari (15-20 km), mai ales de pe dealul Grădişte din oraşul Slatina. Materialele romane scoase la suprafaţă ne determină să admitem posibilitatea existenţei unor construcţii militare la Arceşti-Cot: turn de supraveghere şi semnalare, castellum sau castru, completat cu o aşezare civilă. În linie dreaptă, între Enoşeşti (Acidava) şi Arceşti-Cot sunt 9 km. Pe cale ocolită, de la Arceşti-Cot până la capătul vestic al podului rutier de la Slatina sunt 7 km, iar de aici până la Enoşeşti, 6 km, în total 13 km.

În anii 1939-1942 am continuat cercetările pe direcţia vest–sud-vest, de la capătul vestic al podului rutier de la Slatina, prin satele Slătioara, Criva de Sus şi Criva de Jos, până la satul Enoşeşti (Acidava-castrul şi aşezarea). Iniţial pe acest traseu am descoperit puţine urme de drum roman concludente. Inundaţiile din iunie 1941 şi dezastruoasele inundaţii de la finele lunii iunie şi începutul lunii iulie 1942, când apele au acoperit întreaga luncă (albia majoră) a Oltului[4], inclusiv partea de vest a oraşului Slatina (dealul Grădişte devenise o insulă) au cauzat dislocarea unor imense cantităţi de pământ de pe întinse suprafeţe de teren agricol. Atunci au apărut resturi de drum roman în mai multe locuri, de la podul rutier Slatina, până la Enoşeşti (Acidava). După încetarea ploilor şi retragerea apelor sătenii au adunat materiale romane, inclusiv monede, cele mai multe fiind risipite în perimetrul fostului castru situat între Enoşeşti şi Criva.

Rezultatele investigaţiilor din anii 1937-1942 au contribuit la stabilirea traseului segmentului necunoscut de drum roman, în sensul că această arteră era o ramificaţie, o variantă, care pornea din marele drum roman construit pe valea Oltului, de la Dunăre (Izlaz) până în Transilvania, la Băiţa, judeţul Sibiu (castrul şi aşezarea Caput Stenarum).

---

[2] Pentru tehnica utilizată la construirea drumurilor şi pentru materialele întrebuinţate, vezi: Dumitru Tudor, *Arheologia romană*, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 96-103; idem, *Oltenia romană*, ed. a IV-a, Edit. Academiei, Bucureşti, 1978, p. 45-56, 98-101, inclusiv bibliografia; idem (coord.), *Enciclopedia civilizaţiei romane*, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, p. 17 (s. v. Acidava-Enoşeşti), p. 687 (s. v. Rusidava).

[3] Paul I. Dicu, *Note numismatice[II]*, în revista „Argeş", XVII, nr. 2/129, Piteşti, 1982, p. 9. Unele obiecte de factură romană au intrat în colecţiile muzeistice ale şcolilor din zonă, inclusiv din oraşul Slatina, sau în colecţii particulare. Autorul articolului a adus în sala bibliotecii Liceului „Radu Greceanu" din Slatina două blocuri de piatră fasonată din restul de drum roman, punctul zăvoiul Oltului, spre satul Salcia (com. Slătioara).

[4] General Gh. Petrescu, Florin Hodinăuanu, *Monografia judeţului Olt*, vol. I, Slatina, 1944, p. 43.

Varianta, cu o lungime de circa 13 km, avea următorul traseu: Enoşeşti (Acidava) - satul Slătioara - capul vestic al podului rutier de la oraşul Slatina - satul Salcia (com. Slătioara) - satul Arceşti-Cot (com. Pleşoiu). La Arceşti-Cot, intra în contact cu drumul roman principal, care venea de la Dunăre şi înainta spre Rusidava (Drăgăşani). Nu este exclus ca acest segment deviat de la drumul roman pe care-l numim, în stadiul actual al cercetărilor, variantă sau ramificaţie, să facă parte din traseul principal al drumului roman, construit în timpul împăraţilor Traian (98-117) şi Hadrian (117-138).

O situaţi similară se află în sectorul montan al Limes Alutanus, unde romanii au construit o variantă, o ramificaţie, la est de muntele Cozia, care lega castrele şi aşezările de la Rădăcineşti şi Titeşti (judeţul Vâlcea) şi revenea la drumul principal din faţa castrului de la Racoviţa (Praetorium, împreună cu cel de la Copăceni). Acest drum asigura transporturile cu vehicule mari care nu puteau circula pe drumul îngust şi suspendat de pe valea Oltului[5]. Cu ce scop au construit romanii varianta, ramificaţia Acidava (Enoşeşti) - podul de la Slatina – Arceşti-Cot, cu un traseu lung de aproximativ 13 km? Ne întrebăm dacă romanii au construit un pod stabil sau de vase peste Olt, în dreptul oraşului Slatina (localitate care apare notată pe hărţile medievale vest-europene, Aluta)? Nu ştim, deoarece nu s-au păstrat dovezi arheologice.

Pe teritoriul Slatinei şi în jurul oraşului au fost depistate obiecte romane, cu precădere monede. Aici s-a descoperit, în 1874, un mare tezaur alcătuit din circa 2250 dinari emişi de la Galba (68-69) la Commodus (180-192); iar la poalele dealului Grădişte, o monedă emisă de Gordian III (238-244), bătută la Odessos (azi Varna). Un alt tezaur descoperit înainte de 1908, la Slatina cuprindea circa 400-600 monede de bronz, argint şi aur, emise de Septimius Sever, Geta, Caracalla, Gordian III, Aurelian, Constantin I şi piese bizantine[6].

După 1944, în cartierele Streharet, Cireaşov şi Crişan II ale oraşului Slatina, au fost găsite monede romane din secolele II-IV, cărămizi, ceramică, unelte, arme de fier etc[7]. Dealul Grădişte, situat în partea central-vestică a oraşului Slatina, este o „cetate naturală" care domină valea Oltului pe distanţe de zeci de kilometri[8]. Considerăm că militarii romanii, buni strategi, nu puteau să rămână indiferenţi la „oferta naturii". Pe platoul dealului şi pe pantele acestei „insule naturale" foarte înaltă, înainte şi după 1900, în timpul unor săpături şi defrişări au fost găsite materiale romane, inclusiv monede. De asemenea, în ultimul război mondial, armata germană a instalat pe dealul Grădişte cel mai mare centru de transmisiuni din sud-estul Europei (telefon-telegraf-radio) care stabilea legături cu fronturile de est, de sud şi Berlin. Diferite instalaţii, artileria antiaeriană, pază etc. au construit buncăre, cazemate, tuneluri etc. În cursul săpăturilor au fost scoase la suprafaţă multe şi variate materiale romane şi bizantine pe care specialiştii din armata germană le-au adunat şi transportat în Germania.

---

[5] D. Tudor, *O.R*[4], p. 251-252, 294-297, 307-308; idem, *Itinerare arheologice şi istorice oltene*, Edit. Sport-Turism, Bucureşti, 1979, p. 157-158 (Acidava); p. 176-177 (Rădăcineşti şi Titeşti).

[6] *O.R*[4], p. 121; Paul I. Dicu, *art. cit.*, supra nota nr. 3.

[7] *O.R*[4], 119 (Enoşeşti), 121, 231 (Slatina) *Judeţul Olt. Monografie*, Edit. Sport-Turism, Bucureşti, 1980, p. 41-42.

[8] *Supra*, nota nr. 4, p. 21-22, 23.

În aceste condiţii este explicabilă existenţa ramificaţiei, variantei de drum roman de la Acidava - Slatina - Arceşti-Cot, care asigura transportul armatei şi al civililor în stânga Oltului, pe teritoriul actual al oraşului Slatina, iar de aici făcându-se legătura cu Limes Transalutanus, probabil până la castrele de la Urluieni (jud. Argeş). De aceea pe dealul Grădişte erau necesare construcţii militare (turn de observaţie şi semnalizare, un castellum sau un castru). De altfel romanii amplasau uneori fortificaţii pe malul opus al unei ape curgătoare mari, pentru ca să respingă pe invadatori înainte de a trece prin vad sau peste apa râului. În acest sens, semnalez „hic et nunc", depistarea în anul 1951 a unor urme de fortificaţii romane pe malul stâng al Oltului, la Stoileşti (judeţul Vâlcea), în faţa castrului de la Ioneştii-Govorii (Pons Aluti)[9]. De asemenea, castrul roman pe care l-am descoperit la Piteşti era amplasat pe partea stângă a râului Argeş (spre est) şi nu pe malul drept (spre vest)[10].

Despre descoperirea segmentului necunoscut al drumului roman (varianta, ramificaţia) am informat imediat, de mai multe ori, forurile administrative, pe arheologi şi pe profesori de istorie ai liceului (Daniel Mirodot, I. Pătru, Florea Stănculescu ş. a.) care au mers pe teren, pentru a se informa direct. În cadrul unor şedinţe, sesiuni etc. am prezentat comunicări şi informări. După reforma agrară din 1945 şi după înfiinţarea unităţilor socialiste în agricultură (1949), urmele drumului roman Acidava - Slatina - Arceşti-Cot au fost distruse în întregime. Distrugeri mari au fost provocate cu ocazia amplasării instalaţiilor balastierei de la Slatina - Slătioara, după 1949. La faţa locului în anii 1938-1943 au fost invitaţi profesorii Ioan Andrieşescu[11], Radu Vulpe, Constantin Moisil, Dumitru Tudor ş. a. care au confirmat existenţa arterei romane, însă datorită împrejurărilor nefavorabile n-au reuşit să revină pe teren până în 1949, pentru a valorifica ştiinţific această descoperire. Anumite materiale au fost aduse şi depozitate în biblioteca Liceului „Radu Greceanu" din Slatina - Olt[12]. Alte materiale au ajuns în colecţia avocatului Ioan Florescu, fost student al lui Tocilescu, preşedintele de onoare

[9] Autorul articolului de faţă a informat pe arheologii D. Tudor, Radu Vulpe, D. Berciu, G. Bichir ş. a. despre aceste descoperiri, însă nici până astăzi nu s-au făcut sondaje, eventual săpături în locul respectiv.

[10] Paul I. Dicu, *Aşezarea geto-dacică fortificată şi vestigiile romane de la Budeasa Mică. Castrul roman de la Piteşti. Traseul Limes Transalutanus în sectorul Piteşti*, în „Argessis", Studii şi Comunicări, Piteşti, IX, 2000, p. 40-47.

[11] Invitaţia a fost făcută de profesorul Traian Biju, directorul liceului, cunoscut apropiat al arheologilor menţionaţi mai sus. Precizăm că Ioan Andrieşescu a fost numit profesor titular (istorie, germană) la Liceul „Radu Greceanu" din Slatina, în anul şcolar 1918-1919. A figurat în documentele şcolii până în anul 1924. Nu a predat mult timp la clasă, deoarece a cerut detaşarea în Bucureşti. În 1924 a renunţat definitiv la catedra de la Slatina (conform dispoziţiilor în vigoare, catedrele profesorilor titulari detaşaţi nu puteau fi declarate vacante, dacă aceştia nu renunţau oficial). I. Andrieşescu a devenit profesor universitar, şef al catedrei de istorie antică, la Universitatea din Bucureşti, director al Muzeului Naţional de Antichităţi, membru corespondent al Academiei Române. În fiecare an venea la Slatina pentru cercetări, conferinţe, expuneri sau în vizită la prieteni şi alţi cunoscuţi apropiaţi.

[12] Arheologul C. S. Nicolaescu-Plopşor, profesor la Pleniţa - Dolj, director al Muzeului din Craiova şi al Institutului de Arheologie din Oltenia, în ultima parte a vieţii cercetător ştiinţific în Bucureşti şi profesor la Universitatea din Craiova, obişnuia să ridice din colecţiile muzeale ale şcolilor, fără aprobare şi forme legale, diferite obiecte arheologice valoroase şi alte materiale (cărţi, timbre, documente medievale, albume etc.). Nu restituia nici piesele „împrumutate". Aşa a procedat şi cu obiectele din colecţia muzeistică a Liceului „Radu Greceanu" din Slatina, păstrată în biblioteca liceului (mai ales în timpul vacanţelor). Aici se aflau depozitate piese din judeţul Olt şi din alte judeţe limitrofe, inclusiv din perimetrul Limes Alutanus. A avut multe reclamaţii şi anchete (autorul articolului a fost bibliotecar ajutor în anii 1937-1945), Revizoratul şcolar a intervenit cu dispoziţii şi instrucţiuni trimise şcolilor (cunosc aceste acte oficiale elaborate de tatăl meu, înv.

Ioan Fl. Dicu (1894-1946) timp de mai mulţi ani revizor şi inspector şcolar în judeţul Olt, la care adăugăm informaţiile orale). În legătură cu aceste procedee inadmisibile, ilegale, am avut discuţii cu arheologul oltean pe parcursul anilor, mai ales în perioada 1955-1959, când eram inspector şcolar la Secţia de învăţământ a regiunii Argeş (Paul I. Dicu, în „Argessis“, IX, 2000, p. 510, nota nr. 11).

al Comitetului organizatoric pentru înfiinţarea muzeului de istorie al judeţului Olt din Slatina[13].

În încheiere consider că se impun efectuarea unor sondaje sau a unor săpături arheologice sistematice pe traseul drumului roman între Acidava (Enoşeşti), podul rutier de la Slatina, satul Salcia (com. Slătioara) şi satul Arceşti-Cot (com. Pleşoiu), jud. Olt. De reţinut faptul că Muzeul Judeţean Olt, Slatina a reluat recent săpăturile arheologice în castrul de la Acidava - Enoşeşti, obţinând rezultate valoroase. În ultimii ani s-au efectuat şi alte săpături arheologice pe traseul Limes Alutanus, care nu au confirmat existenţa unor urme de fortificaţii romane la Rusidava (Momoteşti-Drăgăşani) şi Pons Aluti (Ioneştii Govorii, jud. Vâlcea). În schimb, au fost descoperite importante vestigii romane Strejeştii de Jos, jud. Olt, databile în sec. II-III d. Chr.[14].

[13] Paul I. Dicu, *Profesorul şi muzeograful Ion N. Moroşanu (1894-1967)*, în „Argessis", IX, Piteşti, 2000, p. 509, nota nr. 10.
[14] C. Preda, Aurelia Grosu, în „Argesis", XI, Piteşti, 2002, p. 75-80.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

ARHEOLOGIA VĂII BRATIEI (VESTIGII DIN PREISTORIE PÂNĂ ÎN EPOCA ROMANĂ)

DRAGOȘ MĂNDESCU*

Râul Bratia își are izvoarele pe versantul sudic al masivului Iezer, la 2020 m altitudine, sub Curmătura Groapele, în căldarea glaciară situată între culmile Păpău, Obârșia, Cernatu și Colții Caprei. Afluenții săi principali sunt, pe partea dreaptă a cursului superior, Brătioara, respectiv, pe cea stângă, Râușorul, iar pe partea dreaptă a cursului mijlociu, Slănicul. Lungimea totală a cursului Bratiei este de aproape 60 km[1], fiind în întregime situat în jumătatea nordică a județului Argeș, în zona istorică a Muscelului. Râul străbate, de la nord la sud, următoarele comune: Albeștii de Muscel, Berevoești, Aninoasa, Vlădești și Bălilești (fig. 1). Aproape de punctul de întlnire a hotarelor comunelor Bălilești, Țițești și Dârmănești, și, totodată, în vecinătatea intersecției meridianului de 25° longitudine estică cu paralela de 45° latitudine nordică, Bratia se varsă în Râul Târgului, pe partea dreaptă a acestuia, la altitudinea de 323 m.

Toate descoperirile prezentate în cele ce urmează au fost făcute întâmplător, cu excepția uneia (cea de la Golești-„Siliște"), în cazul căreia s-a realizat un mic sondaj de verificare. Dintre cele opt puncte arheologice înfățișate mai jos, numai trei sunt inedite (cele relative la comuna Bălilești), însă, în ansamblu, tratarea unitară a tuturor vestigiilor preistorice și antice de pe valea Bratiei se realizează prin materialul de față pentru prima oară.

Comuna Berevoești

1. În hotarul satului Bratia, pe Valea Groșilor, mic afluent al Bratiei de pe partea sa stângă, locuitorul Dumitru Năbăruș a descoperit (în împrejurări ce ne rămân necunoscute) câteva topoare de piatră, unele dintre ele fiind șlefuite și cu perforație pentru înmănușare. Piesele au fost donate colecției muzeale din comună[2]. Între acestea, atrage atenția un exemplar ce se înscrie în așa-numitul tip al „ciocanelor de miner" (fig. 2). Este vorba de o piesă masivă, neperforată, cu marginile rotunjite și cu o șănțuire circulară bine marcată de jur-împrejur, destinată prinderii în coadă cu ajutorul unor curele. Acest tip de unealtă, despre care s-a considerat să era folosit pentru extragerea și prelucrarea minereului și a sării[3], este caracteristic pentru eneolitic și începutul epocii

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.
[1] I. Ujvari, *Geografia apelor României*, București, 1974, p. 446.
[2] I. C. Hera-Bucur, *Monografia comunei Berevoiești-Muscel*, București, 1996, p. 29 și pl. I/1-2.
[3] *Istoria României*, I, București, 1960, p. 118.

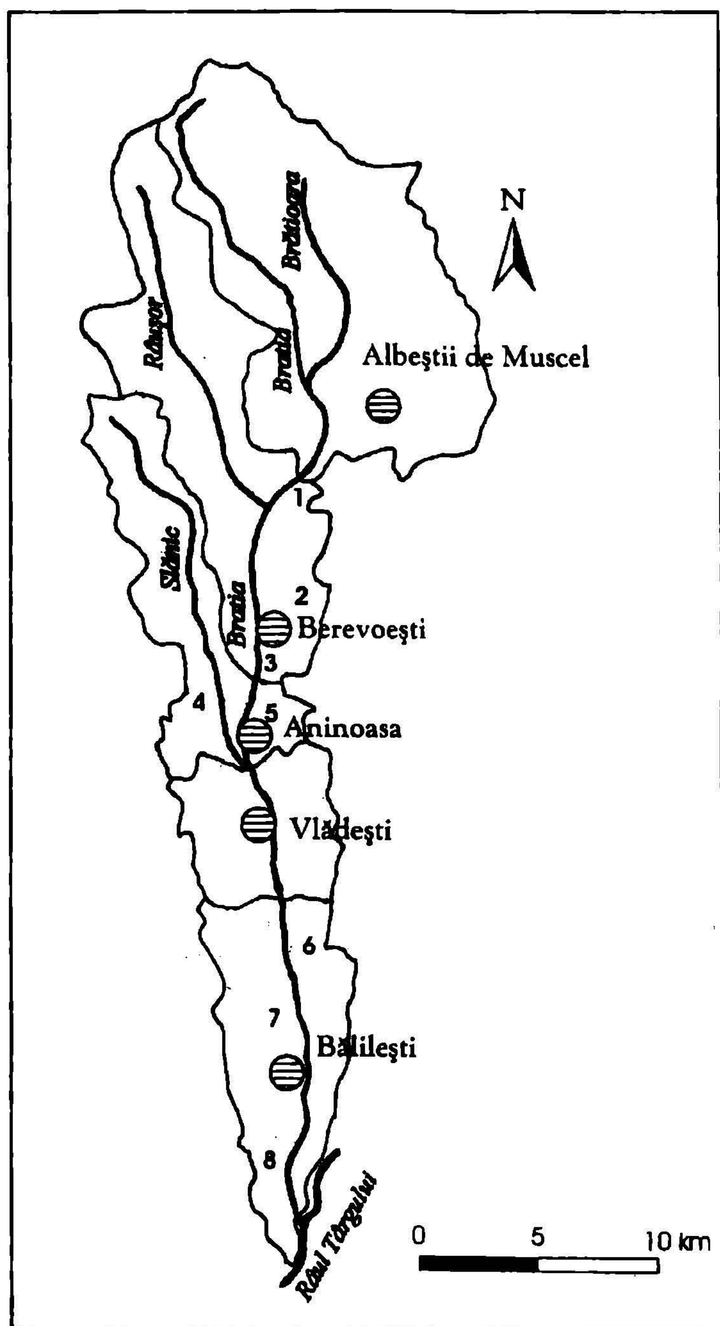

Fig. 1. Harta văii Bratiei. Numerele de pe hartă corespund celor din text.

bronzului[4], fiind răspândit în zonele de dealuri şi submontane, în special, dar şi în zone de câmpie, pe o arie extinsă în Europa[5].

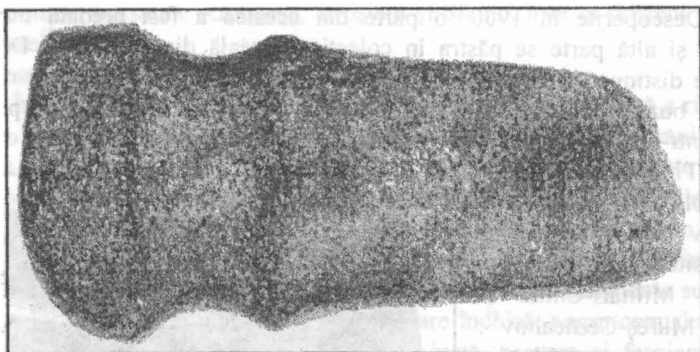

Fig. 2. Bratia-„Valea Groşilor", comuna Berevoeşti. „Ciocan de miner". Piatră. (După I. C. Hera-Bucur).

Cea ma bună analogie pentru toporul-ciocan de miner de pe Valea Groşilor este un exemplar de la Căzăneşti (jud. Vâlcea), descoperit într-un mediu Glina, de la începutul epocii bronzului[6].

2. Pe versantul Văii lui Arei, afluent al Văii Satului, apă ce se varsă de pe partea stângă în Bratia în hotarul satului Berevoeşti-Pământeni, acum aproape o jumătate de secol, un pădurar a descoperit întâmplător un topor de cupru cu braţele în cruce (fig. 3). Piesa a intrat în colecţia muzeului din Câmpulung şi a fost publicată de către directorul de atunci al instituţiei[7]. Până în prezent, acesta rămâne singurul topor de cupru cunoscut pe valea Bratiei. Caracteristicile sale morfologice îl plasează între exemplarele tipului Ariuşd, tip rar întâlnit la sud de Carpaţi[8]. Din punct de vedere cronologic, tipul Ariuşd se datează cu începutul eneoliticului[9].

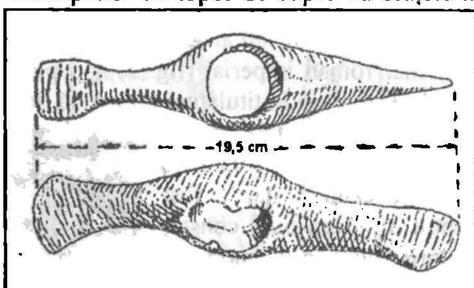

Fig. 3. Berevoeşti-Pământeni-„Valea lui Arei", comuna Berevoeşti. Topor de tip Ariuşd. Cupru. (După Fl. Mârtzu).

[4] E. Comşa, *Date despre uneltele de piatră şlefuită din epoca neolitică şi din epoca bronzului, de pe teritoriul României (Istoricul problemei, tipuri-funcţionalitate)*, în „SCIV", 23, 1972, 2, p. 256 şi fig. 8.

[5] Chr. Schuster, *Despre un anumit tip de ciocan şi ciocan-topor neperforat din piatră de pe teritoriul României*, în „Thraco-Dacica", 19, 1998, p. 113-114.

[6] Gh. Petre, *Topoare-ciocan de minerit din epoca bronzului descoperite în nordul Olteniei*, în „SCIVA", 19, 1968, 2, p. 279-280 şi fig. 1.

[7] Fl. Mârţu, *Un topor de luptă din cupru, descoperit la Berevoieşti-Muscel*, în „SCIV", 13, 1962, 1, p. 101-103.

[8] A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien* 2, Prähistorische Bronzefunde IX, 5, München, 1975, p. 36, n. c. 88 şi pl. 11/88.

[9] Idem, *Cu privire la cronologia topoarelor de aramă cu braţele „în cruce"*, în „SCIV", 15, 1964, 4, p. 460, 462.

3. În lunca satului Berevoeşti-Pământeni aflată pe malul stâng al Bratiei, învăţătorul Ion Amzică a descoperit întâmplător pe proprietatea sa mai multe fragmente ceramice. Descoperite în 1960, o parte din acestea a fost predată muzeului din Câmpulung şi altă parte se păstra în colecţia muzeală din comună[10]. Din ilustraţia publicată se distinge un fragment ceramic care pare să provină de la un mare vas de provizii cu buza orizontală, lată (fig. 4). Fragmentul respectiv făcea parte, foarte probabil, dintr-un vas de tip *Krausengefässe*, realizat la roată dintr-o pastă de calitate şi bine ars. Tipul este specific pentru secolul III – începutul secolului IV p.Chr., descoperit în multe situri ale culturilor arheologice Militari-Chilia şi Sântana de Mureş-Cerneahov[11]. Nu este exclus ca vestigiile din lunca satului Berevoeşti-Pământeni să marcheze o aşezare autohtonă supusă romanizării, rămasă în afara fruntariilor provinciei Dacia Malvensis după căderea limesului transalutan la mijlocul sec. III p.Chr.

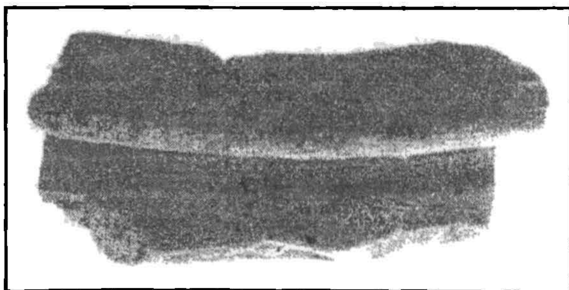

Fig. 4. Berevoeşti-Pământeni, comuna Berevoeşti. Fragment ceramic din sec. III-IV. (După I. C. Hera-Bucur).

Comuna Aninoasa

4. În anii '80 ai secolului XX, pe teritoriul comunei era descoperit întâmplător un denar roman imperial (fig. 5) – o piesă subaerată emisă de împăratul Traian (98-117)[12]. Deoarece în titulatura imperială de pe legenda aversului figura cel de-al cincilea consulat, data baterii piesei se restrânge la anii 103-111, perioadă când Traian a fost pentru a cincea oară consul. Autorii publicării monedei (păstrată în colecţia muzeului din Câmpulung) considerau denarul emis chiar în perioada războaielor dacice, deoarece după victoria finală din anul 106 nu se mai putea justifica măsura baterii monedei subaerate în imperiu.

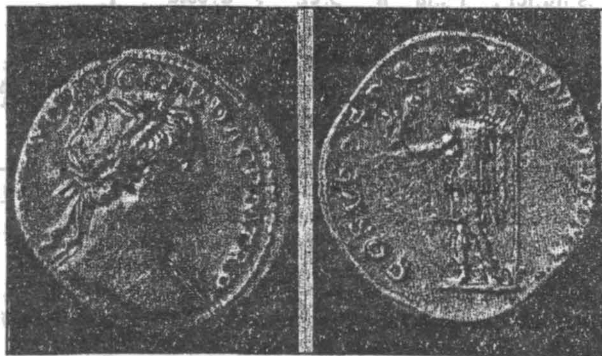

Fig. 5. Aninoasa. Denar roman imperial. Argint. (După Şt. Cartaleanu şi Fl. Mârtzu).

[10] I. C. Hera-Bucur, *op. cit.*, p. 29 şi pl. I/3-4.
[11] Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, Biblioteca de Arheologie 43, Bucureşti, 1984, p. 35, 88; Alexandrina Alexandrescu, Anca Păunescu, *Aşezarea din sec. III e. n. de la Podul Dâmboviţei*, în „Studii şi Comunicări Piteşti", 3, 1971, p. 165.
[12] Şt. Cartaleanu, Fl. Mârtzu, *Un alt denar emis de Traian, descoperit pe aria Muscelului (jud. Argeş) şi implicaţiile acestuia istorice şi numismatice în zonă*, în „Studii şi Comunicări Câmpulung", 4, 1987, p. 9-14.

5. O menţionare vagă aminteşte descoperirea întâmplătoare pe teritoriul comunei a unor „topoare de piatră neolitice". Acestea ar fi fost păstrate mai mulţi ani în colecţiile şcolilor din satele Aninoasa, Broşteni şi Slănic, însă în prezent toate piesele sunt dispărute[13].

Comuna Bălileşti

6. În partea de nord a comunei, în satul Ulita, pe partea stângă a râului, au fost descoperite întâmplător, în anul 2002, chiar în perimetrul gospodăriei unui cetăţean, pe terasa de la sud de actuala biserică, o cantitate considerabilă de fragmente ceramice. O parte din ele au fost predate Muzeului Judeţean Argeş de către prof. Vasile Bumbeneci din localitate[14]. Acestea provin de la o ceramică rudimentară, lucrată la mână, de la câteva vase mari, din pastă grosolană, cu amestec de mica şi multe pietricele. Culoare cărămizie este dată de o ardere oxidantă, însă inegală – unele fragmente sunt cărămizii doar la exterior, în timp ce interiorul are o culoare închisă, negru-cenuşiu. În privinţa decorului menţionăm brâul alveolat dispus sub buză, precum şi fascicule de striuri paralele realizate cu măturica (fig. 6). Fragmentele ceramice respective atestă o locuire datând din epoca bronzului, foarte probabil aparţinând culturii Tei, fragmentele apropiindu-se de caracteristicile ceramicii fazelor IV şi V ale acestei culturi[15]. Un sondaj arheologic de verificare ar putea clarifica în mare măsură situaţia arheologică de la Ulita.

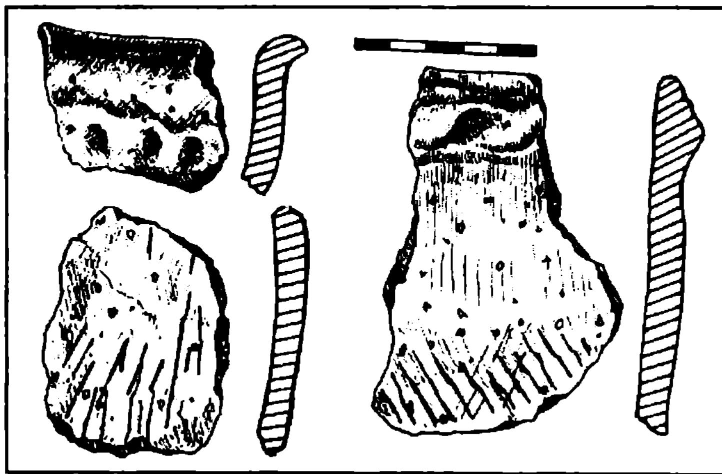

Fig. 6. Ulita, comuna Bălileşti. Fragmente ceramice Tei.

7. În satul Goleşti, un restrâns sondaj arheologic făcut cu aproape trei decenii în urmă de profesorii de istorie din localitate, Dan Dimulescu şi Florian Măndescu, în colaborare cu Flaminiu Mârtzu de la muzeul din Câmpulung, scotea la lumină vestigii arheologice aparţinând la două epoci: eneolitic şi epoca romană[16]. Materialele

---

[13] Mihaela Lina, *Monografia comunei Aninoasa din judeţul Argeş*, Piteşti, 2002, p. 14.

[14] Mulţumim prof. Vasile Bumbeneci pentru iniţiativa semnalării acestui sit.

[15] V. Leahu, *Cultura Tei*, Bucureşti, f. a., p. 114-125.

[16] D. Dimulescu, V. Irimia, D. Măndescu, *Noi puncte de interes arheologic în zona Muscel*, comunicare la a 14-a sesiune anuală de comunicări ştiinţifice a Muzeului Judeţean Argeş, 28 octombrie 2003.

descoperite au fost păstrate în colecţia personală prof. Dan Dimulescu, iar de puţin timp sunt accesibile publicului într-o expoziţie ce prezintă istoria localităţii[17].

Punctul unde au fost făcute descoperirile ce ne interesează se numeşte „Silişte" şi este situat în partea de sud a satului Goleşti, pe terasa din dreapta râului Bratia, imdeiat la vest de şoseaua Băjeşti – Câmpulung. Cercetările de teren din acest loc au fost motivate de faptul că în anul 1893, Constantin Alessandrescu, în al său *Dicţionar geografic al judeţului Muscel*, menţiona existenţa la Goleşti-„Silişte" a unui „mic orăşel dac", semnalând descoperirea de către localnici a unor „urme de ziduri vechi, cuptoare, vase de pământ cu inscripţiuni cu totul vechi"[18].

Ceramica eneolitică (fig. 7) este realizată dintr-o pastă relativ bună calitativ, îngrijit modelată, bine arsă, de culoare cenuşiu-închis sau neagră obţinută în urma unei arderi reducătoare, uneori cu o angobă lucioasă la exterior. Decorul constă din registre barbotinate, brâuri, paranteze, şi, într-un caz, dintr-un ornament cu două şiruri de triunghiuri paralele excizate („dinţi de lup"). Fragmentele aparţin unor vase precum: străchini, castroane adânci, oale, vase de provizii, dar şi unui capac cu apucătoare modelată în formă de casă. Atât caracteristicile pastei, tehnica de realizare, cât şi categoriile ceramice din care făceau parte fragmentele, ne permit să atribuim vestigiile preistorice de la Goleşti-„Silişte", cu siguranţă, culturii eneolitice Gumelniţa, şi nu unei faze finale a acesteia, când ceramica începe treptat să decadă calitativ, ci chiar uneia dintre fazele ei clasice, A2 sau B1, când moştenirea ceramicii Boian se făcea încă puternic simţită.

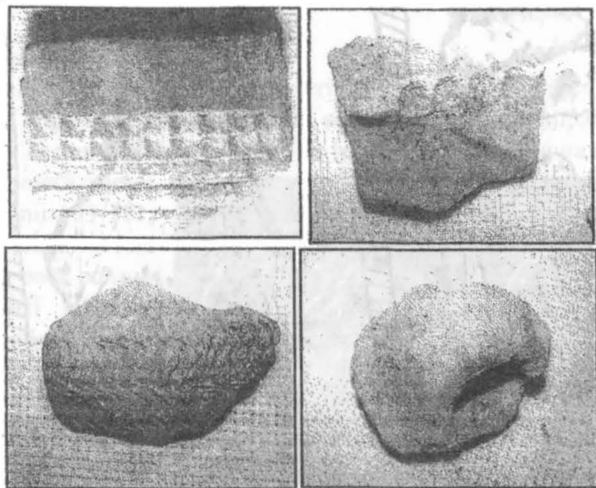

Fig. 7. Goleşti-„Silişte"; comuna Bălileşti. Fragmente ceramice Gumelniţa.

La o primă vedere, această apariţie a culturii Gumelniţa în jumătatea nordică a judeţului poate părea surprinzătoare. Într-adevăr, limita nordică a culturii Gumelniţa în Argeş nu trecea mai sus de Teiu, arealul său cuprinzând zona de câmpie. Să nu uităm,

[17] Mulţumim şi pe această cale d-lui prof. Dan Dimulescu pentru bunăvoinţa cu care ne-a pus la dispoziţie pentru studiu fragmentele ceramice ca şi, de altfel, întregul material arheologic din consistenta colecţie personală.
[18] C. Alessandrescu, *Dicţionar geografic al judeţului Muscel*, Bucureşti, 1893, p. 323.

însă, că această viziune de ansamblu este determinată de faptul că noi nu cunoaştem, practic, din întregul ansamblu al vestigiilor gumelniţene, decât aşezările de tip tell din sudul judeţului, foarte uşor sesizabile în peisajul actual, cum sunt cele deja explorate de la Surduleşti[19], Teiu[20], Ziduri[21] sau Popeşti[22]. Fără îndoială, aceasta este o imagine generală incompletă, explicabilă, considerăm noi, şi prin stadiul actual al cercetării.

Celălalt lot de fragmente ceramice descoperite la Goleşti-„Silişte" datează din epoca romană (fig. 8). Ceramica este realizată la roată, bine arsă, uniform, având, în general, culoarea roşie. Se evidenţiază prin cantitatea mare mănuşile de amforă şi toartele de căni şi de urcioare. Sunt apoi prezente fragmente din pereţii unor amfore, unul dintre aceste fragmente păstrând urme de pictură cu roşu, fragmente de farfurii, de căni şi castroane. Pe lângă ceramică merită remarcate câteva fragmente dintr-un vas de sticlă, probabil pahar (fig. 9).

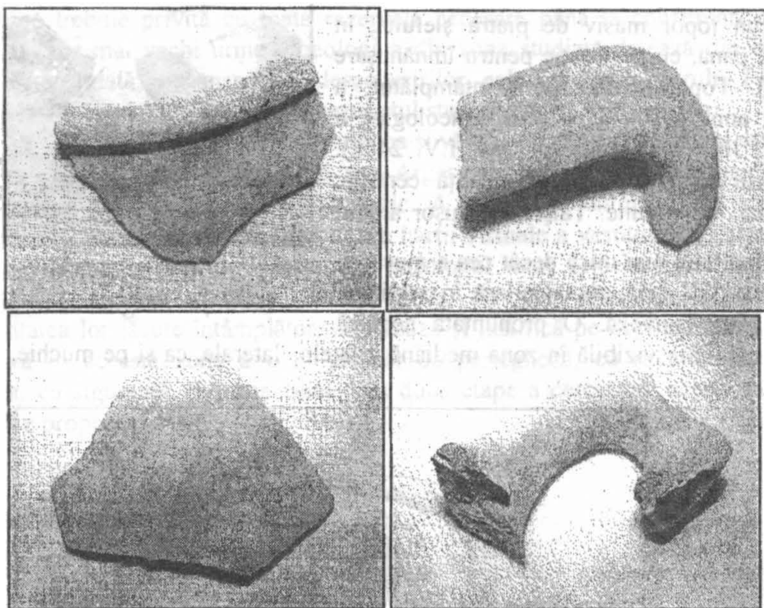

Fig. 8. Goleşti-„Silişte", comuna Bălileşti. Ceramică romană.

Prezenţa urmelor romane la Goleşti nu trebuie să ne surprindă, deoarece la doar câţiva km est trecea limesul transalutan. Localitatea se află chiar pe linia dreaptă ce uneşte castrele de la Purcăreni şi Jidova, la aproximativ 12-13 km de primul obiectiv şi la 24 km de cel de-al doilea.

Deşi în literatura de specialitate – în virtutea principiului închiderii sistematice cu fortificaţii a văilor ce se deschideau spre vest – a fost presupusă

---

[19] M. Petrescu-Dâmboviţa, *Cercetări arheologice la Surduleşti*, în „Materiale", I, 1953, p. 523-542.
[20] I. Nania, *Locuitorii gumelniţeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în „SAI", 9, 1967, p. 7-23.
[21] D. Măndescu, *Tellul gumelniţean de la Ziduri (com. Mozăceni, jud. Argeş)*, în „Argessis", 10, 2001, p. 7-19; idem, *Cercetări arheologice pe valea Dâmbovnicului*, în „Argessis", 11, 2002, p. 31-38.
[22] T. Ciofian, *Cercetările arheologice de la Popeşti, judeţul Argeş*, în „Argessis", 7, 1995, p. 5-12.

existenţa unui castru la confluenţa Bratiei cu Râul Târgului[23], care deci ar trebui căutat undeva la limita dintre comunele Bălileşti, Ţiţeşti şi Dârmăneşti, deocamdată din această zonă nu provine nici o descoperire romană concretă.

Nu ar fi exclus însă ca tocmai aici, la Goleşti, la câţiva kilometri în amonte pe Bratia faţă de confluenţa sa cu Râul Târgului, să fie de căutat fortificaţia destinată pentru a proteja intrarea în valea Bratiei, râu ce deschidea o cale naturală spre vest, deci spre interiorul provinciei. Dar caracterul militar sau de altă natură, civilă sau comercială, al sitului de la Goleşti-„Silişte" poate fi demonstrat doar în urma unor săpături arheologice sistematice.

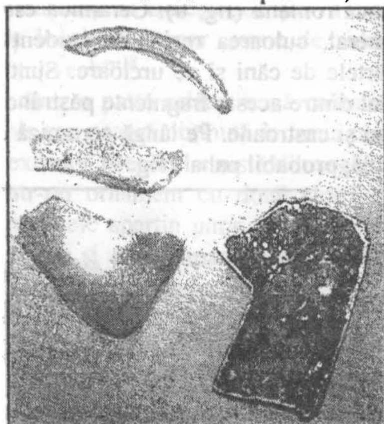

Fig. 9. Goleşti-„Silişte", comuna Bălileşti. Fragmente de sticlă.

8. De pe teritoriul satului Băjeşti provine un topor masiv de piatră şlefuită, în formă de pană, cu perforaţie pentru îmnănuşare (fig. 10). Toporul, descoperit întâmplător, a intrat în anul 1977 în colecţia arheologică a Muzeului Judeţean Argeş (nr. inv. I.V. 2488). Este lucrat dintr-o piatră de nuanţă cenuşie, rectangular în secţiune. Tăişul este uşor arcuit, având o înălţime mai mică decât cea a muchiei, iar aceasta din urmă, rectangulară în secţiune, are suprafaţa convexă. O pronunţată nervură longitudinală este vizibilă în zona mediană a feţelor laterale, ca şi pe muchie, unde se lăţeşte uşor.

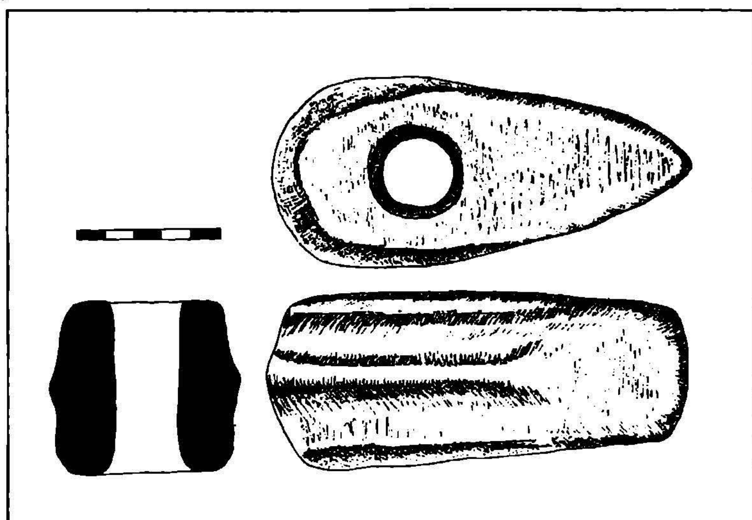

Fig. 10. Băjeşti, comuna Bălileşti. Topor. Piatră.

[23] Ioana Bogdan-Cătăniciu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman. Sec. I-III p. Chr.*, Alexandria, 1997, p. 80 şi fig. 26.

Dimensiunile piesei sunt următoarele: lungimea de 14,7 cm, înălţimea maximă de 6 cm şi grosimea maximă de 6,5 cm. Perforaţia pentru înmânuşare, aflată mai aproape de muchie, are un diametru de 2,5 cm. Toporul aparţine unui tip comun, larg răspândit la sfârşitul eneoliticului şi la începutul epocii bronzului. Dintre analogii, cităm piesele de la Retevoeşti-„Cotul Mătuşii" (strat Brăteşti suprapus de Coţofeni)[24], Cuciulata-„Pleşiţa Pietroasă" (locuinţă Schneckenberg)[25] şi Bălăbăneşti (Cucuteni A3)[26].

*

* *

Descoperirile prezentate aparţin la trei mari epoci: din eneolitic datează trei descoperi (2, 7, 8), din epoca bronzului două (1, 6), iar trei datând din epoca romană - *Kaiserzeit* (3, 4, 7). Lăsând la o parte semnalarea topoarelor „neolitice" de la Aninoasa, menţiune ce trebuie privită cu toate rezervele necesare până la confirmări certe, se observă că cele mai vechi urme arheologice din zona studiată datează din eneolitic. Lipsesc, deocamdată, din ansamblul descoperirilor, cele din epoca fierului (vestigiile dacice), însă, cu siguranţă, acesta este rezultatul stadiului actual al cercetării.

Iată, aşadar, că valea râului Bratia, ca şi văile altor râuri din Muscel sau Argeş, afluenţi ai Râului Târgului, Doamnei sau Argeşului, nu mai pot fi considerate *ex abrupto* zone lipsite de potenţial arheologic. A vedea în continuare în acestea, în virtutea unui topos comod, „petele albe" ale hărţii virtuale a vestigiilor preistorice din Muntenia subcarpatică, se dovedeşte a fi rezultatul unui demers lipsit de suportul ştiinţific concret. În concluzie, descoperirile de pe valea râului Bratia, în cvasitotalitatea lor făcute întâmplător, motivează şi justifică pe deplin iniţierea pentru prima oară în această zonă a unui proiect de periegheză, cu rezultate ce se vor concretiza, cu siguranţă, în urma celei de-a doua etape a cercetării, aceea a săpăturii arheologice propriu-zise.

[24] D. Popescu, D. V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Retevoeşti*, în „Materiale", 6, 1959, p. 703 şi fig. 1/1-2.
[25] Gh. Bichir, *Săpăturile de salvare de la Cuciulata*, în „Materiale", 8, 1962, p. 283 şi fig. 5/3.
[26] I. T. Dragomir, *Vestiges archéologiques tipiques de l'eneolithique, du bronze et du prèmier age du fer trouvès en Moldavie meridionale*, în vol.: *Monografia arheologică a Moldovei de sud* 1, („Danubius", 16), Galaţi, 1996, p. 353-354 şi fig. 1/2.

THE ARCHAEOLOGY OF BRATIA VALLEY
(FINDS FROM PREHISTORY TO *KAISERZEIT*)

Abstract

In this paper the author present the archaeological vestiges from the banks of Bratia River. Entire valley, measuring 60 km, is placed in the northern half of Argeş County, in the Muscel historical region.

Most part of them is chance find. In Berevoeşti commune were found few stone axes, a hard „miner hammer", a copper axe belonging to Ariuşd type, and ceramics potsherds from Roman period. Of Aninoasa commune is signaled one Roman imperial *denarium* from emperor Trajan. A substantial quantity of archaeological information is provided by Bălilesti commune: a settlement from middle Bronze age (Tei culture), another site with two layers – from Eneolithic (Gumelniţa culture) and Roman period, and, finally, a stone axe dated to late Eneolithic / early Bronze age.

Explanations of the figures:

Fig. 1. The map of Bratia's flow. The numbers on the map correspond to text enumeration.
Fig. 2. Bratia village-„Valea Groşilor", Berevoeşti commune. „Miner hammer". Stone. (After I. C. Hera-Bucur).
Fig. 3. Berevoeşti-Pământeni village-„Valea lui Arei", Berevoeşti commune. Ariuşd type axe. Copper. (After Fl. Mârtzu).
Fig. 4. Berevoeşti-Pământeni village, Berevoeşti commune. Potsherd from 3rd - 4th centuries. (After I. C. Hera-Bucur).
Fig. 5. Aninoasa. Roman imperial *denarium*. Silver. (After Şt. Cartaleanu and Fl. Mârtzu).
Fig. 6. Ulita village, Bălileşti commune. Tei potsherds.
Fig. 7. Goleşti village-„Silişte", Bălileşti commune. Gumelniţa potsherds.
Fig. 8. Goleşti village-„Silişte", Bălileşti commune. Roman potsherds.
Fig. 9. Goleşti village-„Silişte", Bălileşti commune. Glass fragments.
Fig. 10. Băjeşti village, Bălileşti commune. Axe. Stone.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XII**, 2003

SIGILOGRAFIA BIZANTINĂ ÎN ROMÂNIA

ION BICA*

Sigilografia sau sfragistica este ştiinţa care se ocupă cu studierea sigiliilor. În Imperiul bizantin acestea erau folosite atât pentru pecetluirea corespondenţei şi a documentelor oficiale şi particulare – cu scopul de a le asigura autenticitatea şi a le păstra secretul –, cât şi la vamă pentru sigilarea mărfurilor. Materialul cel mai frecvent folosit pentru confecţionarea acestora este plumbul. Sigiliile din metale preţioase (aur, argint) erau întrebuinţate numai de împăraţi, când se adresau fie unor suverani străini, fie unor principi vasali. Sigiliul se compunea din două părţi circulare de plumb, fiecare având câte o scobitură longitudinală, prin care se introducea o sfoară, cu ajutorul căreia era legată corespondenţa. Mai apoi, cele două bucăţi de plumb erau strânse cu ajutorul unui instrument special – asemănător cleştelui –, numit *buloterion* (βουλλωτήριον) care avea gravat la extremităţi tipurile sigiliului pentru faţă şi avers[1]. Dimensiunile sigiliilor bizantine erau variate. De exemplu, cele mai mari măsurau până la 55-60 mm – aparţineau clerului de la Sfânta Sofia sau altor personaje importante –, iar cele mai mici nu depăşeau 8-9 mm[2].

Întemeietorul sigilografiei bizantine este istoricul şi numismatul francez Gustave Schlumberger (1844-1928) care, în anul 1884, la Paris, publică lucrarea intitulată *Sigillographie de l'empire byzantin*. De la sfârşitul secolului al XIX-lea, până în zilele noastre, acest domeniu a fost reprezentat de un număr însemnat de istorici: M. Mordtmann, K. Konstantopoulos, N. P. Lîhacev, B. A. Pancenko, J. Ebersolt, V. Grumel, G. Zacos, J. Nesbitt, N. Oikonomides, W. Seibt, I. Iordanov, Jean Claude-Cheynet. În România, la început, sigiliile bizantine au reprezentat un interes deosebit doar pentru colecţionarii de antichităţi: Mihail C. Sutzu (1841-1933)[3], W. Knechtel, E. W. Becker (sculptor), Pericle Papahagi (1872-1943, director al Liceului din Silistra)[4], Constantin C. Orghidan (om de afaceri)[5], Ion Mititelu (inginer din Călăraşi)[6]. Un

* Facultatea de Teologie, Universitatea din Piteşti.

[1] G. Schlumberger, *Sigillographie de l'empire byzantin*, Paris, 1884, p. 8-9.

[2] *Ibidem*.

[3] O parte din sigilii au fost publicate de Ion Barnea, *Plombs byzantins de la collection Michel C. Soutzo*, în „RESEE", 7, 1969, 1, p. 21-33.

[4] Pericle Papahagi, *Sceaux de plomb byzantins inédits trouvés à Silistrie*, în „RESEE", 8, 1931, 10-12, p. 299-311; unele dintre acestea au fost publicate de N. Bănescu, *Les sceaux byzantins trouvés à Silistrie*, în „Byzantion", 7, 1932, p. 321-331.

[5] Sigiliile au fost publicate de V. Laurent, *Documents de sigillographie byzantine: la collection C. Orghidan*, în Bibliothèque byzantine. Documents I, Paris, 1952.

moment important în dezvoltarea acestui domeniu în România îl reprezintă anul 1910, când D. A. Sturdza (1833-1914), împreună cu Mihail C. Sutzu şi Ion Bianu (1856-1935), organizează un Cabinet numismatic pe lângă Biblioteca Academiei Române. Un rol deosebit de important în activitatea desfăşurată de această instituţie l-a avut numismatul Constantin Moisil (1876-1958), care lărgeşte orizontul de cercetare, acordând o atenţie aparte sigilografiei. Sub conducerea sa – la început ca secretar de redacţie –, între anii 1913-1947, la Bucureşti, apare *Buletinul Societăţii Numismatice Române*[7]. Ca urmare a acestor progrese, la scurt timp, în anul 1915, apar două studii semnate de W. Knechtel[8] şi H. Metaxa[9], care descriu sigilii bizantine găsite pe teritoriul Dobrogei (cele mai multe, dacă nu toate, provin de la Constanţa, anticul Tomis).

Un rol important însă în dezvoltarea sigilografiei bizantine în România îl are istoricul Nicolae Bănescu (1878-1971)[10]. Preocupat de prezenţa administraţiei bizantine la Dunărea de Jos, în mod special, în secolele X-XII[11], el publică mai multe sigilii găsite pe malul drept al Dunării, la Silistra (anticul Durostorum, mai apoi, Dorostolon, Dristra, azi în Bulgaria)[12]. Dintre acestea, o importanţă ştiinţifică deosebită o are exemplarul care aparţine katepanului (Demetrios) Katakalon ('Ανθυπάτον πατρικίου καὶ κατεπάνου τοῦ Παραδουνάβου τὸν Κατακαλῶν), conducătorul militar al regiunii de la Dunărea de Jos cunoscută în istoriografie sub denumirea de Paristrion (Paradounavon)[13]. Un al doilea exemplar, publicat tot de

---

[6] I. Mititelu – I. Barnea, *Sigilii de plumb bizantine din regiunea Dunărea de Jos*, în „SCIV", 17, 1966, 1, p. 43-50; I. Barnea, *Noi sigilii din regiunea Dunărea de Jos*, în „SCIV", 17, 1966, 2, p. 277-297.

[7] C. Moisil, *Două ştiinţe surori: numismatica şi sigilografia*, în „B. S. N. R.", 17, 1922, 17, 1922, p. 8-12; idem, *Michel Soutzo, sa vie et son oeuvre*, în „Balcania", 4, 1941, p. 487; B. Mitrea, *În amintirea lui Constantin Moisil*, în „SCN", 2, 1960, p. 20; Ilie Ţabrea, *Constantin Moisil*, Bucureşti, 1970, p. 41, 58; C(onstantin) P(reda), *Moisil Constantin*, în *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, coordonator ştiinţific: prof. univ. dr. Ştefan Ştefănescu, Bucureşti, 1978, p. 224; pentru activitatea numismatului Constantin Moisil în domeniul sigilografiei, vezi: Ilie Ţabrea, *op. cit.*, p. 139-141.

[8] W. Knechel, *Plumburi bizantine*, în „B. S. N. R.", 12, 1915, 2, p. 80-97.

[9] H. Metaxa, *Plumburi de marcă de la Tomis*, Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, 8, 1915, p. 31-35.

[10] Pentru viaţa şi activitatea istoricului Nicolae Bănescu, vezi: Petre S. Năsturel, *Le 90e anniversaire du professeur Nicolae Bănescu*, în „RESEE", 7, 1969, 1, p. 1-17; Gh. Cronţ, *Nonagenarul Nicolae Bănescu şi progresul studiilor bizantine în România*, în „Studii. Revistă de istorie", 23, 1970, 1, p. 157-160; idem, *Nicolae Bănescu (1878-1971)*, în „Studii. Revistă de istorie", 25, 1972, 2, p. 421-422; Stelian Brezeanu, *Bizantinistul Nicolae Bănescu (100 de ani de la naştere)*, în „Revista de istorie", 31, 1978, 12, p. 2221-2233; F(lorin) C(onstantiniu), *Nicolae Bănescu*, în *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, coordonator ştiinţific: prof. univ. dr. Ştefan Ştefănescu, Bucureşti, 1978, p. 50-51; Nicolae-Şerban Tanaşoca, *Balcanologi şi bizantinişti români*, Bucureşti, 2002, p. 93-117.

[11] N. Bănescu, *Changements politiques dans les Balkans après la conqête de l'empire bulgare de Samuel (1018). Nouveaux duchés byzantins: Bulgarie et Paristrion*, în „BSH", 10, 1923, p. 49-72; idem, *À propos des duchés byzantins de Paristrion et de Bulgarie*, în „RHSEE", 3, 1926, 10-12, p. 321-325; idem, *Dobrogea bizantină. Ducatul Paristrion*, în vol. *Dobrogea. Cincizeci de ani de viaţă românească*, Bucureşti, 1928, p. 297-302; idem, *Paradounavon – Paradounavis*, în „Balcania", 1, 1938, p. 55-58; idem, *Precizări istorice cu privire la ducatele bizantine Paristrion (Paradounavon) şi Bulgaria*, în „AARMSI", 26, 1943, p. 59-81; idem, *Précisions historiques relatives aux duchés byzantins de Paristrion – Paradounavis. Les origines. Le nom*, în „BSH", 25, 1944, 2, p. 139-150; idem, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, Bucarest, 1946.

[12] N. Bănescu, *Les sceaux byzantins trouvés à Silistrie*, în „Byzantion", 7, 1932, p. 321-331; N. Bănescu – P. Papahagi, *Plombs byzantins découvets à Silistrie*, în „Byzantion", 10, 1935, 2, p. 601-606; N. Bănescu, *O colecţie de sigilii bizantine inedite*, în „AARMSI", 20, 1938, p. 115-126.

[13] N. Bănescu, *Sceau inédit de Katakalon, katépano de Paradounavon*, în „Échos d'Orient", 35, 1936, p. 405-408.

Nicolae Bănescu, provine de la Istanbul (Constantinopol), dintr-o colecție particulară: Κύριε βοήθει Δημητρίῳ ἀνθυπάτῳ πατρικίῳ καὶ κατεπάνῳ τοῦ Παραδουνάβου τὸν Κατακαλών (Doamne, ajută lui Demetrios Katakalon, anthypat, patriciu și katepan de Paradounavon)[14]. În opinia istoricului Nicolae Bănescu, Demetrios Katakalon va fi îndeplinit funcția de katepan al Paradounavon-ului, cel mai probabil către sfârșitul secolului XI-lea, în timpul domniei împăratului Alexios I Comnenul (1081-1118)[15]. În ultima vreme, însă, cercetând mai atent sigiliile acestui demnitar bizantin[16], istoricii au ajuns la concluzia că el a îndeplinit funcția de katepan de Paradounavon la o dată situată către jumătatea secolului XI-lea (cca. 1050)[17].

În ultimele decenii, studierea sigiliilor bizantine în România s-a bucurat de o atenție deosebită din partea istoricului și arheologului Ion Barnea[18], care publică un număr mare de sigilii provenind atât din colecții particulare (D. A. Sturza, Mihail C. Sutzu, dr. G. Severeanu, maior Ștefan Nicolae, Pericle Papahagi, Nicolae Bănescu, Ion Mititelu)[19], cât și cu loc sigur de descoperire.

În Dobrogea, la Dinogeția – Garvăn (comuna Jijila, jud. Tulcea), în imediata apropiere a ruinelor bisericuței, în campania arheologică din anul 1951, a fost găsit un sigiliu bizantin de plumb, cu diametrul de 25,5 – 27 mm. Pe avers este înfățișat, în relief pronunțat, din față un sfânt în picioare, purtând nimb, îmbrăcat în odăjdii de episcop, binecuvântând cu mâna dreaptă, iar în stânga, ținând Sfânta Evanghelie. În partea dreaptă se află scris în coloană cuvântul Ο ΑΓΙΟΣ (Ὁ ἅγιος, Sfântul). Cuvântul corespunzător din partea stângă, care urma să indice numele sfântului, s-a ros în întregime, însă, cel mai probabil, este vorba despre Sfântul Nicolae, una din

[14] Idem, *Sceau de Démétrius Katakalon, katépano de Paradounavon*, în „Échos d'Orient", 39, 1940, p. 157-160.

[15] *Ibidem*, p. 158: „Nous nous arrêtons à l'époque d'Alexis Ier Comnène (1081-1118), parce que c'est sous son règne que plusieurs membres de la famille de Katakalon jouerent un rôl important dans la hiérarchie militaire de l'empire."

[16] Al treilea exemplar provine de pe teritoriul Bulgariei (Ivan Jordanov, *Sceaux de deux notables byzantins de la fin du XIe s.*, în „Études balcaniques", Sofia, 3, 1981, p. 93-94.

[17] Jean-Claude Cheynet, *Du stratège de thème au duc: chronologie de l'évolution au cours du XIe siècle*. Travaux et Mémoires, Paris, 6, 1976, p. 184: *Nous chageons la datation proposée par N. Bănescu, car les dignités d'anthypatos, patrice, accompagnant la fonction du duc convient mieux au milieu du XIe siècle qu'au règne d'Alexis Comnène*; Ivan Jordanov – V. Tăpkova-Zaimova, *Quelques nouvelles sur l'administration byzantine au Bas-Danube (fin du Xe-XIe s.)*, în vol. *Géographie historique du monde méditeranéen*, Paris, 1988, p. 123: „Il faudrait reculer un peu les années de son gouvernement vers le milieu du XIe siècle, après Michel, le fils d'Anastasios"; P. Diaconu, *Contribution à la connaissance de l'histoire de la Dobroudja en basse de quelques sceaux*, în „Dacia NS", 35, 1992, p. 182; idem, *Sur la présence des Byzantins au Bas-Danube (XIe-XIVe siècles)*, „RESEE", 32, 1994, 3-4, p. 370; Ion Bica, *Thema Paristrion (Paradounavon) în istoriografia bizantină și română*, Pitești, 2003, p. 103-104, 138-139.

[18] Pentru viața și activitatea istoricului și arheologului Ion Barnea, vezi: C(onstantin) P(reda), *Barnea Ion*, în *Enciclopedia istoriografiei românești*, coordonator științific: prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, București, 1978, p. 46-47; Mihai Sâmpetru, în „Dacia NS", 32, 1988, 1-2, p. 205-214; Al. Suceveanu, în „SCIVA", 44, 1993, 4, p. 315-319; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, p. 31-33.

[19] I. Mititelu – I. Barnea, în „SCIV", 17, 1966, 1, p. 43-50; I. Barnea, în „SCIV", 17, 1966, 2, p. 277-297; idem, în „RESEE", 7, 1969, 1, p. 21-33; idem, *Sigilii bizantine inedite din colecția Muzeului Național de Istorie*, în „Cercetări numismatice", 4, 1982, p. 169-175; idem, *Sigilii bizantine de la Drostorum-Dorostolon*, Pontica, 1982, p. 201-211; idem, *Sigilii bizantine inedite din colecția Muzeului de istorie al Republicii Socialiste România*, SCN, 8, 1984, p. 99-104; idem, *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea (III)*, în „Pontica", 23, 1990, p. 316-317; idem, *Unedierte byzantinische Bleisiegel aus Tomis-Constanta*, în „Pontica", 25, 1992, p. 281-296.

reprezentările cele mai des întâlnite pe sigiliile bizantine[20]. Pe reversul sigiliului, în cerc perlat, este imprimată următoarea legendă, alcătuită în şase rânduri, cu caractere în relief bine conturare, dintre care cele de la începutul fiecărui rând au dispărut în întregime sau parțial:

[+Κ(ύρι)ε] β(οή)θ(ει)
[Σ]υμεὼν
[β]έστη (καὶ) κα
[τ]επάνῳ τοῦ
[Π]αραδου
[ν]άβου

+Κύριε βοήθει Συμεὼν βέστη καὶ κατεπάνῳ τοῦ Παραδουνάβου (Doamne, ajută lui Simeon, vestis şi katepan de Paradounavon)[21]. Acesta este cel de-al treilea document sfragistic care îl face cunoscut pe katepanul Simeon – câte un exemplar a mai fost găsit la Istanbul, la sfârşitul secolului XIX[22] şi la Preslav, în Bulgaria, în anul 1927[23]. Istoricul şi arheologul Ion Barnea, descoperitorul sigiliului de la Dinogeția – Garvăn, consideră că Simeon a îndeplinit funcția de katepan al Paradounavon-ului în ultimii cinci ani de domnie ai împăratului Vasile al II-lea Macedoneanul (976-1025). În argumentarea acestei opinii sunt invocate atât condițiile de descoperire a sigiliului, cât şi titulatura de *katepan*, similar celui purtat de David Areianites, primul conducător bizantin al Bulgariei (κατεπάνω Βουλγαρίας), numit după distrugerea țaratului bulgar (1018)[24]. Analizându-se mai atent situația politică şi administrativă a Bizanțului la Dunărea de Jos în secolul al XI-lea, s-a ajuns, însă, la concluzia că Simeon n-ar fi putut îndeplini funcția de katepan al Paradounavon-ului în timpul lui Vasile al II-lea, ci în a doua jumătate a secolului al XI-lea, cel mai probabil în perioada cuprinsă între anii 1050-1070[25].

---

[20] I. Barnea, *Dinogeția I*, p. 332; pentru reprezentarea Sfântului Nicolae pe sigiliile bizantine de la Dunărea de Jos, din secolele X-XII, vezi: Ion Bica, *Obiecte cu caracter creştin, din secolele X-XII, descoperite pe teritoriul Dobrogei*, în *Buletin ştiinţific. Seria: Teologie ortodoxă*, Piteşti, 7, 2002, 2, p. 47 (= în vol. *Studii bizantine*, Piteşti, 2003, p. 42).

[21] Pentru descrierea sigiliului, vezi: I. Barnea, în „SCIV", 3, 1952, p. 407; idem, *Relaţiile dintre aşezarea de la Bisericuța – Garvăn şi Bizanț în secolele X-XII*, în „SCIV", 4, 1953, 3-4, p. 646; idem, *À propos de la découverts de deux sceaux byzantins de Dinogetia*, în „Dacia NS", 2, 1958, p. 473-475; idem, *Dinogeția I*, p. 332-333; idem, *Monumente de artă creştină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Române*, în „Studii teologice", 10, 1958, 5-6, p. 303-304; idem, *DID*, III, p. 322; idem, în „Byzantina", 3, 1971, p. 165-166; idem, *Byzantinische Bleisigel aus Rumänien*, în „Byzantina", 13, 1985, p. 304, 305.

[22] M. Mordtmann, *Μολυβδόβουλλα βυζαντινὰ τῶν ἐπαρχιῶν Εὐρώπης*, în Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς, 17, 1883, p. 144/ nr. 1; J. Ebersolt, *Sceaux byzantins de Musée de Constantinople*, în „Revue numismatique", 1914, p. 325, nr. 310 apare o citire eronată a legendei; V. Laurent, *Bulletin de sigillographie byzantine*, în „Byzantion", 6, 1931, p. 791; N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, Bucarest, 1946, p. 70; I. Barnea, *DID*, III, p. 94.

[23] N. A. Mouchmov, *Noveotkriti srednovecovni peciate ot Bălgaria*, Izvestia-Institut, 5, 1828-1929, p. 241 apud Ion Barnea, *DID*, III, p. 94.

[24] I. Barnea, *DID*, III, p. 94.

[25] V. Zlatarski, *Molivdovulut na vesta Simeona, katepan na Podunaviete*, în „Šišicev Zbornik", Zagreb, 1929, p. 143-148; Eugen Stănescu, *Denumirile bizantine ale regiunii de la Dunărea de Jos (secolele X-XIII) şi sensul lor istoric*, în „SCIV", 19, 1968, 3, p. 473; P. Diaconu, *Istoria Dobrogei în unele lucrări străine recente (III)*, în „Revista de istorie", 30, 1977, 10, p. 1896; Ivan Jordanov – V. Tăpkova-Zaimova, *op. cit.*, p. 124; Ion Bica, *Rectificări şi discuţii referitoare la sigiliile lui „Simeon, vestis şi katepan de Paradounavon*, în

Tot în aşezarea bizantină de la Dinogeţia – Garvăn, în vara anului 1954, a fost descoperit un alt sigiliu de plumb, cu diametrul de 17 mm şi grosimea de 3-4 mm, aflat în stare bună de conservare. Pe aversul sigiliului se află reprezentat chipul Maicii Domnului, cu icoana lui Hristos în medalion, la piept, în atitudine de rugăciune, purtând pe cap vălul sfânt. De o parte şi de alta a capului se află iniţialele M Θ, prescurtarea la MP ΘΥ, întrebuinţată pentru Μ(ήτηρ) Θ(εοῦ). Pe revers sigiliul prezintă o scurtă legendă metrică în limba greacă, pe patru rânduri, cu litere mărunte în relief: Σφραγὶς Μιχαὴλ ποιμενάρχου 'Ρωσίας (Sigiliul lui Mihail, arhipăstorul Rosiei). Titularul sigiliului a fost identificat de sigilograful Ion Barnea cu mitropolitul Mihail al Kievului (1130-1145), ierarh de origine greacă. Prezenţa micului obiect în aşezarea dunăreană a fost pusă în legătură cu vreo scrisoare trimisă de ierarhul grec de la Kiev unui alt ierarh (cel mai probabil, unui episcop)[26]. Descoperirea acestui document sfragistic prezintă o importanţă deosebită pentru existenţa unei organizări bisericeşti pe teritoriul Dobrogei în secolul al XII-lea. Alături de alte documente arheologice (cruciuliţe duble – relicvar, o cruce engolpion de aur, o biserică de zid) întăreşte ideea că, în secolul al XII-lea, aşezarea de la Dinogeţia – Garvăn reprezenta sediul unei episcopii, dependentă de mitropolia de la Dorostolon (Dristra, azi Silistra, în Bulgaria)[27].

Sigilograful Ion Barnea a publicat, de asemenea, un număr însemnat de documente sfragistice bizantine găsite în nordul Dobrogei, la Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea)[28] şi Nufăru (jud. Tulcea)[29]. Dintre acestea, o importanţă istorică aparte o au cele două exemplare descoperite la Noviodunum, aparţinând împăratului Isaac al II-lea Anghelos (1185-1195). Prezenţa lor pe teritoriul Dobrogei, unde au ajuns probabil

vol *Studii bizantine*, Piteşti, 2003, p. 31-35, cu prezentarea problemei; idem, *Thema Paristrion (Paradounavon)...*, p. 96-98, 144.

[26] I. Barnea, *Sigiliul unui ierarh al Rosiei în aşezarea de la Garvăn*, în „SCIV", 7, 1956, 1-2, p. 189-195; idem, în „Dacia NS", 2, 1958, p. 475-478; idem, *Dinogeţia I*, p. 335-336; idem, *DID*, III, p. 324-325; idem, *Arta creştină în România*, 2 (secolele VII-XIII), Bucureşti, 1981, p. 230-231; în ceea ce priveşte cronologia, vezi o altă părere la P. Diaconu, Dacia NS, 35, 1992, p. 183-185.

[27] Emilian Popescu, *Ştiri noi despre istoria Dobrogei în secolul al XI-lea: Episcopia de Axiopolis*, în vol. *Monumente istorice şi izvoare creştine. Mărturii de străveche existenţă şi de continuitate a românilor pe teritoriul Dunării de Jos şi al Dobrogei*, Galaţi, 1987, p. 146, nota 60 (versiune engleză: *Notes on the History of Dobrudja in the 11th Century: The Bishopric of Axiopolis*, în vol. *Christianitas daco-romana. Florilegium studiorum*, Bucarest, 1994, p. 434, nota 60); I. Barnea, *DID*, III, p. 181 (vezi şi supra nota 26); Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, ediţia a II-a, Bucureşti, 1991, p. 233; Gh. Ştefan, *Dinogeţia I*, p. 380, Pavel Gheorghiev, *L'organisation religieuse dans les terres bulgares du nord-est après l'an 971*, în vol. *Dobrudža. Études ethno-culturelles*, Sofia, 1987, p. 154.

[28] I. Barnea, în „SCN", 4, 1968, p. 239-246; idem, în „SCN", 6, 1975, p. 159-162; idem, în „Pontica", 16, 1983, p. 264-266; idem, în „Pontica", 18, 1985, p. 246-247; idem, *Byzantinische Bleisiegel aus Rumänien*, în „Byzantina", 13, 1985, p. 300-302; idem, în „RESEE", 23, 1985, 1, p. 29-35; idem, *Noi contribuţii la istoria themei Paristrion (Paradounavon)*, în „SCIVA", 37, 1986, 3, p. 272-274; idem, în „Pontica", 23, 1990, p. 317-327; idem, *Les sceaux byzantins mis au jour à Noviodunum*, în „SBS", 2, 1990, p. 153-161, idem, în „SBS", 3, 1993, p. 55-61; idem, în „SBS", 4, 1995, p. 101-108; idem, în „SCIVA", 47, 1996, 2, p. 218-220; idem, *Noviodunum în lumina sigiliilor bizantine*, în „SCIVA", 48, 1997, 4, p. 353-360; idem, în „EBPB", 3, 1997, p. 93-97.

[29] I. Barnea, în „Pontica", 16, 1983, p. 267-269; idem, în „SCIVA", 37, 1986, 3, p. 270-272; idem, Pontica, 23, 1990, p. 327-331; idem, în „EBPB", 3, 1997, p. 97-98; idem, în „SBS", 4, 1995, p. 108-109.

cu vreun ordin al basileului, *„arată persistenţa themei Paristrion (Paradounavon) până către sfârşitul secolului al XII-lea“*[30].

Sigilii bizantine, provenite de pe teritoriul Dobrogei, au fost publicate în revistele de specialitate şi de alţi istorici din România: Petre Diaconu (sigilii găsite în aşezarea bizantină de la Păcuiul lui Soare)[31], Bucur Mitrea[32], H. Nubăr[33] şi Vasile Culică (sigilii comerciale)[34] şi Alexandru Barnea[35].

Sigilografia are un rol destul de însemnat pentru studierea istoriei Imperiului bizantin. Multe dintre documentele sfragistice – descoperite în timpul campaniilor arheologice sau întâmplător – aduc lumină în ceea ce priveşte transformările petrecute în diverse domenii ale vieţii bizantine (administrativ-militar, economic, ecleziastic).

---

[30] Idem, *Les sceaux byzantins mis au jour à Noviodunum*, în „SBS“, 2, 1990, p. 160; idem, *Noviodunum în lumina sigiliilor bizantine*, în „SCIVA“, 48, 1997, 4, p. 359.

[31] P. Diaconu, *Un sigiliu de plumb al lui Alexie I Comnenul descoperit la Păcuiul lui Soare*, în „SCN“, 4, 1968, p. 249-250; idem, *Un alt sigiliu al lui Constantin VII şi Zoe descoperit la Durostorum*, în „CCDJ“, 5-7, 1988-1989, p. 175-177; idem, *Un alt sigiliu al lui Constantin Theodorokanos*, în „Pontica“, 25, 1994, p. 359-361.

[32] B. Mitrea, *Un sigiliu de plumb al lui Ghermanos al II-lea, patriarh al Constantinopolului*, în „SCN“, 4, 1968, p. 253-263.

[33] H. Nubăr, *Un sigiliu bizantin descoperit la Histria*, în „SCIV“, 15, 1964, 1, p. 81-83.

[34] V. Culică, *Plumburi comerciale din cetatea romano-bizantină de la Izvoarele (Dobrogea)*, în „Pontica“, 8, 1975, p. 215-261; 9, 1976, p. 115-183; 12, 1979, p. 145-149.

[35] Al. Barnea, *Sigilii şi inscripţii din Dobrogea (sec. VI-VII)*, în „SCIVA“, 37, 1986, 2, p. 134-136.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XII**, 2003

CINSTIREA MAICII DOMNULUI PE TERITORIUL ROMÂNIEI ÎN LUMINA DOCUMENTELOR ARHEOLOGICE, SIGILOGRAFICE ŞI EPIGRAFICE (SECOLELE X-XIII)

ION BICA*

După victoria împăratului Ioan Tzimiskes din vara anului 971 împotriva alianţei bulgaro-kievene, Bizanţul îşi reinstalează autoritatea asupra teritoriilor de la Dunărea de Jos, regiunea anexată imperiului fiind organizată administrativ şi militar. În cadrul amplelor operaţiuni de reorganizare, bizantinii refac mai multe fortificaţii de pe linia Dunării (Dorostolon, Axiopolis, Capidava, Carsium, Berroe, Troesmis, Arrubium Dinogeţia, Noviodunum, Aegyssus) sau construiesc altele noi cum este, de exemplu, puternica cetate din insula Păcuiul lui Soare, unde instalează unităţi militare pentru apărarea provinciei. Situaţia creată de Ioan Tzimiskes la Dunărea de Jos a fost consolidată, mai apoi, de Vasile al II-lea Macedoneanul (976-1025), succesorul acestuia la conducerea imperiului care, la rândul său, a luat măsuri pentru fortificarea liniei Dunării, mai ales după anii 1001/1002, când bizantinii recuceresc teritoriile situate la nord de lanţul munţilor Balcani (Haemus). Astfel, administraţia constantinopolitană se instalează în regiunea dunăreană pentru o perioadă de aproape două secole. Începând cu veacul al XI-lea până către sfârşitul celui de-al XII-lea (1185/1186), teritoriul Dobrogei a făcut parte integrantă din cuprinsul katepanatului (ducatului) Paristrion (Paradounavon), al cărui conducător bizantin îşi avea reşedinţa în oraşul Dristra (Dorostolon, Silistra din zilele nostre)[1].

Reintrarea regiunii de la Dunărea de Jos în stăpânirea Bizanţului, în vara anului 971, reprezintă un moment important în intensificarea legăturilor comerciale între oraşele paristriene şi metropolele bizantine. Prin urmare asistăm la o nouă înflorire a vieţii economice din teritoriile situate la sus de fluviu. Obiecte de uz casnic, podoabe felurite, provenite din import, încep să fie întâlnite în mai toate aşezările de pe malul drept al Dunării[2]. Alături de alţi factori (dezvoltarea agriculturii şi a

* Facultatea de Teologie, Universitatea din Piteşti.

[1] N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, Bucarest, 1946; Ion Barnea – Ştefan Ştefănescu, *Din istoria Dobrogei III. Bizantini, români şi bulgari la Dunărea de Jos*, Bucureşti, 1971, p. 71-169; Gh. Mănucu-Adameşteanu, *Istoria Dobrogei în perioada 969-1204. Contribuţii arheologice şi numismatice*, Bucureşti, 2001; Ion Bica, *Thema Paristrion (Paradounavon) în istoriografia bizantină şi română*, Piteşti, 2003.

[2] Corina Nicolescu, *Aspecte ale relaţiilor culturale cu Bizanţul la Dunărea de Jos în secolele X-XIV*, în „Studii şi materiale de istorie medie", V, 1962, p. 11-12; Petre Diaconu, *À propos de la culture matérialle*

meşteşugurilor), această situaţie a contribuit la apariţia unor oraşe[3], până în prezent dispunând de dovezi certe doar pentru: Dristra (Dorostolon, Silistra)[4], Dinogeţia – Garvăn (com. Jijila, jud. Tulcea)[5], Vicina (cel mai probabil anticul Noviodunum, Isaccea de astăzi, jud. Tulcea)[6], precum şi înfloritoarea aşezare urbană din insula Păcuiul lui Soare (situată în mijlocul Dunării, la 18 km în aval de Silistra, jud. Constanţa)[7].

Consolidarea dominaţiei bizantine în regiunea Dunării de Jos, după evenimentele din vara anului 971, a reprezentat însă un moment important şi pentru teritoriul extra-carpatic[8]. Pe lângă misiunea lor militară, oraşele dunărene au avut şi o deosebită importanţă comercială. În această vreme, ele vor fi reprezentat adevărate centre de tranzit, mărfurile aduse pe Dunăre fiind redistribuite atât în interiorul Dobrogei, cât şi la nord de fluviu[9]. Astfel, în secolele X-XII, asistăm la „difuzarea culturii bizantine în noua sa formă pe tot teritoriul de la nordul Dunării"[10]. Dobrogea constituind o adevărată „punte de legătură între lumea românească de la nordul marelui fluviu, lumea bizantină şi cea balcanică"[11].

Între obiectele de cult cu caracter creştin descoperite pe teritoriul Dobrogei, o categorie importantă o formează cruciuliţele care se purtau agăţate la gât, atârnând pe piept, de unde denumirea de „cruciuliţe pectorale" sau „cruciuliţe engolpion". Astfel de piese încep să circule pe teritoriul dintre Dunăre şi Marea Neagră în perioada de la sfârşitul secolului al X-lea, cunoscând o mare răspândire în secolele XI-XII[12]. Cruci

byzantine au Bas-Danube aux Xe-XIIe siècles, în *Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines*. IV. Histoire, Athena, 1980, p. 97-102; Gabriel Custurea, *Schimburi economice în regiunea danubiano-pontică în secolele VIII-XI*, în „Pontica", XXIV, 1991, p. 384.

[3] Michaelis Attaliotae, *Historia*, opus Wladimiro Bruneto de Presle, Instituti Gallici Socio, inventum, correctum, recognovit Immanuel Bekkerus, Bonn, 1835 (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae); *Fontes Historiae Daco-Romanae. III. Scriitori bizantini (sec. XI-XIV)*, publicate de Al. Elian şi N. S. Tanaşoca, Bucureşti, 1975, p. 72-73 (*FHDR*, mai departe).

[4] Anne Comnène, *Alexiade (Règne de l'empereur Alexis Ier Comnène, 1081-1118)*, texte établi et traduit par Bernard Leib, Paris, II, III,; *FHDR*, III, p. 100-101; cf. Silvia Baraschi, *Izvoare scrise privind aşezările dobrogene de pe malul Dunării în secolele XI-XIV*, în „Revista de istorie", 34, 2, p. 313.

[5] Gh. Ştefan, în *Dinogeţia I*, p. 378; P. Diaconu, *Consideraţii generale asupra aşezărilor cu caracter urban de la Dunărea de Jos (sec. X-XI)*, în "Cultură şi civilizaţie la Dunărea de Jos", Călăraşi, II, 1986, p. 224-225.

[6] Anne Comnène, *op. cit.*, VI, XIV, 1; *FHDR*, III, p. 89; cf. Silvia Baraschi, *op. cit.*, p. 314, 316; pentru localizarea acestui oraş, vezi: Ioan Rămureanu, *Mitropolia Vicinei şi rolul ei în păstrarea ortodoxiei în ţinuturile româneşti*, în vol. *De la Dunăre la mare. Mărturii istorice şi monumente de artă creştină*, Galaţi, 1977, p. 153-154, cu prezentarea problemei şi o bogată bibliografie; o altă părere la Petre Diaconu, *Despre localizarea Vicinei*, în „Pontica", 3, 1970, p. 275-294, unde pledează pentru localizarea Vicinei la Păcuiul lui Soare.

[7] P. Diaconu, *Consideraţii generale...*, p. 224-225; Silvia Baraschi, *Câteva accente la istoria aşezării de la Păcuiul lui Soare*, în "Cultură şi civilizaţie la Dunărea de Jos", Călăraşi, III-IV, 1987, p. 128.

[8] Dan Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-danubiană şi Bizanţul în veacurile V-XI*, Ed. Junimea, Iaşi, 1981, p. 53-54.

[9] Dumitru Vâlceanu, în *Păcuiul lui Soare I*, p. 179; Corina Nicolescu, *Moştenirea artei bizantine în România*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1971, p. 30.

[10] Corina Nicolescu, *Lumea românească şi Bizanţul în secolele XIII-XV*, în vol. *Cultura bizantină în România. Expoziţie organizată cu prilejul celui de-al XIV-lea Congres internaţional de studii bizantine*, Bucureşti, 1974, p. 55.

[11] Idem, *Moştenirea artei bizantine...*, p. 36, cf. Idem, *Lumea românească şi Bizanţul...*, p. 55.

[12] Oana Damian – Paul Damian, *Éléments chrétiens de l'époque byzantine au Bas-Danube*, în „Pontica", XXVIII-XXIX, 1995-1996, p. 233; Gh. Mănucu Adameşteanu, *Elemente de cultură bizantină la Gurile Dunării*, în „Peuce", IX, 1984, p. 380.

engolpion (simple şi duble – relicvar) au fost descoperite în mai multe localităţi de pe teritoriul Dobrogei: Păcuiul lui Soare (jud. Constanţa)[13], Capidava (com. Topalu, jud. Constanţa)[14], Carsium (Hârşova, jud. Constanţa)[15], Berroe (Piatra Frecăţei, jud. Tulcea)[16], Arrubium (Măcin, jud. Tulcea)[17], Dinogeţia (Garvăn, com. Jijila, jud. Tulcea)[18], Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea)[19], Nufăru (comună situată pe braţul Sfântul Gheorghe, la 12 km în aval de oraşul Tulcea)[20], Bisericuţa (com. Jurilovca, jud. Tulcea)[21], Valul lui Traian (jud. Constanţa)[22], Constanţa[23]. Asemenea obiecte de cult, lucrate din argint sau bronz, au fost descoperite atât pe teritoriul Moldovei – Adjud (jud. Vrancea), Dăneşti (jud. Vaslui), Bâtca Doamnei (jud. Neamţ), Şuletea (jud. Vaslui), Focuri (jud. Iaşi), Lunca (jud. Botoşani)[24] – cât şi în alte localităţi de pe teritoriul României – Câmpulung (jud. Argeş)[25], Bratei (jud. Sibiu), Dăbâca şi Moldoveneşti (jud. Cluj), Hoghiz (jud. Braşov), Socodor (jud. Arad)[26]. Cele mai multe cruciuliţe engolpion (mai ales cele duble – relicvar) sunt de provenienţă constantinopolitană[27], numai o parte din categoria cruciuliţelor simple fiind lucrate în unele ateliere locale[28]. Acestor exemplare de tip bizantin li se adaugă un număr

---

13 P. Diaconu, în *Păcuiul lui Soare I*, p. 160-161; idem, *Obiecte de podoabă şi de cult*, în *Păcuiul lui Soare II*, p. 125-129; Oana Damian – Paul Damian, *op. cit.*, p. 234-235, cu bibliografia de la nota 3; I. Barnea, în „ST", XII, 1960, 3-4, p. 220-221; idem *Arta creştină*, p. 160-180.

14 Gh. Mănucu Adameşteanu, *op. cit*, p. 375-376; I. Barnea, *Arta creştină*, p. 156-159.

15 Gh. Mănucu Adameşteanu, *Cruci relicvar de tip bizantin descoperite în sudul Dobrogei*, în „Pontica", XXV, 1992, p. 349-351.

16 I. Barnea, *DID*, III, p. 318; Gh. Mănucu Adameşteanu, *Elemente de cultură...*, p. 376-377.

17 I. Barnea, *op. cit.*, p. 318; idem, *Arta creştină*, p. 154-155.

18 Idem, *Dinogeţia I*, p. 357-362; idem, *Arta creştină*, p. 128-144; Ioan Vasiliu, *Săpăturile de la Dinogeţia (1982-1985)*, în „Peuce", X, 1991, p. 376.

19 Gh. Mănucu Adameşteanu, *op. cit.*, p. 377-379; I. Barnea, *Arta creştină*, p. 146-153; Ioan Vasiliu, *Cercetările arheologice întreprinse în cimitirul feudal timpuriu (secolele X-XII) de la Isaccea*, în "Materiale şi cercetări arheologice", XV, 1980, p. 486.

20 Gh. Mănucu Adameşteanu, *op. cit*, p. 379-380; Oana Damian – Paul Damian, *op. cit.*, p. 233 (cu bibliografia de la nota 4), 235-238.

21 P. Nicorescu, *Un croix – reliquaire de Dobroudja*, în *În memoria lui Vasile Pârvan*, Bucureşti, 1934, p. 222-226; I. Barnea, *Arta creştină*, p. 154-155.

22 Gh. Mănucu Adameşteanu, *Cruci relicvar de tip bizantin...*, p. 349, 253.

23 *Ibidem*, p. 349-350.

24 I. Barnea, *Arta creştină*, p. 187-203; idem, *Creştinismul pe teritoriul Moldovei în secolele III-XIII*, în „BOR", CVI, 1988, 1-2, p. 129-131; Dan Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană...*, p. 71; idem, *Creştinismul la est de Carpaţi de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iaşi, 1991, p. 91-92, 99-100; Ilie Gatrinoiu, *Influenţa bizantină asupra teritoriului Moldovei în secolele VIII-XIII, în lumina izvoarelor literare, arheologice şi numismatice*, în „BOR", CIII, 1985, 1-2, p. 127; Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Bucureşti, 1982, p. 107-108; idem, *Piese de cult din regiunile carpato-dunărene în secolele X-XV*, în „AMV", III (LXIX), 4-7, p. 71-74.

25 Octavian Mărculescu, *O cruce pectorală bizantină găsită la Câmpulung*, în „BOR", 93, 1975, 3-4, p. 356-359.

26 Dan Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană...*, p. 71.

27 P. Diaconu, *Păcuiul lui Soare I*, p. 161; Gh. Mănucu Adameşteanu, *Elemente de cultură bizantină...*, p. 381; Oana Damian, Paul Damian, *op. cit.*, p. 244; Dan Gh. Teodor, *Creştinismul la est de Carpaţi...*, p. 92; V. Spinei, *Piese de cult din regiunile carpato-dunărene...*, p. 73.

28 P. Diaconu, *op. cit.*, p. 161; I. Barnea, *DID*, III, p. 318; Gh. Mănucu Adameşteanu, *op. cit.*, p. 381; Oana Damian, Paul Damian, *op. cit.*, p. 243; Oana Damian, *Despre un atelier de confecţionat piese de plumb de la Păcuiul lui Soare*, în „Pontica", XXV, 1992, p. 315, 318.

însemnat de cruci relicvar de factură kieveană, descoperite, mai ales, pe teritoriul Moldovei[29].

Pe majoritatea crucilor duble – relicvar din secolele XI-XIII, în mod special pe cele de proveniență bizantină, Maica Domnului este reprezentată în atitudine de rugăciune (orantă). Asemenea exemplare au fost descoperite în mai multe localități: Păcuiul lui Soare (jud. Constanța, 7 ex.)[30], Capidava (com. Topalu, jud. Constanța, 2 ex.)[31], Carsium (Hârșova, jud. Constanța, 1 ex.)[32], Arrubium (jud. Tulcea, 1 ex.)[33], Dinogeția (Garvăn, jud. Tulcea, 3 ex.)[34], Bisericuța (com. Jurilovca, 1 ex.)[35], Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea, 2 ex.)[36], Valul lui Traian (jud. Constanța, 1 ex.)[37], Câmpulung (jud. Argeș, 1 ex.)[38], Adjud (jud. Vrancea, 1 ex.)[39], Dănești (jud. Vaslui, 1 ex.)[40], Lunca (jud. Botoșani, 1 ex.)[41]. Alte cruci engolpion, pe fața principală, alături de imaginea lui Hristos răstignit, prezintă lateral (dreapta sau stânga), în medalion, bustul nimbat al Maicii Domnului – Păcuiul lui Soare (2 ex.)[42], Dinogeția – Garvăn (2 ex.)[43], Bâtca Doamnei (Piatra Neamț, 1 ex.)[44]. Crucile duble – relicvar de factură kieveană sau veche rusească, în general, cele aparținând tiparului A, poartă în mijloc imaginea Maicii Domnului cu pruncul Iisus pe brațul stâng. Asemenea obiecte au fost descoperite în mai multe localități din județul Botoșani (Fundul Herții, Ibănești, Brăești, Botoșani, Vorniceni)[45], precum și la Cucuteni – Băiceni (jud. Iași)[46], Belcești (jud. Iași)[47], Piatra-Neamț[48], Codăești (jud. Vaslui)[49], Zaharești (jud. Suceava)[50],

---

[29] V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV...*, p. 234; idem, în „TV", III (LXIX), 4-7, p. 74-80; I. Barnea, în „BOR", CVI, 1988, 1-2, p. 132-135; Dan Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați...*, p. 100-102; Emilian Popescu, *Câteva date privind relațiile dintre Biserica Dobrogei și a Moldovei cu Biserica Rusă, în secolele XII-XIV*, în „ST", XLIII, 1991, 3, p. 108-113.

[30] I. Barnea, *Arta creștină*, p. 164-165, (fig. 2/b), 166-167 (fig. 1/b, 2/b), 168-169 (fig. 2), 178-179 (fig. 1); P. Diaconu, *Urme vechi creștine descoperite în sud-vestul Dobrogei*, în „BOR", 81, 1963, 5-6, p. 552-553; idem, *Păcuiul lui Soare II*, p. 129; Oana Damian – Paul Damian, *op. cit.*, p. 235.

[31] I. Barnea, *op. cit.*, p. 156 (fig. 2/a, b), Maica Domnului poartă maphorion și nimb, 158-159.

[32] Gh. Mănucu Adameșteanu, *Cruci relicvar de tip bizantin...*, p. 349.

[33] I. Barnea, *op. cit.*, p. 154, reprezentarea este destul de îngrijită.

[34] *Ibidem*, p. 138-138 (fig. 1/b), 140-141 (fig. 1-2), 142-143 (fig. b); idem, *Dinogeția I*, p. 360, 361 (fig. 192/8, 14), 362, 363 (fig. 193/1, 2, 6b); pe exemplarul întreg, Maica Domnului este încadrată de busturile celor patru evangheliști.

[35] Idem, *Arta creștină*, p. 154.

[36] *Ibidem*, p. 146-147 (fig. 2), Maica Domnului reprezentată din față, cu nimb în jurul capului, îmbrăcată în veșmânt lung și cu mâinile înălțate de-a lungul pieptului în semn de rugăciune, 150-151.

[37] Gh. Mănucu Adameșteanu, *op. cit.*, p. 349-350, 353.

[38] Octavian Mărculescu, *op. cit.*, p. 356.

[39] I. Barnea, *Arta creștină*, p. 186 (fig. 1/.b); idem, în „BOR", CVI, 1988, 1-2, p. 129; Dan Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați...*, p. 92, 136 (fig. 18/6).

[40] I. Barnea, *Arta creștină*, p. 186-187 (fig. 2), Maica Domnului este reprezentată într-un stil ce caută să fie cât mai realist.

[41] Idem, în „BOR", 106, 1988, 1-2, p. 131; Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 99 (fig. 24/2).

[42] I. Barnea, *Arta creștină*, p. 168-169 (fig. 1), 176-177.

[43] *Ibidem*, p. 142-143, 152, 153.

[44] *Ibidem*, p. 188-189 (fig. b); idem, în „BOR", 106, 1988, 1-2, p. 130; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 99, 142 (fig. 24/1); V. Spinei, în „TV", III, (LXIX), 1993, 4-7, p. 74 (fig. 1/3).

[45] I. Barnea, *Arta creștină*, p. 190-195; idem, în „BOR", 106, 1988, 1-2, p. 132-124; V. Spinei, *op. cit.*, p. 77; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 100.

[46] Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 100.

[47] *Ibidem*, p. 100.

[48] I. Barnea, *Arta creștină*, p. 202-203; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 100; V. Spinei, *op. cit.*, p. 77.

Brădăţel (jud. Suceava)[51], Siret (jud. Suceava)[52]. Pe un exemplar descoperit la Saschiz (jud. Mureş), Maica Domnului este reprezentată ţinând în ambele mâini brâul sfânt[53], iar pe altul de la Cândeşti (jud. Neamţ) este înfăţişată purtând un nimb cruciger[54].

Maica Domnului bust, purtând maphorion, în atitudine orantă este reprezentată şi pe reversul unui medalion bizantin din email cloisonée, descoperit în apropierea zidurilor cetăţii de la Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea) şi datat în epoca Comnenilor (1081-1185)[55].

O importanţă deosebită în tratarea subiectului prezintă sigiliile bizantine – mici bucăţi de plumb care pecetluiau corespondenţa adresată unor funcţionari ai Imperiului (civili, militari, ecleziastici). Pe teritoriul dintre Dunăre şi mare asemenea obiecte au fost găsite, cu prilejul cercetărilor arheologice sau fortuit, în următoarele localităţi: Constanţa[56], Nufăru (jud. Tulcea)[57], Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea)[58], Dinogeţia – Garvăn (jud. Tulcea)[59], Păcuiul lui Soare (jud. Constanţa)[60], Dervent (jud. Constanţa)[61], Călăraşi[62], Dorostolon (Dristra, Silistra din zilele noastre)[63].

---

49 Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 101; V. Spinei, *op. cit.*, p. 77.
50 Dan. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 101.
51 *Ibidem*, p. 101.
52 *Ibidem*, p. 101.
53 I. Barnea, *Arta creştină*, p. 208-209.
54 *Ibidem*, p. 200-201 (fig. b).
55 Florin Topoleanu, *Medalion bizantin din "email cloisonée" descoperit la Noviodunum*, în „BOR", 107, 1989, 11-12, p. 140 (plan'a 2).
56 I. Barnea, *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea*, în „SCN", III, 1960, p. 323-324; idem, *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea*, în „Pontica", XVI, 1983, p. 269-271; idem, *Unedierte byzantinische Bleisiegel aus Tomis-Constanţa*, în „Pontica", XXV, 1992, p. 295-296.
57 Idem, *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea*, în „Pontica", XVI, 1983, p. 267-269; idem, *Sceaux byzantins du Nord de la Dobroudja*, în „RESEE", XXIII, 1985, 1, p. 34-35; idem, *Noi contribuţii la istoria themei Paristrion (Paradounavon)*, în „SCIVA", 37, 1986, 3, p. 270-272; idem, *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea (III)*, în „Pontica" XXIII, 1990, p. 327-331; idem, *Sceaux byzantins inédits de Dobroudja*, în „SBS", 4, 1995, p. 108-109; idem, *Sigilii bizantine din Dobrogea*, în „SCIVA", 47, 1996, 2, p. 215-219; idem, *Sceaux byzantins inédits de Dobroudja*, în „EBPB", III, 1997, p. 97-98.
58 Idem, *Sigilii bizantine de la Noviodunum*, în „SCN", IV, 1968, p. 239-246; idem, *DID*, III, p. 322, 324; idem, *Sigilii bizantine de la Noviodunum (II)*, în „SCN", VI, 1975, p. 159-162; idem, în „Pontica", XVI, 1983, p. 264-266; idem, în „RESEE", XXIII, 1985, 1, p. 29-33; idem, *Sceaux byzantins inédits de Dobroudja*, în „RESEE", XXIV, 1986, 2, p. 117-118; idem, în „Pontica", XXIII, 1990, p. 317-327; idem, *Sceaux byzantins mis au jour à Noviodunum*, în „SBS", 2, 1990, p. 153-161; idem, în „SBS", 3, 1993, p. 55-61; idem, în „SBS", 4, 1995, p. 104-108; idem, în „SCIVA", 47, 1996, 2, p. 218-219; idem, *Noviodunum în lumina sigiliilor bizantine*, în „SCIVA", 48, 1997, 4, p. 153-161; idem, în „EBPB", III, 1997, p. 93-97.
59 Idem, *Sigiliul unui ierarh al Rosiei în aşezarea de la Garvăn*, în „SCIV", 7, 1956, 1-2, p. 189-195; idem, *À propos de la découverte de deux sceaux byzantins de Dinogetia*, în „Dacia NS", II, 1958, p. 473-478; idem, *Sigilii de plumb bizantine*, în *Dinogeţia I*, p. 332-336; idem, *DID*, III, p. 324-325.
60 Idem, în „SCN", III, 1960, p. 327-329; P. Diaconu, *Un sigiliu al lui Alexie I Comnenul descoperit la Păcuiul lui Soare*, în „SCN", IV, 1968, p. 249-250; I. Barnea, *DID*, III, p. 322, 324; idem, în „Pontica", XXIII, 1990, p. 331-332; P. Diaconu, *Un alt sigiliu al lui Constantin Theodorokanos*, în „Pontica", XXV, 1992, p. 359-361.
61 I. Barnea, în „SCN", III, 1960, p. 326-327; idem, *Sceaux de deux gouverneurs inconus du thème de Paristrion*, în „Dacia NS", VIII, 1964, p. 245-246.
62 I. Mititelu – I. Barnea, *Sigilii de plumb bizantine din regiunea Dunării de Jos*, în „SCIV", 17, 1966, 1, p. 43-44; I. Barnea, *Noi sigilii bizantine de la Dunărea de Jos*, în „SCIV", 17, 1966, 2, p. 277-297.
63 Pericle Papahagi, *Sceaux de plombs byzantins inédits trouvés à Silistrie*, în „Byzantion", VII, 1932, 1, p. 321-331; N. Bănescu – P. Papahagi, *Plombs byzantins découverts à Silistrie*, în „Byzantion", X, 1935, 2, p. 601-606; I. Mititelu – I. Barnea, în „SCIV", 17, 1966, 1, p. 43-50; I. Barnea, în „SCIV", 17, 1966, 2, p. 277-

Majoritatea sigiliilor bizantine descoperite în Dobrogea, datate în secolele X-XII, au pe una din fețe înscris numele funcționarului și titulatura acestuia, iar pe cealaltă o reprezentare iconografică[64]. Maica Domnului, bust, în cerc perlat, văzută din față, cu medalionul lui Iisus Hristos la piept, apare pe anumite sigilii descoperite la Dorostolon (Silistra, 2 ex.)[65], Nufăru (jud. Tulcea, 3 ex.)[66], Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea, 2 ex.)[67], Dobrogea, loc necunoscut)[68]. Pe alte documente sfragistice, Sfânta Fecioară este reprezentată tot bust și cu medalionul lui Hristos la piept, însă, în atitudine orantă - Dorostolon (1 ex.)[69], Dinogeția – Garvăn (1 ex.)[70], Noviodunum (1 ex.)[71], Nufăru (1 ex.)[72], Dobrogea (1 ex.)[73]. Pe un sigiliu de plumb, provenind din Dobrogea (loc necunoscut), relativ bine păstrat, dar rupt în două pe axul longitudinal al canalului sforii și perforat în marginea de sus, apare pe avers imaginea Maicii Domnului cu pruncul Iisus în brațe, șezând pe un tron larg[74].

Izvoarele epigrafice – al căror număr este în continuă creștere, în ultimele decenii – ne oferă și ele amănunte care ajută, cât de cât, să conturăm o imagine a răspândirii cultului Maicii Domnului în rândul populației autohtone (protoromâne) din regiunea carpato-danubiano-pontică, în secolele X-XIII. Numele prescurtat al Maicii Domnului, întâlnit sub diferite forme – MΘ = M(ήτηρ) Θ(εοῦ), MP ΘΥ = M(ήτη)ρ Θ(εο)ῦ sau MP Θ = M(ήτη)ρ Θ(εοῦ) – apare pe un urcior descoperit la Capidava (com. Topalu, jud. Constanța)[75], pe anumite cruci engolpion – Capidava (3 ex.)[76], Noviodunum (1 ex.)[77], Dinogeția – Garvăn (1 ex.)[78], Dănești (jud. Vaslui)[79], Bâtca Doamnei (Jud. Neamț 1 ex.)[80], Brăești (jud. Botoșani, 1 ex.)[81], Saschiz (jud. Mureș, 1 ex.)[82] – precum și pe sigilii[83]. De asemenea, documentele sfragistice

297; idem, *Sigilii bizantine de la Durostorum – Dorostolon*, în „Pontica", XV, 1982, p. 201-211; idem, în „Pontica", XXIII, 1990, p. 332-333; idem, în „SBS", 3, 1993, p. 65-67; idem, în „SBS", 4, 1995, p. 109-110.

64 Ion Bica, *Obiecte cu caracter creștin descoperite pe teritoriul Dobrogei (secolele X-XII)*, în *Buletin științific. Seria: Teologie ortodoxă*, Pitești, 7, 2002, 2, p. 193-197 (= *Studii bizantine*, Pitești, 2003, p. 42-43); idem, *Thema Paristrion (Paradounavon)...*, p. 181-186.

65 I. Barnea, în „Pontica", XV, 1982, p. 207/ nr.6, 211/ nr. 9.

66 Idem, în „Pontica", XVI, 1983, p. 268/nr. 5; idem, în „Pontica", XVIII, 1985, p. 245/ nr. 8; idem, în „Pontica", XXIII, 1990, p. 331/ nr. 18.

67 Idem, în „SBS", 4, 1995, p. 105/ nr. 12, 107/ nr. 17, Maica Domnului apare așezată pe un tron.

68 Idem, în „RESEE", XXIV, 1986, 2, p. 122/ nr. 6.

69 Idem, în „SBS", 4, 1995, p. 110/ nr. 20, Maica Domnului este reprezentată în picioare.

70 Idem, *Dinogeția I*, p. 335, Maica Domnului poartă pe cap vălul sfânt (ἡ ἁγία σκέπη); idem, *Arta creștină*, p. 230-231, sigiliul aparține lui *"Mihail, arhipăstorul Rosiei"*.

71 Idem, în „Pontica", XXIII, 1990, p. 326/nr. 15, fără medalionul lui Hristos la piept.

72 Idem, în „Pontica", XVIII, 1985, p. 242/nr. 7.

73 Idem, în „RESEE", XXIV, 1986, 2, p. 121/ nr. 5.

74 Idem, *Arta creștină*, p. 232-233, sigiliul aparține lui Ghermanos al II-lea, patriarhul Constantinopolului (1222-1240).

75 Adrian Rădulescu, *Un atestat străromânesc la Capidava*, în „Pontica", IV, 1970, p. 265; I. Barnea, *Arta creștină*, p. 44; *IGLR*, p. 236/ nr. 228.

76 I. Barnea, *op. cit.*, p. 156-157.

77 *Ibidem*, p. 150-157.

78 *IGLR*, p. 274/ nr. 263.

79 I. Barnea, *Arta creștină*, p. 186-187; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 92, 136 (fig. 18/6); *IGLR*, p. 405/ nr. 446.

80 I. Barnea, în „BOR", CVI, 1988, 1-2, p. 130; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 99, 142 (fig. 24/1); *IGLR*, p. 404/ nr. 445.

81 I. Barnea, *Arta creștină*, p. 194-195.

82 *Ibidem*, p. 208-209, exemplarul face parte din categoria crucilor kievene sau vechi rusești de tipul B.

(sigilografice) poartă formule greceşti adresate Maicii Domnului, de genul: + Θεοτόκε βοήθειά (Născătoare de Dumnezeu, ajută)[84] sau Βοήθει Μήτηρ τῷ σῷ δούλω (Maica Domnului, ajută pe robul tău)[85]. O cruce dublă – relicvar din bronz (sec. XI-XII), descoperită în anul 1960, în nivelul locuinţelor de suprafaţă de la Dinogeţia – Garvăn, care are reprezentat la extremităţile orizontale chipul Maicii Domnului şi, respectiv, al Sfântului Ioan Evanghelistul, are incizate următoarele inscripţii: Ἴδε ὁ Υ(ἱός)σοῦ (Iată fiul tău) şi Ἴδε ἡ Μ(ήτηρ)σοῦ (Iatăă mama ta (*Evanghelia după Ioan*, XIX, 26-27)[86].

Pe lângă obiecte incizate cu inscripţii greceşti, pe teritoriul României au fost descoperite – în timpul cercetărilor arheologice sau fortuit – şi inscripţii al căror text este redat în limba slavă veche. În mod special, pe unele engolpioane de factură kieveană (tip B) care au pe una din jumătăţi imaginea Sfintei Fecioare, apare frecvent inscripţia slavonă prescurtată: *„Sfântă Născătoare de Dumnezeu, ajută-ne"*, plasată de o parte şi de alta[87].

Reinstalarea şi consolidarea dominaţiei constantinopolitane în regiunea Dunării de Jos, în vara anului 971, a contribuit, între altele, la dezvoltarea vieţii bisericeşti, nu numai în teritoriul cuprins între Dunăre şi Marea Neagră (Dobrogea), ci chiar şi dincolo de fluviu, în regiunile intra şi extra-carpatice. Diferite obiecte de cult, provenite din Bizanţ, pătrund pe cale comercială, prin intermediul oraşelor apărute în această vreme de-a lungul Dunării (Vicina, Dinogeţia – Garvăn, Dorostolon), până în cele mai îndepărtate colţuri ale teritoriului românesc. Studierea mai atentă a acestor documente – scoase la iveală cu prilejul cercetărilor arheologice sau fortuit – arată că, în secolele X-XIII, Sfânta Fecioară Maria se bucura de o deosebită cinstire în rândul populaţiei creştine autohtone (protoromâne, vlahe).

Abrevieri

I. Barnea, *Arta creştină* = I. Barnea, *Arta creştină în România, 2 (secolele VII-XIV)*, Bucureşti, 1981

DID, III = Ion Barnea – Ştefan Ştefănescu, *Din istoria Dobrogei.* Bizantini şi bulgari la Dunărea de Jos, Bucureşti, 1971

Dinogeţia I = Gh. Ştefan, Maria Comşa, Eugen Comşa, *Dinogeţia.* I. Aşezare feudală timpurie la Bisericuţa – Garvăn, Bucureşti, 1967 (Biblioteca de Arheologie, XIII)

---

[83] N. Bănescu, în „Byzantion", VII, 1927, 1, p. 323/ nr. 3; N. Bănescu – P. Papahagi, în „Byzantion", X, 1935, 2, p. 605/ nr. 4; I. Barnea, în „SCIV", 7, 1956, 1-2, p. 189; idem, *Dinogeţia I*, p. 335; idem, în „SCIV", 17, 1966, 2, p. 291/ nr. 18; idem, *Arta creştină*, p. 230-231; idem, în „Pontica", XV, 1982, p. 207/ nr. 6, 211/ nr. 9; idem, în „RESEE", XXIV, 1982, 2, p. 121/ nr. 5; idem, în „Pontica", XVI, 1983, p. 268/ nr. 5; idem, în „Pontica", XVIII, 1985, p. 242/ nr. 7, 245/ nr. 8; idem, în „RESEE", XXIV, 1986, 2, p. 122/ nr. 6; idem, în „Pontica", XXIII, 1990, p. 326/ nr. 15, 331/ nr. 18; idem, în „SBS", 4, 1995, p. 105/ nr. 12, 107/ nr. 17, 110/ nr. 20.

[84] I. Barnea, în „SCN", III, 1960, p. 328/ nr. 4.

[85] I. Barnea, în „SCIV", 17, 1966, 2, p. 291/ nr. 18; P. Diaconu, în „Pontica", XXV, 1992, p. 359.

[86] I. Barnea, *Arta creştină*, p. 142-143; *IGLR*, p. 273/ nr. 262.

[87] I. Barnea, *op. cit.*, p. 152-153, 200-201; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 101; V. Spinei, în „TV", III (LXIX), 1993, 4-7, p. 78.

IGLR = Emilian Popescu, *Inscripţiile greceşti şi latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, Bucureşti, 1976
Păcuiul lui Soare I = Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *Păcuiul lui Soare*. Cetatea bizantină, vol. I, Bucureşti, 1972
Păcuiul lui Soare II = Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *Păcuiul lui Soare*. Aşezare medievală (secolele XIII-XIV), vol. II, Bucureşti, 1977.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XII, 2003**

TOPONIMIA ÎN AJUTORUL ISTORIEI. NUCŞOARA, 478 ANI

CONSTANTIN CÂRSTOIU*

Prezentă în istoria localităţilor pe care neamul se bazează, **Nucşoara** de Muscel, judeţul Argeş, număra 478 de ani la 4 iulie 2004. Primul document atestându-i existenţa vine din „Cuptor“ 1526. Îl emitea Radu de la Afumaţi, domn al Ţării Româneşti în (1522–1523, 1524, 1524-1525 şi 1525-1529). În limbajul vremii, actul citat mai jos consemna şi numele unui sat al comunei, **Slatuni** (în realitate: Slatina, unde acum se află Tabăra şcolară de vară având caracter interjudeţean). Dar iată conţinutul zapisului[1] de început al acestei aşezări pe răbojul dăinuirii:

Din mila lui Dumnezeu, Io, Radul Voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiul marelui şi preabunului Radul Voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele sfintei mânăstiri de la Corbii de Piatră[2]*, hramul preasfintei, curatei şi prea binecuvântatei stăpânei noastre şi pururea fecioară Maria şi monahiei Magdalina, ca să-i fie în Valea Oraşului*[3]*, de unde a stat Cărjău*[4]*, până la râu, şi de unde a stat Cărjău, până la bradul din Slatuni, iar de aci, până la piscul lui Cernat în sus, până în munte, iar de aci, până în munte şi muntele tot, iar de la râul lui Cernat, peste Pleşa*[5] *şi Pleşa toată; pentru că îi este veche şi dreaptă dedină, ocină.*

Iar după aceea, a avut pâră monahia Magdalina cu Mircan, şi cu Nan, şi cu Radul, şi Barbul. Astfel, domnia mea am dat lui Mircan şi cetei (drujina – în original) *lui lege 12 boieri. Astfel, când a fost la zi, Mircan şi ceata lui n-au putut să aducă pe cei 12 boieri, ci au rămas de lege, ci au dat aceşti boieri mai sus zise sfintei mânăstiri. Şi hotarnic le-a fost Dragomir, fratele...*[6].

....

[1] *Documente privind istoria României*, B, veacul XVI, Bucureşti, Editura Academiei R. P. R., 1951, vol. II, pag 21, actul 18, respectiv (pentru textul din 25 iunie 1547), D. I. R., idem, p. 360, actul 377.

[2] Vechi nume al comunei Corbi, consemnând adevărul că acest locaş religios a fost durat în cremenea de peste Râul Doamnei - versantul tehnic stâng.

[3] Probabil punct al traseului care începea cu Podul din Sboghiţeşti (astfel grafiat oficial şi astăzi), peste Râul Doamnei („La Nistor“), continuând cu Valea Bradului, Grădina Şcolii (SE-S), Poiana lui Dinică (E), Poduri pe care nucşorenii mergeau la Câmpulung-Muscel, în exprimarea lor: „la oraş“ (izlazul păstrează toponimicul „Drumul Oraşului“). *Indicele de nume şi localităţi* al aceleiaşi lucrări citate menţionează: *moşie lângă satul şi mânăstirea Corbi.*

[4] Cârjău, stăpân al unor domenii locale. Numele care urmează – Cernat – este al apei care se varsă către Slatina în Râul Doamnei. Pe coastele muntelui omonim au fost multă vreme efectuate exploatări forestiere.

[5] Pleaşa. În *Documenta Romaniae Historica*, vol. XXI, p. 492, actul 42: *toponimic la Valea Oraşului, jud. Muscel, lângă Corbi.* Nucşorenii îi zic astfel înălţimii care flanchează Râul Doamnei în apropiere de „Podul lui Ştefan“, înspre Slatina, pe dreapta, către „Bolovanu“, vizavi de locuinţele rudarilor din Sboghiţeşti.

[6] Locuri în care documentul original este rupt, textul neputând fi, deci, transcris.

Şi iar să-i fie în Bujoară[7] *partea*[8]*..., pentru că iar îi este...*[9] *veche şi dreaptă ocină.*

Şi după aceea, iarăşi a avut monahia Magdalina pâră cu Ratea, nepotul lui Mănăilă. Astfel, a luat Ratea 12 boieri, să jure că această ocină i-a fost vândută lui de Mogoş şi de Cărjău. Însă i-a fost dată să se hrănească cât va fi în viaţă Mănăilă, iar după moartea lui Mănăilă, să fie ocină iarăşi a lui Cărjău şi a lui Mogoş; şi Ratea a rămas iarăşi de lege. Şi a făcut o carte fără ispravă şi este mincinoasă. Astfel, domnia mea i-am rupt cartea şi am dat ocina sfintei mânăstiri şi Magdalinei, aşa cum au dat cei 12 boieri şi Dragomir, hotarnicul.

De aceea am dat şi domnia mea, să-i fie de ocină şi de ohabă şi de nimeni neatins, după spusa domniei mele.

Iată martorii: jupan Pârvul ban, şi jupan Manea, mare vornic, şi jupan Tudor, mare logofăt, şi Neagoe, vistier, şi Dragomir, spătar, şi Danciul, paharnic, şi Drăghici, comis, şi Şerban, stolnic, şi Badea şi Dragul, mari postelnici.

Scris iulie 6 zile, în Târgovişte.

Ispravnic, Duma, vornic, în anul 7034 <1526>.

Io, Radul Voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Arh. St. Buc., S.I., nr. 290.
Orig. slav, hârtie, pecete aplicată.
Cu o trad. rom. din 1914.

Am adus în discuţie un asemenea text pentru a sublinia sprijinul care poate fi acordat istoricului de către *totalitatea numelor proprii de locuri ale unei regiuni, ale unei ţări* – cum defineşte o valoroasă lucrare lexicografică[10] toponimia.

Dacă ar fi să luăm în seamă doar documentul care precizează primul numele satului Nucşoara, ne-am referi la cel din 25 iunie 1547, în care ni se comunică hotărârea lui Mircea Ciobanul, domn al Ţării Româneşti în anii (1545–1554 şi 1558–1559), de a fi ale Mănăstirii Argeş locuri precis delimitate în ultimele aşezări muscelene pe Râul Doamnei: Bujoara (pârâu care curge prin „Dumiteanu", în partea nord-estică a satului Sboghiţeşti), Mănăila (Mânăila – grădini din hotarul de miazăzi al Nucşoarei, coborând şi întinzându-se mai mult în această parte a comunei, spre soarele ei răsare, între pământurile aparţinând localnicilor „Lovişteanca", „Lipoveanu", „Ion Păşlănel - Brădăţanu", până în „Faţa Lazului", pornind tocmai din Cumpăna). Tot despre o întărire de stăpânire ni se vorbeşte aici, tot o pâră a boierilor avea loc, tot o neîncadrare în dorinţa oficial-voievodală ni se aduce la cunoştinţă (*au rămas de lege),* unele nume proprii (de locuri, de boieri şi martori) tot aceleaşi par a fi (Bujoara, Mănăilă, Manea, Radu, Barbu, Badea), vremurile sunt, de asemenea, din mijlocul veacului al XVI-lea, animozităţile-rivalităţi-neînţelegeri, tot cam aceleaşi.

---

[7] Pârâul „Bujoru", cum citim în *Dicţionar geografic al judeţului Muscel*, de Constantin Alessandrescu, Bucureşti, Socec, 1893, p. 262.
[8] Locuri în care documentul original este rupt, textul neputând fi, deci, transcris.
[9] Locuri în care documentul original este rupt, textul neputând fi, deci, transcris.
[10] *Dicţionar enciclopedic ilustrat (D. E. I.)*, Chişinău, Editura Cartier, 1999, p. 1028.

Revenind, trebuie subliniat că este bine ca documentele referitoare la o localitate să fie privite atent şi de un cunoscător al ei, originar de aici, acesta putându-se pronunţa mai în măsură privind amănuntele narate care luminează vreun aspect ori altul şi de natură toponimică, aşa cum este cazul componentelor geografice ale Nucşoarei: satul Slatina (în actul de acum 478 de ani era numit „Slatuni").

Dacă n-am fi ştiut că în perimetrul Nucşoarei se cuprinde şi acest sat Slatina (grafiat, atunci, uşor stâlcit, modificat, „Slatuni"), am fi socotit localitatea cea mai de pe urmă a judeţului, pe Râul Doamnei, mai „tânără" cu 21 de ani. Aşa, însă, „vechimea" ei trebuie împinsă mai înapoi cu două decenii, deci aceasta creşte, ceea ce nu este puţin lucru la urma urmei.

Trecerea Nucşoarei prin sita vremii oferă, precum şi în cazul altor aşezări umane, o curgere demnă; o citim în condicile domnitorului Constantin Brânconeanu[11], precum şi în toate celelalte înscrisuri pe teme de istorie, geografie, comerţ, lingvistică, administraţie.

Facem popas acum într-o lucrare a cunoscutului Paul de Alep[12], cleric ortodox melchit originar din Siria, cel care descria drumul tatălui său, înaltă autoritate bisericească venită şi în ţara noastră să adune bunuri-ajutoare *de la creştini pentru plata dărilor şi datoriilor bisericii patriarhale din Antiohia* (cum citim în prefaţa însoţind traducerea manuscrisului redactat în arabă). Ferindu-se de urmărirea tătarilor, oaspeţii ajungeau şi la Târgovişte, Câmpulung-Muscel, Brădet şi, în *duminica brânzei* (21 februarie 1658), la Corbii de Piatră, apoi la *Nucşoara, adică satul nucilor, acolo fiind foarte mulţi nuci. Acest sat este în vârful unui munte şi, prin urmare, domină cea mai mare parte din câmpia Ţării Româneşti şi aproape toate oraşele şi satele aşezate pe malul Dunării,* [...] oamenii (n. n) *care nu au - ce e drept – un pământ bun de cultură, care să producă bucatele trebuitoare pentru hrană, ci merg până în şesurile de lângă Dunăre cu carele lor încărcate cu poame care cresc în fiecare an în anotimpul potrivit pe aceste vârfuri de munţi, şi schimbă aceste poame pe grâu, pentru a se îndestula cu hrană pe un an* [...]. *Eu însumi mă duceam călare împreună cu câţiva neguştori din ceata noastră, ca să aflăm şi să culegem ştiri la Nucşoara şi la Corbii de Piatră şi, după ce mergeam până la Câmpulung, ne întorceam înapoi, iarăşi.* (Acest din urmă cuvânt îl găsim în traducerea Emiliei Cioran).

Nucşoara era nominalizată (cu acest nume ori prin fapte-întâmplări care au în centru satul Slatina) în pagini scrise de: Gheorghe Bezviconi[13], Ioan Slavici[14], Petre Ionescu-Muscel[15], C.C. Ciurescu[16], pr. Ioan Răuţescu[17], Tatiana Bobancu[18], Nicolae

---

[11] Vezi Nicolae Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, Bucureşti, 1903, vol. V, partea I, cap. VIII, p. 358.

[12] *Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiohia în Ţările Române, 1653-1658* - teză pentru licenţă în istorie, de Emilia Cioran, Bucureşti, Socec, 1900, p. 233, 235, şi în *Călători străini despre ţările române*, vol. VI, Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a R. S. R., Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976, partea I, p. 255, 257.

[13] Călători ruşi în Moldova şi Muntenia, Bucureşti, 1947, p. 220.

[14] *Din bătrâni*, ediţia a II-a, Cartea Românească, f. a., p. 6, 7, 125, 154, 173, 179, 181.

[15] Contribuţii la istoria comunei Domneşti, Bucureşti, 1940, p. 6; Istoria veche şi nouă a comunei Domneşti, Bucureşti, 1941, p. 7, 30-32.

[16] *Principatele române la începutul sec. XIX*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1957, p. 24-25, 146, 251, 252.

[17] *Dragoslavele*, Câmpulung-Muscel, 1937, p. 15, 26, 78.

[18] Monografia satului şi staţiunii balneoclimaterice Brădet – Argeş, Bucureşti, 1934, p. 34.

Iorga[19], Gheorghe Pârnuţă[20], Florea Bobu-Florescu[21], Nicolae Leonăchescu-Năndraşu[22], Mara N. Popp[23], Paula Carp şi Alexandru Amzulescu[24], în *Documente privind istoria României, Documenta Romaniae Historica, Marele Dicţionar Geografic al României* şi numeroase volume realizate prin ani de autori mai mult sau mai puţin cunoscuţi, precum şi recensăminturi, statistici, anuare, indicatoare, ghiduri, nomenclatoare, „tablouri", însemnări, almanahuri, dicţionare, arhive, reviste, „situaţii", „rapoarte", „liste", „lucrări", în paginile preţioase intitulate *Contribuţiuni la studiul mişcării populaţiei pe un secol, 1832-1932, într-un sat de munte – Nucşoara, jud. Muscel*, ale Eugeniei Lupescu[25], la D. Frunzescu (grafiat „Frunescu"[26]).

Într-o mai recentă lucrare, amplă, dedicată localităţilor noastre[27], Nucşoara este astfel prezentată succint:

Comună în jud. Argeş, alcătuită din patru sate, situată în zona de contact a Munţilor Iezer cu Muscelele Argeşului, pe cursul superior al Râului Doamnei; 1733 locuitori (1 iulie 2001): 854 de sex masculin şi 879 femei. Localitate cu potenţial balneoclimateric (climat submontan, tonic, cu aer curat, lipsit de praf şi alergeni, şi izvoare cu ape minerale sulfatate, calcice, sodice, sulfuroase). Biserică având hramul «Intrarea în Biserică a Maicii Domnului» (1880-1890), în satul Nucşoara[28]*. În arealul comunei Nucşoara se află pădurea Iedu-Cernat, declarată rezervaţie forestieră.*

Localitatea este cunoscută în ţară şi printr-un element geografic singular: Lacul „Învârtita" (fig. 1), pe care aceeaşi lucrare lexicografică menţionată mai înainte îl caracteriza succint[29]: *Lac carstic cantonat în formaţii de ghips [...]; 2,2 ha., ad. max.: 5 m. Unic în România prin natura sa geologică.* Este vechi de 140 de ani, „ascunde" sub apă roci de sulf care, în contact direct cu lichidul, îi dă acestuia mirosul vătămător pentru peşti (caracudă şi crap), când şi când, localnicii prinzându-i, astfel, mai lesne. Iarna, lacul având o asemenea suprafaţă îngheaţă bocnă, frigul transformându-l într-un imens patinoar natural peste care odinioară treceau săniile încărcate cu fân.

Până în 1864 aici era o câmpie pe care gospodinele uscau vara, la soare, pânzele spălate şi înălbite, iar bărbaţii înjghebaseră o povarnă care s-a prăbuşit în acea noapte când ploaia sau vreo mişcare seismică făceau posibilă ducerea în jos a ierbii şi florilor. Iar oamenii spun că în străfundurile apei ar sălăşlui un balaur.

---

19 *Op .cit., Ibidem.*

20 *Învăţământul in Muscel în sec. XVII-XIX,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1968, p. 120; *Rucăr - monografie sociologică,* Bucureşti, 1972, p. 56.

21 *Portul popular din Muscel,* Bucureşti, E.S.P.L.A., 1957, p. 12; *Arta populară din zonele Argeş şi Muscel,* Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1967 (lucrare semnată împreună cu Paul Stahl şi Paul Petrescu), p. 63.

22 *Stroeşti-Argeş - documente şi mărturii,* Bucureşti, Editura Litera, 1971, p. 39.

23 Contribuţiuni la viaţa pastorală din Argeş şi Muscel – origina ungurenilor, extras din Buletinul Societăţii Regale de Geografie, anul LIII, 1933, p. 235, 251-253.

24 *Cântece şi jocuri din Muscel,* Editura Muzicală a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., Bucureşti, 1964, p. 4.

25 Bucureşti, 1934.

26 *Dicţionar topografic şi statistic al României,* 1872, p. 321, 421.

27 Dan Ghinea, *Enciclopedia geografică a României,* ediţia a III-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002, p. 887.

28 La ora când scriem aceste rânduri, biserici există şi în satele Sboghiţeşti şi Slatina.

29 D. E. I., *op. cit.* Mult mai pe larg îl prezintă revista *Natura,* nr. 5/1960, p. 78, prin articolul semnat de Valer M. Trufaş care îi fixează coordonatele geografice, precum şi caracteristicile geomorfologice (dimensiunile cuestei, formarea cavităţii, datele ştiinţifice de măsurătoare), tradiţia moştenită peste veacuri.

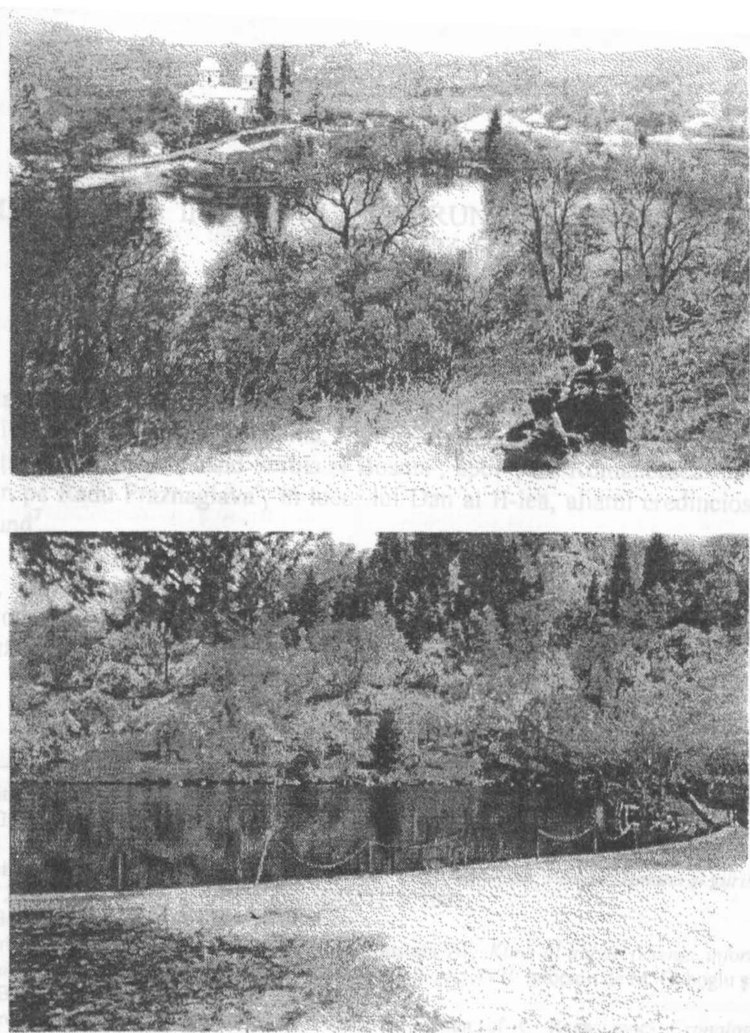

Fig. 1. Lacul „Învârtita", Nucşoara.

Din această „legendă" se inspirau Nicolae Bănică şi Gabriela Roşu, director şi, respectiv, actriţă la Teatrul piteştean de Copii „Aşchiuţă", care, în octombrie 2000, realizau pentru cei mai tineri suporteri ai artei dramatice de păpuşi piesa *Legenda Lacului Învârtita*, în stil popular-baladesc.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

CÂMPULUNGUL ÎN TIMPUL CONFRUNTĂRILOR ANTIOTOMANE DIN ANII 1426-1427

CLAUDIU NEAGOE*

În primăvara anului 1426, regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, declanșa o nouă acțiune antiotomană la Dunăre[1], având de partea sa Veneția[2] și forțele coaliției regionale (Polonia, Lituania, Moldova și Țara Românească)[3]. Otomanii, însă, au reacționat prompt, atacând Serbia și Bosnia[4], apoi Țara Românească[5] unde au adus ca domn pe Radu Praznaglava[6], în locul lui Dan al II-lea, aliatul credincios al regelui Sigismund[7].

Comitele de Timiș, Pippo Spano[8], intervine în mare grabă și restabilește situația, după care va porni, alături de voievodul muntean[9], într-o campanie fulgerătoare în zona Vidinului[10], unde, la 9 octombrie 1426, cei doi vor obține o strălucită victorie împotriva turcilor[11]. În ciuda acestor succese, însă, beii dunăreni au

---

* Universitatea din Pitești.

[1] Tahsin Gemil, *Românii și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, p. 108.

[2] *Ibidem*.

[3] Constituită la Lublau, în 1412: vezi pe larg despre, în Virgil Coicâltan, *Poarta Osmană și gurile Dunării în secolul al XV-lea*, în „Revista de Istorie", 38, 1985, 11, p. 1062.

[4] Tahsin Gemil, *op. cit.*

[5] Este vorba de incursiunea lui Șah-Melek; vezi Mustafa Ali, *Künh-ül-ahbar (Esența informațiilor)*, în *Cronici turcești privind Țările Române*, vol. I, *sec. XV-mij. sec. XVII*, întocmit de M. Guboglu și Mustafa A. Mehmet, București, 1966, p. 343.

[6] Acest pretendent era fiul nelegitim al lui Mircea cel Bătrân: cf. C. Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, a. 1324-1881, I, Secolele XIV-XVI, București, 2001, p. 86.

[7] Tahsin Gemil, *op. cit.* Dan al II-lea încheiase cu regele maghiar, în același an, 1426, un „tratat defensiv" (Hurmuzaki, *Documente*, I/2, p. 531). În baza acestui tratat, voievodul Țării Românești urma să primească sumele necesare pentru plata a 1000 de mercenari, „100 de călăreți și 900 de pedestrași" (*DRHD*, I, 1977, p. 242-245; vezi și C. Rezachievici, *Mercenarii în oștile românești în evul mediu*, în „Revista de Istorie", 34, 1981, 1, p. 42).

[8] Este vorba de italianul Filippo dei Scolari, un aventurier la curtea Ungariei, care a cunoscut o ascensiune militară rapidă și o faimă pe măsură: vezi în Viorica Pervain, *Lupta antiotomană la Dunărea de Jos în anii 1422-1427*, în „AIIAC", XXVI (1983-1986), p. 90-106.

[9] Dan al II-lea.

[10] Această campanie a avut drept scop refacerea Țaratului bulgar de la Vidin, prin instalarea pretendentului Frujin (Eufrosin), fiul lui Șișman, fostul țar de Târnovo: cf. D. Pleșia, Șt. Andreescu, *Un épisode inconnu des campagnes du voievode Dan II, prince de Valachie*, în „Revue Roumaine d'Histoire", 1974, 1, p. 548-549.

[11] Tahsin Gemil, *op. cit.*

readus la tron pe Radu Praznaglava[12]. Despre luptele de la începutul anului 1427 aflăm din documentul lui Don Pedro de Porugal (25 ianuarie 1427)[13].

Sigismund de Luxemburg trimite în sprijinul vechiului şi credinciosului său aliat, Dan al II-lea, pe Ioan de Maroth, ban de Maevo[14], alături de care se mai găseau şi alţi viteji cavaleri apuseni, cel mai cunoscut fiind mai sus amintitul prinţ portughez[15]. Oştile regelui maghiar s-au stabilit prin părţile Câmpulungului şi au rezistat aici, nu numai oştilor otomane, dar şi foametei şi frigului[16].

În timpul acestor evenimente agitate, de la începutul anului 1427, Câmpulungul a avut de suferit: bisericile catolice de aici, Cloaşterul(?) şi Bărăţia, au fost afectate[17], iar mormintele de la biserica Negru Vodă au fost profanate[18].

Deoarece situaţia devenea tot mai critică, regele Sigismund a hotărât să pornească imediat acţiunea de recâştigare a Ţării Româneşti şi a controlului pe linia Dunării[19]. Mai mult, regele maghiar plănui să readucă pe teutoni şi să-i stabilească în Banatul de Severin în scopul apărării graniţei dunărene[20].

După un scurt popas la Rucăr[21], regele Sigismund se va stabili la Câmpulung, unde va sta mai bine de-o lună de zile (2 martie-6 aprilie)[22]. Aici, la Câmpulung, în vechea reşedinţă a primilor Basarabi[23], regele maghiar a emis trei documente: primul la 2 aprilie, al doilea la 4 aprilie şi cel de-al treilea la 6 aprilie. Dacă primele două se referă la nişte probleme de ordin juridic şi administrativ ale regatului maghiar[24], cel de-al treilea ne relatează despre luptele purtate anterior de oştile maghiare cu cele otomane şi despre reînscăunarea lui Dan al II-lea[25]. În scurta perioadă cât a rezidat la Câmpulung, regele maghiar a refăcut edificiile ecleziastice de aici, Cloaşterul[26] şi Bărăţia[27], şi a întărit privilegiile dominicanilor câmpulungeni[28].

---

[12] *Ibidem*, p. 109. Un rol important în reinstalarea lui Radu Praznaglava l-a jucat partida boierească adversară lui Dan al II-lea şi influenţei maghiare tot mai crescânde (*Ibidem*), precum şi sprijinul acordat acestuia de către domnul Moldovei, Alexandru cel Bun (cf. N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, Bucureşti, 1985, p. 255).

[13] Idem, *Un prinţ portughez cruciat în Ţara Românească a secolului XV-lea*, în „AARMSI", seria III, 5, 1925, p. 333-337.

[14] C. Rădulescu Codin, *Câmpulungul Muscelului istoric şi legendar*, Câmpulung Muscel, 1926, p. 90.

[15] N. Iorga, *art. cit.*

[16] Cf. C. Rădulescu Codin, *op. cit.*

[17] N. Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, vol. III, 1897, p. 81-82. Pe lângă aceste edificii ecleziastice, au fost afectate şi casele domneşti de la Negru Vodă: P. Chihaia, *Din cetăţile de scaun ale Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1974, p. 233.

[18] Cf. Elian Stănescu, *Ansamblul istorico-cultural-artistic Negru Vodă din Câmpulung Muscel*, Bucureşti, 1988, p. 38-39.

[19] Tahsin Gemil, *op. cit.*

[20] Marele maestru al teutonilor, Klaus von Redwitz, este numit ban de Severin: cf. A. Pippidi, *Aperçu sur les rapports des Roumains avec les Ordres de chevalerie*, în *Miscelanea in honorem Radu Manolescu Emerito*, E.U.B., 1996, p. 111.

[21] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, *Cavalerii*, Bucureşti, 1996, p. 15.

[22] *Ibidem*. Vezi despre şi în: *DRHD*, I, doc. 155, 156, 157.

[23] Despre acest statut vezi pe larg: Fl. Mârţu, *Problematica localizării primei capitale a statului feudal al Ţării Româneşti*, în „Studii şi comunicări", III, Piteşti, 1971, p. 175-185.

[24] Vezi Gh. Pârnuţă, Şt. Trâmbaciu, *Documente şi inscripţii privind istoria oraşului Câmpulung-Muscel, 1251-1699*, vol. I, Bucureşti, 1999, doc. 12 şi 13, p. 142-143.

[25] *Ibidem*, doc. 14, p. 144.

[26] Cf. Maria Mulţescu, Al. Mulţescu, *Cloaşterul Câmpulungean*, în „Argessis", IX, Piteşti, 2000, p. 124.

Defecţiunile din Serbia l-au determinat pe Sigismund să reia ostilităţile la Dunăre[29]. În fruntea oştilor regale, care au acţionat împotriva turcilor, pornind din Banatul de Severin şi până în Balcani, s-a aflat, după cât se pare, credinciosul său vasal, domnul Ţării Româneşti[30], în jurul căruia s-a creat o aură de erou legendar, acesta fiind supranumit „cel Viteaz"[31].

[27] Vezi Şt. Balş, *Restaurarea Bărăţiei din Câmpulung Muscel*, în *Monumente istorice şi lucrări de restaurare*, Bucureşti, 1969, p. 14; vezi Gh. Curinschi Vorona, *Istoria arhitecturii în România*, Bucureşti, 1981, p. 96.
[28] Vezi N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, I-II, Bucureşti, 1900, p. XXXIV.
[29] Tahsin Gemil, *op. cit.*
[30] Vezi Marieta Chiper, *Dan al II-lea, domn până la "Marea cea Mare". Tradiţie şi realitate*, în „Revista de Istorie", 1987, 10, p. 967-981.
[31] Cf. *DRH*, I, doc. 153.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

MIHAI VITEAZUL ȘI „DACIA" LUI SIGISMUND BÁTHORY DE LA 1595

CONSTANTIN REZACHEVICI*

În anul 2000, când s-au împlinit 400 de ani de la unirea de către Mihai Viteazul a conducerii celor trei țări române, a fost momentul potrivit să analizez raportul dintre această acțiune și cea cu scop asemănător, încercată însă din alte imbolduri de principele ardelean Sigismund Báthory în 1595, pornind de la o sintagmă care „suna bine" în istoriografia mai veche sau mai nouă: „Mihai Viteazul restaurator al Daciei", în legătură cu care apare și expresia „Restaurarea Daciei", ambele circulând mai mult în variantă latină, care pare mai impresionantă. Dar despre ce Dacie este vorba? Cum și când a încercat Mihai Viteazul să o restaureze? Răspunsul nu e ușor de dat, căci nici unul din miile de documente politice rămase din vremea lui Mihai Viteazul nu pomenește despre o astfel de inițiativă a sa. Ne lămurim doar acceptând că e vorba de o metaforă, prin care autorii mai vechi sau mai noi care îl pun pe Mihai Viteazul să „restaureze Dacia", se referă de fapt la acțiunea acestuia de unire politică a Țărilor Române[1], mai corect spus, a conducerii acestora în mâna sa, iar prin sintagma „Restitutio Daciae", privitoare la diferite epoci istorice, dar mai ales la cea a lui Mihai Viteazul, înțeleg de fapt legăturile dintre Țările Române[2]. De aici și până a-i atribui lui

* Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", București.

[1] Alexandru Lapedatu, *Dacia lui Mihai Viteazul*, în „Transilvania", LXXII, 1941, p. 597-604; Șt. Ștefănescu, *Michel le Brave «Restitutor Daciae»*, în „Revue Roumaine d'Histoire", VII, 1968, nr. 6, p. 899-913. După titlul acestui articol [în care de la început se arată doar că Dacia erudiților Renașterii a contribuit la unirea eforturilor Țărilor Române pentru apărarea față de turci (p. 899-900)], considerat fără temei ca un citat dintr-un izvor istoric al vremii, Mihai Viteazul a început să fie numit abuziv „Restitutor Daciae": Alexandru Diță, *Mihai Viteazul „Restitutor Daciae"*, în „Lupta întregului popor", 1988, nr. 4, p. 21-24; Adina Berciu-Drăghicescu, Florea Stănculescu, *Mihai Viteazul „Restitutor Daciae"*, în *Temeiurile istorice ale primei uniri a românilor*, București, 1993, p. 159-169; Al. Husar, *Ideea europeană sau noi și Europa (istorie, cultură, civilizație)*, Iași, Chișinău, 1993, p. 91-93; din nou Șt. Ștefănescu, *„Restitutor Daciae"*, în Academia Română, *Istoria românilor*, IV, București, 2001, p. 620-633 etc.

[2] N. Iorga folosește noțiunile „Dacia", „instinctul dacic", „inițiativa dacică", „O Dacie de paritate", *Istoria românilor*, V, ed. II-a, Constantin Rezachevici, București, 1998, p. 21, 398, referitor la legăturile politice dintre cele trei Țări Române. Iar în capitolul semnificativ intitulat *Încercări de a clădi o Dacie ungurească* din *Locul românilor în istoria universală*, București, 1985, p. 267-268, opune „naționalismului maghiar ce tocmai se formase" al lui Gabriel Báthory, care după părerea sa, ar fi urmărit „realizarea acestei Dacii a cărei configurație fusese trasată de Sigismund", prin cârmuirea de la Sibiu, „asemenea vechilor regi ai Daciei", și asupra Țării Românești și Moldovei, ce trebuiau să-i devină vasale, „afirmării naționale" reprezentată de Radu Mihnea etc. Mai nou asistăm însă la o reconstituire speculativă și selectivă a concepției lui N. Iorga despre noțiunea de Dacia („refăcută" ?) la Ștefan Andreescu, *„Dacia refăcută" - un concept al lui Nicolae Iorga*, în anexă la N. Iorga, *Istoria românilor*, VI, ed. II-a, București, 2000, p. 435-438, unde însă, firește, nu

Mihai Viteazul un „plan dacic", fireşte tot metaforic, nu e decât un simplu pas, cu referirea, totuşi, după N. Iorga, la o „Dacie" românească opusă unor planuri de refacere a unui regat maghiar arpadian[3].

Numai că, trecând de la un autor la altul, metafora, ca atare, a fost dată uitării, istorici sau cititori obişnuiţi atribuindu-i lui Mihai Viteazul, la propriu, intenţia de „restaurare a Daciei", fără să se mai întrebe ce izvoare ale vremii stau la baza acestei afirmaţii şi mai ales ce semnificaţie politică avea „Dacia" la 1595. De unde şi necesitatea precizărilor care urmează.

Până în veacul XVI, noţiunea de *Dacia* a avut multe sensuri şi înţelesuri geografice, politice şi în parte, literare, pornind de la statul dac şi apoi provincia romană cu acelaşi nume. Încă din 297 apare chiar sintagma „Dacia restituta", exprimând atunci intenţia Imperiului Roman de „restituţie" a vechii provincii părăsită doar de aproape un sfert de secol[4]. Dar până la sfârşitul secolului al XVI-lea primează referirea la Dacia traiană, identificată însă, de obicei, începând cu relatarea lui Iordanes din 551, cu teritoriul Transilvaniei[5]. Chiar curioasa folosire a numelui Dacia pentru Dania (Danemarca), în secolele X-XIV, porneşte tot de la amintirea Daciei lui Traian[6]. În vremea Renaşterii, umaniştii erudiţi vorbesc din nou de Dacia (traiană) în deplină cunoştinţă de cauză, dar cum ei socoteau pe români urmaşii daco-romanilor, numindu-i însă uneori, după moda arhaizantă a vremii, daci, au extins în veacul XV numirea Dacia şi la Ţara Românească şi chiar la Moldova, unde locuiau aceştia[7].

Această tendinţă se amplifică în secolul XVI, când Dacia este adesea identificată cu întreg spaţiul celor trei Ţări Române, iar când se referă doar la una dintre acestea, priveşte în primul rând Transilvania, deoarece aici a fost centrul regatului dac al lui Decebal, dar şi al provinciei romane Dacia, după care urmează în ordinea frecvenţei identificării Ţara Românească şi Moldova (în cazul acesta de către scriitorii poloni până la sfârşitul veacului XVII)[8].

---

e vorba de nici o „Dacie" în gândirea lui Mihai Viteazul, iar afirmaţiile citate ale marelui istoric se referă, în realitate, direct sau metaforic, la legăturile dintre cele trei Ţări Române, bazate pe „instinctul popular", în vreme ce „doar străinii căutau să o şi îndeplinească ei această Dacie, contra noastră..." (citatele la p. 436). Tot la aceste legături se referă Ştefan Andreescu în *Restitutio Daciae (Relaţiile politice dintre Ţara Românească, Moldova şi Transilvania în răstimpul 1526-1593)*, Bucureşti, 1980; II, *Relaţiile politice dintre Ţara Românească, Moldova şi Transilvania în răstimpul 1601-1659)*, Bucureşti, 1989; III, cu subtitlul *Studii cu privire la Mihai Viteazul, 1593-1601*, Bucureşti, 1997; apoi *Istoria militară a poporului român*, III, Bucureşti, 1987, p. 102, 105.

[3] Gh. Pungă, *Unele consideraţii privind planul dacic al lui Mihai Viteazul*, în *Românii în istoria universală*, III, Iaşi, 1988, p. 493-506, îndeosebi p. 505; cf. şi Ştefan Ştefănescu, *Mihai Viteazul. Între „Respublica christiana" şi monarhia absolută*, în *Pagini transilvane*, Cluj-Napoca, 1994, p. 89. Maria Dogaru consideră că leii din sigiliile lui Mihai ar simboliza Dacia, fiind o exprimare „a intenţiei sale de a reface Dacia", (*Simbolul Daciei şi sigiliile lui Mihai Viteazul*, în „Revista arhivelor", LII, 1975, nr. 2, p. 171).

[4] Adolf Armbruster, *Evoluţia sensului denumirii de „Dacia". Încercarea de analiză a raportului între terminologia politico-geografică şi realitatea şi gândirea politică*, în „Studii", XXII, 1969, nr. 3, p. 423-426.

[5] *Ibidem*, p. 427 şi urm.

[6] *Ibidem*, p. 433-434, cf. şi Alexandru Bărcăcilă, *Dacia şi Dania în istoriografia şi cartografia medievală*, în „Studii şi materiale de istorie medie", III, 1959, p. 341-358.

[7] Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 435-437.

[8] *Ibidem*, p. 438-439; Eugen Stănescu, *Unitatea teritoriului românesc în lumina menţiunilor externe. „Valahia" şi sensurile ei*, în „Studii", XXI, 1968, nr. 6, p. 1120-1122. Cronica Moldovei (sec. XIII-începutul sec. XVII) pe care am descoperit-o la Cracovia, scrisă în vremea lui Jan III Sobieski, începe semnificativ astfel: „Moldova este în aceeaşi măsură ca Ţara Românească un rest al vechii Dacii, îndeosebi al

Numai că, până târziu, în secolul al XVIII-lea, când încep să revină de la studii cronicarii moldoveni învăţaţi la colegiile înfiinţate de iezuiţi în Polonia, sau studenţii munteni din Italia, în Ţările Române extracarpatice noţiunea de Dacia nu era, de regulă, prezentă în conştiinţa românească. În secolul XVI, care ne interesează, ea rămâne în atenţia unor umanişti ardeleni[9], de felul lui Nicolaus Olahus, iar pe de altă parte, devine o noţiune politică preluată de străini, de obicei conducători militari sau politici din Transilvania, Ungaria sau Imperiul romano-german. Aceştia, pornind de la semnificaţia mult răspândită în secolul al XVI-lea a noţiunii de Dacia, ca acoperind întreg spaţiul românesc, s-au grăbit să o adopte ca pretext pentru impunerea stăpânirii lor în toate cele trei Ţări Române, şi nicidecum ca o recunoaştere în fapt a unităţii neamului românesc, exprimată prin ideea refacerii Daciei, cum s-a fabulat în istoriografia noastră[10].

Ca atare, un soldat spaniol în slujba Habsburgilor, şiret şi lipsit de scrupule, Gioavanni Baptista Castaldo, marchiz de Cassano, comandantul trupelor imperiale ce ocupaseră Transilvania în 1551, şi care în anul următor s-a implicat în înlăturarea lui Ştefan Rareş din Moldova şi a lui Mircea Ciobanul din Ţara Românească, pentru a aduce cele trei ţări romane sub stăpânirea directă sau măcar influenţa imperială, s-a proclamat fără ezitare „restitutor Daciae“. În acest sens, pe aversul medaliei bătută de el (numită de obicei greşit monedă) apare chipul său cu inscripţia: „Ioan Bapt<ista> Castaldvs dvx belli max <imus>“ (Ioan Baptista Castaldus comandant suprem), iar pe revers imaginea sa în costum antic roman, întinzând mâna unei femei aşezate, simbolizând Dacia, compoziţie semnificativă, înconjurată de inscripţia la fel de grăitoare, care o continuă pe cea din avers: „Svubactae Daciae restitvtori optimo“ (Restauratorul cel mai bun al Daciei zdrobite)[11].

După acest mercenar spaniol, a fost rândul unui aventurier grec, Iacob, care şi-a zis Heraclid Despot, iar ca domn al Moldovei Ion voievod, mai pe scurt Despot Vodă, să-i fie atribuit un proiect de restaurare a regatului Daciei. Autorul acestei afirmaţii, polonul Stanislav Sarnicki, a stat de vorbă cu Despot, de la care, desigur, a aflat despre acest aşa-zis plan, care se potriveşte oarecum cu proiectele ambiţioase ale acestuia. Numai că acest „regat al dacilor“ trebuia să fie pus - după Sarnicki - sub autoritatea regelui Poloniei, ca stăpân suprem al Daciei, iar capitala lui ar fi urmat să fie la Liov, metropola Rusiei Roşii (Halici)[12]. Comentariile sunt de prisos.

Cât despre celebra proclamaţie a lui Despot vodă către moldoveni în vederea ridicării la luptă antiotomană, aceasta nu exprima nici pe departe „fără echivoc“,

---

Cumaniei...“ (Constantin Rezachevici, *Ştiri despre Ştefan cel Mare într-o cronică inedită a Moldovei sec. XIII - începutul sec. XVII descoperită în Polonia*, în „Revista de istorie“, XXXV, 1982, nr. 5-6, p. 659).

[9] Cf. şi Bogdan Murgescu, *Istoria românească - Istoria universală (600-1800)*, Bucureşti, 1994, p. 110-111.

[10] Manole Neagoe, *Problema unităţii Ţărilor Române în secolul al XVI-lea*, în „Revista de istorie“, LII, 1975, nr. 4, p. 431-432, cf. şi observaţiile critice la acest la acest articol la Constantin Rezachevici, *„Neam“ şi „naţiune“; unirea politică a ţărilor române sub Mihai Viteazul. Critica unor interpretări*, în „Revista de istorie“, XXX, 1977, nr. 9, p. 1717 şi urm.

[11] Reproducere la A. Veress, *Isabella királyné 1519-1559* (Regina Isabella 1519-1559), Budapesta, 1901, p. 407 şi la N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. II-a, Bucureşti, 1998, p. 24, fig. 9. De obicei e reprodusă doar partea de inscripţie de pe revers şi aceasta greşită (cf. la Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 440; Manole Neagoe, *op. cit.*, p. 431).

[12] Stanislav Sarnicki, *Annales sive de origine et rebus gestis polonorum*, anexă la Jan Dlugosz, *Historia Polonica*, II, Leipzig, 1712, col. 916-917.

„idealul politic de reconstituire a Daciei"[13]. Despot declara doar că vrea să redobândească pământurile moldovene ocupate de turci, Ţara Românească (în virtutea falsei sale descendenţe din neamul domnesc al Moldovei, care atunci, prin Alexandru Lăpuşneanu, coborând din Maria Voichiţa, fiica munteanului Radu cel Frumos, ridica pretenţii la scaunul de la Târgovişte) şi Ţara Grecească[14]! Ce plan „dacic" ar rezulta de aici?

Deşi numirea de Dacia nu apare decât rar în documentele politice din vremea principelui Sigismund Báthory (1581-1597, 1598-1599, 1601), noţiunea era bine cunoscută şi încercarea acestuia de a-şi impune stăpânirea directă în Ţara Românească şi Moldova, a fost socotită la vremea respectivă o tentativă de refacere a regatului Daciei. Pe lângă numeroasele izvoare maghiare şi italiene care în 1595-1596 îl numesc pe Sigismund Báthory „principe al Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti", istoricul contemporan al principelui János Decsi Barany, adaugă semnificativ acestei sintagme precizarea: „într-un cuvânt întreaga Dacie" „uno verbo tota Dacia"[15].

Baza juridică a pretenţiilor lui Sigismund Báthory asupra Ţări Româneşti şi Moldovei se afla în tratatul încheiat de acesta cu împăratul Rudolf II la 18/28 ianuarie 1595, la curtea imperială din Praga, care, la cererea sa[16], le includea parţial şi pe acestea. Prin acest act Sigismund era recunoscut ca principe liber, iar Transilvania era ridicată de la rangul de voievodat la cel de principat[17]. Era însă doar o victorie parţială, astfel că Sigismund a ratificat tratatul abia la 2/12 iulie 1595. Coroana ungară, râvnită de el, a rămas împăratului, iar tratatul prevedea că toate teritoriile dobândite de principe de la turci cu forţe proprii, aici fiind incluse Ţara Românească şi Moldova, deveneau vasale acesteia, aşadar lui Rudolf II, ca rege al Ungariei[18]. Împăratul nu-i aprobase, aşadar, cererea de a fi nu doar principe al Transilvaniei, ci „şi al ambelor Dacii" „et utriusque Daciae"[19].

Drept urmare, Sigismund Báthory a trecut la acţiune conform intereselor sale, interpretând tratatul cu împăratul aşa cum îi convenea, adică pretinzând stăpânirea Moldovei, unde domnea Aron vodă şi a Ţării Româneşti, condusă de Mihai Viteazul, cu care în anul trecut, 1594, încheiase o alianţă antiotomană[20], pe care însă el o interpreta abuziv ca pe o supunere a domnului român. La 17/27 martie 1595, chiar în actul de convocare a dietei din 6/16 aprilie - 22 aprilie/2 mai 1595, care avea să aprobe

---

[13] Manole Neagoe, *op. cit.*, p. 431-432.

[14] Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Bucureşti, 1972, p. 96.

[15] Béla Köpeczi, *Hungariától Daciáig (Dacia a 15-17 századi magyar történeti és politikai gondolkozásban)* [Dacia din Ungaria (Dacia în secolele 15-17 în istoria şi gândirea politică maghiară)], în „Europa Balcanica-Danubiana-Carpatica", 2 A, Annales Cultura. Historia. Philogia, Budapesta, 1995, p. 51-52.

[16] Condiţiile puse lui Rudolf II de solul lui Sigismund Báthory, unchiul său Ştefan Bocskay, ale cărui instrucţiuni din toamna 1594 s-au păstrat (Hurmuzaki, III[1], p. 199-200; A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, IV, Bucureşti, 1932, p. 155-158). Între altele, în acestea se spune că Moldova şi Ţara Românească au făcut un puternic jurământ să rămână în legătură cu Sigismund Báthory, dar pentru a se asigura de aceasta principele a trimis acolo mulţi soldaţi de-ai săi (A. Veress, *op. cit.*, p. 155).

[17] A. Veress, *op. cit.*, p. 185-188.

[18] Veniamin Ciobanu, *La cumpănă de veacuri (Ţările române în contextul politicii poloneze la sfârşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea)*, Iaşi, 1991, p. 99-102

[19] *Ibidem*, p. 102.

[20] Hurmuzaki, III[1], p. 202; *Istoria Ţării Româneşti 129-1690. Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, Dan Simonescu, Bucureşti, 1960, p. 55.

tratatul cu împăratul, el se intitula „principe al Transilvaniei, Moldovei şi Valahiei Transalpine", repetând această titulatură cu unele adausuri la 2/12 mai, 25 mai/4 iunie, 31 mai/10 iunie, 8/18 august 1595 etc[21].

De asemenea, gravurile din acelaşi an care îl reprezintă reproduc aceeaşi titulatură, cea a lui Alexander Mair adăugând doar titlul de principe al Sfântului Imperiu roman, iar stema sigiliului său din 1595 conţine şi stemele Ţării Româneşti şi Moldovei (preluate şi de soţia sa Maria Christierna în 1598 şi de Andrei Báthory, în 1599)[22].

Pretenţia la stăpânirea Ţărilor Române extracarpatice era evidentă. Mai grea s-a dovedit aplicarea în practică. Deşi aflat în plin război antiotoman, având deci nevoie de sprijinul principelui, Aron vodă a refuzat hotărât să-i recunoască suzeranitatea, de fapt dominaţia. El avea, de altfel, un tratat cu Rudolf II, încheiat la 6/16 august 1594 la Iaşi, prin care Moldova se angaja să participe la lupta împotriva turcilor, sub protecţia imperială, fiind admisă în confederaţia statelor germane. O legătură puternică îl unea de împărat în cadrul acţiunilor antiotomane[23]. Supunerea lui Aron vodă era dificilă! Faţă de Sigismund Báthory el nu admitea decât relaţii ca „între fraţi, buni amici ce sunt confederaţi în beneficiul Creştinătăţii, contra turcilor", după cum se raporta la Vatican[24].

Aron vodă a fost, aşadar, înlăturat şi asasinat fără scrupule. Creierul acţiunii a fost cancelarul principelui, Ştefan Jósica (de origine română, care, în treacăt fie spus, ar fi vrut şi el domnia Moldovei sau a Ţării Româneşti). Mai întâi au fost oprite legăturile directe prin Transilvania ale lui Aron cu imperialii. Mihail Tolnay, comandantul gărzii sale ungureşti, a fost de două ori la Alba Iulia, pentru a primi de la Jósica instrucţiuni în vederea desfăşurării complotului, în fruntea căruia se afla hatmanul Ştefan Răzvan. La ultima încercare a lui Sigismund Báthory de a-l supune, Aron a răspuns din nou că nu va recunoaşte decât superioritatea papei şi a împăratului, conducătorii Creştinătăţii. Răspunsul i-a fost fatal. Ştefan Răzvan, întors de pe frontul de la Tighina, l-a declarat pe Aron trădător, acuzându-l chipurile de înţelegere cu turcii, arestându-l în noaptea de 25 aprilie/5 mai spre 26 aprilie/6 mai, şi expediindu-l în grabă, a doua zi, la Alba Iulia, cu familia, dar şi cu tezaurul său. În sfârşit, la 9/19 mai 1595 a fost închis sub pază în castelul de la Vinţ (Vinţul de Jos), în vecinătate, unde din ordinul principelui a fost otrăvit spre sfârşitul lunii mai 1595, fiind înmormântat în vechea Mitropolie ortodoxă de la Alba Iulia, de unde în 1597 osemintele i-au fost strămutate în noua biserică a

---

21 Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 103 (la nota 33, p. 140 atribuie o afirmaţie inexistentă lui Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 1718); A. Veress, *op. cit.*, p. 216, 218, 230, 232, 262. După Ioan Aurel Pop, Sigismund şi-a luat titlul de principe al Transilvaniei, Moldovei şi Valahiei Transalpine „încă la 25 aprilie 1595" (*Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj-Napoca, 1997, p. 239).

22 Cf. gravurile reproduse de A. Sacerdoţeanu, Emil Vîrtosu, *Unirea românilor la 1599-1859-1918*, Bucureşti, 1938, pl. XXXIV; Alexander Randa, *Pro Republica Christiana*, München, 1964, p. 97. Pentru steme, A. Veress, *Documente*, V, Bucureşti, 1932, p. XXX; Dan Cernovodeanu, *Ştiinţa şi arta heraldică în România*, Bucureşti, 1977, p. 131-133, pl. XLIX/1-3, p. 305; J. N. Mănescu, *L'évolution historique des armoires des Principautes Roumaines du XVe au XIXe siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XXVII, 1988, nr. 4, p. 352.

23 Hurmuzaki, III[1], p. 193-194.

24 Aurel Decei, *Documente din arhivele Vaticanului privind anul 1595*, în „Revista arhivelor", XLIV, 1967, nr. 1, p. 230.

acesteia, înălţată cu un an în urmă de Mihail Viteazul. Sigismund Báthory a fost apoi nevoit să pornească o intensă campanie europeană pentru a justifica îndepărtarea din domnie a lui Aron, un voievod care se alăturase activ Creştinătăţii[25]. Câtă deosebire între felul în care încerca Sigismund să dobândească stăpânirea Moldovei şi felul în care a izbutit aceasta Mihail Viteazul cinci ani mai târziu.

Noul domn al Moldovei, instaurat înainte de 2/12 mai 1595, Ştefan Răzvan, un ţigan turc (mahomedan) mai apoi botezat, fost spion al sultanului, apoi slujitor al lui Mihail Viteazul înaintea domniei, ajuns hatman al Moldovei şi în cele din urmă, printr-o lovitură de palat, voievod, era tocmai unealta supusă pe care şi-o dorea Sigismund Báthory la răsărit de Carpaţi[26]. Principele îi destinase încă înainte de 21 martie/10 aprilie 1595 funcţia de „guvernator" sau „locţiitor" al său în Moldova[27]. Ulterior, după modelul sultanului, i-a pregătit „diploma de voievod", steagul şi buzduganul de învestitură, stabilindu-i, în plus, drepturi şi obligaţii interne[28], foarte precis menţionate şi în tratatul încheiat între principate, Sigismund şi trimişii lui Răzvan la Alba Iulia, la 24 mai/3iunie 1595, prin care acesta din urmă era socotit doar „locţiitorul" principelui[29]. Cu acest preţ un partizan al lui Ştefan Răzvan putea scrie că Transilvania şi Moldova „iaste o ţară ca alaltă"[30].

Sigismund Báthory, se relata din Alba Iulia la 15/25 mai 1595: „s-a făcut stăpânul absolut al acelei provincii şi a creat un voievod [...] şi acel voievod poate fi înlăturat la bunul său plac"[31]; cronicarul braşovean socotindu-l pe Răzvan doar un „guvernator suprem" al Moldovei[32], în vreme ce la Poartă, ambasadorul englez Edward Barton îl caracteriza drept „locotenentul [...] principelui Transilvaniei"[33]. O săptămână după încheierea tratatului de la Alba Iulia, la 31 mai/10 iunie 1595, Sigismund îl trimitea pe consilierul său Gaspar Korniş, căpitanul de Hust, în Moldova, unde se aflau deja 4000 de oşteni unguri, plus cei din garda domnească, pentru a impune condiţiile stăpânirii sale directe. În faţa sfatului domnesc, Korniş i-a acordat lui Răzvan diploma de învestire şi însemnele pentru aceasta, steagul, bastonul şi sabia, după depunerea jurământului de credinţă faţă de principe de către toţi boierii şi slujbaşii de toate gradele (care erau acum socotiţi nu ai voievodului ci ai principelui!). Apoi trimisul principelui urma să aleagă un sfat de 12 boieri, care să conducă alături de voievod, jurând încă o dată în scris, cu pecete şi semnătură, credinţă lui Sigismund Báthory. Iar din veniturile Moldovei trebuiau plătiţi în primul rând lefegii unguri[34]. Era, aşadar, o „dominaţie" „dominio" şi o „stăpânire aproape absolută" „l'imperio cosi assoluto" a lui Sigismund, care i-a făcut pe moldoveni şi munteni să fie „foarte dezgustaţi de

[25] Pentru toate acestea cf. Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova 1324-1881*, I, Bucureşti, 2001, p. 774-780.
[26] Amănunte documentate la *ibidem*, p. 781-790.
[27] Hurmuzaki, XII, p. 41; *Călători străini despre ţările române*, III, Bucureşti, 1971, p. 475; *Mihai Viteazul în conştiinţa europeană*, I, Bucureşti, 1982, p. 116, 118.
[28] Hurmuzaki, XII, p. 50; A. Veress, *Documente*, IV, p. 223.
[29] Hurmuzaki, III[1], p. 477-480.
[30] Idem, XV[1], p. 730.
[31] A. Veress, *op. cit.*, p. 223.
[32] *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, V, Braşov, 1909, p. 278.
[33] *Mihai Viteazul în conştiinţa europeană*, V, p. 108, 110.
[34] A. Veress, *op. cit.*, p. 232-238.

principe", cum se relata de la Alba Iulia la curtea imperială din Praga la 29 iulie/8 august 1595[35].

Lui Mihai Viteazul i s-a pregătit aceeaşi soartă. Prin tratatul din 10/20 iulie 1595 de la Alba Iulia, acceptat de majoritatea delegaţiei boierilor munteni, împotriva instrucţiunilor lui Mihai, Sigismund se declara principe al celor trei ţări române, numea Ţara Românească „principatul nostru Transalpin", iar boierii îl recunoşteau „Principe al nostru şi domn al Ţării noastre Transalpine şi Rege ereditar al nostru". Mihai Viteazul era numit „locţiitor" al său, care urma să primească însemnele de învestitură, slujbaşii munteni erau ai principelui, atribuţiile externe îi erau îngrădite. Tot acest adevărat şantaj politico-militar în vederea unui iluzoriu ajutor în lupta antiotomană şi a trecerii, de data aceasta însă efectivă, a bisericii ortodoxe româneşti din Transilvania sub ascultarea Mitropoliei de la Târgovişte[36].

În iulie 1595 Sigismund Báthory bate medalii cu titlul de „Serrenisim principe al Transilvaniei, Valahiei şi Moldovei"[37], portretele sale din această vreme, cum aminteam, poartă aceeaşi titulatură. În fapt, el este primul stăpânitor maghiar care şi-a introdus în titlu stăpânirea Ţării Româneşti şi a Moldovei, ceea ce în trecut nici regii Ungariei (în titulatura cărora figura orice organism politic cu care au avut contacte, precum Lodomeria = Vladimir, Rama = Bosnia etc.) nu au făcut-o, cu toate că au încercat să-şi impună dominaţia (nu doar suzeranitatea!) asupra Ţărilor Române extracarpatice chiar prin campanii regale (1330, 1395, 1467), toate, însă, înfrânte.

Iar titlul de rege, pe care i-l recunoşteau lui Sigismund boierii munteni trădători faţă de Mihai Viteazul, nu era o vorbă în vânt, de vreme ce pe steagul de învestitură acordat lui Ştefan Răzvan (capturat de la acesta de poloni, care îl descriu, în bătălia de lângă Areni, la 3/13 decembrie 1595), apare semnificativa inscripţie „Sigismundus Rex Ungariae",[38] ceea ce dovedeşte, de fapt, dorinţa de stăpânire în final a unui regat maghiar cuprinzând şi Ţările Române extracarpatice, fapt care nu s-a remarcat până acum!

Ajungem astfel, la ceea ce o parte a istoriografiei avizate socotea, fără a-i pătrunde cu adevărat sensul, planul înfăptuirii unei Dacii ungureşti, cu Sigismund Báthory ce se dorea „unicul conducător al «Daciei»" (I. Ionaşcu)[39], aşezat pe „tronul dacic" (Veniamin Ciobanu)[40], „o Dacie ungurească cu două (ţări) vasale româneşti" (Alexander Randa)[41].

Încă din 1919, îndată după înfăptuirea Marii Uniri, N. Iorga atrăgea atenţia: „Izvoarele contemporane spun că Báthory se considera ca rege al celor trei provincii reunite într-o Dacie care n-ar fi fost românească, ci tocmai împotriva ideii naţionale

---

[35] *Ibidem*, p. 249-250.

[36] Hurmuzaki, III[1], p. 209, 213, 472-476. cf. şi N. Bălcescu, *Opere*, II, Bucureşti, 1953, anexă, p. 347-350; I. Ionaşcu, *Mihai Viteazul şi autorii tratatului de la Alba Iulia*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", V, 1962, p. 111-144; Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 106-108; P. P. Panaitescu, *Problema unificării politice a Ţărilor Române în epoca feudală*, în *Studii privind unirea principatelor*, Bucureşti, 1960, p. 65.

[37] Hurmuzaki, XII, p. 47;

[38] Ilie Corfus, *Mihai Viteazul şi polonii*, Bucureşti, 1938, p. 218, 222.

[39] I. Ionaşcu, *Mihai Viteazul şi unitatea politică a ţărilor române*, în *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, Bucureşti, 1968, p. 167.

[40] Expresia aparţine lui Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 108.

[41] Alexander Randa, *Pro Republica Christiana*, p. 95.

româneşti, o Dacie care, dacă ar fi rămas, Dacia noastră nu s-ar fi ivit, niciodată n-am fi trăit s-o vedem cum este acuma"[42].

Atâta cât a circulat cu sens politic (nu în accepţiunea umaniştilor) la sfârşitul secolului al XVI-lea, noţiunea de Dacia a fost legată de planul lui Sigismund Báthory de instaurare a stăpânirii sale directe în toate cele trei ţări româneşti, după care am văzut că ar fi urmat stăpânirea regatului maghiar. Şi atunci de ce atâţia istorici din secolul XX îi atribuie lui Mihai Viteazul intenţia de a fi „restitutor Daciae"? Izvoarele vremii sale nu spun nimic despre aceasta. Chiar termenul *restitutor* nu era folosit în latina medievală.

Cele trei menţiuni „dacice" legate de numele lui Mihai Viteazul din vremea sa şi imediat după aceea, au un conţinut topic: un mod arhaizant, renascentist, de a numi cele trei Ţări Române, respectiv doar Transilvania. Astfel, la 20 februarie/2 martie 1600 reprezentanţii de frunte ai funcţionarilor superiori imperiali din Boemia, într-o scrisoare de complezenţă adresată lui Mihai, înlocuiesc în titlul acestuia numele Transilvaniei cu cel al Daciei („supremo Exercitus in partibus Dacicis ductori et praefecto"), iar în text numesc Ţara Românească Dacia („Thraciae et Daciae partibus")[43]. Reiau aceste formulări într-o a doua scrisoare către Mihai şase zile mai târziu[44].

În sfârşit, înainte de 4/15 aprilie 1603, un oarecare Ioan Jezernyczky, aflat la Praga, adresează o cerere împăratului Rudolf II, arătând că „după ce Mihai voievod a redobândit Dacia „Daciam recuperraset", supunând-o sceptrului Maiestăţii Voastre", începând tulburări, şi-a părăsit casa din Teiuş, cerând acum guvernului imperial să i-o restituie, sau să-i dea alta în acelaşi oraş. Camera Aulică, pe baza mărturiei episcopului Demetrius Napragi, certifică dreptatea petiţionarului, arătând că Mihai a dat casa sa altcuiva[45]. Evident aici este vorba de Transilvania, iar redobândirea sau recâştigarea ei de către Mihai Viteazul se referă la readucerea ei în stăpânirea împăratului (după îndepărtaea lui Andrei Báthory, care trecuse de partea turcilor). Toate cele trei menţiuni provin din mediul praghez, unde se pare că exista pe atunci o înclinare spre a numi Dacia îndeosebi Transilvania dar şi altă ţară românească[46].

Câţiva ani mai târziu (înainte însă de 1617) şi istoricul francez Jacques Augustin de Thou foloseşte, referitor la anul 1599, numirea de Dacia pentru Transilvania sau pentru celelalte două ţări româneşti[47]. În a doua jumătate a secolului XVII, învăţatul german Ioan Bisseli scria că după supunerea Transilvaniei în octombrie 1599, Mihai „trimise împăratului şi cheile Daciilor ca semn de deplină supunere"[48], simplă figură de stil, de unde nu rezultă, chipurile, „unirea celor trei ţări române sub Mihai Viteazul", cum s-a afirmat mai demult[49].

---

[42] N. Iorga, *Soarta faimei lui Mihai Viteazul*, anexă la *Istoria lui Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1968, p. 424-425.
[43] Hurmuzaki, IV[1], p. 23;
[44] Josef Macůrek, *Michael der Tapfere und die bömisch - schlesischen Stände am Ende des 16 Jh.*, în „Revista istorică română", II, 1932, p. 348.
[45] A. Veress, *Documente*, VII, p. 123.
[46] Cf. şi Adolf Armbruster, *Evoluţia sensului denumirii de „Dacia"*, p. 440-441.
[47] *Mihai Viteazul în conştiinţa europeană*, II, p. 128-129.
[48] *Ibidem*, p. 301.
[49] Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 441. Citează însă menţiunea lui Bisseli despre „Daciele, adică Transilvania, România şi Moldova" (A. Papiu Ilarian, *Tesauru de monumente istorice pentru România*, Bucureşti, 1862, p. 111).

Este o mare deosebire între încercarea lui Sigismund Báthory din 1595 de a stăpâni cele trei Ţări Române, uzând de asasinat, presiuni politice de tot felul etc., faţă de acţiunea militară, bărbătească, a lui Mihai Viteazul de a uni conducerea acestora, în nădejdea întemeierii unei monarhii româneşti ereditare, recunoscută de împăratul romano-german. Mihai a cunoscut bine acţiunile lui Sigismund Báthory, chiar asupra persoanei sale, reuşind cu multă diplomaţie să scape de pretenţiile amintite ale acestuia, abia pe la sfârşitul lui 1597, cu totul însă chiar după încheierea legăturii cu Rudolf II din 30 mai/9 iunie 1598[50], urmând apoi propria sa cale. El nu a făurit planuri dacice, în felul în care i-au fost atribuite de istoriografia secolului XX, şi nici nu a luat drept model, culmea, tocmai acţiunea lui Sigismund Báthory din 1595, cum de aemenea s-a afirmat eronat, cu mult aplomb în 1975[51].

Nici măcar principele Gabriel Báthory, care a încercat efectiv să stăpânească cele trei Ţări Române, la sfârşitul lui 1610 şi începutul lui 1611, fără măcar a se mai osteni să numească alţi domni în Ţara Românească (de unde alungase pe Radu Şerban) şi Moldova (unde pregătea îndepărtarea lui Constantin Movilă), nu a vorbit de un „plan dacic". A bătut însă monedă, în 1611 şi 1613, la Cluj, cu titlul de principe al Transilvaniei şi al Valahiei Transalpine[52], şi s-a arătat jignit la 28 februarie/10 martie 1611 că turcii, cerându-i să nu urmeze, cum scria el, „pilda acelui tâlhar de Mihai vodă", l-ar fi socotit „mai prejos de Mihai vodă ori alt valah", neacceptând stăpânirea sa în Ţara Românească[53].

Abia la 18/28 decembrie 1627 cardinalul P. Pázmány înregistrează declaraţia explicită a principelui transilvan Gabriel Bethlen, care s-ar fi dorit „rege al Daciei" „rex Daciae", înglobând Moldova şi Ţara Românească, sub autoritatea Porţii[54].

Dacă în cursul domniei sale, Mihai Viteazul a ajuns treptat la concepţia unirii conducerii celor trei Ţări Româneşti şi întemeierea în acest cadru a unei monarhii ereditare[55], aceasta nu înseamnă că ar fi fost „restitutor Daciae" decât *ca metaforă creată de istoricii zilelor noastre*. În realitate, „Dacia" şi stăpânirea „Daciilor" din vremea sa rămân legate efectiv, în lumina adevărului istoric de acţiunile abuzive ale lui Sigismund Báthory de a dobândi prin asasinat, şantaj şi presiuni politice, stăpânirea Ţărilor Române extracarpatice.

---

[50] „Este adevărat - scriau cronicarii referitor la 1/11 iunie 1598, după încheierea legăturii cu domnul român la 30 mai/9 iunie 1598 - că Mihai voievod în zilele din urmă, cât mai era încă principele Sigismund în Transilvania, a trimis 5000 de taleri drept tribut, dar nici aşa nu poate fi în siguranţă. I se trimit porunci pe care fiind el acum sub ascultarea şi legământul de fidelitate către Majestatea Voastră sacră (Rudolf II n. a.), nu trebuie să le mai îndeplinească sub nici un motiv..." (*Mihai Viteazul în conştiinţa europeană*, I, p. 198, 203).

[51] Manole Neagoe, *Problema unităţii Ţărilor Române*, p. 435-437. Critica acestor exagerări, la Constantin Rezachevici, *„Neam" şi „naţiune"*, p. 1717-1724.

[52] A. Veress, *Documente*, VIII, p. 350, p. II, reproducere.

[53] *Lupta pentru unitate naţională a Ţărilor Române 1590-1630. Documente externe*, ed. Radu Constantinescu ş. a., Bucureşti, 1981, p. 134, 239.

[54] Adolf Armbruster, *loc. cit.*

[55] Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul: itinerarul moldovean*, la idem, *Prima unire a conducerii celor trei ţări române de către Mihai Viteazul*, Bucureşti, 2000, p. 21-31.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

SĂPĂTURI DE SALVARE LA CURTEA DE ARGEŞ (1983-1984)

NICOLAE CONSTANTINESCU*
SPIRIDON CRISTOCEA**
ROMEO MASCHIO**

În cadrul unui proiect elaborat de Institutul de Proiectare Argeş, un ansamblu de locuinţe urma să fie realizat la Curtea de Argeş în partea centrală a oraşului - mai exact, la vest, în imediata apropiere, de ansamblul fostei reşedinţe domneşti, de-a lungul străzii L. Catargiu (fostă Râului). În anul 1982, de altfel, s-a trecut la faza de execuţie a unui bloc (P + 4), săpându-se groapa şi turnându-se betoanele de fundaţie. Întrucât proiectul amintit a stârnit controverse (cu un anume ecou şi în presă), dat fiind faptul că amplasarea construcţiei nu a ţinut seama de realităţile patrimoniului cultural naţional statornicite în zonă în decursul secolelor, de rezervaţia arheologică implicată potrivit legii în vigoare - o comisie lărgită a analizat situaţia la faţa locului (februarie 1983), lucrările de construcţie au fost sistate, cerându-se totodată investigaţii arheologice în zonă. Cerinţă cu atât mai necesară, cu cât, - odată cu excavaţiile începute- au fost distruse numeroase vestigii de cultură şi civilizaţie medievală românească (cum probează resturile recuperate pe parcurs[1]), aspect neglijat şi chiar negat cu totul de către autorii, beneficiarii şi executanţii proiectului.

Drept urmare, în planul centralizat pe anul 1983 a figurat şi cercetarea arheologică de salvare de la Curtea de Argeş, tot astfel şi în anul 1984, colaborând la aceasta Institutul de Arheologie, Muzeul Judeţean Argeş, Muzeul Orăşenesc Curtea de Argeş, ambele instituţii muzeale asigurând fondurile[2]. Totodată, din cele ce urmează suntem convinşi că datele cercetării arheologice din zonă, alături de cele deja cunoscute prin cercetări sistematice, evidenţiază cât se poate de limpede necesitatea de a stărui îndeaproape asupra conceptului „rezervaţie arheologică“, la coordonatele sale reale, topografice şi nu abstracte.

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan“ Bucureşti.
** Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] Lucrările de fundaţie au fost supravegheate arheologic chiar de proprietarul locului, prof. Trifu Martinovici, ulterior domnia sa participând, în răstimpuri, la cercetarea propriu-zisă.

[2] Colectivul de cercetare: N. Constantinescu (responsabil), Spiridon Cristocea, Romeo Maschio, N. Moisescu. În anul 1983, la cercetarea cuptorului de ars oale, am beneficiat de aportul binevoitor al arh. Cornel Ionescu şi arh. Ene Miron.

Fig. 1. Curtea de Argeş, zona Curţii Domneşti - plan de situaţie; săpături de salvare în anii 1983-1984 (= microzona EMV). Desen Iuliana Barnea.

Fig. 2. Curtea de Argeş, zona fostei Curţi Domneşti, secţiunea EMV-I/1983, profilul peretelui de nord. Legenda: 1) Pământ negru-cenuşiu compact/strat sec. XV-XVII; 2) Pământ cenuşiu, cu pigmenţi de mortar, cărbuni, arsură/nivel de locuire sec. XIV; 3) Umplutura groapei de deservire COL/sec. XIV-XV; 4) Pământ galben purtat/= faza de construcţie a incintei domneşti, c. 1340/; 5) Pământ negru cu cărbuni, cenuşă, zgură de fier/sec. XIV/; 6) Pământ negru-cenuşiu /sec. XIV/; 7) Pământ galben-cenuşiu, cu cărbuni, oase, fragmente de cărămizi, ceramică /sec. XIV/; 8) Pământ cenuşiu cu chirpici, pigmenţi de mortar, cărbuni, ceramică/strat şi nivel de locuire sec. XIII/; 9) Podele lutuite/= nivel de locuire sec. XIII; 10) Arsura la roşu/vatră, sec. XIII/; 11) Bolovani de râu/= tălpi de locuinţă/; 12) cuptor de ars oale, sec. XIV - epoca lui Mircea cel Bătrân.

Configurația terenului în discuție (în continuare: EMV, extra muros-vest, luând ca reper topografic Curtea domnească, respectiv zidul de incintă de vest) este de terasă: ne aflăm pe malul stâng al râului Argeş (am amintit deja de vechea denumire a străzii), pe terasa mijlocie, uşor înclinată de la nord la sud, locuită şi valorificată infrastructural. Către est, însă se înalță terasa majoră (+ circa 6 m față de cealaltă), pe care se afla ansamblul monumental voievodal, la circa 50 m distanță. La vest de fruntea terasei înalte, aşadar la exterior de incintă, pantele coborau mai lin odinioară, cum reiese din martorul păstrat către strada Mitroplit Ghenadie, în rest, eroziunea naturală şi intervenția omului lăsând urme vizibile azi, rezultând pante repezi şi chiar abrupte. În această ultimă privință, nu e de prisos a preciza un fapt petrecut la finele secolului trecut şi începutul celui actual: când, din triajul gării, s-a prelungit o linie ferată spre nord, antreprenorul (Lessel?) a excavat o bună parte din panta terasei majore, folosind pământ la rambleul căii ferate[3]; tăietura Lessel se distinge clar în zonă (fig. 1-2).

Cercetările din 1983 (4 iulie - 13 august). Analizând depunerile şi complexele afectate de excavator în 1982 (cât a fost posibil acest lucru, ținând seama că malurile gropii de fundație erau deja zdrențuite, iar apa de infiltrație - prezență nedorită pentru cercetarea arheologică - a împiedicat analiza pe verticală, la baza depunerilor vechi), am stabilit primul punct de lucru aici, în microzona 1, realizând secțiunile EMV -I şi EMV - II, sondând totodată superficial, ici şi acolo, în cuprinsul gropii de fundație, printre betoane, sau încercând o mică suprafață în colțul de SE, unde se vedea un rest de zid, databil stratigrafic în secolul XIV-lea. De asemenea, am efectuat un mic sondaj în microzona 2 (secțiunea EMV - IV), precum şi o secțiune în microzona (EMV - III) - (fig. 1). Desigur, atenția principală am acordat-o microzonei centrale.

Microzona 1. Cele două secțiuni practicate - orientate V-E, prima de 45 m x 2 m (aproximativ în prelungirea secțiunii I/1967 din incinta voievodală), a doua de 25 m x 2 m, la 22 m sud de cealaltă (în prelungirea ideală a zidului de incintă S al Curții domneşti) - au oferit suficiente date şi materiale arheologice în măsură să direcționeze o amplă cercetare sistematică a întregii zone. Pe baza profilului stratigrafic de nord EMV - I (fig. 2), am constatat două mari registre ce oglindesc două faze de locuire în zonă - una veche, cu 4 niveluri de viețuire, succesive, databile în secolele XIII-XIV (circa 1340), alta nouă, cu mai multe niveluri de viețuire, databilă începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea (post circa 1340) şi durând până azi. Reamintim aici, este vorba de ceea ce, efectiv, am putut înregistra în cursul săpăturilor, atâta vreme cât nu ne-a împiedicat pătrunderea în săpături a apei de infiltrație, altminteri, în întreaga zonă, nu se poate coborî sub adâncimi de 1,80 m - 2,20 m; or tocmai cele mai vechi depuneri arheologice se află sub aceste cote. Astfel încât, rezultă de la sine că noțiunile de „nivel I", etc. cu care operăm în continuare sunt fatalmente arbitrare.

Nivelul I. Solul virgin, un lut nisipos, pe alocuri cu prundiş este înregistrabil strategic doar către est, unde se observă de altfel că panta originară a terasei înaltă a fost remaniată prin excavație din vechime, înregistrându-se apoi o depunere: pământ gălbui, cu vagi nuanțe cenuşii, conținând resturi de chirpici, ceramică, fragmente de cărămidă şi pigmenți de mortar, oase de animale etc. Două sub-nivele, respectiv două locuințe de suprafață (tălpi din piatră de râu şi, desigur, tălpi de lemn ca şi podele

[3] Informație (neverificată documentar) Trifu Martinovici.

de pământ bătătorit - caracteristică tehnico-tipologică a tuturor locuinţelor găsite în microzona I marchează acest nivel de locuire, databil potrivit ceramicii în prima jumătate a veacului al XIII-lea.

Nivelul II. Este reprezentat de un solid pavaj din piatră de râu (în structura acestuia se afla şi o ceramică de epocă romană - fig. 3/2), care are o mare întindere, spre vest şi nord (a fost dislocat şi de groapa de fundaţie), legându-se probabil, funcţional, de o construcţie mai mare, eventual chiar zidită din piatră şi cărămidă, cum denotă pigmenţii de mortar de pe suprafaţa pavajului (aflat la adâncimea medie de 1,80 m). O altă locuinţă, de tipul evocat mai sus, marchează şi ea acest nivel de locuire, databil în a doua jumătate a veacului al XIII-lea.

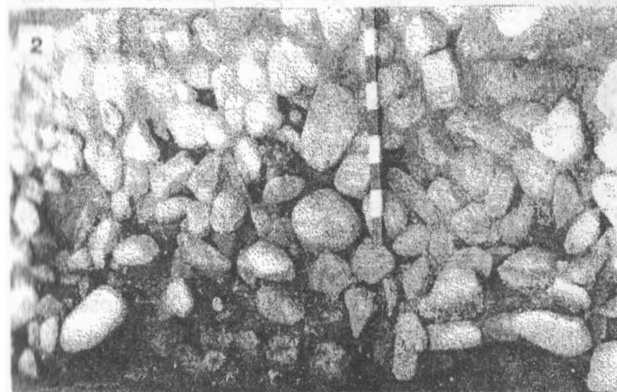

Fig. 3. Secţiunea EMV - I/83 - suprafaţa B/84. 1) Locuinţă de suprafaţă (în stânga), ante 1340 şi locuinţă de suprafaţă (în dreapta), sfârşitul secolului XIV; 2) Pavaj din bolovani de râu (secolul XIII - circa 1340).

Nivelul III. Peste pavaj şi mai ales la est de acesta se găseşte o depunere compactă de nuanţă cenuşie, conţinând multă cenuşă, cărbuni, fragmente de cărămizi, ceramică numeroasă etc. Două sub-nivele (mai probabil: o locuinţă reamplasată, mutată mai la est) marchează acest nivel de locuire, încadrabil cronologic către sfârşitul veacului al XIII-lea şi începutul celui de-al XIV-lea.

Nivelul IV. Stratigrafic se leagă organic de cel precedent (ca de altfel şi nivelurile I-II între ele), cu diferenţa că stratul aferent prezintă în compoziţie mai multă arsură. Nu era o locuinţă chiar obişnuită, iar aceasta datorită prezenţei unei sobe cu cahle oală, de care vom vorbi mai departe. Datarea nivelului de locuire: prima parte a veacului al XIV-lea (înainte de circa 1340), dispariţia acestuia datorându-se - cert - evenimentelor din cursul invaziei angevine din 1330 (fig. 3/1; 4).

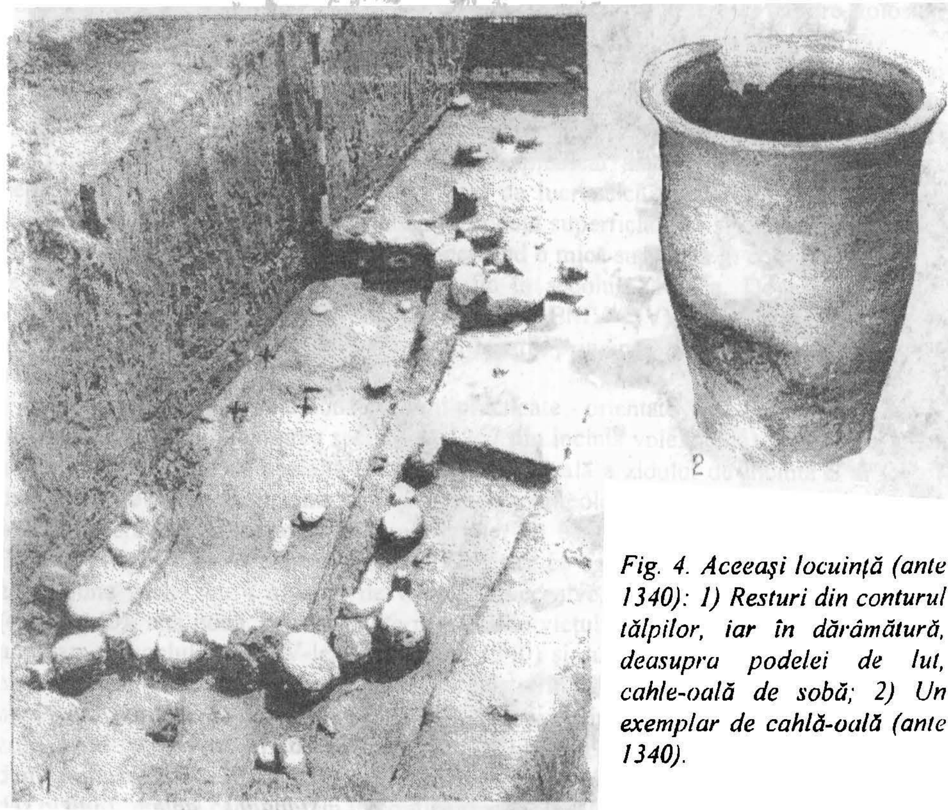

Fig. 4. Aceeaşi locuinţă (ante 1340): 1) Resturi din conturul tălpilor, iar în dărâmătură, deasupra podelei de lut, cahle-oală de sobă; 2) Un exemplar de cahlă-oală (ante 1340).

Că este vorba de o scurtă întrerupere a locuirii în microzona I faptul rezultă şi din altă constatare stratigrafică: tot ceea ce fusese cândva locuit, acoperit de construcţii, pavaje etc. a fost apoi acoperit de o masivă pătură de pământ galben purtat, subţiată către est şi atingând grosimi de 0,50 m - 1 m către vest şi sud-est (EMV - II; lipseşte în EMV - III). Provenienţa acestei masive lentile de pământ purtat nu este greu de identificat: este vorba de pământul scos din şanţurile de fundaţie şi de la groapa

(imensă) pivniţei din incinta domnească, ridicată în jurul anului 1340, cum a fost demonstrat arheologic[4].

Astfel încât, vieţuirea din microzonă nu este imediat recurentă, în funcţie de reperul cronologic menţionat, dar ea nu a întârziat; o dovedeşte şi depunerea arheologică de nuanţă neagră-cenuşie, caracterizată îndeosebi prin numeroasele fragmente de zgură de fier - semn al unei activităţi productive specifice în zonă, în a doua parte a veacului al XIV-lea şi la începutul celui de al XV-lea. Altminteri, în aceeaşi privinţă, am avut norocul să descoperim şi un splendid cuptor de ars oale (fig. 5) - iată încă o şansă oferită de cercetarea noastră din 1983. Prezentarea acestei instalaţii o vom face însă, în forme cuvenite, în partea finală a articolului. În rest a doua fază de vieţuire în microzona I este ilustrată nu numai stratigrafic (fig. 2), ci şi prin complexe de locuit - cazul construcţiei din sec. XV-XVI (EMV-II), alte amănunte în legătură cu cele de mai sus oferindu-le odată cu prezentarea cercetărilor din 1984.

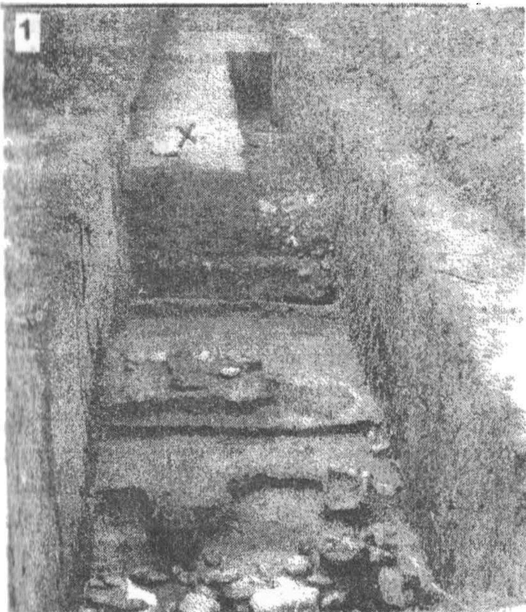
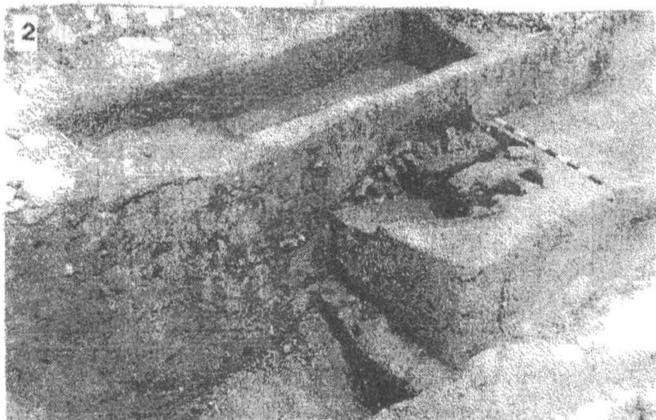

Fig. 5. Secţiunea EMV - I-83. 1) Locul cuptorului de ars oale /COL x/; 2) Acelaşi cuptor dezvelit şi conservat in situ.

Microzonele 2-3. Ele ridică deocamdată unele probleme, nerezolvate de cercetarea din 1983. Să menţionăm totuşi descoperirea unui pavaj din piatră de râu. La adâncimea de 1,60 m (EMV-IV) - poate o uliţă orientată N-S; de asemenea, trebuie subliniate descoperirile din cealaltă microzonă (EMV - III), ceramice

[4] Datarea circa 1340 şi alte detalii la N. Constantinescu, *Curtea de Argeş 1200-1400. Asupra începuturilor Ţării Româneşti*, Editura Academiei, Bucureşti, 1984, p. 54 şi următoarele.

îndeosebi - inclusiv unelte de olar din sec. XV- XVII. O descoperire neaşteptată: un complex osteologic (bovideu, un alt animal mai mic), în asociere cu ceramică la roată, cenuşie, un fragment de cărămidă, complex situat la adâncimea de 1,34 m. Dacă a avut sau nu caracter ritual-funerar, nu este sigur, oricum pare-se că datarea ar privi către secolele IV-VI (?). Cercetarea de aici va fi reluată în viitorul apropiat.

Cercetarea din 1984 (19 iulie - 15 august). Cunoscând, cel puţin în linii mari, complexele şi depunerile din veacurile XIII-XIV, în campania următoare a săpăturilor de salvare de la Curtea de Argeş am insistat asupra celor înregistrate în capătul de vest EMV - I, deschizând spre sud o suprafaţă (9 m x 8 m), notată b/1984, în cuprinsul căreia am coborât în adâncime doar pe latura de nord, în parte şi pe latura de vest. Am dat mai întâi de o locuinţă aparţinând fazei a doua de locuire, respectiv din epoca lui Mircea cel Bătrân. Din locuinţă se păstrează doar laturile de nord, vest şi probabil est - lipsind latura de sud, distrusă; locuinţa este contemporană cu cuptorul de ars oale (fig. 3/1).

În colţul NV al suprafeţei, la adâncimi de 1,39 - 1,57 m, am dezvelit resturile locuinţei nr. 7 (respectiv nr. 2, potrivit notării de pe şantier), care prezintă următoarele date tipo-dimensionale: latura de circa 4,50 m x 3,80 m, cu tălpi de stejar sesizate la sud şi în colţul SV; în colţul NE se amenajase o sobă, cu cahle oală (găsite întregi sau în stare fragmentară), de dimensiuni variabile, predominând tipul înalt de 15,6 cm cu diametrul gurii de 11 cm, şi diametrul fundului de 7,2 cm (fig. 3/1, 4/1-2). Podeaua consta din pământ bătătorit, pe suprafaţa acesteia, între altele, găsind şi un frumos exemplar de cercel din argint aurit (fragm.), cu incrustaţii de email vernil, piesă în curs de prelucrare şi studiu[5].

Alte resturi de locuinţe, pavaje, vetre, ş. a. au fost descoperite mai ales în partea de vest şi sud-vest a suprafeţei b/1984, toate încadrabile în nivelurile II-IV de locuire.

Materialul arheologic recoltat în cursul celor două campanii este numeros, variat şi reprezentativ: ceramică de uz curent (borcane, oale cu toartă, farfurii, ulcioare), în parte întregibile; cahle oală; numeroase unelte (dornuri, topor, toporaş de mână), inclusiv de olar (os), lacăte - inclusiv un lacăt cilindric (sec. XIV), piese de armură şi de harnaşament, arme (vârfuri de săgeţi, suliţe, posibil o lamă de sabie sau de spadă), accesorii de îmbrăcăminte (nasturi de argint, globulari), cercel din argint aurit etc., ca să nu mai amintim de numeroase cuţite de fier, scoabe ş. a.

Descoperirea în 1983 a unui cuptor de ars oale (fig. 6) pune în evidenţă potenţialul productiv, mereu în creştere, străvechi, diversificat şi pe alocuri specific al ţinutului străbătut de valea Argeşului, din acest potenţial făcând parte organică şi meşteşugul olăriei[6].

[5] Institutul de Arhelogie „Vasile Pârvan", Bucureşti, Tezaur, Proces verbal 28. XI. 2001, *Podoabe*, poz. 1-9.
[6] Cf. Şt. Olteanu, în „Studii şi comunicări", Muzeul Piteşti, 1972, p. 271 şi urm.

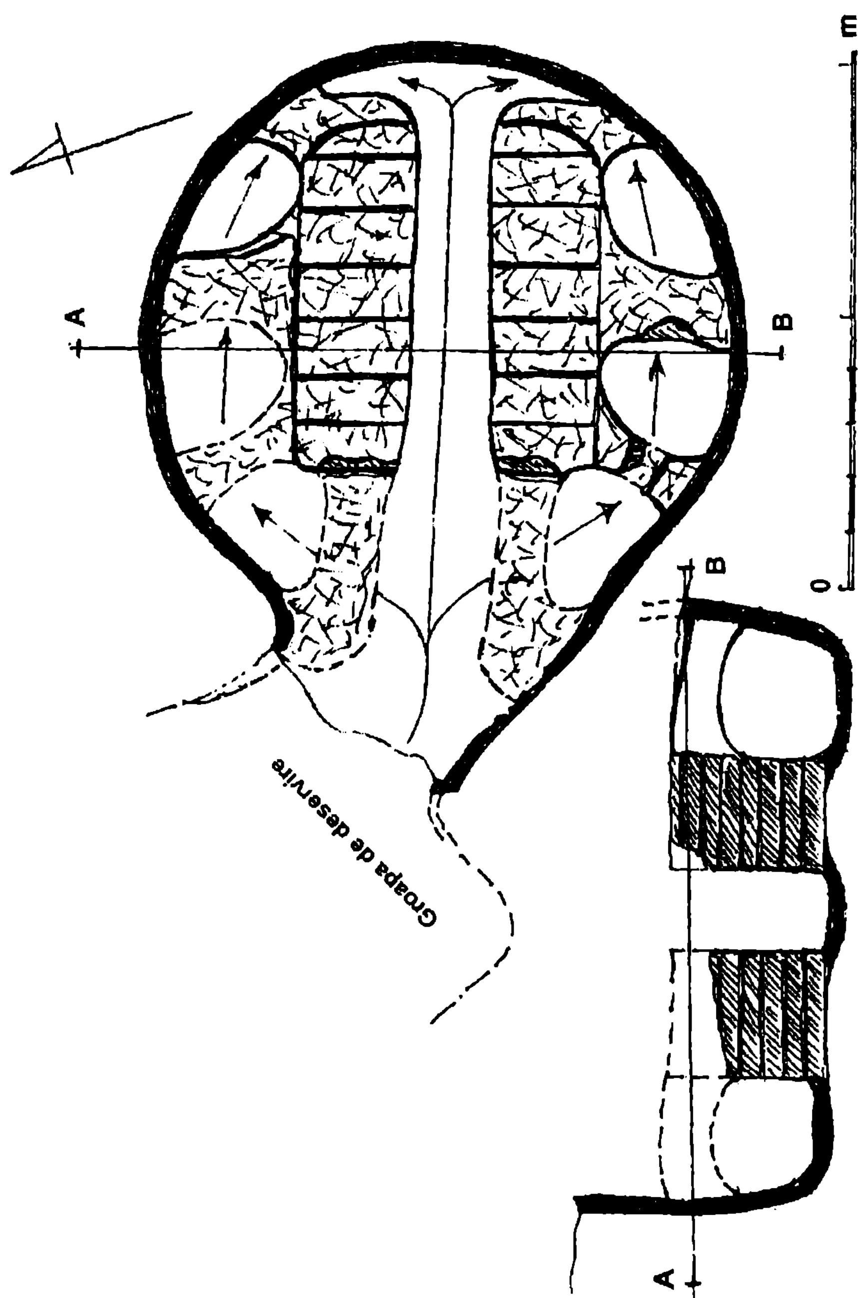

Fig. 6. Secţiunea EMV-I cuptor de ars oale (sec. XIV). Plan şi secţiune prin camera de ardere.

Lucru bine ştiut, zona Argeşului superior se remarcă în această privinţă prin felurite descoperiri (de pildă cele de la Cerbureni, valorificate încă de Barbu Slătineanu, de la Curtea de Argeş, de Virgil Drăghiceanu)[7], datând însă din veacurile mai târzii (XVI şi XVII). Pentru vremea şi mai târzie (deşi pe baza realităţilor de demult) Ion Cruceană stabilise, cu mulţi ani în urmă, drumuri comerciale de pământ în zona sudică a judeţului Argeş, între acestea şi un *drum al olarilor* către Valea Mozacului şi mai departe pe drumul Giurgiului, în relaţie desigur cu centrele de olărie de la Curtea de Argeş, de pe Râul Doamnei (Coşeşti-Poieniţa) ş. a., cu târgul de oale din Piteşti etc.[8].

Fapt este că în Curtea de Argeş, cel puţin, unde există şi un cartier „Olari" şi un locaş de cult cu aceeaşi denumire (datând probabil din veacul al XV-lea) nu erau cunoscute cuptoare de ars oale datând din evul mediu, acestea fiind doar „anunţate" de descoperirea, în răstimpuri şi îndeosebi în perimetrul fostei Curţi Domneşti, a numeroase crăiţe tripode din lut ars, probe evidente ale meşteşugului propriu-zis[9].

Oferim aici o prezentare succintă a descoperirii, cu detalii de ordin tehnic:

Tip	- cuptor de ars oale, cu două platforme simetric zidite, canal central şi circular, cu braţe dispuse radiar
Orientare	- est-sudest/vest-nordvest (camera de ardere)[10] probabil nord-sud (groapa de deservire)
Dimensiuni	- diametrul maxim (camera de ardere) 1,10 m. platformele paralelipipedice 0,72 0,22-0,25 0,27 m L l h 6 r. cărămizi formate diverse: ? x 13,5 x 4,2; ? x ? x 5,3; ? x ? x 3,7; ? x 14,2 x 3,5 - canal central: l (medie) 0,16 m - braţele radiare (6 la număr), dimensiuni variabile - cel central-sudic: secţiunea plan-convexă de 13,5/5,5 cm, pe osatură de lemn (lut cu paie şi pleavă) - platformele rotunjite la colţuri (cea nordică parţial distrusă), pomestite - pietre mari şi mijlocii (cu urme de ardere) în camera de ardere /pietre de râu/ - groapa de deservire în unghi obtuz faţă de axul cuptorului / L c. 147/ - funcţionare îndelungată: arsura pe contur de 6-7 cm
Datare:	Sec. XIV (epoca Mircea cel Bătrân)[11]

[7] V. Drăghiceanu, în BCMI, X-XIV/1923 (= Curtea Domnească din Argeş); N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 123.

[8] Ion Cruceană, în „Studii şi comunicări", Muzeul Piteşti, 1972, p. 309 şi urm.

[9] V. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 302; v supra, n. 7.

[10] Diferit ca tehnică de construcţie - cuptorul argeşean se înscrie totuşi tipologic în grupul cuptoarelor de ars oale înregistrate arheologic în epoca lui Mircea cel Bătrân / c. 1400/ - de pildă la Coconi, pe Mostiştea - v. N. Constantinescu, *Coconi...*, 1972, p. 82 şi urm., fig. 42-43.

[11] Descoperirile prezentate în materialul de faţă au fost semnalate la Conferinţa Naţională de Arheologie (Târgovişte, 20 III 1985).

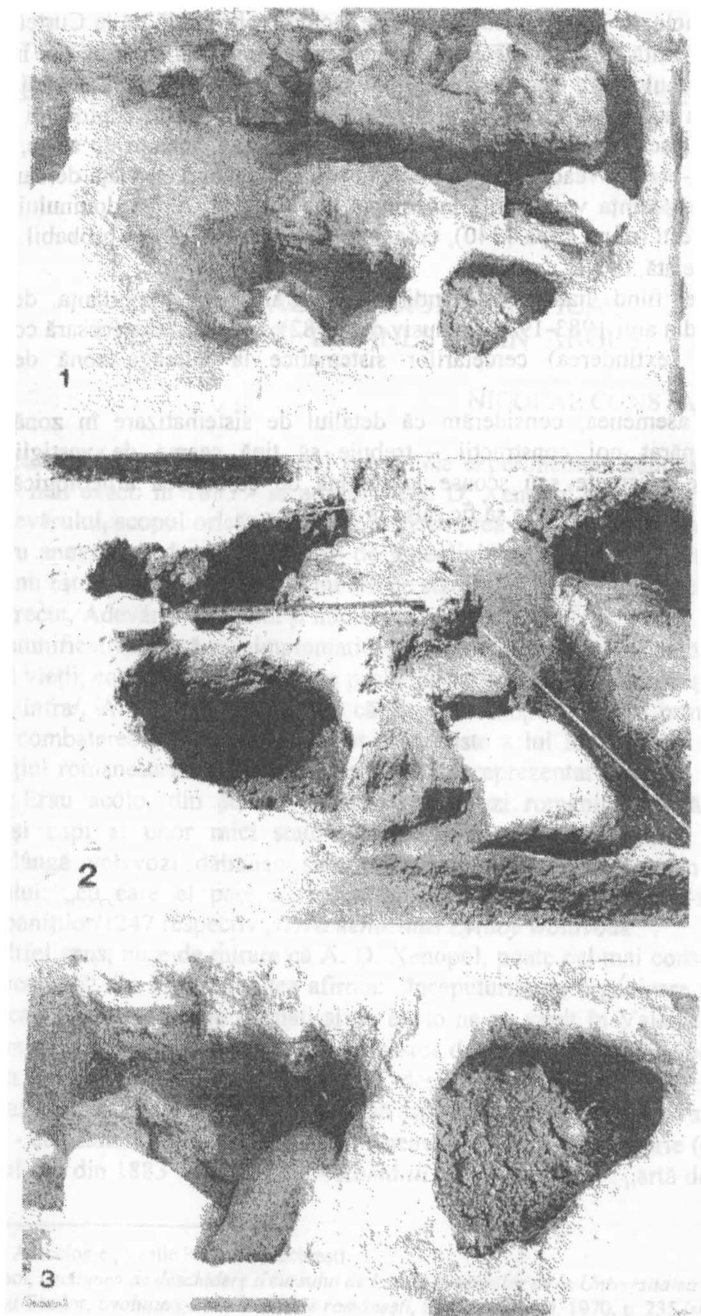

Fig. 7. Resturi din cuptorul de ars oale (sfârşitul sec. XIV) - detalii de construcţie.

Concluzii. Zona situată la vest de incinta voievodală de la Curtea de Argeş a fost intens locuită în veacurile XIII-XIV şi următoarele, cu siguranţă şi în epoca mai veche decât anul 1200. Locuirea s-a „lipit" de panta terasei înalte, amenajată continuu şi folosită ca atare, inclusiv pentru instalaţii productive (cazul cuptorului de ars oale, sec. XIV). Descoperirile din anii 1983-1984 ilustrează, înainte de toate, aspecte ale vieţii de târg-oraş în veacurile XIII-XIV, în strânsă legătură cu viaţa de caracter feudal ilustrată de reşedinţa voievodală învecinată, iar apoi de Curtea domnului din fruntea Ţării Româneşti (după circa 1340), cu anexe gospodăreşti situate probabil în apropiere de zona cercetată, la NE.

Date fiind natura, răspândirea topografică şi importanţa descoperirilor arheologice din anii 1983-1984 (inclusiv din 1982), considerăm necesară continuarea şi amplificarea (extinderea) cercetărilor sistematice la întreaga zonă de rezervaţie arheologică.

De asemenea, considerăm că detaliul de sistematizare în zonă - care nu implică neapărat noi construcţii - trebuie să ţină seama de vestigiile istorico-monumentale existente sau scoase la lumină de cercetarea arheologică din zonă, acestea în primul rând trebuie să fie puse în valoare.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

COMPLETĂRI ÎN PROBLEMATICA FOSTEI CURŢI DOMNEŞTI DIN ARGEŞ

NICOLAE CONSTANTINESCU*

Acum 120 de ani, pozitivismul şi ştiinţele experimentale bântuiau în Apus şi tot atunci - mai exact: în 1883 - se adresa Alex. D. Xenopol studenţilor săi din Iaşi: „aflarea adevărului, scopul oricărui demers în cercetarea istorică este de cele mai multe ori un lucru anevoios, adesea chiar greu de îndeplinit"; „În istorie - arăta savantul -, experienţa nu este cu putinţă. Istoricul nu are de stabilit un adevăr viitor, ci de restabilit un adevăr trecut. Adevărul este unul şi numai unul..."[1].

Semnificativă, dacă nu simptomatică, ne apare gândirea ulterioară a celui care, spre apusul vieţii, considera că în absenţa probelor în demonstraţii ajunge şi un dram de intuiţie /v. infra/. Altminteri, să reţinem că A. D. Xenopol, printre primii care s-au angajat în combaterea teoriei imigraţionist-negativiste a lui R. Roesler, considera că tocmai spaţiul românesc intracarpatic - Ardealul - a reprezentat leagănul vieţii de stat româneşti. Erau acolo, din adâncă vechime, voievozi români - adevăraţi „seniori teritoriali şi capi ai unor mici state" ajunşi apoi sub suzeranitatea cuceritorilor maghiari; lângă voievozi dăinuiau şi cnejii - un aşezământ oarecum asemănător voievodatului: „cu care el pare a fi fost amestecat", exemplificându-se chiar din Diploma Ioaniţilor/1247 respectiv „*terra kenazatus Lytuoy woiavode*"[2].

Altfel spus, nu e de mirare că A. D. Xenopol, poate cel mai consecvent adept al „descălecatului" din Făgăraş putea afirma: „începuturile de organizare nouă a vieţii româneşti cad deci dincolo de Carpaţi şi de acolo ne-au venit în Valahia şi Moldova tipurile care au dat naştere vieţii de stat a acestor două ţări. Voevodul, boierii cnezii, organizarea comunală, toate aceste elemente, deşi numai rudimentare, ne-au venit de peste Carpaţi"[3]. Nu au fost capabili românii să aspire şi să treacă la forma superioară de organizare - cea statală, de caracter feudal -, neavând o nobilime proprie (cum persifla în pamfletul său din 1883 Pal Hunfalvi - *Românii şi pretenţiile lor*: „artă de a amesteca

---

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti.

[1] A. D. Xenopol, *Lecţiunea de deschidere a cursului de Istoria Românilor de la Universitatea din Iaşi*, 1883 - apud Pompiliu Teodor, *Evoluţia gândirii istorice româneşti*, Ed. Dacia, Cluj, 1970, p. 235 (subl. ns., N. C.). Cf. Al. Zub, *A scrie şi a face istorie (Istoriografia română postpaşoptistă)*, Ed. Junimea, Iaşi, 1981 (Humanitas-21), p. 188 şi urm., 227 şi urm.

[2] A. D. Xenopol, *Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinţei Românilor în Dacia Traiană*, Iaşi, 1884, p. 147 şi urm.

[3] Idem, *Întemeierea Ţărilor Române*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie" RIAF, IV, Bucureşti, 1885, p. 4.

falsul cu adevărul", va categorisi îndată Xenopol[4])? Răspunsul limpede al acestuia din urmă îl va da şi chiar va încerca să-l dezvolte în primul volum al sintezei sale din 1888: „Aceste două aşezăminte: voevodul /,/ adică conducătorul şi nobilii, *clasă ce se desface de la sine şi după un proces de alegere social cunoscut, din sânul unui popor, trebuiau să existe chiar înainte de înjghebarea societăţilor organizate / de tip statal, N. C./, întrucât ele sunt chiar condiţia oricărei organizări*"[5]. - (s. n., N. C.).

Dar iată că o tentă de justificată prudenţă transpare din ultima ediţie - vol. III, ed. a 3-a / postumă / -, unde chiar de la început, referitor la *Descălecarea Munteniei*, A. D. Xenopol lăsa mai mult câmp liber adevărului pasager, adică ipotezelor: „Istoria românilor înfăţişează mari greutăţi în expunerea ei, din pricina lipsei izvoarelor /.../ Acum, cu prilejul descălecării, mai ales a Munteniei, întunerecul se lasă din nou pe evenimente şi nu este străbătut decât de licăriri ce trebuie prinse din toate părţile pentru a înmănunchia din ele câteva raze de lumină. Numai rareori avem siguranţa istorică; *cele mai adese, numai interferări ipotetice ce trebuie să-şi aştepte confirmarea prin descoperiri documentare posterioare. Acest principiu logic, că pentru faptele individuale, cum sunt îndeobşte faptele istorice, argumentarea poate cele mai adeseori numai să izvodească ipoteza fără a o putea însă şi adeveri*, este prea adeseori uitat de istorici şi de aceea este bine a-l aminti la pragul chiar al cercetării ce voim să întreprindem. Atât stabilirile noastre, cât şi acelea ale învăţaţilor ce cred altfel decât noi, *nu sunt, în ceea ce priveşte descălecarea Munteniei, decât stabiliri ipotetice*, şi viitorul, dacă va aduce vreodată la lumină un document hotărâtor, va arăta de a cui parte a stat adevărul, afară dacă nu cumva ne va da pe toţi de greş, arătând că lucrurile s-au petrecut altfel decât cum cu toţii le închipuiserăm"[6].- (s. n., N. C.).

Eşafodajul demonstraţiei lui Xenopol, care punea preţ pe izvoare - fie că era vorba de data descălecatului din Făgăraş (1290), de persoana descălecătorului (Radu Negru, oglindit nu numai de naraţiunile cronicăreşti, ci şi de acte de cancelarie - sub forma „Negru Vodă" - sau de cunoscuta pisanie din 1636 de la Biserica domnească din Câmpulung)[7] şi mai cu seamă privind etapele descălecării: mai întâi la Câmpulung, iar apoi la Argeş etc., toate acestea ţineau seama nu numai de stadiul istoriografic atins în vremea sa, Xenopol rezistând şi ripostând multiplelor obiecţii venite din partea unor somităţi ca Hasdeu, Onciul, Iorga ş. a., dar se supuneau unui fir interpretativ specific savantului. O spune el însuşi, când afirmă că în tratarea faptelor istoriceşi în concluziile asupra acestora s-a bazat şi pe intuiţie, pe aşa-numita *inducţie individuală* sau *inferenţă*[8]. Numai că - vai! - întreaga epopee a descălecatului din Făgăraş a stat sub semnul improbabilităţii ca realizare de fapt, de vreme ce Xenopol considera Carpaţii nu ca o punte de legătură între elementele despărţite ale neamului nostru, ci din contra, drept „cauza geografică" de căpetenie a dezbinării acestui neam[9].

---

[4] Cf. Pál Hunfalvi, *Die Rumaenen und ihre Ansprüche*, Wien, 1883 (caracterizarea lui Xenopol, *Teoria lui Rösler*, 1884, p. 15).

[5] A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, I, Iaşi, 1888, p. 465.

[6] Idem, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. III, ed. III-a - respectiv: vol. II, ed. a IV-a, Ed. N. Stoicescu, Maria Simionescu, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 14.

[7] *Ibidem*, p. 16 şi urm.

[8] *Ibidem*, p. 24 (n. 28).

[9] *Ibidem*, p. 50 (critica editorilor de azi la p. 65, sub. n. 111; la bibliografia indicată a fost omis, din păcate tocmai principalul promotor al ideii centrale a istoriografiei româneşti, că Munţii Carpaţi au reprezentat din

După acest ocol, care a avut scopul să sugereze că marile spirite îşi pot provoca, adesea involuntar, capcane insurmontabile, să ne fie îngăduit să ne pronunţăm asupra celor enunţate în titlul articolului de faţă.

*

* *

1. Mai întâi, se cuvine să stăruim în legătură cu litera şi spiritul Cronicilor munteneşti, izvoare de bază care ar demonstra că în 1290 ar fi avut loc descălecatul lui Radu Negru voievod.

a) De nicăieri nu rezultă / în pofida redacţiilor repetate, cu adstraturi şi tăieturi (omisiuni) potrivit intereselor de moment, partizane poruncite sau asumate / că primul scaun voievodal al viitoarei Ţări Româneşti a fost fixat întâi la Câmpulung şi abia pe urmă la Argeş. Altul e sensul tradiţiei istorice ţesute în legătură cu aşezarea de pe Râul Târgului: este cea mai veche din ţară, are deci drepturi mai multe (vezi pe rând: 1636, pisaniile Bisericii domneşti / Uspenia /, Crucea jurământului, Crucea pârgarilor - 1676; de reţinut mai ales predoslovia din 1636 a Molitvelnicului slavon / tipărit „în primul oraş din cele care s-au aşezat în ţara noastră, Câmpulungul"/)[10]. De altfel, Matei Basarab Vv. a avut grijă să mai întărească orăşenilor câmpulungeni două acte privilegiate - la 12 Aprilie şi 3 Mai 1636, scutirile acordate făcând referire şi la pisania Uspeniei: „după cum scrie şi în piatra pe care o am pus domnia mea deasupra porţii bisericii"[11].

b) Altminteri, elaboratele tradiţiei câmpulungene se oglindesc suficient de limpede în redacţia târzie a Cronicilor munteneşti:

- *Letopiseţul Cantacuzinesc* (a doua jum. sec. XVII): 6798/1290, Radu Negru Vv. „pogorându-se pre apa Dâmboviţei, început-au a face ţară noao. Întâi au făcut oraşul ce-i zic Câmpul Lung. Acolo au făcut şi o biserică mare şi frumoasă şi înaltă. De acolo au descălecat la Argeş şi iar au făcut oraş mare *şi şi-au pus scaunul de domnie făcând curţi de piiatră şi case domneşti şi o biserică mare şi frumoasă*"[12].- (s. n., N. C.).

- *Letopiseţul Bălenilor* (a doua jum. sec. XVII): 6798/1290, Radul Negru Vv. „s-au socotit ca să-şi mute scaunul dencoace, peste plai /.../ ci dar Radul vodă s-au aşăzat în câtăva vréme la Câmpul-Lung, unde şi mănăstire frumoasă şi mare au făcut. *După acéea s-au dus la Argeş de au făcut scaunul acolo, făcând curţii domneşti şi biserică, care şi până astăzi iaste*"[13]. - (s. n., N. C.).

În ambele redacţii - versiuni, mai limpede - ca suport informaţional - nici că se putea: scaun domnesc, aievea, a fost hărăzit doar Argeşului...!

c) Mai mult, avem avem deja suficiente probe documentare - izvoare scrise, interne - care nu numai că vorbesc de „aşezarea / întemeierea" Ţării Româneşti (ot sezdania zemlev, 1517), cei interesaţi fiind nu mănăstiri şi biserici domneşti, ci

---

totdeauna o punte de legătură între elementele răzleţite ale neamului românesc - cf. N. Iorga: „Carpaţii munteni se deschid spre Ardeal şi nici o piedică nu se întâmpină spre văile moldoveneşti" - *Istoria Românilor*, vol. III, Ctitorii, Bucureşti, 1937, ed. V. Spinei, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p. 19).

[10] A. Sacerdoţeanu, *Predosloviile cărţilor româneşti*, I, Bucureşti, 1938, p. 69.

[11] Hrisovul lui Matei-Vodă din 12 aprilie 1636 la Ioan Răuţescu, *Câmpulung-Muscel. Monografie istorică, Câmpulung*, 1943, p. 363-365.

[12] Ed. Constant Grecescu, Dan Simonescu, Editura Academiei, 1960, p. L-3.

[13] Ed. C. Grecescu, Editura Academiei, 1963, p. 3-5, 7.

moşnenii[14], dar ele se completează organic cu primele straturi ale alcătuirilor cronicăreşti din veacul al XVI-lea, unele operând deja cu miticul „Negru Vodă"; or, lesne de observat, acestea din urmă nici măcar nu menţionează Argeşul ca loc în care Negru Vodă ar fi construit ceva: altfel nu ne-am putea explica de ce un Luccari, de pildă, în cartea sa apărută în 1605, preluând şi consemnând tradiţia descălecatului de peste munţi, cu inerentele confuzii de nume şi persoane (potrivit surselor de care s-a folosit şi poate nu le-a înţeles deplin), atribuie descălecătorului construcţii ctitorite în (Câmpulung?), Bucureşti, Târgovişte, Floci şi Buzău - nu şi în Argeş[15].

Cu ani în urmă, o fericită întâmplare a confirmat peremptoriu existenţa unei vechi versiuni cronicăreşti muntenească, în româneşte, tradusă în greceşte şi descoperită de patriarhul Macarie Zaim al Antiohiei cu prilejul călătoriei sale în Ţara Românească în deceniul 6 al veacului al XVII-lea (mai exact: 1653-54, 1656-1658). În versiunea arabă a lui Macarie Zaim se consemnează: „Istorii şi ştiri pe scurt despre domnii Ţării Româneşti şi despre petrecerea lor şi vremea şederii lor în domnie precum am putut culege şi aduna. Şi începutul este în anul 6800/1292 al lumii. Cel dintâi care a cucerit Ţara Românească a fost Ankrovoievod (Ankro însemnează pe limba românească «negru», căci era negru, de aceea s-a şi numit pe turceşte ţara Kara Falakh, sau Valahia Neagră, după numele lui - nota explicativă fiind (chiar a lui Macarie Zaim). Venit-a din Ţara Ungurească, adică al-Mağar, şi s-a pogorât pe râul Dâmboviţa şi a început cucerirea Ţării Româneşti. Şi a zidit o biserică măreaţă şi foarte înaltă şi foarte frumoasă în oraşul Câmpulung. Şi a stat în domnie ani 24 şi a murit"[16]. Nimic, aşadar, despre etapa argeşeană a descălecătorului din Făgăraş în această versiune cronicărească, atribuită mediului boieresc din prima parte a domniei lui Matei Basarab[17]. Aceeaşi omisiune a Argeşului, în treacăt fie spus, se poate constata şi în *Hrismologhion*-ul lui Paisie (Pantelimon) Ligaridis, dascăl la *Schola graeca et latina* (1650) din Târgovişte[18].

Ce concluzie de prim ordin putem trage mai întâi din cele de mai sus? Nimic alta decât ceea ce am şi sugerat cu alt prilej: *O vreme Argeşul nu a simţit nevoia să-şi afirme rolul istoric în viaţa statului feudal Ţara Românească, prin monumentele sale şi mai ales prin personalităţile / voievozii munteni / implicaţi în realizarea acestora.* Drept urmare, nu putem decât să ne exprimăm îndoiala - dacă nu chiar justificata mefienţă - şi anume, că în preajma anului 1517, când un diac din cancelaria lui Neagoe Basarab Vv. consemna în finalul hrisovului pentru Mănăstirea Govora: „Şi eu, Florea, am scris în scaunul vechilor domni, în Curtea Argeşului"[19] - la mai puţin de un deceniu mai apoi un cronicar din partea Craioveştilor să consemneze la rându-i că Argeşul a fost descălecat de cineva, cu două veacuri în urmă[20]. Dimpotrivă, să reţinem ca

[14] DRH, B-II, p. 300-301 (10 iul. 1517).
[15] Giacomo Di Pietro Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Rausa*, Venezia, 1605, p. 49.
[16] Virgil Cândea, *Letopiseţul Ţării Româneşti (1292-1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, „Revista de istorie", 23 (1970), 4, p. 681.
[17] Pavel Chihaia, *De la Negru-Vodă la Neagoe Basarab. Interferenţe literar artistice în cultura românească a evului de mijloc*, Editura Academiei, 1976, p. 22 şi urm.
[18] Al. Elian (comunicare din 27 iunie 1945) - apud Gh. I. Brătianu, *Tradiţia istorică despre întemeierea Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1945, p. 240.
[19] DRH, B-II, p. 315, 321 (orig. slav.).
[20] Pavel Chihaia, *Interferenţe*, p. 95.

semnificant faptul, că în aceeaşi cancelarie a Ţării româneşti, în 1508 şi apoi în 1510, încă era cunoscut numele lui Vladislav Vv. cel Bătrân - şi aceasta chiar în acte pentru Tismana, invocate mai târziu ca fiind întărite de miticul Negru Voevod. Lesne de dedus, mormântul ctitorului din Biserica Domnească de la Argeş, inscripţiile şi chipul zugrăvit în pridvor şi pronaos - astfel de dovezi palpabile, alături de altele, nu îngăduiau încă substituirea unui personaj real, existent cândva, cu ficţiunea instituită pe calea - fermecătoare - a legendei, devenită apoi tradiţie consolidată.

2. Într-adevăr, tocirea memoriei - cauza principală fiind chiar faptul că Argeşul cade rapid în desuetudine pe parcursul veacurilor XVI-XVII (când se prefigura tulpina solidă a Cronicilor munteneşti proeminent fiind scaunul domnesc din Târgovişte, la concurenţă cu cel din Bucureşti), ca şi lipsa de grijă din cuprinsul Curţii şi locaşului de acolo de unde şi ruinarea treptată a monumentelor voievodale (concurate tot mai mult de Mănăstirea Argeşului, a lui Neagoe, atribuită apoi aceluiaşi „Negru Vodă") - toate acestea au pregătit terenul pentru cristalizarea în inima Argeşului istoric a propriei legende. Explicabil, ea gravita tot în jurul Bisericii Domneşti, dar în textura ei se constată un element nou: împletirea cu o altă legendă, hagiografică, privitoare la Sf. Muceniţă Filofteia, cu relicve aflătoare de la sfârşitul veacului al XIV-lea chiar în interiorul locaşului ctitorit de Vlaicu Vodă. Astfel constată lucrurile, în 1746, mitropolitul Neofit Cretanul, în vizita sa canonică din acel an[21], aşa se justifică şi prezenţa scenelor cu viaţa Sfintei, zugrăvite de Radu sin Mihail, pe la 1759[22].

3. Un pas mai trebuia făcut, ca substituirea de care vorbeam să se şi producă: identificarea celui zugrăvit pe pereţii Bisericii Domneşti cu Negru Vodă, alias Radul Negru Vv. Acest lucru nu rezultă explicit că s-a întâmplat ca atare - doar tradiţia orală, consemnată în veacul trecut (în legătură cu un locaş care îşi pierduse pur şi simplu identitatea, în bună parte datorită modificărilor, adaosurilor turlelor de tinichea şi mai ales jalnicelor zugrăveli din 1827 ale lui Pandelimon), această tradiţie voia cu tot dinadinsul ca enoriaşii, credincioşii să se reculeagă la mormântul lui Negru Vodă... (cf. mărturiile culese de un Al. Pelimon, dincoace de mijlocul veacului).

În schimb, este indiscutabil că reprezentările ctitoriceşti din Biserica Domnească - ale cuplului voievodal Vladislav I-Vlaicu – Ana Doamna (ordinea lor în tablourile votive este inversă)[23] - au inspirat pe cele din ctitoria lui Neagoe Basarab Vv., cum rezultă din schiţele lui Gh. Tattarescu (1860), anterioare operei demolatoare a lui Lecomte du Noüy.

4. Dar toate acestea, absolut toate, capătă cu totul o altă coloratură şi consistenţă dacă le privim din unghiul datelor arheologice, rezultatele investigaţiilor din anii '60-70 aruncând lumini noi asupra vetrei istorice a Argeşului voievodal[24]. Am

---

21 Cf. D. R. Mazilu, *Filoteia de la Argeş*, Academia Română, Memoriile Secţiei Literare, s. III, t. VI, Bucureşti, 1933, p. 17, 33-34.

22 Bibliografia şi alte precizări în lucrarea noastră *Curtea de Argeş 1200-1400. Asupra începuturilor Ţării Româneşti*, Editura Academiei, Bucureşti, 1984, p. 14.

23 Cum, de altfel, se prezintă şi mai puţin cunoscutele reprezentări de pe ferecătura în argint a icoanei Sf. Athanasie - danie a voievodului Vladislav I Marii Lavre de la Athos / c. 1370? /, reprezentări miniaturale, dar poziţionate exact ca în tabloul votiv din Biserica Domnească: Doamna Ana în stânga (privitorului), Vladislav în dreapta.

24 În afară de menţiunea din n. 22, v. *Basarab I şi contribuţia sa la consolidarea Ţării Româneşti*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»", XXIII, 2, Iaşi, 1986, p. 553-570; *Nicolae Alexandru Voievod - Iachint de Vicina sau despre rosturile argeşene ale momentului istoric 1359*, în

avut prilejul să publicăm astfel de date şi rezultate - cu ecou prelungit şi, desigur, diferit în sânul obştei cititorilor, specialişti[25] sau nu (am constatat şi reţineri[26] - adică pur şi simplu ignorarea investigaţiilor de la Argeş privitoare la realităţile din veacul al XIII-lea). Fapt este că vatra Argeşului istoric comportă un amplu efort de organizare a cercetării arheologice - nu doar sondaje şi săpături de salvare, obiectivele fiind numeroase, inclusiv în ce priveşte aria locaşului cândva mitropolitan, înlocuit de Mănăstirea lui Neagoe Basarab.

5. Voi încerca acum să completez - prin lămuriri suplimentare - o parte, măcar din faţetele unor probleme strict legate de configuraţia şi morfologia fostei Curţi Domneşti din Argeş, ca şi de istoria încorporată acolo. Lesne de înţeles, astfel de probleme s-au ivit îndeosebi după publicarea cărţii prin care, în 1984, valorificam cercetările arheologice întreprinse acolo şi care, de bună seamă, contrariau opinii şi eşafodaje interpretative venite în special din partea istoricilor de artă, dar şi a altor specialişti, inclusiv istorici medievişti. Demn de reţinut este îndeosebi evantaiul de obiecţii în materie de cronologie a construcţiilor - aspect luat în considerare, în chip necesar, fiind vorba până la urmă de identificarea şi nominalizarea ctitorilor; în fine, nu pe ultimul plan se situează opiniile în răspăr - ca să zic aşa - faţă de teza curentă: vestigiile de lângă Biserica Sf. Nicolae Domnesc şi ea însăşi ar întruchipa vechiul sediu mitropolitan al Ţării Româneşti şi nicidecum o reşedinţă voievodală[27].

La un astfel de înnoitor - în ultimă privire - şi de solid punct de plecare în direcţia reevaluărilor în plan general istoric şi, de adăugat, strict local, argeşean[28] - e de înţeles de ce breşa stârnită în istoriografie de demersul subsemnatului, în unire cu o neaşteptată adeziune (limitată, dar semnificativă) din partea unui istoric al artelor, Dr. Daniel Barbu (supra n. 25) provoacă reacţia, din păcate marcată de o posacă aroganţă (vecină pe alocuri cu grosolănia) din partea lui Pavel Chihaia. Reputatul literat, istoric de artă şi publicist (la curent, cât a fost prezent în ţară, cu cercetările subsemnatului de la Curtea de Argeş, chiar pe şantier) a binevoit să se năpustească împotriva cărţii apărute în 1984 (*Raport de săpături*, potrivit domniei sale, deşi e vorba de o monografie în regulă), găsindu-i cusururi (unele îndreptăţite: cazul decodării siglei L17, referitoare la aria de răspândire a molozului provenit de la biserica Argeş I; corect, afirm aici, legenda de la p. 48, fig. 16, trebuie să fie „17, moloz cu pictură murală şi ceramică decorativă (provine ca atare doar de la biserica Argeş I când este localizat), passim: moloz cu pictură murală").

„Argesis", Studii şi comunicări, seria istorie, XI, Piteşti, 2002, p. 137-146 (ambele fiind capitole din lucrarea publicată în 1984); Supra n. 22. Altminteri, despre realităţile din Ţara Făgăraşului - v. acum documentata Teză de doctorat elaborată şi tipărită de Antal Lukács, *Ţara Făgăraşului în Evul Mediu, secolele XIII-XVI*, Editura Enciclopedică, 1999.

[25] Daniel Barbu, *Sur le double nom du Prince de Valachie Nicolas-Alexandre*, în „Rev. Roum. d'Histoire", XXV, 4, 1986, p. 291-293 (*également post 1360 fut fondée l'église St. Nicolas de Curtea de Argeş*); idem, *Byzance, Rome et les Roumains-Essais sur la production politique de la foi au Moyen Âge*, Editura Babel, Bucureşti, 1998, p. 63, 109, 121.

[26] Respectiv, ignorarea investigaţiilor de la Curtea de Argeş sau prezentarea lor trunchiată (v. recent, *Istoria Românilor*, vol. IV, 2001).

[27] *Curtea de Argeş* (1984), p. 23-27; mai nou, despre sediul mitropolitan, arh. Cr. Moisescu, în „Argessis", VIII, 1999, p. 55-61.

[28] Cf. Gh. I. Cantacuzino, *Cetăţi medievale din Ţara Românească, sec. XIII-XVI*, Bucureşti, 1981, p. 155-160 şi ed. recentă, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001, p. 217 şi urm.

Desigur P. Chihaia îşi apără opiniile mai vechi (unele asezonate treptat - trebuie să recunoască! - funcţie de descoperirile de la Argeş...). Nu este cazul ca aici şi acum să îi demontez toate obiecţiile (una din ele, că „avansez şi o serie de consideraţii de istoriografie, istorie de artă, paleografie etc." depăşindu-mi competenţele, fiind strigătoare la cer! În ultimul domeniu, cel puţin, fără a mă aventura - am confirmarea unui specialist reputat, Dr. Constantin Bălan: vezi, *tale-quale*, prelucrarea şi republicarea inscripţiei de deasupra tabloului votiv din naos/inscripţia din 1369, cu menţiunea stăpânirii Vidinului...)[29]. Altminteri, P. Chihaia - ignorând datele istorico-arheologice, încearcă (şi nu e primul) să urce datarea vechiului aşezământ voievodal de la Argeş - Curtea Veche, cum o numesc eu: ar fi vorba nu de la începutul veacului al XIII-lea, cum cred şi azi, ci de finalul acestuia („Argeş I a fost probabil înălţată între anii 1272-1290"), datare pe care o propusese de altfel şi A. Sacerdoţeanu[30], iar foarte recent şi arh. Cr. Moisescu[31]. În context istoric, ar fi vorba de cunoscutul episod Litovoi-Bărbat, evocat în 1285 cu referire însă la începuturile domniei minorului Ladislau IV / Cumanul / al Ungariei; foarte probabil: falsă legătură, căci am arătat la rându-mi că faimoasa învinuire a arpadianului / *„pro se occuparet"* / are altă semnificaţie, fără să implice trecerea lui Litovoi Voievod la Est de Olt[32]. Dar autorul inexistentei „Cronici despre Radul de la Afumaţi" combate şi afirmaţia subsemnatului că în Deisis / din luneta de deasupra intrării pronaos-naos / şi în tabloul votiv (radical refăcut de Pandelimon, 1827) ar fi vorba de acelaşi personaj istoric - voievodul ctitor, al Bisericii Domneşti - Vladislav I. Cu ostentaţie, P. Chihaia reia povestea tribulaţiilor tabloului votiv din naos, perindat pe parcursul veacului al XVI-lea şi readus sub identificarea „Negru Vodă - Ana Doamna" în 1827. Eu am spus şi spun altceva: de la bun început, ctitorul a fost redat în pictura din anii 1365-1369, fiind vorba de Vladislav I Vlaicu şi soţia sa Ana Doamna, cum evidenţiază ceea ce s-a mai păstrat din inscripţia menţionată. Argument în plus - şi ignorat de preopinenţii mei: icoana dăruită de Vlaicu Vodă (fig. 1), Marii Lavre de la Athos, reprezentându-l pe Sf. Athanasie, redă prin ferecătura de argint exact, dar absolut exact chipurile înfăţişate îndată după 1369 / ca în tabloul votiv - domnul în dreapta (privitorului), doamna în stânga; orfăurarul, însă, a plasat invers inscripţiile în greceşte[33]; oricum, învinuirile primului că prin observaţiile şi concluziile subsemnatului l-am atras în capcană pe cel de al doilea sunt ignobile. Voi reveni, indiscutabil.

---

[29] Constantin Bălan, *Inscripţii medievale şi din epoca modernă a României. Judeţul istoric Argeş (sec. XIV-1848)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994, cu o introducere... etc. de Constantin Bălan, p. 256-258, sub nr. VII 288, 1369. Fig. 25 ne aparţine, fiind corect citată.

[30] Cf. BCMI, XXVIII, 1935, p. 49-57.

[31] Infra, n. 35. Aici avem însă în vedere nota polemică datorată lui Pavel Chihaia, *Despre Biserica Domnească din Curtea de Argeş şi confesiunea primilor voievozi ai Ţării Româneşti*, rotaprint, în „Buletinul Bibliotecii Române", Studii şi documente româneşti, XIV (VIII) serie nouă, Freiburg, i. Br. Germania, 1987/88, p. 103-138 (cu un plan h. t., din lucrarea subsemnatului). Diatribele ascunse de acest titlu sibilinic se revarsă şi asupra lucrării lui D. Barbu, *Pictura murală din Ţara Românească în secolul al XIV-lea*, Bucureşti, 1986.

[32] Vezi cele înfăţişate în *Istoria Românilor*, vol. III, Genezele Româneşti, coord. Acad. Ştefan Pascu, Acad. Răzvan Theodorescu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001, p. 564-565 (cu remarca: „este posibil ca Litovoi voievod să fi acţionat tot în dreapta Oltului" - deci nu la Argeş, unde stăpânitor era altcineva).

[33] Am avut ocazia să văd icoana, la faţa locului, în mai 1973.

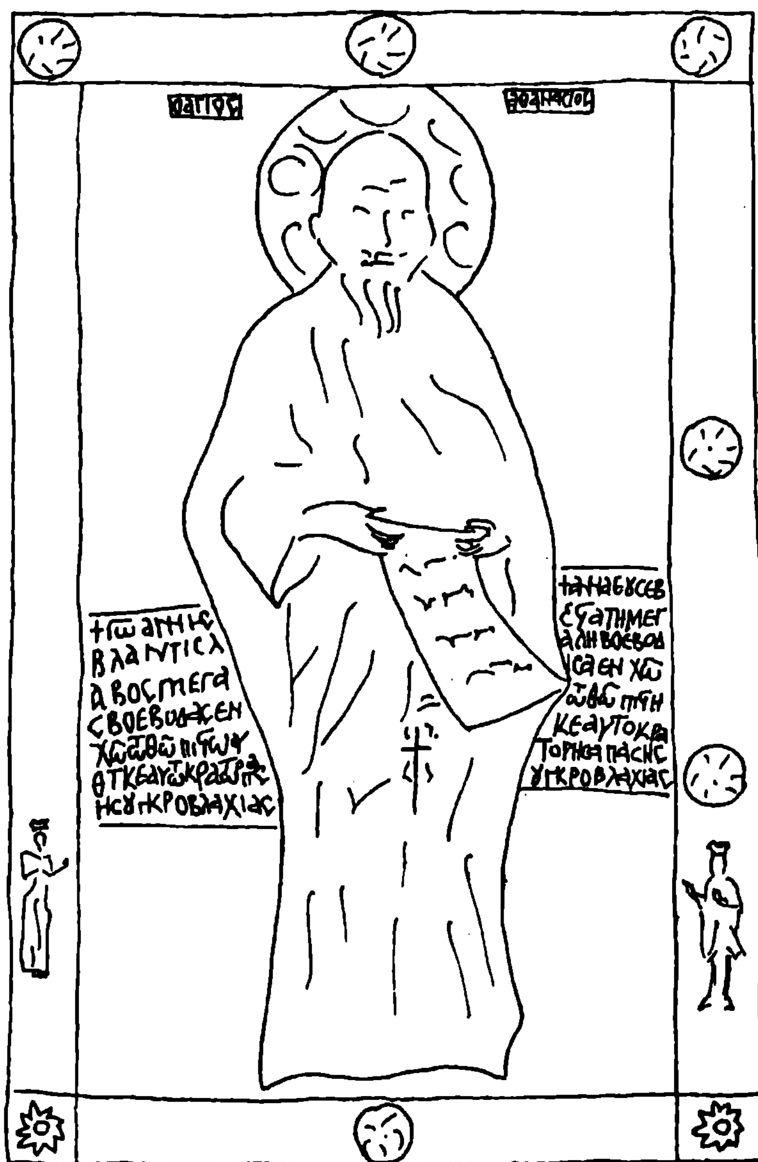
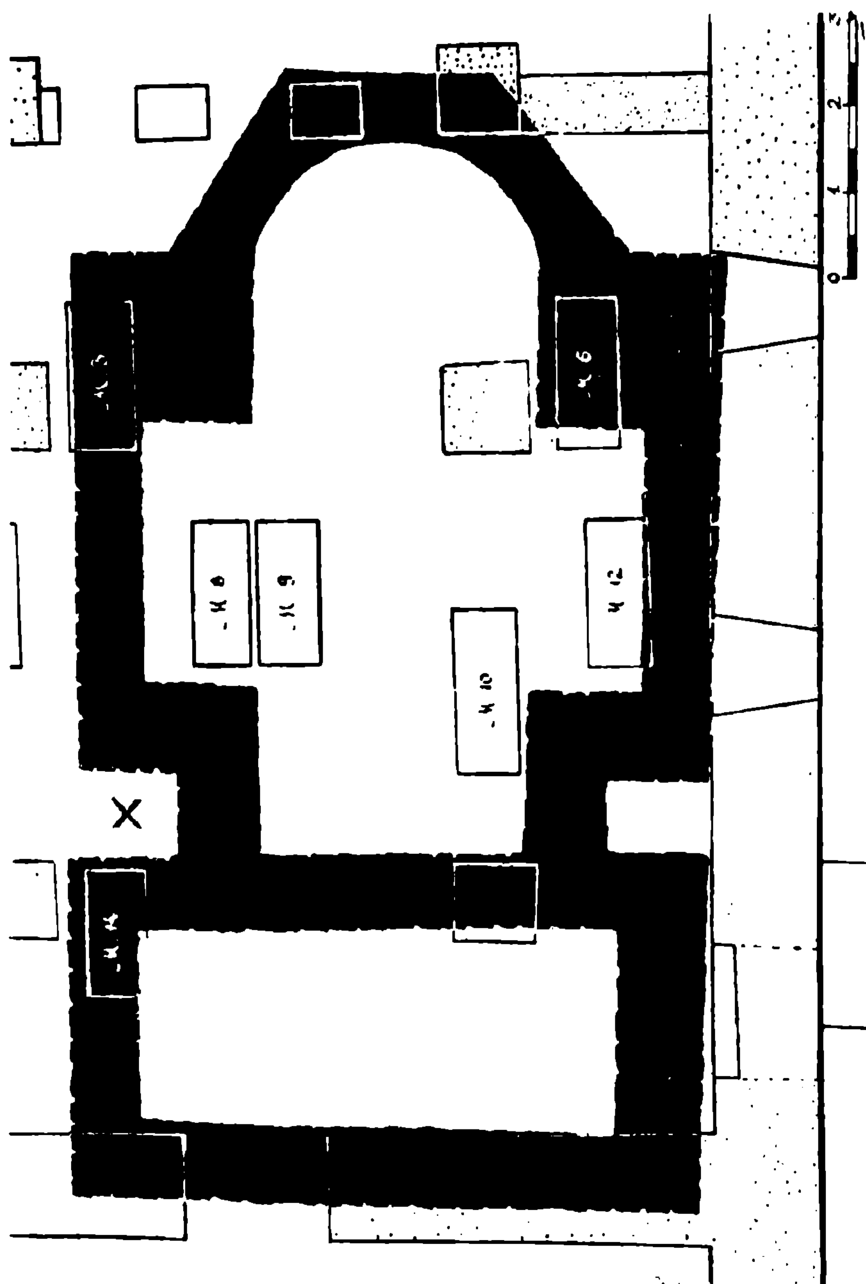
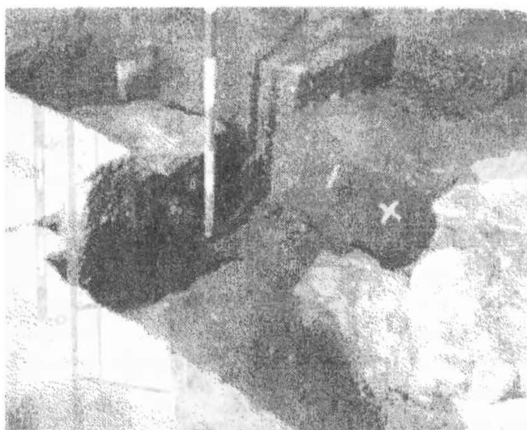

Fig. 1. Icoana Sf. Athanasie, circa 1370-1374, danie pentru Marea Lavră de la Athos a voievodului Țării Românești, Vladislav I Vlaicu. De reținut inscripțiile în grecește (inversate însă), laterale, precum și siluetele și pozițiile donatorilor, inspirate neîndoielnic din tabloul votiv pictat în naosul Bisericii Sf. Nicolae Domnesc (Schiță după o fotografie publicată de Marcu Beza, Urme românești în Răsăritul ortodox, București, 1935).

X

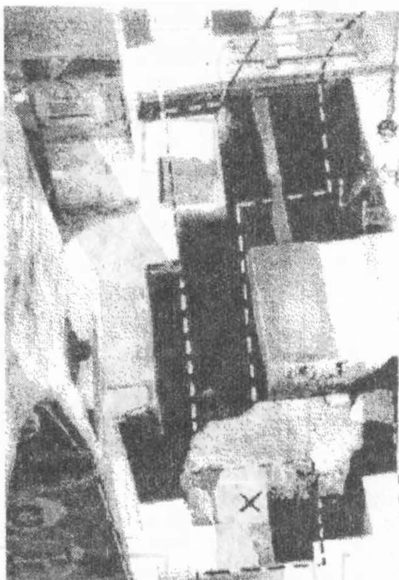

Fig. 2. Curtea de Argeş. Biserica Sf. Nicolae Domnesc - naos. Planul Bisericii Argeş I (circa 1200), reconstituit şi trei înregistrări foto (cercetări arheologice, 1969): este probat limpede, ***in situ****, detaliul planimetric de pe latura nord (marcat X),* ***unde nu există spaţiu zidit*** *(fundaţie şi elevaţie), ceea ce justifică şi decroşarea planimetrică.*

Răgazul acordat demersului de faţă nu-mi permite să mă ocup în amănunţime de curioasa intervenţie asupra planului bisericii Argeş I, care şi-a făcut loc în lume prin contribuţiile mele, începând cu anul 1970, dar prezentat recent de arh. Cr. Moisescu cu un aproape imperceptibil „retuş " - absolut gratuit şi, deci, fals. Distinsul specialist din istoria vechii arhitecturi medievale româneşti crede că decroşurile (sau rezalitele) înfăţişate în planul publicat de mine - preluat apoi de o multitudine de publicaţii ştiinţifice -, adică pe laturile de Nord şi Sud (aici lipsă, datorită sarcofagului Vladislav I) au fost inventate de mine. Textual: „În cazul acestui monument dispărut, s-a considerat discutabilă apartenenţa sa la tipul structural «cruce greacă cu braţe libere», deşi braţele crucii nu erau riguros egale, segmentul fiind sensibil mai lung. În schimb, decroşul amintit care punea în evidenţă către Vest forma liberă a braţelor absidelor laterale rectangulare, pe lângă faptul că ar fi fost un spaţiu insalubru, era practic imposibil de realizat. Analizând planul bisericii (fig. 2) reconstituit de cercetarea arheologică, observăm că la nivelul fundaţiilor pentru crearea decroşului respectiv

dintre naos şi pronaos, se impune săparea a două şanţuri de fundare late de circa 1 m, având între ele un făgaş de pământ cruţat, de aceeaşi lăţime“ - oricum o stare de fapt planimetric / structivă diferită de platformele de zidărie continuă existente la N-E şi S-E etc. Autorul prezintă şi o reconstituire din perspectivă axonometrică, apoi un plan de situaţie (al bisericii I cu totul ireal) şi evident, planul propriu, cu respectivele „umpleri“ haşurate peste rezalite[34]. Cu regret, dar documentaţia pe care o am la îndemână (inclusiv fotografică - şi e cazul să amintesc aici: arh. Cr. Moisescu a fost pe fază în momentul descoperirilor!) dezminte total restituirile propuse de d-sa. Cel puţin acolo unde s-a păstrat *in situ*, la Nord, decroşul în fundaţia bisericii Argeş I este liber de orice şant de fundare şi, deci, de orice zidărie. Detaliul planimetric observat şi înfăţişat de cercetarea arheologică din anii 1969-1973 se află la locul lui (afectat însă către interior de nefericita intervenţie din anul 1920). Atât, deocamdată.

[34] Cristian Moisescu, *Arhitectura românească veche*, I, Editura Meridiane, Bucureşti, 2001, p. 28 (cu fig. 19-20), 29 (cu fig. 21. 1, 21. 2 şi 21. 3).

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XII**, 2003

495 DE ANI DE LA MOARTEA LUI RADU CEL MARE, DOMNUL ŢĂRII ROMÂNEŞTI (1495-1508)*

MARIUS PĂDURARU**

O parte însemnată a istoriografiei româneşti, în special cea a sfârşitului de secol XIX – început de secol XX, a abordat cu superficialitate personalitatea domnitorului Ţării Româneşti, Radu cel Mare (fig. 1), cantonând, pe bună dreptate de altfel, pe realizările sale cultural-religioase, dar neglijând însă, voit sau nu, rolul politico-militar pe care l-a jucat, sau pe care ar fi putut să-l joace acest Basarab. Din păcate, aceeaşi viziune este adoptată şi astăzi de unii istorici. Fiu al lui Vlad Călugărul (1481, 1482-1495)[1] din prima căsătorie a acestuia cu doamna Rada (Smaranda)[2], nepot al lui Vlad Dracul (1436-1442, 1443-1447) şi strănepot al lui Mircea cel Bătrân (1386-1418), având deci, o descendenţă ilustră, Radu cel Mare s-a dovedit ca şi tatăl său un bun gospodar, fiind preocupat de liniştea internă a statului, în conducerea căruia s-a bazat pe boierii Craioveşti[3] – Barbu, Pârvu, Danciu, Radu şi Neagoe, viitorul domn Neagoe Basarab (1512-1521). Este asociat la tron de tatăl său, înainte de a deveni domn, aşa cum reiese din cele două hrisoave emise la 29 august 1492[4], respectiv la

---

* Unele aspecte ale acestui articol, în special cele privitoare la politica antiotomană a domnitorului Radu cel Mare au văzut lumina tiparului, având titlul *Radu cel Mare. O altă abordare*, în „Historia", II, 18, aprilie 2003, p. 17-20.

** Liceul Teoretic Costeşti.

[1] Pentru domnia acestuia vezi Al. Lapedatu, *Vlad Vodă Călugărul 1482-1496. Monografie istorică*, Bucureşti, 1903.

[2] Vlad Călugărul a fost căsătorit de două ori. Prima sa soţie se numea Smaranda şi apare cu acest nume de botez în pomelnicul mănăstirii Glavacioc (Pr. I. Muşeţeanu, *Mănăstirea Glavacioc*, Bucureşti, 1933, p. 82), nora pârcălabului de Poienari, Gherghina, călugărită ulterior sub numele de „maica monahia Samonida" (*D.I.R.*, B, I, doc. 249, p. 236-237). Este una şi aceeaşi cu Rada (Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova, a. 1324-1881, I, secolele XIV-XVI*, Bucureşti, 2001, Planşa I[2]. Basarabii (2): Ramura Drăculeştilor de la Vlad Ţepeş), nume sub care această doamnă trecută în pomelnicul de la Bistriţa (Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistriţa*, Bucureşti, 1941, p. 51 şi 87). C. C. Giurescu o confundă cu a doua soţie a lui Vlad Călugărul – doamna Maria călugărită Eupraxia, fostă soţie a lui Basarab cel Tânăr Ţepeluş (Constantin C. Giurescu, *450 de ani de la moartea lui Radu cel Mare, domnul Ţării româneşti (1495-1508)* în „BOR" , LXXVI, 1958, nr. 3-4, p. 368. Din cele două căsătorii domnitorul Vlad Călugărul a avut mai mulţi copii după cum urmează: Radu cel Mare, Vlad (Vladula), Mircea şi o fată Neacşa din prima căsătorie, iar din a doua pe Vlad cel Tânăr (Vlăduţ), domn al Ţării Româneşti între 1510-1512 (C. Rezachevici, *op. cit.*, planşele I[3]. Basarabii (3): Ramura Drăculeştilor de la Vlad Călugărul şi Radu cel Mare şi I[4]. Basarabii (4): Ramura Drăculeştilor de la Vlad Călugărul, Mircea Ciobanul şi Vlad cel Tânăr).

[3] Ştefan Ştefănescu, *Bănia în Ţara Românească*, Bucureşti, 1965, p. 99-102; Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 371.

[4] *D.R.H.*, B, I, doc. 231, p. 370-371.

Fig. 1. a) Radu cel Mare (1495-1508), după o frescă executată de Dobromir din Târgovişte (fostă la biserica Mănăstirii Curtea de Argeş);

b) imaginea domnitorului (probabil cea mai apropiată de realitate), aşa cum apare pe o icoană dedicată Sf. Maria din Vatoped, descoperită de cercetătorul sârb Miroljub Zaric în Biserica Sf. Dimitrie din Bitolia (Macedonia), icoană pictată în Ţara Românească şi oferită ca danie către Mănăstirea Vatoped sau către una din ctitoriile din cuprinsul Arhiepiscopiei Ohridei (Magazin Istoric an XVIII, nr. 11 (212), noiembrie 1984 p. 29-30).

16 martie 1494[5]. Căsătorit, după cum o arată documentul din 22 martie 1497[6], încă înainte de a urca pe tron[7], cu doamna Cătălina[8] a avut probabil mai mulţi copii, din care sunt cu certitudine cunoscuţi un băiat, viitorul domn Radu de la Afumaţi, şi o fată Anca[9].

Din alte trei legături nelegitime au rezultat alţi cinci copii (patru băieţi: Radu Bădica, Vlad Vintilă de la Slatina, Radu Paisie şi Mircea Ciobanul – toţi domnitori ai Ţării Româneşti şi o fată: Caplea I din Ruşi, Băjeşti, Bucov şi Măgureni). Altor patru copii prezenţi în pomelnice (doi băieţi – Cârstian vistier şi Maican spătar şi două fete – Cârstina şi Boba) nu li se cunoaşte descendenţa maternă[10].

Cele peste 100 de hrisoave de danie[11] păstrate din domnia sa, îl înfăţişează pe ctitorul de la Dealul străbătând ţara în lung şi-n lat, – pe lângă Târgovişte şi Bucureşti, reşedinţe domneşti pe care le-a preferat – la Craiova[12], Glavacioc[13], Cornăţel[14] etc. La început călare, iar din 1501, cu rădvanul, din cauza podagrei care-l chinuia ca şi pe contemporanul său, Ştefan cel Mare, domnitorul împărţea dreptatea şi veghea la bunul mers al lucrurilor.

În rândurile care urmează, ne propunem să demonstrăm că acest voievod nu a fost *„Mare doar pentru călugări"*, cum îl cataloga Nicolae Iorga[15], şi că prezenţa sa activă s-a reflectat nu numai în politica internă, ci şi în cea externă. De reţinut faptul, că aceluiaşi istoric, acelaşi domn al Ţării Româneşti, îi părea atunci când în 1497, îl sprijinea pe Ştefan cel Mare împotriva lui Ioan Albert, regele Poloniei, un *„tânăr căruia-i plăcea armele şi caii buni* (şi care – n. n.), *se arăta gata de luptă. Faptul că, tributar turcilor, a trebuit să-i întovărăşească, nu scade însemnătatea lucrului"*[16].

Apelativul de „cel Mare" care, apare pentru prima dată în cazul de faţă, în actele cancelariei domneşti emise în domnia fiului său, Mircea Ciobanul[17], credem că i se cuvine, pe lângă activitatea sa de mecenat, şi ca urmare a unei bune gospodăriri a ţării. În acest sens, este relevantă mărturia contemporană a sultanului Bâyezîd II Velî (fig. 2), potrivit căreia *„cu toate că era în cea mai mare slăbiciune a puterilor sale* (Radu cel Mare – n. n.), *s-a purtat cu cea mai mare deşteptăciune, şi cu toate că şapte*

---

[5] *Ibidem*, doc. 247, p. 401-405.

[6] *D.I.R.*, B, I, doc. 258, p. 244-246. În document se vorbeşte despre *„Io Radul Voievod şi doamna sa Cătălina şi de Dumnezeu dăruiţii copii..."*.

[7] Din documentele păstrate s-a stabilit cu aproximaţie că Radu cel Mare a devenit domn între 8 şi 15 septembrie 1495.

[8] Stoica Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la relaţiile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Ardealul în sec. XV şi XVI*, Bucureşti, 1905, p. 237; *D.I.R.*, B, I, doc. 249, p. 236-237.

[9] C. Rezachevici, *op. cit.*, planşele I³ şi I⁴.

[10] *Ibidem.*

[11] Radu Ştefan Ciobanu (Vergatti), *Radu cel Mare*, în „Magazin istoric", 1989, nr. 3, p. 11-14.

[12] *D.I.R.*, B, vol. I, doc. 250, p. 238.

[13] *Ibidem*, doc. 212, p. 205-206, *Ibidem*, doc. 243, p. 232-233, *Ibidem*, doc. 253, p. 240.

[14] *Ibidem*, doc. 251, p. 238-239. O serie de acte emise de cancelaria lui Radu cel Mare nu conţin numele localităţii unde au fost redactate.

[15] *Studii şi documente*, vol. III, p. XLII. Şi alţi istorici au avut opinii asemănătoare aşa cum se va vedea în continuare.

[16] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, *Cavalerii*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1996, p. 169.

[17] Radu Ştefan Ciobanu (Vergatti), *art. cit.*, p. 11.

Fig. 2. Sultanul Bâyezîd II Velî (1481-1512)

ani întregi a fost pus în rădvan şi dus din loc în loc, totuşi a cârmuit ţara românilor spre deosebita mulţumire a supuşilor"[18].

Mai mult decât atât, atunci când realităţile politico-militare ale continentului european s-au arătat prielnice, n-a ezitat să se alăture coaliţiilor ce vizau alungarea turcilor din Europa, care, însă, din păcate n-au depăşit faza de proiect.

Întreaga politică externă a domnitorului Radu cel Mare, a avut ca scop plasarea Ţării Româneşti într-o poziţie de echilibru[19] faţă de marile puteri ale vremii (Imperiul otoman, Regatul ungar şi Uniunea polono-lituaniană), toate urmărind diverse interese în spaţiul românesc. Această clarviziune politică i-a asigurat statului său, timp de aproape treisprezece ani, o linişte relativă.

Principala acuză pe care i-o aduc unii istorici acestui domnitor, este aceea că s-a deplasat aproape în fiecare an la Poartă pentru a preda sultanului tributul[20]. În opinia noastră, atitudinea îngăduitoare pe care a manifestat-o faţă de Poartă a reprezentat doar o măsură de precauţie. Ea a facilitat, pe lângă păstrarea unei anumite autonomii a ţării, datorate aşa cum se ştie, acelei stări – valabilă şi pentru Moldova şi Transilvania – *de jure* şi nu *de facto* a suzeranităţii otomane, evitarea devastatoarelor invazii de la sudul Dunării, pe care datorită poziţiei geografice, Ţara Românească le cunoscuse înaintea Moldovei[21] şi, foarte important, a creat posibilitatea implicării efective a statului românesc de la sud de Carpaţi în proiectele de cruciadă târzie reluate de Europa apuseană la începutul veacului al XVI-lea[22]. De altfel, însoţirea tributului la Poartă şi prestarea jurământului de credinţă faţă de sultan, fapte ce n-au fost singulare în istoria ţărilor române, n-ar putea fi oare văzute şi ca un mijloc de informare personală a domnului, de la faţa

---

[18] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, Bucureşti, 1976, p. 206.
[19] Mihai Bărbulescu, Dennis Deletabt, Keith Hitchins, Şerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Bucureşti, 1998, p. 193.
[20] C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 202.
[21] Vezi opinia lui Nicolae Stoicescu în A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. II, ed. a 4-a, îngrijită de Nicolae Stoicescu şi Maria Simionescu, Bucureşti, 1986, p. 412, nota 2.
[22] Florentina Căzan, *Cruciadele. Momente de confluenţă între două civilizaţii şi culturi*, Bucureşti, 1990, p. 200 passim.

locului, despre inițiativele turcilor la nord de Dunăre? Răspunsul nu poate fi decât pozitiv, pentru că de multe ori domnul era la curent cu planurile „necredincioșilor”, așa cum reiese de pildă, din scrisorile adresate sibienilor.

Pentru a înțelege mai bine politica externă a voievodului muntean, ea trebuie analizată în contextul european al epocii sale. Am precizat care erau cele trei hegemonii medievale preocupate de a-și extinde dominația asupra statelor românești. Dintre acestea, Ungaria și Polonia vizau mai ales ieșirea la mare a Țării Românești și a Moldovei. Spre sfârșitul secolului al XV-lea – începutul secolului al XVI-lea, cea dintâi, era angajată mai mult spre problemele Europei Centrale, iar de la moartea lui Matia Corvin (1490), se confrunta cu o gravă criză a autorității centrale. Cât privește Polonia, aceasta se orientase spre Marea Baltică unde a intrat în conflict cu Ordinul cavalerilor teutoni, și ulterior cu marele cnezat al Moscovei. Ca atare, Imperiul otoman a găsit momentul propice și, așa cum inspirat s-a exprimat Gh. Brătianu, a transformat Marea Neagră într-un veritabil *„lac turcesc”*, proces încheiat la puțin timp, după ce în 1484, turcii cucereau Chilia și Cetatea Albă[23].

Sfârșitul secolului XV – începutul secolului al XVI-lea și-a lăsat amprenta asupra Europei sub aspect politic, economic, social, cultural și religios, toate aceste transformări fiind generate de marile evenimente ale momentului: Renaștrea, Reforma și marile descoperiri geografice.

Papalitatea, mult slăbită de Reformă, a încercat, sprijinindu-se uneori pe regalitatea apuseană să găsească prin reluarea vechilor cruciade sub forma luptei antiotomane, un mijloc de a-și restaura influența asupra lumii creștine. O astfel de inițiativă a aparținut între 1494-1495 regelui Franței Carol VIII (1483-1498) – protectorul lui Djem (Cem)[24], fratele și pretendentul la tronul sultanului Bâyezîd II – și dinastiei Jagiełłone la congresul de la Lewocza. La această cruciadă urmau să adere și țările române. Ea n-a funcționat pentru că în 1494 polonezii, iar în 1495 ungurii au încheiat pace cu turcii[25].

Continuând tradiția antecesorilor săi, și întrucât Ungaria era principalul stat creștin amenințat de turci, tânărul domn și-a arătat încă de la urcarea pe tron disponibilitatea față de o politică favorabilă regatului condus de Vladislav II Jagiełło (1490-1516). Or, în condițiile prezentate mai sus, politica promovată de Ungaria nu putea fi decât una antiotomană. Astfel, în 1497, prin solia vistiernicului Albu la Buda[26], pe lângă eliminarea susținerii candidaturii la tronul Țării Românești, a pretendentului Mihnea, fiul lui Vlad Țepeș, viitorul domn Mihnea cel Rău (150-1510), s-a urmărit și dobândirea unui ajutor în lupta antiotomană. La aceasta a contribuit fără îndoială și insistența lui Ștefan cel Mare, ale cărui demersuri îl determinau pe regele Ungariei, să

---

[23] Robert Mantran (coord.), *Istoria Imperiului Otoman*, București, 2001, p. 96. Vezi și André Clot, *Mahomed al II-lea Cuceritorul Bizanțului*, București, f.a., p. 153-157, unde însă nu se menționează că transformarea Mării Negre în „lac turcesc” se definitivează în 1484. Despre poziția Mării Negre în cadrul Imperiului otoman, în special a cetăților Chilia și Cetatea Albă a se vedea foarte bine documentata culegere de studii: Ștefan Andreescu, *Din istoria Mării Negre (Genovezi, români și tătari în spațiul pontic în secolele XIV-XVII)*, București, 2001.

[24] Robert Mantran, *op. cit.*, p. 97-98.

[25] Ileana Căzan, Eugen Denize, *Marile puteri și spațiul românesc în secolele XV-XVI*, București, 2001, p. 151.

[26] C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 202; Grigore Conduratu, *Relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ungaria până la 1526*, București, 1898, p. 213.

cerâ Dietei imperiale întrunită la Freiburg sprijinirea statelor româneşti din afara arcului Carpatic[27]. Fireşte că în cadrul relaţiilor munteano-ungare au existat şi momente de tensiune, ca în 1498, când saşii îl acuzau pe domul Ţării Româneşti că este omul turcilor, pe care vrea să-i conducă în Transilvania[28]. Nefondate pentru acest an, se pare că o singură dată, în 1505, Radu cel Mare, a făgăduit armatelor turceşti mobilizate la Nicopolul-mic, ajutor pentru o campanie în Ardeal[29].

Constituirea frontului antiotoman a cunoscut o nouă etapă la 13 iulie 1498, când la Cracovia se încheia un tratat între Polonia şi Ungaria la care adera şi Ştefan cel Mare[30]. Anul 1499 a adus noi succese, încheindu-se, în acelaşi sens mai multe alianţe. Dintre acestea menţionăm: tratatul ungaro-polono-lituanian (14 aprilie 1499), acordul franco-veneţian de la Blois (15 aprilie 1499), tratatul moldo-polon (12 iulie 1499), tratatul moldo-lituanian (14 septembrie 1499)[31]. În textul celui dintâi, un paragraf stipula referitor la Ţara Românească: *„dacă s-ar întâmpla ca turcii să năvălească în Valahia, atunci noi, Ioan Albert* (regele Poloniei – n.n.), *cu numitul* (Vladislav II – n.n.) *rege al Ungariei şi marele duce al Lituaniei* (Alexandru Jagiełło – n.n.), *va trebui să venim în ajutorul voievodului ei*"[32]. Acest sistem de coaliţii îndreptate împotriva Porţii, în care se voia atrasă întreaga creştinătate, s-a dovedit a fi însă efemer, căci încă din vara aceluiaşi an, prin reînnoirea armistiţiilor cu Ungaria, Polonia şi Imperiul Habsburgic, sultanul Bâyezîd II reuşea să-l împiedice să funcţioneze.

Atât ultimul an al secolului al XV-lea (1500), cât şi primul al secolului al XVI-lea (1501) s-au dovedit, cel puţin teoretic, prielnici ideii de cruciadă antiotomană. Dacă în primul caz papa Alexandru VI Borgia (1492-1503) şi regele Franţei, Ludovic XII (1498-1515), au încercat să coopteze în acest scop o cât mai mare parte a Creştinătăţii, inclusiv pe regele Angliei Henric VII (1485-1509)[33], în cel de-al doilea şi-au spus cuvântul şi stăruinţele clerului bavarez, care s-a întrunit în conciliu[34]. Se preconiza o numeroasă participare din partea Veneţiei, Spaniei, Portugaliei, Imperiului german, Ungariei, Poloniei, Moldovei (al cărei voievod - Ştefan cel Mare - era desemnat căpitan de oaste), Ţării Româneşti şi, dacă era posibil, din partea Moscovei[35]. Dintre toate statele nominalizate, doar Ungaria şi aliaţii săi, direct ameninţaţi de otomani au luat proiectul în serios. Vreme de peste doi ani de zile au avut loc lupte în între unguri şi otomani. Războiul, declarat Porţii de Vladislav II la 13 mai 1501[36], şi la care au participat şi contingente româneşti conduse de voievodul Transilvaniei, Petru de Szentgyörgy şi de cel al Moldovei, Ştefan cel Mare, se încheia prin pacea din 20

---

[27] Hurmuzaki, II[2], p. 389-391.
[28] Gr. Conduratu, *op. cit.*, p. 213.
[29] Hurmuzaki, II[1], p. 17-18.
[30] Hurmuzaki, II[2], p. 406-409.
[31] Eugen Denize, *Ţările Române şi Veneţia. Relaţiile politice (1441-1541)*, Bucureşti, 1995, p. 154-155, 157 şi 162.
[32] M. Dogiel, *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lituaniae*, I, Vilnius, (1758-1784), p. 99, anno 1499, apr. 14, apud A. D. Xenopol, *op. cit.*, Bucureşti, 1986, p. 384; Hurmuzaki, II[2], p. 557-564.
[33] Ileana Căzan, Eugen Denize, *op. cit.*, p. 174.
[34] *Ibidem.*
[35] Fl. Căzan, *op. cit.*, p. 200.
[36] Ileana Căzan, Eugen Denize, *op. cit.*, p. 175.

august 1503[37], pierzându-se pentru cel din urmă ultima speranţă de cucerire a Chiliei şi a Cetăţii Albe[38]. Sultanul a insistat să schimbe prin acest tratat de pace, vechile obligaţii ale Ţării Româneşti şi Moldovei faţă de Poartă. Nereuşita sa se datorează şi abilităţii diplomatice a domnului Ţării Româneşti, Radu cel Mare, unul dintre mediatorii păcii. Privitor la cele două Valahii se menţiona: *„în această pace să se înţeleagă cuprinse şi ţările Moldovei şi Transalpinei cu ai lor voievozi Karabogdan* (voievodul Moldovei – n.n.) *şi Radul, şi cu toţi fiii şi urmaşii lor. Tributul şi alte servicii ce până acum Sultanului au dat, şi de acum să dea, dar nimic mai mult, nici dăjdii altele decât cele prevăzute, după cum şi Ungariei nimic altele decât ce-au obişnuit până acum*"[39]. Aceste obligaţii se situau în acelaşi an la 8000 de ducaţi pentru Ţara Românească şi la 4000 pentru Moldova[40].

Pacea ungaro-turcă, urma celor încheiate de turci cu polonezii şi veneţienii la 19 iulie 1501[41], respectiv 14 decembrie 1502[42]. Silită să încheie aceste tratate de pace – de presiunea noii dinastii persane a safavizilor, care îi crea probleme în Orient –, totuşi, Poarta s-a străduit ca prevederile acestora să-i fie favorabile.

Importanţa Ţărilor Române pentru frontul antiotoman a fost recunoscută în nenumărate rânduri de regalitatea maghiară şi de cea polonă. Ca dovadă, la 25 februarie 1504, când, la puţin timp după ce aflase de boala domnului Moldovei, Ştefan cel Mare, a cărui ţară era considerată ca şi Ţara Românească un *„quedam antemuralia*" pentru Ungaria şi Polonia, Vladislav II poruncea Universităţii săseşti să ia măsuri pentru ca la moartea nobilului bărbat, tătarii să nu invadeze Transilvania şi Ungaria[43]. Ulterior, el cerea nobililor maramureşeni aflaţi sub conducerea palatinului Ungariei, Emeric Perenyi, să pătrundă în Moldova, pentru a împiedica o invazie otomană ce ar fi putut surveni la dispariţia lui Ştefan[44]. Tot în acest sens, după ce trecuseră mai mult de trei luni de la moartea domnului Moldovei, regele polon Alexandru Jagiełło, cerea şi el în octombrie 1504, lui Radu cel Mare, să ocupe Moldova pentru a nu cădea în mâinile sultanului[45].

Începând cu acest an, prezenţa cneazului român Dumitru din Sălişte la curtea lui Radu cel Mare este aproape permanentă. Ea avea drept scop aflarea de *„noutăţi despre turci*" şi transmiterea lor către regele Ungariei[46].

37 Pacea s-a încheiat pe şapte ani, regele Vladislav jurând pe cele patru evanghelii, iar marele vizir Hadîm Ali pe Coran, confirmând-o (Aurel Decei, *Istoria imperiului otoman*, Bucureşti, 1978, p. 145).

38 N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1899, p. 176-177.

39 Hurmuzaki, II[1], p. 20-21.

40 Ileana Căzan, Eugen Denize, *op. cit.*, p. 191.

41 *Ibidem*, p. 175.

42 *Ibidem*, p. 189.

43 Hurmuzaki, *Documente*, II[2], doc. CCCXXIII, p. 525.

44 *Ibidem*, II[2], doc. CCCCXXIII, p. 525, datat la 25 iunie 1504, cu numai 7 zile înaintea morţii lui Ştefan cel Mare (2 iulie 1504).

45 P. P. Panaitescu, *Contribuţii la istoria lui Ştefan cel Mare*, în „Analele Academiei Române", Memoriile Secţiunii Istorice, seria a III-a, tomul XV, 1934, p. 79.

46 Acelaşi sol va fi trimis tot pentru accelerarea tratativelor antiotomane şi la viitorul domn al Ţării Româneşti Mihnea cel Rău şi la banul Craiovei, Barbu Craiovescu (C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.* p. 216).

Anul 1506, când soliile mai sus menţionatului cneaz în Ţara Românească se înmulţesc, preconiza un vast proiect de cruciadă, iniţiat de noul papă Iuliu II. Desemnat cu predicarea cruciadei a fost Aegidius de Viterbo, însă din lipsă de aderenţi, ideea a fost abandonată temporar[47].

În anul următor relaţiile dintre Radu cel Mare şi Vladislav II au atins apogeul prin tratatul încheiat la 3 decembrie 1507[48], pe principii suverano-vasalice. Încă din luna mai a aceluiaşi an, interesul pentru păstrarea Ţării Româneşti în frontul antiotoman reieşea din tratatul încheiat între cei doi fraţi Jagiełłoni, Vladislav şi Sigismund (fig. 3), care se obligau să apere acest stat în cazul în care turcii ar fi urmărit să-l transforme în paşalâc. Prin această înţelegere, teritoriul valah, intra sub o vasalitate formală faţă de Ungaria, întâlnită şi sub antecesorii acestui domn, obţinându-se în schimb un sprijin, deloc de neglijat pentru acele vremuri tulburi. Tratatul, prin care voievodul se recunoştea „*membru al regatului Ungariei*", preconiza antrenarea Ţării Româneşti în frontul antiotoman. Cu acelaşi prilej, printr-o solie condusă de pârcălabul Gherghina, unchiul domnitorului, sibienii şi cele şapte scaune săseşti erau asiguraţi de sprijinul militar al Ţării Româneşti împotriva „necredincioşilor"[49]. Ca răsplată pentru informaţiile oferite despre turci, domnul se putea retrage în vremuri de restrişte peste munţi în Transilvania[50], unde, în acest sens din Buda, la 6 ianuarie 1508, regele maghiar dona „*voievodului nostru transalpin*", precum şi „*fiicei numite Anca şi de*

Fig. 3. Regele Poloniei Sigismund I Stary (1506-1548)

[47] Fl. Căzan, *op. cit.*, p. 202.

[48] I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi Ţara Ungurească în secolele XV-XVI (1413-1508)*, vol. I, Bucureşti, 1905, doc. CCCIX, p. 352-355; Hurmuzaki, XV, 1, doc. CCCXXVII, p. 177-179.

[49] C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 203. Că s-a ţinut de cuvânt o dovedesc numeroasele misiuni îndeplinite de boierii munteni în Ardeal. Astfel, în 1498, Radu oferea informaţii braşovenilor despre trupele otomane de la Silistra şi Brăila (Ioan Bogdan, *op. cit.*, doc. CLXXX, pp. 214-217), iar boierii Alexi la 1504/1507 (*Ibidem*, doc. CLXXIII, p. 219-220), Manea la 1507-1508 (*Ibidem*, doc. CLXXXVI, p. 223-224), Bădea la 1496-1507 (*Ibidem*, doc. CXCL, p. 229-230) şi în aprilie 1498 (*Ibidem*, doc. CLXXX, p. 214-217) şi Vlaicu (*Ibidem*, doc. CXCII, p. 230-231) informau pe braşoveni despre mişcările turcilor.

[50] Ca şi antecesorii săi, Basarab cel Bătrân (Laiotă), Basarab cel Tânăr (Ţepeluş) şi Vlad Călugărul, încă din 1502, când îşi lua titlul de „*duce al Amlaşului şi Făgăraşului*" (Hurmuzaki, II², p. 500; I. Toderaşcu, *op. cit.*, p. 132, 140), Radu cel Mare revendica coroanei maghiare vechile posesiuni ale domnilor munteni în Ardeal, prin intermediul regelui polon Alexandru Jagiello (1501-1506). Ca şi înaintaşii săi, Radu cel Mare a sperat în retrocedarea acestor teritorii pe care le-a amintit în titulatura sa: „... *încă şi al părţilor de peste munţi, Amlaşului şi Făgăraşului herţeg*" (I. Toderaşcu, *Unitatea românească medievală*, vol. I, Bucureşti, 1988, p. 132). Făgăraşul aparţinuse Ţării Româneşti probabil până la 1469. În 1501 se afla în stăpânirea lui Ioan Corvin, iar în 1505 era în posesiunea lui Ioan Bornemisza. Amlaşul aparţinuse statului muntean până la 7 octombrie 1472, când a fost dăruit Universităţii săseşti. În 1509, Mihnea cel Rău, reclamând stăpânirea acestuia, ameninţa cu o incursiune armată acolo.

asemenea lui Vlad Voievod frate de sânge al aceluiași Radul Voievodul nostru și urmașilor lor"[51] domeniul Geoagiului[52] cu 19 sate și un târg[53], pe care coroana ungară îl avea din moștenirea lui Ioan Corvin[54], un teritoriu de aproximativ 375 km^2. La 2 februarie 1508[55] capitolul de Alba-Iulia primea ordinul de a pune în posesiune pe domnul muntean prin reprezentantul său. Moșia aparținea atunci lui Ioan Tharczay[56], fost comite al secuilor care va fi despăgubit cu moșia Onod. Feuda aceasta, concepută ca loc de retragere și de adăpost pentru domn și familia sa, fusese aleasă chiar de rege pentru că era „mai aproape" de Țara Românească. Geoagiul a rămas familiei lui Radu până în 1510[57]. Din stăpânirea lui Radu cel Mare asupra Geoagiului s-a născut a treia episcopie română din Ardeal[58]. Ulterior, domeniul a fost stăpânit și de domnitorii Neagoe Basarab și Radu de la Afumați[59].

Revenind la politica antiotomană a Țării Românești în această perioadă, încă o dovadă în acest sens, o constituie solia din 1507 a regelui Ungariei la șahul Persiei safavide, Ismail I (1502-1524), din care făceau parte și reprezentanți ai domnitorilor Radu cel Mare și Bogdan III (1504-1517)[60]. Acestea erau din păcate singurele state care au manifestat interes pentru planul de cruciadă amintit. Întrucât domnul Moldovei era suspectat că ar putea sprijini pe turci împotriva Poloniei, cu care era în conflict pentru Elisabeta, sora regelui Sigismund I pe care o vroia de nevastă, se miza pe Radu cel Mare, considerat sigur, și care sprijinea pe pretendentul Roman la tronul Moldovei[61]. Dovedindu-se nefondată, starea de conflict dintre Radu cel Mare și Bogdan III, din toamna anului 1507, s-a aplanat prin medierea călugărului Maxim Brancovici, din neamul despoților sârbi, care le-a arătat că *„sântu creștini și o seminție"*[62].

---

51 Andrei Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, I, Budapesta, 1914, p. 93, apud Ion Toderașcu, *op. cit.*, p. 139-140; Al. Lapedatu, *Politica lui Radu cel Mare 1495-1508*, în *Lui Ion Bianu amintire*, București, 1916, p. 207, nota 4.

52 În nord-vestul actualului județ Hunedoara.

53 E vorba de Stremț (Aldiod). Nicolae Edroiu, *Posesiunile domnilor Țării Românești și Moldovei în Transilvania (sec. XIV-XVI). Semnificațiile politico-sociale și cultural istorice*, în „Pagini transilvane", Cluj, 1994, p. 50-51.

54 Hurmuzaki, *Documente*, II/2, doc. CCCLII, p. 572; C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 203; N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal...*, p. 96.

55 Hurmuzaki, II², doc. CCCLII, p. 572.

56 Istvánffy, *Historia regnum Hungariae post obitum gloriossimi Mathiae Corvini regis*, Viena/Praga, 1758, cartea IV, p. 35, apud N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal...*, p. 96.

57 Vezi succesiunea acestui domeniu la N. Iorga, *op. cit.*, p. 97.

58 Celelalte două fiind la Făgăraș și la Vad, ultima datorându-se lui Ștefan cel Mare (*ibidem*, p. 95-96).

59 I. Toderașcu, *op. cit.*, p. 140.

60 I. Căzan, *op. cit.*, p. 202.

61 I. Minea, *Despre Roman Pribeagul*, în „Cercetări Istorice", nr. II-III, 1927, p. 266.

62 Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p. 52; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, în „Cronicari munteni", vol. II, București, 1984, p. 34. De altfel, relațiile lui Radu cel Mare cu omologul său din Moldova, Ștefan cel Mare (1457-1504) au fost dintre cel mai bune. Astfel, în 1497 domnul muntean îi acorda omologului său ajutor militar împotriva lui Ioan I Albert (1492-1501), regele polon (I. Bogdan, *Cronicile Moldovenești înainte de Urechia*, București, 1890, p. 178; Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p. 52).

Gravitatea bolii de care Radu cel Mare suferea[63], a constituit pretextul de care domnul Ţării Româneşti s-a servit atunci când în 1507 sultanul l-a chemat la Poartă pentru a da socoteală de acţiunile sale vădit ostile Porţii[64]. Se explică astfel, neliniştea pe care o manifesta regalitatea maghiară în ultimul an al vieţii lui Radu cel Mare, când boala acestuia se agravase şi cerea la sfârşitul lui februarie 1508, un medic din Ardeal. Aceeaşi conducere a statului maghiar, poruncea la 12 martie 1508 lui Ioja de Som, ca în cazul morţii domnului să intervină pentru ca turcii să nu pună pe tron un domn ostil Ungariei, preferat fiind Danciu (Ţepeluş), fratele vitreg al lui Neagoe Basarab[65]. Interesul manifestat de Vladislav II pentru Ţara Românească, a continuat şi după moartea lui Radu cel Mare (chiar dacă tronul aparţinea acum lui Mihnea cel Rău, – un interpus al paşei de Nicopole, Mehmed-beg – repede integrat în coaliţia creştină)[66] şi, ca şi în cazul Moldovei, el pare firesc, deoarece aceste două state contribuiau într-un fel sau altul la protejarea regatului său.

Anul 1507 se identifică pe plan european cu un nou proiect antiotoman, riguros organizat, care a cunoscut cea mai întinsă amploare, în cadrul cruciadelor târzii, dar ca şi celelalte, până la urmă s-a dovedit a fi utopic. Sprijinit pe apelul lansat în 1506 de papa Iuliu II (fig. 4) şi elaborat de nobilul polon Ieronim Łaski, planul, care potrivit expresiei lui N. Iorga relua ideea unei „*sfinte expediţii*”[67], se baza pe o revoltă a popoarelor creştine aflate sub stăpânire otomană, ce urma să fie concomitentă cu un atac de mari proporţii venit din exterior, dat în special pe mare, dar şi pe uscat. În acest sens, se miza pe participarea statului papal, Franţei, Angliei, Scoţiei, Imperiului german, Spaniei, Veneţiei, oraşelor porturi din Mediterană, cavalerilor ioaniţi din insula Rodos, Regatului Neapolelui, Siciliei, Poloniei, Ungariei şi nu în ultimul rând a Ţărilor Române[68]. Erau însă demult istorie vremurile când un Filip II August, sau un Richard I Inimă de Leu se puneau în faţa armatelor pentru a porni la război în numele Crucii. Este demn de reţinut faptul, că menţionatul proiect de cruciadă punea accentul pe participarea ţărilor române, deoarece în condiţiile izbucnirii „războaielor italiene” nu se putea pune prea mare bază pe participarea germanilor, francezilor, englezilor şi italienilor, care, după cum remarca Ieronim Łaski (viitorul ambasador al regelui Ferdinand I (1526-1563) al Ungariei la Poartă), aveau un spirit războinic, „*presărat*” cu acte de indisciplină şi bravadă, încărcată de violenţă[69].

Fig. 4. Papa Iuliu II (1503-1513)

[63] În orice caz, ceva mult mai grav decât podagra deoarece la moarte trupul îi era „*groaznic şi întunecat, plin de puroi şi de putoare*”, după cum mărturisea Gavril Protul (N. Vătămanu, *Radu cel Mare şi misteriosul său phisic Franciscus*, în *Voievozi şi medici de curte*, Bucureşti, 1972, p. 63).

[64] Fl. Căzan, *op. cit.*, p. 202.

[65] Hurmuzaki, II², doc. CCCCLIII, p. 572, doc. CCCLIV, p. 573, doc. CCCCLV, p. 573.

[66] *Ibidem.*

[67] *Notes et extraites pour servir à l'histoire des croisades*, sixième serie, p. 24, apud Fl Căzan, *op. cit.*, p. 201.

[68] *Ibidem.*

[69] *Ibidem*, p. 202.

Vladislav II, pe lângă înțelegerea pe care trebuia s-o facă cu fratele său Sigismund I, trebuia să-i convingă pe *„foarte puternicii bărbați, voievozii Moldovei și Țării Românești*"[70] – s.n., nimeni alții decât și Bogdan III și Radu cel Mare. Mai mult decât atât, în cadrul acestui proiect, **Radu cel Mare și țara sa urmau să aibă locul cel mai important, în conducerea trupelor terestre**[71] – s.n., așa cum, nu cu mult timp în urmă ilustrul *„atlet al lui Christos*", domnul Moldovei – Ștefan cel Mare – ar fi putut s-o facă dacă ar fi fost sprijinit. Aceste proiecte de cruciadă dovedesc rolul marcant pe care ar fi putut să-l joace Țările Române într-o campanie antiotomană ce ar fi avut concursul întregii Europe. Renunțarea la cruciada din 1507, a pornit ca de atâtea alte ori tot din Apus, datorită aversiunilor dintre regele Franței, Ludovic al XIII-lea (1610-1643) și împăratul german, Maximilian I (1493-1519), declanșate de lupta pentru supremația asupra orașelor italiene[72], românii fiind lăsați din nou, singuri, „scut creștinătății".

Tergiversările și animozitățile Apusului, nu vor rămâne fără urmări, în istoria Europei centrale și de răsărit a secolului al XVI-lea. Din contră, ele vor fi deosebit de grave, cu repercusiuni asupra veacurilor următoare. Ele au creat posibilitatea Imperiului Otoman, aflat în culmea puterii sale, sub conducerea lui Soliman Magnificul (1520-1566), să cucerească Belgradul (1521), să zdrobească armata maghiară la Mohács (29 august 1526), să asedieze pentru prima dată Viena (1529), să întreprindă campania din Moldova (1538), operațiuni ce au culminat cu transformarea Ungariei centrale și răsăritene în pașalâcul de la Buda (1541).

E drept, la o scară redusă, comparativ cu activitatea contemporanului său – Ștefan cel Mare de la a cărui moarte se împlinește la 2 iulie 2004 o jumătate de mileniu –, domnitorul Radu cel Mare, a slujit cauzei creștine, atât cât realitățile geo-politice ale timpului i-au permis să o facă. Cred de asemenea, că etichetarea domniei lui alături de domniile celorlalți voievozi ai Țării Românești, din a doua jumătate a secolului al XV-lea, mai puțin Vlad Țepeș, drept *„șterse și umilitoare*", conform opiniei lui A. D. Xenopol[73], trebuie să pună istoricului de astăzi multe semne de întrebare înainte de a se grăbi să o accepte. Cu aceeași circumspecție trebuie privită și afirmația istoricilor C. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu potrivit căreia Radu cel Mare *„sub raport politic și militar [...] n-a strălucit deloc*"[74].

*

Dată fiind percepția, dar și complexitatea operei de cultură săvârșite de acest voievod, tratată în numeroase articole și lucrări de către istoricii români, nu insist aici asupra acesteia. Mă mărginesc numai a aminti că Radu cel Mare a fost ctitorul a numeroase lăcașuri de cult atât în țară, cât și în afara acesteia. Astfel, pe plan intern, a ctitorit bisericile mănăstirilor Dealul, Govora și Glavacioc și a făcut danii mănăstirilor Tismana, Cozia, Bistrița, Râncăciov, Snagov și Târgșor. În Serbia la Lopușnia a ridicat din temelii împreună cu unchiul său Gherghina pârcălabul de Poienari o biserică[75] și a făcut danii mănăstirilor de la Muntele Sinai (document din 15 septembrie 1497),

70 *Ibidem.*
71 *Ibidem.*
72 *Ibidem*, p. 203
73 A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 382.
74 C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 201.
75 G. Balș, *O biserică a lui Radu cel Mare în Serbia la Lopușnia*, în „BCMI", IV, 1911, p. 194-199.

precum şi mănăstirilor Rossikon, Cutlumuz, Dohiariu şi „Capriulev", probabil Caracalu[76] de la Muntele Athos şi mănăstirii Kremicovci din Bulgaria unde se află un portret al domnului şi al familiei sale[77].

La rugămintea acestui voievod la 1503, a venit în ţară ca proedru arhiereul Nifon, fost patriarh al Constantinopolelui, care a reorganizat biserica munteană şi moravurile supuşilor[78]. El a înfiinţat o nouă episcopie la Buzău, împărţind teritoriul valah în trei eparhii[79]. Totuşi s-a certat cu domnul muntean pentru că acesta a îngăduit căsătoria surorii sale Caplea cu Bogdan vornicul, care se despărţise în acest scop, de prima sa soţie. În consecinţă, a fost nevoit să părăsească în 1505 Târgoviştea şi să se retragă la Muntele Athos unde s-a stins din viaţă la 11 august 1508. De asemenea, Radu cel Mare s-a bucurat de prietenia altui patriarh, Ioachim, care, se pare a fost astrucat la mănăstirea Dealul[80]. Tot lui i se datorează introducerea tiparului în Muntenia, prin călugărul sârb Macarie, ce deprinsese meşteşugul la Veneţia. Tiparniţa sa a funcţionat la Dealul, unde a dat la iveală o primă carte în limba slavonă – un liturghier – începută din porunca lui Radu voievod şi terminată la 10 noiembrie 1508 sub domnia lui Mihnea cel Rău[81].

Radu cel Mare a încetat din viaţă după Paşti (= 23 aprilie 1508), după aprecierea lui Grigore Ureche[82], decesul său fiind cunoscut la Buda înainte de 3 mai 1508[83]. Şi-a aflat locul de veci la principala sa ctitorie mănăstirea Dealul din Târgovişte. Mormântul, din marmură, situat în colţul de nord-est al pronaosului bisericii a fost distrus pe la 1830-1840, iar craniul dezgropat şi pus într-o cutiuţă sărăcăcioasă în centrul lăcaşului[84]. Actuala piatră de mormânt (fig. 5) ce adăposteşte rămăşiţele pământeşti ale voievodului a fost realizată în 1908, cu cheltuiala ţării, la 400 de ani de la moartea domnitorului, de către sculptorul Carol Storck. Craniul său şi-a găsit locul de veci sub această lespede abia în 1920, după ce în

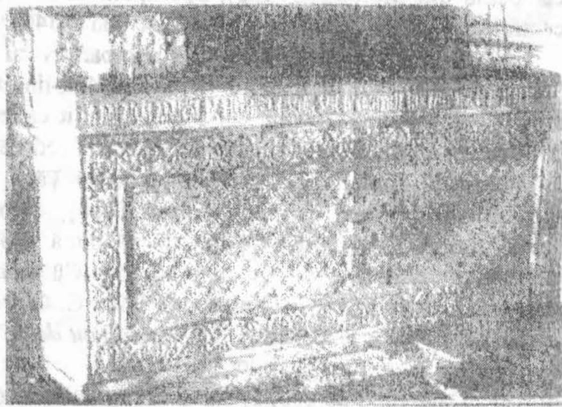

Fig. 5. Piatra de mormânt a domnitorului Radu cel Mare realizată de sculptorul Carol Storck.

[76] C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 206.
[77] Ana Maria Musicescu, *Le portrait de fondateur dans le Sud-Est européen*, în „Revue des études Sud-Est européennes", tom VII, nr. 2, 1969, p. 299.
[78] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, ed. a 2-a, Bucureşti, 1991, p. 441-443.
[79] C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 205.
[80] Petre Ş. Năsturel, *Radu vodă cel Mare şi patriarhul de Constantinopol Ioachim I-ul*, în „SMIM", XX, 2002, p. 26.
[81] C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 204; P. P. Panaitescu, *Octoihul lui Macarie şi originile tipografiei în Ţara Românească*, în „BOR", LVII, 1939, p. 525-550.
[82] *Letopiseţul Moldovei*, ed. a 2-a, P. P. Panaitescu, p. 138.
[83] Hurmuzaki, XV[1], p. 182.
[84] Vezi întreaga discuţie la C. Rezachevici, *Cronologia domnilor...*, p. 131.

timpul primei conflagrații mondiale fusese „fărâmat de barbaria curioșilor”[85].

Deși istoriografia secolului XIX, și chiar cea de secol XX – și am în vedere aici pe Hașdeu, Xenopol, Iorga, C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu – a contestat apelativul de „cel Mare” acordat acestui voievod, încă de fiul său Mircea Ciobanul, considerând că el provine exclusiv din daniile făcute mănăstirilor și călugărilor, privind dintr-o altă perspectivă evenimentele de atunci, istoriografia recentă – din ai cărei reprezentanți amintesc pe Ștefan Ștefănescu, Ștefan Andreescu, Petru Demetru Popescu, Radu Ștefan Ciobanu, Florentina Căzan, Ileana Căzan, Eugen Denize, Constantin Rezachevici – la ale cărei opinii subscriu și eu, a arătat că Radu cel Mare s-a distins nu numai prin opera sa de mecenat, ce a depășit fruntariile statului său medieval, ci și printr-o diplomație de înaltă clasă, evidențiată în politica sa de echilibru față de marile puteri, ceea ce a permis, ca domnia sa să se bucure de o liniște relativă, și totodată, să lase urmașilor, la încetarea din viață, o țară bogată, bine organizată și cu prestigiu între vecini.

495 YEARS FROM THE DEATH OF RADU THE GREAT (1495-1508), THE RULLER OF WALLACHIA

Abstract

The son of Vlad the Monk, the nephew of Vlad Dracul and the grand – grandson of Mircea the Elder, Radu the Great – just like his father – proved to be a good ruler being constantly preoccupied with maintaining the peace within the state. He strongly relied on the Craiovești, important members of the nobility: Barbu, Pârvu, Danciu, Radu and Neagoe who will later become the future ruler of the country.

The alliances with Hungary and Transylvania were better than ever because the treaty against the Ottomans, signed with Vladislav the II Jagiełło on The 3rd of December 1507, had established them. In exchange for the acceptance of the vassalage, Radu the Great received the Geoagiu estate along with 19 villages for him and his family to serve as a shelter and refuge.

Proving a clever diplomacy that was transposed in his policy of maintaing the equilibrium between the three big powers – The Ottoman Empire, Hungary and Poland interested in dominating the S-E of Europe Radu rejoiced a relative calm.

At his death, in April 1508, he left a rich, well-organized and prestigious country among its neighbours.

[85] N. Iorga, *Mormintele domnilor noștri*, în *Istoria românilor în chipuri și* icoane, Craiova, 1921, p. 8.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

CELE MAI VECHI RELATĂRI DESPRE *GUŞAŢII* DIN ARGEŞ ŞI MUSCEL

CLAUDIU NEAGOE*

Din cronicile şi documentele medievale aflăm care erau patimile şi suferinţele românilor, adică bolile şi afecţiunile ce le amărau existenţa[1]. Nu ne vom opri însă asupra maladiilor din trecutul românesc, ci asupra unei afecţiuni mai puţin cunoscută şi, evident, discutată. Este vorba de *struma*[2], cunoscută îndeobşte cu termenul popular de *guşă*[3], o afecţiune specifică zonelor de munte (în cazul de faţă zonei Argeşului şi Muscelului).

Ştim care erau afecţiunile şi bolile de care sufereau în trecut argeşenii[4] şi câmpulungenii[5]. Despre *guşă* însă avem informaţii relativ puţine. Aducem în discuţie, aşadar, această deficienţă fiziologică a glandei tiroide, cauzată de lipsa în organism a iodurilor (săruri de iod)[6].

Primul care a observat la bolnavi *guşa* a fost medicul englez Caleb Hiller Parry (1755-1822)[7]. La noi, primele relatări despre această deficienţă fiziologică le avem de la călătorii străini de la sfârşitul veacului al XVIII-lea. Este vorba de arheologul şi numismatul italian Domenico Sestini (1750-1832)[8] şi de medicul raguzan Stephan Ignaz Raicevich (1739- după 1792)[9].

Primul ajungea la Curtea de Argeş la 30 mai 1780, unde avea să descopere această afecţiune. Aici - relatează Sestini - „aproape toţi locuitorii sunt guşaţi adică au

* Universitatea din Piteşti.
[1] *Dicţionar de medicină generală* (Larousse), trad. Elena I. Burlacu, Bucureşti, 1998, p. 275.
[2] Nicolae Vătămanu, *Dohtori şi pătimaşi (până la 1800)*, Bucureşti, 1974, p. 8-38.
[3] Ioan-Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică*, Iaşi, 1999, p. 317. Alături de amigdalită (*gâlci*), angină difterică şi crup difteric (*guşter, şopârlaiţă, bolfe*), struma (*guşa*) făcea parte, în trecut, din categoria „bolilor de gât"; *Ibidem*, p. 335.
[4] Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Istoria municipiului Piteşti*, Bucureşti, 1988.
[5] Gh. Pârnuţă, M. Răuţă, *Probleme ale sănătăţii*, în „Câmpulung-Muscel, ieri şi azi", Câmpulung-Muscel, 1974, p. 120-121; Mircea Constantinescu, *Începuturi de organizare sanitară la Câmpulung şi zona Muscelului*, în „Studii şi comunicări", Muzeul Câmpulung Muscel, 1981, p. 49-50.
[6] Iodul este introdus în organism prin intermediul unor alimente de natură vegetală şi animală, dar mai ales prin intermediul apei.
[7] Cf. *Istoria medicinei universale*, sub îngrijirea prof. dr. doc. V. L. Bologa, redactori: C. I. Bercuş, dr. G. Brătescu şi dr. N. Vătămanu, Bucureşti, 1970, p. 461.
[8] *Călători străini despre Ţările Române* (în continuare: *Călători străini*), vol. X, Partea I, îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu (redactor responsabil), Bucureşti, 2000, p. 334.
[9] *Ibidem*, p. 476.

guşă (s n.), atât bărbaţii, cât şi femeile şi aceasta le vine când sunt siliţi să bea în lunile martie, aprilie şi mai apă din râul Argeş (!), care curge pe sub oraşul lor, căci altfel beau, îndeobşte, apă din fântână"[10]. Aflăm, aşadar, care era cauza acestei afecţiuni fiziologice: apa din râul Argeş (un râu de munte).

Aceeaşi cauză a fost identificată şi de Raicevich care a străbătut judeţul Argeş în anul 1788. El a observat că apele de la munte „produc guşa şi mai ales locuitorii din Argeş suferă aşa de mult de acest rău, încât nici nu mai seamănă a oameni. „Cei care sunt atinşi de această boală nu cresc mai înalţi de circa patru picioare, iar capul foarte mare şi diform pare legat de piept, având o umflătură mare de carne în jurul gâtului. Din cauza aceasta îşi pierd glasul. Mi s-a spus în acele ţinuturi că în apropiere se află izvoare, care topesc şi distrug această boală, ce devine ereditară, dar locuitorii nu-şi dau nici o silinţă să le folosească, nu ştiu dacă din superstiţie sau pentru că privesc cu nepăsare această diformitate şi adevărat beteşug; sigur e că de cum îi vezi, ei stârnesc oroare şi milă"[11].

„Guşaţii de la munte" sunt menţionaţi şi la 1818 de călătorul englez Wilkinson[12]. Cele mai complete informaţii, însă, le avem de la Ignatti Iakovenko (?1793-1870), funcţionar pe lângă consulatul rusesc de la Bucureşti în timpul administraţiei Kiseleff[13]. Redăm mai jos relatările în cauză, extrase dintr-o scrisoare, datată 5 iunie 1820, care a fost inclusă, alături de alte scrisori, în lucrarea *Moldova şi Muntenia de la 1820 până la 1829*, publicată, în 1834, la Petersburg[14]: „...În munţii Carpaţi sunt locuri, mai ales în judeţele Muscel (Câmpulung) şi Argeş (Piteşti), unde din cauza apei, localnicii au guşe (s. n.), care la unii se măresc din ce în ce, devenind hidoase. Aceste umflături sunt ascunse sub piele şi uneori sunt mari cât un cap, atârnând sub gât direct, alteori în partea dreaptă sau stângă a gâtului. Pentru unii copii guşa este ereditară. De fapt nu ştiu dacă acest lucru se datorează numai calităţii apei, sau poate climei umede din văi şi depresiuni, care poate să aibă vreo influenţă. Totuşi, nu toţi locuitorii acestor ţinuturi au guşe. Alţii, cu toate că duc o viaţă absolut identică cu a vecinilor lor guşaţi, nu au guşă, aşa încât cauza adevărată a acestei deosebiri rămâne încă necunoscută. Se spune, însă, că dacă guşaţii se mută în regiuni de câmpie, mai aproape de Dunăre, guşele se micşorează şi apoi dispar complet. Nu afirm acest lucru, care ar trebui dintâi cercetat, ca să poată fi stabilit printr-o experienţă anume"[15].

Din primele rânduri aflăm că această deficienţă era endemică (locală), fapt îndeobşte cunoscut în zilele noastre[16], adică ea era prezentă în anumite „locuri", respectiv judeţele Argeş şi Muscel[17]. Călătorul rus descrie extrem de bine *guşa*:

---

[10] *Ibidem*, p. 346.
[11] *Ibidem*, p. 492.
[12] N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, ed. Adrian Anghelescu, Bucureşti, 1981, p. 471.
[13] *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia* (în continuare se va cita: *Călători ruşi*), ed. Gheorghe G. Bezviconi, Bucureşti, 1947, p. 201.
[14] *Ibidem*, p. 202.
[15] *Ibidem*, p.219-220.
[16] *Dicţionar de medicină generală.*
[17] *Călători ruşi*, p. 219. Un amănunt nu lipsit de importanţă îl constituie prezenţa toponimului *Guşaţi*, în partea de sud a fostului judeţ Muscel, un sat menţionat într-un document de la 1618, care a făcut parte din comuna Vrăneşti, plasa Podgoriei: vezi Gh. Pârnuţă, Dorina Panaitescu, *Monografia judeţului Muscel Monografie-istorică şi socială*, Bucureşti, 2001, p. 240.

umflături ascunse sub piele, mari cât un cap, uneori, „atârnând sub gât direct", fie în partea dreaptă fie în partea stângă[18].

În termeni de specialitate este vorba de glanda tiroidă[19], situată în jurul traheii, aproape de cele două bronhii, şi având doi lobi (stânga-dreapta), legaţi printr-o punte (*istm*), care se hipertrofiază (se măreşte) ca urmare a lipsei de ioduri, urmărind prin aceasta să-şi mărească secreţia de hormoni tiroidieni (*tiroxina* şi *triiodotironina*)[20], care au un rol determinant în creşterea organismului, în dezvoltarea şi funcţionarea sistemului nervos[21]. Ereditatea acestei afecţiuni la „unii copii", aşa cum afirmă călătorul nostru, este exclusă, dar, este foarte adevărat că ea produce efecte secundare mai ales la copii: încetinirea funcţiilor vitale şi a creşterii (*nanism*)[22] şi infantilism (*cretinism*)[23].

Care este însă cauza acestei deficienţe fiziologice? Ignatti Iakovenko este nehotărât în afirmaţiile sale. La început el spune că localnicii au guşe „din cauza apei"[24], pentru ca în final să oscileze în a pune această afecţiune pe seama apei sau a climei umede[25]. După cum am menţionat mai sus, în concepţia lui Sestini şi a lui Raicevich apa de munte era principala cauza acestei deficienţe fiziologice.

Astăzi, ştim cu certitudine că *guşa* este cauzată de compoziţia apei, deficitară în ioduri. Iodurile, în special cele de potasiu, sunt solubile şi, datorită torenţilor montani, sunt foarte uşor levigabile (spălate)[26].

Iakovenko se dovedeşte, în continuare, un fin observator, el arătând că „nu toţi locuitorii acestor ţinuturi au guşe"[27]. În orice caz, numărul celor afectaţi era destul de mare[28], aceasta în condiţiile în care la data respectivă muntenii nu cunoşteau nici un remediu[29], deşi Iakovenko menţionează totuşi unul, de care el a auzit dar nu l-a cercetat: „Se spune, însă, că dacă guşaţii se mută în regiuni de câmpie, mai aproape de

---

[18] *Ibidem*, p. 220.

[19] Cel care a descris pentru prima oară glanda tiroidă, în 1664, a fost medicul şi anatomistul englez Th. Wharton (1610-1673): cf. *Dicţionar cronologic de medicină şi farmacie*, sub îngrijirea dr. G. Brătescu, Bucureşti, 1975, p. 58.

[20] *Dicţionar de biologie* (Oxford), trad. Ileana Muică, Cristina Muică, Florentina Alina Niţu, Bucureşti, 1999, p. 189.

[21] *Ibidem*.

[22] *Dicţionarul sănătăţii*, coord: acad. Eugen A. Pora, Bucureşti, 1978, p. 206.

[23] *Ibidem*. La 1792 medicul legist francez François Emmanuel Fodéré (1764-1835) a scos în evidenţă relaţia dintre guşa endemică şi cretinism: *Dicţionar cronologic de medicină şi farmacie*, p. 91.

[24] *Călători ruşi*, p. 219.

[25] *Ibidem*, p. 220.

[26] Aducem mulţumiri d-lui. prof. Ion Radu din Câmpulung Muscel pentru informaţiile puse la dispoziţie, ele având o contribuţie importantă la realizarea acestui studiu.

[27] *Călători ruşi*.

[28] Probabil câteva sute în cele două judeţe. În zilele noastre procentul celor afectaţi de guşă este extrem de redus: cam 1% (cf. prof. Ion Radu).

[29] De menţionat faptul că la acea dată, adică în 1820, Jean François Coindet (1774-1834), un medic elveţian şi doi chimişti şi farmacişti francezi, Bernard Courtois (1777-1838) şi Jean Baptiste André Dumas (1800-1884), preconizau pentru prima oară utilizarea iodului în tratarea guşii: cf. *Dicţionar cronologic de medicină şi farmacie*, p. 104. Tradiţia populară menţionează totuşi câteva remedii pentru guşă (leacuri băbeşti şi descântece), prin părţile Olteniei (jud. Dolj), Sibiului şi Moldovei (jud. Baia): vezi I.-Aurel Candrea, *op. cit.*, p. 298, 312, 319, 333, 404 şi 417.

Dunăre, guşele se micşorează şi apoi dispar complet. Nu afirm acest lucru, care ar trebui dintâi cercetat, ca să poată fi stabilit printr-o experienţă anume"[30].

De unde a cunoscut Iakovenko toate aceste aspecte legate de *guşă*? Mai mult ca sigur de la Iacob Denkovski, medicul oraşului Câmpulung între 1819-1831[31] şi de la doctorul Constantin Caracaş (1773-1828)[32], cu care ulterior s-a înrudit[33].

Relatările acestor patru călători străini de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea rămân cele mai vechi informaţii despre această deficienţă fiziologică, numită *guşe*.

---

30 *Călători ruşi*.

31 Gh. Pârnuţă, M. Răuţă, *op. cit.*, p. 121; Gh. Pârnuţă, Dorina Panaitescu, *op. cit.*, p. 62.

32 Era fiul doctorului Dimitrie Nicolae Luca (1728-1804), zis „Caracaş" din cauza sprâncenelor sale groase şi stufoase (cf. Neagu Djuvara, *Între Orient şi Occident. Ţările Române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, Bucureşti, 1995, p. 201; Idem, *Diaspora română în secolele XVIII şi XIX*, în „Aromânii. Istorie. Limbă. Destin", Bucureşti, 1996, p. 123), un macedoromân stabilit la Bucureşti şi devenit „doftorul cel mare" al Ţării Româneşti, între 1784 şi 1804 (cf. Samuel Izsák, *Farmacia de-a lungul secolelor*, Bucureşti, 1979, p. 220). Constantin Caracaş, venit la nord de Dunăre pe la 1800-1801(cf. Neagu Djuvara, *Între Orient şi Occident...*), un adept al „orientării noi în problemele sănătăţii publice şi individuale" (Samuel Izsák, *op. cit.*), a fost autorul *Topografiei Ţării Româneşti*, prima monografie sanitară, operă postumă, publicată la Bucureşti, în 1830 (*Istoria României*, vol. III, Bucureşti, 1964, p. 1074; *Dicţionar cronologic de medicină şi farmacie*, p. 110). Despre personalitatea doctorului Constantin Caracaş vezi şi: G. I. Ionescu-Gion, *Doctorul Constantin Caracaş, 1773-1828*, în „Revista nouă", an. III, 1890, nr. 8, p.281-282.

33 Ignatti Iakovenko s-a căsătorit cu Elena Caracaş, sora dr. Constantin Caracaş: *Călători ruşi*, p. 201.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA BISERICA CURŢII LUI MAREŞ BĂJESCU DE LA BĂJEŞTI, JUDEŢUL ARGEŞ

SPIRIDON CRISTOCEA*
ROMEO MASCHIO**

Printre marii boieri care au jucat un rol important în istoria Ţării Româneşti în a doua jumătate a secolului al XVII-lea se numără şi Mareş Băjescu[1]. Fiu al unor orăşeni înstăriţi din Câmpulung, Gheorghe şi Stanca, Mareş s-a căsătorit cu Maria, din „casa" marelui postelnic Constantin Cantacuzino, şi şi-a constituit un domeniu care, alături de dregătoriile ocupate şi de ctitoriile sale, l-au inclus în rândul marilor boieri ai ţării. După ce timp de aproape 20 de ani a activat ca logofăt în cancelaria domnească (1643-1661), începând cu anul 1661 a început să urce treptele boieriei care l-au condus la cea mai mare dregătorie a ţării, mare ban (1669 aprilie 22 - 1672 ianuarie 5) în divanul lui Antonie Vodă din Popeşti, după ce în timpul domniilor lui Grigore Ghica şi Radu Leon a deţinut pe cele de mare vistier şi mare vornic. Dregătoriile ocupate ca şi marele domeniu

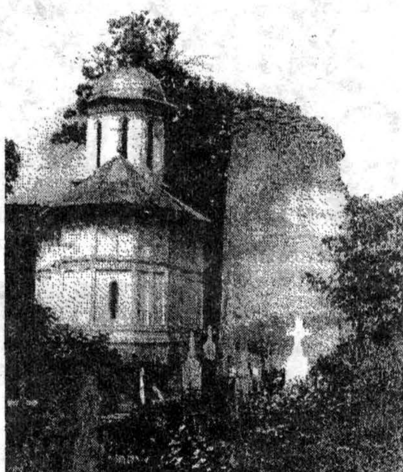

Fig. 1. Biserica Băjeşti, vedere estică, foto 1994.

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.
** Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] Despre Mareş Băjescu vezi: Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova sec. XIV-XVII*, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1971, p. 110-111; Voinescu Teodora, *Noi date asupra curţii şi bisericii din Băjeşti*, în „Studii şi comunicări de istoria artei", IV, 1957, nr. 1-2; Ştefan Andreescu, *Trei veacuri de la întemeierea mănăstirii Cornet şi a bisericii de la Băjeşti (1666)*, în „M. O.", 1966, nr. 7-8, p. 674-687; Idem, *Documente privitoare la Mareş Băjescu şi la ctitoriile* sale (Ibidem, p. 697-705); Mârtzu Flaminiu, *Ştiri noi asupra ansamblului arhitectural feudal de la Băjeşti*, în „B. O. R.", 93, 1975, nr. 3-4; Pănoiu Andrei, *Câteva date despre satul Băjeşti din judeţul Argeş în prima jumătate a secolului trecut*, în „Revista Muzeelor şi Monumentelor", Seria muzee, 1983, nr. 10; Spiridon Cristocea, *Mareş Băjescu şi biserica câmpulungeană*, în „Păstorul ortodox", Serie nouă, anul I, nr. 2, Piteşti, oct.- dec. 1995, p. 85-87; Idem, *Sigiliile lui Mareş Băjescu*, în „Studii şi materiale de istorie medie", XIV, Editura Academiei Române, 1996, p. 127-132; Idem, *Din nou despre sigiliile lui Mareş Băjescu*, în „Argessis", seria istorie, Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti, 1999, p. 135-143.

i-au dat forța materială de a construi curtea (1661-1662)[2] și biserica de la Băjești 1666 (Fig. 1), ca și schitul Cornetul (1666) din județul Vâlcea (Fig. 2).

Ca orice curte construită de un mare boier, aceasta trebuia să aibă în apropiere și o biserică care să servească nevoilor religioase ale familiei respective. Construirea bisericii de la Băjești, la patru ani după curte, ne-a îndreptățit să afirmăm că, până la edificarea acestui lăcaș, Mareș a folosit altul aflat pe același loc sau în apropiere.

Fig. 2. Mareș Băjescu și soția sa Maria, după fresca din Biserica Băjești

Pentru a infirma sau confirma această afirmație am efectuat în anul 1994 cercetări arheologice în biserica construită de Mareș. Secțiunea E, trasată în pronaosul și naosul bisericii, prin descoperirea a două fundații, orientate nord-sud, ne-a arătat că pe acest loc a existat un lăcaș mai vechi care a fost demolat în 1666 de constructorii lui Mareș, pe care, pentru a-l deosebi de cel actual, l-am numit Băjești I. Fundația descoperită în pronaos, în carourile 4-5, este făcută din bolovani de râu de mărime mijlocie, prinși cu mortar, având lățimea de 0,75 m - 0,80 m, față de nivelul actual de călcare, talpa fundației se află la -1,32

Fig. 3. Fragment din fundația de vest a naosului bisericii Băjești I

[2] Flaminiu Mârtzu, *op. cit.*

m, iar partea superioară la -0,70 m. Fundaţia aparţinea zidului de vest al naosului bisericii Băjeşti I (Fig. 3).

Cealaltă fundaţie descoperită în naos, în caroul 10, despărţea altarul de naosul vechii biserici. Edificată din bolovani de râu de mărime mijlocie, prinşi cu mortar, fundaţia, cu lăţimea de 0,42 m, are, faţă de nivelul actual de călcare, talpa la -1,20 m, iar partea superioară la -0,80 m (Fig. 4). Cărămizile aflate pe fundaţie au dimensiunile: 26 cm x 14 cm x 4 cm; 24,5 cm x 13 cm x 4 cm; 26 cm x 14 cm x 3,5 cm.

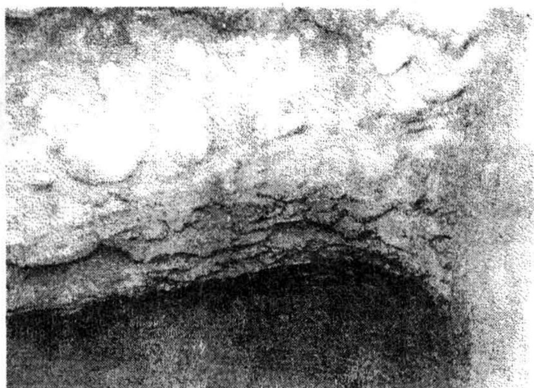

Fig. 4. Fragment din fundaţia absidei altarului bisericii Băjeşti I.

Pentru a afla cât mai multe informaţii despre vechiul lăcaş am extins cercetările, însă ele au fost tot sumare datorită împrejurărilor în care s-au efectuat. Fiind lăcaş de cult al locuitorilor din sat, nu s-a întrerupt serviciul religios, de aceea o secţiune începută luni trebuia terminată până vineri. Nici în afară nu s-au putut efectua cercetările necesare, pentru că lăcaşul este înconjurat de cimitirul satului, înmormântările fiind practicate până aproape de zidurile lui, iar biserica era înconjurată de o bordură de ciment cu lăţimea de 0,85 m şi grosimea de 0,10 m pe care n-am spart-o.

Cu toate acestea, sumarele investigaţii ne-au arătat că, înainte de biserica construită de Mareş, pe acest loc a mai existat un lăcaş religios. Construit din zid şi aşezat pe piloţi din lemn, locaşul, atât cât ne-au putut permite investigaţiile efectuate, era compus din altar şi naos, fiind de plan treflat.

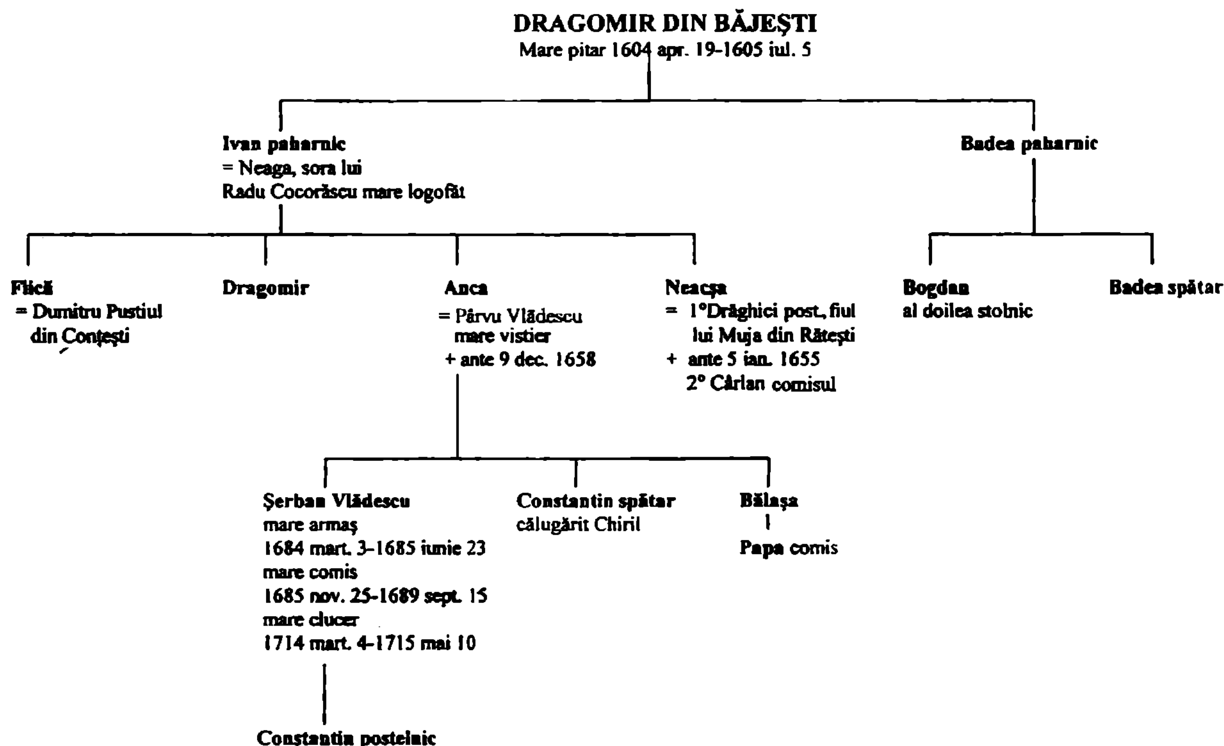
În privinţa ctitorului bisericii Băjeşti I acesta ar putea fi Dragomir mare pitar de la ai cărui descendenţi Mareş a cumpărat satul Băjeşti. Puţin cunoscut, Dragomir din Băjeşti a fost dregător al Radu Şerban (mare pitar 1604 aprilie 19 - 1605 iulie 5) cu care a plecat în pribegie, iar la 20 iulie 1614 apare ca martor la Tyrnau[3].

Sat de moşneni, Băjeştiul şi-a pierdut treptat libertatea ajungând în stăpânirea unor boieri din zonă. Dacă în secolul al XVI-lea numărul celor care cumpără în Băjeşti este mic, începând cu secolul al XVII-lea, ca urmare a aplicării unui regim fiscal apăsător, moşnenii sărăcesc şi sunt nevoiţi să se vândă cu delniţele lor.

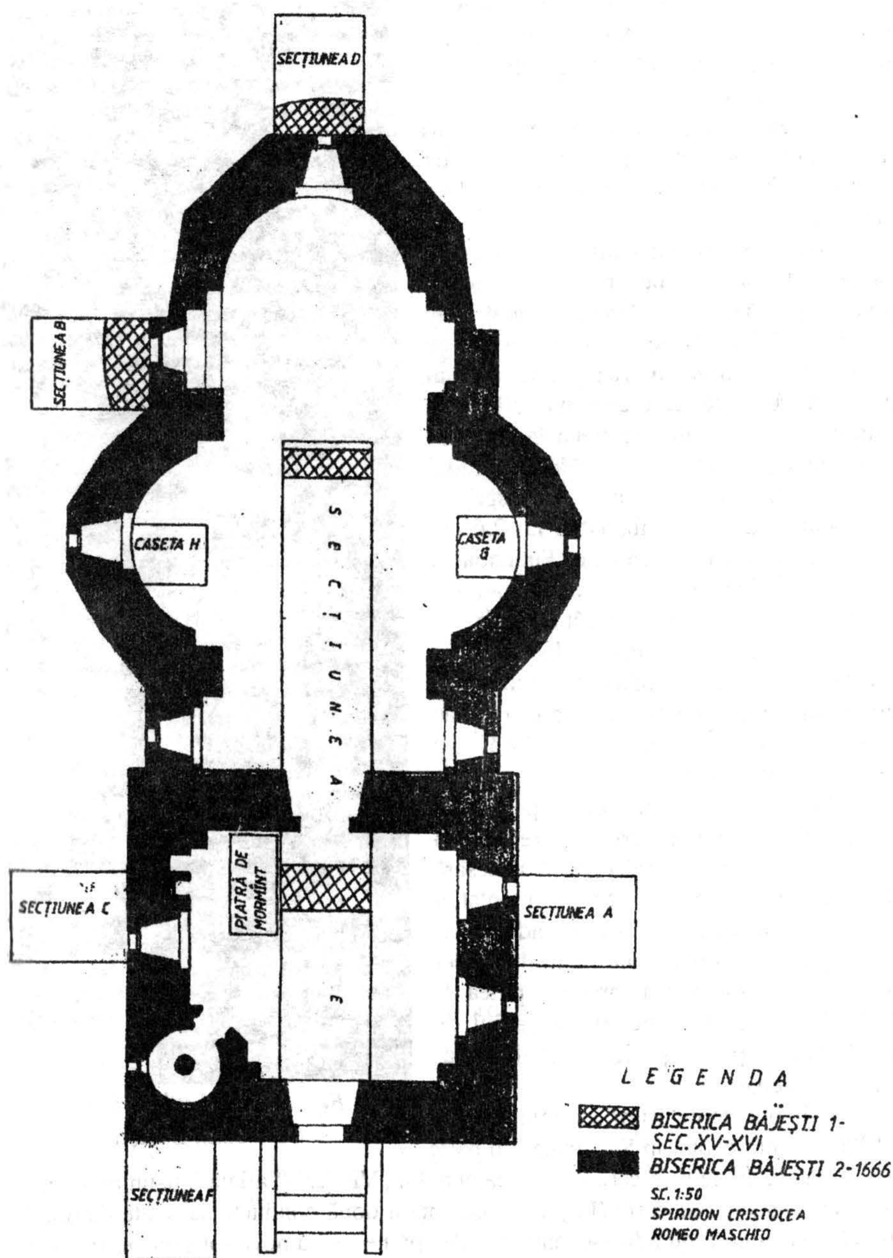
După ce au „umblat din boier în boier şi pe la toţi dregătorii", moşnenii din Băjeşti s-au vândut lui Dragomir mare pitar, pentru 28800 de aspri, domnitorul Radu Şerban întărind acestuia, la 19 aprilie 1604 noua proprietate. În afară de asprii tocmiţi, timp de trei ani, până la vremea crestării pe „răboj", Dragomir mare pitar a plătit vânzătorilor birurile şi dăjdiile lor.

Acest „Dragomir din Băjeşti", boier puţin cunoscut, va fi avut şi el curtea şi biserica sa, lăcaş pe care, probabil, Mareş l-a demolat şi în locul lui a construit preţiosul său edificiu ecleziastic.

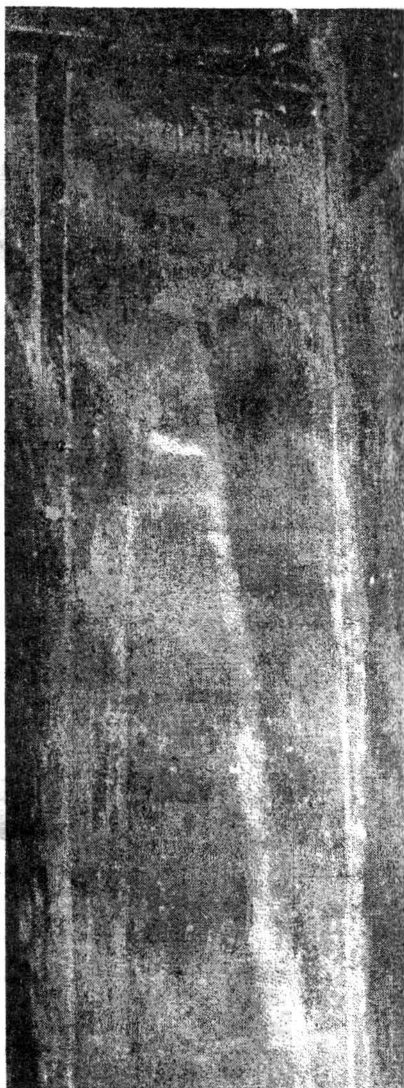
[3] Pentru Dragomir din Băjeşti vezi: Nicolae Stoicescu, *op. cit.* p. 170.

ARBORE GENEALOGIC ÎNTOCMIT DE SPIRIDON CRISTOCEA

Biserica Curţii de la Băjeşti, 1666
Cercetări arheologice, 1994

Fig. 5. Dragomir, zidarul Conacului Băjești

Cercetările arheologice au furnizat date şi despre biserica lui Mareş, confirmând şi ele măiestria meşterului zidar Dragomir.

Preţuindu-l pe Dragomir, Mareş a permis pictarea chipului lui pe peretele de apus al pronaosului, fiind primul portret de meşter care apare în pictura murală din Ţara Românească (Fig. 5).

Dacă constructorii bisericii Băjeşti I au aşezat fundaţiile pe piloţi de lemn, Dragomir a prevăzut noul lăcaş cu fundaţii late şi adânci, din bolovani de râu şi fragmente de cărămidă, prinşi cu un mortar foarte dur. În Secţiunea A, fundaţia, care este mai lată decât elevaţia cu circa 10 cm, are talpa la -2,10 m faţă de nivelul actual de călcare. Zidul despărţitor dintre naos şi pronaos, care sprijină turla clopotniţă, are talpa fundaţiei la -2,68 m faţă de nivelul actual de călcare. Fundaţia se lărgeşte treptat ajungând ca pe fundul şanţului să fie mai lată cu circa 36 cm decât elevaţia.

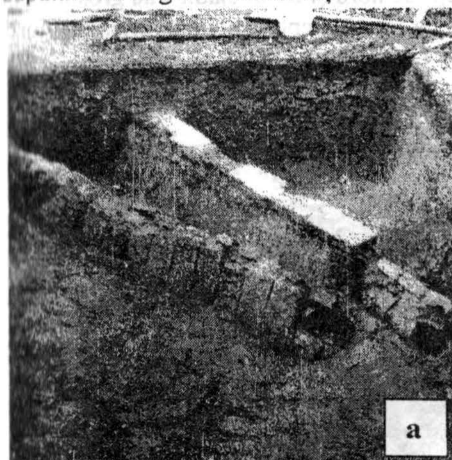
În afară de cercetarea bisericii, în 1995-1996 am efectuat săpături arheologice şi în curtea boierească, investigaţii care trebuiau să se desfăşoare în toată incinta, însă, din păcate, s-au oprit după doi ani.

Una din problemele pe care constructorul şi stăpânul curţii au trebuit s-o rezolve a fost găsirea sursei de apă necesară nevoilor zilnice. Situarea curţii pe un platou mai înalt, unde apa se afla la mare adâncime, făcea ca săparea unui puţ să nu fie mijlocul cel mai eficace. De asemenea, apa nu putea fi adusă din Valea lui Băj, pentru că pârâul de aici seacă când nu plouă, şi nici din râul Bratia, care este prea departe.

În timpul cercetărilor arheologice din 1995-1996 am interceptat în Secţiunea F o parte din cele două conducte prin care se aducea apa din „Vistieria“ aflată într-un punct înalt la o oarecare distanţă de curte (Fig. 6). Existenţa a două conducte se poate datora fie faptului că una singură nu aducea cantitatea de apă necesară nevoilor zilnice, fie că ele se alimentau sau se vărsau în puncte diferite. Spre ultima explicaţie pledează şi faptul că în capătul de sud al secţiunii cele două conducte se depărtează, una alimentând, probabil, curtea şi cealaltă, probabil, biserica.

În general, cele două conducte, se aseamănă între ele, însă la una tuburile sunt mai mari, iar la cealaltă mai mici. Tuburile sunt făcute din ceramică, de culoare roşcată,

au formă cilindrică, unul din capete fiind mai subţire pentru a putea fi introdus în capătul mai larg al celui din faţă.

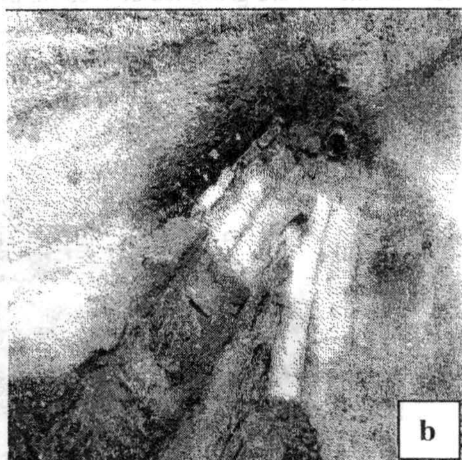

Fig. 6. Secţiunea F. Conductele de aducţiune a apei: a) vedere din nord-est b) vedere din sud-est, după demontarea parţială

Pentru a realiza conducta, constructorii au săpat mai întâi şanţul al cărui fund se afla la - 0,70 m faţă de nivelul actual de călcare. După ce au turnat un strat de mortar au aşezat un rând de cărămizi, la Conducta mare dispuse de-a lungul şanţului, iar la cea mică de-a latul lui, după care au înşirat tuburile asamblându-le între ele. Pentru a proteja conducta au turnat mortar peste tuburi şi apoi au aşezat cărămizi dispuse în două ape. La Conducta mare, tot pentru protejarea ei, au mai înşirat un rând de cărămizi în vârful celor dispuse în două ape.

Conductele îşi vărsau apa într-o fântână aflată, desigur, în incinta curţii de unde printr-o altă conductă trebuia să fie deversată ori în Valea lui Băj ori în alt loc. Este greu de spus cât timp a funcţionat acest sistem pentru că tuburile erau pline cu nisip. Importanţa acestui sistem de aducţiune a apei a fost mare pentru stăpânii ansamblului de la Băjeşti din moment ce la fântână, care fără îndoială a fost o realizare tehnică deosebită, au montat o pisanie din piatră, document epigrafic ce ne furnizează ştiri preţioase privind istoria curţii şi a proprietarilor ei (Fig. 7). Numai cercetări arheologice ample pot depista locul unde era amplasată fântâna şi modul cum era realizată.

Unul din locurile unde am efectuat cercetări arheologice a fost colţul de sud-vest al curţii unde, sub un nuc destul de mare, fragmente de ziduri dispuse perpendicular pe zidurile de sud şi vest ale incintei închideau un spaţiu umplut până la circa 1 m înălţime cu pământ, moloz, fragmente de cărămidă ş. a.

Considerând că trasarea unei secţiuni nu este indicată într-un loc unde umplutura s-ar fi surpat continuu, am procedat la golirea spaţiului închis de zidurile existente. Cu excepţia porţiunii din jurul nucului, aflat chiar în colţul de sud-vest, am golit până la pardoseală tot spaţiul de umplutura care se depusese în decursul anilor. În urma acestei operaţiuni a fost descoperită cea mai mare parte a construcţiei aflate aici, reconstituindu-i planul şi datând-o (Fig. 8). Plasând-o în colţul de sud-vest,

constructorii au folosit zidurile de incintă ca pereţi de sud şi de vest ai clădirii. Dacă zidul de incintă are grosimea de 0,65 m, pereţii de nord şi est ai clădirii au grosimea de 0,50 m. Construcţia edificată în acest colţ era de formă dreptunghiulară, orientată nord-sud, dimensiunile în exterior fiind de 8,60 m x 4,50 m.

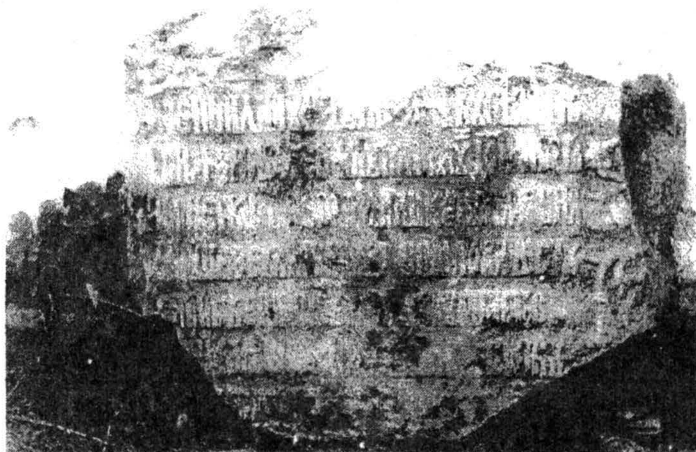

Fig. 7. Pisania fântânii Curţii de la Băjeşti, 1661-1662 iulie 20

În interior încăperea era pardosită cu cărămidă (27 cm x 13 cm x 4 cm), iar în exterior de-a lungul peretelui de est a fost surprins un fragment dintr-un pavaj tot din cărămidă. La un moment dat, spaţiul interior a fost despărţit printr-un zid de cărămidă (grosimea - 0,30 m) orientat est-vest, care nu se ţese cu pereţii de est şi vest, formându-se astfel două compartimente. Peretele de est prezintă două goluri, reprezentând desigur locul unde au fost amplasate uşile. Ca şi pereţii de sud şi vest ce fac parte din zidul de incintă, pereţii de nord şi est sunt făcuţi din bolovani de râu în casete de cărămidă. Această tehnică, ca şi faptul că pereţii de nord şi est sunt ţesuţi cu zidul de incintă, datează clădirea în secolul la XVII-lea, fiind construită tot de Mareş.

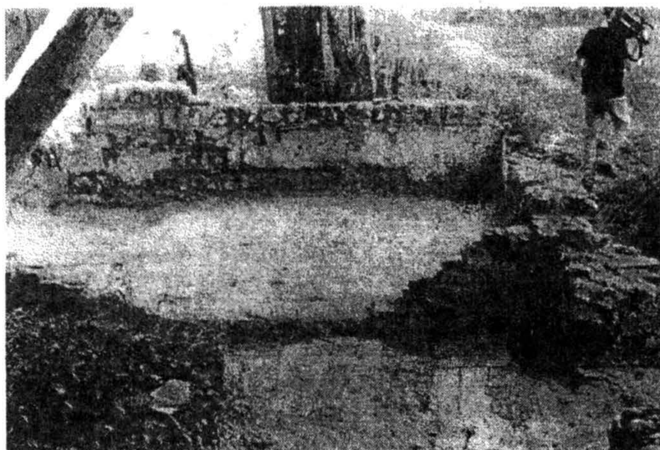
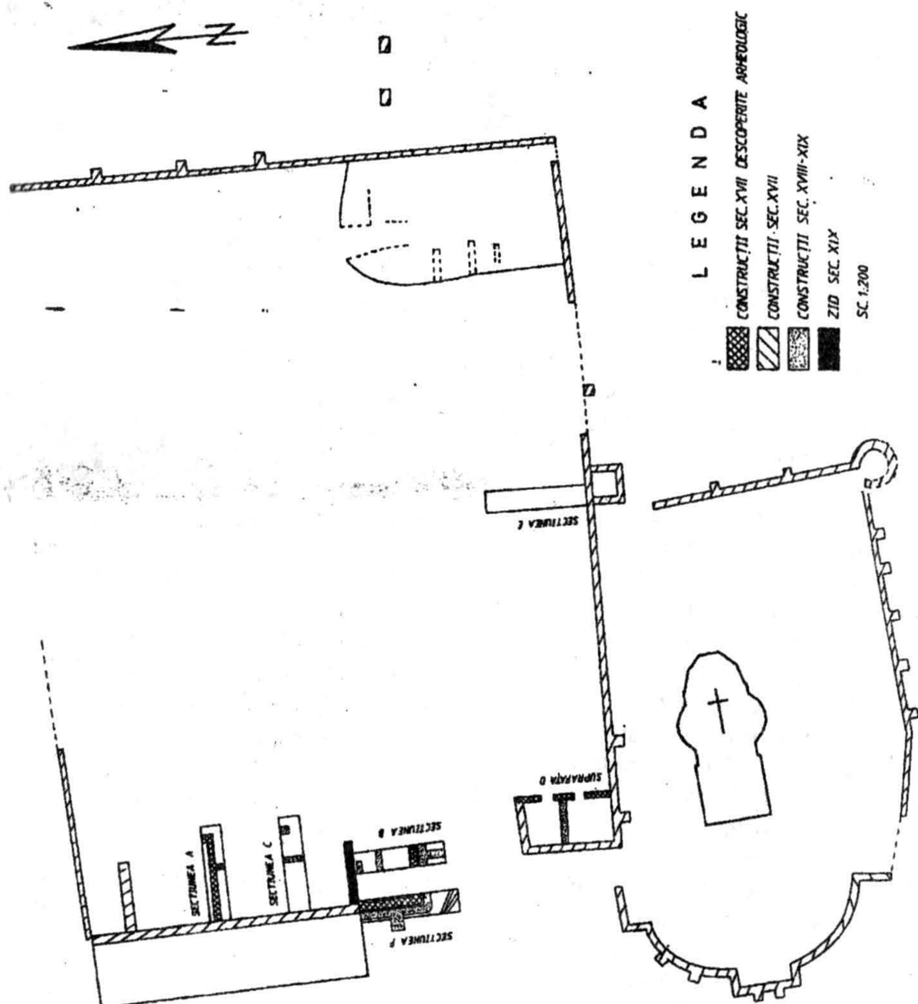

Fig. 8. Camera de nord a „Bucătăriei" Curţii de la Băjeşti, sec. XVII

Curtea de la Băjeşti, judeţul Argeş
Cercetări arheologice, 1995-1996

Pentru a vedea cum se făcea accesul la turnul pătrat, am trasat în curte, în dreptul lui, Secțiunea E (7,50 m x 1,50 m), perpendiculară pe zidul de incintă. Cercetările au pus în evidență existența unor fundații din cărămidă, una perpendiculară și adosată zidului de incintă (grosimea - 0,90 m) și alta paralelă cu el (grosimea - 0,72 m). Aflate la mică distanță sau lipite de zidul de incintă aceste fundații susțineau, probabil, drumul de strajă către turnul pătrat. In spațiul dintre aceste fundații și zidul de incintă, de la -0,60 m până la -1,20 m, au fost aruncate ca într-o groapă fragmente de farfurii de porțelan, ceramică, oase de animale ș. a. După restaurarea fragmentelor de porțelan au fost întregite două farfurii datând din secolul al XIX-lea. Ele au pe fund inscripția „Lindner venețian scenery stone China W. B.", (Fig. 9) iar pe față sunt decorate cu un desen ce reprezintă un ansamblu de clădiri în mijlocul unui parc prin care se plimbă persoane în grup.

Fig. 9. Farfurie de porțelan, sec. XIX

În carourile 3-7 ale secțiunii, între -0,65 m și -1,25 m, au fost descoperite fragmente de olane și de cahle. Olanele făcute din ceramică, culoare roșcată, au servit fie la acoperirea turnului pătrat, fie a altei clădiri din apropiere.

Cahlele, lucrate din pastă omogenă și bine frământată, au fost arse în cuptoare obișnuite, după procedeul arderii oxidante, căpătând astfel o culoare roșcat cărămizie. În privința formei, ele aparțin tipului dreptunghiular cu fața plină, modelate cu tiparul.

După motivul decorativ și după smalțul care a fost aplicat pe ele se disting două categorii: cahle smălțuite în portocaliu având în câmp un călăreț cu calul în plin galop și cahle pe care a fost aplicat un smalț de culoare verde închis ce au ca model un bărbat așezat sub un baldachin. Chiar dacă din ultima categorie s-au recuperat mai multe fragmente ele aparțin mai multor exemplare astfel că nu s-a putut întregi nici o cahlă. În schimb, fragmentele din prima categorie aparțin unei singure cahle (24 cm x 20 cm) și are ca motiv decorativ - călărețul (Fig. 10).

Cea de a treia zonă supusă cercetării arheologice a fost partea de nord a laturii de vest, unde se mai păstrează zidul de incintă. Folosind acest zid ca perete de est, conducerea C.A.P.-ului a mai ridicat încă trei pereți realizând astfel un grajd al cărui acoperiș într-o singură apă avea panta est-vest. În Secțiunea A (9,50 m x 2 m) a fost descoperită fundația și o parte din elevația unui zid (lungimea în exterior - 8,80 m) orientat perpendicular pe zidul de incintă care în capătul de est al secțiunii se îndrepta spre nord. Zidul (lățimea - 0,70 m) avea fundația (înălțimea - 0,45 m) din bolovani de râu prinși cu mortar, iar elevația din bolovani de râu în casete de cărămidă. Această tehnică de construcție ca și faptul că ea se țese cu zidul de incintă datează fundația tot în secolul al XVII-lea.

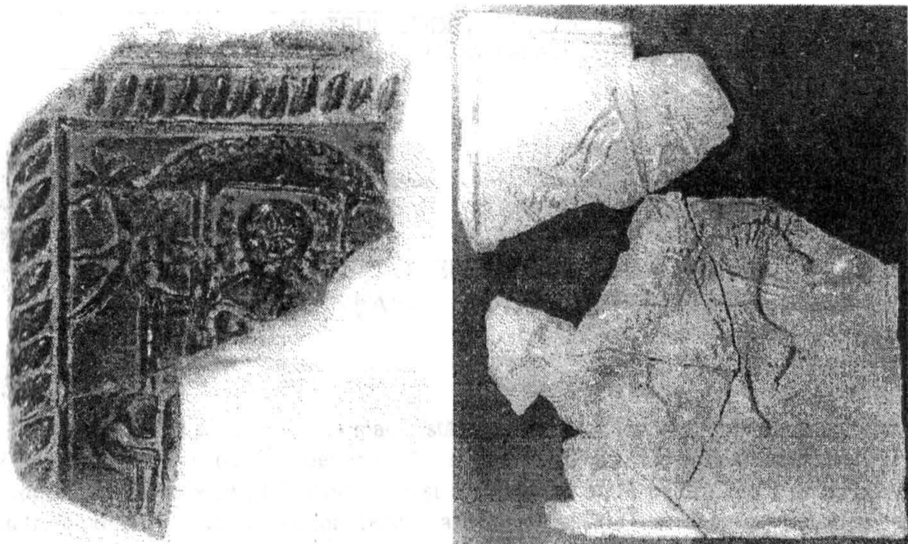

Fig. 10. Fragmente de cahle descoperite la Curtea din Băjeşti, sec. XVII

Încăperea de aici, a cărei destinaţie nu o cunoaştem, avea peretele de vest format din zidul de incintă, cei de sud şi est - din zidul descoperit în secţiune, iar cel de nord, probabil, din zidul care este şi astăzi în picioare dispus perpendicular pe cel de incintă (Fig. 11).

În Secţiunea F, în care a fost surprinsă conducta de aducţiune a apei pe care am prezentat-o mai înainte, a fost descoperită fundaţia zidului de incintă care în această zonă a fost demolat. Pentru a întări rezistenţa zidului de incintă, fundaţia a fost dublată la un moment dat cu o centură din cărămidă (lăţimea - 0,62 m, înălţimea - 0,50 m) susţinută şi de un contrafort din bolovani.

Cercetările arheologice de la Băjeşti, chiar dacă au fost sumare ne-au furnizat date importante despre arhitectura laică şi ecleziastică din secolul al XVII-lea.

Fig. 11. Fragment fundaţie, sec. XVII

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XII, 2003**

MANIFESTĂRILE ȘI EFECTELE EPIDEMIILOR DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

RADU ȘTEFAN VERGATTI*

Problema epidemiilor, a manifestării și efectelor lor, i-a frământat, îi frământă și-i va frământa pe oameni deoarece nu a fost rezolvată. Dovadă în acest sens este imposibilitatea de a se găsi o definiție și o soluție salutară pentru cea mai ucigătoare dintre epidemii - ciuma[1] - și, mai recent, a incapacității de a se opri manifestarea celui mai recent flagel - SARS (sindrom acut respirator sever)[2].

În cazul de față mi-am propus să discut ce s-a întâmplat în secolul al XVII-lea, în Țara Românească din punctul de vedere al epidemiilor.

Teritoriul Țării Românești a rămas neschimbat în tot lungul secolului al XVII-lea. Se poate afirma chiar că a avut aceeași întindere din veacul al XV-lea până în ultima parte a celui de-al XIX-lea. Dacă în unele momente istorice i s-au adăugat feude sau domenii mănăstirești din Transilvania - cum a fost cazul mănăstirii Sâmbăta în anii domniei lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714) - acestea nu au modificat dimensiunea spațiului locuit de poporul român.

M-am oprit asupra secolului al XVII-lea, deoarece pentru anii cuprinși în el sunt cele mai numeroase date referitoare la epidemii. Am înțeles și înțeleg prin secolul al XVII-lea perioada istorică atribuită lui. Ca urmare, încadrez acest veac între limitele cronologice cuprinse între două evenimente semnificative pentru istoria României: asasinarea domnului Mihai vodă Viteazul (1601) și instaurarea domniilor fanariote (1716)[3]. În consecință, înlătur din discuție încadrarea veacului între limitele pur matematice (1601 - 1700)[4], care ar rupe domnia lui Constantin vodă Brâncoveanu și ar duce la imposibilitatea înțelegerii dinamicii istorice.

În lungul secolului al XVII-lea istoric populația Țării Românești a evoluat în

---

* Universitatea „Valahia", Târgoviște.

[1] Cf. dr. Jemi-Noel Biraben, *L 'Homme et la peste en france et dans les pays européens méditerranéens*, vol. I Paris-La Haye, 1975, p. 50 și urm.; Fernand Braudel, *Les structures du quotidien*, vol. I, *Le possible et l'impossible*, Paris, 1979, p. 61 și urm.

[2] Cf. Michael D. Lemonick, *Should we be Scared?*, în „Time", April 14, 2003, p. 54-57; Sarah Schaefer, Fred Guterl, *How to make a Virus*, în „Newsweek", The International Newsmagazine, April 21, 2003, p. 52-54.

[3] Aceeași discuție am prezentat-o în comunicarea *Populația și confesiunile din orașul Câmpulung Muscel în secolul al XVII-lea în scrierile călătorilor străini*, la Sesiunea de Comunicări Științifice a Muzeului Municipal Câmpulung, 17 octombrie 2003.

[4] În acest mod încadrează veacul al XVII-lea Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *Cavalerii Apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*, București, 1993, p. 76-120.

mod sinuos dar totuşi, în final, a progresat. La începutul secolului al XVII-lea, în 1601-1602, în Ţara Românească erau 2.100 sate, fiecare având, în medie, 50 case. La finele perioadei, în jurul anului 1715, existau circa 2.800 sate, cu o medie de 100 case fiecare[5]. Un calcul simplu, folosindu-se indicii normali din demografia istorică, demonstrează că la începutul perioadei erau în Ţara Românească 525.000 oameni în mediul rural şi 10.000 în mediul urban, iar la finele ei vieţuiau pe acelaşi pământ 700.000 suflete în sate şi 12.000 în oraşe.

O comparaţie cu sporul demografic din Europa Occidentală exclusiv zona Mediteraneană, arată că ritmul de creştere al populaţiei în Ţara Românească a fost ceva mai lent[6]. În Europa Occidentală ritmul a fost de circa 70%[7], în timp ce în Ţara Românească s-a limitat la 33,33%.

Cauzele care au determinat ritmul mai lent în evoluţia populaţiei au fost complexe: invazii ale armatelor străine, războaiele, calamităţi naturale, venirea norilor de insecte destructive, epidemiile. Ultimele au avut rolul cel mai nociv pentru vieţile umane. Dintre epidemii este pomenită una singură: ciuma. Sub acest nume generic sunt cuprinse toate epidemiile care au vagabondat în Ţara Românească în secolul al XVII-lea. Situaţia nu a fost singulară. Ea a existat în toată Europa Apuseană şi în China[8]. Nici acolo noţiunile de terminologie medicală nu erau clare. În consecinţă, voi întrebuinţa pentru epidemii termenul generic de ciumă, iar când voi avea posibilitatea voi face deosebiri între epidemii.

La 13 septembrie 1603 demnitarul polon Jan Potocki i-a scris regelui său Zygmunt al III-lea Vasa (1587-1632) că ciuma, după ce s-a plimbat prin Moldova, a ajuns în Ţara Românească unde a făcut numeroase victime[9]. El a fost confirmat de un hrisov tardiv din anul 1647. Grămăticul a scris că în zilele domniei lui Radu Şerban (1601; 1602 -1611) „s-a întâmplat moarte lui Pârvu, şi mamei lui, Neacşa, şi mătuşii sale, Stana şi cu trei fii ai lui de ciumă"[10].

Condiţiile de manifestare a epidemiei, de altfel ca şi ale celorlalte, au fost propice deoarece atunci în Ţara Românească era o populaţie slăbită de foamete. Ea era înfometată în urma invaziilor pustiitoare ale turco-tătarilor care au cutreierat localităţile româneşti după asasinarea lui Mihai vodă Viteazul, în timpul domnilor slabi care i-au urmat.

Ele au fost concomitente cu alte răutăţi care s-au abătut asupra ogoarelor şi pădurilor: invaziile norilor de lăcuste, de cărăbuşi şi ale hoardelor de şobolani şi alte rozătoare.

Un alt hrisov atestă o nouă manifestare a epidemiei. La 12 martie 1637 un oarecare Nedelcu a dat cumnatului său Gligorie un pogon de vie în dealul Săsenilor (Buzău) unde, în casa fratelui său Tudor, s-a îngrijii şi s-a ocupat de înmormântarea

---

[5] Cf. Lia Lehr, *Factori determinanţi în evoluţia demografică a Ţării Româneşti în secolul al XVII-lea*, în „SMIM", 7, 1974, p. 163-164; Louis Roman, Radu Ştefan Vergatti, *Studii de demografie istorică românească*, Bucureşti, 2002, p. 25-30.

[6] Cf. Pierre Chaunu, *La civilisation de l'Europe des Lumières*, vol. I, Paris, 1971, p. 65 şi urm.; F. Braudel, *op. cit.*, p. 22 şi urm.

[7] Cf. P. Chaunu, *op. cit.*, p. 63 şi urm.

[8] Cf. F. Braudel, *op. cit.*, p. 81 şi urm.

[9] Cf. Hurmuzaki, *Documente privind istoria românilor*, Supl. II, vol. II, doc. CXLIX, p. 298.

[10] Cf. L. Lehr, *op. cit.*, p. 189.

soţiei fratelui său şi a copiilor ei care au murit de ciumă[11].

Câţiva ani mai apoi, între 1658-1664, a fost pomenită o manifestare cumplită a epidemiilor în Ţara Românească. Aceasta a fost vizitată din nou de ciumă, sosită în bagajele armatelor prădalnice a turco-tătarilor care trebuiau să înăbuşe răscoala condusă de domnul Mihnea al III-lea Mihail Radu (1658-1659)[12]. Călugărul misionar minorit conventual oficiant Gabriel Tomasij a înregistrat că, în condiţiile existenţei unei populaţii slăbite de foamete, în 1658, a reapărut ciuma. Ca urmare în oraşul Câmpulung Muscel au mai rămas 48 case de catolici. Numărul de case nu impresionează. În întreg secolul al XVII-lea în oraşul muscelean au fost înjur de 40 case de catolici. Izbitoare este afirmaţia că acolo mai trăiau foarte puţini catolici, deoarece mulţi muriseră de ciumă[13]. Misionarul catolic era îngrijorat deoarece astfel scădea atât posibilitatea bisericii de a aduna bani, precum şi forţa de muncă din întreaga Ţară Românească.

Molima de atunci a fost atât de puternică, încât s-a imprimat în memoria colectivă, de unde a fost preluată de cronicarii locali. Astfel, în cronica anonimului cantacuzin s-a păstrat următoarea relatare: „Văzând Dumnezeu atâta nebuni ce făcuse rumânii şi cum nu să. mai întorc să-şi plângă păcatele şi să facă pocăinţă, nu se mai putu răbda, ce trimise judecată şi caznă, întâi, robiia, a doaoa ciuma 3 ani, a treia fomete mare în 2 ani, a patra multe boale şi nevoi grele şi în tot chipul bube"...„Iar Dumnezeu au secerat de tot feliul de oameni, iar ca la ceata dorobanţilor, nici, la unii. Ales la 2 oraşă, Târgoviştea şi, Bucureştii, făcându-se moarte nespusă. Că, adevăr, la aceste 2 târguri era spurcăciuni multe de voe şi asemănară Sodomului şi Gomorului..."[14].

La rândul său, cronicarul partidei boiereşti adverse, Radu Popescu, a redat acelaşi eveniment cu vorbe proprii: „pe aceea vreme fiind multe răzmiriţe de oşti, s-au făcut foamete mare în ţară şi pentru că se mâniese Dumnezeu pe rumâni de atâtea, nebunii, şi morţi ce făcuse, au trimis şi ciumă de murea foarte rău"[15]. Şi în documentele vremii, într-un limbaj mai sec, s-au înregistrat efectele ciumei provocatoare de moarte, foamete şi antropofagie[16]. La 10/20 septembrie 1661 bailul veneţian Ballarino îi scria dogelui, pentru a-l informa, că Ţara Românească şi Moldova erau atât de pustiite de ciumă, încât bărcile destinate transportării de alimente către Constantinopol, ce coborau pe Dunăre către Marea Neagră, au fost oprite la hotare din cauza morţii barcagiilor şi a stăpânilor lor[17].

Interesul a fost atât de mare pentru veneţieni deoarece pe de o parte erau interesaţi în aprovizionarea cu alimente a Istanbulului, pe de alta datorită faptului că

[11] Idem, p. 190.

[12] Până în momentul de faţă, consider că cea mai bună lucrare despre acest voievod rămâne Al. Ciorănescu, *Domnia lui Mihnea III (Mihail Radu) 1658-1659*, Bucureşti, 1936, passim.

[13] Cf. *Călători străini despre ţările române*, col. publ. de M. Holbau, M. M. Alexandrescu - Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, vol. VII, Bucureşti, 1980, p. 129.

[14] *Istoria Ţării Româneşti. 1290-1692. Letopiseţul Cantacuzinesc*, publ. de Constant Grecescu, Bucureşti. 1960. p. 147.

[15] Cf. *Radu Popescu vornicul. Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, publ. de Constant Grecescu. Bucureşti. 1963, p. 126.

[16] Cf. L. Lehr, *op. cit.*, p. 172-173; Gh. I. Georgescu. *Foametea din 1660 în Ţara Românească*, în „RIR", 16, 1946, fasc. 4, p. 357; I. C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Cantacuzino*, Bucureşti, 1919, p. 56, doc. 192.

[17] Cf. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. V/2, doc. CXXXIV, p. 87; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 128.

epidemia din Ţara Românească putea circula spre vest în valuri care ameninţau din nou Europa Occidentală. În acest sens, nu cred că trebuie să se omită că în anul 1660 ciuma venită din Ţara Românească a poposit un timp în Ţara Bârsei unde l-a ucis pe judele Braşovului[18]. În continuare a pătruns în Europa Occidentală, manifestarea ei violentă fiind impresionantă prin apariţia în 1664-1665, la Londra, a „marii ciume"[19].

Puţini ani mai târziu, între 1675-1678, a reizbucnit din nou flagelul „morţii negre". Radu Popescu în cronica sa a inserat că „aicea în ţară erau lăsaţi caimacami Stan vornicul, Radul Creţulescul, Vîlcul visitier, cărei fungind den loc în loc de frica **ciumii** (că într-acea vară era în toată ţara), i-au găsit Hrizea vistier pa caimacamii(...) Iar despre toamnă viind şi Duca vodă de la oaste, necutezând să meargă la Bucureşti pentru ciumă, s-au dus la Cocorăşti; acolo până la Bobotează au şăzut; decii s-au dus la Bucureşti, că se potolise **ciuma**"[20].

Stolnicul Constantin Cantacuzino a înregistrat evenimentele, arătând că la 12 septembrie 1677 „zidiam şi lucram la mănăstire[21] **de boala ciumei** şi murind şi den zidari, unul, noi apoi, dând loc urgii, am fugit de acolo la 16 ale lui septembrie..."[22].

Într-un hrisov din 7 mai 1678 grămăticul a inserat o întâmplare tipică pentru reacţia oamenilor din secolul în faţa ciumei: Stanciu şi Crăciun, fiii lui Stan din Bănuleşti (Buzău), şi-au vândut partea lor de ocină lui Tudor logofăt pe 10 taleri „pentru că la nevoia noastră şi la lipsa noastră el ni-au căutat. Iar fecioriile noştri, au văzut că slăbim şi ni ajunge **boala de ciumă** ni-au nepustitu să ne mănce câinii şi au fugit"[23].

Este o situaţie plină de tragism: copiii înspăimântaţi nu s-au mulţumit cu simpla alungare a părinţilor bolnavi, ci au mers până la exterminarea acestora, asmuţind câinii asupra lor...

Ambasadorul veneţian la Viena, Francesco Michele, îl informa pe doge la 1 decembrie 1648 că în Ţara Românească şi în Transilvania apăruse ciuma[24]. Probabil efectele ei erau devastatoare dacă, prin sistemul de comunicare de la gură la ureche, se transmisese rapid şi exact consecinţa manifestării molimei. Epistola solului din capitala Imperiului habsburgic arată că exista un sistem de observaţie şi supraveghere în legătură cu manifestările epidemiilor care puteau provoca mult rău.

În ultimii ani ai domniei lui Şerban Cantacuzino (1678-1688), între 1684-1686 şi apoi, în primii ani ai domniei nepotului său Constantin Brâncoveanu, între 1691-1692, ciuma s-a manifestat din nou năprasnic, în Ţara Românească. Ea a fost, probabil, un „dar" al armatelor turco-tătare. Acestea au străbătut şi ocupat temporar pământul românesc în primul rând în urma eşecului suferit la Viena (11-12 septembrie 1683)[25] în al doilea rând după ce înfrânseseră armatele generalului imperial Donat Heissler.

---

[18] Cf. Paul Binder, *Ciuma în secolul al XVII-lea*, p. 56.
[19] Cf. Daniel Defoe, *Journal de l'année de la peste*, trad. în lb. franceză de J. Aynard, Paris, 1943, passim.
[20] Cf. Radu Popescu, *op. cit.*, p. 163.
[21] Se referă, probabil, la mănăstirea de pe Mostiştea, ctitorită în parte de stolnic.
[22] Cf. L. Lehr, *op. cit.*, p. 191.
[23] Idem, p. 111.
[24] Cf. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. IX/1, doc. CCCCXV, p. 289.
[25] Pentru eşecul otomanilor la asediul Vienei, v. R. Şt. Ciobanu (Vergatti). *Puncte de vedere asupra participării lui Şerban vodă Cantacuzino la asediul Vienei (1683)*, în *Românii şi asediul Vienei, 1683, Culegere de studii*, Bucureşti, 1983, p. 25-34; Mircea Soreanu, *Marii viziri Köprülü (1656-1710)*, Bucureşti, 2002, p. 158-165.

Tot în anii domniei lui Brâncoveanu, între 1697-1698, ciuma s-a manifestat de mai multe ori cu violenţă. Cronicarul Radu Greceanu a consemnat că domnul Constantin Brâncoveanu a stat cu „domnia în Târgovişte de la 9 zile ale lui dechemvrie... 1697... de vreme ce încă nu se potolise **boala ciumei** ce era atunci în Bucureşti"[26].

Un document din 3 aprilie 1698 confirmă cele scrise de cronicar. Popa Atanasie din Râmnic vindea episcopiei din acel oraş o ocină şi o „viişoară la Olteni" pe 100 taleri, din care 20 au fost datoraţi pomenii a şapte persoane, deoarece se întâmplase „unchiului său Tănase diaconul şi fratelui acestuia şi toată casei moarte năpraznică de **ciumă** de au murit toţi de n-au rămas nime dintr-înşii, făr de cât o copilae mică"[27].

Un staroste de negustori, Şerban, într-o însemnare pe un manuscris religios, a consemnat că din anul 1705, în Ţara Românească, a izbucnit din nou ciuma. Ea a ţinut toată vara şi toată iarna şi a pierit „mult norod de **ciuma**"[28].

După acesta, amintitul cronicar Radu Greceanu a consemnat că în anul 1706 a revenit hoinara ciumă. Constantin Brâncoveanu a sosit la Bucureşti, în ziua de 25 mai 1706. A stat puţin timp în capitala ţării, căci a izbucnit o nouă molimă... „iar pentru frica aceea a bolii, mai de timpuriu din Bucureşti s-au rădicat şi sosiră la Mogoşoaia, satul Mării Sale, mergând şi zăbovindu-se câteva zile... a mers la Târgovişte la iunie 25...". Domnul a stat acolo întreaga toamnă, temându-se de ciumă „dă vreme ce în Bucureşti se înmulţise **boala ciumii** şi împrejurul oraşului". Brâncoveanu a rămas la Târgovişte până la 1 martie 1707 când „s-au curăţit de istov smolirea **boalei**. Abia atunci au purces... la satele Mării Sale Potlogi, Mogoşoaia" şi „la martie 5 zile" a revenit la scaunul din Bucureşti[29].

Hrisovul din 22 martie 1707 arată cum mama decedatului Dumitrache calfa cerea despăgubiri de la Gheorghe, vătaful de braşoveni pentru prăvălia fiului său care îi fusese încredinţată în Bucureşti în timpul molimei de **ciumă**[30]. Este o confirmare clară a manifestării epidemiei şi a pieirii unei părţi a orăşenilor.

Ciuma s-a reîntors în 1708. Din nou, Radu Greceanu, care ţinea un fel de jurnal al faptelor domnului, a însemnat că la 5 mai 1708 „întâmplându-se **boala ciumii** a se înmulţi în Bucureşti, nimic n-au mai zăbovit". Brâncoveanu a plecat în satul Mogoşoaia, de acolo la Potlogi, „apoi la scaunul Târgoviştii..." unde a ajuns în mai 14 (1708)[31]. La câteva luni mai târziu, la 14 septembrie 1708, János Pápai, solul principelui transilvan Rákóczi a notat în Jurnalul său că la Giurgiu bântuia o ciumă puternică. Ea a ucis, în câteva zile, şase mii de oameni[32], cifră desigur exagerată.

Domnul Ţării Româneşti a putut să revină în Bucureşti abia la 19 noiembrie 1709, când nu a mai fost nici un pericol pentru el şi familia sa. Până la sfârşitul domniei lui Constantin vodă Brâncoveanu (15 august 1714), nu au mai fost atacuri notabile ale molimei. Dacă au apărut, au fost izolate, de mici proporţii, neremarcându-se în

---

[26] Cf. Radu Logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod (1688-1714)*, publ. de Aurora Ilieş, Bucureşti, 1970, p. 122.
[27] Cf. L. Lehr, *op. cit.*, p. 176.
[28] Cf. Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Iaşi, 1975, p. 171.
[29] Cf. Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 158, 160-161.
[30] Cf. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XV/2. doc. MMDCCCLVI, p. 1516.
[31] Cf Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 169.
[32] Cf. *Călători...*, col. cit., vol. VIII, Bucureşti, 1983, p. 232.

documente sau în cronici, căci autorii lor erau preocupaţi în acele momente de alte evenimente care frământau Sud Estul Europei.

În anul 1716, în luna octombrie, când trupele Imperiului Habsburgic au pătruns în ţară pentru a-l aresta pe domnul fanariot Nicolae Mavrocordat, au găsit o populaţie din nou lovită de ciumă[33]. Dar cum, în cazul de faţă, m-am oprit cu discuţia în momentul instaurării domniilor fanariote, las tratarea molimelor din secolul al XVIII-lea în sarcina viitorului.

Pot conchide acum:

În Ţara Românească întreg secolul al XVII-lea, secolul istoric, a fost bântuit de flagelul ciumei. Datorită sărăciei izvoarelor nu am putut stabili o periodicitate a manifestării epidemiilor.

Izvoarele au permis numai înregistrarea manifestării molimei.

Nu s-a putut şi nu se poate face o estimare a pierderilor cantitative din rândurile populaţiei. Excepţie face însemnarea solului János Pápai, care a notat pieirea şase mii oameni în Giurgiu, în anul 1708. Cifra - neîndoielnic - este exagerată dacă se ţine seama de proporţiile oraşului, de raportarea lui la alte oraşe ale Ţării Româneşti.

Modul de apărare al oamenilor, de altfel ca în toată Europa, a fost fuga din faţa ciumei şi instituirea carantinelor. Ca urmare, una din cauzele bejeniei în Evul Mediu trebuie căutată în manifestarea epidemiilor, nu după cum au susţinut istoricii marxişti în exclusiv teama de măsurile domniei, ale bisericii şi ale boierilor.

Ciuma a lovit mai ales oraşele, unde erau mari aglomerări de populaţie, aşa cum a fost cazul Bucureştilor.

---

[33] C f. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. VI, doc. XC, p. 162.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, **seria ISTORIE, TOM XII, 2003**

O GENEALOGIE A UNOR FAMILII BOIEREȘTI ARGEȘENE OGLINDITĂ ÎNTR-UN DOCUMENT DIN SECOLUL AL XVIII-LEA

SPIRIDON CRISTOCEA*

La 20 iulie 1820 boierul argeșean Dumitrache Tigveanu a alcătuit o „însemnare" a boierilor Rătești[1], Cărpenișani[2], Furduiești[3] și Călinești[4] care „dintr-un om să trage". Prima „însemnare" sau „foaie" despre acești boieri a fost întocmită de marele vistier Barbu Văcărescu[5] la leatul 7256 (1747-1748), pentru ca apoi ea să fie refăcută și complectată de căpitanul Stepan Furduescu, apoi de Toma[6], nepotul căpitanului Stepan, și cea care face obiectul acestei comunicări de Dumitrache Tigveanu care semnează manu propria. La sfârșitul „însemnării" lui Dumitrache Tigveanu se mai află o „însemnare" făcută de fostul mare sluger Costandin Tigveanu[7], care a mai adăugat o serie de boieri care nu figurau în prima însemnare.

În „foaia" lui Dumitrache Tigveanu sunt trecuți numai bărbați, numele lor fiind însoțit și de dregătoria pe care o ocupau. Nu știm cât de exactă este această genealogie, mai ales că pentru secolul al XVIII-lea și în special al XIX-lea nu s-au elaborat dicționare ale dregătorilor care au trăit și activat în aceste perioade, însă punerea ei în circuit poate servi celor interesați la cunoașterea acestor familii boierești argeșene.

---

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

[1] Rătești, sat, com. jud. Argeș.

[2] Despre boierii Cărpinișani vezi: Paul Cernovodeanu, Irina Gavrilă, *Arhondologiile Țării Românești de la 1837*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, 2002, p. 72. Dintr-o hotărnicie din 1764 noiembrie 12 reiese că moșia boierilor Leurdeni din județul Muscel mergea „până în hotarul Crângureanca al Cărpinișanilor" (Complexul Muzeal Golești, 8821/540).

[3] Furduești, sat, com. Rătești, jud. Argeș.

[4] Călinești, sat com. Călinești, jud. Argeș.

[5] Pe lângă dregătoriile de vel serdar, vel pitar, vel medelnicer, vel sluger, vel stolnic, vel paharnic, vel clucer, vel logofăt, vel ban și vel vornic, Barbu Văcărescu a deținut în 1742 și între 1748 și 1751 și pe cea de vel vistier (Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea. Liste cronologice și cursus honorum*, D. G. A. S., Buc., 1972, p. 688).

[6] În catagrafia boierilor din 1829 figurează și slugerul Toma Furduescu care avea doi băieți: „Alecu Furduescu, n. satul Bârsești, 27 ani, sluger, ... șade în Pitești, are o pereche case, o moșie și o vie" și „Gheorghe Furduescu, n. Bârsești, 25 ani, vtori vistier, ... șade în Bârsești, are o pereche case și o moșie" (Ioan C. Filitti, *Catagrafia oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*, în „Revista arhivelor", vol. II, 1927-1929, nr 4-5, p. 309).

[7] În catagrafia boierilor din 1829 figurează și „Costache Tigveanu n. satu Bârsești, 30 ani, sluger, al lui Dumitrache neam, șade la Șuici Cărpeniș, are 2 perechi case și o moșie și o vie". (Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 309).

***20 iulie 1800.** „Foaie" de neamurile vechi ale boierilor Răteşti, Cărpenişani, Furduieşti şi Călineşti întocmită de Dumitrache Tigveanu.*

Din zile<le> Prea Înnălţatului nostru domn, Ion Alecsandru Costandin Moruz[8] vvod, dintr-al doilea domniie a Mării Sale, am găsit această foaie dă neamurile vechi ale boierilor Răteşti i Cărpenişani i Furdueştilor i Călineştilor, fiindcă aceşti neamu dă oameni tot dintr-un om să trage, după cum va arăta în jos anume. Şi această însămnare am scos-o după o fo<a>ie făcută dă răposatu Ştepan căpitanu Furduescu, care şi acea fo<a>ie iarăşi după o însămnare a d-lui răposatu Barbu Văcărescu vel vist<ier>, cu leat 7256 (1747-1748), zice şi trecută în condică şi întărită de dumnealui dă neamurile vechi până într-acea cercetare. Iar în foaiia lui Ştepan căpitanu mai prisosăsc cele ce s-au mai născut din vechi pă cum arată şi aceste foi s-au găsit la Toma sin Răducanu Furduescu, nepot lui Ştepanu căpitan. 1800 iulie 20.

Stan[9] vel vor<ni>c, ginirile lui Radul Vodă cel Frumos, fecioru lui Vlad Vodă, după un hrisov al Mării sale cu leat 7011 (1502-1503)[10] să adeverează au născut pă Bunul[11] vel spătar i pă Cânda[12] vel post<elnic> i pă Vintilă[13] vel pah<aharnic> i pă Danciul.

Din Bunul spătariu să trag Ştirbeştii.

Din Cânda post<elnic>, Carpenişanii.

Din Vintilă pah<aharnic>, Răteştii.

Iar Danciul au născut pă Ivaşco[14] vel vor<ni>c i pă Albul frate-său.

Iar Ivaşco vel vor<ni>c au născut pă Stepan v<tori> pitar i pă Luca v<e>l vist<ier> i pă Dumitraşco v<e>l sluger i pă Tudor din care sânt Călineştii.

Iar Ştepan vt<ori> pitar au eşit din Răteşti şi s-au mutat în Furdueşti, fiind fraţi mulţi şi moşie dă cumpărătoare, şi s-au făcut case şi bisărică şi sălişte şi au născut pă Mogoş v<e>l pit<ar>.

Iar Mogoş pit<ar> au născut pă Stepan căpitan i pă Luca comis i pă Costandin post<elnic> i pă Pătraşco pah<arnic>.

Iar Luca v<e>l vist<ier> au luat pă Tudor frate-său şi au eşit din Răteşti, fiind ei fraţi mulţi, şi s-au mutat în Călineşti moşiie dă moştenire şi au născut pă Pătraşco v<e>l clucer.

Iar Pătraşco v<e>l clucer au născut pă Mincul treti vist<ier>.

Iar Tudor, fratele Lucăi v<e>l vist<ier>, au născut pă Matei v<e>l clu<ce>r.

Iar Matei clu<ce>r au născut o fată anume Stanca, care au ţinut-o un Ianache v<e>l sărdar, fiind şi grec.

---

[8] Alexandru Moruzi, domn al Ţării Româneşti (1793 în. de ian. 4 - 1796 aug. 17, 1799 febr. 28 - 1801 oct. 8)

[9] Acest boier nu figurează în lucrarea lui Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova sec. XIV-XVII*, (în continuare: *Dicţionar*), Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1971.

[10] În 1502-1503 domnea Radu cel Mare (1495-1508) şi nu Radu cel Frumos, fiul lui Vlad Dracul, care a domnit de trei ori (1462 a. august 15 - 1473 noiembrie 23, 1473 decembrie 23 - 1474 a. august 10, 1474 septembrie 4 - octombrie 1-4)

[11] Bunul vel spătar nu figurează în *Dicţionar*.

[12] Cânda vel postelnic nu figurează în *Dicţionar*.

[13] Vintilă vel paharnic nu figurează în *Dicţionar*.

[14] Boier ce nu figurează în *Dicţionar*.

[illegible]

Iar Dumitraşco v<e>l sluger au rămas el în Răteşti, fiind frate mai mic, şi au născut pă Şărban v<e>l pit<a>r i pă Matei i pă Barbu.

Iar Şărban pit<a>r au născut pă Costandin v<tori> pit<a>r şi pă Mihai v<tori> comis i pă Matei post<elnic>.

Iar Costandin vt<ori> pitar au născut pă Ioan şi luându pă fata lui Nicolae post<elnic> Furduescu sin Stepan căpitan şi luându moşie de zestre în Furdueşti s-au mutat acolo, nemai având Nicolae socră-său alţi copii i fete.

Iar Mihai comisu, ce-i zic şăt<a>r, au născut pă Bănică polc<o>v<nic> za lefecii i pă Matei post<elnic> Crivăţ, şi săd în Măruntişi.

Iar Matei post<elnic> au născut pă un Gligore şi dă flăcău s-au călugărit şi-i zic Gherasie.

Iar Matei sin Dumitraşco slug<e>r au născut o fată, anume Ilinca, care au ţinut-o Ioniţă comisu Tigveanu.

Comisu Ioniţă Tigveanu au făcut pă Costandin post<elnic> i pă Costin post<elnic> i Gligore i Matei.

Iar Costandin post<elnic> Tigveanu au făcut pă Dumitrache i Matei, ce s-au călugărit, i pă Gligore, iar Costin post<elnic> au făcut pă Pătrache.

Iar Barbu sin Dumitraşco slug<e>r au născut pă Mihai comisu i pă Pahomie monah.

Iar Mihai comisu au născut pă Iliie log<o>f<ăt> za vist<ierie> i pă Costandin

Iar Ilie log<o>f<ă>t za vist<ierie> au născut pă Dinu post<elnic> i pă Costache.

Iar Albu, fratele lui Ivaşco vel vor<ni>c, au născut pă Neagoe v<el> pit<a>r.

Iar Neagoe pit<a>r au născut pă Negoiţă i pă Matei Cocoşoi i pă Tudor pah<a>r<ni>c i pă Ianache.

Iar Negoiţă au născut pă Matei i pă Ion Fâscă.

Iar Matei Cocoşoi au născut pă Barbu căp<i>t<an>.

Iar Tudor pah<a>r<nic> au născut pă Radu pah<arnic>.

Iar Ianache au născut Ghiorghe vel clucer za ariie i pă Toma vel sărdari.

Iar Ghiorghe clucer au născut pă Toma i pă Radu.

Iar Toma sărdariu au născut pă Nicolae şi pă Alecu.

Aceste neamuri dă oameni găsindu-le eu scris dă la alţi boieri, ce mai sus arăt, le făcui şi eu această însemnare spre neuitare după cum să pomenesc şi mai prisosindu-să şi din cei noi născuţi până acu ca după cum eu pomenesc, că mâna va putrezi, iar aceasta va rămânea, şi cine va citi mă va pomeni aceasta.

Dumitrache Tigveanu <m. p.>.

Această însemnare găsindu-o şi eu şi văzând coprinderea însemnai şi eu cine s-au mai născut dintr-aceştia în jos însă pă cum i-am ştiut adecă 8302[15].

Din Costin Tigveanu biv vel pit<a>r au rămas fete adecă Anastasiia, Catinca şi Joiţa. Anastasiia au luoat pă Costandin Brătiianu biv vel stolnic şi au născut feciori şi fete. Joiţa pă Ioniţă Băltean.

Dumitrache Tigveanu au născut pă Costandin Tigveanu biv vel sluger i pă Petrache Tigveanu v<tori> vist<ier>.

---

15 Anul 1832.

Nicolae Tigveanu ...[16] şi pă Anastasia ce au loat pă Scarlat Săulescu sud. Gorj.
Grigore Tigveanu au născut pe Alecu Tigveanu.
Costandin Tigveanu biv vel sluger <m. p>.

Însemnarea neamurilor vechi pă cum arată[17].

Original hârtie, 300 mm x 208 mm, două file, scris cu cerneală neagră, rupt la îndoituri, pe fila a patra o parte a textului este ilizibilă.

---

[16] Ilizibil.
[17] Muzeul Judeţean Argeş, Registrul de documente feudale, nr. inv. 647.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, **seria ISTORIE, TOM XII, 2003**

TEZAURUL MONETAR DESCOPERIT LA COSTEȘTI, JUDEȚUL ARGEȘ (SECOLELE XVIII-XIX). NECESITATEA ÎNFIINȚĂRII SISTEMULUI MONETAR NAȚIONAL

ROMEO MASCHIO*

În ideea de a prezenta tezaurele monetare aflate în patrimoniul muzeului, obiectul acestui articol va fi un asemenea grup monetar descoperit în zona de sud a județului Argeș, în orașul Costești.

Tezaurul a intrat în proprietatea instituției în perioada 1986; 1988 și conține 53 de monede. A fost adus în două tranșe: 1986 - 28 de monede, 1988 - 25 de monede[1].

Tezaurul este compus din monede emise în: Imperiul Otoman - 44, Austria - 4, Saxonia - 2, Rusia - 1, Bavaria - 1, Ragusa - 1. Toate sunt din argint cu titluri între 700‰ - 833‰ - 875‰.

Lista monedelor tezaurului cu datele tehnice:

Imperiul Otoman[2].

Mustafa III, 1757-1774 (1171-1187 H)

1. Av. Tuğra
   Rv. Duribe fi Islambol 1171
   AR; Kuruș (piastru); G = 18 g; D = 37 mm; Istambul; an 2; 1757-1758; inv. 16830[3];
2. AR; Kuruș; G = 18,70; D = 38; Istambul; An 11; 1766-1767; inv. 16829;
3. Av. Sultanül berreyni ve hakanül bahreyni essultan bin essultan
   Rv. Essultan Mustafa bin Ahmed han dame mülkühü duribe fi Islâmbol 1171;
   AR; Cifte zolta = Altmișlik, G = 28,50; D = 44; Istambul; an 2 ; 1757-1758, inv. 16823[4];

---

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

[1] Monedele au intrat în proprietatea muzeului în urma donației făcute de I. J. A. al M. I., prin ofițerul activ pe vremea aceea Nicolae Duțescu. Nu se cunosc împrejurările descoperiri acestui tezaur și nici dacă a fost recuperat în întregime. Se pare că descoperirea s-a făcut în urma săpării unor fundații pentru construirea unui bloc.

[2] Nuri Pere, *Osmanlilarda Madeni Paralar*, Istanbul, 1968.

[3] Kuruș - Gruș - Piastru. Această monedă a început să fie bătută în 1687. Făcea parte din categoria talerilor. Echivalent a un leu sau 40 de parale.

[4] Cifte zolta = Altmișlik. Echivalent a 60 de parale.

4. AR; Cifte zolta = Altmişlik, G = 28,90; D = 45; Istambul; an 2 ; 1757-1758, inv. 16824;

5. AR; Cifte zolta = Altmişlik, G = 29,50; D = 43; Istambul; an 6 ; 1761-1762, inv. 16827;

6. AR; Cifte zolta = Altmişlik, G = 28,80; D = 43; Istambul; an 8 ; 1763-1764, inv. 16826;

7. AR; Cifte zolta = Altmişlik, G = 28,30; D = 41; Istambul; an 11; 1766-1767, inv. 16824;

8. AR; Cifte zolta = Altmişlik, G = 28,40; D = 43; Istambul; an 12 ; 1767-1768, inv. 16824;

9. AR; Cifte zolta = Altmişlik, G = 28,60; D = 45; Istambul; an 17 ; 1772-1773, inv. 16822;

Abdülhamid I 1774-1789 (1187-1203 H)

10. Av. Sultanül berreyni ve hakanül bahreyni essultan bin essultan
Rv. Essultan Abdülhamid bin Ahmed han dame mülkühü duribe fi Kostantiniye 1187.
AR; Cifte zolta = Altmişlik, G = 26,50; D = 45; Constantinopol; an 13; 1785-1786, inv. 16816;

Selim III 1789-1807 (1203-1222 H)

11. Av. Tuğra
Rv. Duribe fi Islambol 1203
AR; Ikilik; G = 24,40; D = 41; Istambul an 1; 1789; inv. 16575[5].
12. AR; Ikilik; G = 24,90; D = 40; Istambul an 2; 1789-1790; inv. 16576.
13. AR; Ikilik; G = 25,30; D = 41; Istambul an 2; 1789-1790; inv. 16577.
14. AR; Ikilik; G = 25,20; D = 40; Istambul an 3; 1790-1791; inv. 16578.
15. AR; Ikilik; G = 25; D = 40; Istambul an 3; 1790-1791; inv. 16579.
16. AR; Ikilik; G = 25,10; D = 41; Istambul an 4; 1791-1792; inv. 16580.
17. AR; Ikilik; G = 24,50; D = 41; Istambul an 4; 1791-1792; inv. 16581.
18. AR; Ikilik; G = 25,20; D = 42; Istambul an 13; 1800-1801; inv. 16582.
19. AR; Ikilik; G = 25,50; D = 42; Istambul an 14; 1801-1802; inv. 16815.
20. Av. Sultanül berreyni ve hakanül bahreyni essultan bin essultan
Rv. Tuğra, duribe Islambol fi 1203
AR. Yüzlük; G = 30,50; D = 45; Istambul; an 1; 1789; inv. 16367[6].
21. AR. Yüzlük; G = 32,50; D = 45; Istambul; an 1; 1789; inv. 16569.
22. AR. Yüzlük; G = 30,90; D = 45; Istambul; an 2; 1789-1790; inv. 16571.
23. AR. Yüzlük; G = 31,10; D = 45; Istambul; an 2; 1789-1790; inv. 16817.
24. AR. Yüzlük; G = 31,20; D = 44; Istambul; an 2; 1789-1790; inv. 16821.
25. AR. Yüzlük; G = 31,70; D = 43; Istambul; an 3; 1790-1791; inv. 16560.
26. AR. Yüzlük; G = 31,30; D = 45; Istambul; an 3; 1790-1791; inv. 16562.

[5] Ikilik echivalent 80 parele.
[6] Yüzlük echivalent 100 parale. Ikilik-ul şi Yüzlük-ul au fost bătute de Selim III după 1789 în urma introducerii unei reforme monetare. H. Dj. Siruni, *Monedele turceşti în Ţările române*, Bucureşti, 1944, p. 57.

27. AR. Yüzlük; G = 31,70; D = 45; Istambul; an 3; 1790-1791; inv. 16563.
28. AR. Yüzlük; G = 31,10; D = 44; Istambul; an 3; 1790-1791; inv. 16570.
29. AR. Yüzlük; G = 29,60; D = 44; Istambul; an 4; 1791-1792; inv. 16565.
30. AR. Yüzlük; G = 30,70; D = 42; Istambul; an 5; 1792-1793; inv. 16556.
31. AR. Yüzlük; G = 31,10; D = 45; Istambul; an 5; 1792-1793; inv. 16568.
32. AR. Yüzlük; G = 31,70; D = 45; Istambul; an 5; 1792-1793; inv. 16574.
33. AR. Yüzlük; G = 31,20; D = 45; Istambul; an 5; 1792-1793; inv. 16818.
34. AR. Yüzlük; G = 30,80; D = 45; Istambul; an 6; 1793-1794; inv. 16558.
35. AR. Yüzlük; G = 31,20; D = 43; Istambul; an 7; 1794-1795; inv. 16557.
36. AR. Yüzlük; G = 30,50; D = 45; Istambul; an 8; 1795-1796; inv. 16561.
37. AR. Yüzlük; G = 31,70; D = 42; Istambul; an 10; 1797-1798; inv. 16555.
38. AR. Yüzlük; G = 31,80; D = 45; Istambul; an 10; 1797-1798; inv. 16819.
39. AR. Yüzlük; G = 32; D = 45; Istambul; an 11; 1798-1799; inv. 16572.
40. AR. Yüzlük; G = 31,90; D = 43; Istambul; an 11; 1798-1799; inv. 16820.
41. AR. Yüzlük; G = 31,20; D = 45; Istambul; an 13; 1800-1801; inv. 16564.
42. AR. Yüzlük; G = 29,60; D = 44; Istambul; an 13; 1800-1801; inv. 16566.
43. AR. Yüzlük; G = 31; D = 44; Istambul; an 14; 1801-1802; inv. 16559.
44. AR. Yüzlük; G = 30,80; D = 43; Istambul; an 15; 1802-1803; inv. 16573.

Austria
Maria Theresa (1740-1780)

45. Av. M. THERESIA. D: G. R / IMP. G. HU. BO. REG.
Bustul încoronat al împărătesei spre dreapta. Cerc perlat exterior.
Rv. ARCHID. AVST. DUX. BU. COM. TYR. 1755. X.
Acvilă bicefală încoronată, timbrată de o coroană, purtând pe piept un scut încoronat cu stemele provinciilor; pe muchie JUSTITIA ET CLEMENTIA, cu elemente florale intercalate.
AR; Taler; G = 27,95; D = 40; Viena; 1755; inv. 16832.
46. AR; Taler; G = 27,90; D = 40; Viena; 1765; inv. 16833.
Rv. ARHID. AVST. DUX. BURG. CO. TYR. 1765. X.
47. AR; Taler; G = 28; D = 41; Viena; 1765; inv. 16836.
48. AR; Taler; G = 28; D = 41; Viena; 1766; inv. 16831.
Av. Bustul încoronat şi cu voal al împărătesei (văduvă). Sub bust A.

Saxonia
Friedrich August III (1763-1806) - Linia Weisenfels

49. Av. FRID: AVGUST: D: G: DUX. SAX: ELECTOR
Bustul electorului spre dreapta. Cerc perlat exterior.
Rv. EINE MARCK F. XX
Două scuturi timbrate de o coroană. Sub ele E. D. C. - iniţialele meşterului monetar Ernst Dietrich Croll. În exergă 17 $\frac{2}{3}$ 66. Muchie şnuruită.
AR; 1 marcă (2/3 taler); G = 13,90; D = 35; Leipzig; 1766; inv. 16838.
50. AR; 1 marcă (2/3 taler); G = 13,80; D = 35; Leipzig; 1768; inv. 16839.

Rusia
Petru I (1689-1725)

51. Av. ЦРЬ. ПЕТРЬ. АЛЕЗIЕВIѰЬ. ВСЕА. РОСИI. САМОДЕРЖЕЦЬ
Bustul său laureat spre dreapta. Cerc perlat exterior.
Rv. МОНЕТА. НОВАА. ЦЕНА. ПОЛТIНА ≠ АѰК. (1720)
Acvilă bicefală încoronată, timbrată de o coroană, ţinând sceptrul şi globul cruciger. Pe muchie... МОНЕТНАГО ДВОРА.
AR; 1/2 rublă (poltina); G = 13,37; D = 33; St. Petersburg; 1720; inv. 16837.

Bavaria
Maximilian III Joseph (1745-1777)

52. Av. D. G. MAX. IOS. U. B. & P. S. D. C. P. R. S. R. I. A. & EL. L. L.
Bustul acestuia spre dreapta. Cerc perlat exterior.
Rv. PATRONA BAVARIAE. 1756
Madona cu pruncul în braţe. Cerc perlat exterior.
AR; Taler; G = 27,80; D = 40; München; 1756; inv. 16834.

Ragusa

53. Av. RECTOR. REI. RHACVSIN.
Bustul cu perucă spre stânga al conducătorului republicii. Cerc perlat exterior.
Rv. DVCAT. ET. SEM. REIP. RAC. 1768
Scut timbrat de o coroană cu stema republicii. Cerc perlat exterior.
AR; Taler; G = 28,10; D = 41; 1768; inv. 16835[7].

După cum se poate constata, urmărind compoziţia tezaurului, acumularea s-a făcut într-o perioadă relativ lungă de timp de 83 de ani (1720-1803), cu vârful în ultima parte a secolului al XVIII-lea. Datorită faptului că tezaurul conţine monede de argint cu nominal mare, chiar dacă sunt diferenţe mari de titlu între ele, starea de conservare a acestora este în general bună, iar moneda măruntă lipseşte, am considerată că acesta este un tezaur mixt de acumulare, specific secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea şi nicidecum un tezaur de circulaţie.

Componenţa depozitului - şapte nominaluri şi opt emitenţi - reprezintă una din trăsăturile caracteristice ale economiei monetare în această perioadă, când în lipsa unei monede emise în Ţările Române circulau concomitent numeroase monede variate ca tip şi origine.

Dar, un fenomen monetar însemnat, atestat sporadic la sfârşitul secolului al XVII-lea şi care se va generaliza către mijlocul secolului al XVIII-lea a fost

[7] În 1752 Ragusa începe să bată o monedă nouă - talerul - copiată după sistemul monetar austriac dar inferioară ca titlu. De altfel, după 1797 va fi încorporată Austriei. Cf. Al. Grecu, *Relaţiile Ţării Româneşti şi ale Moldovei cu Raguza, (sec. XV-XVIII)*, în „Studii. Revista de istorie şi filozofie", an II, nr. 4, 1949, p. 121.

transformarea treptată a leului în monedă de calcul. Acest proces a fost influenţat de talerul de argint emis după 1575 în Ţările de Jos. Prin legăturile comerciale cu Levantul, aceste monede vor pătrunde şi la noi şi după reprezentările de pe avers-revers vor fi numite lei, denumire care se va extinde şi la alte specii de taleri[8].

După încetarea emiterii acestor monede, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în urma ocupării Ţărilor de Jos de către habsburgi, în comerţul cu Levantul s-a impus talerul austriac, dar obiceiul de a raporta preţurile la un etalon valoric denumit leu a continuat. În acest mod, după o perioadă de circulaţie efectivă, leul va deveni monedă de calcul şi datorită influenţei piastrului turcesc, leul de calcul se va diviza în 40 parale sau 120 de aspri sau bani, de asemenea de calcul[9].

Prin adoptarea leului de calcul, preţurile erau exprimate mai departe, în lei şi parale, dar plata se făcea cu ajutorul monedelor diverse aflate în circulaţie, cursul acestora în raport cu leul de calcul fiind într-o continuă fluctuaţie, amplificând anarhia monetară[10].

Nici după pacea de la Adrianopol nu s-au produs modificări de structură, circulaţia bănească a rămas mai departe dintre cele mai eterogene, iar haosul monetar a crescut. Prin Regulamentul organic s-a încercat să se pună ordine în circulaţia monetară, adoptând bimetalismul, cu raportul între aur şi argint fixat de autoritatea centrală ca etalon aur a fost ales ducatul olandez, iar pentru argint s-a ales moneda austriacă de 20 creiţari (zwanziger- sfanţul), ambele cotate în lei de calcul - prima 31 lei 20 de parale, a doua 2 lei 10 parale - cursurile monedelor străine stabilindu-se, în lei de calcul, raportate la monedele etalon[11].

Această reglementare n-a rezolvat problemele circulaţiei monetare, dar a constituit punctul de pornire ale unor operaţii speculative care au dus la deprecierea leului de calcul. Pentru remedierea problemei, deşi s-au încercat unele soluţii, acestea au rămas fără efect întrucât în condiţiile circulaţiei paralele a numeroase monede străine, situaţie incompatibilă cu dezvoltarea economică a ţării se simţea nevoia unei monede proprii, care să rezolve dezordinea monetară.

Acest moment important s-a produs în urma înfiinţării sistemului monetar naţional român pin adoptarea Legii din 22 aprilie / 4 mai 1867, intrată în vigoare la 1/13 ianuarie 1868[12].

În ce priveşte corespondentul în lei de calcul a tezaurului, făcând transformările necesare pentru a afla valoarea acestui depozit am ajuns la suma de 7080 parale sau 177 lei după cum urmează[*]:

25 monede Yüzlük x 100 parale buc. = 2500 parale = 62 lei 20 parale;
9 monede Ikilik x 80 parale buc. = 720 parale = 18 lei;
8 monede Altmişlik x 60 parale buc. = 480 parale = 12 lei;

---

[8] Costin C. Kiriţescu, *Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui*, Bucureşti 1964, vol. I, p. 100; 112.
[9] Octavian Iliescu, *Moneda în România*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1970, p. 51.
[10] Iniţiativa de rezolvare s-a produs în timpul războiului ruso-turc (1768-1774) prin înfiinţarea monetăriei de la Sadagura, lângă Cernăuţi. Monedele puse în circulaţie aveau nominalul exprimat în sistemul turcesc şi rusesc, fiind prima încercare de unificare a circulaţiei monetare din Ţara Românească şi Moldova. Afacerea a căpătat un caracter tenebros şi a dat faliment.
[11] Costin C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 115.
[12] *Ibidem*, p. 165.
[*] N.B. Nu excludem posibilitatea de a fi greşit la unele transformări.

2 monede Kuruş x 40 parale buc. = 80 parale = 2 lei;
4 monede Taler Austria x 540 parale buc. = 2160 parale = 54 lei[13];
2 monede 2/3 Taler Saxonia x 180 parale buc. = 360 parale = 9 lei[14];
1 monedă 1/2 Rublă Rusia = 200 parale = 5 lei;
1 monedă Taler Bavaria = 540 parale = 13 lei 20 parale;
1 monedă Taler Ragusa = 40 parale = 1 leu.

Referitor la cauzele ascunderii - îngropării - acestui depozit e greu de precizat ce împrejurări au determinat această acţiune şi persoana care a recurs la acest procedeu.

Limitându-ne la presupuneri am considerat că a fost probabil o măsură de prevedere a unui locuitor care a dispărut, poate, datorită vremurilor tulburi care au urmat după 1803 - data ultimei monede din tezaur - şi anume vremurile tulburi din perioada 1806-1812.

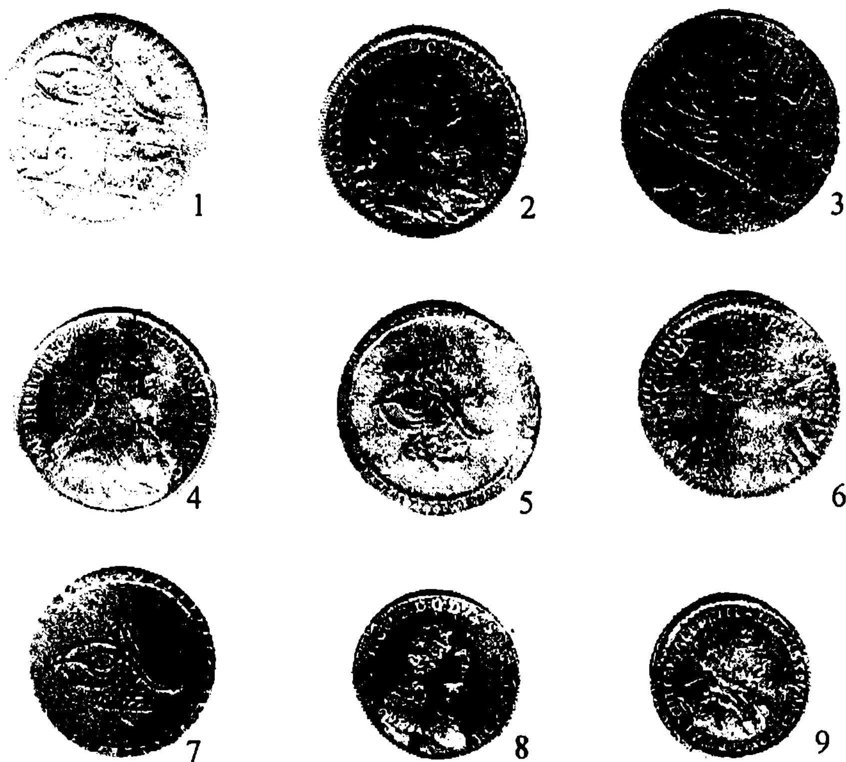

Fig. 1. Exemplare din tezaurul de la Costeşti, avers: 1 Yüzlük; 2 Taler Bavaria; 3 Cifte-zolta; 4 Taler Austria; 5 Ikilik; 6 Taler Ragusa; 7 Kuruş; 8 2/3 taler Saxonia; 9 1/2 rublă.

[13] Un taler = 120 de creiţari = 540 parale = 13 lei şi 20 parale
20 de creiţari = 90 parale.

[14] 2/3 taleri = 1 florin renan = 180 parale = 4 lei 20 parale.

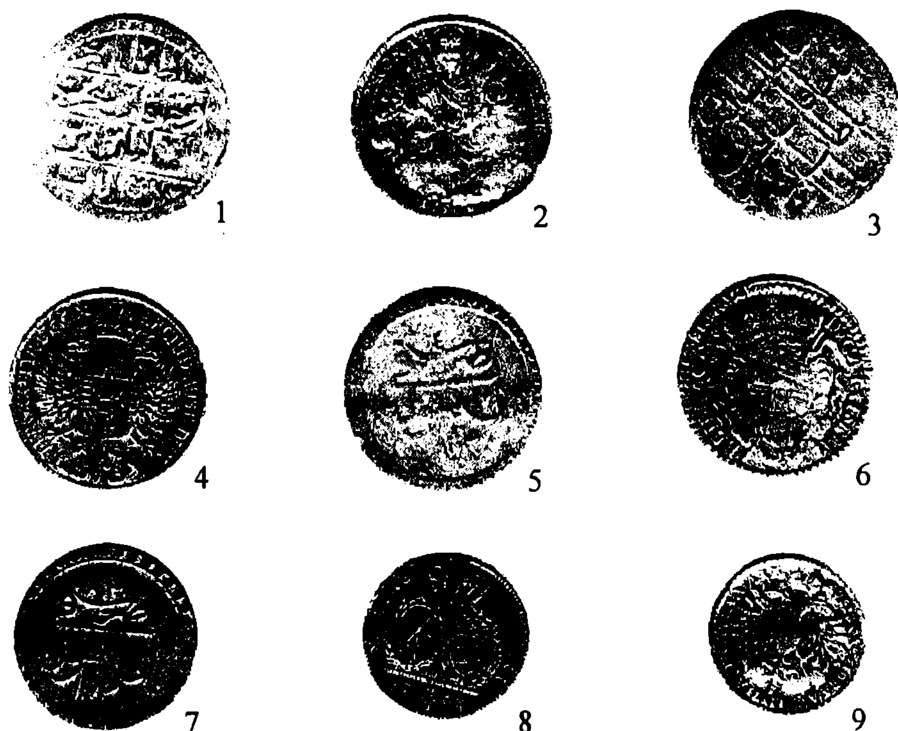

Fig. 2. Exemplare din tezaurul de la Costeşti, revers: 1 Yüzlük; 2 Taler Bavaria; 3 Cifte-zolta; 4 Taler Austria; 5 Ikilik; 6 Taler Ragusa; 7 Kuruş; 8 2/3 taler Saxonia; 9 1/2 rublă.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

O CATAGRAFIE A CÂMPULUNGULUI DIN ANUL 1832

SPIRIDON CRISTOCEA*

Documente de o deosebită importanță, catagrafiile prezintă, în general prin intermediul cifrelor, situația unei unități administrative (județ, plai-plasă, sat), a unei instituții sau a unei persoane la un moment dat, din diferite puncte de vedere. Întrucât exactitatea datelor furnizate de catagrafii depinde de pregătirea și conștiinciozitatea celui care le-a întocmit, folosirea lor trebuie făcută cu discernământ și prin coroborare cu altele din statistici apropiate în timp.

Printre catagrafiile păstrate la Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale, nepublicate până în prezent, se află și cea a orașului Câmpulung, județul Argeș, datând din anul 1832. Pentru întocmirea acestei catagrafii, cerută de prezidentul Divanului (Pavel Kiseleff n. n.) și de Marea Vornicie, Ocârmuirea Județului Muscel poruncește Magistratului Câmpulungului, la 13 mai 1832, să alcătuiască o „tablă statistică", după „forma trimisă"[1]. După întocmirea ei, Gheorghe Anghel, prezidentul Magistratului Câmpulungului, anunță Ocârmuirea, la 6 iulie 1832, că a trimis catagrafiile cerute la București, iar două exemplare le-a dat polițaiului orașului pentru a le înainta Ocârmuirii. Tot la 6 iulie 1832 Dumitru Chiliașu, polițaiul Câmpulungului, trimite cele două exemplare ale catagrafiei Ocârmuirii[2].

După cum se poate vedea din rubricile pe care le conține, obiectul catagrafiei îl constituie populația orașului, numărul bisericilor și al mânăstirilor, numărul morilor, al fabricilor și al povernelor, ca și numărul vitelor. Deoarece vom publica în întregime catagrafia, nu vom face comentarii asupra conținutului ei, care este deosebit de interesant. Subliniem totuși faptul că la această dată orașul era împărțit în patru culori (albastră, roșie, neagră, galbenă) și că în Câmpulung nu exista nici o familie de evreu. Ne surprinde, chiar dacă este vorba de un oraș, inexistența povernelor într-o localitate situată, totuși, într-o zonă pomicolă.

---

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.
[1] Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale, Prefectura Muscel, dos. 37/1831, f. 169.
[2] Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale, Prefectura Muscel, dos. 37/1831, f. 173-174.

„Tablă statistică a Politii Câmpulungului alcătuită în luna lui iulie 1832[3] (partea I-a)

Nr. crt.	Numirea plășilor	Suma mahalilor în fieșcare plasă	Clasa boerilor cu familiile și slugile lor											Totalu	Clasa de mijloc cu familiile și slugile lor							Totalu
			Boeri	Cocoane	Feciori dă boeri	Fete dă boeri	Slugi	Slujnice	Copiii slugilor	Țigani	Țigance	Feciori dă țigani	Fete dă țigance		Bărbați	Fămei	Feciori	Fete	Slugi	Slujnice	Copiii slugilor	
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1.	Albastră	6	4	3	4	2	8	5	-	5	5	5	1	48[4]	305	370	379	333	31	19	-	1437
2.	Roșie	4	17	20	28	21	24	21	4	28	27	17	20	231[5]	319	390	310	308	197	70	-	1594
3.	Neagră	4	3	3	2	5	2	2	-	54	77	56	42	250[6]	160	185	187	167	12	4	1	716
4.	Galbenă	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	116	133	121	143	3	2	-	518
	Toată suma din toate plășile	16	24	26	34	28	34	28	4	87	109	78	63	529[7]	900	1078	997	951	243	95	1	4265

[3] Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale, Prefectura Muscel, dos. 37/1831, f. 171 v. – 172 r.
[4] Greșit în catagrafie 42.
[5] Greșit în catagrafie 227.
[6] Greșit în catagrafie 246.
[7] Greșit în catagrafie 515.

Tablă statistică a Politii Câmpulungului alcătuită în luna lui iulie 1832 (partea II-a)

Nr. crt.	Numirea plășilor	Partea bărbătească cu familiile și slugile lor											Ovrei cu familiile și slugile lor							
		Călugări	Preoți	Fămei	Feciori	Fete	Slugi	Slujnice	Copiii slugilor	Fetele slujnicilor	Totalu	Sudiți streini	Ovrei	Ovreice	Feciori	Fete	Slugi	Slujnice slugilor	Copii	Totalu
		23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41
1.	Albastră	-	12	10	16	18	5	-	-	-	61	7	-	-	-	-	-	-	-	-
2.	Roșie	-	16	10	18	16	11	4	-	-	75	7	-	-	-	-	-	-	-	-
3.	Neagră	8	3	3	6	4	1	-	-	-	25	4	-	-	-	-	-	-	-	-
4.	Galbenă	9	3	3	2	5	1	-	-	-	23	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Toată suma din toate plășile	17	34	26	42	43	18	4	-	-	184	18	-	-	-	-	-	-	-	-

Tablă statistică a Politii Câmpulungului alcătuită în luna lui iulie 1832 (partea III-a)

Nr. crt.	Numirea plășilor	Toată suma lăcuitorilor din toată plasa		Toată suma acestora	Totalu familiilor	Suma casilor	Suma mănăstirilor	Suma bisericilor	Suma morilor		Suma fabricilor	Suma povernilor	Suma vitelor				
		Parte bărbătească	Parte fămeiască						Pă apă	De cai			Cai	Boi	Vaci	Oi	porci
		42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57
1.	Albastră	774	766	1540	326	420	-	7	13	-	4	-	432	432	607	1559	365
2.	Roșie	989	907	1896	379	421	-	7	1	-	1	-	118	269	153	162	218
3.	Neagră	495	492	987	217	224	1	4	5	-	1	-	65	274	317	287	135
4.	Galbenă	255	286	541	119	130	-	3	2	-		-	74	188	233	341	87
	Toată suma din toate plășile	2513	2451	4964	1041	1195	1	21	21	-	6	-	689	1163	1310	2349	805[8]

Băgare dă seamă. - să socotește a să afla în Politiia Câmpulungu 2513 suflete parte bărbătească și 2451 parte fămeiască, peste tot 4964 suflete așăzați în Câmpulung, și care alcătuesc 1041 familii.

- suma de 18 sudiți să află chesarocrăiești
- să socotește a să afla în Câmpulung 1195 case, 1 mănăstire, 21 biserici ale răsăritului și una streină catolică
- iaste o fabrică lucrătoare de lumânări de seu și dă ceară și cinci fabrici ce lucrează lână pă apă
- în anul 1831 au murit de holeră în plasa Albastră 18 suflete, în plasa Roșie 16, în cea Neagră 6, în cea Galbenă 1, peste tot 41 suflete".

[8] Greșit în catagrafie 1005.

SITUAȚIA ECONOMICĂ ŞI SOCIALĂ A LOCUITORILOR DIN PISCANI, OGLINDITĂ ÎN CATAGRAFIA DIN ANUL 1838.

TEODOR DINA*

Scurt istoric al satului. Vatră de istorie multiseculară, localitatea Piscani, județul Argeş, este aşezată în partea de sud a văii Râului Doamnei, la 13 km nord-est de municipiul Piteşti şi la 39 km sud-vest de municipiul Câmpulung. Numele satului, Piscani, provine de la Piscul care străjuia falnic până prin anii '50 ai secolului al XX-lea în partea de sud-vest a satului.

Examinarea atentă a cadrului geografic al localității Piscani dovedeşte că aici, la interferența dintre cele două râuri care încadrează localitatea (Râul Doamnei si Râul Târgului) au existat din timpuri străvechi condiții naturale optime dezvoltării vieții umane.

Solul prielnic pentru agricultură, format în cea mai mare parte din aluviunile celor două râuri amintite, lunca destul de bogată în vegetație, pentru creşterea animalelor mari şi mici, precum şi pădurea din apropiere, care oferea adăpost sigur în caz de primejdie, sunt indici care atestă afirmația bazată pe logică. În timpul stăpânirii romane în Dacia (106-275 d. Cr.) județul Muscel (desființat în anul 1950), împreună cu întreaga Muntenie şi sudul Moldovei, au făcut parte din provincia romană Moesia, desfăşurându-se şi aici, în această zonă, procesul de romanizare a populației geto-dace.

Castrul roman de la „Podul Belului", ca şi cele câteva posturi de observare descoperite în zona satului Piscani, de-a lungul „Limesului Transalutan", confirmă pe deplin stăpânirea romană pe aceste locuri.

Lipsa izvoarelor istorice nu ne permite să urmărim evoluția „satului" Piscani în perioada de migrație a popoarelor „rătăcitoare" ci doar să prezumăm că procesul de conviețuire a populației autohtone cu acestea nu a fost întrerupt, deşi o parte însemnată a locuitorilor a luat „calea codrului" constituind o nouă vatră de sat în străfundurile ludei, de unde au fost readuşi „la linie" abia în perioada Regulamentului organic.

Prima atestare documentară a satului, în epoca medievală, este consemnată în zapisul datat înainte de 6 iulie 1526, prin care monahia Magdalina din Corbi dăruieşte lui Gănştea cel Bătrân un loc de casă în Miceşti, printre martori aflându-se şi Alăman din Piscani[1].

Următorul document de atestare certă a satului Piscani, din data de 29 decembrie 1532, este un hrisov domnesc emis de cancelaria domnitorului Vlad Vintilă

* Piscani, com. Dârmăneşti, jud. Argeş.

[1] *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. III, p. 40.

(1532-1535) prin care întăreşte lui Vlaicu clucer şi fraţilor săi, Mihnea stolnic şi Badea slujer, stăpânirea asupra unor sate, părţi de sate, silişti, mori, vii etc. printre care şi o parte însemnată din satul Piscani: „...Şi din Piscani, jumătate, iar din a doua parte (a satului n. n.) a şasea parte, fiindcă a cumpărat-o jupan Vlaicu cu fraţii lui de la Arfa, partea lui toată, cu 2.400 de aspri. Şi partea lui Negre, toată, (vezi, satul Negreni, n. n.) căci au cumpărat-o de la Dragomir, fiul lui Negre cu 2- 600 aspri ...“[2].

Analizând conţinutul documentului din 29 decembrie 1532 se poate constata că la această dată procesul de diferenţiere socială în rândul locuitorilor piscăneni era deja încheiat. Existau în sat boieri (mai mari sau mai mici), existau moşneni cu proprietăţi funciare de care dispuneau liber, dar existau şi rumâni, adică ţărani fără proprietăţi, dependenţi de stăpânii de moşii, fie ei boieri sau moşneni.

Intrată în stăpânirea lui Vlaicu clucer şi a fraţilor săi (mai târziu în stăpânirea Mănăstirii Valea-Ţiţeşti, Argeş) această jumătate a satului Piscani, „...Şi din a doua parte, a şasea parte, foştii moşneni vânzători au intrat în dependenţa boierilor Vlăiculeşti, devenind rumâni“, fiindcă moşia se vindea împreună cu cei care trebuiau s-o muncească.

Rumânii primeau de la boier un loc pentru casă (în cazul în care nu-l aveau) precum şi pământ pentru arătură şi fâneţe (în folosinţă), pentru care trebuiau să presteze muncă „la curte“ după înţelegere cu stăpânul, şi să dea dijma din recolta obţinută.

Moşnenii piscăneni, spre deosebire de confraţii lor din partea de est a satului, căzuţi în dependenţa boierilor Vlăiculeşti şi ajunşi în stare de „rumânie“, aveau o situaţie mai bună decât a acestora, având proprietăţi funciare şi fiind liberi. Din păcate, şi ei sufereau îngrozitor din cauza birului excesiv de mare, precum şi a altor obligaţii faţă de domnie.

O cauză de ruinare a lor a fost, fără îndoială, birul excesiv de mare la care erau supuşi. În anul 1558, în timpul domniei lui Mircea Ciobanul, birul plătit anual de un sat oarecare (Piscani, de exemplu) era egal cu valoarea satului respectiv, iar la sfârşitul secolului al XVI-lea, în timpul domniei lui Mihai Viteazul (1593-1601) birul ajunsese la fabuloasa sumă de 3.450.000 galbeni, echivalentul a circa 700 de sate valoarea medie a unui sat fiind, deci, 4.930 galbeni[3].

Fiind în sat, în medie, 30 de familii de contribuabili, revenea câte 165 de galbeni de fiecare familie, o sumă enormă pe care ţăranii nu puteau întotdeauna să o plătească. Tocmai de aceea multe familii de moşneni, chiar multe sate întregi, s-au vândut şi multe gospodării ţărăneşti s-au ruinat, fiindcă proprietarii au sărăcit, devenind rumâni.

Cu multă greutate o parte (numai) din moşnenii piscăneni au reuşit să-şi păstreze proprietăţile (ocinile) în cadrul unei obşti, bine structurate, până la mijlocul secolului al XVIII-lea reprezentanţii lor fiind deseori în judecată, până la înaltul Divan, pentru hotarele ameninţate de puternicul lor vecin, mănăstirea Valea beneficiară a averilor lui Vlaicu Piscanul.

Legea instituită de domnitorul Constantin Mavrocordat la 5 august 1746, cu privire la desfiinţarea „rumâniei“, lege menită să limiteze obligaţiile rumânilor faţă de stăpânii de moşii şi să stopeze o serie de abuzuri ale acestora faţă de ţăranii lipsiţi de

---

[2] *Documente privind istoria României*, B, Sec. XVI, vol. II, p. 115.
[3] *Istoria Românilor*, manual pentru clasa a XI-a, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1998, p. 269.

pământ pentru agricultură, a avut şi la Piscani un efect negativ pentru moşnenii locali, lipsiţi acum de braţe de muncă la discreţie, determinându-i ca în scurt timp (1759) să desfiinţeze obştea tradiţională împărţind-o în „funii disparate" după „moşul" fiecăruia.

Desfiinţarea „rumâniei" ivită din necesitatea scoaterii ţăranilor de sub arbitrajul boieresc care, fie le provoca fuga de pe moşii, fie sustragerea de la plata birului către stat şi a altor obligaţii, a avut o înrâurire puternică în toată ţara, rumânii devenind clăcaşi.

Deşi liberi „numai cu capetele", fără pământ, care rămânea în continuare al boierilor sau al mănăstirilor, clăcaşii aveau o situaţie mai bună decât în trecut obligaţiile lor faţă de stăpânii de moşii fiind limitate numai la un număr de zile/clacă pe an (6-12 zile) şi la dijma din produse, de obicei a zecea parte pentru proprietar.

La rândul lor stăpânii de moşii, fie ei boieri sau moşneni, aveau obligaţia să asigure clăcaşilor de pe moşie cămin pentru casă şi grădină, în vatra satului, şi câte 2-3 pogoane pământ pentru arătură şi fâneţe în folosinţă.

Începutul secolului al XIX-lea a marcat, în domeniul relaţiilor de tip feudal, fenomenul creşterii marii proprietăţi, specific regimului fanariot.

Pentru a-şi asigura sprijinul clasei dominante, în special al boierilor veniţi din Fanar (Turcia) cu diverse atribuţii pe lângă domnie, uneori în calitate de creditori financiari, domnitorii fanarioţi Ion Gheorghe Caragea şi Alexandru Şuţu le acordă acestora dreptul de a cumpăra moşii în Ţara Românească, precum şi alte privilegii, în detrimentul boierilor pământeni, nu întotdeauna loiali regimului fanariot.

Se remarcă în acea perioadă a ultimelor domnii fanariote (1812-1821) boierul Ştefan Belu, originar din Macedonia, venit în Ţara Românească la începutul secolului al XIX-lea. Profitând de haosul care domnea în administraţie şi cu sprijinul domnitorului Caragea, el ajunge în scurt timp beneficiarul celor mai înalte funcţii oficiale în aparatul de stat, „cumpărând" zeci de moşii pentru numeroasa lui familie, multe dintre acestea în cuprinsul fostului judeţ Muscel.

La Piscani, în calitate de cumpărător al unei însemnate părţi din moşia satului, proprietatea moşnenilor locali, îl găsim menţionat la 16 martie 1816[4].

În numai câţiva ani (după 1816) cea mai mare parte din moşia Piscanilor (cea a Negrenilor, în întregime) a intrat în stăpânirea puternicului boier fanariot.

Nici vatra satului nu a rămas independentă de influenţa lui Ştefan Belu. Micile proprietăţi intravilane (căminuri pentru casă şi grădină) au fost redistribuite clăcaşilor de pe moşia sa (unii dintre ei din afara localităţii) partea de sud-vest a satului Piscani luând denumirea de „Linia Belului", după numele stăpânului.

Pentru lucrul pământului, având în vedere situaţia demografică a satului după catastrofala „ciumă a lui Caragea" din 1814, când numărul populaţiei scăzuse la mai puţin de jumătate, boierul Ştefan Belu, ca şi ceilalţi mari proprietari de moşii în Piscani, respectiv mănăstirea Valea şi boierul Mihai Popescu, au adus clăcaşi străini de localitate oferindu-le condiţii de viaţă destul de bune, facilitând stabilirea lor în satul Piscani. Aşa se explică faptul că numărul familiilor din sat a crescut în numai 17 ani (1814-1831) de la 30 la 72, ajungând în anul 1838, când au fost adăugate şi cele 35 de

[4]Arhivele Naţionale Centrale (A. N. C.), Manuscrise, nr. 683, fila 91, Condica de moşii Ştefan Belu, 1817. Copia în colecţia autorului.

familii de ţigani, la 107 familii, câte sunt menţionate nominal în Catagrafia din acest an.

La data întocmirii catagrafiei (ianuarie 1838), satul Piscani făcea parte din plasa Râurilor, judeţul Muscel. La acea dată procesul de „unificare" a celor două părţi de sat, respectiv „Piscanii de jos, ai luncii" şi „Piscanii de sus, ai Iudei" era aproape încheiat, partea de est a satului fiind readusă „la linie" după mai multe sute de ani[5].

„... Căci această silişte (sectorul Linia Mănăstirii, n. n.) s-a făcut de la începerea alinierii satelor încoace, pentru care este şi poruncă în cancelaria satului (...) iar siliştea veche a fost de la biserica cea veche şi casele Vlaicului, spre răsărit, pe coasta ce-i zice a Iuzii, unde se mai vad încă pomii, meri, peri şi nuci din vechime..."[6].

Sub aspect demografic, situaţia din anul 1838 se prezintă astfel: coexistau în sat 107 familii mixte, de români şi ţigani, cu o populaţie de 449 persoane, din care: 217 bărbaţi şi 232 femei[7].

Numărul familiilor de români era de 75, cu o populaţie mixtă de 292 persoane, iar numărul familiilor de ţigani era de 32, cu o populaţie de 157 persoane de ambele sexe. Toate aceste familii locuiau în: 60 de case din laţi, 3 case din lemn masiv (blojdini), 50 de case din gard (nuiele lipite cu pământ) şi în 7 bordeie. Un total deci de 120 de locuinţe[8].

Situaţia contribuabililor din Piscani, în anul 1838, înregistrează 55 de persoane „capi de familie", cunoscuţi sub denumirea de birnici şi 20 de persoane, tot capi de familie, scutiţi (nebirnici) printre care un „holtei" de 15 ani şi 7 (şapte) văduve. Familiile de ţigani „ai statului, aurari" având un statut special, nu erau birnice, situaţie constatată şi în satele vecine, Racoviţa şi Colibaşi[9].

În anul 1831 satul Piscani avea 59 de familii „birnice" care plăteau suma de 885 lei (deci, câte 15 lei de familie) iar in anul 1832 suma s-a dublat, la 1770 lei[10].

Contribuabilii fiscali datorau statului „capitaţia" de 30 lei pe an, prestaţia în muncă şi rechiziţii cu care şi căruţe, la repararea drumurilor şi a podurilor, plata dorobanţilor etc., iar în cadrul obştii (satului, comunei) contribuiau la plata preoţilor, învăţătorului, a logofătului (primarului) la „cutia satului", în afara obligaţiilor faţă de stăpânul moşiei, câte 12-14 zile clacă pe an, două transporturi de lemne aduse din pădure şi cărate „la curte" precum şi dijma din produsele obţinute.

Sub aspect social existau în Piscani două familii de moşneni, (Safta Piscanca I şi ginerele său Mihai Gubavu-Trenţea) şi 105 familii de clăcaşi, pe cele 4 (patru) moşii existente: cea a lui Alexandru Belu, a mănăstirii Valea (fostă a boierilor Vlăiculeşti), a vistierului Mihai Popescu şi cea a moşnenilor, respectiv Safta Piscanca reminiscenţă a vechilor familii de moşneni care nu îşi vânduseră „ocinile" lui Vlaicu clucer şi fraţilor săi în secolul al XVI-lea.

Preocupările locuitorilor piscăneni în timpul Catagrafiei din 1838 erau legate aproape în totalitate de agricultură şi creşterea vitelor, ocupaţii tradiţionale în această

---

[5] Partea de sat cumpărată de Vlaicu clucer în secolul al XVI-lea, intrată în stăpânirea mănăstirii Valea.
[6] A. N. C., Mănăstirea Valea, XIV/IV, documentul din 28 noiembrie 1852.
[7] A. N. C., Catagrafii Muscel, nr. 55, fila 117-123.
[8] A. N. C., (inv. 314) M. A. I., dos. 5/1839, fila 3,27,33 şi 49.
[9] Gheorghe Săvulescu, *Comuna Colibaşi, file de istorie*, Piteşti, 1972, p. 106-115, 116-124 şi 184-196.
[10] A. N. C., manuscrisul nr. 838, fila 41.

zonă, determinate de existența terenurilor fertile pentru agricultură, a livezilor din Dealul Iudei, a fânețelor și pădurilor*.

În acest sens catagrafia consemnează: 269 pogoane lucrate, 19 cai, 117 boi, 71 vaci, 100 oi, 59 capre, 96 porci, 3 stupi, 6.627 pruni, 2 duzi, 75 pomi diferiți: meri, peri, nuci.

Meșteșugurile și celelalte ocupații casnice erau legate nemijlocit de necesitățile vieții. Remarcăm existența a 56 plugari, 3 morari, 2 fierari, 1 căldărar, 2 lăutari, 1 moșnean „cu speculație" și 2 patentari cls. III (frații Ion și Constantin Voinea).

Succinta analiză a datelor furnizate de Catagrafia din 1838 relevă modesta varietate a ocupațiilor locuitorilor din Piscani în acea perioadă, ponderea acestora fiind agricultura și creșterea vitelor.

Catagrafia populației pe anul 1838.
Satul Piscani, plasa Râurilor, județul Muscel.

1. **Niță sin* Neagoe**, 28 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Tița soție, 25 ani; Ion, 2 ani, Maria, 5 ani; pogoane (lucrate, n. n.) 1 arătură, 1 vacă, 1 porc, 100 pruni, 2 duzi.
2. **Ion Stanciu**, 60 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Maria soție, 55 ani; Dobre, 11 ani, Stanca, 20, Ilinca, 8, Maria, 5 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 4 porci, 5 pruni, 2 pomi.
3. **Gheorghe Stanciu**, 55 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Ana soție, 35 ani; Lixandru fiu, 15 ani, Ioana, 18, Măria, 8, Smaranda, 5, Dumitra, 4 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 1 bou, 1 vacă, 3 porci, 100 pruni, 2 pomi.
4. **Nicolae Crăcan**, 70 ani, român, însurat, clăcaș, plugar; Dobra soție, 70 ani; Nicolae fiu, 24 ani, Ioana fiică, 18 ani; pogoane: 1 arătură.
5. **Tudor sin Ion**, 43 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar, Despa soție, 40 ani; Ion fiu, 10 ani, Gheorghe, 3, Smaranda, 16, Maria, 6 ani; pogoane: 1 arătură, 2 boi, 1 vacă, 1 porc, 50 pruni.
6. **Nicolae zet Ion**, 46 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Stana soție, 35 ani; Dumitru fiu, 4 ani; pogoane: 3 arătură, 2 boi, 1 vacă, 3 oi, 2 porci, 60 pruni.
7. **Sandu sin Dumitrașcu**, 60 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, morar; Cârstina soție, 58 ani; Marin fiu, 9 ani, Voica fiică, 13 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 2 porci.
8. **Ion sin Sandu**, 20 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Tinca soție, 20 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 30 pruni.
9. **Dumitru sin Ion**, 40 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Maria soție, 50 ani; Gheorghe fiu, 10 ani, Ioana, 20, Anca, 15 ani; pogoane: 3 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 2 porci, 50 pruni.

* Pentru trădarea domnitorilor Vlad Vintilă și Radu Paisie, în domniile cărora fusese mare logofăt, Vlaicu Piscanul a fost comparat cu Iuda Iscarioteanu, „Vânzătorul Domnului". Toate denumirile locale, „Locul Iudei", „Dealul Iudei" etc. sunt datorate acestui personaj.

* Cuvinte slave: sin = fiu, fiul lui: zet = ginerele lui.

10. **Gheorghe sin Oprea**, 38 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Ilinca soţie, 45 ani; Gheorghe fiu, 15 ani, Ion, 10 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 100 pruni, 1 pom.
11. **Banu sin Gheorghe**, 20 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Stana soţie, 22 ani; Ion fiu, 2 ani; pogoane: 1 arătură, 1 cal, 3 porci, 40 pruni, 5 pomi.
12. **Din sin Gheorghe**, 22 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Ioana soţie, 23 ani; Maria, 60 ani, mama lui Gheorghe; pogoane: 1 arătură, 1 bou, 1 vacă, 1 porc, 20 pruni.
13. **Iacov sin Ion**, 65 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Stanca soţie, 60 ani; Dumitru, 13 ani, Neagoe (Negoiţă, n. n.), 10 ani, Preda fiică, 8 ani, Maria, 6 ani, Smaranda, 3 ani, Ion fiu, 16 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 3 porci, 10 capre, 105 pruni.
14. **Ghiţă sin Radu***, 45 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Smaranda soţie, 45 ani; Dumitru fiu, 6 ani, Ion, 3 ani, Stanca, 15 ani; pogoane: 3 arătură, 2 fâneţe, 1 cal, 2 boi, 4 capre, 2 porci, 1 stup, 200 pruni.
15. **Dobre zet Stan**, 85 ani, român, însurat, clăcaş, plugar; Maria soţie, 60 ani; Ilinca fiică, 18 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 8 oi, 100 pruni.
16. **Ion sin Dobre**, 21 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Bălaşa soţie, 20 ani; 1 vacă.
17. **Matei sin Vasile**, 33 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Stanca soţie, 30 ani; Simion fiu, 4 ani, Neagoe, 3, Dumitru, 1 an; pogoane: 1 arătură, 2 boi, 1 vacă, 1 porc, 20 pruni.
18. **Marin sin Radu**, 40 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Voica soţie, 39 ani; Radu fiu, 4 ani, Gheorghe, 2 ani; pogoane: 3 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 2 porci, 70 pruni.
19. **Maria lui Vasile**, 80 ani, româncă, văduvă, clăcaş; Gheorghe fiu, 18 ani; pogoane: 3 arătură, 2 boi, 6 capre, 2 porci. 20 pruni.
20. **Minea sin Radu**, 45 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, dulgher; Anca soţie, 48 ani; Tudor fiu, 18 ani, Ion, 12, Oprea, 10, Mihai, 8, Marin, 6 ani, Floarea fiică, 4 ani, Maria, 2 ani; pogoane: 2 arătură, 1 bou, 1 vacă, 2 oi, 2 porci, 50 pruni.
21. **Niţă sin Din Boncea**, 25 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Dospina soţie, 23 ani; Ion fiu, 4 ani, Sanda fiica, 2 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, o vacă, 1 porc, 200 pruni, 2 pomi.
22. **Sanda lui Neagoe**, 38 ani, româncă, văduvă, clăcaş; Matei fiu, 9 ani, Ion 7 ani, Ioana, 2 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 2 oi, 1 porc, 100 pruni.
23. **Bucur sin Ion**, 48 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Anca soţie, 45 ani; Gheorghe fiu, 8 ani, Ilinca fiica, 10 ani; pogoane: 2 arătură, 2 fâneţe, 1 cal, 1 bou, 1 vacă, 5 oi.
24. **Din sin Dumitru**, 38 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Zamfira soţie, 35 ani; Ana fiică, 12 ani, Maria, 8 ani, Ilinca, 6 ani, Safta, 4 ani, Anca, 2 ani; pogoane: 2 arătură, 2 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 1 porc, 2 stupi, 100 pruni.

* Ghiţă sin Radu, „bolnav, surpat" (bolnav de hernie).

25. **Gheorghe sin Dumitru,** 20 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Safta soţie, 18 ani; Nicolae fiu, de o lună; pogoane 1 arătură, 1 vacă, 30 pruni.
26. **Niţă sin Stan,** 38 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Tiţa soţie, 28 ani; Gheorghe fiu, 2 ani[11], Casandra, 6 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fâneţe, 1 vacă, 2 porci, 50 pruni, 2 pomi.
27. **Mihai sin Radu,** 20 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Maria soţie, 20 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fâneţe, 1 vacă, 2 porci, 50 pruni, 2 pomi.
28. **Radu sin Pană,** 75 ani, român, însurat, clăcaş, lăutar; Neacşa soţie, 55 ani; Pârvu fiu, 8 ani, Voica fiică 16, Uta 13 ani; pogoane: 2 arătură, 1 vacă, 2 porci, 50 pruni.
29. **Gheorghe sin Neagoe,** 50 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Tiţa soţie, 50 ani; pogoane: 1 arătură, 1 vacă, 100 pruni, 4 pomi.
30. **Nicolae sin Din,** 22 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Ioana soţie, 20 ani; Dinu fiu, 2 ani, Maria fiică, 1 an, Nicuţa, 68 ani, mama lui Nicolae; pogoane: 2 arătură, 2 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 2 porci, 1 pom.
31. **Constantin sin Gheorghe,** 38 ani, român, însurat, fiu de mazil; Maria soţie, 39 ani; Rada fiică, 6 ani, Stanca 4, Oprea (fată) 1 an; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 1 vacă.
32. **Floarea Scârlătoaia,** 80 ani, româncă, văduvă, clăcaş; Ion fiu, 20 ani, prost, gângav; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 6 capre, 4 porci.
33. **Nică sin Ion,** 20 ani, român, însurat; Ilina soţie, 20 ani, proşti, nevolnici – cerşetori.
34. **Irimia sin Dobrin,** 45 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Voica soţie, 40 ani; Ioana fiică, 1 an; pogoane: 2 arătură, 2 fâneţe, 1 bou, 200 pruni.
35. **Mihai Paţangel,** 40 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Liţa soţie, 30 ani; Arsinca fiică, 12 ani, Ana, 8 ani, Smaranda, 3 ani; pogoane: 1 arătură, 2 fâneţe, 100 pruni, 6 pomi.
36. **Pătru sin Dumitru,** 30 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Ana soţie, 40 ani; Niţu fiu, 2 ani; pogoane: 1 arătură, 1 vacă, 50 pruni.
37. **Ion Berbeleanu,** 25 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, morar; Smaranda soţie, 28 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fâneţe, 2 boi.
38. **Niţă Filotan,** 28 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Ilina soţie 23 ani; Bălaşa fiică, 4 ani, Maria, 2 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 100 pruni.
39. **Tudor sin Gheorghe,** 40 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Chira soţie, 35 ani; Maria fiică, 4 ani; pogoane 2 arătură.
40. **Nedelea lui Ion,** 25 ani, româncă, văduvă, clăcaş; Dospina fiică, 4 ani, Smaranda, 1 an; pogoane 1 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 50 pruni.
41. **Ion Făcăleţ,** 40 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Rada soţie, 28 ani; Ion fiu, 8 ani, Sandu, 4 ani, Dospina, 1 an; pogoane: 2 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 14 pruni.
42. **Ghiţă sin Niţă,** 15 ani, român, holtei (flăcău, n. n.) clăcaş, plugar; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 50 pruni.

[11] Viitorul învăţător Gheorghe Toroncea (1860-1874).

43. **Ion Văleanu**, 80 ani, român, văduv, cu patimă de gălbinare; Pârvu fiu, 15 ani, Stanca fiică, 12 ani; pogoane: 3 arătură, 2 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 2 porci, 50 pruni, 2 pomi.
44. **Dincă sin Constantin**, 22 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Niţa soţie, 25 ani; Gheorghe brat Dincă (fratele lui, n. n.), 12 ani, Andrei, ipac (idem n. n.) 5 ani, Florea ipac, 2 ani, Niţa (fată) ipac, 15 ani; pogoane 3 arătură, 2 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 100 pruni.
45. **Constantin Moraru**, 50 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, morar; Maria soţie 50 ani; Nicolae fiu, 12 ani, Ion, 15, Zinca, 18, Zamfira, 6 ani; pogoane: 3 arătură, 3 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 1 porc, 60 pruni, 2 pomi.
46. **Ghiţă sin Din**, 20 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Ilinca soţie 22 ani; Anca fiică, 1 an, Gheorghe brat Ghiţă, 6 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 2 porci, 60 pruni.
47. **Matei zet Boncea**, 28 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Voica soţie 20 ani; Maria fiică, 6 ani, Floarea 5, Ioana 2 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 1 porc, 30 pruni.
48. **Din sin Stanciu**, 80 ani, român, însurat, clăcaş, plugar; Dumitra soţie, 80 ani; Maria, 18, Ioana, 15 ani; pogoane: 3 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 2 porci, 108 pruni.
49. **Ion sin Boncea**, 26 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Maria soţie, 28 ani; Neagoe fiu, 9 ani, Dumitru, 5, Ion, 1 an; pogoane: 3 arătură, 2 fâneţe, 1 bou, 1 vacă, 2 porci, 100 pruni.
50. **Nicolae sin Din**, (Boncea, n. n.) 20 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Dobra soţie, 20 ani; Ioana fiică, 1 an; pogoane: 1 arătură, 1 vacă, 1 porc, 60 pruni.
51. **Tudor sin Radu**, 20 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Safta soţie, 20 ani; Stanca fiică, 2 ani; pogoane: 1 arătură, 1 vacă, 2 porci.
52. **Voicu sin Oprea**, 23 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Dina soţie, 25 ani; Marghioala fiică, 1 an; pogoane: 1 arătură, 1 vacă, 1 porc 20 pruni.
53. **Mirică sin Radu**, 30 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Maria soţie, 25 ani; Nicolae fiu, 6 ani, Eftimie, 3 ani, Tudorache, 1 an; pogoane: 2 arătură, 1 fâneţe, 1 cal, 1 vacă, 50 pruni.
54. **Radu sin Stanciu**, 90 ani, român, însurat, iertat de bir, clăcaş, surpat de 20 de ani; Maria soţie, 88 ani; pogoane: 1 arătură, 50 pruni.
55. **Radu sin Radu**, 88 ani, român, văduv, clăcaş, plugar; Dumitru fiu, 18 ani, Stancu fiu, 15 ani, Gheorghe, 9, Maria, 20, Dobra, 13 ani; pogoane: 3 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 5 oi, 150 pruni.
56. **Niţă sin Ion Ţugui**,[12] 38 ani, român, însurat, birnic, clăcaş; Dumitra soţie, 30 ani; Ilinca fiică, 10 ani, Lazăr fiu, 1 an; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 1 vacă, 1 porc, 20 pruni.
57. **Sandu sin Tudorache**, 20 ani, român, însurat, ciung de o mână, clăcaş, plugar; Dumitra soţie, 45 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 200 pruni.

[12] Strămoş al neamului Lăzărescu.

58. **Tudor Voinea**, 25 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Joița soție, 25 ani; Cristina fiică, 3 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 6 porci, 100 pruni, 4 pomi.
59. **Radu sin Radu Boncea**, 40 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Ioana soție, 40 ani; Toader fiu, 14 ani,[13] Costache, 9, Ion, 2, Marin, 1 an, Safta fiică, 12, Ioana, 6 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 1 bou, 1 vacă, 3 porci, 50 pruni.
60. **Oprea sin Dincă**, 23 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Anca soție, 20 ani; Ion fiu, 4 ani, Sultana fiică, 1 an; pogoane: 1 arătură, 1 vacă.
61. **Mihai zet Gheorghe**[14], 20 ani, român, însurat, fiu de mazil, moșnean, cu speculație (!); Safta soție, 20 ani; Constantin fiu, 1 an; pogoane: 3 arătură, 3 fânețe, 1 cal, 2 boi, 1 vacă, 2 capre, 3 porci, 18 pomi, 600 pruni.
62. **Ion sin Ion** (Voinea, n. n.), 45 ani, român, însurat, patentar cl. III, clăcaș, plugar; Sultana soție, 45 ani; Ion fiu, 12 ani, Ghiță fiu, 6 ani, Despina fiică, 9 ani; pogoane: 3 arătură, 3 fânețe, 2 cai, 4 boi, 2 vaci, 4 oi, 10 capre, 7 porci, 100 pruni.
63. **Constantin sin Ion** (Voinea, n. n.) 37 ani, român, însurat, clăcaș, patentar cl. III, plugar; Maria soție, 30 ani; Simion fiu, 8 ani; pogoane: 3 arătură, 3 fânețe, 4 cai, 2 boi, 1 vacă, 60 oi, 16 capre, 8 porci, 150 pruni.
64. **Popa Preda**, 50 ani, român, însurat, scutit de bir; Preoteasa Bălașa, 45 ani; Șerban fiu, 12 ani, Neagoe, 9, Simion, 6, Dumitru, 3 ani; pogoane: 3 arătură, 3 fânețe, 3 cai, 4 boi, 1 vacă, 1000 pruni, 4 pomi.
65. **Ion sin Nicolae**, 38 ani, român, însurat, dascăl, scutit de bir; Ioana soție, 38 ani; Șerban fiu, 10 ani, Preda fiică, 15 ani; pogoane: 3 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 10 oi, 1 porc, 200 pruni, 3 pomi.
66. **Stancu Heroiu** 98 ani, român, (moșnean, n. n.) asidot[15]; Dumitra soție, 60 ani; pogoane: 3 arătură, 3 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 300 pruni, 1 (răzor) cu vie.
67. **Neagoe Rotarul**, 80 ani, român, însurat, iertat (de bir), clăcaș; Dobra soție, 80 ani; pogoane: 1 arătură, 50 pruni.
68. **Ion Țugui**, 90 ani, român, însurat, iertat (de bir) clăcaș, Ioana soție, 70 ani; pogoane: 1 arătură, 1 vacă.
69. **Stanca vnuc** (= nepot) **Pantăsoiu**, româncă, văduvă, clăcaș; Mihai fiu, 8 ani, Ion, 4 ani; pogoane: 1 arătură, 1 vacă.
70. **Ghiță sin Radu**, 25 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Luța soție, 20 ani; pogoane: 2 arătură, 150 pruni, 5 pomi.
71. **Nița lui Din**, 50 ani, româncă, văduvă, birnic, clăcaș; Tudor fiu, 15 ani; pogoane: 1 arătură.
72. **Gheorghe sin Constantin**, 28 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Maria soție, 20 ani; 1 vacă.
73. **Marin sin Radu**, 25 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Zamfira soție, 25 ani; Dinu fiu, 2 ani; pogoane: 2 arătură, 1 vacă, 50 pruni.

---

[13] Strămoș al neamului Toader.
[14] Mihai Piscanu, soțul Saftei Piscanca II, moșnean.
[15] Moșnean din Piscani, asidot (= sudit, supus unei puteri străine), frecvent menționat printre moșnenii piscăneni în perioada 1800-1820.

74. **Ion sin Radu**, 21 ani, român, însurat, birnic, clăcaş, plugar; Vuţa soţie, 20 ani; Ion fiu, 1 an; pogoane: 2 arătură, 50 pruni.
75. **Maria lui Dumitru**, 38 ani, româncă, văduvă, clăcaş; Dina fiică, 10 ani, Mica, 8 ani; pogoane: 1 arătură.
76. **Stanciu Clipici**, 45 ani, ţigani rudari ai statului, aurari, clăcaş; Oprea soţia sa, 45 ani; Radu fiu, 15 ani, Nicolae, 12, Ilinca, 9, Zamfira, 7, Stana, 5 ani; pogoane: 3 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 50 pruni.
77. **Stan sin Ştefan**, 35 ani ţigani ai statului, aurari, clăcaş; Dobra soţie, 30 ani; Ion fiu, 9 ani, Stancu, 7, Rada, 5, Dumitra, 3 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 20 pruni.
78. **Ion Zuzulitu**, 25 ani, ţigani ai statului, aurari, clăcaş; Tudora soţie 25, ani; Ioana fiică, 2 ani; pogoane: 2 arătură, 2 boi.
79. **Dobre sin Dinu Orbu**, vădan, ţigani - ipac[16] - aurari, clăcaş; Vasile fiu, 20 ani, Ion, 15, Crăciun, 8 ani; pogoane: 2 arătură, 2 boi.
80. **Iordache sin Stancu**, 28 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Ilina soţie, 25 ani; Nicolae fiu, 4 ani, Ilina mama lui Iordache, 48 ani, Stana fata ei, 20 ani; pogoane: 1 arătură.
81. **Stan sin Stanca**, 35 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Tudora soţie, 35 ani; Mihai fiu, 8 ani, Dumitra fiică, 12, Dobra, 5, Tinca, 2 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 1 cal, 1 bou, 1 vacă, 100 pruni.
82. **Stan Brănică**, 45 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Sara soţie, 40 ani; Gheorghe fiu, 15 ani, Dumitru, 10, Ioana, 8, Olga, 6, Maria, 2 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 1 vacă.
83. **Ion sin Dumitru**, 50 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Dobra soţie, 50 ani; Radu fiu, 12 ani, Stan, 12, Stancu, 5 ani, Stanca fiică, 9, Ilinca, 2 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 2 boi.
84. **Stancu sin Stefa**, 40 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Vlada soţie, 40 ani; Stancu fiu, 10 ani, Radu, 6, Nicolae, 1, Ilinca, 3 ani; pogoane: 1 arătură, 2 boi, 1 vacă, 20 pruni.
85. **Radu sin Stanciu**, 30 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Ioana soţie, 30 ani; Dinu fiu, 6 ani, Stancu, 4 ani, Cristina, 8, Ioana, 2 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 1 vacă 1 porc.
86. **Dumitru sin Oprea**, 40 ani, ţigani rudari ai satului, aurari; Sandală soţie, 40 ani; Ion fiu, 10 ani, Stan, 7, Dobra, 6, Cristina, 3 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 20 pruni.
87. **Oprea sin Iorga**, 25 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Zamfira soţie, 25 ani; Rada fiică, 4 ani, Cristina, 2, Ioana, 1 an; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 2 boi, 1 vacă, 20 pruni.
88. **Vasile sin Şerban**, 50 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Păuna soţie, 40 ani; Stancu fiu, 20 ani, Dinu, 15, Nicolae, 8 ani, Dobre, 2 ani, Rada fiică, 10, Maria, 7 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 1 vacă.
89. **Stan sin Lisandru**, 80 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Stana soţie, 70 ani; Stancu fiu, 10, Ion, 8 ani, Maria fiică, 15, Stanca, 12 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 2 vaci.

---

[16] Ipac = asemenea, idem. Ţigani ai satului, aurari, clăcaşi.

90. **Crăciun sin Geamănu**, 30 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Dobra soţie, 25 ani; Oana fiică, 3 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 30 pruni.
91. **Dobre sin Dan**, 70 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Tudora soţie, 65 ani; Oprea fiu, 12 ani, Vasile, 8 ani, Stan, 6, Joiţa, 4 ani; pogoane: 2 arătură.
92. **Din sin Dobre**, 20 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Vasâlca soţie, 20 ani, Şerban fiu 1 an; pogoane: 1 arătură.
93. **Ion sin Din**, 20 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Ilinca soţie, 20 ani.
94. **Tudora lui Din**, 50 ani, văduvă, - ipac – clăcaş; Păuna fiică, 12 ani; pogoane: 1 arătură.
95. **Cârstea sin Tudor**, 40 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Stanca soţie, 40 ani; Nicolae fiu, 7 ani, Ion, 3 ani, Stana, 15, Ioana, 6, Ilinca, 4 ani; pogoane: 1 arătură, 2 vaci.
96. **Din sin Stanca**, 60 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Stanca soţie, 60 ani; Stana fiică, 10 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fâneţe, 1 bou.
97. **Stan sin Din**, 20 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Tudora soţie, 20 ani.
98. **Radu sin Ion Ţuţulan**, 20 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Nedelea soţie, 20 ani; Nicolae fiu, 4 ani, Stancu, 3, Ion, 1 an; pogoane: 1 arătură, 1 fâneţe, 1 cal, 2 boi.
99. **Ilinca vădana**, 70 ani, ţigani – ipac -; Călin fiu, 20 ani, Maria, 14 ani.
100. **Barbu Lunescu**, 50 ani, ţigani rudari ai statului, aurari, clăcaş; Rada soţie, 45 ani; Stancu fiu, 20 ani, Stan, 10 ani, Ilinca fiică, 6, Ioana, 2 ani; pogoane: 2 arătură, 2 boi, 50 pruni.
101. **Dumitru sin Oprea**, 30 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Anca soţie, 30 ani; pogoane: 1 arătură, 2 boi.
102. **Crăciun sin Din**, 45 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Anca soţie, 40 ani; pogoane: 1 arătură, 2 boi.
103. **Radu Turbatu**, 30 ani, ţigani - ipac - aurari, clăcaş; Ilinca soţie, 29 ani; Nicolae fiu, 3 ani, Ilinca fiică, 1 an.
104. **Vasile sin Ion**, 30 ani, orb de un ochi, ţigani, ipac, clăcaş; Stanca soţie, 25 ani; Ilinca, 3 ani, Nicolae, 1 an; 3 boi.
105. **Stan Lunescu**, 85 ani ţigan, ipac, trecut cu vârsta, bolnav; Rada soţie, 80 ani; Stan fiu, 15 ani.
106. **Miţa lui Stan**, 30 ani, văduvă, ţigani – ipac -; Rada fiică, 6 ani, Dobra, 4 ani.
107. **Stanciu Bătrânul**, 80 ani (vătaful n. n.) ţigani – ipac – clăcaş; Ilinca soţie, 40 ani; Nicolae fiu, 20 ani, Costache, 8, Stan, 2, Dinu, 3, Stana, 20 ani.

Peste tot 107 familii, pogoane lucrate 269, cai 19, boi 117, vaci, 71, oi 100, capre 59, râmători 96, stupi 3, pruni 6627, duzi 2, pomi 75[17].

Suborcâmuitor, Mihai Micescu".

[17] A. N. C., Catagrafii, Muscel nr. 55, fila 123.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

SATUL BÂRLA – REFLECTAT ÎN CATAGRAFIA ŢĂRII ROMÂNEŞTI DE LA 1838

MARIUS PĂDURARU*

Situată în extremitatea sudică a actualului judeţ Argeş, în Câmpia Burnasului, la 56 km de Piteşti, actuala comună Bârla cu o suprafaţă de 105 km² este formată din 12 sate: Afrimeşti, Bădeşti, Bârla, Brabeţi, Cioceşti, Malu, Mândra, Mozăceni, Podişoru, Şelăreasa, Urlueni, Zuvelcaţi, fiind una dintre cele mai mari unităţi administrative de acest tip ale judeţului. Până la mijlocul secolului trecut, satul Bârla, forma împreună cu satul Şelăreasa, comuna Bârla, parte componentă a judeţului istoric Teleorman[1]. Reorganizarea administrativ-teritorială din 1950, pe regiuni, a dus la desfiinţarea comunei Bârla, cele două sate ale acesteia, formând laolaltă cu satele Cioceşti şi Mândra comuna Cioceşti, care aparţinea raionului Costeşti, din regiunea Piteşti. Această situaţie s-a menţinut până în 1956. Între 1956-1960, comuna Cioceşti a aparţinut raionului Potcoava din aceeaşi regiune, iar între 1960-1968 a revenit la raionul Costeşti. Satul Bârla este reşedinţa comunei cu acelaşi nume, care s-a format începând cu anul 1968, când a avut loc noua reforma administrativă (transformarea regiunilor în judeţe), prin înglobarea a încă unsprezece sate: Afrimeşti, Bădeşti, Brabeţi, Cioceşti, Malu, Mândra, Mozăceni, Podişoru, Şelăreasa, Urlueni şi Zuvelcaţi. Din cele 12 sate, cinci au constituit de-a lungul timpului comune separate (Bârla-Şelăreasa, Cioceşti-Mândra, Malu, Mozăceni şi Urlueni).

Din datele găsite până în prezent la Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale, reiese că cel mai vechi sat al comunei[2] este Podişoru, atestat documentar la 12 iunie 1622[3]. În ordine cronologică urmează Lereni (cătun în Urluieni)[4], Bârla[5] şi Bădeşti[6], pe teritoriul căruia, în trecut, exista moşia Mihăeşti (Mihăiasca)[7]. Cât priveşte

---

* Liceul Teoretic Costeşti.

[1] Potrivit documentului din 18 februarie 1623, satul Podişor, parte componentă a actualei comune se afla atunci în judeţul Olt, ceea ce face posibil, ca şi satul Bârla, situat în imediata apropiere, să fi aparţinut atunci, aceluiaşi judeţ.

[2] Voi reveni cu un alt prilej asupra trecutului medieval al comunei Bârla.

[3] *D.I.R., B*, sec. XVII, IV, doc. 160, p. 148-149.

[4] *Ibidem*, doc. 438, p. 427, din 10 iunie 1624.

[5] DANIC, *Fond Suluri*, I/8, hrisovul lui Şerban Cantacuzino din 21 mai 1684 prin care întărea mănăstirii Aninoasa, zecile de moşii făcute danie de ctitorul acesteia, marele clucer Tudoran (II) Vlădescu, între care şi o parte din satul Bârla, achiziţionată pentru 42 de taleri şi 1400 de aspri.

[6] DANIC, *Fond M.Ţ.R.*, CXLVII/20, act din 27 octombrie 1764.

[7] *Ibidem*, CXLVII/21, act din 22 noiembrie 1764. Potrivit I. Lahovari (coord.), *Marele dicţionar geografic al României*, I, Bucureşti, 1989, p. 268, această moşie aparţinea mănăstirii Mihai-Vodă din Bucureşti.

celelalte sate, din sursele cercetate de noi până acum nu s-a găsit nici un document care să le ateste existenţa în secolele XVII-XVIII. În atare condiţii, se impun trei ipoteze: fie documentele în care vor fi fost amintite nu s-au păstrat, fie satele în cauză au fost cătune în cele mai vechi fie au fost întemeiate în secolul al XIX-lea căci o parte din ele apar în catagrafiile Ţării Româneşti de la 1831 şi 1838, mai puţin satul Bădeşti pe care l-am găsit menţionat pentru prima dată la 1842[8].

Tratatul de la Adrianopol (Edirne de astăzi), din 2/14 septembrie 1829, încheiat în urma războiului ruso-turc (1828-1829), câştigat de imperiul ţarist, prevedea între altele, pentru cele două Principate române de la sud şi răsărit de Carpaţi, întocmirea unor regulamente administrative. Realizate din iniţiativa Rusiei, care, se afla la a treia ocupaţie în Ţara Românească (mai 1828 – aprilie 1834) şi la a cincia în Moldova (aprilie 1828 – aprilie 1834), cele două Regulamente au fost adoptate la Bucureşti la 1/13 iulie 1831, iar la Iaşi în octombrie acelaşi an, fiind pus în aplicare începând cu 1/13 ianuarie 1832. Apreciat de unii istorici[9] şi considerat de alţii drept „chartă a protectoratului proconsular"[10], Regulamentul organic, pe lângă suflul modern adus în Principate, a permis reprezentanţilor ţarului Nicolae I Pavlovici (1825-1855), să intervină fără limită, obstrucţionând sensibil progresul.

Considerat de o parte a specialiştilor în drept, ca fiind primul act cu valoare constituţională din istoria românilor, unul dintre aspectele pozitive ale Regulamentului organic îl constituia prevederea de la capitolul III, secţia IV, articolele 69-95, referitoare la întocmirea de catagrafii pentru toţi locuitorilor ţării[11], din şapte în şapte ani[12].

Potrivit articolului 69, recenzarea trebuia făcută de fiecare proprietar al moşiei care, „va avea împreună pe preotul satului şi şase lăcuitori, aleşi într'adins din tot satul". În termen de două luni, de la publicarea de către ministrul Trebilor din Lăuntru, a ordinului de întocmire a acestor catagrafii, fiecare proprietar trebuia să le predea în două exemplare, din care unul ajungea la Cârmuirea judeţului, iar cel de al doilea la Departamentul Trebilor din Lăuntru[13]. Ulterior, o comisie formată dintr-un boier „cunoscut de vrednic şi care nu va avea a sa moşie întru acel judeţu", din cârmuitorul, respectiv deputatul judeţului, avea obligaţia să meargă din sat în sat, ca să cerceteze veridicitatea documentelor anterioare[14]. Consemnarea situaţiei fiecărui sat se făcea pe două liste, din care una rămânea localităţii, iar cealaltă intra în posesia comisiei. După această verificare, în termen de patru luni de zile, membrii comisiei reuneau toate tabelele cu recensământul satelor ce compuneau o plasă, într-o singură condică[15]. Apoi, condicile din întreaga ţară, selectate pe judeţe, erau trimise la ministrul Trebilor din

---

[8] *Înaltul Divan 1831-1847. Inventar arhivistic*, anul 1842, doc. 1926, Bucureşti, 1958, p. 453.

[9] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, XI, Bucureşti, 1930, p. 110.

[10] N. Iorga, *Istoria românilor*, VIII, *Revoluţionarii*, 1938, p. 342.

[11] O amplă discuţie privind situaţia socială a Ţării Româneşti în preajma adoptării Regulamentului Organic, la Dinică Ciobotea, *Structura socială în Ţara Românească (1828-1831)*, în „Revista Arhivelor", nr. 1/1992, p. 48-71.

[12] *Regulamentul organic. Interpretat cu legiuirile din anii 1831, 1832 şi 1833 şi adăugat la sfârşit cu legiuirile de la anul 1834 până acum, împărţite pe fiecare an, precum şi cu o scară desluşită a materiilor*, Bucureşti, 1847, art. 79, p. 38.

[13] *Ibidem*, art. 69, p. 35.

[14] *Ibidem*, art. 70.

[15] *Ibidem*.

Lăuntru, care le aviza şi le înmâna marelui vistier, ce „se îndatora a pregăti izvodul veniturilor şi al face cunoscut [...] Obşteştii Adunări“[16], nu înainte însă, de a căpăta avizul domnului[17].

În catagrafia Ţării Româneşti, aveau să fie trecuţi: toţi plugarii şi muncitorii[18], „răspopii“ şi „răsdiaconii“[19] plătitori de bir, ţârcovnicii al căror număr – se pare – crescuse foarte mult, şi care dacă erau din rândul sătenilor „dajnici“, capitaţia urma să le fie achitată din cutia satului[20], preoţii şi diaconii scutiţi de bir, şi care trebuia să fie hirotoniţi numai într-un număr suficient pentru satisfacerea nevoilor bisericii, străinii aşezaţi în localităţile Valahiei[21], stările privilegiate (neamurile, postelniceii şi mazâlii)[22].

Catagrafia generală din 1838, a doua după cea întocmită în 1831, conform prevederilor Regulamentului, reprezintă unul dintre cele mai importante documente pentru cunoaşterea aşezărilor Ţării Româneşti din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Potrivit catagrafiei din 1831, satul **Bârla** făcea parte din Plasa Cotmeana[23] a judeţului Teleorman[24]. Moşia avea numele satului, şi era stăpânită de casa răposatului stolnic Enache Razul[25] şi de megieşii din localitate. Avea 101 familii şi 14 feciori de muncă[26]. Din satele ce compun astăzi comuna Bârla, la 1831 au mai fost catagrafiate[27]:

1. **Cioceşti**, cu 60 de familii şi 16 feciori de muncă, pe moşia megieşească cu acelaşi nume, stăpânită de moşneni şi preoţi.
2. **Mândra**, cu 92 familii şi 14 feciori de muncă, pe moşia cu acelaşi nume, stăpânită de casa răposatului serdar Marin Butculescu[28].
3. **Malu**, cu 73 de familii şi 8 feciori de muncă, pe moşia cu acelaşi nume, stăpânită de biv vel serdarul Neagu Mălureanu[29] şi de megieşii din sat.

---

[16] *Ibidem*, art 74, p. 36-37.
[17] *Ibidem*, art. 76, p. 37.
[18] *Ibidem*, art. 70, p. 35.
[19] Ca şi răspopii, erau cei excluşi din slujbă, pentru că se abătuseră de la principiile bisericeşti.
[20] *Ibidem*, art. 72, p. 36.
[21] *Ibidem*, art. 71, p. 36.
[22] *Ibidem*, art. 80, p. 38.
[23] Sub domnia lui Nicolae Mavrocordat (1715-1730, cu întreruperi) satul Bârla a fost catagrafiat (sic!) tot în judeţul Teleorman, în Plasa Cotlăeni. (cf. G. L. Lahovari, C. I. Brătianu, Gr. C. Tocilescu, *Marele dicţionar geografic al României*, I, Bucureşti, 1898, p. 448).
[24] Ion Donat, Ion Pătroiu, Dinică Ciobotea, *Catagrafia obştească a Ţării Româneşti din 1831*, Craiova, 2000, p. 152.
[25] La 1831 moştenitorii săi mai stăpâneau o moşie în judeţul Teleorman, în Plasa Târgului, în satul Broşteanca (*ibidem*, p. 151).
[26] *Ibidem*, p. 152.
[27] *Ibidem*.
[28] La 11 septembrie 1829, serdarul Marin Butculescu încă trăia, avea 55 de ani, şapte moşii, locuia în Bucureşti şi în Roşiori de Vede, şi era ispravnicul judeţului Olt (Ioan C. Filitti, *Catagrafia oficială de toţi boerii Ţării Româneşti la 1829*, în „Revista Arhivelor“, II, nr. 4-5, Bucureşti, 1927-1929, p. 301 şi 334). A fost ctitorul bisericii *„Sf. Apostoli şi Sf. Împăraţi“*, din Roşiori de Vede, cunoscută şi sub numele de *„Serdăreasa“*, zidită între 1830-1835 (Stan V. Cristea (coord.), *Monografia judeţului Teleorman*, Alexandria, 1998, p. 279-280). La 1831 moştenitorii săi mai stăpâneau moşii în judeţul Teleorman, astfel: în Plasa Târgului satele Rădoeşti, Butculeşti, Măgureni şi Sârbii ot Sfinţeşti, în Plasa Cotmeana satele Martalogi şi Hârseşti, în Plasa Marginea de Jos satele Calofireşti şi Ţigăneşti, în Plasa Mijlocului de Sus satul Zâmbreasca, în Plasa Teleormanului de Sus satul Bumboeni (*ibidem*, p. 151-157).
[29] Nu mai stăpânea alte moşii în judeţul Teleorman la 1831.

4. **Mozăceni**, cu 89 de familii şi 20 feciori de muncă, pe moşia cu acelaşi nume, stăpânită de Mitropolie, casa răposatului serdar Marin Butculescu şi de megieşii din sat.
5. **Podişorul**, cu 40 de familii şi 9 feciori de muncă, pe moşia cu acelaşi nume stăpânită de slugerul Ioniţă Pârleazu[30].
6. **Şălăreasca**, cu 62 de familii şi 14 feciori de muncă, pe moşia cu acelaşi nume, stăpânită de casa răposatului stolnic Enache Razul şi de moştenii devălmaşi popa Mihai ot Cioceşti şi popa Năstase din sud Olt.
7. **Urlueni**, cu 174 familii şi 27 feciori de muncă, pe moşia cu acelaşi nume, stăpânită de casa răposatului serdar Marin Butculescu, de postelnicul Dobre Răculescu[31] şi de megieşii din sat.

În afara satelor ce compun în prezent comuna Bârla, atât la 1831, cât şi la 1838 a mai fost catagrafiat satul **Bordeile**, azi dispărut. Se situa pe teritoriul actualului sat Mândra, având la 1831 un număr de 20 de familii şi 3 feciori de muncă, pe moşia cu acelaşi nume, stăpânită de vistier Neagu Mălurescu[32] şi de megieşii din sat[33].

La 1838 catagrafia satului Bârla, cât şi a celorlalte sate, care făceau parte din Plasa Cotmeana, a fost alcătuită de subocârmuitorul Iancu Drugănescu[34].

Catagrafia satului Bârla este scrisă pe opt file[35] şi urmează modelul aplicat în întreaga condică a plasei, fiind împărţită în 24 de rubrici ce cuprind: no., numele, neamul, căsătoria, vârsta, birnic, clasa, meşteşugul, nr. pogoane lucrate, beteşugul, cai, boi, vaci, oi, capre, râmători, bivoli, măgari, catâri, stupi, pruni, duzi, vie şi pomet. Deşi, conţine numeroase greşeli, ca de altfel toate catagrafiile întocmite în trecut, ea furnizează importante date privind aspectele demografice, sociale, economice religioase şi etnice ale comunităţii respective.

Sub aspect demografic satul Bârla avea 118 familii (106 bărbaţi şi 124 femei), din care 116 de români, una mixtă (greco-română) şi una de ţigani. 99 de familii erau perechi (trăiau ambii soţi la data catagrafierii). Familiile de români, 85 erau de moşneni, iar 31 de clăcaşi. Din această ultimă categorie, 1 era fruntaş, 20 mijlocaşi şi 10 pălmaşi. La o singură familie nu se specifică clasa din care făcea parte, iar cea de ţigani nu se încadra în aceste categorii. Întrucât din cele 116 familii împărţite pe clase, numărul celor formate din moşneni reprezenta 73, 27 %, iar al celor formate din clăcaşi numai 26, 73 %, putem considera localitatea Bârla, un veritabil sat de moşneni.

Moşnenii sau megieşii, asupra cărora istoriografia românească n-a zăbovit suficient, constituie în opinia unor istorici o categorie socială distinctă, „al cărei statut era perceput de societate, enunţat şi luat în consideraţie"[36]. Înglobând o mare parte din

---

[30] Nu mai stăpânea alte moşii în judeţul Teleorman la 1831.
[31] Nu mai stăpânea alte moşii în judeţul Teleorman la 1831.
[32] Era fiul lui Nedelco logofăt, născut la Roşiorii de Vede, în vârstă de 50 de ani la 1829. Moşia Bordeile îi aducea la 1831 un venit anul de 1500 lei. În acel an nu mai stăpânea alte moşii în judeţul Teleorman (I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 335).
[33] Ion Donat, Ion Pătroiu, Dinică Ciobotea, *op. cit.*, p. 152.
[34] DANIC, *Fond Catagrafii*, 50, judeţul Teleorman, plasa Cotmeana, f. 46.
[35] *Ibidem*, f. 38 v.- 46.
[36] Dinică Ciobotea, *op. cit.*, p. 66.

populaţia Ţării Româneşti[37], ea se găsea răspândită, din Platforma Getică, până în Subcarpaţi şi Carpaţi, astfel că, a ajuns să vieţuiască la 1831, în nu mai puţin de 1558 de sate, din care 672 moşneneşti şi 886 mixte[38]. Elementele elitiste ale moşnenilor existau în deceniile trei-patru ale secolului al XIX-lea în număr mare şi se constituiau în: moşi mici, boiernaşi, boieri de neam, mazâli, postelnicei, logofeţei etc. Datorită libertăţii absolute asupra pământului sau a calităţilor sociale, moşnenii erau scutiţi de plata „boierescului". Aceste privilegii sociale le conferea posibilitatea iniţiativei private în producerea şi comercializarea de bunuri, în special a negoţului cu vite, cai, oi, produse animaliere, ceară, ceea ce le-a permis să acceadă la titlurile de boiernaşi sau boieri de rangul al treilea.

Constituind o adevărată rezervă pentru aşa-zisele categorii sociale de mijloc, de sorginte burgheză, cum ar fi liber-profesioniştii, sau militarii, nu este mai puţin adevărat, că sub incidenţa mai multor factori (economici, demografici, juridici), mulţi moşneni şi-au pierdut drepturile de proprietate, pauperizând, uneori, chiar mai mult decât ţărănimea.

Clăcaşii, se deosebeau de moşneni, fiind – potrivit Legiuirii Caragea –, „chiriaşi" pe pământul pe care îl lucrau. Regulamentul organic i-a deposedat de o parte a drepturilor lor, statornicite până atunci prin „obicei" sau legi (pravile), desemnându-i pe stăpânii de moşii proprietari deplini peste 1/3 din suprafaţa acestora. Ca atare, ţăranii puteau stăpâni 2/3 din moşii, ei fiind consideraţi „coproprietari cu proprietarul nominal"[39]. Pentru această favoare prestau zile de clacă şi achitau dijmă. Întrucât lotul de folosinţă nu era suficient pentru acoperirea nevoilor de trai ale familiilor clăcaşilor, ei practicau şi alte ocupaţii cum ar fi cărăuşia, meşteşugurile, tocmirea la munci cu plată pe moşii sau în târguri, arendăşia, negoţul etc. La 1831, în Ţara Românească, numărul ţăranilor clăcaşi din sate se ridica la 261 774[40]. Din totalul de 3 576 sate, 2 674 erau locuite numai de ţărani clăcaşi, care, în primii ani ai perioadei regulamentare constituiau 75% din numărul total al localităţilor rurale[41].

În funcţie de numărul vitelor avute, Regulamentul organic a legiferat prima stratificare a ţăranilor clăcaşi, structurându-i pe trei categorii: fruntaşii (cu 4 vite de muncă, ce puteau fi boi, bivoli sau cai şi o vacă), mijlocaşii (2 vite de muncă şi o vacă) şi pălmaşii sau codaşii (doar cu o vacă, dar fără vite mari de lucru). Raportat la categoriile din care făceau parte, clăcaşii îşi primeau de la stăpânul moşiei pe care sălăşluiau lotul de pământ[42], care măsura (laolaltă loc de casă, de izlaz şi pământ cultivat) pentru cea dintâi categorie 8 pogoane şi 19 prăjini[43] (4,4 ha), pentru cea de-a doua 6 pogoane şi 14 prăjini (3,3 ha), iar pentru ultima 4 pogoane şi 10 prăjini (2,2 ha)[44]. În schimb, fruntaşii şi mijlocaşii, erau obligaţi[45] să presteze pe an, conform

---

[37] În Moldova se numeau răzeşi.
[38] Dinică Ciobotea, *op. cit.*, p. 67.
[39] Andrei Oţetea, *Geneza Regulamentului Organic*, în „Studii şi Articole de Istorie", II, 1957, p. 399.
[40] Dinică Ciobotea, *op. cit.*, p. 70.
[41] Apostol Stan, *Le problème agraire pendant la révolution de 1848 en* Valachie, p. 12, n. 9-10.
[42] Lotul de casă şi cel de izlaz, măsura pentru toţi, indiferent de categoria din care făceau parte, 7, respectiv 12 prăjini.
[43] Numită „ prăjină pogonească" în Ţara Românească, ea măsura 208, 82 m².
[44] *Regulamentul organic...*, tabelul de la p. 79.
[45] Vezi amănunţit aceste obligaţii în *ibidem*, art. 138-146, p. 74-87.

aceleiaşi legi, 12 zile de lucru (4 primăvara, 4 vara, 4 toamna), cu animalele lor (hrănite în acest timp de proprietar), una de plug şi alta, în care, să aducă proprietarului un car de lemne (dintr-o pădure aflată la o depărtare de maxim 6 ore)[46], şi să dea dijma din fân şi din arătură. Pălmaşii prestau 12 zile de lucru cu mâinile, calculate trei pentru una de arătura, la care se adăugau alte şase (trei pentru ziua de plug şi trei pentru carul de lemne, deci în total 42). Ca şi cei cu animale, dădeau dijma din fân şi din arătură. Atât ziua de plug, cât şi carul de lemne, puteau fi răscumpărate cu bani, „după preţul curgător în partea locului"[47].

Situaţia grea a clăcaşilor, generată de grelele şi vastele obligaţii de muncă, de condiţiile restrictive de strămutare de pe o proprietate pe alta, de dările fiscale către stat, datoriile către proprietari şi cămătari, de venalitatea şi abuzurile administraţiei locale, a cunoscut o asemenea accelerare, încât la 1848, în cadrul *Comisiei proprietăţii* – creată din iniţiativa lui N. Bălcescu, şi având ca preşedinte pe Alecu Racoviţă şi vicepreşedinte pe Ion Ionescu de la Brad –, s-a exprimat ideea că „până la Regulament n-a fost robia aşa de aspră, ca de atunci încoace"[48].

Am considerat ca absolut necesare aceste precizări, pentru că situaţia oricărui sat din Ţara Românească, din perioada regulamentară – în speţă, a satului Bârla –, nu poate fi analizată şi înţeleasă, decât raportată la contextul social general al principatului nord-dunărean.

Reluând analiza demografică a satului Bârla, precizăm că băieţii erau în număr de 125, iar fetele în număr de 115. Văduvi erau 7, iar văduve 23.

Comparativ cu celelalte sate de pe teritoriul actualei comune, catagrafiate în acelaşi an (Bordeile 28 de familii, Cioceşti 65 de familii, Malu 93 de familii, Mândra 75 de familii, Mozăceni 94 de familii, Podişoru 47 de familii, Şelăreasa 55 de familii, Urlueni 159 de familii), era al doilea ca mărime. Pe teritoriul actual al comunei Bârla, locuiau la 1838 peste 2000 de oameni.

În Regulamentul organic se arată că valoarea capitaţiei pentru fiecare familie de plugari sau muncitori se ridica la suma de 30 de lei pe an, sumă ce nu putea fi modificată nici de domn, nici de Adunarea Obştească, urmând ca „ori ce dajdie asupra veri căria averi şi industrii a ţăranilor, precum şi ori ce închipuire de cislă încetează cu totul, fără a putea să se mai întocmească"[49]. Lista birnicilor dintr-un sat, rămânea valabilă până la întocmirea unei noi catagrafii, adică timp de şapte ani, locuitorii fiind „răspunzători unul pentru altul", afară doar de faptul în care avea loc o epidemie soldată cu numeroşi morţi[50].

În ceea ce priveşte satul luat în discuţie, din cele 118 familii ale sale, 94 plăteau statului o capitaţie (bir). Aceasta se plătea numai de către capul familiei, indiferent de numărul membrilor acesteia, şi dacă în ea se găseau sau nu văduve sau

[46] În cazul în care proprietarul nu avea pădure, sătenii cărau „un car de fân, ori 500 oca grăunţe, sau 50 vedre băutură; iar pentru 4 boi, va fi povara îndoită" (*ibidem*, art. 141, al. 2, p. 77).
[47] *Ibidem*.
[48] C. D. Aricescu, *Chestiunea proprietăţii dezbătută de proprietari şi plugari la 1848*, Bucureşti, 1862, p. 37.
[49] *Regulamentul organic...*, art. 75, p. 37.
[50] *Ibidem*, art. 78, p. 37-38.

văduvi (rude ale celor doi soţi). Din cele 92 de familii de români care plăteau bir, 91 plăteau câte 30 de lei pe an, iar una, cea de mazili 45 lei pe an[51].

Mazilii, axaţi de regulă pe ocupaţii meşteşugăreşti-comerciale, constituiau alături de postelnicei, armăşei şi ruptaşi, burghezia rurală, destul de numeroasă, împărţită din punct de vedere social-fiscal în „bresle" sau „trepte"[52]. Istoricul Constantin C. Giurescu, caracteriza astfel această clasă socială: „ambiţioşi şi energici, având ceva avere şi cu toţii ştiutori de carte, ei sunt datori să se ridice – întocmai ca şi negustorii care cumpără titluri de dregătorii – să joace şi un rol politic: sunt deci, în mod firesc, aliaţii burgheziei propriu-zise, din oraşe"[53].

Familia mixtă (greco-română) plătea tot 30 de lei pe an. În fine, cea de ţigani plătea 33 de lei (3 lei constituind zeciuiala). În total, satul plătea anual stăpânirii un bir, ce se ridica la suma de 2838 lei. 24 de familii erau scutite de bir, pentru următoarele consideraţii: (văduve: 10, văduvi: 1, popi: 6 (din care 2 văduvi), diaconi: 1, iertaţi: 6. Existau şi trei familii ale căror capi erau văduvi, şi două familii ale căror capi erau văduve plătitoare de bir. Acestea erau familii de clăcaşi (3), sau familii de moşneni relativ înstăriţi (2), care aveau una 5, iar cealaltă 8 pogoane de pământ lucrate.

În privinţa meseriei, sau aşa cum scrie în catagrafie, a meşteşugului, această rubrică indică ocupaţia capului familiei. Majoritatea (94) erau plugari, 6 lucrau pământul lor sau al altora cu mâinile, 1 cu trupul (de fapt, tot cu mâinile), 2 muncitori, 1 torceau cu furca, 2 erau croitori, 1 fierar, 5 preoţi şi 1 diacon. La trei familii nu este trecută nici o menţiune referitoare la meseria pe care o practicau.

Din punct de vedere al vârstei, la 1838, cei 472 de locuitori ai satului Bârla, se împărţeau astfel: 1 lună (2), 2 luni (3), 3 luni (1), 6 luni (5), 1 an (18), 2 ani (23), 3 ani (26), 4 ani (20), 5 ani (12), 6 ani (9), 7 ani (15), 8 ani (17), 9 ani (10), 10 ani (14), 11 ani (5), 12 ani (12), 13 ani (5), 14 ani (8), 15 ani (10), 16 ani (4), 17 ani (11), 18 ani (9), 20 ani (28), 22 ani (12), 23 ani (3), 24 ani (2), 25 ani (24), 26 ani (6), 27 ani (1), 28 ani (8), 29 ani (2), 30 ani (3), 32 ani (7), 34 ani (1), 35 ani (11), 38 ani (3), 40 ani (20), 45 ani (4), 50 ani (17), 54 ani (1), 55 ani (1), 56 ani (2), 60 ani (16), 64 ani (1), 65 ani (5), 70 ani (17), 72 ani (1), 80 ani (2), 84 ani (1), 85 ani (1), 96 ani (1). Se observă din această clasificare că media de viaţă era relativ bună (28 de locuitori aveau vârsta cuprinsă între 65 şi 96 de ani), dar şi o explozie demografică (271 de locuitori aveau vârsta cuprinsă între 1 lună şi 20 de ani).

În privinţa numelor, pentru bărbaţi, cele mai uzitate erau, ca şi astăzi Ion, Ioan, Dumitru, Gheorghe, Florea, Marin, Stancu, iar pentru femei Ioana, Maria, Floarea, Rada, Stana, Stanca. Dintre prenumele care astăzi sunt folosite mai rar (se întâlnesc mai ales la persoanele în vârstă), sub alte forme, sau chiar deloc reţinem pentru prima categorie: Bratul, Costandin, scris şi prescurtat Cosdin (azi întâlnit numai sub

---

[51] Potrivit aceluiaşi Regulament, rezultă că „dreptul de mazâli se cuvine numai la cei ce se coboară din mazâli, şi la oamenii care vor fi dobândit o creştere mai deosebită, sau vor fi făcut vre o slujbă aflându-se orânduiţi prin judeţe şi prin canţelarii: documenturile mazâlilor precum şi ale neamurilor vor înceta de a se schimba la fiecare înscăunare de domnu, şi fiecare dintre aceştia va avea la mână câte un document în parte. Suma răspunderii de peste an a fiecăruia mazâl fără osebire este lei 45; li se vor păzi însă privilegiorile de nobilitate mică" (*ibidem*, art. 83, p. 39).

[52] Dinică Ciobotea, *op. cit.*, p. 64.

[53] Constantin C. Giurescu, *Contribuţiuni la studiul originilor şi dezvoltării burgheziei române până la 1848*, Bucureşti, 1972, p. 217.

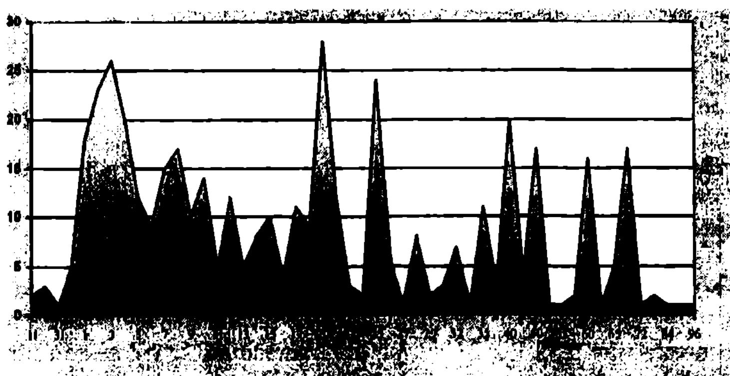

Fig. 2. Evoluția vârstei populației.

forma Constantin) Drăguşin, Dumitraşcu, Iane, Mira, Nedea, Nedelco, Voico (azi se întâlneşte forma Voicu), iar pentru a doua: Aluşa, Badea (dispărut definitiv ca nume de fată) Bica, Catrina, Cârstina (azi se foloseşte forma Cristina), Costandina (azi Constantina), Despa, Despina, Dina, Dinca, Dobra, Dragna, Dumitrana, (azi se întâlneşte sub forma Dumitra), Marica, Neaga, Gherghina, Ianica, Joița (Zoița), Lixandra - Luxandra (azi se întâlnesc formele Ruxandra, Roxana), Neacşa, Neaga, Ghena, Rada, Safta, Samfira (Zamfira), Stana, Stanca, Stoiana, Sultana (întâlnit şi la 1838 o singură dată), Voica, Vişana, Vlada, Zoița. Multe dintre ele, s-au păstrat însă, ca nume de familie la locuitorii de astăzi ai satului.

Întrucât în satul Bârla, dar şi în satele vecine existau mulți preoți, – numiți atunci (ca şi astăzi în popor), popi, – la urmaşii acestora, s-a perpetuat numele de familie Popescu, frecvent întâlnit în zonă.

Într-o altă rubrică (a zecea), se precizează afecțiunile de care sufereau unii săteni. Din cei 472 de locuitori, numai 15 aveau diverse maladii sau handicapuri. Situația acestor persoane se prezintă astfel: trei epileptici, şapte surpați (aveau hernie), o oarbă, unul ciung şi şchiop, un olog, un „luat din ele“ (nebun), şi o femeie „făr de o mână“.

În ceea ce priveşte suprafața de teren cultivat a satului Bârla, aceasta era de 771 pogoane[54], din care 255 de porumb, 113 de grâu şi 403 de fân. Dintre acestea, 2 de porumb şi 4 fân aparțineau familiei mixte greco-române, iar restul familiilor de români, familia de țigani neavând pământ. Din cele 118 familii, 108 aveau pământ cultivat. Zece[55] familii nu aveau pământ cultivat, şi cu siguranță că nici necultivat. Terenul stăpânit de acestea se limita la locul pe care se situa casa. Acestea erau familii foarte sărace (2) – cea a moşneanului Nedea fiul lui Stoica (nr. 30) şi cea a clăcaşului Stan,

[54] La care, se adaugă cele 399 de prăjini, netrecute în catagrafie, dar pe care, conform Regulamentului organic, clăcaşii le stăpâneau: 19 – familia de fruntaşi, 280 familiile de mijlocaşi şi 100 familiile de pălmaşi, deci, încă 83 319 m², adică 16,66 pogoane, ceea ce urcă numărul pogoanelor cultivate la 787,66. Însă, nici aceasta nu este exactă, deoarece şi suprafața de teren stăpânită de moşneni, conținea pe lângă pogoane, şi un număr de prăjini, dar, întrucât acestea n-au fost trecute în catagrafie, şi nu erau legiferate de Regulament, nu pot fi cunoscute.

[55] Dacă luăm în considerare şi numărul 90 din tabel, unde la rubrica „pogoane lucrate“, situația sa nu a putut fi descifrată. Oricum, nu era vorba de porumb, grâu sau fân.

fiul lui Ioan Ciobanu (nr. 107), care nu aveau nici pământ şi nici animale –, (1) săracă – a clăcaşului Ioniţă, fiul lui Albu (nr. 111), care avea doar 10 oi, (3) familii formate din văduve (nr. 51, 71, 109), care fiind în imposibilitatea de a-şi mai lucra pământul, pe care probabil iniţial îl avuseseră, au fost nevoite, după moartea soţilor, să-l vândă şi, de obicei, se întreţineau torcând cu furca. La acestea se adaugă: (1) familie, care deşi avea animale, soţul fiind epileptic, nu putea să îngrijească de pământ (nr. 22), (1) familie a unuia din cei doi croitori din sat (nr. 29), care, probabil, datorită profesiei nu mai avea timp să se ocupe şi de pământ. Este posibil ca toate aceste familii să fi avut la un moment dat pământ, pe care însă l-au înstrăinat din diverse motive: incapacitate de a-l putea lucra, l-au dat ca zestre etc.

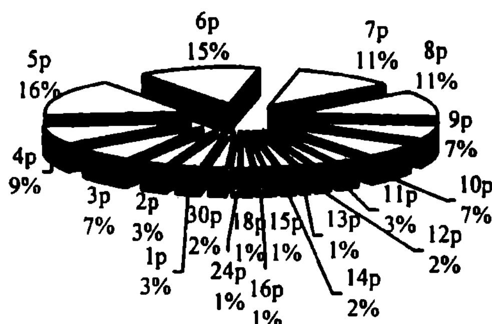

Fig. 2. Repartizarea terenului arabil.

Se observă preponderenţa culturii de fân şi de porumb, în defavoarea celei de grâu. Situaţia poate fi extrapolată la nivelul întregii ţări, întrucât fânul se cultiva pe suprafeţe întinse pentru hrana animalelor, iar mămăliga, avea să constituie pentru mai bine de o sută de ani principalul aliment al ţăranilor, producerea pâinii implicând costuri mai mari, şi de aceea acest aliment se consuma în cantităţi mult mai reduse.

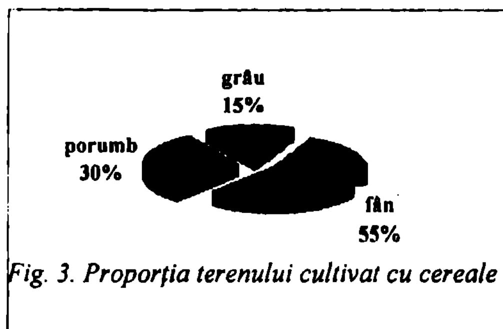

Fig. 3. Proporţia terenului cultivat cu cereale

Animalele erau crescute în număr relativ mare, punându-se accentul pe bovine, ovine şi caprine, pentru laptele şi brânza pe care le ofereau. Caii se găseau în satul Bârla într-un număr mic, raportat la populaţie (doar în 19 familii), şi se creşteau numai în familiile cele mai înstărite. În total erau 66, din care 33, fiind proprietatea a trei familii. Boii erau în număr de 225, şi aproape fiecare

familie avea câte doi, pe care îi folosea la munca câmpului. Numărul boilor aflaţi în proprietatea unei familii varia de la 1 la 6, dar erau şi familii care nu aveau deloc.

Vacile erau în număr de 255, găsindu-se câte una, la mai toate familiile. Existau familii care aveau 10, 12 şi chiar 15 vaci. Oile ocupau locul întâi între animalele crescute în sat, cifrându-se la 994 capete. Caprele numărau 245 de capete. Porcii sau râmătorii, erau crescuţi în general, câte unul de familie, dar se întâlnesc şi câte 10-20, fiind în tot satul 315. Bivoli erau 2, măgari 2, iar catâri nu existau.

Stupi aveau doar şase familii, şi aceştia erau în număr de 23. Prunii ocupau locul principal între pomii fructiferi, fiind în număr de 4790, duzi erau doar 42, din care un singur locuitor avea 25[56], iar la rubrica pomet (probabil meri şi peri), s-au catagrafiat în tot satul numai 3. În sat nu exista decât un singur răzor de vie, aflat în posesia unei familii de moşneni înstăriţi.

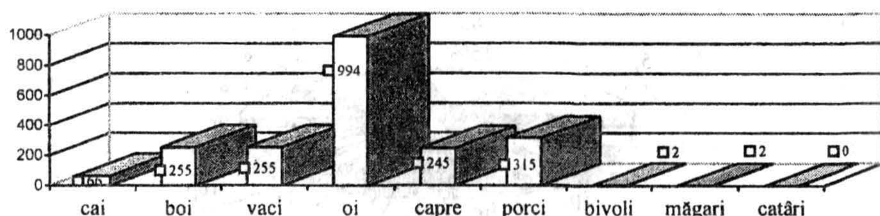

Fig. 4. Ponderea numerică a animalelor domestice

Pentru o percepţie mai clară a imaginii satului Bârla la 1838, cât şi pentru a da posibilitatea locuitorilor de astăzi ai satului care doresc să-şi cunoască trecutul, transcriem în continuare catagrafia, punând totodată la îndemâna cercetătorilor un izvor documentar, util pentru anumite aspecte ce privesc istoria demografiei şi statisticii din România, în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

BÂRLA VILLAGE REFLECTED IN THE WALLACHIA'S CATAGRAPHY FROM 1838 YEAR

Abstract

It is presented the status of the village of Bârla in 1838, when it belonged to the county of Teleorman.

The villages presented here, is an important historical source that allows us to know the social, ethnic and economical situation.

Bârla's situation could be generalized for the field area of the north-Danubian principality.

[56] Administraţia rusă se interesa de duzi pentru creşterea viermilor de mătase.

„Satul Bârla

Nr. crt.	Numele	Neamul	Căsătoria	Vârsta	Birnic	Claca	Meşteşugul	Nr. pogoane lucrate	Beteşugul	Cai	Boi	Vaci	Oi	Capre	Râmători	Bivoli	Măgari	Catâri	Stupi	Pruni	Duzi	Vie	Pomet
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
1	Ioan sin Matei, Rada soţia sa, Băiat: Stancu, Fată: Samfira	rumân	însurat	30 20 4 1	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	2	2	10	1	6	-	-	-	-	15	-	-	-
2	Ioan sin Diaconu Ştefan, Ioana soţia sa, Fată: Rada	rumân	însurat	25 20 2	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 2 fân	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Floarea, soţia lui Radu, Băieţi: Florea, Marin, Dumitru	rumâncă	văduvă	38 10 8 4	-	moşneancă	plugară	2 porumb 4 fân	-	-	2	-	10	-	1	-	-	-	-	15	-	-	-
4	Ioana sin lui Iordache, Băieţi: Ioan, Radu	rumâncă	văduvă	70 22 18	-	clăcaşă	plugară	2 porumb 4 fân	-	-	2		20	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Ivan sin Mihai Durlă, Dobra soţia sa, Băieţi: Ioan, Ioan, Voico, Fete: Maria, Stana	rumân	însurat	32 26 8 4 2 6 4	birnic	moşnean	plugar	4 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	2	10	6	6	1	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Antonie sin Chiriţă, Maria soţia sa, Băiat: Pană, Maria lui Chiriţă	rumân rumâncă	însurat văduvă	25 20 2 65	birnic	clăcaş	plugar	2 porumb 1 grâu 4 fân	-	-	2	3	10	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
7	Stan sin popa Cârstea, Stanca soţiia sa	rumân	însurat	22 18	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 1 grâu 2 fân	-	-		1	6	-	1	-	-	-	-	20	1	-	-
8	Neaga popii Vladului, Băiat: Radu	rumâncă	văduvă	60 14	-	moşneancă	-	-	-	-	2		3	-	-	-	-	-	-	30	-	-	-
9	Cârstea fiul popei Cârstea, Maria soţiia sa, Băiat: Stan, Fete: Rada, Nasatasia	rumân	însurat	35 26 5 10 8	birnic	moşnean	plugar	4 porumb 1 grâu 4 fân	-	-	2	4	10	-	6	-	-	-	-	40	-	-	-
10	Badea sin Ştefan, Dina soţiia sa, Băiat: Mihai, Fete: Despa, Ionica, Stanca	rumân	însurat	40 22 8 7 2 1	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 5 fân	-	-	-	-	10	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
11	Ioan, fiul lui Dumitru, Ana soţiia sa	rumân	însurat	70 60	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 3 grâu 5 fân	-	-	2	4	10	20	10	-	-	-	-	250	-	-	-
12	Stancu fiul lui Ioan, Lurcandra soţiia sa, Băiat: Ilie	rumân	însurat	25 20 1 lună	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 3 fân	-	-	2	2	10	5	10	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Ilie sin Dumitru Bădescul, Voica soţiia sa, Fată: Ioana	rumân	însurat	65 55 15	-	moşnean	popă	4 porumb 2 grâu 8 fân	-	1	4	7	20	20	15	-	-	-	-	300	-	-	-
14	Voicu fiul lui popa Ilie, Stana soţiia sa, Băiat: Stancu, Fete: Sanda, Tudoriţa, Ilinca	rumân	însurat	30 20 3 8 6 2	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 1 grâu 5 fân	-	-	2	4	12	6	10	-	-	-	-	40	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
15	Marin fiul lui Gligore, Maria soţiia sa, Fată: Ştefana, Maria lui Gligore	rumân rumâncă	însurat văduvă	30 20 1 50	birnic	clăcaş	plugar	2 porumb 1 grâu 1 fân	-	-	2	2	2	-	1	-	-	-	-	15	-	-	-
16	Radu sin Ivan, Rada soţiia sa, Băieţi: Şerban, Dumitru, Fată: Dinca	rumân	însurat	32 25 3 1 5	birnic	clăcaş	plugar	2 porumb 2 grâu 1 fân	-	-	2	2	2	-	1	-	-	-	-	50	-	-	-
17	Stănică fiul lui Cârstea, Ioana soţiia sa	Rumân	însurat	65 50	birnic	moşnean	plugar	1 porumb	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	150	-	-	-
18	Drăgoi fiul lui Mihai Berbecea, Stana soţiia sa, Băiat: Drăgoi, Fată: Ştefana	rumân	însurat	70 50 12 9	birnic	clăcaş	plugar	2 porumb 3 fân	-	-	2	-	5	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
19	Stan sin Marin, Dumitra soţiia sa, Băiat: Dumitru, Fată: Rada, Dobra lui Marin	rumân rumâncă	însurat văduvă	32 20 5 1 70	mazâlnici	moşnean	plugar	2 porumb 2 grâu 5 fân	-	4	4	4	10	2	20	-	-	-	-	200	-	-	-
20	Ştefan sin Marin, Zamfira soţiia sa, Băiat: Nicolae, Fată: Voica	rumân	însurat	40 25 2 3	birnic	moşnean	plugar	4 porumb 2 grâu 7 fân	-	3	4	2	15	-	8	-	-	-	-	200	-	-	-
21	Stoica sin popa Badea, Ioana soţiia sa, băiat Şerban	rumân	însurat	60 30 9	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 2 grâu 4 fân	-	4	2	1	15	8	3	-	-	-	-	100	-	-	-
22	Cârstea fiul lui Marin, Ghena soţiia sa, Băieţi: Dumitru, Ioan, Fată: Stanca			50 30 10 6 4	ertat	moşnean	-	-	epilepsie	-	2	2	4	-	2	-	-	-	-	50	-	-	-
23	Ioan fiul lui Badea, Băieţi: Marin, Radu, Fată: Stanca	rumân	însurat	35 25 9 3 6	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 2 grâu 5 fân	-	-	2	2	8	-	1	-	-	-	-	50	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
24	Costache fiul lui Badea, Ioana soția sa, Fată: Rada	rumân	însurat	26 17 1	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 4 fân	-	-	2	2	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
25	Ion sin Badea, Zamfira soția sa	rumân	însurat	20 18	birnic	moșnean	cu mâinile	1 porumb	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Safta sin lui Badea, Băiat Tudor	rumâncă	văduvă	70 13	-	moșneancă	toarce cu furca	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
27	Stan fiul lui Dacoru Ștefan, Fete: Stanca, Stana, Ioana, Maria lui Ion	rumân	văduv idem	40 12 7 4 70	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	1	2	8	-	3	-	-	-	-	60	-	-	-
28	Nedelco sin popa Cârstea, Catrina soția sa, Fete: Dobra, Rada	rumân	însurat	50 40 17 15	-	moșnean	popă	4 porumb 6 fân	-	-	4	3	20	-	4	-	-	-	-	80	-	-	-
29	Ioan fiul lui popa Cârstea, Ioana soția sa, Băiat: Năstase	rumân	însurat	25 20 1	birnic	moșnean	croitor	-	-	1	2	2	3	6	-	3	-	-	-	40	-	-	-
30	Nedea, fiul lui Stoica, Dumitra soția sa	rumân	însurat	20 17	birnic	moșnean	muncitor	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
31	Cârstea sin Gheorghe, Rada soția sa, Fată: Cârstina	rumân	însurat	30 22 3	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 3 grâu 2 fân	-	-	2	1	5	-	1	-	-	-	-	50	-	-	-
32	Stana soția lui Gheorghe, Băiat: Ioan	rumâncă	văduvă	70 17	-	oltcașă	plugar	2 porumb 1 fân	oarbă	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
33	Stan sin lui Radu, Maria soția sa, Băiat: Voicu, Fată: Ioana	rumân	însurat	30 25 2 3	birnic	moşnean	plugar	4 porumb 4 grâu 3 fân	-	-	2	1	10	-	10	-	-	-	-	150	-	-	-
34	Radu sin Stoica, Rada soția sa	rumân	însurat	70 60	ertat	moşnean	plugar	2 porumb 2 fân	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
35	Cârstea sin popa Tudor, Zoița soția sa, Băiat: Ion, Fată: Cârstina	rumân	însurat	32 25 5 7	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 1 grâu 2 fân	-	-	2	2	10	-	4	-	-	-	-	50	-	-	-
36	Vlaicu fiul lui popa Teodor, Stana soția sa, Fată: Ioana, Rada lui popa Teodor	rumân	însurat văduvă	30 17 2 70	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 2 grâu 1 fân	-	-	2	2	4	-	-	-	-	-	-	40	-	-	-
37	Badea sin Mira, Marica soția sa, Băiat: Stanciu, Fată: Ana, Maria soția lui Badea	rumân	însurat văduvă	35 22 7 3 70	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 1 grâu 1 fân	-	1	2	2	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
38	Tudor sin Badea, Păuna soția sa, Fete: Ioana, Maria	rumân	însurat	40 25 6 3	birnic	moşnean	plugar	1 porumb 1 grâu 1 fân	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	20	-	-
39	Mihai sin Stan, Maria soția sa, Băieți: Marin, Dumitru, Fete: Marina, Lixandra	rumân	însurat	40 30 9 4 5 2	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	4	2	10	-	7	-	-	-	-	-	-	-	-
40	Stan fiul lui Stan, Ilinca soția sa, Băiat: Ion, Fată: Maria	rumân	însurat	28 20 4 3	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 2 grâu 2 fân	-	-	4	2	10	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
41	Ion sin Stan, Ioana soţia sa, Băiat: Ion, Fată: Marica	rumân	însurat	50 45 14 9	birnic	moşnea n	plugar	4 porumb 4 grâu 4 fân	-	-	2	2	6	-	5	-	-	-	-	25	-	-	-
42	Chiriţă fiul lui Stan, Despina soţia sa, Fete: Stana, Dumitrana	rumân	însurat	30 22 4 2	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 2 grâu 3 fân	-	-	2	3	5	-	2	-	-	-	-	-	25	-	-
43	Stancu sin Ivan, Maria soţia sa, Mihai sin Albu	rumân rumân	însurat văduv	35 26 70	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 2 grâu 6 fân	-	-	2	3	5	-	10	-	-	-	-	100	-	-	-
44	Dumitru sin Costea, Stanca soţia sa, Băieţi: Cârstea, Radu, Iene, Fată: Ioana	rumân	însurat	65 35 19 13 11 17	birnic	clăcaş	plugar	2 porumb	-	1	2	2	20	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
45	Ioan sin popa Vladu, Vişana soţia sa, Băieţi: Radu, Gheorghe	rumân	însurat	50 38 9 7	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 3 fân	-	-	-	-	10	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
46	Ioan sin Radu, Catrina soţia sa, Băiat: Marin	rumân	însurat	23 19 1	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 1 grâu 3 fân	-	-	2	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
47	Dafina soţia lui Radu, Băiat: Marin, Fete: Dumitrana, Maria	rumâncă	văduvă holtei	65 18 15 10	-	moşneancă	plugară	4 porumb 2 grâu 5 fân	-	1	2	3	10	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-
48	Barbu sin Radu, Maria soţia sa, Băiat: Radu, Fete: Sultana, Floarea	rumân	însurat	40 30 10 5 3	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 2 grâu 3 fân	-	-	2	2	5	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
49	Ion sin Grigore, Dobra soţiia sa, Băiat: Tudor, Fată: Tudora	rumân	însurat	40 30 6 luni 3	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	2	4	10	1	7	-	-	-	-	-	-	-	-
50	Gheorghe sin Tudor, Stanca soţiia sa, Băiat: Gheorghe	rumân	însurat	20 18 6 luni	birnic	clăcaş	plugar	2 porumb 1 fân	-	-	-	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
51	Tudora lui Dragne, Băiat: Drăguşin, Fete: Voica, Dobra	rumâncă	văduvă	60 19 15 14	mazâlnici	clăcaş	cu furca	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
52	Cârstea sin diaconu Baicu, Ioana soţiia sa, Băieţi: Cârstea, Marin, Fată: Cârstina	rumân	însurat	50 40 20 7 2	-	moşnean	popă	4 porumb 4 grâu 10 fân	-	1	6	8	5	-	12	-	-	-	-	250	-	-	-
53	Matei Lungu, Despina soţiia sa, Băieţi: Nedelea, Marin	rumân	însurat	70 60 20 10	birnic	clăcaş	plugar	2 porumb 2 fân	-	-	2	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
54	Badea fiul lui Ion, Stana soţiia sa, Băieţi: Tudor, Barbu, Stancu	rumân	însurat	30 25 4 3 1	birnic	moşnean	plugar	4 porumb 5 fân	-	-	2	2	8	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
55	Tudor sin popa Bade, Stancea soţiia sa, Fete: Voica, Sanda	rumân	însurat	30 25 6 3	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 1 grâu	-	-	2	1	4		1	-	-	-	-	-	-	-	-
56	Radu sin Şerban, Dumitrana soţiia sa, Băieţi: Stan, Voicu, Fete: Voica, Tudora, Stanca, Neaga	rumân	însurat	45 35 12 2 14 10 7 3	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 2 grâu 5 fân	-	-	2	2	10	10	3	-	-	-	-	-	-	-	-
57	Ioan sin Radu, Gherghina soţiia sa	rumân	însurat	23 20	birnic	moşnean	plugar	1 porumb 2 fân	-	-	2	2	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
58	Neagu sin Mihai, Sanda soția sa	rumân	însurat	29 20	birnic	clăcaș	muncitor	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
59	Drăgușin sin Drăgușin, Ana soția sa, Neacșa lui Drăgușin	rumân	însurat văduvă	23 16 56	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 2 grâu 3 fân	-	-	2	2	8	2	1	-	-	-	-	50	-	-	-
60	Badea sin popa Ioan, Stana soția sa, Băiat: Ioan	rumân	însurat	30 20 2	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 1 grâu 5 fân	surpat	2	2	12	2	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
61	Voicu sin deaconu Dumitru, Ianica soția sa, Băiat: Nedelcu, Fete: Maria, Ioana, Rada, Ștefana	rumân	însurat	35 25 5 11 8 6 2	birnic	moșnean	plugar	porumb 4 grâu 2 fân 8	epilepsie	2	4	4	10	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-
62	Costandin, fiul lui Șerban, Băieți: Neagu, Vladu, Stanciu	rumân	văduv	60 20 18 17	birnic	clăcaș	plugar	2 porumb 3 fân	surpat	-	2	2	10	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
63	Tudor sin Badea Stanca soția sa, Băieți: Ion, Voico, Fete: Stanca, Maria, Ana, Ioana	rumân	însurat	40 34 4 2 16 12 10 7	-	moșnean	deacon	4 porumb 1 grâu 10 fân	-	-	4	5	20	10	6	-	-	-	-	30	-	-	-
64	Nicolae sin Șerban, Dumitra soția sa, Băiat: Cârstea	rumân	însurat	30 30 4	birnic	moșnea n	plugar	4 porumb 5 fân	-	-	2	-	-	-	3	-	-	-	-	50	-	-	-
65	Ion sin Stanciu, Stana soția sa, Băieți: Ion, Stanciu, Fată: Lixandra	rumân	însurat	40 30 7 3 2	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 2 grâu 5 fân	surpat	1	4	2	6	-	1	-	-	-	-	50	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
66	Şerban fiul lui Stanciu, Vlada soţiia sa, Băieţi: Dumitru, Marin, Fete Stanca, Stana	rumân	însurat	35 15 6 4 2 1	birnic	moşnean	plugar	3 porumb 2 grâu 3 fân	-	-	2	2	6	-	2	-	-	-	-	50	-	-	-
67	Ilinca lui Marin, Băieţi: Marin, Şerban	rumâncă	văduvă	60 20 7	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 3 fân	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
68	Lazăr fiul lui Pârvu, Zamfira soţiia sa, Fată: Stana	rumân	însurat	84 80 2	ertat	clăcaş	plugar	1 porumb 1 grâu 1 fân	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
69	Ioan fiul lui Lazăr, Maria soţiia sa, Băieţi: Costandin, Radu, Fată: Stana	rumân	însurat	40 30 8 5 2	birnic	clăcaş	cu mâinile	2 porumb 2 fân	-	-	-	1	6	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
70	Ioan fiul lui Mihalcea, Catrina soţiia sa, Băieţi: Gheorghe, Mihai, Fete: Dragna, Maria	rumân	însurat	60 40 9 7 5 3	birnic	clăcaş	cu mâinile	1 prumb 4 fân	-	-	-	-	10	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-
71	Floarea sin Dumitraşcu, Băiat: Radu, Fete: Ioana, Neaga	rumâncă	văduvă	24 2 5 4	-	clăcaş	toarce cu furca	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
72	Florea fiul lui Marin, Ana soţiia sa, Băieţi: Drăguşin, Gheorghe, Fată: Ioana	rumân	însurat	56 40 10 12 5	birnic	clăcaş	plugar	2 porumb 10 fân	-	-	-	-	6	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
73	Maria sin Marin, Stana soţiia sa, Băieţi: Dinu, Florea, Fată: Ilinca	rumân	însurat	40 30 12 7 4	birnic	clăcaş	plugar	2 porumb 1 grâu 2 fân	surpat	-	2	1	5	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
74	Ioan sin Marin Pietreanul, Rada soția sa, Băieți: Marin, Ioan	rumân	însurat	30 25 3 6 luni	birnic	clăcaș	plugar	2 porumb 1 grâu 3 fân	surpat	-	2	4	15	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
75	Radu sin Grejdan, Ioana soția sa, Băieți: Stan, Cosdin, Andrei	rumân	însurat	40 45 12 10 8	birnic	clăcaș	plugar	2 porumb 1 grâu 4 fân	surpat	-	2	4	15	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
76	Petre fiul lui Ilie, Ilinca soția sa, Băiat: Ioan, Fată: Bălașa	rumân	însurat	35 30 5 1	birnic	clăcaș	plugar	4 porumb 4 fân	-	-	2	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
77	Stoica lui Vladu, Băiat: Neagu	rumâncă	văduvă holtei	70 26	birnic	clăcaș	plugar	2 porumb 2 fân	-	-	2	-	10	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
78	Ion fiul lui Marin, Stanca soția sa, Băieți: Cârstea, Ilie	rumân	însurat	28 25 3 6 luni	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 3 fân	-	-	2	1	6	15	1	-	-	-	-	-	-	-	-
79	Ioana lui popa Marin, Fată: Anastasia	rumâncă	văduvă	60 8	-	moșnean	plugar	2 porumb 2 fân	-	-	2	2	4	-	1	-	-	-	-	30	-	-	-
80	Ioan fiul lui Stoian Căldărușă, Stana soția sa, Fată: Neaga	rumân	însurat	25 22 6 luni	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 4 fân	-	-	2	2	8	-	1	-	-	-	2	25	-	-	-
81	Nedelco fiul lui Radu, Dobra soția sa, Băieți: Mihai, Gheorghe, Fată: Ioana	rumân	însurat	40 32 1 2 8	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 3 fân	-	-	2	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
82	Florea sin Bărcan, Marica soția sa, Băiat: Tudor	rumân	însurat	28 25 3	birnic	moșnean	cu mâinile	2 porumb 3 fân	-	1		1	10	2	2	-	-	-	-	20	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
83	Radu fiul lui Bărcan, Marica soţiia sa, Aluşa lui Ion	rumân	însurat	26 22 60	birnic	moşnean	plugar	porumb 4 grâu 1 fân 3	epilepsie	-	2	1	10	-	2	-	-	-	-	15	-	-	-
84	Stan fiul lui Bărcan, Maria soţiia sa, Fată: Stanca	rumân	însurat	24 20 2 luni	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 3 fân	-	-	2	2	20	1	-	-	-	-	-	15	-	-	-
85	Cârstea fiul lui Stan, Ioana soţiia sa, Băiat: Radu Fete: Costandina, Ioana	rumân	însurat	32 29 10 5 1	birnic	clăcaş	plugar	2 porumb 1 grâu 3 fân	-	3	-	4	10	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-
86	Stan a lui Stan, Rada soţiia sa, Fete: Ioana, Lixandra	rumân	însurat	28 20 1 1 lună	birnic	clăcaş	plugar	2 porumb 1 grâu 3 fân	-	3	-	2	10	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
87	Stoica lui Marin, Dobra soţiia sa, Băiat: Stan, Fată: Ioana	rumân	însurat	27 22 1 3	birnic	moşnean	plugar	1 porumb 1 fân	-	-	2	1	4	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-
88	Badea lui Voico, Floarea soţiia sa, Maria lui Voico, Băiat: Stoica	rumân	însurat	25 20 60 15	birnic	moşnean	plugar	4 porumb 1 grâu 5 fân	-	-	2	4	8	-	4	-	-	-	-	50	1	-	-
89	Ioan fiul lui Vladul, Stancea soţiia sa, Fete: Joiţa, Ioana, Ilinca	rumân	însurat	35 22 10 8 4	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 1 grâu 3 fân	-	-	2	2	3	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
90	Dumitraşcu fiul lui Ciucu, Băiat: Radu	rumân	văduv	72 17	ertat	moşnean	cu trupul	?	ciung, şchiop	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
91	Stoica lui Gheorg. Dumitra soţiia sa, Băiat: Voico	rumân	însurat	30 25 2	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 1 grâu 2 fân	-	-	2	-	8	-	1	-	-	-	-	10	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
92	Ion fiul lui Gheorghe, Joița soțiia sa, Băiat: Stancu, Fete: Ana, Ioana	rumân	însurat	40 30 2 luni 4 8	birnic	moșnean	plugar	1 porumb 1 grâu 3 fân	-	-	2	1	5	-	2	-	-	-	-	15	-	-	-
93	Tudor fiul lui Gheorghe, Voica soțiia sa	rumân	însurat	25 20	birnic	moșnean	plugar	3 porumb 1 grâu 3 fân	-	-	2	2	6	-	-	-	-	-	-	10	-	-	-
94	Nedelea lui Gheorghe, Băiat: Cârstea	rumân	văduvă	70 14	-	moșnean	plugară	1 porumb 1 fân	-	-	1	1	-	-	1	-	-	-	-	10	-	-	-
95	Badea fiul lui popa Tudor, Băieți: Tudor, Ion, Fete: Stanca, Ioana	rumân	văduv	54 18 3 16 12	-	moșnean	popă	6 porumb 4 grâu 20 fân	-	10	6	12	50	-	4	-	-	-	4	200	2	-	-
96	Ion fiul lui popa Tudor, Maria soțiia sa, Băieți: Tudor, Radu, Fete: Rada, Ioana	rumân	însurat	60 50 20 15 14 12	-	moșnean	Popă	6 porumb 4 grâu 20 fân	-	8	6	6	60	15	10	-	-	-	-	200	-	-	-
97	Stan fiul lui Stan dulgherul, Stana soțiia sa, Băieți: Cosdin, Ștefan, Fată: Stoiana	rumân	însurat	50 40 18 8 15	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 2 grâu 3 fân	-	2	2	2	20	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-
98	Șerban fiul lui Stanciu, Rada soțiia sa, Băieți: Mihai, Pănă, Ion, Fete: Nasta, Ioana, Maria Cârstea fiul lui Stanciu	rumân	însurat	50 28 7 4 1 13 11 10 96	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 2 grâu 10 fân	olog	6	4	4	50	13	5	-	-	-	3	100	3	1 rând de vie	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
99	Marin fiul lui Voicu, Gherghina soția sa, Băieți: Tudor, Badea, Ion	rumân	însurat	28 22 9 3 1	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 2 fân	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
100	Tudor fiul lui Marin, Safia soția sa, Băiat: Marin	rumân	însurat	30 22 7	birnic	moșnean	plugar	1 porumb 1 grâu 2 fân	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
101	Marin fiul lui Bărcan, Maria soția sa, Fată: Maria, Ștefana lui Iordache, Ioana lui Șerban	rumân	însurat văduvă văduvă	30 18 3 50 85	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 3 fân	-	-	4	1 2 1	20	10	6	-	-	-	10	-	-	-	-
102	Ion fiul lui Iane călugărul, Maria soția sa, Băieți: Dumitru, Badea, Stan, Fete: Ioana, Rada, Dumitra	rumân	însurat	50 45 17 12 9 13 6 2 luni	birnic	clăcaș	plugar	4 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	4	4	19	6	2	2	2	-	-	-	-	-	-
103	Iscru (?) sin Badea, Neacșa soția sa, Băieți: Dumitru, Ion, Fată: Ilinca	rumân	însurat	70 60 20 16 13	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 10 grâu 10 fân	-	-	4	4	6	30	16	-	-	-	-	-	-	-	-
104	Iane fiul lui Iscru (?), Stana soția sa, Fată: Ioana	rumân	însurat	28 20 3	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 3 fân	-	-	2	2	20	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-
105	Radu fiul lui Vișan, Băieți Bratul, Dumitru, Fată: Tinca	rumân	văduv	60 17 15 8	birnic	clăcaș	plugar	1 porumb	-	-	-	-	8	5	4	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
106	Badea sin Badea Bălan, Păuna soţiia sa, Băiat: Stan, Fată: Ioana	rumân	însurat	70 50 19 17	birnic	clăcaş	plugar	2 porumb 1 grâu 4 fân	-	-	2	7	4	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
107	Stan sin Ioan ciobanu, Bica soţiia sa, Fată: Ioana, Băiat: Stan	rumân	însurat	60 35 14 1	birnic	clăcaş	cu mâinile	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
108	Nicolae fiul lui Radu Gură Largă, Ioana soţiia sa	rumân	văduv	32 25	-	clăcaş	plugar	2 porumb 1 grâu 4 fân	luat din ele	-	2	-	10	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
109	Maria soţiia lui popa Ivan, Fată: Stanca	rumâncă	văduvă	50 12	-	moşnean			făr de o mână	-	-	1	8	-	-	-	-	-	-	50	-	-	-
110	Radu fiul lui Marin Drăcilă, Despina soţiia sa, Băiat: Marin, Fată: Maria	rumân	însurat	40 30 10 4	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 1 grâu 2 fân	-	-	2	-	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-
111	Ioniţă fiul lui Albu, Mara soţiia sa, Băiat: Stan de suflet, Fată: Maria	rumân	însurat	30 20 11 8	birnic	clăcaş	cu mâinile	-	-	-	-	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
112	Marin fiul lui Ion, Anica soţiia sa, Fată: Maria	rumân	însurat	25 30 2	birnic	moşnean	plugar	2 porumb 1 grâu 5 fân	-	-	2	3	15	-	4	-	-	-	-	50	4	-	-
113	Sava sin Tudor, Stana soţiia sa, Ana slujnică	grec rumâncă rumâncă	însurat	70 50 50	ertat	moşnean	croitor	2 porumb 4 fân	-	1	2	1	10	-	4	-	-	-	-	50	2	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
114	Șerban fiul lui Barbu, Rada soția sa, Fete: Maria, Badea, Stanca, Badea	rumân	însurat	80 64 14 12 8 7	ertat	clăcaș	plugar	1 porumb 1 grâu 1 fân	surpat	-	2	-	4	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
115	Berce, Ioana soția sa	rumân	însurat	40 30	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 3 fân	-	15	9	15	8	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-
116	Cârstea brat Bercea, Ana soția sa, Băieți: Cârstea, Ștefan, Fată: Tudora	rumân	însurat	38 28 11 8 3	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 2 fân	-	-	2	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
117	Ilie brat Bercea, Maria soția sa	rumân	însurat	25 20	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 5 fân	-	-	2	3	25	15	1	-	-	-	-	-	-	-	-
118	Ion fiul lui Drăghici, Dragna soția sa, Băiat: Marin, Fată: Stanca	țigan	însurat	30 25 3 1	birnic	-	ferar	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-

99 perechi[1], 125 băieți[2], 115 fete[3], 66[4], 225[5], 255[6], 994[7], 245[8], 315[9], 2, 2, 23, 4790[10], 42[11], 1, 3".

---

[1] În catagrafie, f. 46, sunt trecute 100.
[2] *Ibidem*, 120.
[3] *Ibidem*, 117.
[4] *Ibidem*, 47.
[5] *Ibidem*, 218.
[6] *Ibidem*, 223.
[7] *Ibidem*, 1006.
[8] *Ibidem*, 236.
[9] *Ibidem*, 321.
[10] *Ibidem*, 3425.
[11] *Ibidem*, 83

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

CÂTEVA DOCUMENTE INEDITE PRIVIND ACTIVITATEA SPITALULUI JUDEŢEAN DIN PITEŞTI ÎN ANUL 1852

CONSTANTIN ŞERBAN*

Elaborarea acestui studiu privind începuturile asistenţei spitaliceşti în oraşul Piteşti a pornit de la parcurgerea cu atenţie a unui paragraf din cunoscuta monografie despre „Istoria municipiului Piteşti" publicată în urmă cu un deceniu şi jumătate[1], cu titlul „Evoluţia culturii în epoca modernă", redactat de Silvestru Voinescu[2], în care se afirmă textual că „În perioada 1833-1838 se organizează primul spital în Piteşti cu o capacitate de 30 de paturi"[3], autorul făcând referire la lucrarea lui Al. Gălăşescu cu titlul „Eforia spitalelor civile din Bucureşti"[4], dar şi la un document din arhivele de stat Piteşti[5]. Drept urmare consultând lucrarea lui Al. Gălăşescu am constatat, că la trimiterea respectivă se menţiona faptul că la 18 noiembrie 1832, Eforia spitalelor civile cu sediul la Bucureşti, înaintase generalului Pavel Kiseleff, pe atunci preşedintele plenipotenţiar al divanurilor Moldovei şi Ţării Româneşti[6], un proiect de regulament asupra spitalelor din Ţara Românească în care se menţiona intenţia construirii la Piteşti a unui spital pe cheltuiala unui anume Boldescu din Piteşti, care în 1837 trebuia să fie gata astfel ca în 1838, să poată fi pus la dispoziţia oricui ar dori să se interneze, această instituţie dispunând de 30 de paturi[7]. Din textul lucrării lui Al. Gălăşescu, rezultă că nici în 1841 spitalul din Piteşti încă nu funcţiona[8]. Mai mult, pe baza unui document inedit, mai reiese că nici în 1843 nu funcţiona acest spital la Piteşti[9]. În acest document, foarte important pentru istoria oraşului Piteşti, care de fapt este o dare de seamă despre starea oraşului la acea dată (cuprinzând date demografice şi de organizare administrativă etc.) se menţionează la capitolul „Trebuinţele oraşului Piteşti", printre altele că „pentru înfiinţarea unui spital obştesc de 15 paturi, pentru un doctor al spitalului să se deschiză o subscripţie publică în judeţul Argeşului", cu alte cuvinte pentru înfiinţarea unui spital la Piteşti având 15 paturi şi pentru plata unui doctor al

---

* Bucureşti.

[1] Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Istoria municipiului Piteşti*, Bucureşti, 1988, p. 3.
[2] *Ibidem*, p. 185-210.
[3] *Ibidem*, p. 208 şi nota 374.
[4] Al. Gălăşescu, *Eforia spitalelor civile din Bucureşti*, Bucureşti, 1899, p. 345.
[5] Arhivele Naţionale ale României, Filiala Piteşti fond Primăria oraşului Piteşti, dosar 40/1833.
[6] I. C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupaţia rusească şi Regulamentul organic*, Bucureşti, 1934, p. 50; *Istoria românilor*, vol. VII, tom, I, Bucureşti, 2003, p. 79.
[7] Al. Gălăşescu, *op. cit.*, p. 321, 347.
[8] *Ibidem*, p. 347.
[9] Arhivele Naţionale ale României, Direcţia centrală Bucureşti, Documente istorice, MV-17.

spitalului, urma să se organizeze o subscripţie publică în judeţul Argeş desigur pentru obţinerea de fonduri băneşti în acest scop. Dar nu numai atât. În contextul documentului, oricare cititor află că atunci oraşul avea 800 de familii, locuind în 14 mahalale, că mai poseda: o şcoală normală naţională, precum şi patru şcoli particulare, una din ele de limba greacă, o temniţă, un sediu de pompieri, o piaţă publică în mijlocul oraşului, o fabrică de „tabac de rând", că toate uliţele mari erau aşternute cu piatră, că numai o uliţă era luminată în timpul nopţii, că primăria avea 20 de paznici de noapte, că preţul pâinii era atunci de 9 parale, al jimblei de 13 parale, iar al cărnii de 20 parale iar al lumânărilor de 10 parale, probabil ocaua, că magistratul cheltuia bani pentru repararea podului peste Argeş, că în 1843 magistratul oraşului avea un venit anual de 23378 lei şi 3 parale etc[10].

Un alt document inedit din 1852 precizează că în acel an s-au înfiinţat spitalele prin judeţele Ţării româneşti pentru cei bântuiţi de boli venerice[11]. Tot din acelaşi an s-a păstrat o „Listă de cheltuielile urmate cu chiria, reparaţiile şi obiectele încredinţate în trebuinţa spitalului din oraşul Piteşti"[12], din care rezultă că aceste cheltuieli se ridicau la suma de 2846 lei, din care se plătiseră 945 lei chiria încăperilor spitalului pe un an, apoi că 150 lei se dăduse pentru achiziţionarea de materiale de construcţie şi reparare a clădirii spitalului (şiţă, grinzi de lemn, laţi, piroane, cărămizi, var, nisip, pământ), pentru plata zidarilor şi a dulgherilor, pentru cumpărare de geamuri, dar şi a 15 paturi de spital, a unor bănci, a scuipătorilor, a 15 pături, 15 saltele, 15 dosuri de perne, 36 cearceafuri, 15 tacâmuri de masă, 15 pahare de tinichea, 3 doniţi, două albii, 4 sfeşnice de tinichea, 15 străchini, aţă şi sfoară pentru cusutul saltelelor, trei căruţe de lemne, hârtie şi făină pentru lipitul ferestrelor, paie pentru umplutul saltelelor şi pusul cearceafurilor, 15 talere, 10 ocale etc.[13].

Un alt document tot atât de interesant este cel tot din 1852 în care sunt cuprinse cheltuielile făcute pentru „îndestularea bolnavilor din spital pe luna iunie acelaşi an, care s-au ridicat la suma de 506 lei şi 26 parale"[14]. Aceste cheltuieli sunt dispuse pe cele 30 de zile ale acestei luni, în fiecare zi precizându-se şi numărul bolnavilor, care variază de la o zi la alta şi anume între 11 şi 14 după cum urmează: 11 în numai o zi (4), 12 în trei zile (1, 3, 15), 13 în 21 zile (2, 5-14, 16-25), şi 14 în cinci zile (26-30). Apoi, că bolnavilor li se dădea zilnic fără excepţie pâine sau jimblă şi zarzavat. Cât priveşte carnea, aceasta s-a livrat în 22 zile cu excepţia zilelor de vineri şi duminică, aceasta fiind înlocuită în acele zile cu mazăre sau linte şi o dată cu prune. În privinţa pastelor făinoase acestea erau de regulă fideaua şi grisul; se mai dădea bolnavilor deseori orez de opt ori pe lună, şi arpacaş de trei ori. Interesant este faptul că printre alimente figurau de nouă ori într-o lună prunele. Iată în continuare cantităţile de alimente livrate bolnavilor pe o zi. De exemplu, la 1 iunie 1852 s-a cheltuit pentru hrana bolnavilor 3 lei şi 27 parale pentru patru ocale şi 200 dramuri de carne, 6 ocale de jimblă, una oca de orez şi zarzavat. Cele 4 ocale şi 200 dramuri de carne sunt echivalate în sistemul metri la 5,719 kg destinată la 12 bolnavi revine de bolnav la circa

---

[10] Idem.

[11] Arhivele Naţionale ale României, Ministerul de Interne, fond Direcţia Generală a Serviciului Sanitar, 41/1852, f. 6 după o copie din 1856.

[12] Idem, 44/1852, f. 2 r.

[13] *Ibidem*.

[14] 1 leu = 40 parale.

476 grame deci aproape 1/2 kg, iar cele 6 ocale de pâine fac 7,626 kg ceea ce revine de bolnav câte 635 g, mai mult de 1/2 kg pe zi[15]. În documentele acestui spital nu sunt menţionate felurile de mâncare servite bolnavilor, dar este de presupus că zilnic ei aveau o supă sau ciorbă şi un fel de mâncare cu carne în zilele de dulce. În ziua de 2 iunie, când în spital au fost 13 bolnavi, cantitatea de carne a sporit la 4 ocale şi 350 dramuri, iar a pâinii la 6 ocale şi 200 dramuri, iar când numărul bolnavilor a fost de 14, cantitatea de carne a sporit la 5 ocale şi 200 dramuri, iar a pâinii la 7 ocale[16].

Tot în evidenţele lunii iunie 1852 ale spitalului judeţean din Piteşti au fost consemnate şi cheltuieli de altă natură după cum urmează - 9 ocale lumânări de seu în valoare de 27 lei şi 9 parale, 3 ocale şi 200 săpun pentru spălatul rufelor în valoare de 8 lei şi 10 parale; răşină pentru afumatul odăilor spitalului în valoare de 2 lei; aţă şi ace pentru cusut în valoare de 1 leu şi 20 parale; în fine doctoriile trebuincioase bolnavilor cu scăzământ de 25 la 100 în valoare de 187 lei şi 7 parale[17].

O listă de cheltuieli similară a fost alcătuită în luna noiembrie acelaşi an, 1852, în care sunt incluse aceleaşi alimente ca şi în cea din luna iunie, doar cu unele mici diferenţe. Astfel, se arată că numărul bolnavilor în spital a fost mai mic în această lună, variind între 8 şi 11 după cum urmează: 8 în zilele de 3-8, şi 23-25; de 9 în zilele de 22, 28-30; de 10 în zilele de 1-2, 9-14, 19-21 şi de 11 în zilele de 15-18[18]. Din aceste motive şi cantităţile de alimente au variat în concordanţă cu numărul bolnavilor deşi ele sun aceleaşi întâlnite în evidenţa din luna iunie acelaşi an. Totuşi în această lună s-a livrat pentru bolnavi o cantitate de carne mai multă, adică în loc de 22 de zile de carne sunt 24 de zile de carne chiar şi pentru zilele de duminică şi chiar odată în ziua de vineri. Probabil din acest motiv şi suma totală de cheltuieli din noiembrie este mai mare de 742 lei şi 30 parale faţă de 506 şi 26 parale cât s-a cheltuit în luna iunie.

De asemenea, pentru ziua de 30 noiembrie în loc de alimente au fost incluse alte materiale pentru bolnavi şi anume 4 ocale şi 200 dramuri de săpun în valoare de 11 lei şi 20 parale, 7 ocale de lumânări în valoare de 24 lei şi 20 parale, aţă pentru cusut în valoare de 1 leu şi răşină pentru afumat odăile spitalului în valoare de 1 leu, iar în partea finală a acestor cheltuieli au fost incluse cele pentru doctoriile bolnavilor cu scăzământ de 25 la 100 în valoare de 223 lei şi 4 parale. Apoi, urmează lefurile angajaţilor spitalului şi anume: pentru un felcer în valoare de 200 lei pe lună şi a unui rândaş şi al unei rândăşoaice fiecare câte 40 lei pe lună[19].

Vom încheia prezenta expunere cu analiza unui bilanţ financiar al spitalului din Piteşti care are titlul următor: „Bilanţ pentru sumele de bani ce s-au primit de această Comisie şi cei care s-au plătit printrânsa în trebuinţele tinerii acestui spital de la deschiderea ei socotit de la 15 aprilie până la sfârşitul lui dechemvrie 1852 precum la vale se arată“[20]. Din lectura bilanţului rezultă mai întâi că veniturile spitalului se ridicau la suma de 10220 lei şi 10 parale, iar a cheltuielilor la suma de lei 10187 şi 10 parale.

[15] Una oca = 1,271 kg, un dram = 1,179 g, apud N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoşii*, Bucureşti, 1971, p. 278.
[16] Arhivele Naţionale ale României, Ministerul de Interne, fond Direcţia Generală a Serviciului Sanitar, 44/1952, f. 5 r-v, 16 r-v.
[17] *Ibidem*, f. 1 r.
[18] *Ibidem*, f. 2 r, 82 v.
[19] *Ibidem*.
[20] *Ibidem*, f. 85, v-r.

Veniturile proveneau de la: Comitetul Carantinelor 3600 lei; Comitetul Magistratului oraşului Curtea de Argeş 421 lei şi 30 parale; Comitetul Magistratului oraşului Piteşti 1698 lei şi 20 parale şi de la Comitetul judeţului Argeş 4500 lei.

În privinţa cheltuielilor, acestea s-au efectuat în felul următor de către conducerea spitalului astfel: plata chiriei încăperilor şi meremetul făcut la aceste case pe un an în valoare de 1295 lei şi 18 parale; pentru obiectele cu care a fost dotat spitalul la care se adaugă primenelele, halaturile, scufele, ciorapii şi papucii în valoare de 1891 lei şi 30 parale; pentru plata condicilor de venit şi cheltuieli a spitalului în valoare de 12 lei; pentru obiecte împreună cu lemnele trebuincioase în valoare de 707 lei şi 35 parale; pentru leafa felcerului de la 15 aprilie şi până la sfârşitul lunii dechemvrie în valoare de 1700 lei; pentru leafa rândaşului de la 15 aprilie şi până la sfârşitul lunii dechemvrie în valoare de 340 lei; pentru leafa spălătoresii şi bucătăresii de la 15 aprilie până la sfârşitul lui dechemvrie în valoare de 340 lei; pentru cumpărarea unor lipitori trebuincioase la bolnavi în valoare de 44 lei; pentru hrana bolnavilor intraţi în spital după listele trimise de Cinstitul Comitet adică de la 1 mai şi până la 1852 pentru optzeci şi doi bolnavi în care intra şi lumânările, săpunul şi alte mărunte obiecte arătate anume la fiecare sfârşit de listă la sfârşitul îndestulării în valoare de 2229 lei şi 33 parale; pentru plata doctoriilor slobozite pe seama bolnavilor în vremea arătată mai sus în valoare de 1626 lei şi 9 parale, totalul cheltuielilor de 10187 lei parale 10. Acest bilanţ este întărit prin semnătura unor notabilităţi ale oraşului şi anume Preşedintele Comisiei judeţului, Toma Brătianu, Preşedintele Sfatului I. I. Berendei şi doctorul judeţului D. Capitanovici.

Credem că nu este de prisos să facem cunoscut încă două documente privind „Ştatul plăţii lefurilor slujbaşilor Spitalului veneric din acest judeţ (Argeş) de la 15 aprilie, adică de când s-au înfiinţat spitalul, până la 1 iulie 1852“[21]. Acest ştat de plată este alcătuit din trei coloane: în prima sunt trecuţi banii în lei, în a doua banii în parale, iar a treia cuprinde numele acestor slujbaşi plătiţi pe 15 zile din luna aprilie 1852, după cum urmează:

Lei	**Parale**	**Pe 15 zile din aprilie**
100	-	Dl. Pavel Nicolaul, felcerul Spitalului
20	-	Lui Barbul rândaşul
20	-	Marii spălătoresii
		Pe luna Mai
200	-	Dl. Pavel Nicolaul, felcerul
40	-	Lui Barbul rândaşul
40	-	Marii spălătoresii
		Pe luna iunie
200	-	Dl. Pavel Nicolaul, felcerul
40	-	Lui Barbul rândaşul
40	-	Marii spălătoresii
700	-	Adică lei şapte sute

Acest ştat de plată este semnat de preşedintele Comisiei cârmuirii judeţului şi de Preşedintele Sfatului primul fiind D. Teodoru, iar al doilea indescifrabil. Cel care a consemnat situaţia fiind secretarul Ştefan Vlădianu. Al doilea document inedit ca şi

[21] *Ibidem*, f. 1 r.

primul fiind o listă de obiectele încredințate spitalului din Pitești din acest județ Argeș pe seama bolnavilor la data de 19 iulie 1852. Acest document cuprinde următoarele obiecte: opt cămăși care au costat 60 lei; patru perechi de papuci la preț de 17 lei în total, un topor de tăiat lemne prețuit la 6 lei și 30 parale, o frânghie de întins rufele în valoare de 3 lei și 15 parale și o vadră de baie pentru fiecare în valoare de 2 lei și 20 parale. În total toate aceste obiecte au costat 89 de lei și 25 parale. Tabelul este adeverit prin semnătură de: Președintele Comisiei Cârmuirii județului Argeș (s. s.) Toma Brătianul, Președintele Sfatului, Mihail Berendei (s. s.) și Doctorul județului D. Căpitanovici (s. s.), și scris de secretarul St. Vlădeanul.

În încheiere ne permitem să atragem atenția asupra primului din cele două documente mai înainte prezentate și anume cel care reprezintă ștatul de plata lefurilor slujbașilor spitalului din orașul Pitești înființat la 15 aprilie 1852. Deci aceasta este data înființării acestui spital județean[22]. De asemenea, aceste ultime două documente cuprind numele felcerilor din spital precum și pe acela a doctorului județului Argeș și anume D. Căpitanovici.

[22] *Ibidem* f. 8 r. De reținut că în 1852 a funcționat și spitalul din orașul Câmpulung Muscel, iar cel din orașul Curtea de Argeș abia din 1868; vezi: Constantin Șerban, *Spitalul din Curtea de Argeș în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în vol. *Trecut și viitor în medicină. Studii și note*, București, 1981, p. 357-363; Idem, *Câteva documente inedite privind spitalul și prima farmacie din Câmpulung Muscel*, în „Revista de istorie a Muscelului, Studii și comunicări", VI, București, 2003, p. 83-95.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XII**, 2003

ATRIBUȚIILE PROTOPOPILOR ÎN BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ, LISTA CRONOLOGICĂ A PROTOPOPILOR DE PITEȘTI ÎN ULTIMII 170 DE ANI ȘI CÂTEVA FIGURI REPREZENTATIVE DE PROTOPOPI

OCTAVIAN C. DEJAN*

Orice acțiune și orice activitate colectivă nedirijate sfârșesc în confuzie și dezordine și pretutindeni, unde oamenii trebuie să acționeze împreună, este nevoie de un șef. Fără conducători nu este posibilă nici o acțiune militară și nici viață socială. Un rol însemnat în viața bisericească au avut-o protopopii, care erau oamenii de încredere ai ierarhului locului, pe care-l informau de ce se petrece în eparhie și-l ajutau în administrație[1]. Protopopii erau numiți de mitropoliți și episcopii eparhiilor respective[2]. Așezământul lui Vasile Lupu privind neamestecul autorităților civile în judecarea slujitorilor Bisericii în Moldova a fost întărit de Grigore Ghica, 1658, și de Ștefăniță Lupu, 1659, și a existat atât în Țara Românească, cât și în Transilvania.

În *Descrierea Moldovei*, Dimitrie Cantemir scria că „pentru greșeli mai mici fiecare se pedepsea de către mai marele său: diaconul de preot, preotul de protopop, ieromonahul și călugărul de către stareț, sau arhimandrid, iar stareții, arhimandriții și arhiereii de către domn".

Atribuțiile protopopilor erau spirituale și administrative. Dreptul lor de supraveghere în județele subordonate lor se întindea la toate lucrurile la care se referă drepturile episcopului în eparhia sa. Aceste atribuții se refereau la serviciul de învățător, săvârșirea lucrărilor sfinte, cum ar fi de exemplu sfințire de biserici și la puterea judecătorească.

Între datoriile de învățător se evidențiază următoarele: păstrarea credinței ortodoxe; supravegherea preoților să predice în duminici și sărbători în spiritul credinței ortodoxe; preoții să aibă preocupări intelectuale și să se cultive; la orice vizită în parohii să învețe clerul și poporul.

Datoriile care se referă la administrația lucrurilor sfinte sunt: bisericile să aibă vasele și cărțile de cult prescrise pentru serviciul divin; bisericile să fie curate; să se păstreze în bună stare sfintele daruri; serviciul religios să fie efectuat regulat; să controleze dacă preoții se mărturisesc măcar odată pe an.

---

* București.

[1] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune B. O. R., București, 1981, vol. 2, p. 252.

[2] Idem, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului R. P. R.*, Editura Științifică, 1963, p. 366.

Puterea jurisdicţională a protopopilor constă în[3]: executarea ordinelor autorităţilor competente ale statului; parohiile să fie bine administrate: preoţii, diaconii şi cântăreţii să aibă o conduită corectă, o comportare la nivelul exigenţelor cultului şi să fie disciplinaţi; să poarte uniforma prescrisă; să se preocupe pentru ocuparea posturilor vacante din parohii; să viziteze cel puţin, o dată pe an, parohiile; să verifice ţinerea corectă a scriptelor parohiilor; să informeze episcopul despre evenimentele deosebite; să întocmească dări de seamă trimestriale şi anuale.

În sensul autorităţii inerente conceptului de conducere, cea mai bună conducere pe care protopopul o poate exercita este aceea pe care cei conduşi o simt cel mai puţin. Protopopul lucrează într-un mediu elevat, în care se cultivă şi se propagă toate aspectele superioare ale vieţii. El nu are de ascuns nimic Cheile biroului său trebuie să fie la îndemâna colaboratorilor săi, cu care se consultă permanent. Uşa biroului său, ca şi a inimii sale, trebuie să fie mereu deschise, nu numai la figurat dar şi la propriu, pentru ca oricine păşeşte în incinta instituţiei să aibă sentimentul că se află în propria casă, fiind întâmpinat de zâmbetul de încredere şi încurajare al protopopului şi al colaboratorilor săi. Unitatea dintre preoţi se menţine prin protopopi şi trebuie ca toţi să asculte de dânşii, protopopii având sarcina de a-i călăuzi şi a pedepsi pe preoţii ce greşesc. La rândul lor protopopii sunt pedepsiţi de ierarhi.

Biserica Ortodoxă Română a avut şi are şi în prezent un rol religios-moral, şi anume de a sădi în sufletele credincioşilor credinţa în Dumnezeu şi dragostea faţă de aproapele, îndemnându-i să fie întru toate următori ai învăţăturilor Mântuitorului. În acest sens responsabilitatea protopopilor este mare.

Până în prezent nu s-a publicat o listă cronologică a preoţilor care au îndeplinit funcţia administrativă de protopop de Piteşti. Drept aceea în cele ce urmează publicăm o listă cronologică, rod al ostenelilor, de ani de zile, ale Pr. Constantin Dejan, iar din aceasta am selecţionat câteva figuri reprezentative, care fac cinste Piteştiului. Am urmărit ca lista să fie cât mai completă şi în unele cazuri am indicat în bibliografie sursa de informare. În multe cazuri existând lacune, ne dăm seama că în lucrare s-au strecurat şi date eronate. În scopul eliminării lor, rugăm pe toţi care deţin date în plus, sau mai sigure, faţă de cele pe care le-am arătat să le semnaleze şi să facă corecturile respective.

Lista cronologică a protopopilor de Piteşti

1834 - Ghiţă, fiul protopopului Ioan din Piteşti[4]
1849-1851 - Gheorghe Coculescu[5]
1856 - Constantin Brădeanu
1861-1864 -Iconom Nicolae Constantinescu
1864 - Nicolae Căprescu
1868 - Nicolae Mihăescu
1869 - Sachelar Mihalache Minescu
1869-1870 - T Boierescu

[3] D. G. Boroianu, *Dreptul bisericesc*, Tipografia Dacia, P. Iliescu şi P. Grossu, Iaşi, 1899, vol. 2, p. 87-91.
[4] Data 11.11.1834, sfinţirea bisericii din satul Bascovelul (Dumbrăveşti); inventarul din 1834 al, bisericii Maica Precista.
[5] Pisania bisericii Valea Cocu, comuna Cocu-Popeşti.

1871-1875 - Ion Păunescu
1876-1877 - Radu Budesscu
1877-1881 - Ion Căprescu
1882-1883 - Ion Petculescu
1883 - Sachelar N. Mateescu
1884-1885 - Ion Petculescu
1885-1887 - Sachelar N. Mateescu
1887-1894 - Nae T. Boierescu
1894-1896 - Radu Budescu
1896-1899 - N. T. Boierescu
1899-1900 - Dimitrie Lascăr
1900-1901 - N. T. Boierescu
1901-1905 - Dimitrie Lascăr
1905-1908 - Platon (Petre) Ciosu
1909-1921 - Ion Panţurescu
1921-1922 - I. T. Nicolescu
1922-1927 - Petre Vintilescu
1927-1929 - I. T. Nicolescu
1929-1931 - Marinache Popescu
1931-1932 - Ion Postelnicescu
1932-1939 - Marinache Popescu
1939-1940 - Ion Postelnicescu
1940-1946 - Marinache Popescu
1946-1948 - Ştefan Udrescu
1948-1949 - Constantin Dejan
1949-1953 - Marin Branişte
1954-1985 - Constantin Dejan
1993-2000 - Aurel Dedu
2000 - ...... - Iuliu Chiriţă

Protopopul Nae Boierescu. Este mai cunoscut datorită faptului că a fost bunicul pictorului Dan Băjenaru. Din amintirile acestuia ştim că Nae Boierescu avea casa pe Str. Lascăr Catargiu, pe locul unde până nu demult s-a aflat fabrica de butoaie din Piteşti. Curtea şi grădina erau pline de flori, meri, peri, pruni şi mai ales viţă-de-vie. Era mare amator de muzică, reprezentaţii teatrale, operetă şi operă. Casa protopopului se învecina cu fosta sală de „Teatru şi spectacole ocazionale Uclar", devenită mai târziu Lehrer (1896) din Str. Crinului, nr. 28. Fiica lui, Filofteia, s-a căsătorit cu Ion Băjenaru, unul din marii tenori ai epocii sale, deşi între ei era o diferenţă de vârstă destul de mare. Nepotul îşi amintea că „de multe ori, până să înceapă reprezentaţiile la teatru Lehrer, artiştii treceau gardul despărţitor dintre sală şi casa preotului N. Boierescu, intrând în salonul încăpător şi primitor al acestuia. Aici, preoteasa, ajutată de fiica Filofteia, aranjau de zor o masă încărcată cu tot felul de bunătăţi: ţuică de Piteşti, vin vechi de Izvorani şi preparate culinare făcute după reţete numai de ele ştiute". Casa aceasta a fost gazda permanentă a mai tuturor trupelor artistice, care îşi înscriau în programul lor turnee, sau concerte şi la Piteşti. Atât tenorul I. Băjenaru, preotul N. Boierescu, dar şi fratele tenorului, diaconul T. Băjenaru, în orele

lor libere îşi petreceau timpul cântând împreună. Diaconul T. Băjenaru slujea la biserica Mavrodolu din Piteşti şi era cunoscut ca profesor de muzică la Liceul „I. C. Brătianu", din Piteşti. Într-o scrisoare a Comitetului şcolii, din 12 februarie 1898, i se mulţumeşte părintelui T. Bajenaru pentru faptul că predă gratuit muzica la şcoală şi solicită acestuia să predea elevilor şcoalei „musică occidentală"[6]. Diaconul Teodor Băjenaru organizase la biserica Mavrodolu un cor de o înaltă ţinută.

Protopopul Nae Boierescu, nu numai că era un om de o aleasă cultură şi iubitor de frumos, dar în timpul liber ştia să se bucure de viaţă cu membrii familiei, cântând, recitind poezii şi veselindu-se.

Protopopul Dimitrie Lascăr. S-a născut la 12 martie 1859 în comuna Grumezoaia, judeţul Fălciu, azi com. Dimitrie Cantemir, jud. Vaslui. A absolvit seminarul de patru clase în 1879 la Huşi şi la data, de 24 februarie 1881 s-a căsătorit, în acest an fiind hirotonisit diacon pe seama bisericii cu hramul Sf. Nicolae din Grumezoaia, în prima zi a Sfintelor Paşte, de către episcopul Calinic Dima. Ca diacon a fost transferat la Mănăstirea Adam din jud. Tutova, unde a funcţionat până în 1891, an în care, împreună cu soţia au plecat la Iaşi şi a studiat cursul superior la Seminarul Veniamin Costachi, funcţionând ca diacon la Biserica Sf. Lazăr din Iaşi. La data de 24 aprilie 1892 rămâne văduv. În anul 1893 a absolvit cursul superior din Iaşi şi a plecat la Bucureşti la Facultatea de Teologie.

Înainte de absolvirea facultăţii, în 1896, este hirotonit preot de episcopul Gherasim Timuş al Argeşului, fiind transferat, din anul 1894, diacon la Curtea de Argeş, evenimentul fiind tot într-o zi de Paşte.

La data de 1 mai 1896 Dimitrie Lascăr a fost numit protopop de Piteşti, un an mai târziu primeşte rangul de iconom, iar în 1898 şi de stavrofor[7]. În data de 11 iunie 1898, fiind protopop susţine teza de licenţă cu subiectul „Viaţa şi activitatea Arhiereului Neofit Scriban". Cu o întrerupere de circa un an a funcţionat ca protopop până în 1904, având reşedinţa la Schitul Trivale Piteşti. Iniţial în Piteşti a funcţionat la Biserica Sf. Mina - Greci. Ca protopop la fiecare trei luni organiza conferinţe preoţeşti şi a înfiinţat: la 1 iulie 1897 societatea preoţească „Frăţia"; în 1897 Şcoala de cântăreţi bisericeşti, care în vara anului 1900 a dat prima promoţie de absolvenţi - Dimitrie Lascăr fiind directorul şcolii; internat pentru elevi; aprilie 1899 fabrică de lumânări de ceară în Piteşti.

După plecarea din Piteşti Părintele Dimitrie Lascăr îşi amintea: „societatea piteşteană ca şi din întregul judeţ mi-a acordat deosebită simpatie, consideraţiune şi stimă, pentru care şi eu până azi şi pe totdeauna păstrez cea mai frumoasă şi plăcută amintire, iar în lucrările mele am avut încurajarea şi concursul majorităţii, dacă nu chiar a unităţii clerului, cu excepţia câtorva pătimaşi. Şi în conducerea societăţii „Frăţia", cu ale ei instituţii un ajutor efectiv l-am avut din partea preoţilor Radu Budescu şi I. Becescu din Piteşti, cărora le păstrez stima şi recunoştinţa cuvenită[8]. A fost decorat în 1899 cu ordinul Coroana României. A plecat din Piteşti în 1905 la Huşi prin

[6] În posesia autorului - Adresa nr. 39/12.02.1898.
[7] Dimitrie Lascăr, *Calendar bisericesc pe 1900*, Tipografia Gh. Popescu, Piteşti, 1899.
[8] Idem, *Studiul asupra răului din B. O. R. şi leacul de vindecare*, Tipografia Constantin S. Leţcaie, Huşi, 1911, p. 79.

pensionare: „pricina a fost că, în afară de bronşita căpătată în timpul serviciului eram şi prea obosit şi plictisit din cauza abuzului de muncă şi atacul celor răi şi lacomi, care umblă numai după celii pământeşti“[9]. „Am dorit să scap de cuibul infect al unor feţe bisericeşti, care, dacă nu au putut învinge prin felurite piedici, calomnii şi intrigi în toate părţile, au recurs la înscenări şi comploturi criminale, ca să mă piardă. De aceste înscenări s-au servit mai în urmă şi alţii, care aveau interes şi se sileau a mă înjosi cu ori ce chip, ca să fiu la fel, cu ei, spunându-mi pe faţă cum ei să fie răi şi numai eu bun“[10]. Nepotul său, colonelul Mitică Ionescu din Iaşi, ne-a scris că unchiul său, părintele Dimitrie Lascăr, s-a călugărit în anul 1914, la îndemnul episcopului Nicodim al Huşilor şi a fost numit stareţ al schitului Rafailă - Vaslui, de pe lângă Mănăstirea Dobrovăţ - Iaşi, pe Domeniile Coroanei. A reparat şi a restaurat acest lăcaş de cult şi în timpul războiului mondial a decedat fiind înmormântat lângă biserica schitului Rafailă. Ca călugăr a primit numele de Damian şi a primit rangul de protosinghel şi apoi de arhimandrit, pe cruce fiind însemnate datele: „Arhim. Damian Lascar mort 5. X. 1917“. Dintre criticile formulate de Părintele Dimitrie Lascăr, împotriva unor hotărâri ale Sfântului Sinod, în contradicţie cu canoanele, prezentăm următoarele: „Copiii născuţi morţi, sau care au murit înainte de a fi botezaţi, după canoane, în religiunea creştină, încă nu li se învoieşte îngropare religioasă. Cu toate acestea Sf. Sinod a luat hotărârea şi a permis ca şi aceştia să fie înmormântaţi cu preot“[11]; „Sunt greşiţi membrii Sf. Sinod care au dat enciclica sinodală din 16 mai 1907 prin care învoiesc creştinilor a mânca carne în posturile rânduite de biserică. În loc de bine, au adus mai mult rău, căci au demoralizat pe bunii creştini, prin uşurinţa cu care ei schimbă vechile legiuiri ale Bisericii şi fără un temei binecuvântat[12]; „I. P. S. Mitropolit Primat Atanasie a dat credincioşilor pastorala la Paşti în martie 1909, publicată şi în revista B. O. R. Prin aceasta se îngăduie şi se îndeamnă creştinii la munca câmpului şi a 3-a zi de Paşti şi duminicile în caz de nevoie. Această dispoziţie este opusă învăţăturii creştine a bisericii noastre care ne recomandă şi impune sărbătorile pentru încetarea lucrului“[13].

Protopop Platon (Petre) Ciosu. S-a născut în anul 1863 în comuna Podurile, jud. Bacău. A făcut seminarul din Roman, unde a fost coleg cu C. Nazarie, viitor profesor de morală de la Facultatea Teologică din Bucureşti, sub îndrumarea învăţatului episcop de Roman Melchisedec. Apoi a fost pedagog la seminarul din Roman. Şi-a continuat studiile la Seminarul Veniamin Costachi din Iaşi, apoi la Facultatea de Teologie din Bucureşti, în timpul studiilor funcţionând ca corector la Tipografia Cărţilor Bisericeşti din Bucureşti. În 1900 a obţinut licenţa cu teza „Studiul istoric şi exegetic al epistolei către Evrei“ la Bucureşti. În 1901 s-a căsătorit şi a fost hirotonisit preot de episcopul Gherasim Timus, pe seama Catedralei Episcopale Curtea de Argeş. Din 1903 până în 1908 a funcţionat ca preot la Biserica Sf. Ioan din Piteşti şi ca protopop de Piteşti. În 1908 este numit preşedinte al Consistoriului spiritual şi delegat ca reprezentant al clerului din judeţul Argeş, membru în Consistoriul superior

---

[9] *Ibidem* p. 78.
[10] *Ibidem* p. 79.
[11] *Ibidem* p. 73.
[12] *Ibidem* p. 75.
[13] *Ibidem* p. 76.

bisericesc. Concomitent îndeplineşte şi demnitatea de preşedinte al Societăţii „Frăţia", însărcinare de care se achită cu cinste şi prestigiu. Singura sa fiică, Lucia, se căsătoreşte cu ofiţerul de cavalerie Platon Chirnoagă, ajuns general. Rămâne văduv şi revine la postul de preot de catedrală episcopală la Curtea de Argeş de unde, la 4 iulie 1918, Sf Sinod al B. O. R. întrunit la Iaşi, din pricina războiului, la propunerea unui fost coleg de seminar din Roman, Simeon Mehedinţi, profesor şi academician, atunci ministru al cultelor, şi la propunerea mitropolitului Pimen al Moldovei, îl cheamă la treapta de arhiereu vicar al Arhiepiscopiei Bucureştilor. Ipopsifierea i s-a făcut la 29 septembrie 1918 la Mănăstirea Căldăruşani, unde a fost călugărit de episcopul Teofil al Argeşului şi arhiereii Valerian Râmniceanu şi Meletie Constănţeanu, fiind hirotonit arhiereu cu titlul de Ploieşteanu a doua zi, 30 septembrie 1918, de mitropolitul Konon Arămescu-Donici, episcopul Teofil al Argeşului şi episcopul Meletie Constănţeanul. Încetează din viaţă la 28. 11. 1934 şi este înmormântat la Mănăstirea Cernica.

Protopop Ion Panţurescu. Născut în comuna Tutana - Argeş la 20 ianuarie 1879, era unul dintre cei şapte copii ai preotului. Când era în vârstă de 12 ani, în clasa I-a a seminarului din Curtea de Argeş, a rămas orfan de ambii părinţi. A atras atenţia episcopului Calist Ialomiţeanu, care l-a luat sub ocrotirea sa. Când seminarul din Curtea de Argeş se desfiinţează, trece la Seminarul Central ca bursier. Se înscrie la Facultatea de Teologie din Bucureşti, pe care o urmează ca funcţionar al cancelariei Episcopiei Argeşului, după ce tot binefăcătorul său, episcopul Calist, îi asigură posibilitatea de a se întreţine în acest chip.

În 1904 îşi dă licenţa în Teologie. În 1905 se căsătoreşte. La data de 21 noiembrie acelaşi an este hirotonit preot pe seama Catedralei Episcopiei Argeş, de unde, la 1 februarie 1906, este transferat la biserica Buna Vestire - Greci din Piteşti, unde funcţionează ca paroh până în anul 1949 când se pensionează. Fire modestă, harnică, i se încredinţează răspunderi administrative bisericeşti pe plan local: a fost patru ani director al Şcolii de Cântăreţi Bisericeşti (1907-1912) şi vreme de peste 12 ani protopop. A fost preşedintele Societăţii „Frăţia" a clerului şi membru al Consistoriului eparhial. Toată viaţa şi-a dus-o fără zgomot şi vorbe multe, în cinste şi muncă, fapt remarcat şi de înalţii prelaţi care l-au decorat cu „Răsplata muncii pentru biserică" - clasa I-a.

Avea un chip plăcut de preot şi o voce caldă. A fost un bun cunoscător al tipicului bisericesc şi al cântării psaltice, un bun cancelarist şi gospodar. I s-a acordat rangul de iconom - stavrofor.

Vorbirea lui era dreasă cu sare, că nu uita niciodată că este preot. Era sfătos. Fire comunicativă a fost respectat şi iubit. Deşi plăpând, cu sănătatea de constituţie şubredă, a murit la vârsta de 87 ani. A dus o viaţă cumpătată, liniştită, totuşi activă până în pragul morţii.

A avut doi copii: Nelu şi Lucica. Către sfârşitul vieţii nu a fost cruţat de nenorociri: a pierdut pe ginere, apoi nora, soţia şi fiul. A încetat din viaţă la 5 iulie 1966 şi nu a lipsit după pensionare, nici o singură duminică sau sărbătoare de la biserică, unde a slujit 61 ani de preoţie.

Protopop Ioan T. Nicolescu. Născut în comuna Săpata de Sus - Argeş, în anul 1888, a fost hirotonit preot pe seama bisericii Mărăcineni - Muscel. Transferat

preot la biserica Sf. Ilie şi apoi la Mavrodolu din Piteşti. A fost director al şcolii de cântăreţi bisericeşti în perioada 1923-1925, profesor de limba română şi Istoria Bisericii Române şi protopop în perioada 1921-1922 şi 1927-1929. În vârstă de 45 ani moare la data de 19 ianuarie 1934.

Protopop Petre Vintilescu. A văzut lumina zilei la 25 septembrie 1887 în comuna Căteasca, Argeş, într-o familie de preoţi. Şcoala primară a început-o la Ciulniţa-Leordeni Argeş şi a terminat-o în Piteşti. După absolvire a urmat un an Seminarul preoţesc din Curtea de Argeş, după care a fost transferat la seminarul Central din Bucureşti, pe care l-a absolvit în 1907, a urmat în continuare Facultatea de Teologie din Bucureşti şi şi-a luat licenţa în 1911. Tânărul licenţiat s-a căsătorit şi a fost hirotonit preot pe seama unei parohii învecinată comunei natale, din satul Răteşti. Remarcat de episcopul Calist Ialomiţeanu al eparhiei Argeşului, a fost transferat la parohia Maica Precista din Coastă în Piteşti în 1914, iar în 1917 a fost transferat la Sf. Ioan din Piteşti.

În perioada 1922-1927 a fost Protopop de Piteşti. În perioada 1924-1926 a urmat şi cursurile de doctorat ale Facultăţii de Teologie din Bucureşti, examenul susţinându-l la 30 iunie 1926 cu teza *Cultul şi ereziile*. Pe bază de concurs a fost numit profesor agregat la catedra de Liturgică şi Pastorală de la Facultatea de Teologie din Bucureşti, în 1931 devenind profesor titular.

La Piteşti protopopul Petre Vintilescu a fost redactor al revistelor bisericeşti „Adevărul bisericesc" şi „Păstorul ortodox", preşedinte al Consistoriului Eparhial şi consilier cultural la Episcopia Argeşului. În perioada 1927-1940 a fost preot la biserica Sfinţii Voievozi din Bucureşti şi o perioadă ceva mai mare de un an şi jumătate preot slujitor la capela română din Paris, între 01. 01. 1932 - 01. 08. 1933. A fost prodecan al Facultăţii de Teologie Bucureşti şi o perioadă scurtă şi al Institutului Teologic din Bucureşti în faza de început. În iunie 1935 a fost membru al delegaţiei B. O. R. la dialogul cu Biserica Anglicană, de la Bucureşti, iar în 1948 a făcut parte din delegaţia B. O. R. condusă de patriarhul Justinian Marina la Consfătuirea interortodoxă de la Moscova cu privire la problema calendarului şi a datei sărbătoririi Paştelui. La data de 1 martie 1950 a fost pensionat. Între 1954-1966 a avut funcţia de preşedinte al Consistoriului Central Bisericesc. În noaptea de 11 spre 12 iunie 1974 la vârsta de 87 ani s-a stins din viaţă preotul prof. dr. Petre Vintilescu.

Protopopul Marinache Popescu. Este ultimul dintr-o generaţie de protopopi vrednici, care au păstorit între cele două războaie mondiale în Piteşti, înscriind pagini luminoase în viaţa bisericească a acestui oraş. Părintele Marinache Popescu, fost paroh la biserica Sf. Ilie şi protopop de Piteşti vreme de 17 ani, s-a născut în satul Vulpeşti, azi în comuna Ioneşti, judeţul Argeş, la data de 25 ianuarie 1892. A rămas mai întâi orfan de mamă şi curând după aceea şi de tată, încă de la vârsta de 15 ani, trebuind, să-şi croiască singur drum în viaţă, alături de ceilalţi fraţi mai mari deveniţi: cel mare învăţător, iar al doilea preot.

Înzestrat cu o inteligenţă sclipitoare şi voce plăcută, reuşeşte printre cei dintâi candidaţi la examenul de admitere la seminarul Central din Bucureşti, pe care îl absolveşte, şi în anul 1918 devine licenţiat al Facultăţii de Teologie din Bucureşti, fiind rând pe rând cântăreţ pe la diferite biserici din capitală. Pe parcursul studiilor

universitare, şi-a unit viaţa prin căsătorie cu aceea ce i-a fost devotată soţie, până la sfârşitul vieţii, Ilinca Barbu, fiica unor ţărani harnici. A primit harul preoţiei în iunie 1919, pe seama parohiei Băiculeşti - Argeş, de unde, după doi ani, este transferat la parohia Teleşti - Argeş. Calităţile intelectuale, de bun slujitor şi gospodar impunându-l atenţiunii factorilor în drept, în august 1925 a fost promovat la Parohia Sf. Ilie din Piteşti, al cărui paroh rămâne până în 1963, când şi-a cerut pensionarea. Cu mici întreruperi, începând din anul 1929 şi până în 1946 îndeplineşte şi funcţia de protopop de Piteşti, făcându-se apreciat în chip ales atât pentru cunoscuta sa competenţă şi promptitudine în îndeplinirea sarcinilor administrative, cât şi prin tactul neîntrecut şi spiritul în care reuşea să soluţioneze cele mai gingaşe probleme disciplinare şi procedurale. La loc de frunte se înscrie, între alesele merite agonisite în timpul activităţii sale, refacerea bisericii Sf. Ilie între 1927-1934 şi apoi reconstruirea acesteia în urma bombardamentului din anul 1944, lucrare realizată până în anul 1957, când i-a fost hărăzită bucuria resfinţirii bisericii de către Episcopul Iosif Gafton al Râmnicului şi Argeşului. Pentru activitatea desfăşurată a fost răsplătit cu Medalia Răsplata muncii pentru biserică, clasa I, iar pentru serviciile aduse patriei în Primul Război Mondial a primit Crucea Comemorativă cu baretă. A trecut la cele veşnice în ziua de 29 mai 1981, în vârstă de 89 ani.

Protopop Constantin C. Dejan. S-a născut la 15 aprilie 1916 în satul Slănic-Domneşti, judeţul Argeş, fiind nepot din partea mamei al preotului Chirca din localitate, la rândul său fiu şi nepot de preoţi, atestaţi documentar din anul 1735. Din partea tatălui, decedat pe front când avea un an, era urmaşul unor români emigranţi din Ardeal, din localitatea Dejani de lângă Ucea-Făgăraş, după răscoala din 1784 din Transilvania a lui Nicula Ursu, zis Horia. Şcoala primară a făcut-o între anii 1922-1926 în Câmpulung-Muscel şi în continuare în această localitate a terminat, în anul 1934, seminarul teologic, la Seminarul orfanilor de război. A urmat facultatea de teologie, în perioada 1934-1938, în Bucureşti la Institutul Teologic, şi în paralel la Universitatea Bucureşti -filozofia - respectiv Sociologie, etică şi politică, cursurile Prof. Dimitrie Gusti. În anul 1940 s-a căsătorit. La data de 01. 08. 1941 a fost hirotonit preot pe seama parohiei Bârseştii de Sus (Vlădeşti)-Arges, la data de 01.09. 1942 a fost transferat la parohia Găvana Piteşti, unde a funcţionat ca paroh până la 01. 06. 1962, dată la care a fost transferat la Biserica Sfânta Treime Piteşti. La această parohie a funcţionat până la 01. 11. 1967 dată la care a fost transferat la biserica Sf. Vineri din Piteşti, unde a activat până la pensionare în anul 1990. A fost numit protopop în anul 1948 şi apoi între 1954-1985, deci 32 ani.

A îmbrăţişat teologia din dragoste pentru adâncile şi întinsele ei rosturi spirituale şi sociale, năzuind întotdeauna să facă din parohia ce i-a fost încredinţată şi ulterior din protopopiatul pe care l-a condus o singură familie, având aceleaşi aspiraţii de împreună propăşire şi sporire duhovnicească. Ca protopop s-a străduit în permanenţă să implementeze în conştiinţa slujitorilor altarelor, cu vrere şi fără vrere, cultul muncii, ca fiecare preot să-şi îndeplinească din convingere îndatoririle profesionale, sociale, patriotice şi cetăţeneşti, fără a aştepta recompensări pentru osteneala lor. Ca preot de parohie s-a călăuzit nestatornic pe principiul iubirii tuturor enoriaşilor, dedicându-se cu osebire grijii bolnavilor, bătrânilor şi celor lipsiţi, iar copiii au fost în centrul afecţiunii

sale. Permanent fierbinte s-a străduit să fie un devotat preot şi cetăţean în chipul cel mai conştiincios realizându-şi deplin îndatoririle faţă de colectivitate şi familie.

Ca protopop a ajutat repararea bisericilor avariate în urma cutremurului din anul 1977, din care monumente istorice sunt: Buna Vestire - Piteşti, Meculeşti, Găvana II şi Sf. Treime, tot din Piteşti, Bucşeneşti, Budeasa, Călineşti, Ciumeşti, Cotmeana, Goleşti, Piscani, Purcăreni, Râjleţu-Govora, Râncăciov, Valea Mare, Vieroşii şi Lacul Negru Vrăneşti, dar şi următoarele biserici grav avariate: Albota, Băbana, Ceauşeşti, Cerbu, Ciomăgeştii de Sus, Cătane, Cireşu, Ciupa, Colibaşi, Conteşti, Cuca, Dealul Bisericii-Cocu, Dealul Bisericii Râjleţu, Dealul Bradului, Dealul Mare - Richiţele Dinculeşti, Poiana Lacului, Drăghiceşti, Drăguţeşti, Dumbrăveşti, Furduieşti, Geamăna, Glâmboc, Gorganu de Jos, Gorganu de Sus, Grajduri, Greci, Hinţeşti, Izvorani, Izvoru, Păduroiu, Poiana Lacului, Prislop, Richiţele, Rotuleşti, Sămara, Săpata, Slătioarele, Smeura, Spireşti-Neguleşti, Stănislăveşti, Teii Vale, Teodoreşti, Târgu Dealului, Ţiţeşti, Cocu, Valea Nandrii, Valea Satului-Poiana Lacului, Sf. Vineri - Piteşti.

A sprijinit construirea a cinci biserici noi în localităţile: Voroveni - comuna Davideşti, Râjleţu -Vieroşi în comuna Uda, Colibaşi -cimitir, Ciupa-Lagăru şi Cimitir Cotmeana.

A fost decorat, personal de regele Carol II, - cu Meritul Cultural clasa a II-a şi pentru activitate obştească a primit ordinul Steaua R. P. R., clasa a V-a, şi alte cinci medalii, iar pe linie bisericească: medalia Crucea Patriarhală şi rangul iconom stavrofor.

Protopopul Constantin C. Dejan este preotul care a deţinut această funcţie administrativă cea mai lungă perioadă: 31 ani neîntrerupţi, din ultimii 170 ani din viaţa protopopiatului Piteşti.

A murit la vârsta de 80 ani, la data de 1 ianuarie 1996 în Piteşti.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XII**, 2003

DIN ISTORIA REGIMENTULUI 4 DOROBANŢI (ARGEŞ)

MIHAELA ORJANU*
ALIN SPÂNU**

Participarea regimentelor argeşene şi muscelene, între care şi Regimentul 4 Dorobanţi, la marile campanii militare din anii 1877-1878, 1916-1918, 1944-1945 înscrie ca momente de referinţă pentru contribuţia adusă de populaţia acestor meleaguri la lupta pentru independenţă şi unitate naţională. Regimentul 4 Dorobanţi a funcţionat de a lungul existenţei sale de aproape 70 de ani în garnizoana Piteşti. Înfiinţarea acestei unităţi este strâns legată de situaţia politică existentă în Balcani în perioada 1875-1877 generată de lupta popoarelor vecine pentru scuturarea jugului otoman.

Situată în imediata vecinătate a desfăşurării acestei lupte şi nutrind speranţa dobândirii independenţei absolute, România nu putea rămâne indiferentă în faţa acestor evenimente şi măsura imediată care se impunea era aceea de a-şi întării forţa armată.

Perioada anilor 1876-1877, până la intrarea în război, este marcată de adânci prefaceri în armata română creându-se noi unităţi militare şi reorganizându-se cele existente. Ca măsură imediată, dată fiind situaţia încordată şi prevăzând iminenţa izbucnirii unui război româno-turc, România menţinea sub arme, rezervişti concentraţi pentru manevrele regale din 1876[1]. Tot pentru întărirea armatei la 26.11.1876 prin I. D. 2195, se hotăra crearea a opt noi regimente[2] de dorobanţi pe lângă celelalte opt existente[3].

Printre regimentele nou înfiinţate, a căror funcţionare începea la 01.01.1877, se număra şi regimentul menţionat. Înfiinţat în anul 1877 regimentul a fost organizat pe două batalioane a câte patru companii, ca teritoriu de recrutare a efectivelor fiindu-i afectate judeţele Argeş şi Muscel. Numele era de Regimentul 4 Dorobanţi, cu reşedinţa la Piteşti iar cele două batalioane cu numele de Argeş şi Muscel, cel din urmă având reşedinţa la Câmpulung[4].

La rândul lor companiile erau organizate tot pe principiul teritorialităţii, în sensul că fiecărei companii îi revenea teritoriul unei plase, reşedinţa companiei fiind în

* Centrul de Cercetare şi Păstrare a Arhivelor Militare Istorice „General Radu Rosetti" Piteşti.
** Centrul de Studii Euro-Atlantice, Bucureşti.

[1] R. Boldescu, *Războiul ruso-româno-turc, 1877-1878*, Sibiu, 1926, p. 5
[2] *Ibidem*, p. 16.ă
[3] „Monitorul Oastei", nr. 35 / 09.12.1876, p. 811-812.
[4] Arhivele Militare Române, fond Regimentul 4 Dorobanţi (în continuare A. M. R., f. R. 4. D.), dosar 37, f. 215.

localitatea de reşedinţă a plasei respective.

Fiecare batalion era compus din patru companii după cum urmează: Batalionul Argeş[5] – compania 1-a Loviştea cu reşedinţa la Şuici se compunea din plasa Loviştea, compania a 2-a Curtea de Argeş cu reşedinţa la Curtea de Argeş se compunea din plăşile Argeş şi Topolog; compania a 3-a Piteşti, cu reşedinţa la Piteşti se compunea din plăşile Piteşti, Olt şi oraşul Piteşti; compania a 4-a Cotmeana, cu reşedinţa la Costeşti se compunea din plăşile Gălăşeşti şi Cotmeana; Batalionul Muscel[6] – compania a 5-a Câmpulung, cu reşedinţa la Câmpulung se compunea din plaiul Nucşoara şi oraşul Câmpulung; compania a 6-a Giuvala, cu reşedinţa la podul Dâmboviţa se compunea din plaiul Dâmboviţei; compania a 7-a Râurile, cu reşedinţa la Miceşti se compunea din plasa Râurile; compania a 8-a Argeşel, cu reşedinţa la Bârseşti şi se compunea din plăşile Argeşel şi Podgoria.

Această organizare restrângea întinderea teritorială a unui regiment de dorobanţi de la patru la numai două judeţe. Întrucât subunităţile din compunerea regimentelor noi înfiinţate proveneau din regimentele înfiinţate în 1872, ordinul circular[7] nr. 2175/28.12.1876 venea cu precizarea că mai întâi va avea loc transformarea vechilor unităţi şi abia apoi crearea celor noi.

Cele două batalioane care au stat la baza creării Regimentului 4 Dorobanţi au provenit de la regimentele de dorobanţi Râmnicu Vâlcea (batalionul Argeş) şi de la regimentul de dorobanţi Prahova (batalionul Muscel)[8].

Încă din primul an de existenţă, regimentul a primit „botezul“ focului, participând cu glorie la războiul pentru independenţa deplină a ţării noastre, ostaşii săi dovedind pe câmpul de luptă dragoste neţărmurită faţă de glia strămoşească, curaj, voinţa de a învinge şi un înalt spirit de sacrificiu.

Unitate nou înfiinţată, regimentul a primit drapelul la 17 iulie 1877, pe când se afla dislocat în localitatea Poiana-Calafat, în vederea participării la război[9]. De relevat este faptul că drapelul i-a fost înmânat comandantului regimentului, chiar de către domnitorul ţării. Culorile drapelului erau alb, albastru, roşu şi au fost stabilite prin I. D. 1098/09.05.1877 care modifica I. D. nr. 1467/21.08.1872[10].

În lunile iulie şi august 1877, regimentul, cu un efectiv de 24 de ofiţeri şi 1050 trupă s-a deplasat în zona Calafat unde a executat lucrări de reorganizare a terenului şi a asigurat apărarea unui sector al Dunării, lung de 20 km cuprins între localităţile Cetate şi Ciuperceni[11].

Necesităţi de ordin operativ au impus divizarea regimentului, astfel că batalionul „Muscel“, comandat de maiorul Dimitrie Ciurăscu a fost încadrat în brigada colonelului Slăniceanu, care primise misiuni operative la sud de Dunăre[12]. Trecând Dunărea cu batalionul său în ziua de 17 octombrie 1877, maiorul Ciurăscu a solicitat şi

[5] *Ibidem*, f. 216.
[6] *Ibidem*, f. 230.
[7] A. M. R., f. R. 4 D., dosar 11, f. 34.
[8] *Ibidem*, f. 36.
[9] *Ibidem*, f. 40.
[10] „Monitorul Oastei“, nr. 17 / 28.01.1877, p. 505-507.
[11] ***, *România în războiul 1916-1918*, vol. 1, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1924, p. 24-25.
[12] A. M. R. f, R. 4 D., dosar 17, f. 123.

a obţinut de la colonelul Slăniceanu permisiunea ca batalionul să fie trecut în linia întâi de luptă.

Batalionul întărit cu o companie din Regimentul 6 Dorobanţi, a participat la asaltul asupra Rahovei, organizându-şi dispozitivul de atac pe trei linii de trăgători şi păstrând două companii în rezervă. Astfel, dispuşi în teren ostaşii înaintau cu un „avânt fără seamăn", în strigăte de „ura"[13]. Cu tot focul viu al inamicului, batalionul înainta până la creasta dealului, turcii retrăgându-se în cea de a doua redută, din ale cărei parapete crenelate se revărsau snopi de gloanţe asupra românilor.

În aceste momente grele, maiorul Ciurăscu aflându-se în fruntea batalionului, cu faţa spre inamic şi-a îmbărbătat ostaşii, strigând „Înainte!". Dar drumul său către reduta duşmanului a fost curmat de un glonte, făcând din bravul ofiţer un erou de legendă. Locul său, la comanda batalionului a fost luat, pe rând, de locotenentul Pavel Bordeianu şi de maiorul Ene din Regimentul 6 Dorobanţi, care cad şi ei, primul mort, iar al doilea rănit[14]. Spre seara zilei, batalionul a fost schimbat de pe poziţie. În acest atac, batalionul a avut ca pierderi, 2 ofiţeri, 41 ostaşi morţi[15].

După o perioadă de refacere de 25 de zile, batalionul a participat la luptele din zona Vidinului, după care, din luna februarie 1878 a fost dislocat în localitatea Maglavit-Dolj. În luna mai 1878, regimentul a revenit la Piteşti, şi a încheiat o campanie glorioasă în care ostaşii săi s-au comportat mai presus de orice laudă.

Anii de după războiul de independenţă, până la războiul pentru unitatea naţională, au constituit pentru factorii de decizie ai armatei, timp de intense căutări, de continue acumulări de ordin calitativ în direcţia perfecţionării organismului militar românesc. În acest sens se înscrie şi reorganizarea Regimentului 4 Dorobanţi, în anul 1880, când îşi restrânge teritoriul de recrutare numai la nivelul judeţului Argeş, pentru judeţul Muscel[16] creându-se un nou regiment care a primit nr. 30. Astfel, Batalionul „Argeş" a format Regimentul 4 Dorobanţi „Argeş", iar Batalionul „Muscel", Regimentul 30 Dorobanţi „Muscel"[17].

În anii următori, ca şi alte unităţi ale armatei, regimentul argeşean a cunoscut mai multe modificări organizatorice şi de efective care au vizat, în principal, creşterea forţei combative, modernizarea şi diversificarea armamentului, îmbunătăţirea sistemului de mobilizare şi a celui de aprovizionare, cerinţe absolut necesare în condiţiile în care poporul român, armata sa, urmăreau realizarea visului de veacuri, unitatea naţională[18].

O pagină importantă în istoria acestui regiment o constituie participarea sa eroică la războiul pentru unitatea naţională. La decretarea mobilizării armatei, la 15 august 1916, regimentul organizat pe trei batalioane de infanterie a câte patru companii, o companie de mitralieră şi o baterie de artilerie de 53 mm, s-a deplasat prin pasul Bran spre Transilvania, unde a susţinut, în luna septembrie lupte crâncene pentru eliberarea acestei străvechi provincii româneşti de sub dominaţia maghiaro-habsburgică.

Evocăm, cu acest prilej, asprele încleştări cu duşmanul în unele localităţi

[13] Idem, dosar 8, f. 73.
[14] Idem, dosar 47, f. 254.
[15] Idem, dosar 111, f. 217.
[16] A. M. R., Biblioteca documentară, registrul istoric al Brigăzii a 5-a Infanterie 1898-1916, p. 536-537.
[17] Idem, dosar 14, f. 120.
[18] Idem, dosar 11, f. 220-221.

printre care Bethlen şi Calbor, Ciuncu Mare, Mohu şi Sfântu Petru, în timpul cărora ostaşii regimentului au acţionat într-un deosebit spirit ofensiv, cu curaj şi hotărâre, respingând inamicul şi provocându-i serioase pierderi în oameni şi materiale. În acest fel a acţionat regimentul în ziua de 19 septembrie 1916, când a primit ordinul să elibereze localitatea Mohu.

Duşmanul a ocupat poziţii pe înălţimile (cota 645) din apropierea satului şi a întâmpinat liniile de trăgători argeşeni care înaintau spre poziţii cu un intens bombardament de artilerie de toate calibrele „ce acopereau cu o negură densă de fum şi pământ tot platoul dinaintea lor“[19]. Ostaşii argeşeni continuau înaintarea ajungând la tranşeele inamicului şi prin luptă la baionetă, străpungând frontul l-au respins pe duşman şi l-au urmărit prin pădurea de la nord de sat. Inamicul s-a retras în dezordine, pierzând 100 de oameni căzuţi prizonieri, între care 4 ofiţeri, precum şi mulţi morţi şi răniţi[20]. Dar şi pierderile regimentului au fost mari; un ofiţer rănit, 34 morţi din rândul soldaţilor, 179 răniţi şi 85 de dispăruţi[21].

În conjunctura militară cunoscută, începând din ultimele zile ale lunii septembrie, regimentul a început retragerea spre Carpaţi. Subunităţile sale constituite în două detaşamente denumite „Brotocea“ şi „Predeluş“ au participat la luptele crâncene pentru apărarea trecătorilor, apoi s-au retras spre Breaza, Ulmeni, Buzău, Râmnicu Sărat şi au ajuns la 23 decembrie la Măgura Odobeşti[22].

A doua zi, subunităţile regimentului au participat în zona Schitul Tarniţa la lupte sângeroase prin atacuri la baionetă, cu un inamic superior din punct de vedere numeric şi al dotării. În lupta pentru cucerirea cotei 100, căpitanul Bălan Cristea, comandantul de batalion, a condus personal atacul subunităţii sale, fiind prezent în mijlocul ostaşilor şi îmbărbătându-i în luptă. A fost însă rănit de un glonte şi luat prizonier. În luptele din aceea zi regimentul a pierdut un număr de 154 de oameni[23]. Aceeaşi unitate a participat la operaţii până în ziua de 8 ianuarie 1917 când a fost dislocat în zona Străoani-Drăguşeni, pentru refacere.

Reorganizat pe trei batalioane şi cu efectivele completate însumând 70 de ofiţeri şi 1662 trupă, regimentul a ocupat, în perioada februarie-iulie 1917 poziţie în faţa satului Mărăşti[24]. În vara acelui an, a dus lupte grele la Mărăşti, Dealul Porcului, Poiana Calului, ostaşii respingând duşmanul, provocându-i mari pierderi (363 prizonieri iar în armament, 1 tun de 105 mm, 4 tunuri de 57 mm, 13 mortiere, 7 aruncătoare de grenade, 14 chesoane de mitralieră şi vagoane întregi de muniţii precum şi alte materiale de război)[25]. La rândul său regimentul a suferit pierderi serioase, un număr de 185 militari morţi, răniţi şi dispăruţi[26].

Pentru faptele de arme drapelul unităţii a fost decorat cu cea mai înaltă distincţie de război, Ordinul „Mihai Viteazul“ clasa a III-a şi cu „Crucea comemorativă

---

[19] *Ibidem*, f. 238.
[20] ***, *op. cit.*, vol. 1, Imprimeria Naţională Bucureşti, 1924, p. 15.
[21] A. M. R., Biblioteca documentară, registrul istoric al Regimentului 4 Infanterie 1898-1918, f. 3.
[22] A. M. R. f. R. 4 D., dosar 11, f. 190.
[23] *Ibidem*, f. 194.
[24] *Ibidem*, f. 138.
[25] *Ibidem*, f. 143.
[26] A. M. R., Biblioteca documentară, registrul istoric al Regimentului 4 Infanterie 1898-1919, f. 16.

a războiului 1916-1919" cu baretele Ardeal, Carpaţi, Mărăşti, Mărăşeşti şi Târgu Ocna[27].

Între anii 1918-1919, regimentul a părăsit garnizoana Piteşti, primind misiuni importante în unele regiuni ale ţării. Astfel, în anul 1918 a fost dislocat în Basarabia fiind cantonat în localităţile Obreja şi Limbeni pentru a apăra sectorul de la Nistru[28]. Din martie 1919 şi până în februarie 1920, regimentul a fost dislocat în garnizoana Bucureşti pentru a efectua paza palatului regal, a unor instituţii şi întreprinderi[29]. În perioada februarie 1920 şi până în septembrie 1921 a revenit în Basarabia, fiind cantonat în localităţile Lipsca, Ungheni şi Chişinău având ca obiectiv paza frontierei pe Nistru[30].

În perioada interbelică, regimentul încadrat cu efective de pace şi organizat pe trei batalioane de infanterie, o companie de mitraliere şi alte specialităţi, a asigurat an de an instruirea efectivelor sale pentru a putea fi gata oricând să apere teritoriul reîntregit.

A PROPOS DE L'HISTOIRE DU 4-EME REGIMENT (ARGES)

Résumé

Parmi les forces roumaines participantes aux guerres à été le 4-ème Régiment (Argeş). Jusqu -à la fin, les succès de cette formation militaire ont a contribues au résultat général positif pour l'histoire de la Roumanie.

Organisée et réorganisée, le mécanisme militaire roumain a réussi combattre les ennemis plus nombreux et moderne utiles. Les morts et les blessent sont été aussi à l'ennemi et au belligérant.

Ce qui conte ç'est la fin qui a appartenu à la population roumaine ce qui a été en défense.

[27] *Ibidem*, f. 34.
[28] A. M. R., f. R. 4 D., d. 11, f. 231.
[29] Idem, dosar 34, f. 85.
[30] *Ibidem*, f. 97.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

ISTORICI ROMÂNI ŞI STRĂINI DESPRE ACTIVITATEA MARINEI MILITARE ROMÂNE ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

NICOLAE PETRESCU*

Activitatea Marinei Române în primul război mondial s-a aflat în preocupările unor analişti militari şi civili implicaţi sau nu direct în operaţiunile de luptă ale acesteia. În timpul ostilităţilor şi mai târziu au apărut diverse studii despre locul, rolul şi contribuţia forţelor navale române în războiul dus de România împotriva Puterilor Centrale. O analiză cu evidente nuanţe critice se găseşte într-un memoriu al Misiunii Militare Franceze cu privire la starea Marinei Române în prima parte a campaniei Războiului de Întregire a Ţării, înaintat regelui Ferdinand la 27 noiembrie 1916. De pe cu totul alte poziţii prezintă contraamiralul N. Negrescu, comandantul Flotei de Operaţiuni activitatea marinei şi în special a M. U. pe care a comandat-o, în primele şase luni de război. Cu uşurinţă se constată, din toate lucrările acestuia, dorinţa de a se dezvinovăţi de răspunderea ce-i revenea pentru unele insuccese ale forţelor navale din subordine şi de a considera nedrepte ridicarea comenzii şi punerea sa în retragere din oficiu în decembrie 1916. Nu cunosc motivele pentru care mai recent unii istorici militari de marină dau girul lor total aprecierilor amiralului îndepărtat de la comandă.

Studiul unor documente existente la Arhivele Militare din Piteşti, care se referă la activitatea Marinei Române în Războiul pentru Întregirea Ţării, analizate în strânsă legătură cu evoluţia fronturilor de pe uscat, pune în evidenţă problemele esenţiale ce ar trebui neapărat luate în seamă dacă se doreşte o analiză cât mai apropiată de realitate. În continuare prezentăm fără pretenţia de a socoti tema epuizată, următoarele aspecte:

1) Marina română a intrat în război cu neajunsuri însemnate în ce priveşte dotarea şi capacitatea de foc a navelor de luptă care au acţionat pe Dunăre. Flota de Operaţiuni a României s-a aflat în inferioritate numerică faţă de Flota austro-ungară. Au fost opuse celor nouă monitoare inamice numai patru monitoare aflate în serviciu de aproape 10 ani şi cu puţine perfecţionări. Ţinuta de luptă a acestora era deficitară. Coşurile şi catargele înalte duceau la descoperirea lor cu mult timp înainte de a ocupa o poziţie favorabilă pentru o confruntare de foc eficientă. S-a luat în calcul în special lupta contra bastimentelor austro-ungare similare neglijându-se tirul indirect, exemplu fiind scoaterea după monitoare a celor patru obuziere care putea trage astfel şi folosirea lor în bateriile de coastă pentru protejarea lucrărilor de apărare fluvială din Capul de Pod Turtucaia etc. Stocul de muniţii pentru artileria monitoarelor (adevărate baterii

* Piteşti.

plutitoare, n. a.) a fost insuficient, numai 4462 de lovituri pentru cele 12 tunuri de 120 mm calibru şi 1137 de lovituri pentru cele patru obuziere. Operaţiunile de luptă au evidenţiat acest neajuns deoarece muniţia pentru tirul direct s-a epuizat rapid în bombardarea ţintelor terestre. Este edificatoare afirmaţia comandantului Escadrei de Dunăre dintr-un raport înaintat M. C. G. Comandorul Nicolae Negru raporta: „succesul operaţiunilor depinde în mare parte de abundenţa nelimitată de muniţiuni ce se varsă, factor care a lipsit Escadrei“[1].

Insuficientă a fost şi dotarea cu material A. S. A. a marinei. La intrarea în război s-a dispus numai de 736 de mine pentru baraje, 700 de mine de curent, 89 de torpile automobile de 380 mm calibru „Whitehead“ şi „Schwarzkoff“, de tuburile schelet pentru lansat torpile din dotarea vedetelor fluviale şi tuburile improvizate din lemn cu care au fost dotate staţiunile de lans-torpile instalate pe malurile Dunării. Minele de curent româneşti sistem „Rădulescu“ şi „Vislovski“ din dotare au avut mari defecte şi au produs numeroase explozii necontrolate soldate cu pierderi de ofiţeri şi trupă.

2) Edificatoare este şi lipsa unei puternice forţe navale de război la Marea Neagră deşi România avea un litoral maritim întins şi porturi importante de apărat. Evenimentele militare de pe teatrul de luptă din Dobrogea au demonstrat necesitatea unei flote militare maritime româneşti care să asigure apărarea intereselor României în Mare. Transferarea acestui atribut al statului forţelor maritime ruse din Marea Neagră s-a dovedit dăunătoare, deşi altă soluţie, în condiţiile date, nu exista. Comandanţii flotei aliate au dovedit mari slăbiciuni în îndeplinirea responsabilităţilor asumate prin înţelegerile militare convenite. Părăsirea portului Constanţa de către Flota rusă, este un exemplu clarificator în acest sens.

În pierdere a fost statul român şi prin cedarea către guvernul rus, prin aprobarea Consiliului de Miniştrii al României, la 30 septembrie 1916, a vaselor de pasageri, „Dacia“, „Împăratul Traian“, „România“, „Regele Carol I“ şi „Principesa Maria“ care au fost utilizate ca staţii de hidroavioane sau ca crucişătoare auxiliare de către Flota rusă din Marea Neagră, nu însă în interesul României.

De reţinut că Marina Militară Română dispunea de numeroase cadre de comandă şi de stat Major, care sigur ar fi condus cu succes acţiunile de luptă şi pe mare, având o pregătire superioară teoretică şi practică, rezultatul unor studii temeinice în academiile şi Şcolile Navale din Brest (Franţa), Livorno (Italia) şi al voiajelor de instrucţie pe mări şi oceane. Printre aceştia s-au aflat viceamiralul C. Bălescu, contraamiralul Sebastian Eustaţiu, contraamiralul N. Negrescu, viceamiralul V Scodrea, viceamiralul Rizea Niculescu etc.

3) Inexistenţa forţelor navale maritime naţionale, slaba dotare a marinei militare sunt însă în strânsă legătură cu capacitatea economică a ţării care nu a putut asigura resursele necesare acestei componente importante a forţelor armate ale României în raport cu cerinţele teatrului de operaţiuni militare. Pe bună dreptate specialiştii francezi afirmau în Memoriul înaintat regelui Ferdinand că: „această situaţie nefastă este consecinţa faptelor, cu mult mai mult decât a acţiunii oamenilor care neavând la dispoziţia lor decât sărmanul buget al unei simple directive a Ministerului de Război n-au putut acoperi cheltuielile de cumpărare ale unui material costisitor şi

[1] Arhivele Militare Române, fond Serviciul Justiţiei, dosar nr. 253, f. 1-2.

cheltuielile de întreţinere şi de exerciţii necesare bunei funcţionări a întregului organism, personal şi material"[2].

4) Randamentul Marinei Militare în războiul pentru Întregirea României a fost sub ceea ce se putea spera şi din cauza unor neajunsuri existente la nivelul superior de organizare şi conducere a acţiunilor de luptă. Şeful Serviciului Marinei n-a avut reprezentanţi în biroul de operaţii al M. C. G. şi nu a deţinut o documentare suficientă şi operativă în legătură cu frontul dunărean. Conducerea marinei a fost surprinsă aproape permanent de rapida schimbare de situaţii de pe acest front. În Memoriul Misiunii Militare Franceze se arăta că: „Directorul Marinei din timp de pace, devenit Şeful Serviciului Marinei la M. C. G., eşalon secundar a fost chemat să emită câte un aviz despre frontul dunărean, dar atunci se găsea în situaţia de a nu avea documentaţia suficientă căci cele două fronturi au reacţionat profund unul cu celălalt şi o decizie interesând pe ambele trebuia să fie avută în vedere în funcţie de cel de al doilea"[3].

O dovadă a fărâmiţării responsabilităţii o reprezintă şi existenţa la Galaţi a unui Comandant şi Inspector General al marinei cu grad de contraamiral. Acesta avea ambiţia de a-şi exercita comanda asupra întregii marine bazat pe titulatura purtată în schema de organizare pentru situaţia de război, situaţie ce a generat mari dificultăţi. Prezenţa acestui comandant a fost marcată mai ales prin amânări, tărăgănări, negativisme în dorinţa evidentă de a nu se compromite printr-un act ce l-ar fi putut face responsabil.

Acţiunile de luptă ale marinei au fost influenţate în rău şi din cauza unor animozităţi ivite între şeful Serviciului Marinei din M. C. G. şi comandantul Flotei de Operaţiuni contraamiralul Nicolae Negrescu şi dintre acesta şi comandantul Escadrei de Dunăre comandorul Nicolae Negru. Flota de Operaţiuni, M. U. operativă, apărută din cerinţe obiective la începutul războiului a depins atât de şeful Serviciului Marinei din M. C. G., cât şi de Inspectorul General al Marinei, comandantul acesteia fiind obligat să acţioneze cu abilitate atât pentru unul cât şi pentru celălalt, manevră „în borduri" după părerea unor analişti de marină. Dar maniera de lucru a comandantul Flotei de Operaţiuni de a nu respecta dispoziţiunile superioare şi a nu se consulta cu subordonaţii în pregătirea misiunilor ce le reveneau a creat numeroase stări tensionale. Nu au fost clar departajate atribuţiile comandantului Flotei şi ale comandantului Escadrei, situaţie de care s-au folosit unii comandanţi de monitoare adresându-se când la unul când la altul după cum le era mai confortabil. Subordonaţii nu înţelegeau de ce comandantul Flotei de Operaţiuni intra, nu de puţine ori în probleme de detaliu sau îi lăsau fără dispoziţiuni în situaţiile cele mai deosebite. Aprecierile ofiţerilor de marină din Misiunea Militară Franceză în legătură cu modul de a comanda al contraamiralului Nicolae Negrescu sunt extrem de dure. În Memoriul amintit aceştia arătau: „Amiralul prezintă toate caracteristicile neurasteniei (delirul persecuţiei), incapacitatea de a da un ordin fără ca acesta să fie urmat de mai multe contraordine, neliniştitoare pierderi de memorie, negarea faptelor trecute înaintea martorilor şi se derobează de orice responsabilitate prin mijloacele cele mai stranii"[4].

5) Aprecieri insuficient documentate, defavorabile Marinei Române s-au făcut

---

[2] Idem, dosar 102, p. 7.
[3] *Ibidem*, f. 3.
[4] *Ibidem*, p. 8.

de către ofiţerii marinari din Misiunea Militară Franceză şi în ce priveşte activitatea Flotei Fluviale austro-ungare. Ei afirmau că aceasta „se deplasa zi şi noapte (pe Dunăre n. a.) operând cu trageri de mână pe malul românesc, făcând prizonieri (...) iar stăpânirea sa nu era măcar controlată". Realitatea arată însă că după atacul de la Rusciuk flota danubiană inamică s-a retras, după un ostrov, la 100 km depărtare de Turtucaia şi monitoarele acesteia au navigat pe Dunăre numai cu un şlep în bordul dinspre malul românesc. Viceamiralul Ioan Bălănescu, comandant al Marinei Militare Române în perioada 1934-1937, analist militar de marcă aprecia într-o lucrare de sinteză: „(...) deşi bine armată, bine instruită şi pregătită de luptă, superioară ca artilerie flotei române, Flotila austro-ungară nu a avut ocaziunea să arate valoarea sa tactică în războiul pe Dunăre". Criticile aduse referitoare la nefolosirea Flotei de Operaţiuni în acţiunile de Flămânda, când Grupul 1 de vedete fluviale inamice şi monitoarele „Bodrog" şi „Körös" au bombardat podul şi trupele române şi când minele de curent şi şlepurile lansate au rupt podul în două sunt neîntemeiate. Operativ nu se pute acţiona deoarece: parcurgerea distanţei de 151 km până la punctul respectiv ar fi necesitat 19 ore de marş, navigându-se şi noaptea pentru a se păstra secretul acţiunii, fără protecţia contra minelor din eventualele baraje inamice ce nu erau cunoscute Escadrei, dragarea minelor ar fi impus mijloace speciale, de care nu se dispunea şi s-ar fi desfăşurat în timp, sigur sub focul artileriei inamice, avantajată de malul drept al Dunării dominant şi bine organizat artileristic cu tunuri de calibru mare şi mijlociu. Exista probabilitatea ca flota română să nu ajungă intactă, situaţie în care nu mai putea flanca armata ce opera la Flămânda. Privitor la faptul că Flota fluvială austriacă a putut să pregătească în cel mai absolut secret şi apoi să protejeze şi să asigure trecerea fluviului de către mai multe divizii se cuvine următoarea precizare: Forţarea Dunării de către Grupul de Armată Mackensen-Kosch pe la Zimnicea care a trecut în România a surprins fiind pregătită în cel mai deplin secret, flotilei fluviale revenindu-i misiunea: „acoperirea ambelor flancuri ale operaţiunilor de trecere şi sprijinirea cu artileria de la bordul navelor a atacurilor de la uscat". Ca urmare monitoarele au bombardat portul şi oraşul Zimnicea contribuind la ocuparea lor (11 noiembrie 1916).

6) În legătură cu aprecierea ofiţerilor de marină francezi că: „celelalte elemente ale flotei par de asemenea a nu fi utilizate la posibilităţile lor „maxime", exemplificând cu tunurile marinei lăsate pe uscat care, „au dispărut şi ele în marea lor majoritate la Turtucaia, dar că marinari au continuat să se servească de anumite piese grele de uscat pe marginea Dunării", se impun credem următoarele comentarii:

Este remarcabilă acţiunea bateriilor de coastă ale marinei atât în Capul de Pod de la Turtucaia (pe ambele maluri ale Dunării) cât şi la Galaţi (Ţiglina) unde au participat la contrabaterea artileriei germane de pe movila Bugeacului şi la salvarea oraşului şi portului de invazia trupelor ruse răsculate din zonă. La Turtucaia artileria de marină şi-a îndeplinit cu tot zelul şi priceperea necesară rolul său. Ofiţerii şi trupa s-au comportat foarte bine, cu sânge rece şi cu moralul ridicat. A luptat până în ultimul moment. Organizarea bateriilor a funcţionat impecabil. Au fost bine realizate adăposturile, depozitele de muniţii, tranşeele care au rezistat puternicelor bombardamente inamice. Deşi asupra bateriilor de la Turtucaia au căzut cel puţin 300 de obuze brizante de 150 mm calibru şi multe de calibre mai mici, nu s-au produs explozii în depozitele de muniţii, nu au fost morţi şi nici un număr mare de răniţi. S-au tras 1195 de obuze cu tunurile de 120 mm calibru şi 469 de obuze diferite cu tunurile

de 150 mm calibru. Bateriile inamice au fost respinse şi avariate. Au fost vizibil bătute trupele bulgaro-germane, convoaiele şi secţiile de mitraliere masate în spatele dealului Staroselo şi toate centrele care intrau în câmpul de tragere al acestor baterii. În luna septembrie 1916 locotenent-comandorul Vasilescu Matei a fost decorat cu ordinul „Coroana României" cu spade în grad de Ofiţer, pentru că „în calitate de comandant al Grupului de Artilerie, s-a distins prin măsuri înţelepte luate la timp, prin deschiderea la timp a focului şi prin informaţiuni precise ce ni le-a procurat la telefon. A organizat tragerea la cinci baterii de coastă de pe malul drept de la Turtucaia, rămânâd la postul său până în ultimul moment"[5]. S-a evidenţiat conduita demnă şi a artilerie de marină de pe malul stâng al Dunării în luptele de la Turtucaia. Cele două baterii de 120 şi 75 mm calibru (opt tunuri), au hărţuit cu tirul lor baterile şi trupele inamice din zonă, a stăvilit elanul atacurilor cu toată retragerea trupelor române.

Este meritorie şi activitatea celor două baterii ale marinei instalate pe poziţii la Galaţi. În afară de numeroasele trageri executate asupra artileriei inamice de la Tulcea, asupra trupelor şi lucrărilor germane din ostrovul Chiciu, a podurilor şi pontoanelor inamice etc., artileria de marină s-a remarcat prin contribuţia ei la anihilarea trupelor ruseşti răzvrătite care puneau în real pericol oraşul şi portul Galaţi.

Analiza ofiţerilor francezi privind lipsa pregătirii de către marina română a teatrului de operaţiuni fluviale probabile, malul românesc fiind aproape peste tot dominat de malul bulgăresc, nu exprimă pe deplin realitatea. Dotările existente au permis punerea în stare de apărare numai a zonelor Turnu-Severin şi Turtucaia, socotite strategice, au asigurat puţine posturi pe Dunăre de lansare a torpilelor automobile şi o calitate discutabilă unor baraje de mine. Totuşi pe Dunăre în circa 11 puncte de importanţă operativ-tactică, între Turnu-Severin şi localitatea Flămânda, au fost organizate baterii lans-torpile şi 13 staţii pentru lansarea minelor de curent. În prezent se poate aprecia organizarea apărărilor sub apă a românilor pe Dunăre în primul război mondial ca un record internaţional. Este edificatoare în acest sens estacada plutitoare de la Turtucaia prin elementele ce o compuneau şi prin mijloacele de apărare destinate. A fost opera specialiştilor marinari români, proiectată şi realizată în practică fără un model anterior. Apărarea fluvială de la Turtucaia a generat un interes deosebit din partea unor specialişti români şi străini, amirali, generali şi ofiţeri de marină sau din alte arme, rămânând în istorie ca un model de organizare şi de execuţie.

Astfel contraamiralul Teodor Winterhalder scria într-o lucrare de istorie a Flotei austro-ungare: „(...) românii instalează un puternic baraj fluvial fără portiţă aproape de Calimoc, compus din mai multe linii de mine, de taraci şi de bârne ancorate, protejat de o puternică forţă de artilerie. Luarea acestora nu era posibilă fără a fi în posesiunea ambelor maluri (...) nu era posibil (...) de a interveni în susţinerea operaţiunilor îndreptate de aliaţi contra Dobrogei".

Într-un articol semnat de căpitanul da marină P. Handel-Mazzetti intitulat: „Acţiunea Flotei Austro-Ungare pe Dunăre în războiul mondial" publicat în revista „Marina Rundschau" acesta consemna: „Flota Austro-Ungară se găsea în imposibilitate de a veni în ajutorul trupelor ce înaintau în Dobrogea din cauza obstrucţiunilor cu mine şi grinzi de la Calimoc (executate de români) care făceau astfel inavigabilă această parte a Dunării".

---

[5] Arhivele Militare Române, „Monitorul Oastei", septembrie 1916.

Subinspectorul General al Armatei, generalul de divizie adjutant Coandă raporta Ministrului de Război, la 23 iulie 1916, referitor la lucrările marinei militare în Capul de Pod Turtucaia: „Barajele de mine instalate de la un capăt la altul, estacadele pentru a interzice micile canale dintre ostroave, precum şi pentru a opri minele flotante dinspre Rusciuk, bateriile de coastă, lucrările de infanterie pe uscat care garantează bateriile în special pe cele de pe malul stâng, de orice surprindere, apărările prin bateriile flotante de pe vasele noastre de Dunăre ... sunt instalate şi orientate în foarte bune condiţiuni...“[6].

Dacă nu şi-a atins scopul în final marina română nu poate fi învinuită. Evenimentele politice şi militare interne şi externe care au influenţat cursul desfăşurării războiului dus de România au fost hotărâtoare.

7) Ofensatoare este şi judecata din Memoriul adresat regelui Ferdinand de către ofiţerii francezi referitoare la pregătirea comandanţilor de unităţi de marină. „În ce priveşte comandanţii de unităţi afirmau aceştia - incapacitatea lor este notorie. Cea mai mare parte a ofiţerilor, îmbătrâniţi în carieră, au luat prin forţa lucrurilor obiceiuri de caracter cum ar fi negarea totală a oricărei activităţi şi responsabilităţi“. De fapt cine erau comandanţii de marină la adresa cărora se fac referirile respective? În primul rând comandanţii celor patru monitoare, apoi comandanţii grupurilor de canoniere, port-mine şi dragă-mine, nave de transport, şantiere navale, de mineri torpilori, de artilerie marină etc. Comandanţii navelor de luptă fluviale aveau o bună pregătire practică obţinută prin stagiile efectuate la Divizia de Dunăre încă înainte de război, se distingeau prin abnegaţie, devotament, spirit de ordine etc. Acţiunea monitoarelor, vedetelor fluviale şi canonierelor a fost demnă de toată lauda, pe tot timpul operaţiunilor militare. Faptul că nu s-a pierdut nici un monitor şi nici o canonieră în timpul războiului demonstrează buna pregătire a celor ce le-a comandat. Ofiţerii de marină nu erau îmbătrâniţi în carieră şi nici nu au negat total oricare activitate şi responsabilitate, aşa cum s-a afirmat. Vârsta înaintată şi gradele mari ale unor cadre numite la comanda navelor nu pot fi invocate, ele lipsind de fapt. Aprecierea că: „incapacitatea comandanţilor de unităţi este notorie“, dovedeşte o exagerare inacceptabilă şi de neînţeles.

8) Cooperarea defectuoasă între marină şi trupele terestre, resimţită destul de grav, nu este imputabilă marinei. N-au existat mijloacele necesare atât de mult reclamate de către comandanţii de nave printre acestea aviaţia fiind invocată cu precădere.

Specialiştii francezi mai raportau că: „Întregul sistem este responsabil de delăsarea care guvernează. Autoritatea se aranjează pentru ca subordonatul să fie totdeauna compromis; ea nu acţionează cu severitate atunci când acesta greşeşte, dar face să domnească un soi de teroare care închide gura tuturor. Nu pot compara mai bine acest regim, decât cu o caricatură bufonă a regimului hamidian: nu se omoară, dar se spune tot ce trebuie pentru a se dezonora unii pe alţii ... ceea ce n-are nici o importanţă pentru că a doua zi să se regăsească amical“[7].

---

[6] *România în Războiul Mondial 1916-1919*, Ministerul Apărării Naţionale, Marele stat Major, Serviciul Istoric, vol. I, Documente anexă, p. 429-430.

[7] Arhivele Militare Române, fond Serviciul Justiţiei, dosar nr. 102, f. 9. Document original în limba franceză. Traducerea din franceză în română aparţine juristului Zenobie Ţenescu Bucureşti.

La aceste evaluări s-au raliat şi diferiţi generali ai armatei Române. Astfel, generalul Măldărescu Gheorghe arăta într-un raport adresat Secretariatului General al M. R.: „Marina noastră militară, în prima parte a campaniei, s-a găsit într-o stare de plâns din toate punctele de vedere, urmare firească a regimului de teroare şi corupţiune din perioada anterioară intrării noastre în război, rană care nu s-a putut vindeca în câteva luni de campanie, mai cu seamă că cei ce se găseau în fruntea instituţiei nu erau animaţi de o asemenea tendinţă"[8].

Totuşi au fost şi generali români care nu au împărtăşit părerile maiorului de marină (r) de Breda din Misiunea Militară Franceză, condusă de generalul Berthelot. Iată ce scria generalul Broşteanu, Comisar Regal şi Raportor Special, într-un document înaintat Ministerului de Război: „Acest ofiţer nu putea să aibă cunoştinţă de operaţiunile flotei până la acea dată (septembrie 1916). Pe ce se bazează domnia sa când face critica operaţiunilor navale anterioare acestei date. Cum acest ofiţer străin, necunoscând limba ţării, organizarea armei, caracterul şi sufletul românesc şi al ofiţerului român în special, a putut caracteriza astfel marina noastră?".

Generalul Broşteanu îşi exprimă nedumerirea privind atitudinea contraamiralului Bălescu C., şeful Serviciului Marinei din M. C. G., în legătură cu analiza ofiţerului francez de Breda, afirmând: „Dar ceea ce este şi mai neexplicabil, mai straniu, este faptul că amiralul Bălescu îşi însuşeşte aceste dureroase aprecieri când prin situaţia ce domnul amiral Bălescu a ocupat înainte de război (...) el era cel mai atins prin aceste aprecieri, întrucât asupra D-sale cădea cea mai mare parte de răspundere a stării Marinei, dacă acestea ar fi fost adevărate"[9].

9) Păreri controversate a generat şi modul în care s-a desfăşurat atacul flotei austro-ungare la Rusciuk. Eliminând exagerările celor care au participat la execuţia acestei misiuni, dorinţa lor de a-şi făuri o aură de eroi, se detaşează clar atât elementele pozitive cât şi cele negative ale evenimentului în cauză. Se remarcă hotărârea curajoasă de a se ataca o grupare de nave inamice foarte puternică, sperându-se în obţinerea unui rezultat excepţional chiar în ziua declanşării războiului împotriva Austro-Ungariei. Măsurile de pregătire au fost judicioase. Planul de atac materializat într-un ordin de luptă, a fost bine gândit, corespunzător situaţiei concrete rezultată din analiza posibilităţilor materiale de care se dispunea şi din modul de dispersare a navelor inamice în zona de bazare. Atacul a fost însă imperfect. Pe lângă faptul că mijloacele folosite nu erau adecvate realizării misiunii preconizate, factori de ordin emoţional au influenţat negativ rezultatul final. Efectul atacului poate fi apreciat satisfăcător dacă se are în vedere că întreaga flotă austro-ungară s-a retras după un astrov, la 100 km de Turtucaia şi monitoarele inamice au navigat pe Dunăre numai cu un şlep în bordul dinspre malul românesc.

Documente din Arhivele Militare studiate recent amendează ideea acreditată de către unii istorici militari şi de către contraamiralul Nicolae Negrescu cum că: „relaţiile încordate şi teama că o unitate de sub ordinele lui Negrescu va avea vreun succes au făcut ca marinarii din Ministerul de Război şi Marele Stat Major să-i aprobe pentru atacul navelor austro-ungare, de la Rusciuk un grup de trei şalupe vechi cu tuburi lans-torpile improvizate, din scânduri, atac care în seara zilei de 14/27 august

[8] *Ibidem*, f. 56.
[9] *Ibidem*, f. 11-12.

1916 nu a reuşit".

În primul rând „distrugerea flotei inamice de pe Dunăre" se regăseşte în misiunile stabilite A. S. A., M. U. de marină, nesubordonată Flotei de Operaţiuni, respectiv contraamiralului Nicolae Negrescu. Deci acesta nu a primit nici o aprobare pentru realizarea atacului şi nu poate fi răspunzător de organizarea şi rezultatele lui.

În al doilea rând raţiunea de a ataca cu cele trei şalupe s-a fundamentat pe necesitatea obţinerii surprinderii. Vedetele fluviale torpiloare româneşti erau foarte bine cunoscute de către marinarii inamici motiv pentru care s-a hotărât folosirea unor nave a căror mişcare pe Dunăre nu prezenta suspiciuni.

S-a luat în calcul şi faptul că tuburile lans-torpile de pe vedetele fluviale erau paralele cu nava, nu mobile pe punte, motiv pentru care vedetele trebuiau să facă rondul pentru a lansa. În această situaţie inamicul putând distruge navele torpiloare cu artileria de la bord, anulând succesul atacului acestora[10].

În Războiul pentru Întregirea României, forţele navale, parte integrantă şi necesară a Armatei Române au desfăşurat activităţi complexe, planificate şi conduse cu competenţă, încadrate în strategia Marelui Cartier General Român, preluând vrând-nevrând, ideile bune cât şi pe cele mai puţin satisfăcătoare ale gândirii militare naţionale din vremea respectivă. S-au făcut eforturi considerabile de către amirali, ofiţeri, maiştrii, subofiţeri şi trupă, soldate în plan tactic cu rezultate remarcabile. Jurnalele de front (de război n. a.) ale navelor, Apărărilor sub Ape, artileriei de coastă şi de debarcare etc. consemnează numeroasele dueluri de foc purtate pe Dunăre şi pe malurile ei cu artileria inamică, rolul şi eficacitatea apărărilor sub apă, sprijinul real dat trupelor de uscat, contribuţia la apărare a Deltei şi a porturilor fluviale contra soldaţilor şi marinarilor ruşi bolşevici. Pentru apărarea patriei şi înfăptuirea Întregirii României, din rândurile ostaşilor marinari au căzut la datorie 17 ofiţeri, 13 maiştrii, subofiţeri şi elevi, 32 de sergenţi, 273 de soldaţi.

Jertfa acestora, eroismul marinarilor ce au luat parte la lupte în acele momente dramatice pentru soarta României au rămas permanent în memoria generaţiilor care s-au succedat precum şi în conştiinţa poporului român.

[10]Arhivele Militare Române, fond M. C. G., dosar nr. 1828, f. 26.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

ASPECTE NEGATIVE ALE VIEŢII COTIDIENE ARGEŞENE ÎN TIMPUL OCUPAŢIEI GERMANE DIN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

DRAGOŞ CHISTOL[*]
ANA-LAURA CHISTOL[**]

În afară de suferinţele, dezastrele şi lipsurile provocate de un război, pentru unii acest eveniment este un bun prilej de îmbogăţire. Fie că vorbim de speculanţi, hoţi, dezertori, simpli colaboratori sau oameni angajaţi politic din convingere, aceştia au fost totdeauna lipsiţi de scrupule şi au fost percepuţi de ceilalţi ca trădători ai cauzei comune, interesul lor particular fiind deasupra interesului general.

În timpul Primului Război Mondial societatea românească nu a fost scutită de astfel de indivizi, ba dimpotrivă, au fost destui şi au reprezentat o problemă şi după terminarea acestuia. Spre exemplu, vorbind despre armată, care ar trebui să servească drept model de disciplină, corectitudine, verticalitate morală, în momentul retragerii în Moldova mulţi soldaţi au profitat de dezordinea creată pentru a nu-şi urma unităţile şi s-au întors acasă. Unii din ei s-au dedat la furturi şi tâlhării, s-au pus în slujba autorităţilor germane, au îndeplinit misiuni, au terorizat populaţia, devenind practic agenţi activi ai Puterilor Centrale. În ceea ce-i priveşte pe oamenii politici angajaţi în administraţia publică locală, unii dintre aceştia s-au purtat rău cu populaţia, au fost lipsiţi de demnitate, având o atitudine scandaloasă. Chiar şi unii cetăţeni au demonstrat că le este străin spiritul civic, mai mult, că pot face rău semenilor.

Dosarele existente la Arhivele Statului, filiala Argeş, relevă o mulţime de abuzuri, furturi, tâlhării şi escrocherii săvârşite de autorităţile publice locale, militari sau cetăţeni.

În ce-i priveşte pe militari, menţionez doar două exemple. Astfel, la 27 august 1918, maiorul Teodor Sturza, din Regimentul 4 Roşiori, a delapidat bani din casieria regimentului şi a fugit cu ei[1], nefiind prins nici chiar după un an[2]. Al doilea caz este cel al unui sublocotenent sârb, Liubomir Blajici, care, aflându-se în trenul Bucureşti-Craiova în drum spre Serbia, a fost jefuit de un grup de soldaţi români fiind lăsat fără

---

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.
** Şcoala Generală „Liviu Rebreanu" Mioveni, judeţul Argeş.
1 Arhivele Naţionale, filiala Argeş, fond Prefectura Judeţului Argeş, dosar nr. 22/1918, f. 25.
2 *Ibidem*, f. 29.

bagajele în care avea haine, alimente şi bani. Supărarea lui era atât de mare, încât voia să găsească un ziar unde să spună că „în România a fost victima unui furt în tren"[3].

În ceea ce-i priveşte pe funcţionarii publici, pe primari, viceprimari, consilieri comunali şi notari, în loc să se afle în slujba cetăţenilor, au uzat de funcţie pentru a se îmbogăţi sau pentru a beneficia de alte avantaje. Astfel, viceprimarul din Bascov împreună cu un soldat german au furat de la un localnic suma de 120 lei. De asemenea, în preajma Crăciunului, când oamenii tăiau câte un brad de Sărbători, acelaşi viceprimar îi ameninţa pe locuitorii comunei că vine cu soldaţii nemţi pentru a-i pedepsi, acesta fiind un pretext pentru a obţine de la aceştia bani, carne şi alte avantaje de la soţiile mobilizaţilor[4].

Primarul comunei Suseni, Radu Constantinescu, în timpul ocupaţiei germane, sub pretext că rechiziţionează produse pentru armata germană, şi-a însuşit de la familia Amzăr din localitate următoarele: trei cai, patru boi, două vaci, patru porci, nouă care de porumb, două cazane mari din aramă şi 100 lei[5]. Christian Florea Amzăr declara în plângerea adresată Prefecturii Judeţului următoarele: „Am fost persecutat de primar sub cuvânt că insult armatele de ocupaţie, ameninţându-mă că va interveni să fiu trimis în lagărele din nordul Germaniei. Mi-a spus că aici nu mai comandă domnii generali Prezan şi Averescu, ci faimosul general von Mackensen, care ne-a dat bătaie. M-a întrebat ironic ce-am făcut în Moldova? Am stat ca porcii în tranşee şi-am făcut România Mare compusă din şapte judeţe[6]... Nevestei mele i-a spus că el e Dumnezeul nostru... iar germanii vor fi pururea stăpânitorii noştri"[7].

Josnicia morală a unor reprezentanţi ai autorităţilor publice reiese şi din exemplul următor: Ion Costilă, primarul comunei Vâlsăneşti, în timpul ocupaţiei germane a luat în antrepriză de la inamic căratul buştenilor din pădurea moştenitorilor colonelului Drăgulinescu la gaterul din proprietatea sa, neplătind locuitorilor muncile făcute pentru scoaterea şi căratul buştenilor. Acelaşi primar, împreună cu notarul, s-au dovedit a fi şi turnători, denunţându-i pe locuitori sub motiv că ascund produse şi cazane de aramă[8] şi dezvăluind trupelor germane faptul că un ofiţer rus evadase dintr-un lagăr al Puterilor Centrale şi încerca să se salveze fugind în Moldova[9]. Un alt individ, Daniel Popescu, ajutor de primar în comuna Cepari, îi turna nemţilor pe cei care treierau grâu; ticăloşia sa era atât de mare, încât chiar un comandant german i-a zis „să mai închidă un ochi că mor oamenii de foame"[10].

Aceeaşi ticăloşie este demonstrată şi de doi consilieri ai comunei Zărneşti, Tănase Diaconescu şi Bucur Grădişteanu, care au rechiziţionat diferite produse alimentare, au primit banii de la autorităţile germane, dar nu i-au înmânat sătenilor; la aceasta adăugându-se faptul că cei doi au luat prin jaf de la săteni fasole, nuci, cartofi, seminţe de cânepă, păsări de curte (găini, curci, raţe, gâşte), lână, piei şi tutun[11].

---

[3] *Ibidem*, f. 40.
[4] Idem, dosar nr. 221/1919, f. 6.
[5] *Ibidem*, f. 12-14.
[6] *Ibidem*, f. 13.
[7] *Ibidem*, f. 12.
[8] *Ibidem*, f. 70.
[9] *Ibidem*, f. 120.
[10] *Ibidem*, f. 316.
[11] *Ibidem*, f. 249-250.

Uneori, locuitorii căpătau mai multă înţelegere de la ocupanţii germani. Prin telegrama din 3 iunie 1918 (nr. de înregistrare la Prefectură 4246/5 iunie 1918) Statul Major Economic German a dispus ca fiecare locuitor să furnizeze un ou pe săptămână pentru fiecare găină ouătoare şi trei litri de lapte pentru fiecare vacă. Totodată, textul telegramei preciza primarilor că pentru cei care nu pot preda nici aceste cote „să se renunţe la vreo pedeapsă procedându-se în tot cazul cu indulgenţă"[12]. Această precizare a fost necesară deoarece unii primari rechiziţionau aceeaşi cantitate de produse de mai multe ori, fără bon şi fără bani, motivând că nu au primit cotele şi în acest fel însuşindu-şi respectivele produse[13].

Războiul a reprezentat o afacere nu numai pentru reprezentanţii administraţiei publice locale, ci şi pentru persoanele care aveau relaţii privilegiate cu armata germană şi cu funcţionarii corupţi. Astfel, locuitorii comunei Corbeni îi reclamau pe fraţii Constantin şi Nicolae Atanasiu că au achiziţionat brânză de la săteni pentru Comandatura Germană, germanii au plătit brânza, dar cei doi fraţi au dat oamenilor sume mai mici[14]. Mai mult, luau vite, porci, păsări de la săteni, pe care mai apoi le vindeau, făcând contrabandă[15]. Sau este de menţionat cazul unor proprietari de pământ din comuna Muşeteşti care şi-au lucrat moşiile cu munca gratuită a ţăranilor. Unul din proprietari, Vasile Maltezeanu, care avea o moşie şi în Feteşti, judeţul Ialomiţa, prin intermediul administraţiei germane i-a luat pe săteni o lună de zile să-i muncească acea moşie, neplătindu-le nici un leu[16].

Sărăcia provocată de război era accentuată şi de indivizii care aveau vite de muncă şi cereau preţuri mari pentru arătură (100-150 lei/pogonul), oamenii săraci, în special văduvele, neputând plăti lucrările şi, în consecinţă, neputându-şi ara pământul[17]. Văduvele şi femeile singure mai aveau de îndurat şi batjocura consătenilor care profitau de vidul de autoritate creat prin retragerea în Moldova şi se dedau la acte de tâlhărie. De exemplu, locuitori din Moşoaia, Hinţeşti-Smeura şi Papuceşti au intrat cu forţa pe proprietatea unei femei singure cu scopul de a o jefui. I-au tăiat o parte din pădure, i-au furat fânul, după care au dat foc restului de pădure[18].

Reflexele căpătate în timpul ocupaţiei germane s-au păstrat şi după terminarea războiului. Este cazul locuitorilor comunei Muşeteşti care se plângeau într-o petiţie adresată Prefecturii că un escroc a pus mâna pe lăptăria din localitate şi că-i obligă pe săteni să aducă mai mult lapte chiar decât îi obligau nemţii. Laptele nu îl plătea integral şi nici conturi nu le deschidea la Banca Populară din localitate[19]. Abuzurile primarilor au continuat şi ele. Locuitorii comunei Răteşti îl reclamau pe primarul Marin T. Alexe deoarece vitele ce au fost repartizate comunei prin ajutor guvernamental în loc să ajungă în proprietatea văduvelor, orfanilor şi invalizilor, au fost însuşite de el[20]. În alt

---

[12] *Ibidem*, f. 275.
[13] *Ibidem*, f. 232 şi f. 269.
[14] Idem, dosar nr. 212/1919-1920, f. 61.
[15] *Ibidem*, f. 111; Idem, dosar nr. 23/1918, f. 13, 14 şi 22.
[16] Idem, dosar nr. 212/1919-1920, f. 117-119.
[17] *Ibidem*, f. 101 şi 102.
[18] Idem, dosar nr. 18/1918, f. 185.
[19] Idem, dosar nr. 19/1919, f. 197. În timpul războiului germanii creaseră Bănci Populare care preluau produsele de la ţărani plătindu-le fie bani, fie deschizându-le conturi în bancă.
[20] Idem, dosar nr. 221/1919, f. 289.

caz, doi ciobani din județul Muscel, fiind în trecere cu 45 de oi prin județul Argeş, la 21 noiembrie 1918, au întâlnit o coloană de soldați germani aflați în retragere. Germanii i-au arestat pe cei doi şi le-au confiscat oile, după care şi-au continuat drumul până la Râmnicu-Vâlcea, acolo întâlnind un alt cioban, arestat şi el, care avea 400 de oi. În cele din urmă, un maior german îi pune în libertate pe cei trei mocani cu cele 445 de oi, şi, în plus, le mai dă 250 de oi pentru a le restitui unor cetățeni din Curtea de Argeş. Cel cu 400 de oi, prin vicleşug, îi convinge pe ceilalți doi să plece la Curtea de Argeş să dea de veste despre restituirea oilor, după care pleacă cu întreaga turmă, adică 695 de oi, spre Teleorman, crezând că i se pierde urma[21].

După această prezentare, întrebarea firească este cum au reacționat autoritățile statului la sfârşitul războiului, cum au fost pedepsite aceste dezertări, abuzuri, furturi şi tâlhării. Unii primari, ştiindu-se vinovați, şi-au dat demisia[22]. Alții au fost demişi de Prefectură[23]. Dezertorii şi-au văzut liniştiți de viață, la fel ca cei care au luptat cu adevărat pe front. Hoții au rămas cu bunurile furate. În nici unul din cazuri nu a fost începută urmărirea penală, sau, dacă a fost începută, dosarele au fost închise în cele din urmă. Rezultatul? Cuvintele lui I. G. Duca din *Memoriile* sale sunt elocvente: „Am lăsat ca sancțiunile tuturor vinovățiilor războiului şi ale ocupației să le dea opinia publică, conştiința națională a generațiilor de astăzi şi verdictul istoric al generațiilor de mâine. Făcut-am bine? Făcut-am rău? Veşnică întrebare şi permanentă controversă. Personal, cred că oricare ar fi fost greutățile, câteva sancțiuni ar fi trebuit date. Prea am dat lumii spectacolul că România e țara impunității. Pentru educația morală a acestui popor, înfierarea legală a vinovățiilor s-ar fi cuvenit şi desigur că prin pildele date atunci am fi înlăturat multe scăderi ulterioare, care au înăbuşit dorul de bine şi setea de dreptate ce ne însuflețesc neamul"[24].

[21] Idem, dosar nr. 212/1919-1920, f. 47 şi 48.
[22] *Ibidem*, f. 64 şi f. 291. De exemplu, primarul din Râteşti, care şi-a însuşit vitele sătenilor, în demisia înaintată Prefecturii invoca „o suferință la ochi pentru care urmează să-mi caut restabilirea sănătății".
[23] *Ibidem*, f. 70.
[24] I. G. Duca, *Memorii*, vol. IV, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1994, p. 197.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

CHESTIUNEA PRIZONIERILOR DE RĂZBOI: INTERPELĂRI ÎN PARLAMENTUL ROMÂNIEI ÎN 1920

PETRIŞOR FLOREA*
IULIAN STELIAN BOŢOGHINĂ**

Secolul trecut a fost marcat de cele două conflicte mondiale, anii postbelici fiind caracterizaţi de radicale modificări geo-politice. Astfel, după primul război, pe ruinele imperiilor multinaţionale şi-au afirmat identitatea statele naţionale, şi totodată a fost consacrat primul stat bolşevic, care, după cel de-al doilea război mondial avea să domine o bună parte a lumii, ceea ce a determinat polarizarea ideologică cu consecinţa sa - „Războiul rece". România, factor activ în ambele restructurări geo-politice, este exemplu elocvent. 1 Decembrie 1918 este ziua în care România a desăvârşit procesul de formare a statului naţional, idealul de veacuri al naţiunii române. Obiectiv realizat însă cu jertfe pe măsura măreţiei sale, căci entuziasmul naţional nu a putut compensa lipsa unei temeinice pregătiri militare, astfel că şocul anilor de război a fost neînchipuit de mare. Dramatica realitate de pe front şi din spatele lui a marcat profund mentalul societăţii româneşti postbelice, deoarece indiferent de scopurile şi obiectivele care le-au determinat, războaiele au adus înainte de toate durere şi suferinţă, într-un cuvânt, alienarea fiinţei umane.

Drama prizonierilor de război constituie un exemplu elocvent în acest sens. După Marea Unire, guvernele de la Bucureşti au fost puse în situaţia de a se ocupa nu numai de militarii români prizonieri la inamici ci şi de „noii cetăţeni", locuitori ai provinciilor reunite, indiferent de naţionalitate. Aceştia, militari ai fostelor armate austro–ungare sau ţariste erau prizonieri fie la aliaţii sau foştii aliaţi ai României, fie la inamicii ei; amintim aici pe cei din Italia, Rusia, Franţa, basarabenii din Germania şi Turcia etc.). Nu mai puţin grea se prezenta situaţia militarilor români prizonieri în Germania, Ungaria, Bulgaria, Turcia etc. După 1918, chiar dacă războiul se sfârşise, societatea românească continua să fie răscolită de frământările sale. Toată această situaţie nu poate fi înţeleasă la adevărata sa dimensiune dacă nu se are în vedere schimbările produse în cadrul său. Aceasta poate că este una dintre explicaţiile sensibilităţii societăţii româneşti vis-a-vis de chestiunea prizonierilor de război. Prin documentele inedite pe care le vom supune atenţiei dumneavoastră, dorim să reliefăm modul în care a fost abordată problema acestor marginalizaţi pe de o parte de aleşii

* Centrul de Cercetare şi Păstrare a Arhivelor Militare Istorice „General Radu Rosetti" Piteşti.
** Centrul de Cercetare şi Păstrare a Arhivelor Militare Istorice „General Radu Rosetti" Piteşti.

poporului, deputaţi şi senatori, pe de altă parte de către executiv, cu deosebire Ministerul de Război.

În 1920, deci la doi ani de la încheierea ostilităţilor, de la tribuna Parlamentului României nu puţine au fost interpelările guvernului despre soarta prizonierilor de război.

În şedinţa din 9 martie, deputatul Pompiliu Ioaniţescu se adresa guvernului în felul următor: „Am onoarea a interpela pe d-nii miniştrii de război şi lucrări publice asupra faptului că în Franţa mai avem aproape 1.000 de prizonieri care aşteaptă de atâta vreme repatrierea şi care ne costă enorm, fiind întreţinuţi acolo de stat, cu toate dificultăţile imense ale valutei de acum. Situaţiunea acestor prizonieri este atât de mizerabilă, încât cel puţin dorinţa de a menţine prestigiul statului, dacă nu şi mila pentru aceşti oameni şi familiile lor, ar trebui să determine guvernul la imediata lor repatriere.

Cer d-lui ministru al lucrărilor publice a-mi răspunde pentru ce au fost suspendate cursele între porturile noastre şi Marsilia? Nu crede d-sa că pretextul că nu ne putem procura la fiecare cursă de înapoiere câte 100 tone păcură în Marsilia este absolut ridicol şi că pune în cea mai urâtă lumină Serviciul Maritim Român?

Cer guvernului ca aceste curse să fie imediat reluate şi să ia măsuri pentru ca vaporul român ce pleacă zilele acestea numai până la Napoli să meargă până la Marsilia. Mai cer d-lui ministru de care depind transporturile pe apă, să-mi răspundă ce măsuri a luat pentru repararea celor şase vase de care dispunem, să fie reparate (sic!). Ştiu că sunt şantiere mari în Europa care pot face acestor vase reparaţiunea necesară. Pentru ce nu sunt date la reparat? Rog pe d-l ministru respectiv să scoată Serviciul Maritim Român din amorţirea în care se află, spre marele bine al Ţării [...]”.

Pe 17 martie 1920, cu nr. 46.790 Ministerul de Război, prin Direcţia Personalului - Secţia Statisticii referea că: „ataşatul nostru militar la Paris, cu rapoartele nr. 2.900 din 6 ianuarie 1920 şi 3.200 din 15 ianuarie 1920, semnalează prezenţa a 700 prizonieri românii şi 27 ofiţerii aflaţi încă în Franţa şi concentraţi în lagărul din Romans (Drome). În acelaşi raport ataşatul militar arată greutăţile materiale ce survin pentru întreţinerea lor, precum şi necesitatea repatrierii urgente, întrucât autorităţile franceze refuză cazarea lor în lagărul din Romans. Neavând posibilitatea de a-i repatria pe căile ferate franceze şi italiene, deoarece guvernelor acestor ţări nu le stă în putinţă să execute aceste transporturi din cauza grevelor şi a lipsei de combustibil, ataşatul nostru militar intervine ca noi să facem demersurile necesare, ca aceşti prizonieri să fie repatriaţi pe mare, cu unul din vapoarele ce are itinerariu prin Marsilia. Această chestiune a făcut obiectul Referatului nostru nr. 23.938 din 27 ianuarie 1920.

S-a intervenit prin Direcţia Marinei, pe lângă Serviciul Maritim Român cu adresa nr. 23.937, prin care semnalăm acest caz şi propunem modalitatea sub care s-ar putea face aceste transporturi.

Direcţia Marinei cu nr. 7.949 din 4 februarie 1920, ne comunică, că luând în înţelegere cu Serviciul Maritim Român, s-a hotărât ca aceste repatrieri să se facă în serii de câte 100 oameni, ce vor fi îmbarcaţi din Marsilia pe bordul vapoarelor tip «Dobrogea». Transportul nu se poate face dintr-o singură dată, vapoarele fiind ocupate cu aducerea de mărfuri din Franţa. Pentru aranjarea acestor transporturi şi chestiunile de detaliu ce ar surveni, domnul Ghica, subdirectorul Serviciului Maritim Român în

Franţa, a fost pus la curent cu această chestiune de către Direcţia Serviciului Maritim Român, şi rugat să ia înţelegere cu ataşatul nostru militar.

Aceste dispoziţii, au fost aduse la cunoştinţă ataşatului nostru militar din Franţa cu ordinul nr. 40.610 din 11 februarie 1920, pentru ca noi să putem lua măsurile necesare odată cu sosirea acestor prizonieri în ţară. Ataşatul nostru militar a fost avizat să anunţe plecarea din Marsilia a fiecărei serii de repatriaţi, însoţiţi şi de tabloul respectiv. Până în prezent nu am fost anunţat de plecarea din Marsilia a unui asemenea transport".

Două zile mai târziu, pe 19 martie 1920, cu nr. 9.223, Ministerul de Război revine cu noi date asupra interpelării domnului deputat, arătând că: „Pentru repatrierea prizonierilor români aflaţi în Franţa, Serviciul Personalului şi Direcţia Marinei a intervenit la 10 februarie 1920 cu nr. 8.003 şi nr. 7.816 către Serviciul Maritim din Ministerul Lucrărilor Publice, spre a organiza curse regulate şi cât mai grabnice pentru repatrierea a 700 prizonieri. Direcţia Serviciului Maritim Român, cu nr. 1.135, ne-a comunicat că vapoarele de călători nu pot face curse până la Marsilia din cauză ca n-au combustibil suficient pentru înapoierea în ţară, astfel că vor merge numai până la Napoli.

Mai înainte, Serviciul Maritim a avut un angajament cu Marina Franceză care procura vaselor Serviciului Maritim Român la Marsilia, păcură la întoarcere. Acel angajament însă a căzut.

Direcţia Serviciului Maritim Român, a luat înţelegere cu domnul general Alexiu, fostul secretar general al Ministerului de Război şi a rămas stabilit ca repatrierea prizonierilor să se facă în serii cu cargobotele (vasele de marfă) care merg în Franţa, începând cu vaporul „Constanţa", care trebuia să îmbarce la Marsilia 300 prizonieri.

Aceste dispoziţii s-au comunicat Serviciului Personalului cu nr. 8.347 din 18 februarie, pentru a se da instrucţiuni în acest sens ataşatului militar român la Paris, care trebuia să ia înţelegere cu domnul Ghica, delegatul Serviciului Maritim Român la Paris.

Asupra suspendării curselor de vapoare între porturile noastre şi Marsilia, Ministerul Lucrărilor Publice (Serviciul Maritim Român) este singur în măsură a răspunde.

Măsurile pentru repartiţia celor 6 vase, priveşte exclusiv pe Ministerul Lucrărilor Publice (Serviciul Maritim Român).

Chestiunea de a se lua măsuri de îndreptare a Serviciului Maritim Român, priveşte exclusiv pe Ministerul Lucrărilor Publice, acel serviciu neavând nici o legătură cu Ministerul de Război, din care să putem deduce funcţionarea sa actuală"[1].

Tot în primăvara anului 1920, deputatul Petrescu Comnen solicită guvernului un răspuns în ceea ce priveşte numărul şi soarta prizonierilor de război[2]. Pe 19 martie 1920, nota sa a fost înaintată Ministerului de Război şi Ministerului de Externe. Răspunsul Ministerului de Război nu s-a lăsat aşteptat: „Chestiunea prizonierilor noştri de război ridicată de Domnul Deputat Petrescu Comnen, în special chestiunea stabilirii numărului şi sorţii lor, a format şi formează preocuparea de căpetenie a Ministrului de Război. Şi nici nu se poate altfel.

[1] Arhivele Militare Române, fond M. R. Cabinetul Ministrului, dosar 410, f. 127–134, 197.
[2] *Ibidem*, dosar 365, f. 368–380.

Ministerul de Război, urmând glasul şi îndemnul întregii Ţări şi a Neamului Românesc, care cerea eliberarea fraţilor noştri, a făcut apel la bravii săi ostaşi, în clipele cele mai mari ce a fost dat să vadă Neamul nostru.

Aceştia, plini de inimă şi curaj au răspuns cu drag la acest apel, făcându-şi datoria cu prisosinţă. Unii din ei şi-a jertfit viaţa pentru ţară şi neam, pe câmpul de luptă, pe aceştia îi urmăreşte şi îi va urmări cu pietate de-a pururea recunoştinţa tuturor în locul sfinţit unde odihnesc trupurile de viteji; alţii, luptând, au avut nenorocirea să fie luaţi prizonieri la inamic.

Din aceştia câteva zeci de mii au pierit ca martiri ai neamului, în urma barbarului şi premeditatului rău tratament administrat de către inamic în contra lor în captivitate.

Dacă recunoştinţa eternă a neamului este cu drept cuvânt hărăzită şi acestora, cată totuşi ca numărul lor şi în special al celor daţi ca dispăruţi să fie stabilit neapărat, atât pentru ei cât şi pentru urmaşii lor. Se urmează cercetări cu mare asiduitate şi deosebit interes în Ministerul de Război. Ele vor ajunge să ne edifice cât mai complect asupra acestei grele probleme.

Am întâmpinat însă şi întâmpinăm încă şi azi dificultăţi mari pentru stabilirea executată a numărului lor şi mai ales a pierderilor în prizonieri. Dacă n-aş releva de cât reaua credinţă a inamicilor cari tind să ascundă în mod criminal marile pierderi îndurate de noi în prizonieri, pentru ca astfel să nu se descopere barbarul şi premeditatul lor rău tratament, administrat în mod special în contra prizonierilor noştri, tratament de răzbunare, adevărate asasine, ce vor fi neapărat pedepsite. Dacă n-aţi ţine seamă decât de greutăţile ce au existat în ţinerea regulată a statisticelor dispăruţilor şi prizonierilor, de către regimente şi unităţi, din cauza grelei noastre retrageri, cum şi din cauza prefacerii continue a diverselor noastre unităţi în decursul diverselor lupte. Dacă, în sfârşit, n-aţi adăuga la aceasta decât marea dificultate în care ne găsim de a lupta în contra voinţei criminale a inamicilor pentru a nu afla numele prizonierilor noştri, mai ales a celor trimişi de ei la moarte sigură în spatele imediat a frontului, la tranşee şi la munci istovitoare, unde de fapt şi-au dat sfârşitul, fără măcar a le fi declarate decesele lor.

Cred că este de ajuns, pentru a vedea marile dificultăţi de care ne-am izbit şi ne izbim în continuu în lucrarea noastră de precizarea numărului pierderilor îndurate de prizonierii noştri şi prin aceasta, deci, să justific dificultatea de a răspunde astăzi cu preciziunea pe care o doreau cu toţii, asupra acestei delicate chestiuni.

Sârguinţa, fără preget, ce vă asigur că se depune la Ministerul de Război şi se va depune şi în această privinţă de Comisiunea specială pentru executarea tratatelor, pentru a învinge toate aceste dificultăţi şi pe care le vom învinge, îmi dă motiv de a cere îngăduinţa d-v. de a nu da răspunsul cu toată preciziunea cuvenită decât după 2-3 luni, când întreaga operă de verificare, ce este în curs acum, va fi terminată, mai ales având în vedere documentele extrem de interesante ce posedă astăzi.

Totuşi, pot da chiar azi unele preciziuni: numărul total al prizonierilor noştri la inamic, în afară de numărul destul de considerabil al internaţilor şi ostaticilor civili, trece de 200.000 militari; dacă adăugăm şi ostatecii, cari au îndurat deopotrivă viaţa grea a celor dintâi, numărul lor total trece de un sfert de un milion. Din aceştia, cea mai mare parte, mai mult de 150.000, au fost la germani; peste 50.000 la austrieci; peste 30.000 la bulgari; peste 10.000 la turci.

Prizonierii noştri şi internaţii au fost ţinuţi de inamic: o parte în lagăre, mai ales pe ofiţeri, la echipe la munci, în fabrici de muniţii, în şantierele şi fermele din interiorul ţărilor lor, iar cea mai mare parte au fost trimişi în spatele frontului la lucrări de tranşee şi la munci forţate, dictate de operaţiunile lor militare.

Tratamentul barbar, premeditat, administrat mai ales acestei din urmă categorii, a provocat o enormă mortalitate în prizonierii noştri, aceştia pot zice, fără exagerare, au fost asasinaţi.

Din partea Secretariatului General al delegaţiei noastre, o lucrare foarte documentată ce este în curs de publicare la Paris, întocmită după documente oficiale, va învedera omenirii întregi martiriul la care au fost supuşi bravii noştri ostaşi, căzuţi prizonieri.

Din numărul total de prizonieri militari, depăşind 220.000 oameni, au fost repatriaţi până azi 63.128, cu formele cuvenite.

Cum însă inamicii au mai lăsat la munci în teritoriul nostru ocupat între 66 – 68.000 din prizonierii noştri, dar din care au pierit în timpul captivităţii lor, din cauza răului tratament administrat, între 10-15% adică 6-8.000 minimum morţi, urmează că din circa 220.000 prizonieri au fost repatriaţi în total între 123.128 şi 128.000 prizonieri.

Inamicul, deci, are datoria a-şi da seama de a justifica situaţia a 90.000 – 100.000 dintre prizonieri.

Aici consistă marele şi durerosul nostru sacrificiu.

Inamicii, până azi, graţie asiduităţii diverselor noastre comisiuni speciale din ţările inamice, au fost nevoiţi să ne prezinte extracte de deces pentru 56.415 morţi, rămânând ca ei să justifice restul, adică pentru 40-56 mii prizonieri şi dispăruţi de a căror soartă nu mai ştim nimic.

Ce vă pot afirma cu preciziune – după indicaţiile comisiilor noastre şi aliate – este acest fapt cert: că nu se mai găsesc în ţările inamice aceşti prizonieri nerepatriaţi. Este posibil ca unii, foarte puţini, să se găsească încă prin ţări neutre sau aliate; restul, marea majoritate, din nenorocire, nu ştim dacă mai trăiesc.

Inamicul va trebui să-şi dea seama până la ultimul om ce a avut sub mână sa, ce a devenit fiecare. L-am constrâns pentru a-l face să ne dea toate informaţiile asupra sorţii acestor dispăruţi foşti în mâinile lor.

Aş fi foarte fericit, când din acest număr de 40.000 – 45.000 prizonieri şi dispăruţi, v-aş putea comunica în scurt timp că am găsit în viaţă şi am repatriat măcar jumătate din ei. Am motive însă de mă îndoi despre viaţa multor internaţi şi ostatici de ai noştri, nereîntorşi până azi la căminele lor.

Măsurile luate de noi deocamdată în contra inamicului sunt următoarele: prizonierii germani, rămaşi din Armata Makensen, în număr de 750, singurii rămaşi la noi în ţară după izgonirea lor – căci pe toţi ceilalţi şi i-au ridicat sub ocupaţie – nu vor fi repatriaţi până ce inamicii nu vor da toate desluşirile despre toţi cei căzuţi în mâinile lor şi de a căror soartă nu mai avem nici o ştire. Am intervenit către D-l Prim Ministru la Paris, pentru a face demersurile cuvenite pentru ca aliaţii să se solidarizeze la această măsură cu noi, reţinând pe prizonierii inamici din ţările lor, până ce nu vom avea deplin răspuns şi completă satisfacţie. Prin diversele comisiuni interaliate din ţările inamice împreună cu delegaţii noştri, se fac investigaţiuni în localităţile de pe front şi din spatele lui, cum şi în ţările inamice, pentru a se afla numele multora din prizonierii

noştri, care şi-au găsit mormântul acolo, fără nici o înregistrare a decesului lor. Prin judecarea înaintea Tribunalului interaliat a tuturor inamicilor vinovaţi de barbarul şi criminalul tratament administrat prizonierilor noştri, vom da măcar această incompletă satisfacţie mândriei noastre naţionale cu drept cuvânt jignită.

Acum, când, ca organ pentru executarea tratativelor ce a început a funcţiona, avem tot dreptul de a vă ruga să fiţi încrezători că nimic nu se va neglija pentru ca simţământul nostru naţional să nu ne fie jignit.

Deocamdată, vă pot asigura în ce priveşte Ministerul de Război, că măsuri pentru înlesnirea şi ajutorarea familiilor celor dispăruţi din rândurile oştirii noastre au fost luate de noi şi că graţie lor, cei mai mulţi din familiile acestora, îşi primesc ajutoarele cuvenite din partea Statului. Atunci când situaţia părinţilor şi rudelor lor va fi clarificată prin măsurile de mai sus, Ministerul nu va întârzia o clipă să ia toate dispoziţiunile pentru a veni în sprijinul deplin al urmaşilor şi rudelor bravilor noştri ostaşi, pieriţi, spre cinstea lor şi a noastră, pentru patrie şi neam.

Ministerul de Război s-a ocupat îndeaproape şi de prizonierii români foşti soldaţi în armata austro-ungară.

În această privinţă, prizonierii din Italia au fost formaţi în legiuni, puşi sub îngrijire specială, şi în cea mai mare parte repatriaţi. Numărul lor total se ridică la 500 ofiţeri şi peste 31.000 oameni.

În Anglia şi Franţa, prizonierii de naţionalitate Română au fost eliberaţi din lagăre şi repatriaţi via Marsilia.

Prizonierii aflaţi în Rusia nu pot din nefericire fi ajutaţi din cauza stării haotice în care se află această ţară. Toate încercările făcute atât în comun cu celelalte state de succesiune ale imperiului austro-ungar cât şi izolat, nu am putut aduce până în prezent la nici un rezultat. O comisie română se află la Nowa-Rossisk fără a putea izbuti ceva.

În Siberia situaţia se prezintă în condiţiuni mai bune, din cauza influenţei directe pe care o exercită Comandamentul aliat din Extremul Orient asupra tuturor evenimentelor. O misiune română înzestrată cu mijloace băneşti a fost trimisă în Extremul Orient.

În fine, lagărele de prizonieri ruşi aflaţi în Germania au fost vizitate de membrii misiunii române din Berlin. Basarabenii au fost aleşi şi transportaţi în ţară. Numărul lor întrece 400 oameni.

Se poate vedea din cele ce preced că Ministerul de Război n-a neglijat nici un mijloc pentru a obţine maximum de rezultate în toate chestiunile, atât la prizonierii din regat cât cei din noile teritorii".

În continuare este prezentat un amplu memoriu relativ la chestiunea prizonierilor români structurat pe patru capitole, iar acestea la rândul lor pe subcapitole. În introducere se arată că „pentru toate chestiunile relative la pierderile din timpul campaniei, în care intră şi acelea referitoare la prizonieri, Ministerul de Război posedă un organ special la Secţia Statisticii, care a fost constituit şi organizat în aşa fel ca să poată corespunde tuturor cerinţelor. Activitatea acestei secţii, în atingerea scopului pentru care a fost creată, constă în: stabilirea numărului total de prizonieri, stabilirea numărului total de repatriaţi, stabilirea numărului total de morţi, stabilirea numărului total de dispăruţi de a căror soartă nu se ştie nimic".

În Capitolul I, în ceea ce priveşte stabilirea numărului total de prizonieri se arată că „s-a întâmpinat cele mai mari dificultăţi din cauza luptelor violente şi

neîncetate în prima parte a campaniei, care nu a dat răgaz corpurilor să-şi stabilească cu preciziune categoriile de pierderi (morţi, dispăruţi, prizonieri).

Mai târziu după încheierea Păcii de la Buftea, puterile centrale cu toate insistenţele noastre nu ne-au comunicat decât date răzleţe şi incomplecte din care nu se putea căpăta cifre certe. Abia după prăbuşirea imperiilor centrale şi după ce am trimis – ca şi celelalte puteri aliate – Misiuni speciale în ţările inamice, s-a reuşit, după o muncă de mai multe luni, a se stabili numărul prizonierilor din diferitele ţări inamice.

Am avut prizonieri: în Germania (147.891), în Austro-Ungaria (51.000), în Bulgaria (25.000), în Turcia (6.000), total 229.891.

Aceste cifre nu pot fi date decât cu oarecare aproximaţie şi nu reprezintă datele definitive din următoarele motive: dificultăţile pe care statele inamice le opun când este vorba de cercetări de asemenea natură, invocând în cele mai multe cazuri că cu ocazia rezoluţiei s-au distrus mare parte din acte, schimburile de prizonieri pe cari cele patru state ce formau statele centrale le-au făcut între ele, rezultatele depind de organizarea pe care au avut-o diferiţii inamici în ţinerea scriptelor relative la prizonieri.

În această privinţă trebuie relevat că, contrar tuturor aşteptărilor, nu Germania a ţinut cel mai bine socoteala de numărul şi fluctuaţiunile prizonierilor.

Astfel fiind, se poate vedea cât de minuţioasă şi laborioasă este munca organului Ministerului de Război atât în străinătate (misiunile) cât şi aici şi se poate pricepe de ce datele sunt mereu în prefacere devenind din ce în ce mai precise.

În această privinţă s-a întâmplat la fel cu toate statele aliate; de exemplu, atât englezii cât şi francezii mai ales lucrează la stabilirea numărului total de prizonieri din Germania".

În Capitolul II în ceea ce priveşte repatrierea prizonierilor, se arăta că „în momentul de faţă nu mai avem nici un prizonier în Lagărele din statele puterilor centrale şi că toţi au fost repatriaţi. Iată expunerea faptelor în mod cronologic:

Repatrierea a început în primăvara anului 1918, când pe timpul armistiţiului s-a efectuat un prim schimb de prizonieri invalizi între noi şi Germania; când s-a primit circa 2.191 prizonieri invalizi şi infirmi.

Imediat după aceasta şi înainte de semnarea Tratatului de Pace de la Buftea, s-a încheiat la 23 martie 1918 o convenţiune între români de o parte şi Puterile Centrale de altă parte cu obligaţiunea reciprocă de a se repatria prizonierii respectivi.

România cum şi trei din statele puterilor centrale s-au conformat convenţiei încheiate, trimiţându-le Austro-Ungariei 30.543 prizonieri, Bulgariei 11.052 prizonieri, Turciei 3.806 prizonieri, în total 45.401 prizonieri.

Singură Germania, nefăcând cinste iscăliturii delegatului şi s-a sustras de la obligaţiunile ce se luase şi tot felul de pretexte. Astfel, până la sfârşitul anului 1919, Germania nu ne-a trimis decât 1850 ofiţeri şi 1020 oameni. La prăbuşirea biroului central şi părăsirea grabnică a teritoriului ocupat, germanii au eliberat un număr de 61.230 pe care îi ţineau pentru diferite lucrări, în lagăre risipite în toată întinderea teritoriului ocupat. Din prizonierii aflaţi în Germania, 4.032 de oameni care se aflau în Franţa şi pe malul stâng al Rinului au fost eliberaţi de către Armatele aliate în înaintarea lor şi repatriaţi via Marsilia pe mare, prin îngrijirea comisiei noastre speciale trimisă în Franţa.

Prin comisiunea noastră trimisă la Berlin în decembrie 1918 şi care a lucrat acolo sub auspiciile Misiunii Interaliate, s-au repatriat toţi prizonierii câţi au mai fost găsiţi în Germania în primăvara anului 1919 (11.052 oameni).

În fine, cum în urma revoluţiilor din Germania un număr însemnat de prizonieri au fugit din lagăre risipindu-se în ţările vecine, s-au recuperat prin staţiunile de etape, instalate de Misiunea noastră din Berlin la Oderberg, Cracovia, Passau şi Viena, un număr de 882 prizonieri.

Recapitulând, s-au repatriat din Germania: invalizi 2191, trimişi din Germania în 1918 2870, eliberaţi din teritoriul ocupat în noiembrie 1918 61230, repatriaţi de comisia noastră din Germania 11652, izolaţi 882, trecuţi în Franţa 4032, total 83457. Adăugând la acest număr cifra de 45401 repatriaţi, găsim numărul total 128858 repatriaţi.

Acest număr de 128858 prizonieri repatriaţi nu reprezintă totalitatea celor repatriaţi prin următoarele cauze: dintre prizonierii din teritoriul ocupat, mulţi au evadat de la lucru fără a-şi aranja situaţia militară faţă de organul ce se ocupă cu chestiunea prizonierilor; în timpul revoluţiei, din imperiile centrale un număr de prizonieri au evadat din lagăre, reîntorcându-se în ţară prin mijloace proprii, după cum s-a constatat atunci când s-au constituit staţiunile de recuperare.

În această privinţă, pentru stabilirea cu exactitate a numărului de repatriaţi, s-au luat măsuri ca în fiecare comună să se întocmească tabele de cei neîntorşi din război, care după ce vor fi verificate cu actele oficiale existente asupra prizonierilor să se poată avea date cât mai precise asupra celor întorşi".

Memoriul continuă cu Capitolul III care prezintă situaţia prizonierilor morţi şi a celor cu situaţia nelămurită, astfel: „atingem aici unul din cele mai triste capitole ale războiului nostru, căci scăzând din totalul de 229.891 de prizonieri pe acel de repatriaţi 128858, găsim un număr de 101033 în care se cuprinde morţi, dispăruţi şi oameni cu situaţii nelămurite.

Mortalitatea printre prizonieri a fost enormă şi aceasta din cauzele pe care le vom expune mai jos:

Până în prezent suntem în posesia a următoarelor acte de deces şi liste de morţi: din Germania şi teritoriul ocupat 40538, din Austro-Ungaria 10969, din Bulgaria 4300, din Turcia 508, total 56415.

Acest număr nu prezintă totalitatea morţilor, deoarece din cercetările pe cari le fac comisiunile noastre din Berlin, Viena, Paris, Sofia şi Constantinopol, precum şi în ţară, ies mereu la iveală acte de deces ale prizonierilor morţi în diferite regiuni din Europa, unde erau trimişi la lucru înapoia frontului.

În ceea ce priveşte restul între 101033 şi 56415, de 44618, acest număr nu reprezintă prizonierii reţinuţi încă în Germania sau alte state ale fostei puteri centrale. În această privinţă s-au făcut cele mai întinse cercetări de către misiunile noastre din străinătate, cu concursul cel al misiunilor aliate în special cea franceză şi engleză. În aceeaşi chestiune s-au făcut în Camera Franceză de către ministrul de război o declaraţiune care se certifică că nu mai există nici un prizonier al statelor aliate care să fie reţinut în Germania.

Numărul de 44618 reprezintă oameni cu situaţia nelămurită, pentru elucidarea cărora se continuă cercetările de misiuni, pentru a se stabili cu certitudine numărul de

fiecare categorie, repatriaţi nu prin autorităţi (morţi, evadaţi din lagăre sau rămaşi de bună voie).

Această situaţie nu constituie un caz specific României. Ca să citắm un exemplu, Franţa a avut în noiembrie 1918 un număr de peste 500.000 dispăruţi al căror număr s-a redus treptat atingând totuşi cifra 330.000".

În subcapitolul „Tratamentul prizonierilor" se arată că „<sub>capitolul precedent nu se poate încheia fără a face o scurtă privire a cauzelor cari au provocat o atât de mare mortalitate şi au îngreunat culegerea datelor relativ la cei cu situaţia nelămurită.

Tratamentul prizonierilor noştri în toate ţările inamice, dar mai ales în Germania, au fost mai mult decât neomenos, putem zice barbar. Alimentaţia cu totul insuficientă, puşi la munci din cele mai grele, dezbrăcaţi şi bătuţi, aceşti oameni au cunoscut chinuri cum nu se pot închipui mai grozave. Aşa de exemplu pentru a nu cita decât două exemple: cimitirul lagărului Lamsdorf conţinea mormintele a 8.000 români iar acela al lagărului Tuchel 2.500. Nu numai atât, când situaţia prizonierilor începuse să se îmbunătăţească prin trimiterea de ajutoare de la diferite comitete de cruce roşie, majoritatea prizonierilor români au fost formaţi în batalioane de lucru (comandouri) înapoia frontului de luptă din Belgia, nordul Franţei, Alsacia, Lorena, Tirol, Serbia şi Macedonia până în Asia Mică. Destinaţia acestor batalioane era ţinută ascunsă, aşa că ajutoarele trimise din afară nu puteau să le mai ajungă niciodată, hrăniţi cu firimituri şi coji de gulii şi de sfeclă, dezbrăcaţi şi munciţi până ce mureau cu sapa în mână, aceşti martiri îşi au presărate cadavrele lor în regiunile sus menţionate.

Misiunile noastre din străinătate împreună cu societatea **Mormintele eroilor căzuţi în război** depun rodnica activitate pentru descoperirea, identificarea şi îngrijirea mormintelor acestor eroi. Ca exemplu, arătăm că până în prezent s-au descoperit în Alsacia peste 60 localităţi unde sunt îngropaţi români, în unele din ele cu sutele. Aceeaşi este situaţia şi în Belgia, Tirol ne mai vorbind de frontul macedonean. Comitetele locale ale societăţii **Mormintele Eroilor** lucrează cu deosebită râvnă pentru descoperirea tuturor mormintelor de români.

În executarea acestei opere se întâmpină însă dificultăţi chiar din partea unora dintre aliaţi, aşa că va trebui să mai treacă vreme până să se poată ajunge la rezultate complecte."

Un subcapitol foarte interesant este cel referitor la repatrierea prizonierilor din teritoriile nou alipite, unde se arată că „şi în această direcţiune s-au făcut toate demersurile cerute de situaţie.

Membrii misiunii noastre din Germania s-au transportat în toate lagărele de ruşi. Alegând din ei pe basarabeni, s-au repatriat astfel, odată cu prizonierii noştri, peste 4000 de basarabeni.

În Italia, prizonierii de naţionalitate română foşti în armata austro-ungară au fost formaţi în legiuni şi repatriaţi în cea mai mare parte. Numărul lor se ridică la 509 ofiţeri şi 31.318 trupă.

De asemenea, din Anglia şi din Franţa au fost eliberaţi din lagărele de prizonieri românii din fosta armată austro-ungară, supuşi unei îngrijiri speciale şi transportaţi pe mare.

Numai în ce priveşte prizonierii făcuţi de ruşi, situaţia nu se poate considera îmbucurătoare, căci toate acţiunile întreprinse, fie în comun, fie izolat de către statele născute din desfacerea Imperiului austro-ungar nu au dus la nici un rezultat.

Prizonierii din Rusia centrală, din cea meridională şi din Caucaz nu au putut fi repatriaţi până în prezent cu toate sforţările depuse. Statele de succesiune ale fostului Imperiu austro-ungar au trimis în comun comisiuni pentru a ajuta şi repatria pe aceşti prizonieri fără succes. În mod izolat, ceho-slovacii şi austriecii au trimis misiuni în acelaşi scop, de asemenea fără nici un rezultat.

Guvernul român a urmărit de aproape şi cu cea mai mare atenţie aceste demersuri, trimeţând o comisiune la Noworosisk. Starea haotică însă în care se află astăzi Rusia şi lipsa de mijloace de transport fac cu neputinţă o acţiune mai eficace.

Situaţia prizonierilor români din Siberia se prezintă în condiţiuni ceva mai bune, deoarece comandamentul aliat din Extremul Orient a putut avea înrâurire directă asupra sorţii acestor prizonieri, din care cea mai mare parte sunt formaţi în legiuni de voluntari şi a căror repatriere nu depinde decât de mijloacele de transport pe care guvernul american a promis că le va pune la dispoziţie.

Guvernul român s-a interesat de aproape şi de aceşti prizonieri prin comisiunea noastră de la Paris, punându-se în legătură cu Crucea Roşie Daneză pentru procurarea de îmbrăcăminte şi alimente, punând importante sume de bani la dispoziţiunea misiunilor noastre din străinătate în acest scop şi trimeţând acum în urmă o misiune în Extremul Orient.

În concluziune, se poate afirma că Ministerul de Război nu a lăsat neîntrebuinţat nici unul din mijloacele cari puteau duce la scopurile urmărite, şi anume: a salva cât mai multe vieţi ale prizonierilor, a stabili cu exactitate numărul total al lor, numărul celor repatriaţi, numărul celor morţi, precum şi a cinsti memoria celor căzuţi pentru patrie.

În afară de măsurile cari s-au luat prin numiri de misiuni în străinătate, cercetări şi investigaţiuni la faţa locului şi adunări şi verificări de acte, guvernul român, pentru a învinge îndărătnicirea guvernului german în ce priveşte darea de relaţiuni, pe lângă protestele pe care le-au înaintat pe lângă misiunea interaliată din Berlin, pe lângă numeroase reclamaţiuni făcute la delegaţia română pe lângă Conferinţa de Pace, acum în urmă, Ministerul de Război a supus cu numărul 23.359 din 1 ianuarie 1920 d-lui prim-ministru Vaida Voievod chestiunea prizonierilor din Germania arătând greutăţile ce se întâmpină din partea guvernului German în lămurirea situaţiei celor 44.000 prizonieri, cu rugămintea de a se face demersurile necesare pe lângă guvernele aliate, în sensul de a constrânge guvernul german să ne lămurească situaţia prizonierilor.

În acelaşi timp, ca ultim mijloc, Ministerul de Război Român a întrerupt repatrierea prizonierilor germani din Armata lui Makensen, reţinând un număr de 750 prizonieri şi făcând cunoscut guvernului german, prin intermediul Legaţiei Elveţiene, că aceşti prizonieri nu se vor repatria până ce nu se va decide complet chestiunea prizonierilor din Germania."

Pe lângă această amplă prezentare, care vine să evidenţieze complexitatea acestei chestiuni, în vara anului 1920, în Parlamentul României au mai existat câteva interpelări pe această temă, ale căror răspunsuri nu au făcut altceva decât să nuanţeze această problemă. Astfel, în şedinţa Camerelor reunite din 13 iulie 1920, deputatul Voicu Niţescu a făcut o expunere a suferinţelor îndurate de Corpul Comisarilor români

din Siberia, cărora statul român nu le-a dat aproape nici un ajutor, iar mai pe urmă când au sosit în ţară, au şi fost puşi la carantină la Constanţa. Singurul care i-a ajutat a fost generalul Roşianu. „Dl. general Văitoianu, când preşedintele Corpului Voluntarilor s-a prezentat la d-sa, ca să-i scoată din carantină, s-a adresat cu cuvintele «Nu cumva vrei să repatriezi bolşevicii dumitale»".

Din partea guvernului a răspuns Take Ionescu, „aducând omagii călduroase, bravilor ostaşi voluntari", afirmând că: „Să nu se înţeleagă carantina de la Constanţa, decât ca o carantină sanitară", şi că „a asistat când dl. ministru de război, a dat ordin să li se facă primirea nu numai bine ci să fie primiţi ca eroi ai patriei. Cât priveşte pe prizonierii români din Rusia, guvernul a acordat o mare sumă de bani doctorului Nansen, care s-a însărcinat să organizeze repatrierea lor. Guvernul studiază încheierea unei convenţii cu sovietul rus, spre a obţine eliberarea prizonierilor români ce-i avem acolo"[3].

În şedinţa din 20 iulie 1920 deputatul Ion Lăzărescu a ridicat problema clarificării situaţiei ofiţerilor foşti prizonieri[4]. În răspunsul său, reprezentantul guvernului a arătat că „Armata română a avut un total de aproape 3500 ofiţeri prizonieri. De la data înapoierii lor din captivitate, 1918 şi până în prezent, sunt doi ani de zile. Filiera prin care trece un ofiţer prizonier este următoarea: la înapoierea din captivitate, îşi întocmeşte un memoriu cu datele şederii ca prizonier, prezentând şi probe prin declaraţiuni, precum şi notele şefilor sub care a servit când a căzut prizonier. Corpul îi completează dosarul cu foile calificative şi date asupra căderii ca prizonier. Întocmirea acestor dosare s-a făcut cu foarte mare greutate, cerând un timp îndelungat, din cauza deplasărilor şefilor sub care au servit ofiţerii şi pe care şefi trebuia să-i caute în tot cuprinsul ţării, în cursul anilor 1918 şi 1919, când corpurile şi serviciile operau în Ardeal, în Basarabia şi în Vechiul Regat. Această întârziere a adus după sine amânarea începerii cercetărilor de fapt a ofiţerilor prizonieri.

Când dosarele, în fine, au fost gata, s-au înaintat pe cale ierarhică diviziilor respective, unde comisiile de clasare hotărăsc prin proces-verbal, dacă e cazul ca ofiţerul să fie trimis înaintea instanţelor judecătoreşti militare. Ofiţerii găsiţi ca atare, se trimit înaintea curţilor marţiale, iar dosarele celorlalţi, Ministerului de Război.

Rezultatul curţilor marţiale se înaintează Ministerului de Război, cu următoarele clasificaţii: ofiţerii vinovaţi şi propuşi pentru darea în judecată, ofiţerii care urmează a fi trimişi înaintea Consiliului de Reformă, ofiţerii în curs de cercetare şi instrucţie, ofiţerii absolviţi de orice învinuire. Aceştia din urmă, împreună cu cei ce au fost găsiţi de divizii din primul rând ca neputându-li-se imputa nimic, având dosarele complete şi cu toate notele şefilor ierarhici, se supun, pe măsură ce sosesc, Consiliului Superior al Armatei care hotărăşte înaintarea ofiţerului.

Din numărul total de ofiţeri prizonieri activi şi de rezervă, au trecut până în prezent prin Consiliul Superior aproape 2.700 ofiţeri prizonieri, dintre care 1.445 au fost înaintaţi conform legii. Restul au fost lăsaţi sau bun în grad, sau eliminaţi de la înaintare, sau trimişi pentru un stagiu de încercare de 6 luni, urmând că după aceea să li se facă noi propuneri, după care vor fi din nou discutaţi, odată cu discuţiile generale în

---

3 *Ibidem*, dosar 409, f. 87.
4 *Ibidem*, dosar 409, f. 312–314.

cursul acestui an. Aceşti ofiţeri, deşi au fost absolviţi ca prizonieri propriu zis, totuşi nu au îndeplinit, după notele şefilor ierarhici, condiţiile pentru înaintare.

Afară de aceasta, mai sunt două categorii de ofiţeri prizonieri, ale căror dosare au fost deferite la două cabinete speciale: Crefeld şi Turtucaia.

Constituirea cabinetului special Crefeld a fost impusă de faptul că asupra ofiţerilor care au fost în acest lagăr planează o atmosferă defavorabilă lor, prin aceea că o parte din ei au fraternizat cu duşmanul în detrimentul apărării şi interesului naţional.

Dosarele sunt încă în curs de cercetare; ofiţerii care până în prezent au fost complet absolviţi, urmează a-şi lua drepturile lor la înaintare după îndeplinirea tuturor formelor legale şi pe baza propunerilor şefilor ierarhici.

Constituirea cabinetului special Turtucaia a fost impusă de nevoia stabilirii răspunderilor şi nevoia de a se da fiecăruia drepturile lui, în raport cu putinţa ce avea de a scăpa sau nu de căderea ca prizonier, având în vedere repeziciunea cu care s-a desfăşurat această mare bătălie şi cu atmosfera misterioasă de care este încă înconjurată până la stabilirea adevărului.

Este foarte drept, cum afirmă Domnul Deputat, că chestiunea ofiţerilor prizonieri durează şi că cei vinovaţi trebuiesc pedepsiţi, iar cei ce şi-au făcut datoria reintegraţi în toate drepturile lor. Nu este mai puţin adevărat însă, că pentru a lua drepturile cuiva sau a i le da, cel ce are cădere să o facă, trebuie să o facă în perfectă cunoştinţă de cauză. Şi din aceste motive, în această chestiune, nu încape GRABA.

Ministerul a înaintat din totalul numărului de ofiţeri prizonieri activi şi de rezervă, 1445 de ofiţeri, în curs de doi ani. Dacă ar fi putut să-i înainteze pe toţi ce aveau dreptul, ar fi făcut-o cu plăcere şi cu satisfacţie. Nu poate răspunde în acelaşi fel, însă, atunci când i se cere a se grăbi e chestiune atât de delicată şi de importantă, în care intră în joc, afară de viitorul unui ofiţer, în primul rând interesele superioare ale armatei şi ale Statului întreg.

Toţi trebuie să aibă răbdare şi să aştepte cu încredere împărţirea dreptăţii, care li se va da dacă o au".

A doua zi, în şedinţa din 21 iulie 1920, senatorul Alexe Gr. Vasile a interpelat guvernul relativ la situaţia militară a prizonierilor din Vechiul Regat[5]. O clarificare a situaţiei acestora era mai mult decât necesară pentru aplicarea legii împroprietăririi funciare a veteranilor de război. În răspunsul său, ministrul de război a arătat că „în timpul campaniei 1918/1919, mulţi ofiţeri de rezervă şi grade inferioare, chemate a completa cadrele, nu au răspuns la chemare.

Evenimentele militare ulterioare mobilizării impunând evacuarea trupelor în Moldova, s-au găsit ofiţeri de rezervă şi grade inferioare care, deşi au răspuns la mobilizare, au găsit a nu se evacua rămânând sub ocupaţiune.

În timpul retragerii armatei, ofiţeri şi grade inferioare au părăsit unităţile şi serviciile respective şi au rămas în teritoriul ce a fost vremelnic ocupat.

Toate aceste trei categorii arătate mai sus, conform art. 65 din titlul II adiţional al C.J.M., urmau a fi trimişi în faţa Curţilor Marţiale, pentru ca, în faţa judecăţii să-şi dea seama de crima ce au săvârşit.

După datele primite de la corpuri, numărul oamenilor cu situaţia militară neclarificată atingea cifra de 163.000.

---

[5] *Ibidem*, dosar 409, f. 332–335.

Cum asupra acestora nu se încheiase nici un fel de acte, din cauza evenimentelor războiului, Ministerul a căutat a da o soluţiune chestiunii cât mai urgent posibil, eludând chiar dispoziţiunile art. 65 din titlul II adiţional al C. J. M., tocmai în vederea de a accelera cât mai curând posibil clarificarea situaţiei oamenilor din prima parte a campaniei.

În acest scop, Ministerul de Război, dă ordinul circular no. 5255 din 26 ianuarie 1919, prin care se hotărăşte: pentru fiecare plasă delegată, câte 2-3 delegaţi, în raport cu numărul comunelor; aceştia aveau obligaţiunea a merge din comună în comună şi sub preşedinţia lor vor constitui o comisiune compusă din primar, învăţător, şeful postului de jandarmi, doi soldaţi demobilizaţi, de preferinţă invalizi de război, răniţi sau dintre cei care au stat tot timpul pe front. În comunele urbane, comisiunea era compusă din comandantul cercului de recrutare, ca preşedinte primarul, poliţaiul şi doi dintre cetăţenii cari au fost pe front. Pentru oraşul Bucureşti s-au instituit şase comisiuni câte una din fiecare inspectorat de poliţie. Acestor comisiuni li s-au prevăzut anume normele de observat în clarificarea situaţiei oamenilor.

Rezultatul acestor comisiuni astfel întocmite a fost foarte negativ, deoarece: comisiunile nu au lucrat în mod conştiincios, dând naştere la o serie întreagă de cercetări din partea Ministerului de Război. Oamenii au căutat a se sustrage de la comisiuni. Pe aceste consideraţiuni destul de puternice, ministerul s-a văzut nevoit a da ordinul no. 25.506 din 1919, prin care se ordonă a se continua cu clarificarea situaţiei militare a oamenilor şi a verifica lucrările comisiunii întocmită conform ordinului no. 5.255 din 26 ianuarie 1919.

De data aceasta, comisiunea este compusă din comandantul cercului de recrutare, şeful biroului de recrutare şi un ofiţer din corp.

Lucrările acestei comisiuni au funcţionat neîntrerupt până în februarie 1920, clarificând după instrucţiunile ministeriale date prin Marele Stat Major.

Aceste comisiuni au clasat aproape 60 % din numărul oamenilor aflaţi cu situaţia în neregulă; situaţia oamenilor din ctg. 1916-1919 inclusiv şi care reprezintă un procent de 20 %; a fost clarificată la corpurile de trupă respective, iar 20 % din ctg. 1915 mobilizate începând cu ctg. 1892, nici până astăzi nu s-au prezentat pentru clarificarea situaţiei lor militare.

În această ultimă categorie, intră un număr considerabil de oameni dispăruţi, unii morţi şi pentru care nu se poate face dovada morţii, ei rămânând pe câmpul de luptă, alţii morţi în captivitate, iar alţii dezertori sau benevol rămaşi în ţările unde au fost internaţi, parte din ei dând declaraţiuni că renunţă de bună voie a nu se mai întoarce în Patria-Mumă.

În timpul cât aceste comisiuni funcţionau la cercurile de recrutare, ministerul este sesizat prin diferite denunţuri, că comisiunile au lucrat cu părtinire, dând dreptate unora care de fapt erau vinovaţi.

Ministerul, afară de cercetările izolate ce a făcut în această direcţie, a numit prin Decizia Ministerială No. 90/1920 a Comisiunii Centrale cu sediul chiar la minister, compus din primul comisar regal de la Curtea Superioară de Justiţie Militară, ca preşedinte, şeful Serviciului Personalului, trei lt. colonei, trei maiori, trei căpitani, cu obligaţiunea a verifica lucrările ambelor comisiuni (cele numite cu ordinile no. 5.255 şi 25.506), având o unitate de vedere, scoasă de sub influenţa oricărei intervenţii şi care

avea să se pronunţe în ultima instanţă asupra poziţiei oamenilor, având ca bază în lucrări dosarele ce au fost întocmite de către comisiunile mai sus amintite.

Această comisiune centrală a lucrat cu maximum de intensitate, cu începere de la 20 februarie până la 1 iunie 1920, verificând 48.000 de dosare.

Cu această ocaziune Comisiunea Centrală a constatat o mare uşurinţă în lucrări. Din studiu acestor dosare s-au tras concluziuni şi norme cu caracter general în rezolvarea dosarelor.

Numărul considerabil de dosare la cele 32 cercuri de recrutare, au impus ministerului a da ordinul circular explicativ no. 3.499 din 15 iunie a. c., prin care comandanţii cercurilor de recrutare, sub directa supraveghere şi răspundere a comandanţilor de brigăzi respectivi, având ca bază normele date de minister, să continue clarificarea situaţiei oamenilor, măsură impusă de cerinţa împroprietăririi demobilizaţilor Comisiunea Centrală de la minister rămânând a rezolva numai reclamaţiunile ce s-ar ivi ulterior.

Aceasta era ultima măsură în legătură completă cu toate lucrările făcute până acum şi fără ca dispoziţiunile cronologice luate să se fi contrazis una cu alta sau să fi produs dezordine.

Dacă diferitele comisiuni au lucrat încet, se datorează relei voinţe şi credinţe a celor interesaţi în cauză, care căutau să se sustragă de la comisiuni, sau care nu-şi prezentau actele legale cerute în mod obligatoriu pentru a se avea în vedere la clarificarea situaţiei oamenilor.

Ministerul a apreciat că chestiunea clarificării situaţiei oamenilor, din mobilizarea 1916-1918 este de o vădită importanţă cerută de lege pentru acei care, cu bună ştiinţă, s-au sustras de la Sfânta datorie de apărători ai Ţării şi cărora să li se aplice sancţiuni binemeritate pentru educaţia generaţiilor viitoare, cum şi de satisfacţia morală a celor lezaţi prin atitudinea nedemnă şi nepatriotică a nesupuşilor şi dezertorilor rămaşi în teritoriul vremelnic ocupat.

Tocmai când se executau dispoziţiunile ordinului circular no. 3.499, printr-un jurnal al Consiliului de Miniştri no. 1.704/920, se hotărăşte ca pe lângă comitetele de ocoale să se delege ofiţeri care să se pronunţe asupra situaţiei militare a oamenilor în vederea împroprietăririi.

Ministerul de Război, în urma instrucţiunilor date de acord cu d-l. ministru Garoflid, a hotărât ca odată cu împroprietărirea să se facă şi clarificarea situaţiei oamenilor, stadiu în care se găseşte azi chestiunea clarificării situaţiei oamenilor".

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

ÎNSEMNĂRI PRIVIND ROLUL MILITARILOR ÎN ALEGERILE DIN 1933

AURELIAN CHISTOL*

Odată cu împlinirea visului marii generaţii paşoptiste de înfăptuire a unităţii naţionale depline, după Marea Unire întregul sistem politic din România a suferit mutaţii semnificative.

Înainte de războiul pentru întregirea ţării, participarea la procesul electoral era rezervată unui grup restrâns de cetăţeni, datorită censului ridicat pentru potenţialul nostru economic. Existaseră astfel, două mari partide cu vocaţie guvernamentală, cel liberal şi cel conservator. Cu toate acestea, pasiunile politice ale românilor erau mari, motiv pentru care regele Carol I a instaurat rotativa guvernamentală, calmând o parte din patimi şi realizând alternanţa la putere.

Din cauza existenţei sistemului electoral pe colegii, la alegerile din 1914 au luat parte circa 110.000 de cetăţeni, în condiţiile în care principala categorie socială, ţărănimea trebuia să participe la viaţa politică prin intermediul votului indirect[1].

La 20 iulie 1917, în plin război, s-au modificat art. 57 şi 67 din Constituţie, deschizându-se calea spre votul universal, egal, direct, obligatoriu şi cu scrutin de listă pe baza reprezentării proporţionale[2].

Principiul se va aplica în urma adoptării Decretului lege nr. 3402 din 14 noiembrie 1918. Prin acesta se confirmă şi poziţia tradiţională a armatei române de neimplicare în politică. Astfel, conform art. 12, militarii activi ca şi alte categorii ce ocupă funcţii retribuite de stat în instituţii ale căror bugete sunt votate de Camera Deputaţilor, nu pot candida decât dacă demisionează din funcţii. De altfel, lipseau orice fel de referiri privind posibila desemnare a unor reprezentanţi ai ostaşilor în parlament[3].

Lărgirea cadrului electoral a determinat angrenarea a milioane de români în viaţa politică postbelică, în condiţiile în care cei mai mulţi erau lipsiţi de cultură politică, pe fondul existenţei unor mari diferenţe, atât în plan material, cât şi cultural, între ei şi elita civilizată a ţării[4].

---

* Universitatea din Piteşti.

[1] Ioan Scurtu, *Viaţa cotidiană a românilor în perioada interbelică*, Bucureşti, Editura Rao, 2001, p. 261.

[2] Ion Mamina, *Monarhia constituţională în România. Enciclopedie politică (1866-1938)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2000, p. 59.

[3] Petre Otu, *Armata şi procesul electoral (1918 – 1940)*, în „Dosarele Istoriei", anul V, nr. 11(51), 2000, p. 27.

[4] I. Scurtu, *op. cit.*, p. 263.

Rezultatele primelor alegeri desfăşurate pe baza votului universal au confirmat această tragică realitate, astfel încât va apărea sintagma: „vot universal – urne (in)stabilitate"[5]. Ar fi simplist însă, să punem această instabilitate numai pe seama acestui factor, fără a evidenţia marile dificultăţi economice prin care trece România după război. Rămasă fără tezaur şi cu sechelele ocupaţiei militare pe care o suferise, fără a mai releva şi dificultăţile întâmpinate la Conferinţa de Pace de la Paris, ca şi eforturile depuse pentru a opri extinderea flagelului bolşevic, ce ne ameninţase nu doar din partea Rusiei Sovietice, ci şi din cea a Ungariei lui Garbai Şandor şi a lui Bela Kun.

Pe măsură ce noile provincii s-au încadrat în statul român şi dificultăţile economice au fost depăşite, după adoptarea Constituţiei din 1923, a fost modificată legislaţia electorală ce favoriza apariţia unor guverne stabile, care să-şi ducă mandatul până la capăt.

Având la bază prevederile constituţionale ce păstrau interdicţia militarilor de a alege sau de a fi aleşi, dar permiţând reprezentarea lor în Senat ca senatori de drept, în condiţiile în care aceştia erau generali de armată pe timp de pace cel puţin 4 ani, dar stabilind un plafon maxim de 4 senatori pentru a doua categorie[6], va fi elaborată legea electorală din 27 martie 1926, care menţine interdicţiile în materie electorală ale ostaşilor activi, dar vine cu unele completări în privinţa senatorilor de drept proveniţi din rândurile armatei. De asemenea legea reconfirmă, neimplicarea organismului militar în luptele politice, dar cu ocazia alegerilor, îl obligă să desemneze posturi de pază la locurile de vot şi să contribuie cu trupe la desfăşurarea fără incidente a procesului electoral menţinând liniştea şi în jurul secţiilor de votare[7].

Deşi ţara beneficia de o constituţie generatoare de stabilitate, mecanismul vieţii politice româneşti a fost dereglat prin renunţarea pentru a 3-a oară la titlul de

---

[5] Eugen Stănescu, Iulia Stănescu, Gavriil Preda, *România Mare. Puterea politică*, Ploieşti, Editura Mectis, 1998, p. 19.

[6] Petre Otu, *loc. cit.*, p. 27, I. Mamina, *op. cit.*, p. 46; [xxx], *Enciclopedia de istorie a României*, Bucureşti, Editura Meronia, 2000, p. 15.

[7] Prin art. 7, alin. f) al legii electorale sunt precizate condiţiile pe care trebuie să le îndeplinească generalii în rezervă şi retragere pentru a deveni senatori de drept, iar art. 28 preciza că: „Militarii în activitate nu pot fi alegători, nici aleşi".

În desfăşurarea procesului electoral, militarii urmau să contribuie la pregătirea operaţiunilor de votare ce constau în: desemnarea posturilor de pază în localul de vot şi în jurul său cu trupe puse la dispoziţie după cererea preşedintelui biroului electoral central. [art. 64, alin. a)]

Prin art. 66 se preciza că „Preşedintele (secţiei) are singur poliţia adunării alegătorilor. Puterile lui în această privinţă, în comunele urbane reşedinţe de judeţ, se întind şi în afară de localul de votare: în curtea localului, la intrările în curte, în jurul localului de alegere precum şi pe strade, pieţe, locuri virane, până la o distanţă de 500 metri.

Funcţionarii, alţii decât cei ce aparţin legalmente biroului de votare sau corpului militar de pază, precum prefecţii, primarii, pretorii, jandarmii, poliţaii, comisarii, agenţii de poliţie etc., nu vor putea sub nici un motiv staţiona în zona de votare sau în localul de vot în tot timpul alegerii, până după proclamarea rezultatului.

În comunele rurale şi în comunele urbane nereşedinţe, preşedintele secţiunii de votare exercită un drept de poliţie generală în cuprinsul întregii comune". (...)

Art. 67 stabilea că: „Preşedintele secţiei de votare, înainte de începerea votării, va lua măsurile de poliţie necesare pentru asigurarea intrării în ordine a alegătorilor în sala de vot". (...), iar art. 68 arăta că „Pentru menţinerea liniştei şi bunei ordine, precum şi pentru executarea măsurilor ordonate, preşedintele va avea la dispoziţie forţele militare trimise după cererea şi chibzuinţa preşedintelui biroului electoral judeţean. El va putea cere direct şi alte forţe militare autorităţilor locale, pe a sa răspundere în caz de trebuinţă". [Vezi „Monitorul Oficial" („M.O.") partea I, nr. 71, 27 martie 1926, p. 4273-4293.]

moştenitor al tronului de către principele Carol, în decembrie 1925, act confirmat de parlament în 4 ianuarie 1926. Mai grav a fost faptul că regele Ferdinand I a murit la 20 iulie 1927, iar parlamentul dominat de liberali a instituit o Înaltă Regenţă compusă din: principele Nicolae, patriarhul Miron Cristea şi Gh. Buzdugan, preşedintele Înaltei Curţi de Casaţie. Cei trei regenţi au depus în aceeaşi zi, următorul jurământ: „Jur credinţă Majestăţii Sale regelui Mihai I. Jur a păzi Constituţiunea şi legile poporului român, a menţine drepturile lui naţionale şi integritatea teritoriului"[8].

După instituirea Regenţei va surveni şi decesul surprinzător al lui I. C. Brătianu la 24 noiembrie 1927, eveniment ce a diminuat considerabil autoritatea liberalilor, generând noi tensiuni politice, dar şi puternica afirmare a curentului procarlist în rândurile politicienilor şi militarilor.

Disensiunile dintre componenţii Regenţei i-au blocat efectiv activitatea, în timp ce criza economică mondială începea să se resimtă şi în ţară, astfel încât soluţia Restauraţiei începea să pară multora o izbăvire pentru statul rămas fără conducător.

De aceea, momentul revenirii lui Carol a fost amânat doar până în seara de 6 iunie 1930, când în jurul orei 22^{05}, acesta a aterizat pe aeroportul Băneasa şi nu pe platoul de la Cotroceni, cum prevăzuse planul iniţial[9]. După aterizare, a plecat la Cotroceni, unde a fost întâmpinat de fratele său Nicolae, bucuros că în felul acesta va fi scutit de munca pe care o ducea ca regent, deşi principele, într-o lucrare memorialistică susţine că nu avea cunoştinţă de întoarcerea lui Carol în ţară şi că nu intenţiona să părăsească regenţa, iar acest eveniment al proclamării fratelui său ca suveran l-a luat prin surprindere[10].

După ce în noaptea de 6/7 iunie şi în cursul zilei de 7, Carol s-a întâlnit cu numeroşi oameni politici, inclusiv cu Gh. Brătianu care a plătit acest gest prin excluderea sa din P. N. L., pe 8 iunie 1930 a fost proclamat de parlament rege sub numele de Carol al II-lea[11], în condiţiile în care liberalii au boicotat această şedinţă solemnă.

De la sfârşitul războiului şi până la Restauraţie, România a avut un număr de 13 guverne[12] şi a trecut prin organizarea a 6 alegeri parlamentare[13].

Tendinţele dictatoriale ale noului rege vor determina noi tensiuni politice şi o nouă eră de instabilitate, evenimente favorizate şi de situaţia economică a ţării. Astfel,

---

[8] Apud I. Scurtu, *Criza dinastică din România (1925-1930)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1996, p. 112.
[9] Cristian Sandache, *Viaţa publică şi intimă a lui Carol al II-lea*, Bucureşti, Editura Paideia, 1998, p. 42; Gh. Bodea, *Viaţa lui Carol al II-lea. Destinul unui pribeag*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000, p. 253; Paul D. Quinlan, *Regele playboy. Carol al II-lea al României*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2001, p. 150; Paul al României, *Carol al II-lea. Rege al României*, Bucureşti, Editura Holding Reporter, 1991, p. 158; I. Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi(1866-1947)*, vol. III, *Carol al II-lea*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2001, p. 73, Lilly Marcou, *Regele trădat. Carol al II-lea al României*, Bucureşti, Editura Corint, 2003, p. 168.
[10] Nicolae de Hohenzollern, *În umbra coroanei României*, Iaşi, Editura Moldova, 1991, p. 63-64.
[11] Cr. Sandache, *op. cit.*, p. 43.
[12] xxx, *Enciclopedia, de istorie...*, p. 104-108; I. Mamina, *op. cit.*, p.322-334; Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne şi guvernanţi 1916-1938*, Bucureşti, Editura Silex, 1996, p.25-78.
[13] xxx, *Enciclopedia...*,p. 63-64; I. Mamina, *op. cit.*, p. 257-275; Eugen Stănescu, Iulia Stănescu, G. Preda, *op. cit.*, , p. 17.

până la alegerile din 1933, România a fost condusă de alte 7 guverne[14], iar în iunie 1931 şi iulie 1932 s-au mai desfăşurat încă două convocări ale corpului electoral[15].

Ultimul guvern anterior revenirii liberalilor la putere a fost unul naţional-ţărănist, prezidat de Alexandru Vaida-Voevod, cabinet constituit la 14 ianuarie 1933[16]. Popularitatea acestui cabinet a scăzut însă dramatic în câteva luni de la alegerile câştigate de P. N. Ţ. în iulie 1932. Electoratul s-a dovedit profund dezamăgit de politica economică a executivului, de atitudinea sa brutală în reprimarea mişcării greviste muncitoreşti ce a culminat cu acţiunile contra petroliştilor şi ceferiştilor din februarie 1933, de introducerea stării de asediu, de tolerarea unor manifestări huliganice, ale adepţilor lui A. C. Cuza şi C. Z. Codreanu[17].

Din nefericire pentru ţară, „leul Ardealului" aşa cum era supranumit Vaida-Voevod, nu a găsit soluţiile optime pentru depăşirea situaţiei de criză în care se afla România şi nici n-a stopat erodarea prestigiului propriului partid, deşi, după cum observa ziaristul A. P. Samson: „era un om deschis, exuberant, spiritual, cu un rezervor de anecdote, de zicale latineşti, de expresii din literatura universală pe care le utiliza frecvent în conversaţie. Îndeosebi, dispunea de o gamă largă de nuanţe în comportare, potrivit împrejurării respective. Solemn şi cu prestanţă când semna un document, surâdea cu graţie când prezida un concurs de frumuseţe, cum s-a întâmplat în 1930, la Sinaia"[18].

Profitând de lipsa de eficacitate a guvernului, dar şi de îmbunătăţirea raporturilor sale cu Palatul Regal, opoziţia naţional-liberală va începe să acţioneze tot mai energic, în vederea obţinerii succesiunii. În acest sens, se înscrie şi turneul lui I. G. Duca în Europa Occidentală din vara anului 1933, care-i oferă prilejul de a denunţa guvernarea naţional-ţărănistă, aducând asigurări că liberalii vor acţiona pentru refacerea economiei, plata datoriei externe, o orientare politică a ţării mai accentuată spre Franţa şi Marea Britanie, distrugerea organizaţiilor de extremă dreaptă şi, în special, a Gărzii de Fier[19].

Succesul obţinut de Duca în Occident a fost sesizat de rege, în condiţiile în care, Elena Lupescu şi cea mai mare parte a camarilei se pronunţaseră în favoarea unui guvern P. N. L. Hotărârea suveranului de a opta pentru Duca, devine vizibilă pe 27 septembrie, cu prilejul aniversării semicentenarului Castelului Peleş, când dintre toţi oamenii politici români, de cea mai mare atenţie acordată de oaspeţii străini se bucură liderul liberal[20].

În condiţiile în care revenirea liberalilor la putere era o chestiune de zile, conducerea partidului a declanşat campania oficială privind răsturnarea guvernului,

[14] ***, *Enciclopedia...*, p. 108-110; I. Mamina, I. Scurtu, *op. cit.*, p. 78-104; I. Mamina, *op. cit.*, p.335-341, Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859, până în zilele noastre – 1995*, Bucureşti, Editura Machiavelli, 1995, p.97-107.

[15] I. Mamina, *op. cit.*, p.281-286; Eugen Stănescu, Iulia Stănescu, G. Preda, *op. cit.*, p. 17.

[16] I. Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, Bucureşti, Editura Paideia, 1999, p 255; I. Mamina, I. Scurtu, *op. cit.*, p. 97, Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 107.

[17] S. Cutişteanu, Gh. Ioniţă, *Electoratul din România în anii interbelici. (Mişcarea muncitorească şi democratică în viaţa electorală din România interbelică)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981, p. 215.

[18] A. P. Samson, *Memoriile unui gazetar (1927-1937)*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1979, p. 236

[19] I. Scurtu, *Istoria românilor în timpul ...*, vol. III, p. 152, I. Mamina, I. Scurtu, *op. cit.*, p. 113.

[20] I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 268.

aprobând la 1 octombrie programul de guvernare al liberalilor[21], dat publicităţii două zile mai târziu şi decizând ulterior să convoace la Bucureşti o amplă manifestaţie, pentru data de 15 noiembrie 1933, în cazul în care guvernul Vaida se menţinea până atunci[22].

Nerăbdarea liberalilor de a prelua conducerea ţării se constată şi cu ocazia şedinţei Delegaţiei Permanente din 28 octombrie, la capătul căreia a fost elaborat un comunicat ce preciza că, din acel moment parlamentarii partidului nu vor mai participa la opera de legiferare, acţionând numai pentru a denunţa abuzurile naţional-ţărăniştilor, ilegalităţile şi distrugerile pe care aceştia le patronează. De asemenea, s-au analizat măsurile ce urmau a fi luate în vederea organizării manifestaţiei de la mijlocul lunii următoare, la care se miza pe prezenţa a circa 150.000 de cetăţeni din întreaga ţară, care vor răsturna guvernul prezidat de Vaida-Voevod[23].

În replică, executivul a decis să nu autorizeze mitingul, întrucât în acea zi urma să se deschidă sesiunea legislativă. Pe 7 noiembrie 1933, Vaida-Voevod a plecat la Sinaia pentru a-i prezenta lui Carol proiectul Mesajului Regal de deschidere a sesiunii parlamentare. Cu acest prilej, premierul a fost abordat de ziarişti care l-au întrebat dacă se vor retrage în opoziţie. Mizând pe susţinerea regală, acesta a răspuns cu multă seninătate: „De ce să plecăm ? Aş putea-o face numai în următoarele cazuri: dacă aş fi bolnav – şi nu sunt, dacă n-aş mai avea încrederea Coroanei, dacă n-aş avea încrederea Parlamentului, dacă s-ar produce un eveniment extern, care să reclame o schimbare majoră de regim. Ori toate acestea nu se întâmplă". La capătul audienţei, primul-ministru a precizat ziariştilor că discuţia cu regele a fost foarte interesantă, iar peste două zile şi-a prezentat demisia, în urma solicitării exprese a suveranului, care s-a arătat dezamăgit de efectele acestei guvernări. Preşedintele Consiliului n-a omis să-l avertizeze pe monarh, cu prilejul depunerii demisiei sale, prin intermediul unei zicătoare germane că: „Numai viţeii cei proşti îşi aleg singuri măcelarul", aluzie făcută la adresa lui I. G. Duca, cel care în 1927 dăduse ordin să fie blocată cu orice mijloace revenirea lui Carol în ţară[24].

După semnarea demisiei, Vaida-Voevod a declarat ziariştilor că: „Demisiunea este întemeiată pe faptul că guvernul, spre a rezolva problemele ce frământă ţara a propus noi măsuri de îndreptare. Iar aceste măsuri reclamau înnoirea încrederii din partea suveranului şi eventual, o nouă consultare a alegătorilor. Pentru a asigura soluţionarea conformă cu interesele obşteşti, am propus să se formeze un guvern care să facă noi alegeri libere, căci libertatea alegerilor este principala garanţie a vieţii constituţionale. Rezultatul acestor alegeri urmează să decidă şi asupra soluţiunilor de adoptat şi asupra modului de alcătuire a guvernului definitiv"[25].

Carol al II-lea a organizat consultări formale cu liderii partidelor politice deşi se hotărâse categoric în favoarea lui I. G. Duca cu prilejul audienţei pe care i-a

---

[21] Vezi pe larg *Programul de guvernare al P.N.L., aprobat de C.C. în şedinţa din 1 octombrie 1933*, Bucureşti, Imprimeriile „Independenţa", 1933, p.3-8.

[22] Emilia Sonea, Gavrilă Sonea, *Viaţa economică şi politică a României 1933-1938*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, p.40-48, I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 269.

[23] *Ibidem*, p. 49-50; *Ibidem*, p. 269-270.

[24] I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 270; I. Scurtu, *Istoria românilor...*, vol. III, p.154-155; I. Mamina, I. Scurtu, *op. cit.*, p. 103.

[25] Apud I. Mamina, I. Scurtu, *op. cit.*, p. 103.

acordat-o pe 2 noiembrie. Totuşi, regele i-a sugerat premierului desemnat să încerce să-i atragă în guvern pe doi dintre oamenii politici cunoscuţi pentru admiraţia lor faţă de *şeful* statului şi anume, pe O. Goga şi pe Gh. Brătianu[26].

Această desemnare i-a luat pe mulţi prin surprindere, ştiut fiind faptul că I. G Duca fusese un apropiat al reginei Maria şi-al lui Barbu Ştirbey, iar ca preşedinte al P N. L. avusese o atitudine anticarlistă[27].

Atât oamenii politici, cât şi istoricii au încercat să explice această desemnare, fără a ajunge însă la un numitor comun. C. Argetoianu, aflat în seara zilei de 12 noiembrie în audienţă la rege, i-a atras atenţia că lumea consideră „că toate perfidiile Partidului Liberal au adus pe Duca la guvern"[28]. Istoricul Paul Quinlan sesizând antipatia dintre cei doi, consideră că monarhul a cedat la presiunile ce s-au făcut asupra sa, inclusiv din exterior într-un moment în care Franţa era nemulţumită de ascensiunea extremei drepte în România şi de faptul că nu se iau măsuri energice împotriva sa. De asemenea, criza economică a contribuit la înlăturarea naţional-ţărăniştilor de la putere, făcând astfel necesară înlocuirea lor cu cel mai important partid din opoziţie, tocmai pentru ca să evite formarea unui front anticarlist între P. N. Ţ. şi P. N. L., în situaţia în care regele ar fi optat pentru o altă soluţie[29].

A. P. Samson consideră că suveranul a acţionat astfel din dorinţa de a evita o alianţă a lui Duca cu Maniu şi cu legionarii, cunoscuţi adversari ai Palatului, dar subliniază şi rolul jucat de Richard Franasovici, care „a fost omul de legătură, omul care a dat anumite asigurări, care şi-a luat anumite obligaţii faţă de anturajul masculin şi feminin al regelui"[30].

Analizând fie şi numai aceste opinii, constatăm faptul că monarhul a optat pentru Duca atât din cauza unor presiuni exercitate asupra sa, dar şi în urma unor calcule politice. Prin aducerea liberalilor la putere urma să dea satisfacţie Franţei, prin decapitarea extremei drepte, dar reuşea să-şi atragă de partea sa un partid, deosebit de puternic, evitând în acelaşi timp să rămână izolat şi reuşind să împiedice o coalizare a lui Maniu şi a lui Duca împotriva „camarilei" şi obţinând neutralizarea lui Maniu, nevoit să lupte pe trei fronturi, atât împotriva anturajului regal, dar şi împotriva guvernului şi chiar a unei grupări destul de importante din propriul partid.

Lovitura de maestru a lui Carol, care a încercat să impună şi „doi cai troieni" în guvern, pe Goga şi pe Gh. Brătianu nu a reuşit datorită refuzului acestora de a se alătura lui I. G. Duca, astfel încât până la urmă cabinetul a fost unul omogen ducist[31].

Mulţumit de faptul că a evitat colaborarea cu cei doi, Duca şi-a format echipa guvernamentală, depunând jurământul pe 14 noiembrie 1933. Instituirea noului guvern e confirmată prin Decretul Regal nr. 2901 publicat în aceeaşi zi[32]. Cabinetul Duca a reuşit să stârnească un veritabil război al declaraţiilor împotriva sa, opoziţia acţionând la unison în sensul condamnării noii formule. Cea mai vehementă critică a sa venea din

---

[26] *Ibidem*, p. 105.
[27] Paul al României, *op. cit.*, p. 182.
[28] C. Argetoianu, *Memorii, Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. X, partea a 8-a (1932-1934), Bucureşti, Editura Machiavelli, 1997, p. 258.
[29] Paul D. Quinlan, *op. cit.*, p. 194.
[30] A. P. Samson, *op. cit.*, p. 247.
[31] *Ibidem*, P. Quinlan, *op. cit.*, p. 194; E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p.52-53.
[32] „M.O." partea I, nr. 263 bis, 14 noiembrie 1933, Decret Regal nr. 2901, p. 7140.

partea Gărzii de Fier, care în urma promisiunilor făcute de şeful liberal în vară francezilor se simţea direct vizată[33].

După deschiderea sesiunii ordinare a Corpurilor Legiuitoare survenită la 15 noiembrie, ora 12^{00},[34] guvernul a obţinut dizolvarea lor şi organizarea de noi alegeri, care să-i confere o majoritate parlamentară.

Astfel, prin Decretul Regal nr. 2987 din 18 noiembrie s-a stabilit ca alegerile pentru Cameră să aibă loc pe 20 decembrie, iar cele pentru Senat în zilele de 22, 28 şi 29 decembrie 1933. În art. IV al decretului se preciza că: „Noile Adunări sunt convocate la Bucureşti în ziua de 10 ianuarie 1934"[35].

Deşi studiul de faţă nu-şi propune să analizeze modul în care s-a desfăşurat campania electorală, vom preciza totuşi câteva elemente definitorii ale acţiunilor principalelor partide de opoziţie.

P. N. Ţ. a resimţit şocul pierderii puterii, iar la 21 noiembrie Al. Vaida-Voevod a cedat şi conducerea partidului lui Ion Mihalache. În ciuda acestei schimbări la vârf, naţional-ţărăniştii nu au acţionat unitar în timpul campaniei. Dacă Mihalache milita pentru consolidarea organizatorică, politică şi ideologică a partidului, Maniu se axa pe criticarea camarilei, iar Vaida-Voevod refuza orice implicare activă în pregătirea alegerilor.

Partidul Poporului aflat în declin s-a orientat spre criticarea anturajului regelui, iar georgiştii au atacat în termeni vehemenţi partidul de guvernământ. La polul opus se aflau Uniunea Agrară, Partidul Naţional Agrar şi Partidul Naţionalist-Democrat ce se pronunţau în favoarea creşterii prestigiului instituţiei monarhice, în timp ce L. A. N. C. se declara în mod deschis împotriva regimului parlamentar – constituţional[36].

Partidul Social-Democrat, exponent al muncitorimii române, a reuşit să depună liste de candidaţi doar în 37 de judeţe, dar fiind un partid de stânga, dispus la reconcilierea cu celelalte forţe socialiste din ţară „a fost împiedicat să desfăşoare efectiv o propagandă electorală, candidaţii şi oamenii săi de încredere în multe localităţi au fost arestaţi, manifestele social-democrate confiscate, alegătorii timoraţi"[37].

O situaţie deosebită era aceea a Legiunii „Arhanghelul Mihail" a cărei forţă şi capacitate erau exagerate în mod vădit de către guvern ce-şi propunea să-i scoată-n relief „pericolul", pentru a-şi justifica o măsură drastică împotriva sa[38]. Legionarii au anunţat de-a lungul campaniei că vor acţiona pentru redeşteptarea naţională, pentru instaurarea cinstei, pentru înlăturarea politicianismului. Apariţiile lor în uniforme erau de mare efect, iar armele purtate le dădeau aspectul unor detaşamente de şoc. Autorităţile au dat diverse dispoziţii prin care au fost interzise manifestaţii gardiste; au pus numeroase piedici la depunerea listelor de candidaţi. Situaţia gardiştilor devenise fără ieşire: dacă nu se opuneau deschis represaliilor riscau să-şi piardă imaginea de grupare intransigentă, iar dacă răspundeau cu violenţă la violenţă făceau jocul guvernului oferindu-i pretextul de a-i scoate în afara legii. Codreanu şi-a asumat riscul

---

[33] I. Scurtu (coord.), *Istoria românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p.321-322.

[34] „M.O." partea I, nr. 264, 15 noiembrie 1933, Mesajul Regal nr. 2941, p. 7147.

[35] *Ibidem*, nr. 268, 19 noiembrie 1933, p. 7211.

[36] I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p.277-278.

[37] Nicolae Jurca, *Social-democraţia în România. 1918-1944*, Sibiu, Editura Hernann, 1993, p. 105-106.

[38] I. Scurtu (coord.), *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 322.

de a ordona acţiuni de răspuns dure, iar în ultimele zile din noiembrie legionarii sunt implicaţi în grave confruntări electorale cu guvernul soldate cu morţi şi răniţi[39].

La violenţele gardiştilor guvernul a decis să dea un răspuns ferm pe care l-a analizat cu ocazia şedinţei sale din 7 decembrie. Cu acest prilej, miniştrii au evitat să meargă până la scoaterea în afara legii a Gărzii, dar în aceeaşi seară s-a întors în ţară N Titulescu, care a ameninţat cu demisia în cazul menţinerii hotărârii iniţiale. Duca şi ministrul de externe s-au dus la rege, care a acceptat dizolvarea Legiunii, dar nu prin decret regal, ci prin Jurnal al Consiliului de Miniştri[40].

Consecinţa directă a acestei decizii a fost şedinţa de guvern din 9 decembrie, la capătul căreia a fost emis J. C. M. nr. 1456, prin care Garda este dizolvată, sediile sale sunt închise, iar candidaturile ei electorale sunt declarate nule, deoarece „această grupare urmăreşte în stat pe de o parte schimbarea pe cale revoluţionară a ordinei legale în stat şi pe de altă parte întronarea unui regim social şi politic contrar celui statornicit, atât prin Constituţie cât şi prin Tratatele de pace“[41].

În ziua următoare, cabinetul a constatat că legionarii se înscriseseră în cursa electorală sub denumirea de Gruparea „C. Z. Codreanu“ şi nu sub aceea „Garda de Fier” sau „Legiunea Arhanghelul Mihail“, motiv pentru care, nefiind înscrişi la Tribunal nu puteau fi dizolvaţi. De aceea, a intervenit printr-un J. C. M. cu nr. 1457 în al cărui prim articol preciza: „Dispoziţiunile J. C. M. nr. 1456 din 9 decembrie 1933, se aplică în totul Grupării „C. Z. Codreanu“[42].

Cele două jurnale au creat premisele persecutării, în condiţii legale a legionarilor, fiind urmate la scurt timp de percheziţii la sediile Gărzii, de arestări operate în rândurile membrilor săi, de confiscări ale arhivelor legionare. Această dizolvare a fost considerată un abuz de către o serie de oameni politici, precum Grigore Iunian, Gh. Brătianu, Al. Averescu, C. Argetoianu etc., personalităţi aflate în concurenţă electorală cu Căpitanul, dar care se declară îngrijorate atât de violenţele legionare, cât mai ales de modul în care guvernul încearcă să distrugă o formaţiune ce-i poate umbri succesul în alegeri. Prin crearea acestui precedent, orice partid ce ameninţa să devină mai popular decât cel de guvernământ risca să aibă o soartă asemănătoare.

Aparent resemnat, Codreanu a trimis pe 10 decembrie o circulară prin care cere adepţilor săi să voteze cu Maniu în Ardeal, cu Gh. Brătianu în Regat şi cu Al Averescu personal, acolo unde va candida[43].

La alegerile pentru Cameră programate pentru 20 decembrie, au fost depuse 827 de liste cuprinzând un total de 4597 de candidaţi pentru 387 de mandate. P. N. L. ducist a depus liste electorale în toate judeţele, P. N. Ţ., P. N. L. – georgist şi Uniunea Agrară (Argetoianu) în câte 70 de judeţe, Partidul Ţărănesc (dr. N. Lupu), Partidul Poporului şi Partidul Naţional-Agrar în câte 69 de judeţe, Partidul Ţărănesc-Radical (Iunian) în 68 de judeţe, L. A. N. C. în 46, Partidul Evreiesc în 40, P. S. D. în 37 de judeţe, Blocul Cetăţenesc (Gh. Forţu) în 29 de judeţe, Partidul Socialist Unitar, Partidul

[39] Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail:. O Contribuţie la problema fascismului internaţional* Bucureşti, Editura Humanitas, 1999, p. 238-240.
[40] Neagu Cosma, *Culisele Palatului Regal*, Bucureşti, Editura Globus, 1990, p.202-203; E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 59.
[41] „M.O.“ partea I, nr. 286 bis, 9 decembrie 1933, p. 7644.
[42] *Ibidem*, nr. 387, 11 decembrie 1933, p. 7674.
[43] I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 280.

Muncii şi Sfatul Negustoresc în câte un judeţ. Alături de listele depuse de partide şi formaţiuni politice au mai fost înregistrate 87 de liste independente[44].

Campania electorală a fost caracterizată de publicaţia „Facla" în numărul său din 20 decembrie, drept „cea mai ruşinoasă (...) de la introducerea votului universal", ea încheindu-se „cu 6 morţi şi 90 răniţi. Sunt cifre record"[45].

Deşi armata nu lua parte în mod direct la procesul electoral, fiind o instituţie apolitică, avea totuşi obligaţia de a veghea la buna desfăşurare a alegerilor prin executarea unor misiuni de pază şi supraveghere a secţiilor de votare, alături de forţele din Ministerul de Interne.

În teritoriu, oştirea era structurată pe 7 corpuri, ce urmau să-şi detaşeze o parte din trupe la localurile de vot. Comandamentele acestora erau situate în următoarele oraşe: Craiova (Corpul I); Bucureşti (Corpul II) Chişinău (Corpul III); Iaşi (Corpul IV); Braşov (Corpul V); Cluj (Corpul VI) şi Sibiu (Corpul VII)[46].

După alegeri, fiecare corp de armată urma să informeze conducerea superioară a ministerului despre modul de derulare a întregului proces electoral, despre greutăţile întâmpinate la faţa locului. De asemenea, militarii urmau să facă diverse propuneri pentru înlăturarea unor eventuale deficienţe ce ar putea să apară şi în viitoarele alegeri. Dincolo de caracterul oficial al acestor rapoarte, trebuie să remarcăm faptul că, ele au tendinţa de a fi imparţiale şi de a evidenţia modul exemplar în care militarii încearcă să-şi facă datoria. Aceasta nu înseamnă neapărat că alegerile din decembrie 1933 au fost de o corectitudine ireproşabilă şi că guvernul nu a influenţat prin diverse metode şi persoane, inclusiv ofiţeri, rezultatele acestora. În acelaşi timp, trebuie să ţinem cont şi de tendinţa manifestată de o importantă parte a electoratului, de a vota lista guvernamentală, indiferent de partidul care se află la putere în acel moment, tendinţă ce creează aşa-numita „zestre guvernamentală".

În sprijinul Partidului Naţional Liberal au venit şi condiţiile meteorologice, alături de mijloacele specifice utilizate de guvernanţi pentru a se impune, după cum observa cu ironia-i fină C. Argetoianu în remarcabilele sale însemnări: „20 decembrie. Azi alegeri generale pentru Cameră. Vreme posomorâtă. Zăpadă enormă căzută în toată ţara de trei zile şi viscolul care mai suflă şi astăzi fac circulaţia imposibilă şi vin în ajutorul Guvernului ... Nu numai că alegătorii nu vor putea merge să voteze la distanţe mari – vor vota agenţii Guvernului cu cărţile lor – dar nici măcar delegaţii opoziţiei nu vor putea ajunge la multe secţii de vot, lăsând astfel Guvernului calea deschisă pentru toate matrapazlâcurile electorale"[47].

Astfel de opinii partizane asupra modului de desfăşurare a alegerilor sunt găzduite şi în paginile ziarelor celor două mari partide ale ţării: P. N. L. şi P. N. Ţ. De exemplu, „Viitorul" din 22 decembrie observa: „Consultarea ţării s-a desfăşurat în cea mai desăvârşită ordine şi libertate... P. N. L. a înregistrat ieri una din cele mai strălucitoare izbânzi pe care le-a avut în cursul glorioaselor lui lupte". În replică,

---

[44] E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 280.

[45] Apud, Ioan Lăcustă, *Zece alegeri interbelice. 1919-1937. Cine a câştigat?*, Bucureşti, Editura Pro, 1999, p. 127.

[46] Gen-lt. dr. Marin Dragu, Gen-mr.(r) Mircea Dumitriu, *Istoria infanteriei române*, vol. II, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985, p.173-175; Arhivele Militare Române (A.M.R.), fond Marele Stat Major, Secţia a 4-a, Dosar 117, f. 125.

[47] C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 266.

oficiosul celui mai important partid de opoziţie, „Dreptatea" consemna în aceeaşi zi „Toată sinistra comedie a „alegerilor libere", anunţate de către guvernul d-lui Duca, s-a terminat într-un dezmăţ electoral fără pereche, în dezlănţuirea unui regim de teroare, abuz şi fraudă cum ţara n-a mai cunoscut decât pe vremea când tot liberalii erau în fruntea treburilor obştii. Nimic din tot arsenalul samavolniciilor obicinuite ale guvernelor celui mai odios partid politic român n-a fost lăsat fără întrebuinţare"[48].

Dincolo de aceste opinii vehemente, pline de partizanat politic, le vom înregistra pe cele ale militarilor, ce ne apar ca fiind mult mai obiective, sobre şi concrete, evidenţiind rolul pe care ei l-au jucat în curmarea multor incidente ce ar fi putut avea urmări dintre cele mai nefericite. Deşi nu beneficiau de drept de vot, ostaşii au fost şi de această dată direct implicaţi în organizarea şi desfăşurarea acestui proces electoral.

Iată însă, ce raportau la minister, cele şapte corpuri de armată, în perioada imediat următoare desfăşurării alegerilor pentru Cameră:

Corpul I Armată, având sediul în Craiova: informa că teritoriul acoperit de el a fost împărţit în mai multe zone, în care „s-au instalat gărzile necesare pazei şi ordinii la localurile de vot şi s-au postat rezerve pentru preîntâmpinarea eventualităţilor" Probleme au existat în jud. Romanaţi, unde „la secţia de votare din Boşoteni la alegerile pentru cameră, un grup de alegători din partidul lupist, au bruscat santinelele spre a rupe cordonul". Pentru a putea fi restabilită ordinea „santinela a tras un foc de armă în aer", în timp ce, „în afara secţiei de votare au avut loc şi alte incidente".

Cu excepţia acestui caz se poate aprecia că „în celelalte judeţe alegerile au decurs în linişte, iar „toate reclamaţiile contra gărzilor au fost imediat cercetate", dovedindu-se „neserioase şi lipsite de adevăr"[49].

Corpul II Armată, cu centrul la Bucureşti, raporta că „în general alegerile au decurs în linişte, cu următoarele excepţii: 1) În comuna Militari, la alegerile din 20 decembrie, individul Mihail Ghenu a împuşcat pe consăteanul său Gh. Niculae. Motivul crimei a fost de ordin politic. 2) La secţia de votare din comuna Bolintin, s-a cerut de către prefectul jud. Ilfov, înlocuirea locotenentului Tane, pe motivul de suspiciune. 3) Secretarul general al M. I. a cerut înlocuirea sublocotenentului Paşa din Regimentul 8 Grăniceri de la Secţia de votare nr. 49, fiind reclamat de alegători. 4) Soţia învăţătorului din comuna Buda a insultat pe sergentul Armeanu din Regimentul 21 Infanterie (...) motiv pentru care femeia a fost trimisă în judecată"[50].

Tot pe raza de acţiune a acestui corp de armată s-au desfăşurat şi alte evenimente demne de a fi consemnate, cum ar fi faptul că: 1) „În jud. Brăila şi Tulcea au avut loc mici incidente" care „au fost rezolvate de preşedinţii Secţiilor de votare". 2) În jud. Ialomiţa, la Secţia de votare din comuna Ulmu, câţiva alegători împingându-se peste santinela din post, unul din ei s-a zgâriat la mână. 3) Lt. Niculescu, din Regimentul 10 Artilerie, comandantul gărzii de la Secţia de votare Dicheşti a fost reclamat de avocatul Roşeţeanu din Călăraşi, că ar fi ştampilat buletinele de vot". Acuzaţia adusă fiind deosebit de gravă, s-a trecut la efectuarea de verificări, la finalul cărora s-a putut constata „netemeinicia celor reclamate".

---

[48] Apud I. Lăcustă, *op. cit.*, p. 128.
[49] A.M.R., fond Cabinetul Ministrului, Dosar 163, f. 229.
[50] *Ibidem*, f. 230.

De asemenea, s-au evidenţiat şi o serie de disfuncţionalităţi, precum faptul că, „hrănirea trupelor în unele localităţi a întâmpinat greutăţi, deoarece unele secţii de votare au fost instalate în sate prea sărace. Din cauza zăpezii mari şi a viscolului, transportul gărzilor s-a făcut cu mari greutăţi". În darea de seamă a acestui corp de armată se propune ca pe viitor să nu se mai ia în seamă toate reclamaţiile neîntemeiate „pentru a nu se ştirbi prestigiul armatei".

De asemenea, s-a cerut ca „toate cheltuielile convorbirilor telefonice şi telegrafice făcute cu ocazia alegerilor să fie suportate de Ministerul de Interne". Indemnizaţiile pentru transport acordate ofiţerilor sunt considerate insuficiente, iar autorităţilor comunale li se cere să „dea pe viitor mai mult sprijin pentru procurarea hranei trupei, spre a nu se stânjeni activitatea comandanţilor de gărzi"[51].

În darea de seamă a Corpului III Armată (Chişinău) se preciza că au avut loc următoarele evenimente mai deosebite: „1)-La secţia nr. 2 Ismail: în ziua de 20 decembrie 1933, Preşedintele Biroului Electoral al jud. Ismail a adus la cunoştinţa comandantului gărzilor judeţene, col. Tătăranu Gh., că ofiţerul comandant al Secţiei de votare Reici, căpitanul Andreeş Zamfir, ar face ingerinţi electorale", motiv pentru care „s-a dispus înlocuirea căpitanului Andreeş cu un alt ofiţer. 2) La Secţia de Votare nr. 14 Tatar Copceag, lt. Antonescu Alexandru din Regimentul 68 Infanterie, a raportat comandantului gărzilor judeţului Cahul că, în dimineaţa zilei de 20 decembrie 1933, judecătorul Ganeff a intrat în localul de vot la Erst cu asistentul opoziţiei şi câţiva alegători de origine bulgară partizani naţional-ţărănişti". În urma acestei situaţii s-a decis trimiterea respectivului magistrat pentru efectuarea de cercetări.

3) La secţiile de votare nr. 3 Goleşti şi nr. 5 Miuzir, ofiţerii comandanţi ai gărzilor respective au fost reclamaţi că au oprit partizani ai opoziţiei de a intra în localul de vot." În urma verificărilor efectuate s-a ajuns la concluzia că ofiţerii respectivi au aplicat dispoziţiile preşedinţilor secţiilor de votare. „4) La secţia de votare nr. 9 Baimaclia, dl. general (r) Rujinschi a reclamat comandantului gărzilor judeţene că, subofiţerul din garda acelei secţii de votare, împreună cu primarul local, a oprit pe alegători de a veni la vot, având în plus şi o atitudine necuviincioasă faţă de domnia sa1". Cu toate acestea, în urma verificărilor efectuate, subofiţerul respectiv va fi declarat nevinovat". Toate aceste evenimente s-au petrecut în raza de acţiune a Diviziei a 12-a Infanterie[52].

Tot pe teritoriul Corpului III de Armată, dar în sectorul Diviziei a 15-a Infanterie, de această dată, s-au petrecut următoarele evenimente mai importante „La Secţia Ialoveni: Căpitanul Marincovici a raportat că, deşi a fost cea mai mare linişte şi ordine, în ziarul «Viaţa Basarabiei» s-a publicat un articol sub semnătura «Altson» (zis şi Terziman, evreu), prin care s-au adus acuzaţii la adresa armatei". În replică, col. Georgescu P. Ioan, Comandantul gărzilor jud. Lăpuşna, cercetând, a constatat că acuzaţiile aduse sunt mincinoase", urmând ca pretinsul ziarist să fie trimis în judecată.

Alt eveniment relatat în raport s-a petrecut la Secţia de votare Iveşti unde, „în urma cererii scrisă a Biroului electoral al jud. Tecuci, căpitanul Bârhală din Regimentul 24 Infanterie, comandant al gărzii a fost schimbat pentru motivul că acest ofiţer nu a fost suficient de activ în dimineaţa zilei de 20 decembrie, ceea ce a făcut, să se producă

[51] *Ibidem*, f. 231-232.
[52] *Ibidem*, f. 233.

aglomerație în zonă și oarecari incidente, fără importanță, între delegații guvernului și ai opoziției".

Un incident mai deosebit s-a produs în zona Secției de votare Suseni, unde „garda în urma legăturei luate cu jandarmii locali a constituit chiar din ajunul alegerilor patrule pentru menținerea ordinei, ceea ce nu era prevăzut în instrucțiuni. Această măsură greșită a făcut ca un locuitor din comuna Suseni să fie ucis cu un glonț tras de un soldat din patrulă în noaptea de 19/20 decembrie 1933, căci, fiind somat să se oprească, a fugit sărind un gard". Din nefericire, acest exces de zel al autorităților a dus la pierderea unei vieți omenești.

Corpul III Armată face și un rezumat al greutăților întâmpinate, punând în prim plan insuficiența sumelor alocate și faptul că „s-au făcut intervenții din partea autorităților civile la Divizia 21, ca unii ofițeri să fie numiți comandanți ai gărzilor de votare". În viitor militarii cer ca Prefecturile să asigure din timp sumele necesare pentru plata anticipată a misiunilor, să se stabilească mai clar atribuțiile gărzilor și modul în care trebuie să decurgă colaborarea lor cu autoritățile civile, atât înaintea, cât și în timpul alegerilor și ca autoritățile să nu mai facă presiuni privind repartiția ofițerilor la secțiile de votare. De asemenea, se cere ca prefecturile să se ocupe de transportul, cantonarea și procurarea hranei și a combustibilului pentru militarii ce supraveghează buna desfășurare a alegerilor[53].

Corpul IV Armată (Iași) menționa în raportul său faptul că, în zona proprie de acțiune „în general alegerile au decurs în liniște. Mici incidente electorale fără urmări au avut loc în următoarele secții de votare: Mămăliga, jud. Hotin, Robadani, jud. Roman, Tg.-Frumos, jud. Iași".

Ostașii acestui corp s-au plâns și de faptul că au întâmpinat o serie de greutăți „au existat probleme privind transportul gărzilor la secțiile de votare ce nu aveau legături C. F. R., drumurile fiind impracticabile din cauza zăpezii, motiv pentru care unele gărzi au mers pe jos 15 – 20 km pe un ger de –20° C.

În ceea ce privește transportul gărzilor pe C. F. R., acesta s-a făcut inclusiv în vagoane de marfă neîncălzite, în condițiile în care trupa nici măcar nu dispunea de echipamentul de iarnă.

O altă problemă întâmpinată era aceea, a faptului că, secțiile de votare erau situate la distanță de posturile telefonice și telegrafice.

Pentru viitor s-a făcut recomandarea ca președinții birourilor electorale să fie mai circumspecți „în cererile de ajutorare, pentru a nu da loc la deplasări zadarnice de trupe, cum s-a întâmplat cu președintele Biroului Electoral din Hotin"[54].

Corpul V Armată (Brașov) raporta că „alegerile au decurs în liniște afară de următoarele incidente: „1) În ziua de 20 decembrie 1933, în comuna Ctristur, jud. Odorhei, la ora 12^{00}, s-a petrecut un incident cu caracter național, când un învățător ungur din comuna Secueni a vociferat proferând insulte la adresa țării. (I s-a întocmit proces-verbal).

2) În aceeași zi, la ora 18^{00}, în comuna Korund, jud. Odorhei s-a găsit un revolver la reprezentantul partidului maghiar, astfel încât, s-a trecut la arestarea acestuia.

---

[53] *Ibidem*, f. 234-235.
[54] *Ibidem*, f. 237-238.

3) În ziua de 20 decembrie 1933, la alegerile pentru cameră, la secţia de votare Poian a avut loc un conflict între Preşedintele Secţiei de votare, care suspendând votarea la ora 12^{00}, pentru a lua masa, a hotărât ca localul de votare să fie evacuat, încuiat şi păzit de garda militară, deoarece localul era neîncăpător pentru cei 40 de delegaţi ai partidelor ce candidau pe listele electorale. Delegaţii au protestat". În cele din urmă, după îndelungi parlamentări „s-a ajuns la acordul ca paza militară să fie dublată şi de câte un delegat al partidelor ce candidau şi care delegat supraveghea alături de gardă prin ferestrele localului. Nu s-a depus astfel nici o contestaţie la încheierea procesului-verbal asupra desfăşurării alegerilor".

Acest incident n-a fost însă ultimul, întrucât, la Secţia de votare Dărmăneşti, jud. Prahova, s-a produs o busculadă, înainte de începerea votării, fiind uşor rănit dl. Mircea Botez din Ploieşti".

Pe ansamblu, se poate aprecia privitor la Corpul V Armată că, „ofiţerii şi trupa s-au purtat demn şi civilizat. Cuvintele sunt ale delegaţilor maghiari şi ale partidelor din opoziţie, care au declarat că, niciodată nu au văzut desfăşurându-se asemenea alegeri libere şi civilizate".

În ceea ce priveşte greutăţile întâmpinate se subliniază insuficienţa indemnizaţiilor alocate ofiţerilor, lipsa de organizare în privinţa cantonamentelor, propunându-se ca în viitor, secţiile de votare să fie stabilite în săli mai mari pentru a se evita aglomeraţiile şi este exprimată dorinţa unei mai bune colaborări între preşedinţii secţiilor de votare şi comandanţii gărzilor acestora[55].

Corpul VI Armată (Cluj) arată în raportul său că „în general alegerile au decurs în linişte cu următoarele excepţii: În Cluj: s-au făcut contestaţii izolate din partea delegaţilor opoziţiei, care au insinuat că s-au dat băuturi alcoolice alegătorilor. La secţia de votare Bonţida, la apariţia candidatului lupist Adonis Popov, i-au făcut o manifestaţie ostilă, spărgându-i un geam de la automobil". De aceea, s-a efectuat un control la capătul căruia s-a ajuns la concluzia că aceste acuzaţii n-au avut un suport real.

Incidente au mai avut loc şi în „judeţul Turda: La Secţia de votare Pianul de Sus, în ziua de 20 decembrie 1933, din ordinul preşedintelui secţiei de votare, a fost arestat un individ în stare de ebrietate, care împreună cu alţii a încercat să atace santinelele cu cuţitele."

De asemenea, în în judeţul Bihor „la secţia de votare Cheşeca, în ziua de 20 decembrie 1933, în urma unui incident între preşedintele secţiei de votare şi locotenentul Anca din Regimentul 85 Infanterie, comandant al gărzii, ofiţerul, simţindu-se ofensat de către preşedintele secţiei de votare, a cerut telefonic înlocuirea sa, lucru care a fost făcut imediat", iar în judeţul Năsăud „s-a primit o reclamaţiune a Prefecturii judeţene, cum că comandantul gărzii, locotenentul Bechea din Reg. 84 Infanterie, a rupt afişele guvernului şi un drapel în ziua de 20 decembrie 1933". În urma anchetei efectuată, s-a stabilit că reclamaţia a fost neîntemeiată şi s-a constatat că ofiţerul a executat „ordinele preşedintelui secţiei de votare".

Şi ostaşii acestui corp de armată au întâmpinat o serie de dificultăţi, menţionându-se că „acolo unde nu au fost legături telefonice s-au improvizat alte legături prin călăreţi, motociclişti sau automobile puse la dispoziţia prefecturilor

[55] *Ibidem*, f. 239-241.

respective". Totuşi, pentru viitor, s-a cerut depunerea unor eforturi astfel încât fiecare secţie de votare să dispună de telefon[56].

Corpul VII (Sibiu) consemna în darea sa de seamă că a dislocat pentru supravegherea alegerilor Diviziile 1, 18 şi 19 Infanterie şi 1 Cavalerie.

În zona Diviziei 1 Infanterie „alegerile s-au desfăşurat în linişte şi ordine. Nu au avut loc incidente sau evenimente importante. Atitudinea ofiţerilor şi a trupei a fost conformă cu instrucţiunile şi consemnele primite. În câteva secţii de votare, comandanţii de gărzi au fost (din lipsă de căpitani), ofiţeri mai tineri, care din exces de zel au provocat intervenţia ofiţerilor superiori controlori care au pus imediat totul în ordine".

În teritoriul Diviziei 18 Infanterie, „alegerile au decurs în perfectă ordine; nu s-a înregistrat decât un mic incident ce s-a petrecut la secţia de votare «Bogatul Român» în ziua de 20 decembrie 1933. Unul din membrii de încredere ai unui partid a încercat să intre în localul de vot înarmat şi în stare de ebrietate". Garda, prezentă în secţie, a intervenit rapid, astfel încât, individul „a fost dezarmat confiscându-i-se arma şi cătuşele", iar după aplanarea acestui incident, alegerile s-au putut desfăşura în linişte deplină.

În dispozitivul Diviziei 19 Infanterie, „nu s-a întâmplat nici un incident pe tot timpul alegerilor. Ofiţerii şi trupa au avut o atitudine demnă de relevat. Atât preşedinţii secţiilor de votare, cât şi delegaţii partidelor, au rămas mulţumiţi de liniştea şi ordinea ce a domnit."

Şi din punctul de vedere al Diviziei 1 Cavalerie „alegerile au decurs în ordine. Ofiţerii şi trupa au avut o atitudine corectă, dovedind o imparţialitate absolută faţă de toate partidele"[57].

După desfăşurarea alegerilor pentru Cameră, cu incidentele deja tradiţionale, au fost comunicate în 28 decembrie, în mod oficial, rezultatele, cuprinse în procesul-verbal încheiat de către Comisia Electorală Centrală, în care se preciza: „Rezultatele s-au totalizat pe ţara întreagă şi pe circumscripţiile electorale judeţene, după ce s-au verificat întâi tabelele înaintate de fiecare circumscripţie electorală, după cum rezultă din încheierea separată a Comisiunii.

După efectuarea acestor operaţiuni s-au găsit următoarele rezultate:

Totalul alegătorilor înscrişi pe întreaga ţară a fost de: 4.380.354.

Totalul voturilor exprimate în care intră şi voturile contestate şi anulate la despuierea scrutinului a fost de: 2.978.748.

Pe grupări şi partide politice, aceste voturi se repartizau astfel: 1. P. N. L. a obţinut: 1.518.864 de voturi (50,99%); 2. P. N. T. a obţinut: 414.685 de voturi (13,92%); 3. Partidul Ţărănesc (dr. N. Lupu) a obţinut: 152.167 de voturi (5,11%); 4. P. N. L. (Gh. Brătianu) a obţinut 147.665 de voturi (4,96%); 5. Partidul Liga Apărării Naţionale Creştine a obţinut 133.205 voturi (4,47%); 6. Partidul Naţional Agrar a obţinut 121.748 de voturi (4,09%); 7. Partidul Maghiar a obţinut 119.562 de voturi (4,01%); 8. Partidul Ţărănist-Radical (Gr. Iunian) a obţinut 82.930 de voturi (2,78%); 9. Partidul Uniunea Agrară a obţinut 73.208 voturi (2,46%); 10. Partidul Poporului cartelat cu Partidul Conservator a obţinut 47.114 voturi (1,58%); 11. Partidul Evreiesc

[56] *Ibidem*, f. 243-244.
[57] *Ibidem*, f. 245-246.

a obţinut 38.565 de voturi (1,29%); 12. P. S. D. a obţinut 37.672 de voturi (1,26%); 13. Partidul Blocul Cetăţenesc pentru Mântuirea Ţării a obţinut 13.560 de voturi (0,46%); 14. Partidul Liga Muncii a obţinut 3.515 voturi (0,12%); 15. Partidul Socialist-Unitar a obţinut 1.644 de voturi (0,06%); 16. Partidul Muncii şi Sfatul Negustoresc a obţinut: 1328 de voturi (0,04%); 17. Partidul Frontul Plugarilor a obţinut: 7970 de voturi (0,27%); 18. 85 de liste independente, care au obţinut în total 4.391 de voturi (),15%). Total: 2.918.793 de voturi (98,02%). Buletine anulate la despoierea scrutinului: 58.955 (1,98%). Totalul votanţilor: 2.978.748 (100%).

S-au calculat apoi procentele obţinute de fiecare grupare politică, faţă cu numărul total al voturilor pe ţara întreagă şi s-au trecut în dreptul fiecărei grupări, după cum se vede din tabloul de mai sus.

Din aceste calcule, rezultă că P. N. L. având un procent de voturi peste 40% se declara grupare majoritară, potrivit art. 90 din legea electorală.

S-au calculat apoi procentele de voturi obţinute în fiecare circumscripţie electorală de fiecare grupare politică faţă de numărul total al voturilor din circumscripţie.

Procentele astfel obţinute s-au înscris în ordinea descrescândă şi în coloane deosebite pentru fiecare din grupări.

Tot din acest calcul mai rezultă că nici o grupare politică minoritară, n-a avut majoritate absolută în nici o circumscripţie, aşa că nu s-a putut face aplicarea art. 91, alin. 2 din legea electorală.

Totalul mandatelor pentru Adunarea Deputaţilor stabilit de lege pentru întreaga ţară, fiind de 387, s-a atribuit grupării majoritare jumătate din ele, adică 193 de mandate, în conformitate cu art. 93, alin. 2, combinat cu art. 91, alin. 2, din legea electorală, iar cealaltă jumătate, 194 de mandate, urmează să se împartă la toate grupările, inclusiv cea majoritară, care au întrunit voturi obţinute pe ţara întreagă de fiecare grupare politică, ţinându-se seamă de dispoziţiile art. 91, alin. 2, din legea electorală.

Pentru această repartiţie s-a făcut următorul calcul: s-au scăzut din totalul general al voturilor valabile ale grupărilor politice, voturile obţinute de grupările care n-au întrunit pe ţara întreagă un procent de 2%, precum şi voturile anulate la despoierea scrutinului.

După efectuarea acestor scăderi, s-a procedat la o nouă procentare pe ţara întreagă, pentru repartizarea restului de 194 de mandate, proporţional cu numărul de voturi rămase după scăderile de mai sus, iar rezultatul este următorul: P. N. L. cu 1.518.864 de voturi sau 54,95% = 107 mandate; P. N. Ţ. cu 414.885 voturi sau 15,00% = 29 mandate; P. Ţ. (dr. N. Lupu) cu 152.167 voturi sau 5,51% = 11 mandate; P. N. L. (Gr. Brătianu) cu 147.665 de voturi sau 5,34% = 10 mandate; L. A. N. C. cu 133.205 voturi sau 4,82% = 9 mandate; Partidul Naţional Agrar cu 121.748 voturi sau 4,40% = 9 mandate; Partidul Maghiar cu 119.562 voturi sau 4,33% = 8 mandate; P. Ţ. R. (Gr. Iunian) cu 82.903 de voturi sau 3,00% = 6 mandate; Uniunea Agrară cu 73.208 voturi sau 2,65% = 5 mandate; Total: 2.764.034 voturi sau 100% = 194 mandate.

Recapitulând întreaga operaţie de mai sus avem următoarea distribuţie a tuturor mandatelor pe partide: Partidului Naţional Liberal îi revin în total: 193 + 107 = 300 mandate; Partidului Naţional Ţărănesc îi revin în total: 29 mandate; Partidului Ţărănesc (dr. N. Lupu) îi revin în total: 11 mandate; Partidului Naţional Liberal (Gr.

Brătianu) îi revin în total: 10 mandate; Ligii Apă rării Naţionale Creştine îi revin în total: 9 mandate; Partidului Naţional Agrar îi revin în total = 9 mandate; Partidului Maghiar îi revin în total = 8 mandate; Partidului Ţărănist – Radical (Gr. Iunian) îi revin în total = 6 mandate; Uniunii Arare îi revin în total = 5 mandate; Total general = 387 mandate.

Aceste mandate au fost distribuite pe circumscripţii electorale, potrivit tablourilor semnate de Comisiune. Pentru grupările politice minoritare, repartiţia mandatelor s-a făcut potrivit art. 94, alin. 2, în ordinea descrescândă a procentelor de voturi, câte un mandat de fiecare cap de listă.

Astfel, Partidului Naţional Ţărănesc i s-au atribuit câte un mandat în următoarele judeţe: 1) Muscel 39,39%; 2) Argeş cu 34,73%; 3) Alba cu 33,03%; 4) Neamţ cu 32,41%; 5) Vlaşca cu 26,79%; 6) Făgăraş cu 23,64%; 7) Vâlcea cu 22,74%, 8) Sălaj cu 22,28%; 9) Rm. Sărat cu 21,83%; 10) Năsăud cu 21,65%; 11) Cetatea Albă cu 21,51%; 12) Ismail cu 21,33%; 13) Turda cu 13,66%; 14) Sibiu cu 19,31%; 15) Dolj cu 18,85%; 16) Botoşani cu 18,85%; 17) Caraş cu 18,70%; 18) Bihor cu 17,69%; 19) Constanţa cu 17,45%; 20) Gorj cu 16,74%; 21) Câmpulung cu 16,65%; 22) Teleorman cu 16,58%; 23) Olt cu 15,49%; 24) Someş cu 14,89%; 25) Vaslui cu 14,77%; 26) Dâmboviţa cu 14,49%; 27) Tulcea cu 14,37%; 28) Severin cu 14,35%; 29) Ialomiţa cu 13,75%; Total = 29 mandate

Partidului Ţărănesc (dr. N. Lupu) i s-au atribuit câte un mandat în următoarele judeţe: 1) Covurlui cu 12,73%; 2) Putna cu 12,15%; 3) Neamţ cu 11,93%; 4) Câmpulung cu 11,62%; 5) Rm-Sărat cu 11,34%; 6) Iaşi cu 11,14%; 7) Bacău cu 9,07%; 8) Brăila cu 8,97%; 9) Prahova cu 8,37%; 10) Braşov cu 7,88%. Total = 10 mandate.

Ligii Apărării Naţionale Creştine i s-a atribuit câte un mandat în următoarele judeţe: 1) Bălţi cu 28,85%; 2) Baia cu 26,72%; 3) Suceava cu 24,11%; 4) Rădăuţi cu 18,03%; 5) Cernăuţi cu 16,43%; 6) Bacău cu 15,43%; 7) Storojineţ cu 14,34%; 8) Dorohoi cu 13,29%; 9) Hotin cu 12,71%. Total = 9 mandate.

Partidului Naţional Agrar i s-au atribuit câte un mandat în următoarele judeţe: 1) Mureş cu 13,33%; 2) Tighina cu 12,29%; 3) Năsăud cu 11,05%; 4) Satu Mare cu 9,55%; 5) Teleorman cu 9,45%; 6) Ialomiţa cu 8,60%; 7) Caraş cu 8,48%; 8) Romanaţi cu 8,47%; 9) Mehedinţi cu 7,89%. Total = 9 mandate.

Partidului Maghiar i s-au atribuit câte un mandat în următoarele judeţe: Trei-Scaune cu 43,58%; 2) Ciuc cu 40,56%; 3) Mureş cu 24,40%; 4) Sălaj cu 23,63%; 5) Odorhei cu 21,10%; 6) Cluj cu 18,73%; 7) Turda cu 17,49%; 8) Braşov cu 14,65%. Total = 8 mandate.

Partidului Ţărănist-Radical (Gr. Iunian) i s-a atribuit câte un mandat în următoarele judeţe: 1) Storojineţ cu 17,77%; 2) Soroca cu 16,95%; 3) Gorj cu 12,28%; 4) Cernăuţi cu 11,82%; 5) Covurlui cu 6,89%; 6) Bălţi cu 5,78%. Total = 6 mandate.

Uniunii Agrare i s-au atribuit câte un mandat în următoarele judeţe: Trei Scaune cu 13,28%; 2) Dolj cu 10,04%; 3) Ciuc cu 9,12%; 4) Năsăud cu 7,62%; 5) Tecuci cu 7,61%. Total = 5 mandate.

În urma acestei operaţiuni, partidului majoritar i s-au atribuit apoi cele 300 de mandate cuvenite în locurile rămase libere după distribuirea mandatelor atribuite deja grupărilor minoritare.

În modul acesta, s-au repartizat toate mandatele, în număr de 387, stabilite prin legea pentru Adunarea Deputaţilor.

Comisiunea a mai rezolvat, înainte de efectuarea alegerilor, toate contestaţiile care s-au prezentat de diferite grupări politice: fie privitor la alegerea semnelor; fie relativ la ordinea înscrierii buletinelor de vot, fie la respingerea candidaturilor de către birourile electorale judeţene, fie, în sfârşit, cu privire la alte chestiuni în legătură cu alegerile.

Toate aceste contestaţiuni au fost rezolvate conform încheierilor comisiunii puse pe fiecare din ele.

Contestaţiile aflate în fiecare dosar al circumscripţiilor electorale, întrucât ele nu erau relative la calculele aritmetice, comisiunea a găsit că nu intră în competenţa ei să le judece.

Comisiunea a mai primit 3 întâmpinări: una din partea d-lui Laurenţiu Oanea, candidat la Năsăud, a 2-a din partea d-lui C. Radovici, candidat la Făgăraş şi a 3-a a d-lui Virgil Grossu, candidat la Brăila, câteşitrele referindu-se la interpretarea şi aplicarea legii electorale, cu privire la modul de repartizare a mandatelor, întâmpinări care au fost găsite nefondate, potrivit încheierilor comisiunii de pe fiecare întâmpinare"[58].

Analizând pe scurt rezultatele alegerilor, observăm faptul că P. N. L. a profitat de pe urma organizării alegerilor şi a reuşit să obţină 300 din 387 de mandate, în condiţiile în care electoratul i-a sancţionat pe naţional-ţărănişti pentru slabele lor guvernări, iar o parte din alegători a votat, din obişnuinţă, lista guvernamentală.

Este confirmat declinul P. N. Ţ.-ului, evidenţiat şi în alegerile câştigate cu greu în 1932, datorat atât situaţiei economice în care a adus ţara, dar şi disensiunile din interiorul său, percepute de electorat, care dezgustat, l-a abandonat într-o mare măsură.

Electoratul agrarian s-a orientat în aceste condiţii spre celelalte partide de această nuanţă, mai ales spre dr. N. Lupu, care obţine încă un rezultat bun, dar şi spre Partidul Naţional Agrar, Partidul Radical-Ţărănesc, Uniunea Agrară, sau chiar spre micul Front al Plugarilor. Opţiunile politice ale agrarienilor ne apar acum mai diversificate, iar acest proces va afecta în principal Partidul Naţional Ţărănesc, întrecut de celelalte partide agrare adunate la un loc.

Liberalii georgişti au rezistat destul de bine confruntării cu ducişti, chiar dacă sunt într-un uşor recul faţă de 1932, deşi acum au fost una dintre ţintele preferate ale guvernului.

L. A. N. C. nu a reuşit să atragă voturile legionarilor, deşi rezultatul obţinut de ei nu a fost rău. Mai gravă a fost situaţia grupărilor de stânga, care n-au reuşit să pătrundă în Cameră, nici prin cel mai puternic partid al lor P. S. D.-ul.

Nici Partidul Poporului n-a mai ajuns în parlament, deşi era cartelat cu cvasiinexistentul Partid Conservator, ce nu reuşise acest lucru nici în 1932[59].

Din nenorocire, premierul nu s-a putut bucura de această victorie, chiar dacă era contestată de opoziţie, deoarece viaţa sa se va încheia foarte curând şi în mod tragic. Decesul său a influenţat mult evoluţia ulterioară a guvernării liberale, ce a alunecat pe o linie de totală obedienţă faţă de rege.

[58] „M.O." partea I, nr. 300, din 29 decembrie 1933, p.7943-7945.

[59] I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 281.

Revenind şi la armată, putem concluziona că ea, ca instituţie fundamentală a statului, a acţionat pentru limitarea incidentelor de la urne, încercând să fie imparţială, chiar dacă unii ostaşi ai săi au manifestat uneori exces de zel.

Organismul militar a contribuit la păstrarea democraţiei româneşti interbelice, pentru ca, după 1938, într-un context internaţional mult schimbat, şi pentru a nu-şi călca jurământul de credinţă depus ţării şi comandantului său suprem, a fost nevoit să asiste neputincios la prăbuşirea edificiului democratic românesc, care, deşi imperfect, a încercat să contribuie în timp la formarea unei culturi politice a poporului nostru.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

SOCIETATEA „CONCORDIA", 1940-1945

DAN PINTILIE*

Societatea „Concordia", înfiinţată în 1907, a fost până în anul 1936 o societate exclusiv petrolieră. Ea dispunea de o organizare completă de producţie, transport, rafinare şi export precum şi de un atelier mecanic, la Ploieşti, care confecţiona într-o măsură restrânsă diferite piese de maşini, utilaje, etc., pentru industria petrolieră.

Din cauza dificultăţilor la care industria petrolieră a trebuit să facă faţă, determinate de diminuarea continuă a producţiei, variaţiunea şi incertitudinea preţurilor, creşterea vertiginoasă a fiscalităţii, precum şi diminuarea rezervelor de petrol, au determinat conducerea societăţii, pentru o mai bună repartizare a riscurilor şi un echilibru între ramura de „petrol" şi celelalte ramuri de activitate, să creeze alte activităţii economice. Astfel prin fuziunea cu societatea „Electrica" (1936), crearea fabricii de armament (tunuri şi muniţii) în 1937-1939, dezvoltarea atelierelor metalurgice şi construirea turnătoriei de fontă (1936-1939), fuziunea cu societăţile miniere „Lignitul" şi „Schitul Goleşti" din Judeţul Muscel (1938), crearea departamentului minier-minerale şi luarea în posesie a societăţii „Topliţa-Măgura-Concordia" (1940), fuziunea cu societatea petrolieră „Foraky Românească" (1942), structura economică a societăţii a fost complet schimbată punându-se bazele unei societăţii economice mult mai consolidată şi mai pregătită pentru a învinge dificultăţile şi crizele pe care le traversa industria în general[1].

„Concordia" nu mai era doar o societate petrolieră ci un concern de societăţi cu o activitate industrială complexă şi multilaterală având departament petrolier (extracţie de petrol, bitumine lichide şi gazoase), departament metalurgic (armament, prese metalice, utilaj petrolier), departament electric (producere, transport şi distribuire de electricitate), departament minier-minerale (cărbuni, aur şi argint), o rafinărie proprie „Vega", serviciu de conducte proprii, fabrică de ambalaje şi bidoane la Constanţa, o staţie de export tot la Constanţa şi o staţie de transbordare la Brăila.

Prin reorganizarea ei, societatea a devenit una dintre cele mai de seamă şi mai complexe societăţi din România[2]. Toată această activitate se desfăşura în judeţele

---

* Direcţia Judeţeană Argeş a Arhivelor Naţionale, Piteşti.

[1] Arhivele Naţionale ale României, Direcţia Judeţeană Argeş, fond Societatea „Concordia", dosar 242/1942-1948, f. 55-56 (în continuare se va folosi sigla D.J.A.N. Argeş).

[2] D.J.A.N. Argeş, fond Societatea "Concordia". Dosar 73/1948, f. 13.

Prahova, Dâmboviţa, Buzău, Bacău, Putna, Braşov, Constanţa, Vlaşca, Turda, Hunedoara, Muscel, oraşele Bucureşti, Giurgiu, Brăila[3].

Capitalul investit, la 1 septembrie 1939, a fost aproape în totalitate belgian, iar apoi, din 1940 şi până la 23 august 1944, german, care prin societatea „Kontinentale Öel A. G." din Berlin, a prezentat in ultima Adunare Generală a societăţii „Concordia" din iunie 1940, 45% din totalul acţiunilor, dar fără să dovedească modul legal în care a preluat acţiunile de la foştii proprietari „Compagne Financiere Belge des Petroles" şi „Hydrofina"[4].

În Adunarea Generală din 12 iulie 1944 (ultima înainte de 23 august) acţiunile prezentate reprezentau 51,6% din capitolul total, din care 51,4 capital german. Ţinând cont că prin fuziunea cu societatea petrolieră „Foraky Românească", capitalul „Concordia" a fost sporit cu 49.000.000 lei, reprezentând 3,45% capital, rezultă că din cele 51,4% prezente în adunare, numai 47,96% din capital era „pretins" german.

Societatea „Concordia", fiind o societate anonimă pe acţiuni, deţinătorii acţiunilor nu puteau fi cunoscuţi întru-cât până la Decretul-Lege de nominalizare a acţiunilor societăţilor petroliere nr. 2343 / 12.07.1940, acţiunile societăţii erau la purtător şi deci proprietatea lor putea varia de la o zi la alta. Pe de altă parte, acţiunile societăţii erau cotate la bursele din Zurich, Paris, Bruxelles, etc., deci o mare parte din aceste acţiuni se găseau în străinătate.

De la data Decretului-Lege menţionat, acţiunile devenind din acţiuni la purtător, acţiuni nominale, la Ministerul Economiei Naţionale s-au încheiat situaţii cu posesorii acţiunilor „Concordia" din ţară. În cursul anului 1940, din totalul acţiunilor „Concordia", în număr de 4.200.000, 2.500.000 au fost achiziţionate de la deţinătorii de acţiuni din străinătate prin intermediul lui „DEUTSCHE BANK"[5].

Capitalul societăţii, care în 1940 era de 1.015.000.000 lei, a crescut în 1941 la 1.470.000.000 şi era divizat în 4.200.000 acţiuni, consiliul de Administraţie fiind compus din administratori români şi germani. Obiectivul societăţii era extragerea, prelucrarea si comerţul petrolului: producerea, distribuirea şi utilizarea energiei electrice; exploatarea uzinelor metalurgice (fabricarea de maşini şi instalaţii petroliere, armament şi muniţii), extragerea, prelucrarea şi valorificarea cărbunelui şi metalelor (aur).

În toţi anii 1941-1944 capitalul societăţii va rămâne la valoarea de 1.470.000.000 lei (va fi reevaluat abia în şedinţa consiliului de administraţie a societăţii din 30 septembrie 1945). În bilanţul de la 31 decembrie 1944, capitalul menţionat era deţinut de cetăţenii străini şi români în următoarele proporţii: belgieni circa 56% = 823.200.000 lei; francezi 35,50% = 521.850.000 lei; români 4% = 58.800.000 lei; germani 3,30% = 48.510.000 lei; elveţieni 1,20% = 17.640.000 lei.

În afara capitalului cert german, în sumă de 48.510.000 lei, exista şi un capital „pretins" german de circa 707.000.000 lei pe care aceştia l-au luat de la belgieni, eventual de la francezi, în timpul războiului[6].

---

[3] *Ibidem*, dosar 244/1944-1948, f. 174.
[4] *Ibidem*, f. 228.
[5] *Ibidem*, dosar 265/1943, f. 7-12.
[6] *Ibidem*, dosar 260/1940, f. 1.

Rentabilitatea societăţii în intervalul 1940-1943 a fost următoarea[7]:

ANUL	BENEFICIUL NET	CAPITALUL SOCIAL	PROCENT
1940	184.608.937	1.015.000.000	18,19%
1941	192.475.494	1.470.000.000	13,09%
1942	272.171.180	1.470.000.000	18,52%
1943	54.001.962	1.470.000.000	3,67%[8]

Producţia de ţiţei a societăţii a fost în scădere continuă începând cu anul 1940 ea fiind influenţată de forajul executat prin explorare sau exploatare. În domeniul petrolier, statul a dus o politică economică dirijată. Forajul care în 1939 se ridica la 38.659 metri evoluează până în 1942, ajungând la 57.757 metri, dar se constată o scădere continuă a producţiei de la 847.005 tone în 1939 la 736.357 tone in 1942. Din 1943, când s-au forat 45.624 metri cu o producţie de 700.440 tone, în 1945 s-au forat numai 25.777 metri cu o producţie de 560.676 tone. Deci o scădere a producţiei cu aproximativ 33% faţă de 1939[9].

În anul 1943 s-a obţinut cea mai mare cifră de metri foraţi la explorare, adică 4.574 metri ca apoi să ia o curbă descendentă ajungând la 1941 metri în 1945, din cauza neacordării structurilor de către Ministerul Economiei scăderii efortului lucrătorilor, iar apoi din cauza lipsei de materiale (în special de transport şi foraj). În cazul metrilor foraţi se observă o scădere de la 24,70 metri pe zi în 1939, la 13,07 metri pe zi în 1945.

Spre a putea menţine producţia şi a mărgini scăderea la un procent mai mic, societatea a instalat mai multe sonde de explorare în special şi de exploatare în general, ceea ce a dus la creşterea numărului lucrătorilor. Exista un număr prea mare de salariaţi ţinând cont de producţie. Astfel în 1939 s-a obţinut o producţie de 847.005 tone cu 1.900 lucrători iar în 1945 o producţie de 560.676 cu 2664 lucrători.

Societatea deţinea un număr de zece instalaţii de foraj, din care patru pentru adâncimi la 3.000 metri, una pentru 2.500 metri, trei pentru adâncimi de 1.500-2.000 metri, una pentru 1.000-1.500 metri şi una pentru 1.000 metri. Mai poseda prăjini de sapă, burlane şi aparate necesare la săparea şi tubarea sondelor[10].

Societatea „Concordia“ deţinea în patrimoniul său Rafinăria „Vega“ din Ploieşti, cu o capacitate de rafinare de 100.000 tone lunar a cărei activitate era strâns legată de producţia de ţiţei. În anul 1939 a prelucrat 995.981 tone, spre a merge descrescător până la 462.901 tone în 1944, din cauza bombardamentelor, iar în 1945, prin refacerea parţială a instalaţiilor, să urce la 534.220 tone, care reprezenta aproximativ 54% din cantitatea prelucrată in 1939. Numărul de salariaţi întrebuinţaţi a fost de 919 in 1939 şi de 1225 în 1945. Producţia medie pe un lucrător merge descrescător de la 1297 tone în 1939 la 580 tone în 1945, datorită instalaţiilor avariate şi întrebuinţării unui mare număr de lucrători la lucrările de refacere.

---

[7] *Ibidem*, dosar 3/1924-1946, f. 1.
[8] *Ibidem*, dosar 2/1924-1943, f. 116-123.
[9] *Ibidem*, dosar 257/1946-1947, f. 4.
[10] *Ibidem*, dosar 33/1944-1946, f. 21.

„Concordia" dispunea de o rețea de conducte de 491 km, cu capacități diferite, care porneau de la 8 agenții de conducte. Pentru transportul produselor petroliere „Concordia" utiliza 872 de vagoane-cisternă din care 317 proprietatea societății, 29 în coproprietate și 529 închiriate de la C. F. R.
Prin conducte s-au pompat 1.531.310 tone în 1939 pentru ca în 1945 să scadă la 1.181.180 tone.

În urma bombardamentelor din perioada 1 august 1943 – august 1944, societatea a suferit pagube care s-au cifrat la 4,571 miliarde lei. Evaluarea s-a făcut de o comisie instituită de Ministerul Economiei Naționale la valoarea de înlocuire a obiectelor din momentul producerii pagubelor. Distrugerile cauzate instalațiilor a determinat o dezorganizare în stil mare a producției și o paralizare a activității în rafinărie și la secția de armament (tunuri și muniții).

În perioada 1940-1944, societatea „Concordia" a primit diferite materiale, furnizate de societăți din Germania, în valoare de 53.415.648 lei. Totodată furnizorii germani datorau societății suma de 122.000.000. Delegatul guvernului german, pentru urmărirea aprovizionării cu materiale a industriei petroliere românești era domnul LENZE. Plățile, se făceau prin firma „DEUTSCHE REVISION UND TREUHAND A. G." Guvernul german pusese la dispoziția societății „Corncordia", pentru acoperirea unora din pagubele suferite de rafinăria „Vega", în bombardamentul de la 1 august 1943, suma de 86.298.035 lei. Din această sumă, „Concordia", urma să plătească suma datorată firmelor germane pentru materialele furnizate[11].

Dintre societățile cu rol preponderent în economia națională „Concordia", a fost cea care a suferit cele mai grele lovituri de pe urma bombardamentelor aeriene anglo-americane[12].

Se poate constata că pe măsură ce forajul și producția societății, în perioada 1940-1945, a scăzut cu 33%, iar prelucrarea cu aproximativ 50%, numărul salariaților s-a mărit cu aproape 33%.

Livrările de produse petroliere la export ale societății față de 1939 (527.391 tone) au scăzut începând cu 1940 ajungând la 407.592 în 1943 și la 150.010 tone în primele șase luni ale anului 1944. Produsele erau comercializate în Germania, Italia, Bulgaria, Grecia, Protectoratul Boemiei și Moraviei, Turcia, Elveția, Suedia, Franța, Misiunea militară germană din România și armata germană[13].

În aceeași perioadă, vânzările la intern au scăzut de la 284.287 tone ,în 1940, la 129.037 tone pe perioada ianuarie-iulie 1944[14].

În 5 august 1944, Asociația Industriilor de Petrol din România se adresa generalului Gheorghe Dobre, ministrul economiei naționale, cu privire la decontarea sumei de 1.500 milioane lei, pentru acoperirea unei părți din contravaloarea exporturilor efectuate de societățile petroliere în Germania.

---

[11] *Ibidem*, dosar 107/1944, f. 29.
[12] *Ibidem*, dosar 335/1943, f. 1-32.
[13] *Ibidem*, dosar 270/1945-1947, f. 192.
[14] *Ibidem*, f. 193.
[15] *Ibidem*, dosar 40/1944, f. 3

„Concordia" ocupa locul IV după „Astra-Română", „Steaua-Română", „Româno-Americană", din 13 societăţi. Suma pe care „Concordia" urma să o încaseze din exportul efectuat se ridica la 413,2 milioane lei[15].

Până în 1939, situaţia capitalului german repartizat în industria de petrol românească, era de 0,38%. Avansurile politice făcute Germaniei de politicienii români nu au rămas fără urmări economice. Când a fost ocupată Cehoslovacia, băncile din Praga, care deţineau acţiuni ale unor societăţi petroliere româneşti, au fost obligate să le transmită noilor stăpâni. Astfel, calul troian în armură nazistă a intrat în petrolul românesc prin Societatea „Petrol Block". După ocuparea Franţei şi Belgiei, şi preluarea pachetelor majoritare de acţiuni ale societăţilor „Concordia", „Foraky Românească" şi „Colombia", ţările din sud-estul Europei au fost penetrate economic în totalitate.

Cifric, exponenta oficială germană a penetraţiei în petrolul românesc, societatea „Kontinentale Öel" din Berlin, deţinea un capital de 1.750.000.000 lei (12,96 % din capitalul societăţilor petroliere româneşti faţă de un capital de numai 49.000.000 lei (0,38%) cu cât germanii figurau în petrolul românesc în 1939[16].

Industria petrolieră a avut de suportat urmările „colaborării" dictatului economic impus în toamna anului 1940 iar apoi consecinţelor inerente create de război. A fost o mare performanţă continuarea activităţii în domeniul petrolier, deoarece s-a reuşit ca majoritatea rafinăriilor româneşti să fie puse în stare de funcţiune spre sfârşitul anului 1944 sau începutul lui 1945.

Industria rafinării din România a urmat cu întârziere ritmul perfecţionărilor aduse instalaţiilor şi metodelor de obţinere a derivatelor din marile ţări producătoare. Deşi scopul final al prelucrării era de a produce calităţile şi randamentele cele mai bune, România nu a putut atinge acest deziderat, întru-cât nu putea beneficia de ultimele progrese realizate. S-au obţinut, desigur, la instalaţiile aflate în funcţiune adeseori rezultate satisfăcătoare, atât calitativ cât şi cantitativ, dar începând cu 1939, rafinăriile din România nu au mai înregistrat perfecţionări simţitoare iar distrugerile au lovit din plin rafinăriile importante ale ţării.

Consecinţa a fost că doar cu grele eforturi s-au putut aduce instalaţiile la capacitatea de prelucrare a ţiţeiului, reconstrucţia făcându-se cu materiale ce au fost recuperate sau cu cele ce s-au putut obţine de pe piaţă internă, fără a beneficia de inovaţiile introduse în ultimii ani în rafinajul mondial. În domeniul rafinării ţiţeiului s-a lucrat cu metodele din 1939 şi chiar mai vechi iar randamentul a suferit toate consecinţele acestei situaţii anormale.

Fenomene similare au resimţit şi şantierele petroliere care se aprovizionau înainte de război cu materiale şi unelte speciale de la fabrici cu reputaţie mondială. Legăturile fiind întrerupte, din 1939, stocurile s-au epuizat, iar cele produse ulterior cu materii prime din ţară, nu au corespuns aşteptărilor, producându-se uzuri premature. La sfârşitul anului 1944, după 6 ani de lipsuri de materiale, necesitatea importului era stringentă. În afară de vechile legături cu furnizorii din S. U. A., Anglia, Cehoslovacia, Franţa, Belgia, Elveţia, se creau posibilităţi de a se procura materialele necesare şi din U. R. S. S.[17].

---

[16] Idem, fond Societatea „Sovrom Petrol", dosar 61, f. 3

[17] *Ibidem*, f. 4-5.

[18] Idem, fond Societatea „Concordia", dosar 257/1946-47, f. 1-5.

Ținând cont de calculele efectuate în 1945 și care erau valabile și pentru anii care urmau, „Concordia“ ca și toate celelalte societăți, înregistrau o scădere anuală a producției de țiței, utiliza un număr prea mare de salariați în raport cu producția iar prețul de cost al producției determinat de costul urcat al materialelor influența automat rentabilitatea societății. Pentru a se ameliora această situație, societatea trebuia să scadă cheltuielile, să mărească producția și să supravalorifice produsele. Scăderea cheltuielilor și mărirea producției erau legate de o serie de cauze în mare parte independente de voința societății și deci era necesară o gândire pentru o mai bună valorificare a produselor rezultate din producția obținută și crearea unor noi subproduse.

„Concordia“ trebuia, începând cu 1945, să se ocupe pe lângă comercializarea de produse petroliere, și de o industrializare a subproduselor petroliere pe tărâm chimic și chiar farmaceutic. Era normal ca societatea, care avea ramuri de activitate diverse, să se ocupe și de o industrie chimică a cărei materie primă se găsea în produsele petroliere. Dezvoltarea unei industrii chimice, bazate pe derivatele țițeiului, era o previziune căreia trebuia ca în locul unei comercializări simple să se facă o valorificare mai mare a subproduselor rezultate din cantitățile descrescânde de țiței pe care se putea conta în anii ce veneau. Trebuia încurajat personalul tehnic al rafinăriei „Vega“ care întocmise deja o serie de studii în această direcție.

Trebuia, ca o a doua concluzie, ca produsele ce urmau să se producă și cele ce se fabricau, să fie comercializate mai în detaliu, ceea ce ar fi permis pe de o parte excluderea intermediarilor și pe de altă parte, calcularea altor cote de beneficii. Trebuia, în viitor, o valorificare mai mare a produselor Fabricii de Bidoane din Constanța, a cărei producție ar fi putut fi utilizată, în special, aproape exclusiv, la aceste vânzări în detaliu. Prin aceste vânzări de produse in bidoane de capacități diferite, trebuia să se țină cont de reclama gratuită și răspândită care urma a se face produselor societății. Vânzarea produselor societății semi-engros și în detaliu sub o marcă înregistrată proprie societății, urma să fie executată de o societate comercială specială care urma să fie creată ca o anexă a societății și prin care să se comercializeze toate produsele pe care societatea intenționa să le vândă în viitor, fie din punct de vedere chimic sau farmaceutic, fie petrolier.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

22 IUNIE 1941. AVEA DE CE SĂ SE TEAMĂ STALIN?

IONEL CLAUDIU DUMITRESCU*

S-a scris mult despre atacul prin surprindere reuşit de Wehrmacht în vara lui 1941. Sursele occidentale şi sovietice au demonstrat însă că Stalin ştia de pregătirile inamicului. Nici o concentrare de trupe nu poate scăpa avioanelor de cercetare care „din greşeală" zburau deasupra teritoriului inamic. Spionii sovietici se aflau infiltraţi şi în Bucureşti, iar hărţile româneşti erau inferioare celor deţinute de Armata Roşie. Şi totuşi cum a fost posibilă o penetrare atât de profundă în teritoriul sovietic?

Există o singură explicaţie. Stalin plănuia o ofensivă, iar toate rapoartele despre pregătirile germane le desconsidera. De ce? Simplu. Forţele inamice erau de-a dreptul insignifiante raportat la spaţiul sovietic. Istoricii vorbesc de calitatea trupelor germane, române şi finlandeze, dar raportate la lungimea frontului, abia dacă asigurau o perdea de ostaşi. Germanii dispuneau de 153 de divizii[1], iar România angaja 23 de mari unităţi[2]. Frontul avea însă peste 2000 km de la Marea Baltică şi până la Mangalia. Doar pe direcţiile principale de ofensivă s-au putut realiza concentrări suficiente de oameni şi tehnică de luptă.

Aripa de nord (finlandezii)[3], şi ce de sud (românii) nu deţineau suficiente forţe de izbire. Să analizăm sectorul românesc. Se aflau concentrate 80 de divizii şi brigăzi româneşti şi 8 germane. Pe linia Prutului puteau interveni doar 19 mari unităţi risipite pe 70 km. Cât ar reveni pe fiecare divizie? Doar 37 de km de front în condiţiile în care apărarea optimă se putea realiza pe 10[4].

---

* Colegiul Naţional „Alexandru Odobescu", Piteşti.

[1] Nicolae Ciobanu, *Germania atacă şi pierde războiul*, în „Dosarele istoriei", nr. 9/1999, p. 27. Sursele sovietice indică existenţa a cel puţin 170 de divizii proprii lângă graniţă şi altele soseau din Extremul Orient, Siberia şi Caucaz. Cifrele despre tancuri şi avioane indică doar o parte din armele noi, ceea ce induce în eroare orice cititor.

[2] *Armata română în al doilea război mondial*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1995, p. 39.

[3] Au fost trimise la atac doar 14 divizii (N. Ciobanu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 28), dar abia dacă puteau să ameninţe în direcţia Leningrad. Nu trebuie să se uite însă că Finlanda suportase un greu război de iarnă cu armatele sovietice, iar pierderile (25000 morţi, 44000 răniţi, cf Jacques de Launay, *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial*, vol. I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 59), au limitat potenţialul militar al unei ţări cu doar 3 milioane de locuitori şi, în plus, lipsită de o industrie grea, capabilă să susţină efortul de război.

[4] Nu toate efectivele se pot plasa în primele linii, ci o parte trebuie să constituie o masă de manevră care să interzică accesul inamicului şi apoi să treacă la contraofensivă. Orice atac sovietic în 1941 ar fi fost dezastruos pentru trupele româno-germane.

Dobrogea era lăsată doar în paza a trei divizii şi brigăzi şi doar litoralul avea o lungime de 245 km[5]. În plus, sovieticii dispuneau de brigăzi de paraşutişti şi puteau să realizeze oricând o învăluire pe verticală[6]. Ostaşii români nu cunoşteau tehnicile moderne de purtare a războiului deoarece erau în proporţie de 80% rezervişti. Mulţi depăşiseră vârsta de 30 de ani, vârstă optimă fiind cuprinsă între 20-30 de ani. Cei mai mulţi se gândeau deja la casă şi familie.

Nici în ceea ce priveşte armamentul individual, forţele Axei nu stăteau mai bine. Puşca sovietică Mossy Nagan era simplă, robustă, cu bune calităţi balistice. Soldaţii români o foloseau pentru tragerile de precizie împreună cu o lunetă de tip PE sau PU[7]. Mitralierele au fost cele mai periculoase arme ale primului război mondial şi un coşmar pentru infanterist. Sovieticii dispuneau de celebra „Maxim", mai grea decât „ZB"-urile, dar cu o bătaie şi o precizie superioară[8]. În plus, era înzestrată cu roţi, ceea ce uşura transportul sau schimbarea poziţiei. A fost folosită pe toată durata războiului, inclusiv în luptele cu Manciuria. Puştile-mitraliere „Degtiarev" au fost adoptate de forţele române pentru a compensa insuficienţa armamentului automat. Pistoalele mitralieră erau puţin răspândite şi s-a recurs la modelele P.P.D-40 şi P.P.S-41 de captură. Armele germane de timp „MP-33" şi „MP-40" erau inferioare celor sovietice dotate cu încărcător tambur de 71 de cartuşe[9].

Capitolul aruncătoarelor de mine este unul tragic pentru armata română. Aceste arme folosesc în ofensivă la nimicirea cuiburilor de mitralieră şi a punctelor de rezistenţă prin tirul lor curb. În atac, atacului inamic pot să interzică accesul infanteriei obligând-o să se adăpostească. Aruncătoarele de 50, 60 şi 82 mm s-au dovedit a fi insuficiente din punct de vedere numeric şi nu puteau nimici fortificaţiile de campanie[10]. Sovieticii au făcut prăpăd cu aruncătoarele de 120[11] şi numai la Odesa s-au fabricat 1500 de bucăţi doar în timpul asediului[12]. Mai târziu a intrat în luptă şi aruncătorul de calibrul 160 mm. Românii au fost obligaţi să copieze modelul 120 şi să-l producă la Reşiţa.

Artileria reprezintă principalul mijloc de a reuşi realizarea unei breşe în apărarea inamică, dar România dispunea doar de 8301 guri de foc[13]. Tunurile de 75 mm şi mai uşoare nu puteau neutraliza trupele adăpostite[14]. Înseamnă că tunurile grele (491 piese) sunt singurele capabile să distrugă cazemate şi puncte de rezistenţă. Erau însă prea puţine raportat la lungimea frontului. În plus, multe tunuri erau modele vechi (tunurile de 120 mm erau model 1878) şi multe făcuseră campaniile primului război mondial. Tunurile de 122 şi 152 sovietice aveau proiectile mai grele şi o bătaie mai

[5] Ion Şuţa, *Românii la cumpăna istoriei*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1991, p. 120. Mai existau şi unităţi mai mici, dar colaborarea dintre trupele române şi cele germane lasă de dorit.
[6] Valeriu Avram, *Cruciaţi aerului*, în „Dosarele Istoriei", nr. 7/2001, p. 29. Soldaţii români din zona Deltei Dunării nu ştiau să treacă prin apă şi mai mulţi au pierit în valuri decât loviţi de gloanţe.
[7] *Armata Română, 1941-1945*, Editura R.A.I, Bucureşti, 1996, p. 102.
[8] *Ibidem*, p. 300.
[9] I. Scafeş, H. Şerbănescu, C. Scafeş, *Pistolul- mitralieră, MP40*, în „Top Gun", nr 1/1999, p. 57.
[10] *Armata Română, 1941-1945*, p. 102.
[11] Jipa Rotaru, O. Burcin, V. Zodian, L. Moise, *Mareşalul Antonescu la Odesa*, în „Paideia", 1999, p. 173
[12] *Armata Română, 1941-1945*, p. 26.
[13] *Istoria artileriei române*, Editura Militară, Bucureşti, 1977, p. 212.
[14] Jipa Rotaru, *op. cit.*, p. 198. Ar fi fost eficiente dacă s-ar fi construit maşini de asalt, dar industria românească era slab dezvoltată.

mare decât cele de 105 şi 155[15]. Pentru a realiza străpungerea, Jukov considera necesară concentrarea a 60-70 de tunuri pe kilometrul de front[16], ceea ce înseamnă că românii erau capabili să atace doar pe 7-8 km. Ciocanul de foc s-ar fi intensificat prin folosirea unei cantităţi mari de muniţie, ceea ce ar fi compensat puţinătatea gurilor de tun şi obuzier. Nici în ceea ce priveşte muniţia, nu se stătea prea bine şi tunarii români erau obligaţi să facă economie. Cele 200 de tunuri antitanc[17], erau total insuficiente şi doar mersul general al ostilităţilor a ferit armata română de atacuri masive cu tancuri. Tancurile reprezentau călcâiul lui Ahile. Erau modele uşoare, produse în Franţa (R-35)[18] şi cehoslovace (Skoda LT- 35 şi LT-38)[19]. Motoarele erau pe benzină şi aveau o putere redusă. Carburantul se făcea vulnerabil la orice lovitură. Armamentul (mitraliere şi tunuri de 20 şi 37 de mm) nu prea reprezentau mijloace eficiente în lupta împotriva unităţilor blindate inamice. Tunul de 37 mm s-a dovedit depăşit pe toate fronturile, dar reprezenta baza înzestrării unităţilor anti-tanc germane. Jukov considera necesare 30-40 de tancuri pe km de front, ceea ce însemna că românii puteau ataca eficient pe 5,2-6,7 km[20]. Aşa zisele tancuri sovietice depăşite aveau tunuri de 45, 57, 76 şi 85 de mm. Tunurile anti-tanc de 37 şi 45 au fost adoptate de români şi au servit la modernizarea blindatelor[21]. Arma de 45 putea să scoată din luptă chiar şi puternicele tancuri „Tigru" prin distrugerea şenilelor[22]. Dacă putea să lovească un tanc de peste 50 de tone în 1943, era cu atât mai eficient împotriva maşinilor de 10 tone.

Nici germanii nu stăteau prea bine în ceea ce priveşte blindatele. Toate tancurile erau inferioare în ceea ce priveşte puterea motorului, viteza, blindajul şi tunurile în raport cu mai puţin cunoscutul T-34[23]. Stalin dispunea de peste 1800 de tancuri de acest tip. Unele surse vorbesc însă de 2225, gata de luptă în iunie 1941[24]. O salbă de peste 25 de maşini echivala cu focul a 201 tancuri româneşti. Monstrul de tip KV-1 (46 tone) nici nu se putea compara cu ceva din tabăra Axei. KV-2 avea un obuzier de 152 mm şi putea nimici orice cazemată. Generalii germani au rămas uimiţi de armele de 85 şi 152, dar spionajul german nu ştiuse nimic despre pregătirile intensive ordonate de Stalin[25].

---

15 *Armata Română, 1941-1945*, p. 303.

16 I. H Bagramean, *Aşa a început războiul*, Editura Militară, Bucureşti, 1974, p. 20.

17 *Istoria artileriei române*, p. 212. Insuficienţa acestei arme a dus la dezastrul de la Stalingrad când valurile de T-34 nu au putut fi oprite.

18 C. Scafeş, I. Scafeş, H. Şerbănescu, *Tancul uşor Renault R-35*, în „Top Gun", 2/1999, p. 57.

19 *Armata Română, 1941-1945*, p. 310. Erau dispuse pe autoblindate.

20 I. H. Bagramean, *op. cit.*, p. 20.

21 C. Scafeş, I. Scafeş, H. Şerbănescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 57. S-au adoptat şi tancuri sovietice uşoare, dar au fost înzestrate cu arme grele.

22 K. K. Rokossovski, *Datoria ostăşească*, Editura Militară, Bucureşti, 1982, p. 258. Arma era foarte bună şi pentru sprijinul cu foc al unităţilor cu infanterie în atac deoarece avea o siluetă foarte joasă şi se putea manevra uşor cu braţele.

23 I. I. Iakubovski, *Pământul în flăcări*, Editura Militară, Bucureşti, 1981, p. 245-246. Şenilele late îi permiteau să treacă prin noroaiele unde tancurile româneşti s-ar fi împotmolit. Spre deosebire de KV-1, T-34 era deosebit de simplu şi implicit, uşor de întreţinut pe câmpul de luptă. Motorul Diesel îl făcea mai puţin vulnerabil în faţa incendiilor şi toate armatele au adoptat ulterior ideea sovietică. Germanii au rămas la benzină, material scump din cauza lipsei de motoare.

24 I. H. Bagramean, *op. cit.*, p. 70.

25 Franz Halder, *Jurnal*, Editura Elit., p. 374. Comandantul german nici nu dorea să creadă în posibilitatea unor tancuri cu tunuri de 152, adică uitatul de istorici KV2.

Nici pe apă nu se stătea mai bine. România dispunea de 22 de nave militare, din care mai importante erau 4 distrugătoare şi un submarin[26]. Sovieticii au ripostat printr-o flotă cuprinzând 200.000 t nave de suprafaţă[27] şi 57 de submarine[28]. Toate vasele sovietice aveau armament mai puternic decât cele româneşti[29]. Explicabil, dacă se ţine cont că erau cuirasate, crucişătoare şi distrugătoare lider. Şi pe Dunăre se aflau forţe inamice importante (5 monitoare şi 23 de canoniere blindate). Românii aveau 7 monitoare, dar cele sovietice dispuneau şi de piese de 152 mm. Practic, Marea Neagră era la discreţia flotei comuniste, care beneficia şi de sprijinul aviaţiei din Crimeea. Sovieticii erau peste tot superiori forţelor navale ale Axei, dacă se ţinea cont că acestea erau prinse în lupte grele cu flota britanică[30].

Aviaţia a mai salvat pentru un timp forţele germano-române de la dezastru şi asta numai în urma atacului prin surprindere din 22 iunie. Aviaţia română dispunea de 621 avioane operative (672 după alte surse)[31]. Eficiente erau în special aparatele de vânătoare Me-109, Hm 112 şi IAR-80, dar erau prea puţine. Din ordinul lui Stalin au fost concentrate în Basarabia şi Bucovina şi Transnistria, 2040 de aparate[32]. Alte avioane puteau să sosească din Crimeea. Bombardierele grele de tip TB-3 şi TB-7 puteau să lovească orice ţintă de pe teritoriul României. Puteau să transporte între 2 şi 5 tone de bombe[33]. Germania nu dispunea de bombardiere cu 4 motoare şi chiar dacă ar fi dispus, folosirea lor ar fi fost extrem de limitată din cauza insuficienţei carburantului. S-ar putea spune totuşi că aeroplanele de fabricaţie germană erau superioare din punct de vedere tehnic. Afirmaţia este într-o oarecare măsură corectă, dar acest aspect nu conta în tactica sovietică. Aviaţia trebuia să atace masiv aerodromurile şi trupele inamice. Toate aparatele de vânătoare erau dotate cu lansatoare de rachete[34]. Şi în luptele aeriene se preconiza atacul în formaţii compacte şi s-ar fi compensat astfel lipsa de îndemânare a piloţilor în luptele acrobatice. Aparatele I-16 Rata erau dotate cu 2 tunuri şi două mitraliere şi puteau să înfrunte orice aparat românesc[35]. Daca I-16 era un model depăşit, înseamnă că românii nu aveau decât aparatele Me-109, He-112 şi IAR-80 în categoria celor moderne. Sovieticii puteau fi mulţumiţi cu orice rezultat aerian

[26] *Armata română în al doilea război mondial*, p. 42.
[27] G. Petre, Ion Bitoleanu, *Tradiţii navale româneşti*, Editura Militară, Bucureşti, 1991, p. 264.
[28] Petre Iancu, *Aventura submarinului*, Editura Albatros, Bucureşti, 1984, p. 52. G. Petre, Ion Bitoleanu dau cifra de 47 de submarine (*op. cit.*, p. 264).
[29] Raportul de tunuri era de aproape 1 la 7 în favoarea sovieticilor; G. Petre, Ion Bitoleanu, *op. cit.*, p. 264 Tunul de 130 mm sovietic era net superior celor 120 de pe distrugătoarele româneşti.
[30] Germania dispunea de 166 vase militare şi avea în construcţie încă 67. Sovieticii dispuneau de 147 şi se asamblau alte 78. (Ilie Manole, Ioan Damaschin, *Confruntări navale*, vol. 2, Editura Militară, Bucureşti, 1988, p. 321. Kriegsmarina a pierdut însă multe unităţi până-n 1941. Doar în Norvegia s-au pierdut 19 nave, iar în mai 1941 a fost scufundat Bismark. Flota sovietică s-a întărit în schimb şi avea în înzestrare 287 submarine la 22 iunie 1941 (P. Iancu, *op. cit.*, p. 52). Cele 121 de submarine din Marea Baltică ar fi paralizat grav traficul german dacă n-ar fi fost pierdute bazele din fostele state baltice.
[31] V. Avram, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 29. I. Şuţa aminteşte de 672 aparate (I. Şuţa, *op. cit.*, p. 119). Nu toate aparatele erau însă disponibile de zbor la 22 iunie 1941. Doar 205 erau apte de luptă; (*Armata română în al doilea război mondial*, p. 41).
[32] V. Avram, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 29. În armata română 1941-1945, se avansează cifra de 1270 de avioane (p. 19).
[33] V. Suvorov, *Ziua „M"*, Polirom, Iaşi, 1998, p. 21.
[34] Gheorghe Rado, *Polikarpov I 16 Rata*, în „Modelism internaţional", nr. 2/1993, p. 28.
[35] V. Suvorov, *Spărgătorul de gheaţă*, Polirom, Iaşi, 1995, p. 31.

dacă se ţine cont că România ducea o lipsă cronică de avioane şi piloţi. Fabricile ruseşti introduceau deja pe front aparate performante din modelele Iak-1 şi Mig-3[36]. Pe traseul arctic soseau deja ajutoarele oferite de Marea Britanie. Stalin nu putea fi îngrijorat de slabele resurse româneşti. Luptele din 1941 au confirmat această teză. România a pierdut în Basarabia 58 de avioane[37] şi alte 58 au dispărut în luptele pentru Odesa[38]. Dacă se ţine cont de cele avariate, defecte sau uzate moral şi fizic, forţele aeriene române au fost scoase din luptă.

[36] I. H. Bagramean, *op. cit.*, p. 59. Mareşalul sovietic era însă supărat doar pe lipsa de experienţă a piloţilor din cauza timpului scurt pentru instrucţie. Nici cei români nu se familiarizaseră cu regulile războiului modern şi cunoscutul pilot Dumitru Popescu şi-a pierdut viaţa într-un accident în care s-a distrus un Me-109 (*Aviaţia română pe Frontul de Est şi în apărarea teritoriului*, vol. I, Tehnoprod, Bucureşti, 1993, p. 17).
[37] *Armata Română, 1941-1945*, p. 23.
[38] Jipa Rotaru, *op. cit.*, p. 179/180. Pierderile mari s-au datorat în special artileriei antiaeriene deosebit de puternică. Stalin spunea că există muniţie suficientă, dar Armata Roşie dispunea de puţine piese (*Memorial de război*, Editura Politică, Bucureşti, 1976, p. 171). Această lipsă se datora în special lungirii liniilor de comunicaţii şi înmulţirii posibilelor ţinte. Aeronautica română suferea de un deficit mare de personal navigant. Acesta era estimat la 1.108 în martie 1940 (*Aviaţia română*, p. 14). Un alt dezavantaj era datorat diversităţii mari a aparatelor, ceea ce punea probleme în ceea ce priveşte asigurarea cu piese de schimb. „Hurricane” şi „Blenheim” erau britanice şi deci nu exista posibilitatea înlocuirii pieselor sau aparatelor lovite.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

DOCUMENTE MILITARE ROMÂNE ŞI GERMANE PRIVITOARE LA APORTUL ROMÂNIEI ÎN CAMPANIA DIN EST ÎN PRIMELE LUNI DE RĂZBOI

VASILE NOVAC*

La Arhiva Ministerului Apărării Naţionale, există unele informaţii privitoare la contribuţia Armatei Române la Campania din Est, din anii 1941-1942, la care ne vom opri mai la vale.

Prima serie de informaţii provine de la comandanţii germani care se referă, fie la aportul unităţilor militare române care le-au fost direct subordonate, fie la alte unităţi sau mari unităţi cu care au cooperat.

La 31 septembrie 1941, generalul de armată von Schobert, comandantul Armatei a XI-a Germane, aducea felicitări Armatei a III-a Române, pentru meritele în eliberarea Bucovinei:

„Armata a III-a Română a curăţit Bucovina de inamic şi a cucerit Cernăuţii, capitala provinciei. Forţe importante ale Armatei sunt gata a li se da alte însărcinări.

Exprim Armatei a III-a deplina mea recunoştinţă, precum şi felicitările mele“[1].

Generalul Kortzfleisch, adresându-se comandantului Diviziei Blindate, care fusese sub ordinele sale, mulţumeşte pentru tot ceea ce a întreprins în această perioadă:

„Cu ocazia plecării Dvs. de sub ordinele Corpului meu, mă gândesc încă odată... la acţiunea Diviziei Dvs. în cadrul Corpului 11 Armată.

La forţarea pentru trecerea Prutului, la 2 VII, a luat parte artileria Regimentului Dvs.

Pe când Regimentul 203, a fost lovit, la 4 iulie seara, de un puternic atac de care la Brătuşani, Regimentul Dvs. de Care a executat un contraatac şi a degajat infanterie noastră.

La 5 iulie, a atacat o companie de care, sub comanda căpitanului Cătană, cu un succes strălucit, o poziţie de ariergardă rusească, la est de Fântâna Albă.

La 6 iulie, Divizia a ajuns, după un marş foarte greu, în Regiunea Sud Moghilev, pentru ca în caz când acţiunea ar fi reuşit, să treacă peste Nistru.

Pentru ajutorul nepreţuit pe care frumoasa Dvs. trupă l-a adus, vă aduc mulţumirile mele adevărate şi toată recunoştinţa mea, pentru succesul obţinut de Divizia Dvs., în condiţiuni atât de grele“[2].

---

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] *Arhivele Militare Române, General Radu Rosetti, fond Marele Cartier General, Secţia 3-a*, dos. nr. 3710/1941-1942, f. 35-36.

Generalul de brigadă Sion primeşte, la 23 august 1941, o nouă telegramă de mulţumire din partea generalului Hansen, comandantul Corpului 54 German:

„Plecarea din cadrele C. 54 German a Diviziei, îmi dă prilejul să exprim cea mai bună mulţumire, cât şi recunoştinţa mea, atât Domniei Voastre, domnule general, cât şi trupei din sub ordinele D-Voastre, pentru marile fapte de arme, ce aţi realizat în zilele grele de luptă.

Înainte de toate, Vă felicit personal pe Dvs. pentru frumosul succes, cucerind Chişinăul, ceea ce înseamnă o deosebită pagină de glorie în istoricul Diviziei Dvs.

Sper că Divizia Dvs. va avea ocazia fericită să rezolve şi alte misiuni, câştigând prin luptă, noi succese de arme“[3].

Din *Jurnalul de Operaţii* al Armatei a III-a, rezultă că Führerul Germaniei, prin aghiotantul său personal, a trimis felicitări acestei armate. De asemenea, generalul Schobert a decorat cu „Crucea de Fier“ pe „domnii:

General Petre Dumitrescu, comandantul Armatei a III-a;

General Avramescu Petre, comandantul Corpului Vânătorilor de Munte;

General Racoviţă Mihai, comandantul Corpului de Cavalerie“[4].

În anul 1941, unităţile Armatei Române au luat parte la următoarele bătălii, în cursul anului 1941:

„**Armata III-a**:

I. Bătălia Bucovinei, cuprinde luptele care s-au dat pentru cucerirea Bucovinei şi curăţirea Basarabiei de Nord (22 iunie - 9 iulie) şi anume: Storojineţ (3 iulie); Baineţ (4 iulie); Terebencea (5 iulie); Chelemenţi (9 iulie) etc.

II. Bătălia pentru străpungerea liniei fortificate „Stalin“, cuprinde luptele care s-au dat pentru forţarea Nistrului şi străpungerea liniei fortificate „Stalin“ (17 iulie - 20 iulie) şi anume: Cozlov-Liaşeveţi (17-18 iulie); Honicăuţi (19 iulie) etc.

III. Bătălia Bugului, cuprinde operaţiunile de urmărire între Nistru şi Bug (21 iulie - 12 august), cu luptele: Capanca-Chirsanovca (24-25 iulie); Virbovka-Obodovka (27-30 iulie); Conceba (2 august); Krivoje Oziera (5-6 august); Vradievka-Iabocrici (28-29 iulie) etc.“[5].

IV. În Bătălia Niprului, s-au realizat următoarele operaţii: Marşul între Bug şi Nipru (19-31 august); Defensiva de la Nipru (1-14 IX), cu luptele de la: Sablukovka-Fisch-Katascharovca (3-5 IX); Anastasievka Michailovka (8-9 IX); Trecerea Niprului şi Marşul spre Est (15 IX-23 IX).

Bătălia de la Marea de Azov:

1. Defensiva de la Est de Nipru şi de la nordul Mării de Azov (24 septembrie - 2 octombrie), cu luptele de la: Balki; Malaja-Belsjorka (24 septembrie - 3 octombrie); Vladimirovska; Ullianovska-Izvestia-Adamonicea-Ischer von Jestep.

2. Contraofensiva şi urmărirea spre est (3-7 octombrie), cu luptele de la Molotschivaja (5-6 octombrie).

---

[2] *Ibidem*, f. 37.
[3] *Ibidem*, f. 40.
[4] *Ibidem*, f. 41.
[5] *Ibidem*, f. 121.

3. Bătălia de încercuire şi distrugere din nordul Mării de Azov (5-6 octombrie), cu luptele de la: Salyschiva-Oblitovschnaja (8-10 octombrie); Tsernigovka-Kirilovka (9-10 octombrie).

Bătălia din Crimeea, atunci în curs de executare, cuprindea operaţiunile executate pentru cucerirea Crimeii, prin forţarea istmurilor: Solkova şi Genicesc[6].

Armata a IV-a:

I. Bătălia Prutului, (22 iunie-18 iulie) cuprinde toate operaţiile executate pentru forţarea Prutului, crearea şi menţinerea capetelor de pod: A. Bătălia din capul de pod de la Fălciu, cu luptele de la: Fălciu-Bogdăneşti (4-6 VII); D. Vulturului-Toceni (16 VII); Oancea-Cahul (22-29VI); Epureni (6-8 VII); Gheltosu-Cania (17-19 VII); Ţiganca (4-7 VII).

II. Bătălia di capul de pod de la Albiţa, cu luptele de la: Albiţa, Scopoşeni, Răseşti etc. (4-6 VII)[7].

Bătălia Corneştilor se referă la operaţiile întreprinse pentru cucerirea Masivului Corneşti şi a Basarabiei Centrale, cu următoarele lupte: Hânceşti (6-13 VII); Orheiul-Hârtopul (16 VII); Lăpuşna-Hânceşti-Bozieni (7-9 VII); Chişinău (16 VII); Isnovăţ-Tighina-Căuşani (7-25 VII); Isacova-Mănăstirea Gurki (13-14 VII).

III. Bătălia din Sudul Basarabiei (22 VII-27 VII), cuprinde luptele desfăşurate pentru curăţirea Basarabiei de Sud şi pentru apărarea Gurilor Dunării: Orac, Româneşti, Plahtevka (22-25 VII); Sărata (23-24 VII); Akembet (26-27VII); Chilia-Ceatalchiu-Isaccea (22 VI - 27 VII. C. 2 A.).

IV. Bătălia pentru trecerea Nistrului Inferior (2 - 9 VIII) se referă la luptele pentru curăţirea malului de est al Nistrului Inferior şi pentru lărgirea spaţiului spre est: Sibca şi Hut Temuş (3-5 VIII)[8].

V. Bătălia Odesei cuprinde operaţiile Armatei a IV-a de la trecerea Nistrului până la cucerirea Odesei:

Faza I (9 VIII - 11 IX): 1. Apropierea de prima linie fortificată (3-22 VIII), cu următoarele lupte: Katarzi, Plosca, Vigoda, Karpova, Berezeni, Bielaevca; 2. Cucerirea primei linii fortificate şi apropierea de linia a 2-a fortificată (23 VIII - 12 IX), cu următoarele lupte: Friedenthal, Krasn-Pereselenetz, Hutor-Dalniţki, Vacarjani, Poliovo, Gnibacovo, Octeabr, Vajnii, Pavlica, Kubanca, Gildendorf, Grigorievca, Fontanka.

Faza a II-a (12 IX - 16 X) - Străpungerea liniei fortificate şi cucerirea Odesei (12 IX - 16X), cu următoarele lupte: Dalnic, Tatarca, Suhoi, Liman, Gniliokova, ocuparea Odesei.

Marile unităţi române care au luptat împreună cu Armata 11-a Germană:

1. Bătălia din Basarabia de Nord cuprinde forţarea Prutului de la Ungheni spre nord şi operaţiile din Basarabia de Nord (22 VI - 16 VII), cu luptele de la: Scumpia (3 VII); Ciuluc (3-6 VII); Boroşeni (5-7 VII); Bălţi (6-7 VII); Răuţel (6-8 VII); Floreşti (12-16 VII)[9].

---

[6] *Ibidem*, f. 122.
[7] *Ibidem*, f. 122-123.
[8] *Ibidem*, f. 123-124.
[9] *Ibidem*, f. 124-125.

Un tabel prezintă data şi localităţile unde marile unităţi au dat lupte importante, între 20 iunie şi 16 octombrie 1941:

Marea Unitate	Localitatea unde a luptat	Data când a avut loc
Corp. 1 Arm.	Kogarlik	16-20 VIII
	Vakarajani	21 VIII - 8 IX
	Frantzesfeld-Marienthal Klein Liebenthal	9-19 IX
	Dalnik-Bolgarski	20-30 IX
	Polijova-Gniliacovo-Ancestovo	1-15 X
	Odesa, intrarea în oraş	16 X.
Corp. 2 Arm.	În Dobrogea, Ceatalchioi	25-28 VI
	Isaccea	2-8 VI
	Trecerea Dunării la Ismail şi la Chilia Veche	20-27 VII
Corp. 3 Arm.	Forţarea Prutului la Albiţa	4-7 VII
	Înaintarea spre Chişinău: Lăpuşnua, Hânceşti	8-9 VII
	Ivanovca Veche	14-15 VII
	Sudul Basarabiei: Româneşti - Cetatea Albă	17-25 VII
	Trecerea Nistrului - Vadul lui Vodă	26 VII - 3 VIII
	Înaintarea spre Odesa: Hut Temuş, Plosca, Carpova, Kogarlik	3-20 VIII
	Atacul spre Odesa: Vakarjani-Palijova	21 VIII - 16 X
	Dalnik - Dacina - Odesa	20 IX - 16 X
Corp. 4 Arm.	Trecerea Prutului la Pd. Răzeşti	6 VII
	Reducerea capului de pod Răut-Nistru	20-23 VII
	Apărare pe Nistru: Kamienca-Iagorlik	23 VII - 3 VIII
	Întoarcerea cazematelor de pe Nistru la Iagarlik şi forţarea trecerii la Duboşari-Vad Râscov	3-7 VIII
	Înaintarea spre Odesa: Katargi	8-18 VIII
	Limanul Kerjalniski şi Hagi Bei	28 VIII - 26 IX
	Atacul Odesei: Liman Suhoz şi Uscat Odesa	2 X - 16 X
Corp. 5 Arm	Forţarea Prutului: Fălciu, Ţiganca	4-18 VII
	Curăţirea Sud. Basarabiei: Cetatea Albă	19-28 VII
	Trecerea Nistrului: Şipca	4-5 VIII
	Înaintarea spre Odesa: Katargi, Lozovaia, Severinovca	8-9 VIII
	Încercuirea Odesei la nord-est	12 VIII - 16 X
Corp. 6 Arm.	Atacul şi intrarea în Odesa (A luat parte Numai la partea finală a Bătălii de la Odesa)	12-16 X
Corp. 11 Arm.	Demonstraţii de trecerea Prutului la Cahul, Giurgiuleşti, Vadul lui Isac	28 VI - 22 VII
	Apărarea Nistrului şi demonstraţii de trecere la Cioburci-Palanca-Tiraspol	23 VII - 24 III
	Apropierea de zona fortificată a Odesei: Friedenthal, Krasn Pereselinet, Hutor, Dalnitzki	25 VIII - 22 X[10]
	Ruperea fortificaţiilor de la Odesa, Tătarca şi Suhoi Liman	23 IX - 15 X
	Ocuparea Odesei	16 X.
Div. 1 Inf.	Pregătirea atacului Odesei: Kubanca	28 IX - 15 X
	Atacul Odesei: staţia Dacinaia-Sofhoz, Koleacenko, Gniliakov	29 IX - 15 X
	Atacul Odesei şi intrarea în Odesa	16 X.
Div. 3 Inf.	Lupta de la Hut Temuş	3-5 VIII
	Lupta de la Plosca	6-8 VIII
	Lupta de la Poniatovka - Razdelnaia	9-10 VIII
	Atacul poziţiei Brilevka, Carporika, Vigoda, Dilniţkaia	11 VIII - 30 X
Div. 5 Inf.	Urmărirea în Basarabia: Orhei, Hârtopul	6-19 VII
	Curăţirea cazematelor de la Gogani	5-7 VIII
	Atacul între Limanul Hagi Bei şi Valea Svinaia	19-22 VIII

[10] *Ibidem*, f. 147-148.

	Atacul poziţiei Vigoda spre Gniliakovo	27 - 31 VIII
	Străpungerea fortificaţiei de la Dalnic	14 X - 15 X
	Pătrunderea în Odesa	16 X.
Div. 6 Inf.	Trecerea Prutului la Ripiceni-Moghilev	2-12 VII
	Curăţirea oraşului Moghilev	18-21 VII
	Lupta de la Zimlenca-Iobocrici	26-29 VII
	Lupta de la Balta Moşnegi	2-6 VIII
	Atacul de la Vashnii-Octiabr	16 VIII -1 IX[11]
	Atacul poziţiei Dalnic, urmărirea la Odesa şi Intrarea în Odesa	19 IX - 16 X
Div. 7 Inf. Cu	Apropierea de poziţia fortificată a Odesei:	
Bohrineşti A. 11	Atacul de la: Carpova, Brezeni, Octiabr	10-19 VIII
Văscăuţi	Atacul poziţiei fortificate: Odesa-Vajni Dalnic	
Museniţa	Cota 79,3 - Dalnic.	2-19 IX
Climăuţi	Atacul sud Tatarca	10-15 X
	Intrarea în Odesa	16 X
Div. 8 Inf.	Nu a raportat încă. S-a revenit pentru a trimite Darea de Seamă	
Div 10 Inf.	Execută 24 incursiuni pe frontul Galaţi- Canalul Musura	22 VI - 21 VII
	Trece Dunărea la Ismail şi curăţă	
	Sudul Basarabiei	22-27 VII
	Intră în garnizoana de pace	28 VII - 28 VIII
	Regimentele sunt aduse pe front şi repartizate la alte mari unităţi	29 VIII - 10 IX
	Se întruneşte Divizia şi este introdusă să atace poziţia fortificată de la Odesa: Tatarca-Suhai liman	11 X - 15 X.
	Intră în Odesa	16 X
Div. 11 Inf.	Manevrarea Masivului Pădurea Hânceşti- Hânceşti-Bozieni	7-9 VII
	Interceptarea căii ferate Basarabeasca-Tighina	14-17 VII
	Curăţirea Suduluzi Basarabiei	18-24 VII
	Luptele pentru apropierea poziţiei fortificate a Odesei: Carpova, Novoselovca, Vigoda, Cota 71[0]	25 VII - 3 IX
	Străpungerea zonei fortificate Odesa: Ancestovo, Sovhoz Holodnaia, Balca, Andreev	4 IX - 10 X
	Intrarea în Odesa	16 X
Div. 13 Inf.	Forţarea Prutului şi trecerea la Sculeni	28 VI - 1 VII
	Lupte în interiorul Basarabiei: Ciulercul- Sărata Nouă-Singureni-Dubna-Stoicani	3-22 VII
	Lupte între Nistru şi Bug: Bieloci, Koslitrucul, Goroba	24 VII - 17 VIII
	Lupte pentru încercuirea Odesei, la nord-est: Pavlinca, Kubanka, Gildendorf, Grigoriev	18 VIII - 15 X
	Urmărirea până la Odesa	16 X
Div. 14 Inf.	Nu s-a raportat încă...	
Div. 15 Inf.	Forţarea Prutului la Scopoşeni-Răseşti	4-6 VII
	Lupta în interirul Basarabiei: Lăpuşna, Hănceşti, Isnovăţ, Tighina, Căuşani	7-27 VII
	Trecerea Nistrului la Grigoriopol	27 VII - VIII
	Luptele de la Sibca, Hut. Temuş, Lazovaia	4 VIII - 1 IX
	Încercuirea de la n.-e. Odesei, cu luptele de la: Fontavca, Agro Kombinat, Valea Cernaia	2 IX- 12 X
Div. 18 Inf.	A intrat pe Frontul Odesei, în ultima operaţie, nu a dat lupte importante	8-15 X
	Urmăreşte spre Odesa şi intrarea în oraş	16 X
Div 21 Inf.	Cucerirea capului de pod pe Prut la Oancea Cahul	22-29 VI
	Forţarea Prutului spre Epureni	6-10 VII
	Lărgirea capului de pod Cania-Chltosu	11-19 VII
	Curăţirea Sudului Basarabiei	20 VII - 5 VIII
	Forţarea Nistrului la Cioburci, Coremaz, Palanca, în luptele Glinoe,	7-12 VIII

[11] *Ibidem*, f. 149.

	Korotnaje, Troițkoe, Iosska	
	Apropierea pentru atacul poziției fortificate de la Odesa: Bielaevca, Vacarjani, Krasn Pereselenet	13 VIII - 15 IX
	Ruperea poziției Dalnic	16-30 IX
	Restabilirea frontului rupt la Divizia Grăniceri	2-15 X
Divizia Gardă	Forțarea Prutului la Fălciu-Cania	4-18 VII
	Curățirea Sudului Basarabiei	19-27 VII
	Trecerea Nistrului la Purgoceni-Tașlâc	1-7 VIII
	Lupte pentru apropierea de poziția fortificată a Odesei: Bielaevca, Kagarlik, Hutor Petrovskie, Dubinovo, Leninthal	8 VIII - 10 IX
	Urmărirea spre Odesa	16 X
Div. Grăn.	Nu a trimis încă Darea de Seamă. În creion: Odesa, Românești, Platevca, Vacarjani, Dalnic	
Brig. I Fortif.	Idem	
Brig. II Fortif.	Demonstrații de trecere peste Prut la Oancea-Cahul	8-20 VII
	Trecerea Prutului spre Moscovei-Cuhei și înaintarea spre s. Basarabiei	21 VII - 19 VII
	Transformarea în Comandamentul Etapelor	20 VIII - 30 IX
	Atacul spre limanurile Hagibei și Kujalnițki	2-15 X
	Urmărirea și intrarea în Odesa	16 X
Div. I Cav.	Nu a trimis Darea de Seamă...[12]	
Brig. VII Cav.	Urmărirea în Sudul Basarabiei: Bestemac, Frumușica Ceche	13-26 VII
	Curățirea Sudului Basarabiei	27 VI - 31 VIII
	Urmărirea și curățirea Zonei sud Bielevca, Ovidiopol, Carolina, Gross Liebenthal	1-16 IX
	Trecerea Limanului Suhoi	4 X
	Siguranța Litoralului Maritim Gross Liebenthal	5-15 X
	Curățirea orașului Odesa, în partea de sud	16 X
	Brig. IX-a Cav. Nu a trimis Darea de Seamă...[13]	

În continuare, se prezintă bătăliile la care a participat Divizia Blindată, sub ordinele comandamentelor germane:

Cine a participat	Bătălia	Lupta	Data	Obs.
Reg. 1 Art. Moto F	Forțarea Prutului între Movila Ruptă și sud Ștefănești	Pătrăușeni Păscăuți Mălăcești	2 VII	La disp. Div. 22 Germ.
Div. R. 1 Care de Luptă R.1 A.U.	Brătușeni	Brătușeni Moșeni	4 VII 4 VII	+1 Bat C- L.
R. 1 C. L+ Gr. Cercetare	Porcova		5 VII	+1 CP. C +1CP. Moto
Div. Gr. Cercetare	Surprinderea trecerii peste Nistru la Moghilev			
R. 1 Art. M. Cp. 1 A. A. Cp. 1 A. C		Otaci	6, 7, 8 VII	
Divizia	Cercetare spre Soroca	Visokani		
		Kotovo	10 VII	
Gr. Cercetare		Logănești	15 VII	
Divizia	Chișinău	Pașcani Drăsliceni Grătești	15 VII	
Divizia	Chișinău	Odaia lui Manoil		

[12] *Ibidem*, f. 152.
[13] *Ibidem*, f. 153.

		Mihai Viteazul Poşta Veche Dealul Roşcanului Chişinău	16 VII
Gr. Cercetare	Urmărirea spre Tighina Ciopleni, Budeşti, Mereni		16 VII
Divizia	Chirca		17 VII
	Gr. Cercetare	Speia	20 VII
Bat.- Pion. Moto şi III/R. 1 A. M.	Forţarea Nistrului în Vadul lui Vodă şi Zona Criuleni-Vadul lui Vodă	Delacheu	26 la 28 VII[14]

Corpul 4 Armată, pe timpul când a servit sub ordinele Armatei a XI-a Germane, a participat la numeroase bătălii şi lupte, după cum urmează:

Faze de operaţiuni principale organizate şi conduse de C. 4 A.	Locul bătăliilor sau luptelor importante în interiorul fiecărei faze	Data la care a avut
Apărarea Prutului între Movila Ruptă şi Comarna, între 20-26 iunie 1941, având sub ordine D. 8, 14 şi Bg. VI Cav.	Luptele din capul de pod Bădărăi, date de Bg. VI Cav. şi D. 8	23-26 VI 1941
	Luptele din capul de pod Sculeni	24-26 VI
	Luptele de la Ungheni	23-26 VI
Acoperirea stângii Armatei a XI-a Germane pe timpul trecerii acesteia peste Prut (De la 30 VI - 6 VII 941), având sub ordine Div. 6 şi Bg - II Mixtă Munte	Luptele de la Rădăuţi-Milac-Ripiceni-Corpaci-Movila Ruptă date de Div. 6 (incursiuni şi demonstraţii de trecere)	1-6 VII 1941
	Incursiunile de la Mihăileni şi Herţa, executate de Bg. II Mixtă Munte	2 VII 941
Trecerea Prutului şi mişcarea spre Moghilev, între 6-13 VII. S-a dispus numai de Div. 6	Nu au fost lupte importante	
Reducerea capului de pod inamic între Răut şi Nistru, cu Div. 8 şi 14, între 20-23 VII 1941	Luptele de la Domulgeni şi Girtop (Hârtop) date de D. 14	20 VII
	Luptele de la Văscăuţi şi Vertejani date de D. 8	20 VII
	Luptele din Masivul Păduros, nord şi sud Bol. Kotinzany date de D. 14	
	Luptele de la Kobâlea	21-22 VII
	Luptele din Regiunea Cusmirca, Vadul Rascov date de D. 8	
	Luptele de la Jekimovcy-Rezeni şi Masivul Păduros s-v Rezeni date de D. 14	Idem 22-24 VII
Apărarea Nistrului între Kamicenka şi Iagorlik de la 24 VII - 3 aug. 1941, având sub ordine D. 8, 14 şi 5	În această perioadă s-au făcut incursiuni zilnice... în punctele Râbniţa (D. 14), Socharna, Tipova şi Jora (D. 5)	26 VII 30 VII 25 VII -1 VIII 1941
	De asemenea D. 8 a executat incursiuni la Tarasova şi o trecere în forţă la Raşcov, creându-se un cap de pod. Cu acest prilej s-au dat următoarele lupte:	
	- La Raşcov	24 VII
	- La Alexievca	26 VII
	- La Bielici	1-2 VIII

[14] *Ibidem*, f. 155.

Întoarcerea şi curăţirea succesivă de la nord la sud a cazematelor de pe malul de est al Nistrului până în Regiunea Iagarlik, între 3-7 aug. Cu aceleaşi mari unităţi, mai puţin D. 5	Luptele de la: Raşcov Bieleci Strоinţi Ecaterinovca Bol. Malkiş Ribniţa Date de D. 8	3-5 VIII 1941
Marşul către Câmpul de bătălie de la Odesa, între 8-18 VIII. D. 8, 14 şi 5. La data de 16 VIII, C. 4 A a intrat în subordinea A. a IV-a Române	Nu au fost lupte importante	

Tabelul este semnat de către colonelul I. Cretzulescu, şeful de Stat Major al Corpului 4 Armată şi de către şeful Biroului 3, căpitanul E. Ciornei[15].

Un alt tabel înfăţişează principalele lupte la care a luat parte Divizia 5-a infanterie, pe timpul când a fost sub ordinele Corpului 54 Armată German:

Luptele la care a participat	Data	Observaţiuni
Zgărdeşti şi Mândreşti	9 şi 10 iulie	În Basarabia
Isacova (Cota 236)-Pd. Moruzeni şi Mănăpstirea Gurchi	13 şi 14 iulie	În Basarabia
Zahaicana-Hârtopul Mare şi Movila Spânzuraţilor	17, 18 şi 19 iulie	În Basarabia
Ohrincea şi Criuleni	20 iulie 1941	În Basarabia
Divizia sprijină cu focul a 4 divizioane artilerie forţarea Nistrului de către C. 54 A. German, la Dubosari	25 şi 26 iulie	
Luptele de la Cota 201-Feodorovca (Transnistria) şi stabilirea legăturii la Oknacu C. 30 A. German	6 şi 7 august	Transnistria

Tabelul este semnat de către generalul Gh. Gheorghiu, comandantul Diviziei a 5-a Infanterie, şi de către locotenent colonelul C. Marţian, şeful de Stat major al Diviziei[16].

Marele Cartier General, prin Secţia Operaţiilor, întocmeşte o dare de seamă asupra „operaţiunilor Armatei Române în Războiul de Reîntregire pe Frontul de Est 1941 22 Vi- 20 VIII".

În concepţia semnatarilor, Războiul a avut două faze:

„Faza I-a. Perioada defensivă din iarna 1940/1941 până la începerea Războiului". După cedarea unor teritorii din vara anului 1940 de către România, U. R. S. S. se pregătea de o nouă agresiune, ceea ce a determinat conducerea Armatei Române să se pregătească pentru un război defensiv.

Armata a IV-a, cu trei brigăzi de munte, trei brigăzi de cavalerie şi 11 divizii de infanterie „a primit misiunea ca, în cazul unui atac din partea U. R. S. S., să apere Moldova, rezistând iniţial pe frontul: Obcina Mare-Solca-Cacica-Suceava-Masivul Hârlău-Strunga-Dealul Mare-înălţimile sud Iaşi-Prutul"[17].

[15] *Ibidem*, f. 156-157.
[16] *Ibidem*, f. 160.
[17] *Ibidem*, f. 163-164.

În iarna anului 1940/1941, s-a continuat pregătirea defensivei, din cauza acţiunilor agresive ale Uniunii Sovietice, care a ocupat ostroavele din Braţul Chiliei, în primele lunii ale iernii. S-au continuat lucrările de fortificaţii pe Prut[18].

La 18 iunie, Adolf Hitler a comunicat, în scris generalului Ioan Antonescu că dată fiind atitudinea agresivă a U. R. S. S., Germania va fi silită să intre în război, pentru a înlătura pericolul bolşevic. Comandamentul Superior al Armatei a XI-a Germane era socotit de Führer ca „un fel de Stat Major de lucru al Cartierului General al domnului general Antonescu", care să elaboreze ordinele pe care le va semna generalul Antonescu. „Misiunea iniţială a forţelor aliate din România este de a apăra teritoriul român în contra invaziei forţelor ruse.

Se vor exploata ocaziuni favorabile pentru a realiza capete de pod la est de Prut, care să uşureze ulterior trecerea la atac.

În momentul când inamicul îşi va retrage forţele din faţa graniţelor româneşti, armata aliată va urmări pe inamic, împiedecându-l să se retragă peste Nistru"[19].

La 19 iunie, se ordonă ca toate marile unităţi din subordinea Armatei a III-a Române să treacă sub ordinele Armatei a XI Germane, condusă de von Schobert. Ulterior a mai fost trecută sub comanda Armatei a XI-a Germane şi Divizia 5-a de la Armata a IV-a Română, Divizia 13 şi Divizia Blindată care fuseseră la dispoziţia Marelui Cartier General Român. În acest fel, sub comandă germană, se găseau: trei brigăzi de cavalerie, trei brigăzi de munte, şase divizii de infanterie şi o brigadă blindată, în timp ce Armata IV-a dispunea pentru operaţiunile din Basarabia de cinci mari unităţi române: Divizia 15, Divizia de Gardă, Div. 35, 21 şi 1 Grăniceri[20].

Faza II-a cuprinde „Operaţiunile de la începerea Războiului (22 VI) până la ocuparea Bucovinei şi Basarabiei"[21].

La 21 iunie, Armata IV-a primeşte ordin să rămână în defensivă, dar să aibă o atitudine agresivă, „în care scop va pregăti următoarele operaţiuni:

a). Acţiuni de bombardament de artilerie asupra obiectivelor inamice;

b). Incursiuni în punctele favorabile de trecerea Prutului, pentru a captura prizonieri şi a identifica forţele inamice.

Dispoziţiuni similare s-au prescris şi Corpului 2 Armată"[22].

Aviaţiei i s-a ordonat să treacă frontiera, la 22 iunie, ora 4 dimineaţa.

„Potrivit dispoziţiunilor menţionate mai sus, între 22 iunie şi 2 iulie, a urmat o perioadă în care s-au executat zilnic bombardamente de artilerie şi incursiuni pe frontiera Bucovinei, Prut şi Dunărea Maritimă.

Incursiunile au avut drept rezultat cucerirea unor mici capete de pod peste Prut, la: Cotu Morii, Albiţa, Răzeşti, Fălciu, Bogdăneşti şi Oancea, dar care, în general, nu au fost menţinute, din cauza reacţiunilor puternice din partea inamicului"[23].

La 25 iunie, Comandamentul Armatei a XI-a Germane trimite Marelui Cartier General Român Ordinul de Operaţii nr. 0129, pentru executarea ipotezei „München". Ipoteza aceasta era pentru cazul în care forţele armate sovietice vor duce lupte de

---

[18] *Ibidem*, f. 164.
[19] *Ibidem*, f. 164-167.
[20] *Ibidem*, f. 167-168.
[21] *Ibidem*, f. 169.
[22] *Ibidem*, f. 169.
[23] *Ibidem*.

apărare pe Prut, nu se vor retrage fără luptă. Atacul trebuia să înceapă în ziua de 2 iulie[24].

Armata a III-a a început ofensiva, la 3 iulie, pe direcţia Cernăuţi, iar ulterior spre Hotin, ocupând Bucovina, până la 6 iulie. Ulterior, s-a îndreptat pe lângă Nistru, spre regiunea de nord a Basarabiei, între Wijinewo-Voloscovo, pentru a acoperi flancul stâng al Armatei a XI-a. Operaţiunea s-a încheiat la 12 iulie.

Armata IV-a începe ofensiva la 5 iulie, în baza Ordinului de Operaţii nr. 36 din 28 iunie care cuprindea:

„Grosul forţelor armate va trece în Regiunea Albiţa şi va înainta în direcţia Chişinău-Duboşari, având flancgarda pe direcţia: Nisporeni-Călăraşi-Rezina, ce va face şi legătura între cele două armate.

Un grup de divizii va trece Prutul în Regiunea Fălciu şi va înainta în direcţia Tighina, cu flancgardă puternică spre Tarutino, pentru a curăţi Sudul Basarabiei, împreună cu Corpul 2 Armată.

Regruparea forţelor de îndată, înlocuindu-se pe Prut Div. 21 şi 1 Grăniceri cu Reg. 17 Inf. şi B. M. D.-urile ce are la dispoziţie. Armata a trecut la atac fără ca Divizia 1 Grăniceri, care intra în Gruparea principală de Atac de la Albiţa să fi putut ajunge în dispozitiv, rămânând în Regiunea Fălciu.

Atacul Armatei s-a izbit, de la început, de greutăţi mari de teren, anotimp, comunicaţii şi de un inamic perfect dotat cu mijloace moderne ofensive şi autovehicule pentru deplasare pe diferitele părţi ale frontului. Din această cauză, atacul nu a putut progresa, iar capetele de pod realizate au fost continuu şi puternic contraatacate“[25].

După eşecurile Diviziei 35 Infanterie, Brigăzii VII Cavalerie şi Regimentului 5 Grăniceri, Armata IV-a a reuşit, la 10 iulie, să ocupe linia: vest Călăraşi-Pd. Leu-Lăpuşna-Cărpineni Epureni-D. Ţiganca-Platoul Cania. Pentru a obliga inamicul să se retragă din faţa Armatei a IV-a, Comandamentul German al Armatei a XI-a a ordonat Corpului 54 Armată German şi Brigăzii Blindate Române să atace în direcţia Chişinău-Orhei.

La 12 iulie; Marele Cartier General ordonă:

„Dreapta Armatei XI-a Germane şi stânga Armatei a IV-a vor începe ofensiva pentru cucerirea Masivului Corneşti-Orhei-Chişinău;

Corpul 54 Armată atacă pe direcţia: Zagaicani-Chişinău;

Divizia 72 Germană şi 5 Română pe direcţia: Boldureşti-Vorniceni;

Armata IV-a va începe atacul cu stânga (C. 3 A.), la 14 iulie, pe direcţia Lăpuşna-Ialoveni, iar C. 5 A. va păstra iniţial capul de pod cucerit.

6. Ofensiva se desfăşoară conform planului şi după lupte crâncene, Masivul Corneşti şi Chişinău sunt cucerite.

La data de 13 iulie, Armata III-a a ajuns pe Nistru, între Neprotova şi Voloşcova, unde a început regruparea în vederea forţării Nistrului, primind în subordine Grupul de Cavalerie.

Armata XI-a, cu Corpurile 11 şi 30 Armată, pe Nistru, afară de aripa dreaptă...

[24] *Ibidem*, f. 170.
[25] *Ibidem*, 171-172.

Iar C 54 A. în atac pe direcţia Chişinău, pentru degajarea Armatei a IV-a Române, stăpânind linia: Orhei-Braviceni-Daşcova-Sibisca-Călăraşi Târg"[26].

Faza III-a cuprinde Operaţiunile pentru trecerea Nistrului şi urmărirea până la Bug.

Ordinul nr. 3340/13 iulie al Comandamentului Armatei a XI-a Germane, pentru atacul peste Nistru şi străpungerea liniei fortificate „Stalin" cuprinde următoarele elemente:

1. Inamicul a fost aruncat peste Nistru, cu excepţia Sudului Basarabiei, unde mai are încă unităţi mobile;

Grupul de Armate Sud intenţionează să nimicească cât mai multe forţe inamice la vest de Nistru. În acest scop, doreşte distrugerea forţelor sovietice din Regiunea Viniza şi să taie retragerea lor peste Nipru, prin unităţi rapide.

Armata XI-a trebuie să forţeze Nistrul între Coslov-Soroca, trecând peste linia „Stalin" în direcţi generală Krijshopol şi va ajunge cât mai repede pe Bug, în Regiunea Gubnik.

„Atacul se va desfăşura în timp astfel:

- La 16 VII ora 3[45], Armata III-a Română cu Corpul de Cavalerie şi Corpul de Munte şi C. 11 A. German;

- Armata III-a va forţa Nistrul la Ljaschowzi, ocupând stânga C. 11 A.

- C. 11 A. forţează Nistrul cu efortul în Regiune Ungra, apoi continuă efortul în direcţia generală Borovca.

- La 17 VII, C. 30 A. atacă prin concentrarea forţelor în direcţia generală Katschkowka.

- C. 54 A. rămâne în contact cu inamicul, aruncându-l peste Chişinău spre sud.

- Armata IV-a Română... trebuie să reia ofensiva, la 14 iulie, numai cu stânga; centul şi dreapta, deocamdată rămân pe loc.

În acest scop, Corpul 3 Armată atacă pe direcţia generală Albiţa-Tighina, iar C. 5 A. şi C. 11 A. vor apăra capetele de pod şi poziţiile pe care se găsesc.

2. După regruparea dispozitivului în vederea atacului, ofensiva se dezlănţuie;

- Cu Armata XI-a şi Armata III-a, la 17 iulie (atacul a fost amânat cu o zi);

- Cu Armata IV-a, la 14 iulie, pentru operaţiunile de curăţirea Basarabiei de Sud.

Încercarea C. 2 A. de a forţa Dunărea, în Regiunea Tulcea-Ismail nu a putut reuşi din cauza reacţiunilor puternice ale inamicului, care a dominat tot timpul, cu focul artileriei şi al navelor de război, Braţul Chilia.

Armata IV-a continuă ofensiva conform planului stabilit şi ajunge cu stânga pe direcţia: Ruseşti-Fundul Galben-Hănceşti-I. G. Duca-Farladani.

Inamicul, începând o mişcare de retragere mai amplă, Corpul 5 Armată este împins în ziua de 16 VII pe direcţia: Comrat-Româneşti, iar Brigada VII-a Cavalerie este destinată să cureţe elementele inamice rămase în zona Tomai"[27].

Comandamentul de Căpetenie Român, la 17 iulie, dă Ordinul de Operaţii nr. 23, care prevedea, în esenţă:

„Forţele româno-germane se regrupează, după cum urmează:

---

[26] *Ibidem*, f. 173.
[27] *Ibidem*, f. 174.

a) Frontul de Nord sub ordinele domnului general Oberst Ritter v. Schobert, dispunând de Armata III-a Română, Corpul Munte cu Brig. 1, 2 şi 4, Corpul de Cavalerie cu Brig. 5, 6 şi 8 Cavaleie, Armata XI-a Germană în compunerea căreia intră şi diviziile române: 6, 8, 13, 4, Brigada Blindată (ulterior) şi C. 4 A.

b) Frontul de Sud sub ordinele directe ale Comandamentului de Căpetenie Român, dispunând de: Grupul de divizii General Mattenklot (Diviziile 5, 15 Române şi Brig. Blindată) care va continua înaintarea spre sud, în direcţia generală: Chişinău-Zaim, pentru a ajunge în Zona: Tighina-Zaim-Taraclia. Brigada Blindată va opera la extrema stângă, dea lungul Nistrului, pentru a tăia retragerea inamicului.

Armata IV-a Română, cu Corpul 3 Armată, Diviziile: 11, 35 şi 1 Grăniceri, va continua atacul în direcţia: Sărata Galbenă-Româneşti, iar C. 5 A., cu Diviziile: 21, Gardă şi Reg. 17 Inf., va ataca în direcţia Comrat.

În zilele următoare, după lupte date cu ariergărzile inamice a căror rezistenţă este în descreştere, se trece la urmărire, ajungându-se pe Nistru, cu majoritatea forţelor, la 24 iulie, Armata trecând într-un dispozitiv de apărare.

La operaţiunile de curăţire din Sudul Basarabiei, au participat şi Divizia 10 şi Detaşamentul Maritim din C. 2 A... Aceste unităţi au trecut Dunărea, la Ismail şi Chilia, curăţind colţul sudestic al Basarabiei..

C. 2 A., cu restul forţelor, a rămas în Dobrogea, pentru paza litoralului maritim şi podului Cernavodă-Feteşti"[28].

Faza a IV-a cuprinde:

„Forţarea Nistrului de către Armata IV-a şi urmărirea, cu Armata III-a, a inamicului între Nistru şi Bug.

Operaţiunile Armatei a IV-a asupra Odesei şi operaţiunile Armatei a III-a, între Bug şi Nipru".

Conform unui ordin al Comandamentului de Căpetenie Român, din 25 iulie, cu nr. 589, se preconiza:

Armata XI-a Germană va înainta în Ucraina, ajungând cu Corpul de Munte Român, la 80 de km. est de Soroca, iar celelalte forţe în Regiunea Balta;

Corpul 54 Armată German a trecut Nistrul, la Dubăsari;

Armata IV-a a ajuns pe Nistru, la Liman, se va regrupa şi va continua operaţiile, pe direcţia: Tighina-Razdelnaia;

Trecerea Nistrului se va executa, prin surprindere, pe 29 sau pe 30 iulie.

Armata IV-a decide forţarea Nistrului:

Cu Corpul 11 Armată în Zona Tighina, atacând pe direcţia: Tighina-Razdelnaia;

Corpul 3 Armată va forţa Nistrul, în Zona Slobozia-Lacul Cuciurgov;

Corpul 5 Armată va trece Nistrul, la nord de Liman, în zona: Mayaky-Palanca -Tudora, atacând în direcţia Odesa;

Grupul Rapid (Divizia Blindată, Brig I şi IX Cavalerie), grupându-se în regiunea Ţânţăreni, Băcioiu, Rezeni, trece Nistrul în spatele Corpului 11 Armată sau mai la nord.

Toate pregătirile de trecere vor fi gata până la 31 iulie.

La 30 iulie, prin ordinul nr. 35, Ioan Antonescu comunica:

---

[28] *Ibidem*, f. 174-176.

„Armata III-a Română şi XI-a Germană vor acţiona în cadrul Grupului de Armată Kleist.

Corpul 54 German (Div. 50, 72, 73) intră sub ordinele Marelui Cartier General Român.

Misiunea C. 54 German şi Armatei a IV-a este să distrugă forţele inamice care operează între Bugul inferior şi Nistrul Inferior... Începerea acţiunii, la 1-2 august...

Să se reorganizeze Comandamentul şi anume:

Armata IV-a, cu C. 3 şi 5 A. (Div. Gardă, Grăniceri, 21, 35, 11. 10, Bg. VII Cav.);

Armata Hansen, cu C. 54 German (Div. 3, 7, 15 şi Blindată);

Brig. II şi IX Cav., la dispoziţia M. C. G.“[29].

În baza acestui ordin, Marele Cartier General dă Directiva Operativă nr. 30, care cuprindea următoarele misiuni:

Corpul 54 Armată German va progresa spre est, în direcţia: Pawlowka-Rewova, având ca prim obiectiv Zabariewka.

Armata IV-a va trece Nistrul, între Tighina şi Vadul lui Vodă.

Forţarea Nistrului s-a făcut astfel:

Corpul 5 Armată a trecut Nistrul, la 31 iulie, cu Diviziile 15 şi 3, în regiunea Delachev-Butor. Corpul 3 Armată urmează Corpul 5 Armată, pornind în direcţia generală Odesa. Rezistenţa inamicului e din ce în ce mai puternică, reuşind să oprească C. 3. A., pe linia: Jeremievca-Mihailovca-Kol. Mannheim.

Corpul 11 Armată nu a executat nici o operaţie, până la 4 august, când începe fixarea prin foc a inamicului pe malul Nistrului;

Armata III-a Română şi Armata XI-a Germană, după forţarea Nistrului şi atacul liniei fortificate „Stalin“, trece, la 21 iulie, la exploatare. Inamicul e urmărit timp de 21 de zile.

„Armata a parcurs peste 1000 de km., a susţinut două bătălii mari şi 6 lupte, în afara luptelor mici zilnice.

Linia de comunicaţii a Armatei a fost schimbată de 5 ori, **60% din maşini au fost scoase din serviciu, hrana, muniţiile şi carburanţii au lipsit foarte adeseori** (s. n.- V. N.).

La 1 august, Corpul de Munte a atins Bugul, cu Brig. II Mixtă Munte, la Osievca-Lugovoie, iar Corpul de Cavalerie stăpânea zona Savran, iar la 5 august, armata primeşte misiunea să cureţe Regiunea Krawojw Ozero-Wosnessensk (pe Bug), unde va trebui să creeze capete de pod.

La 10 august, Armata XI-a Germană dă Ordinul 3554, pentru continuarea urmăririi cu toate forţele, până la Bug, şi să înceapă pregătirile de trecerea Bugului.

Armata XI-a intenţionează să treacă fluviul în Sectorul Trojiskoje-Alexandrevka.

Nu se prevede trecerea Bugului de către trupele române“[30].

Marele Cartier General Român, la 8 august, prin Directiva Operativă nr. 31, arată că Divizia 16 Blindată Germană a ajuns la Bug şi a creat un cap de pod peste râu, la Nowstantmowka şi Vozniesjensk. Armata XI-a Germană şi Armata III-a Română

[29] *Ibidem*, f. 177-179.

[30] *Ibidem*, f. 179-181 .

vor urmări inamicul spre sud-est, iar Corpul 54 German va înainta spre Bierezowka. Armata IV-a va urmări şi bate inamicul de pe Nistrul Inferior şi Limanul Tiligulsky şi să cucerească cât mai repede Odesa.

Corpul 5 Armată (Div. 15, Brigada Blindată şi Bg. I Cav.) va ataca pe direcţia: Katarzi-Buzinowka-Bol. Bujalik) şi apoi spre sud, spre a tăia comunicaţiile inamicului spre est şi nord-est de Odesa.

Corpul 3 Armată (Div. 7, Gardă şi 3) va înainta pe direcţia: Ploskaya-Razdelnaia-Odesa.

Pe direcţia Razdelnaia-Odesa, inamicul opune rezistenţă din ce în ce mai puternică., în fortificaţii semipermanente, cu trupe dotate cu artilerie de toate calibrele, cu contraatacuri permanente, încetinind mişcarea Armatei a IV-a. Aviaţia inamică a acţionat foarte violent, mai ales în Regiunea de Vest dintre Limanul Kajalnik şi Limanul Nistrului.

La 12 august, Corpul 3 Armată este oprit pe aliniamentul: Vosniejevca-Vigoda-Valjanowka

Corpul 5 Armată şi Corpul 11 Armată fac progrese insignifiante. În perioada următoare, s-a înaintat cu câte 2-3 km pe zi[31].

La 14 august, Adolf Hitler solicită lui Ioan Antonescu ca, la luptele de la est de Nipru să participe şi: Corpul de Cavalerie, Corpul de Munte şi Brigada Blindată. Conducătorul Statului Român este de acord, comunicând, la 21 august, generalului feldmareşal von Runstet, comandantul Grupului de Armate Sud, măsurile luate, încă de la 19 august:

„Corpul de Cavalerie şi de Munte stau la dispoziţie, pentru continuarea operaţiunilor la este de Nipru, având nevoie de 8 zile pentru refacere.

Ulterior, să participe numai Corpul de Cavalerie şi Brigada, iar Corpul de Munte să nu mai fie trecut la est de Nipru, ci păstrat pentru ocuparea teritoriului de la vest de Nipru.

Se arată ca Marele Cartier General nu mai dispune de mijloacele necesare de transport pentru aprovizionarea Armatei a III-a.

Se cere înapoierea Diviziilor 6 şi 13, precum şi Artileria Grea, care a operat sub ordinele Armatei a XI-a Germane.

La data actuală, forţele române de pe Frontul de est se găsesc în următoarea situaţie:

A. Armata III-a, sub ordinele Armatei XI-a Germane cu:

Corpul de Cavalerie în Zona Marjinskoje-Leontijewka-Ivanovka.

Corpul de Munte pe Nipru, la dreapta, între Gavrilovka şi Wostendorf.

B. Armata IV-a în continuarea atacului spre capul de pod Odesa, „astfel:

- Corpul 5 Armată (Brig. I Cav., Div. 13, 15, Brig. IX Cav.) pe linia: Povara Razv-Gildendorf - până la Mare, fiind călare pe c. f. Vajnesjensk-Odesa, atacând Odesa, pe la est.

- Corpul 4 Armată (Div. 11, 5 şi 2 B. M. D.) la nord de c. f. Razdelnaia Odesa şi la vest de satul Gnialicovo.

---

[31] *Ibidem*, f. 181-182.

- Corpul 3 Armată (Div. 3, 7 ,6), la sud de c. f. Razdelnaia-Odesa şi la sudvest de satul Gnialicovo. Ambele corpuri de armată călare pe c. f., atacând Odesa, de la vest.

- Corpul 1 Armată (Detaşamentul Soare, Div. Grăniceri) pe satul Vacarajani, atacând călare pe şoseaua Vacarajani-Odesa.

- Corpul 11 Armată (Div. 8, 14, Gardă, 21) pe linia: Hator-Dalniţschi Razv-Cota 63,1, atacând în direcţia satului Dalnic, călare pe şoseaua Friedenthal-Odesa.

- Brigada VII Cavalerie şi un detaşament, la sud, în Zona: Iosefstal-Frantzfeld, făcând siguranţa Armatei spre sud.

C. Corpul 2 Armată, în Dobrogea, în executarea misiunii sale de apărarea litoralului şi Podului Cernavodă"[32].

La 2 septembrie, situaţia militară pe Frontul de Est era următoarea:

I. Corpul 5 Armată era în apărare pe o linie: 1,5 km vest Fontanca-Ferma Model - 1 km sud Gildendorf. La ora 10, inamicul a recucerit Sovhozul Ilicevca.

II. Corpul 4 Armată a curăţit calea ferată şi a înaintat doar câteva sute de metri, datorită ripostei hotărâte a inamicului.

III. Corpul 3 Armată.

Divizia 3-a a ajuns în Zona Balşaia-Blinitzkaia şi Kobacenko. Stânga Diviziei a fost periclitată de focurile puternice primite de la Kabacenco şi Sovhozul de la sudvest de Gniliacevo. Şi-a îndreptat eforturile spre nord, deoarece dreapta Diviziei a 11-a nu a înaintat de loc.

Divizia 7-a a luat în stăpânire pe Zona: Cota 70,3, Cota 79,5 şi nord-est Vacarajani. Inamicul a bombardat puternic poziţiile Diviziilor 7 şi 3 Infanterie.

IV. Corpul 1 Armată.

Detaşamentul Soare a împins dreapta şi stânga, la nord, vest şi sud de Vacarajani, stăpânind Cota 84,3.

Divizia 1 Grăniceri a atins pantele Văii Hutor Dalnitzki, Cota 63,9, oprindu-se la ordinul armatei.

Divizia 21 se deplasează în Zona: Friedenthal-Peterstahl.

Divizia 6-a se deplasează în zona: Carstal Serambercova

V. Corpul 11 Armată.

Inamicul a contraatacat Divizia 8-a, care a avut pierderi foarte grele, armamentul automat fiind deservit doar de către ofiţeri.

Divizia 14-a, la ora 15,40 este puternic atacată de front şi de flancuri, artileria fiind pusă în mare pericol.

Regimentul 6 „Mihai Viteazul" are ordin să păstreze crestele: 68,3; 67,5 şi 80, precum şi să cureţe terenul acestei zone.

Divizia 14-a a respins contraatacul inamic, salvându-se artileria, fiindcă servanţii tunurilor „s-au luptat cu arme, grenade şi hârleţe... Artileriştii s-au bătut frumos şi n-au pierdut nici o piesă"[33].

Divizia de Gardă a restabilit situaţia, cu ajutorul a două batalioane din Regimentul „Mihai Viteazul" şi o companie de care de luptă din Sectorul Diviziei a 8-a.

---

[32] *Ibidem*, f. 182-183.
[33] *Ibidem*, f. 191-193.

În continuare, se prevede ca Armata IV-a să continue atacul doar cu Corpul I Armată, Corpul 3 Armată şi Corpul 4 Armată[34].

Într-un Proiect de Comunicat, din 19 ianuarie 1942, al Marelui Stat Major al Armatei Secţia Operaţiilor se insera:

Trupele române din Crimeea au concurat, cu succes, la acţiunea întreprinsă de forţele germane împotriva inamicului debarcat la Feodosia...

Numai în faţa unei M. U. române, inamicul a lăsat pe teren: 400 morţi, 16 care de luptă şi a pierdut 700 de prizonieri"[35].

„Geneza Bătăliei de la Odesa".

Armata IV-a, la 7 august 1941, era în următoarea situaţie:

Diviziile: 3, 7, 15, Gardă şi Blindată trecuseră Nistrul;

Corpul 5 Armată, cu Divizia 15 şi Blindată se aflau în Zona Katargi;

Corpul 3 Armată, cu Diviziile: 3, 7 şi Gardă erau pe linia: Mihaevca, nord Grebinski, nord Tiraspolski;

Incursiunile Diviziei a 11-a la est de Nistru nu găsesc inamicul;

Corpul 11 Armată începe trecerea Nistrului;

Divizia 16 Blindată, la stânga Armatei a IV-a, ajunge la Vosnijensc, iar Corpul 54 German, la Berezowka.

Armata IV-a Română primeşte misiunea să bată inamicul, între Nistrul Inferior şi Limanul Tiligunschi şi să cucerească Odesa;

Corpul 5 Armată (Divizia 15, Blindată şi Brig I Cvalerie) va înainta pe direcţia: Katargi-Buzinovo-Kol. Bol. Bujalik, apoi spre sud, pentru a tăia comunicaţiile inamicului de la Odesa spre est şi nord-est.

Divizia Blindată şi Brigada I Cavalerie vor ajunge în regiunea Bol. Bujalik, iar Divizia 15-a în Zona Katargi-Buzinovo.

Corpul 3 Armată (Diviziile: 3, 7 şi Gardă) va ataca pe direcţia: Plosca - Razdelnaia-Odesa.

Malul de est al Nistrului trebuia curăţit de batalioanele de asalt.

Divizia 5-a, grupată în zona Plosca, va fi la dispoziţia Armatei a IV-a. Celelalte forţe, la dispoziţia Armatei a IV-a se vor găsi la vest de Nistru.

După o înaintare, în zilele de: 8, 9 şi 10, la 11 august, Diviziile 3 şi 7 erau oprite pe aliniamentul: Egorowca-St. Karpova-Mihailovskie"[36].

Pentru Armata IV-a, la 14 august, se preconizează:

- „Atac, la 16 VIII, călare pe C. F. Karpova-Vigoda şi un atac de întoarcere pe direcţia Kogarlik-Dvor Kastal.

- C. 3 A. atacă în lungul C. F., pentru a cuceri Platoul nordvest Conacul Vigoda, cu Div. 11 şi 7 şi Brtigada Blindată.

- C. 1 A. atacă pe direcţia: Kagarlik-Vakarjani, pentru a cuceri linia: Varnorowka-Macarowka-Dobrojani.

- C. 5 A. se menţine pe linia atinsă, interceptând comunicaţiile de la est şi nord-est Odesa.

[34] *Ibidem*, f. 193.
[35] *Ibidem*, f. 211.
[36] *Ibidem*, f. 215-216.

- C. 11 A. continuă verificarea rezistenţelor inamice, pe Nistru şi Liman, în special în Zona Maiaki şi Carolina"[37].

Operaţiunile se desfăşoară astfel:

La 15 august, Divizia de Gardă curăţă Conacul Kagarlik. În zilele de 15 şi 16 august, inamicul contraatacă de patru ori şi reuşeşte să recucerească Kagarlikul.

Armata începe atacul, la 18 august, dar inamicul contraatacă pe tot frontul dintre Kagarlik şi Valea Svinaia. A fost mai slab, pe înălţimile Svinaia şi Limanul Hagibei şi la sud de Kagarlik A doua zi, se continuă atacul pe aripi. Între Kagarlik şi Valea Svinaia, inamicul rezistă cu îndârjire, contraatacând de mai multe ori Divizia de Grăniceri. Atacul e continuat şi în ziua de 20 august. Inamicul se retrage pe aliniamentul: Limanul Nistrului-Hagibei, opunând o rezistenţă îndârjită, mai ales în zona Vakarajani[38].

La 22 august 1944, Armata IV-a atacă, pentru a ajunge cât mai repede în contact cu poziţia fortificată: Gniliakovo-Dalnic-Suhoz Liman, astfel;

- „C. 1 A. atacă pe front inamicul din regiunea Vakarjani...

- C. 3 A. continuă înaintarea, pentru a întoarce pe la nord, rezistenţele din Zona Vakarajani;

- C. 5 A. va închide debuşeurile Odesei spre nord şi nord-est, în zona dintre Hagibei şi Mare. Este necesar ca Detaşamentul Hagibei să pătrundă cât mai adânc spre Odesa"[39].

Rezistenţa inamicului a fost foarte puternică în regiunea Vakarajani. La 25 august, se atinge linia: est Polijovo - est H. Octiabr şi H. Dubinova - Cota 8, est Petersthal şi Franzfeld. Atacul se reia, la 28 august, pe cele două aripi.

În cadrul unor acţiuni preliminarii, la 26 august, Brigada IX-a Cavalerie ocupă toată zona din limanurile Adjalisky; Divizia 13 recucereşte Gildendorful, iar Divizia 15-a ajunge la 2 km. Sud-vest de Alexandrovca. Detaşamentul Hagibei, contraatacat în regiunea Priţepovca, este respins la sud de Plinka, iar la 27 august, Divizia 15-a atinge linia 2 Km. nord Marievka - 3 km sud Cota 60[40].

La Atacul din 28 august,

Corpul 5 Armată ajunge cu Divizia 15-a, în seara de 29 VIII, pe malul Mării, iar Divizia 13-1 înaintează câteva sute de metri, fiind oprită de contraatacurile zilnice, de bombardamentele de aviaţie şi de artilerie de pe vase.

Corpul 1 Armată, după rezistenţe puternice, în zona Octiabr şi în lungul căii ferate, reuşeşte să atingă primul obiectiv: 2,5 km vest Gniliacovo - 3 km est Octiabr - 1 km est Vajni. Stânga Grupării Soare urmează progresul înregistrat de dreapta Corpului 4 Armată, iar dreapta Div. de Grăniceri înaintează la sud de Conacul Vacarajani. Corpul 11 Armată a înaintat doar 1 km., stânga lui cucerind Cota 80.

Atacul continuă în zilele de 29 şi 30 august, ajungându-se pe linia: Franzelfeld -Petersthal-Krasn Pereseleneţ - 1 km nord-est acest sat - 3 km sud-est Vakarajani - Cota 76,7 - Movila 94,3 - 1,5 km vest Razv Ancestovo - 1,5 km Stuvatovk.

---

37 *Ibidem*, f. 216.
38 *Ibidem*, f. 216-217.
39 *Ibidem*, f. 217.
40 *Ibidem*, f. 217-219.

Atacul continuă, în ziua de 31 august, pe direcţia: Cota 76,7 - colţul nord Dalnic. La 1 septembrie, se continuă atacul Corpului 11 Armată, pentru a se cuceri platoul de la vest de Dalnic. Luptele continuă în zilele de 2 şi 3 septembrie. La 4 septembrie, se înaintează Comandamentului de Căpetenie un memoriu, în care se arată:

- „că aproape toate diviziile din linia I-a sunt la limita posibilităţilor lor ofensive (limita morală şi fizică);

Diviziile din linia II-a au nevoie de câteva zile pentru completarea efectivelor etc."[41]

În aceeaşi zi, se primeşte de la Comandamentul de Căpetenie Directiva operativă nr. 1584, prin care se ordonă:

- „Atac viguros cu centrul C. 3 A şi cu dreapta C. 11 A...
- C. 11 A. (Div. Gardă şi 14) va pătrunde între Dalnic şi Totarcă spre Odesa.
- C. 3 A. (Div. 3 şi 7) pătrunde între Gniliacovo şi Dalnic spre Odesa.
- C. 1 A. (Div. Grăniceri şi 8) va face legătura între cele două atacuri.
- C. 4 A. (Div.11 şi 5) asigură stânga C. 3 A.
- Brigada VII-a Cavalerie şi Detaşamentul Colonel Eftimiu acoperă dreapta Armatei.
- C. 5 A. şi detaşamentul Hagibei rămân în defensivă"[42].

Atacul a progresat până la 7 septembrie, când s-a stabilizat pe linia: 3 km. vest Gnialicovo şi colţul nord-vest Dalnic, est Vakarajani, 3 km vest Centrul Dalnicului.

Tot la 7 septembrie, s-a prevăzut reluarea ofensivei, la 10 septembrie, pentru a se suprima, la început, „ieşindul inamic de la vest de Dalnic şi să se pună stăpânire pe înălţimile imediat vest Gnialicovo şi Dalnic. În faza II-a, să se rupă frontul inamic între Gniliacovo şi Dalnic şi între Dalnic şi Tatarca, pentru a se pune stăpânire pe linia generală: Suhoz Liman"[43]. Armata avea în rezervă Div. 6 şi 21, iar artileria grea era repartizată disproporţionat:

„C. 11 A. - 9 divizioane,
C. 3 A. - 6 divizioane,
C. 4 A. - 2 divizioane,
C. 5 A. - 2 divizioane"[44].

La 10 septembrie, se ordonă ca, pentru 11 septembrie, Corpul 3 şi Corpul 11 Armată să atace simultan, la ora 3,30, pe direcţia: Balşaia Dilviţcaia, respectiv Leninthal-Dalnic. La ora 15, C. 11 A. va ataca în direcţia Cotei 54,7, pentru a cuceri Platoul de lângă Dalnic, fiind sprijinit da atacul C. 1 A.

Atacul s-a amânat pentru 12 septembrie şi s-a desfăşurat, după cum urmează:

„Corpul 3 Armată.

După o pregătire de artilerie de 10 ', atacul a pornit la 12 septembrie ora 5,30.

- C. 11 A. (Div. Grăniceri) a înaintat, cu stânga spre Cota 76,5. Dreapta Diviziei Grăniceri a fost contraatacată imediat după pornire şi oprită.

Divizia de Gardă a pornit la atac, între orele 3,30 şi 4,30.

Divizia 14, la ora 13,15 a cucerit Cota 63, 9.

---

[41] *Ibidem*, f. 219-220.
[42] *Ibidem*, f. 221.
[43] *Ibidem*, f. 221.
[44] *Ibidem*, f. 222.

Un contraatac dinspre Cota 66,8 i-a încetinit mişcarea.

- Corpul 1 Armată

Divizia 8-a a atacat spre Cota 63,9 (Colţul de est al Poligonului pentru aruncarea bombelor), cu un batalion.

Atacul a continuat şi în ziua de 13 septembrie, atingându-se în seara de 13 IX linia (vezi schiţa [care nu exist în dosar]).

Pentru ziua de 14, se ordonă C. A. să se organizeze pe linia atinsă, în seara de 13.

Corpul 11 Armată va continua să reducă intrândul de la est de Dalnic.

Motivul principal al opririi ofensivei a fost **lipsa de muniţii** (s. n. - V. N). După două zile de atac, artileria nu mai avea decât circa 3/4 -1 U. F. şi nici o posibilitate de alimentare, în ritmul cerut de operaţiuni. Legătura cu spatele a fost tăiată din cauza podurilor rupte de ape. Muniţia este trecută la est de Nistru, pe lotci şi bărci. Răniţii se evacuează tot aşa"[45].

Obiectivul Fazei I-âi fiind atins , la 14 septembrie, se ordonă;

- „Execuţia Fazei a II-a a atacului contra Odesei va începe, la 16 septembrie;

- Efortul Armatei între Dalnic şi Suhoz Liman;

- Corpul 11 Armată, întărit cu Divizia 21 rupe frontul inamic, făcând efortul pe direcţia: Cota 68,3 - Svanca, pentru a pune stăpânire pe înălţimile est C. F.

În faţa Dalnicului, între şoseaua ce vine de la Vakarjani şi liziera de sud a satului de la 500 m. nord Cota 55,2, vor rămâne batalioanele de mitralieră (4) cu un batalion de grăniceri şi 1-2 divizioane de artilerie, constituind un detaşament sub comanda secundului Diviziei Grăniceri.

Se constituie un grup special de asalt.

- Corpul 3 Armată, utilizând şi Divizia 5-a, atacă cu efortul pe direcţia: Dubinoko-Hutor Bunda (2 km. nord este Poslednaia Zastava).

- Corpul 1 Armată continuă să asigure dreapta Armatei.

Va executa recunoaşteri puternice spre sud.

- Corpul 4 Armată asigură, cu dreapta, atacul Corpului 3 Armată, însoţindu-l, şi fixează forţele din faţă.

- Rezerva Armatei: Divizia 6-a, în Regiunea Friedenthal şi Brigada IX-a Cavalerie, în Regiunea Carstal Seremberovka"[46]. Atacurile periodice ale inamicului asupra Corpului 5 Armată au fost respinse. Ieşindul de la est de Dalnic a fost redus, în ziua de 15 septembrie. Inamicul rămâne stăpân pe Razv, care e încercuit de Divizia de Gardă, precum şi Cota 55,2, Franzefeldul şi Iosefsthalul.

Divizia 8-a şi Brigada VII-a Cavalerie ocupă teritoriul dintre Limanul Nistrului şi Mare şi pune stăpânire pe creasta ce duce la Cota 54,7 la Suvoz Liman.

Corpul 5 Armată, atacând în lungul şoselei Buialik-Odesa, este oprit pe liziera vest Ferma Model - sud Sovhoz Ilicevka - 600 m. nord Corsunţi - liziera sud Gildendorf. În faţa acestei mari unităţi, se află reţele de sârmă şi şanţuri anticar.

Corpul 3 Armată atacă, la ora 9, şi înaintează doar câteva sute de metri.

Diviziile 3 şi 5 au fost contraatacate cu care de luptă, dinspre: Kobacenko, Cota 71,4 şi Dalnik.

---

[45] *Ibidem*, f. 223-224.
[46] *Ibidem*, f. 224-225.

Inamicul a contraatacat şi Corpul 11 Armată

La 18 septembrie, se reia atacul, fără a se atinge obiectivele fixate[47].

În amiaza datei de 19 şi în zilele de 20 şi 21 septembrie, continuă atacul, fără rezultate deosebite.

Atacul din data de 23 septembrie, spre Odesa, a fost întrerupt din următoarele cauze:

- „probabilitatea de a nu putea lua oraşul cu muniţia puţină de artilerie de care se dispunea;

- oboseala trupei evidenţiată la finele fazei a I-a şi la începutul Fazei a II-a;

- inamicul are o poziţie foarte tare şi adâncă, cu fortificaţii semipermanente.

Întreruperea a urmărit obţinerea de la germani a unui sprijin cu trupe ca au capacitate mare de pătrundere, muniţie, artilerie grea şi aviaţie.

Inamicul, pe la 20 septembrie, a fost la limita puterilor sale, dar noi n-am putut exploata această situaţie, pentru că puterea de pătrundere a noastră era extrem de limitată.

Inamicul debarcă la Cebanka (Sectorul C. 5 A.), în noaptea de 21/22 septembrie şi atacă paralel cu Limanul Kujalnik, la ora 6 (ân ziua de 22 septembrie).

C. 5 A. se găsea în dispozitiv de atac. Cu toate acestea şi cu toate că inamicul nu atacă direct decât cu valoarea unui regiment, sprijinit de câteva care de luptă, Divizia 13-a, din cauza unei defecţiuni, este pusă în derută şi C. 5 A. renunţă să mai atace, având ordin de retragere până pe linia sud Kubanka-H. Petrowski - şanţul antic - str. Dafinka.

Până în seara zilei, situaţia este restabilită. Se trimite C. 5 A. Detaşamentul Colonel Eftimiu"[48].

Un detaşament reuşeşte să înainteze între cele două Limanuri Adjalik, până la 2 km. de Dafinovka.

Între 23 şi 26 septembrie, inamicul dă atacuri locale, la nord de Dalnic şi la sud de Cota 66,8, care sunt respinse.

La 25 septembrie Armata IV-a primeşte întăriri: Div. 1, 2 şi C. 6 şi 2 A Divizia 10-a reconstituită, intră în front, schimbând Divizia 14-a, la sud de Ferma Bulgarskaia. Detaşamentul Coubière e scos din linie şi trimis în Zona Ovidiopol Franzfeld şi apoi, la Strasburg.

Între 26 septembrie şi 2 octombrie, inamicul execută foc intens în toate sectoarele, prin bombardament de artilerie şi aviaţie şi prin incursiuni ofensive, care sunt respinse. La 1 octombrie şi în noaptea de 1/2 octombrie, inamicul face puternice recunoaşteri în sectoarele: C. 4 şi C. 11 A.[49]

„În ziua de 2 octombrie la ora 9,30, inamicul atacă în Sectorul Diviziei de Grăniceri şi stânga Diviziei a 6-a; atacul a fost însoţit de care de luptă. Către orele 11, carele inamice care au trecut prin dispozitivul infanteriei şi o parte din artilerie, au ajuns la Hutor Dalnic.

În Sectorul Diviziei Grăniceri, a creat o pungă. Stânga Diviziei a 6-a se menţine pe poziţie.

---

[47] *Ibidem*, f. 225-226.

[48] *Ibidem*, f. 226-227.

[49] *Ibidem*, f. 227-228.

C. 3 A. contraatacă către seara zilei, cu regimentul său rezervat.

Armata pune în marş Divizia 7-a, care să atace în cursul nopţii, la 2/3 octombrie, pe direcţia: Leninthal-Dalnic. În cursul zilei de 3 octombrie, va ataca Divizia 21-a, în lungul crestei cu cotele: 76,2, 75,4. Inamicul mai rezistă în această pungă şi în zilele de 3 şi 4 octombrie şi o evacuează, în noapte de 4/5 octombrie, reocupându-şi poziţiile iniţiale.

Acest atac al inamicului pare că marchează momentul începerii evacuării Odesei"[50].

La 5 octombrie, se execută recunoaşteri în forţă de companii şi batalioane întărite, pentru a se verifica: prezenţa, valoarea şi atitudinea inamicului. În aceeaşi zi, Brigada VII-a Cavalerie, trece, prin surprindere, Limanul Suhoz, dar C. 11 A. ordonă retragerea ei la vest de Liman, astfel că nu se mai poate executa ordinul Armatei a IV-a de a se exploata această trecere de întreg Corpul 11 Armată.

Forţa inamicului slăbind, s-a ajuns la sud de Tatarca.

Diviziile 2 şi 10 execută, cu mari pierderi, atacuri de recunoaşteri. Inamicul dezlănţuie un puternic foc de artilerie, în zilele de 14 şi 15 octombrie, şi câteva contraatacuri locale, la sud de Tatarca. Aviaţia a dispărut, după 12 octombrie. A. . A. a protejat: Odesa, Dalnicul, şi Formina Balka"[51].

Într-un memoriu trimis Comandamentului de Căpetenie, la 30 septembrie, privitor la reluarea atacului contra Odesei, se consemna:

„1. Motivele pentru care s-a întrerupt atacul la 23 septembrie...

- probabilitatea mare de a nu putea lua oraşul, cu puţina muniţie disponibilă de artilerie grea;

- oboseala trupei,

- Armata luase contact cu o zonă de apărare adânc organizată, care dă portului Odesa caracterul unei fortăreţe semipermanente;

- întreruperea a urmărit a obţine de la germani sprijin, prin trupe cu capacitate mare de pătrundere şi, mai ales, muniţie, prin participarea la atac a unor noi unităţi de artilerie grea, bogat aprovizionate.

2. Situaţia trupelor proprii

- Oboseala este mai redusă;

- S-a mărit numărul diviziilor şi s-a micşorat foarte mult posibilitatea inamicului de a-şi face jocul rezervelor.

3. Situaţia inamicului

- Numărul mare al prizonierilor, la cari se adaugă pierderile sângeroase în morţi-răniţi, a slăbit pe inamic;

- Inamicul a fost, până la 20 septembrie, la limita puterilor sale, însă acest moment a coincis cu slăbirea permanentă a M. U. angajate în atac;

- Relaţia forţelor, la data de 1 octombrie, reprezintă 3,2-4 la 1.

Aprobându-se acest memoriu, s-a dat în studiu fiecărui comandant de corp de armată elementele Instrucţiei Operative de mai jos:

---

[50] *Ibidem*, f. 228-229.

[51] *Ibidem*, f. 229.

- Armata va relua atacul asupra Odesei (aproximativ la 23 X), atacând mai întâi la est de Hagibey, pentru a pune stăpânire cel puţin pe înălţimile din Regiunea Pesel şi Krijanovka şi, eventual, a pătrunde în Odesa, pe la nord..."[52]

În continuare, se stabileşte dispozitivul şi misiunile fiecărei mari unităţi:

„C. 5 A. (Div 1, 4 şi 13) atacă pe direcţia: Blagodatnoie-Odesa, pentru a bate forţele inamice şi a pune stăpânire, mai întâi, pe înălţimile dintre Solanoe Priiski şi Krijanovka.

Efort pe direcţia: Bujalik-Odesa;

- C. 6 A. (Div. Gardă + Brig. III-a Mixtă Art.) atacă între Limanuri, cu efort în lungul şoselei, pentru a rupe rezistenţa inamică şi a pune stăpânire, mai întâi, pe Regiunea Poselak, de unde va fi în măsură să ajute înaintarea C. 5 A.;

- C. 1 A. (Div. 2, 3 şi 11) atacă pe direcţia: Gniliacovo - înălţimile Kuialnik, manevrând satele de la nord est şi sud vest, pentru a pune stăpânire pe înălţimile dintre Ostava şi Odesa;

- C. 11 A. (Div. 6, 10 şi 21) atacă pe direcţia generală: Marienthal-Opatnoe Pole, pentru a cuceri, mai întâi, înălţimile vest şi nord vest Tatarca şi a pătrunde apoi cu grosul, pe la nord de Tatarca, spre Opatnoe Pole-Swanka şi, de aci, în Odesa;

- C. 4 A. (Div. 14, Grăniceri, Brigada VII Cavalerie + Detaşamentul Colonel Eftimiu (de asalt nr. 1) şi eventual Div. 132 Germană (în locul unei divizii române indicate mai sus) atacă cu grosul printre Tatarca şi Lacul Suhoz, pentru a pune stăpânire pe Regiunea Swanka şi a pătrunde în Odesa, pe la sud;

- C. 3 A. (Div. 5 şi 18) flanchează atacul C. 1 şi 11 A., atacând cu aripile exterioare pe la imediat nord şi sud Dalnic; curăţă apoi satul şi pune stăpânire pe înălţimile de la est de acest sat şi apoi pe înălţimile dintre al 2-lea şanţ anticar şi Poslednaia Zastava.

- Rezerva Armatei

- Divizia 8-a, în Zona Petersthal-Marienthal-Leninthal, în măsură a întări acţiunea C. 11 A. sau 4 A.;

- Divizia Grăniceri, în eventualitatea când vine Divizia 132 Germană.

Exercitarea Comandamentului, cu începere de la 13 octombrie 1941 ora 12"[53].

La 20 noiembrie 1941, Marele Stat Major General al Armatei, în baza Notei cu nr. 3741 a Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, ordonă:

„Cu începere de la 22 noiembrie 1941, Marele Cartier General îşi ia titulatura de Marele Stat Major General al Armatei"[54].

La 17 ianuarie 1942, Marele Stat Major General al Armatei scrie Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, Cabinetului Militar al Conducătorului Statului:

„în ultimul timp, luptele din Crimeea s-au intensificat, obţinându-se rezultate, în general, favorabile trupelor germano-române... în interesul stimulării populaţiei, cât şi al trupelor, credem nimerit să se dea în presă comunicate zilnice asupra desfăşurării luptelor de către Marele Stat Major.

Adăugăm că întocmirea comunicatelor va fi făcută de acord cu Misiunea Militară Germană...

[52] *Ibidem*, f. 230-231.
[53] *Ibidem*, f. 231-232.
[54] *Ibidem*, f. 241.

Şeful Marelui Stat Major General, general de corp de armată adjutant Iosif Iacobici"[55].

Încă din prima parte a Războiului contra Uniunii Sovietice, conducătorul Statului Român a fost interesat să afle costul Războiului. În urma dispoziţiilor date, s-au raportat câteva dintre aceste cheltuieli, pe care le vom consemna mai la vale:

În perioada 22 iunie - 12 septembrie 1941, inclusiv, Armata III-a şi Corpul 4 Armată au suferit următoarele pierderi:

Perioada 22 VI - 31 VI:

Unitatea	Morţi			Răniţi şi bolnavi			Dispăruţi			Total			Animale
	Ofiţeri	Subofiţeri	Trupă	Ofiţeri	Subofiţeri	Trupă	Ofiţeri	Subofiţeri	Trupă	Ofiţeri	Subofiţeri	Trupă	
Armata a III-a	65	22	981	125	45	2289	2	3	559	192	70	3829	965
Corpul 4 Armată	49	26	1197	139	55	3483	4	3	581	192	84	5261	854
Total	114	48	2178	264	100	5772	6	6	1140	384	154[56]	9090	1819

Perioada 1 VIII - 12 IX inclusiv:

Unitatea	Morţi			Răniţi şi bolnavi			Dispăruţi			Total			Animale
	Ofiţeri	Subofiţeri	Trupă	Ofiţeri	Subofiţeri	Trupă	Ofiţeri	Subofiţeri	Trupă	Ofiţeri	Subofiţeri	Trupă	
Armata a III-a	15	13	313	45	24	646	2	1	69	62	38	1028	370
Corpul 4 Armată	12	8	134	45	11	696	-		47	57	19	877	113
Total General	141	69	2625	354	135	7114	8	7	1256	503	211	10995	2302

Notă referitoare la eforturile României în Războiul contra U. R. S. S.

I. Efective operative:

Unităţile	Perioada 1-a (22 VI - 31 VII)						Perioada 2-a (1 VIII - 12 IX)					
	Ofiţeri	Subofiţeri	Trupă	Cai	Trăsuri	Autovehicule	Ofiţeri	Subofiţeri	Trupă	Cai	Trăsuri	Autovehicule
Armata de Uscat	14490	10564	377693	158182	30373	8003	16034	10774	464254	156067	29645	5938
Marina	723	993	12464	439	162	108	742	978	12663	538	277	119
Aviaţia	3148	5729	47299			2944	3148	5729	47299			2944
Total	18361	17286	437456	158621	30535	11055	19924	17481	524216	156605[57]	29922	9001

[55] *Ibidem*, f. 252.
[56] Idem, *fond Marele Cartier General Secţia 4-a*, dos. nr. 3798. f. 1.
[57] *Ibidem*, f. 11.

II. Pierderi. Perioada 1-a (22 VI - 31 VII):

Unitatea	Morți			Răniți și bolnavi			Dispăruți			Total			
	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Animale
Armată de uscat	252	96	4533	621	226	13838	36	18	3834	909	340	22205	3996
Marină	1	1	65	12	7	85	11	6	500	24	14	650	-
Aviație	20	10	33	23	22	64	32	22	28	75	54	125	-
Total	273	107	4631	656	13987	79	46	4362	1008	408	22980	3996	

Perioada 2-a (1 VIII - 12 IX)

Unitatea	Morți			Răniți și bolnavi			Dispăruți			Total			
	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Animale
Armata de uscat	48 4	153	11624	191 7	59 8	43510	42	25	7146	2443	776	62280	4317
Marină	-	-	1	2	-	13	-	-	-	2	-	14	-
Aviație	20	10	33	23	22	64	32	22	28	75	54	125	-
Total	49 6	160	11664	193 1	62 1	43552	48	31	7148	2475	812	62344	4311

Total:

Unitatea	Morți			Răniți și bolnavi			Dispăruți			Total			
	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Animale
Armată de uscat	736	249	16157	2538	824	57348	78	43	10980	3352	1116	84435	8308
Marină	1	1	66	14	7	98	11	6	500	26	14	664	-
Aviație	32	17	52	35	45	93	38	28	30	105	90	175	-
Total	769	267	16275	2587	876	57539	127	77	11510	3483	1220	84324	8308

III. Cheltuieli:

Unitățile	Perioada I-a (22 VI - 31 VII) în milioane	Perioada II-a (1 VIII - 12 IX) în milioane	Total în milioane	Observații
Armata de Uscat (Anexa 7)	13457	21050	34507	
Marina (Anexa 8)	1646	949	2595	
Aviație (Anexa 9)	2793	3702	6495	
Transporturi C. F. (Anexa 11)				Raportul Dir. Gen. C. F.
Transmisiuni (Anexa 11)	269,3	62,7	332	
TOTAL	18165,3	25763,7	43929[58]	

[58] *Ibidem.*

La data de 1 august 1941, Marina Regală Română mobilizase: 4 generali, 17 colonei, 22 locotenent colonei, 31 maiori, 152 căpitani, 363 subalterni şi 134 de asimilaţi (diferite grade) din cadrul ofiţerilor, 775 de subofiţeri, 218 funcţionari civili, 162 de animale, 108 trăsuri cu tracţiune mecanică şi 439 de cai[59].

Situaţia efectivelor aeronauticii de la 22 iunie- 22 septembrie 1941

Unitatea	Ofiţeri	Subofiţeri	Maiştrii	Trupa			Total	Auto-vehicule
				Sergenţi	Caporali	Soldaţi		
Secretariatul de Stat Aero	291	145	57	143	264	885	1292	-
Regiunea 1 Aeriană	755	721	599	1181	2930	7396	11507	-
Regiunea 2-Aeriană	688	737	532	1217	2405	6532	10154	-
Regiunea 3-a Aeriană	1414	1434	1504	3199	6238	14909	24346	-
Total	3148	3037	2692	5740	11837	29722	47239	2944[60]

Între 2 iunie şi 31 iulie 1941, Armata III-a a avut următoarele pierderi: morţi: 114 ofiţeri, 48 subofiţeri şi 2178 trupă; răniţi şi bolnavi: 264 ofiţeri, 100 subofiţeri şi 5772 trupă; dispăruţi: 6 ofiţeri, 6 subofiţeri şi 1140 trupă, iar totalul pierderilor Armatei a III-a a fost: 384 ofiţeri, 154 subofiţeri, 9090 trupă şi 919 animale.

La Armata IV-a, în aceeaşi perioadă pierderile au fost mai mari: morţi: 238 de ofiţeri, 48 subofiţeri şi 2355 trupă; răniţi şi bolnavi: 264 ofiţeri, 100 subofiţeri şi 8066 trupă; dispăruţi: 30 ofiţeri, 12 subofiţeri şi 2694 trupă. Totalul pierderilor Armatei a IV-a: 525 ofiţeri, 186 subofiţeri, 13115 trupă şi 3077 animale-

Totalul pierderilor pe întreaga Armată Română, în perioada 22 iunie - 31 iulie inclusiv:

Morţi: 252 ofiţeri, 96 subofiţeri, 4533 trupă; răniţi şi bolnavi: 621 ofiţeri, 226 subofiţeri şi 13838 trupă; dispăruţi: 36 ofiţeri, 18 subofiţeri şi 3834 trupă, iar totalul pierderilor: 909 ofiţeri, 340 subofiţeri, 22205 trupă şi 3996 animale.

Pentru perioada 1 august - 12 septembrie 1941, s-au înregistrat alte noi pierderi:

Armata III-a: morţi: 15 ofiţeri, 13 subofiţeri şi 313 trupă; răniţi şi bolnavi: 45 ofiţeri, 24 subofiţeri şi 646 trupă; dispăruţi: 2 ofiţeri, 1 subofiţer şi 69 trupă: totalul pierderilor Armatei a III-a, în perioada mai sus amintită: 62 ofiţeri, 38 subofiţeri, 1028 trupă şi 370 animale.

Armata IV-a: morţi: 469 ofiţeri, 140 subofiţeri, 11319 trupă; răniţi şi bolnavi: 1872 ofiţeri, 574 subofiţeri şi 42842 trupă; dispăruţi: 40 ofiţeri, 24 subofiţeri, 7077 trupă; total pierderi, pe august şi pe primele 12 zile ale lunii septembrie: 2381 ofiţeri, 738 subofiţeri, 61258 trupă şi 3492 animale.

Total, pentru perioada 1 august - 12 septembrie 1941: morţi: 484 ofiţeri, 153 subofiţeri şi 11624 trupă; răniţi şi bolnavi: 1917 ofiţeri, 598 subofiţeri şi 43510 trupă:

[59] *Ibidem*, f. 13.
[60] *Ibidem*, f. 15.

dispăruţi: 42 ofiţeri, 25 subofiţeri şi 7146 trupă, iar totalul pierderilor, pe perioada 1 august - 12 septembrie au fost: 2443 ofiţeri, 776 subofiţeri, 62280 trupă şi 4312 animale.

Totalul General al pierderilor pentru intervalul 22 iunie - 12 septembrie: morţi: 736 ofiţeri, 249 subofiţeri şi 16157 trupă; răniţi şi bolnavi: 2538 ofiţeri, 824 subofiţeri şi 57348 trupă; dispăruţi: 78 ofiţeri, 43 subofiţeri şi 10980 trupă, iar totalul pierderilor, pentru perioada 22 iunie - 12 septembrie 1941, sunt: 3352 ofiţeri, 1116 subofiţeri, 84425 trupă şi 8308 animale[61].

Între 22 iunie şi 1 august 1941, flota a avut următoarele pierderi, care au fost şi evaluate:

„Numele	Categoria	Locul şi data	Evaluarea avariei
Vedeta nr. 1	Vedetă	Domniţa Maria 13 iulie	100.000 lei
Alexandru cel Bun	Remorcher	Sfântul Gheorghe 27 iunie	100.000 lei
Cazimir	Remorcher	Domniţa Maria 15 iulie	100.000 lei
Isvoranu	Remorcher	Idem 15 iulie	300.000 lei
Mircea	Barcaz	Idem 13 iulie	300.000 lei
Vulcan	Şalupă	Tulcea 12 iulie	500.000 lei
Germană 25	Şalupă	Tulcea 15 iulie	1.000.000 lei
Agapia	Şlep	Domniţa Maria 15 iulie	500.000 lei[62].

Vasele comerciale particulare au suferit următoarele pierderi, între 22 iunie şi 1 august 1941:

„Vase particulare înecate:

1. Amurgul	Remorcher	20.000.000
2. Aurora	Remorcher	25.000.000
3. Bicaz	Remorcher	15.000.000
4. Mântuirea	Remorcher	35.000.000
5. Elena	Barcaz	1.000.000
6. S. R. D. nr. 3	S. R. D. Sulina Şantier plutitor	30.000.000
7. Aristide	Şlep	6.000.000
8. Mogoş Ion	Şalupă	800.000
9. Uzlina	Barcaz motor	400.000
10. Nr. 599/G. L.	Lotcă motor	400.000[63].

Documentele înfăţişate până acum prezintă eforturile mari economice şi, mai ales pierderile umane foarte mari, care au fost făcute pentru eliberarea Basarabiei şi Bucovinei şi pentru continuarea Războiului peste Nistru, Bug şi Nipru şi pentru cucerirea Odesei.

[61] *Ibidem*, f. 18.
[62] *Ibidem*, f. 161.
[63] *Ibidem*, f. 176.

În general colaborarea româno-germană a fost bună. Rolul hotărâtor în coordonarea acţiunilor l-a jucat, conform dispoziţiilor lui Adolf Hitler Statul Major al Armatei a XI-a. ordinele mai importante erau contrasemnate de Ioan Antonescu.

Armata III-a Română şi marile unităţi cu disponibilităţi de deplasare rapidă: Corpul Cavaleriei, Divizia Blindată şi Corpul Vânătorilor de Munte au acţionat, de cele mai multe ori, sub comanda sau în colaborare directă cu Armata XI-a Germană.

Armata VI-a Română, mai puţin dotată şi pregătită pentru războiul modern, a acţionat singură, dar a avut şi cele mai multe pierderi.

Documentele mai demonstrează rezistenţa îndârjită a Armatei Sovietice, bazată pe o serioasă dotare în aviaţie, artilerie, care de luptă, brandturi.

Greutatea cuceririi Odesei a reieşit şi din slaba aprovizionare cu muniţii, mai ales a artileriei române, şi din superioritatea militară rusească în Marea Neagră.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

UN AVION ROMÂNESC EXPUS ÎN S. U. A.

VASILE TUDOR*

Unităţile de recunoaştere aeriană au fost folosite în aviaţia militară românească chiar de la începuturile ei. Primele observări aeriene s-au făcut rudimentar în războiul balcanic din 1913, ca apoi, în primul război mondial, această ramură a aviaţiei militare să fie perfecţionată. La fel în perioada interbelică. Consecventă unor asemenea preocupări, încă mai înainte de participarea României la războiul antisovietic escadrilele noastre de recunoaştere au fost dotate cu avioane Bristol Blenheim, pentru ca, în anul 1942, alături de acelea să folosească şi avioane Do-17 pe frontul de la Stalingrad. Dar performanţele acelor avioane au fost repede depăşite. Ca urmare şi mai ales după întoarcerea frontului la Cotul Donului şi Stalingrad, germanii au apreciat că era necesară dotarea Corpului Aerian Român cu material modern produs de ei. Aceasta s-a concretizat la 24 februarie 1943 când, în urma discuţiilor cu mareşalul von Richtofen, s-a stabilit ca până la 1 iunie 1943 să se reorganizeze un Grup de bombardament cu avioane He-111, tip 14, un Grup de bombardament cu avioane Ju-88, un Grup de bombardament în picaj cu avioane Ju-87 Stuka, un Grup de vânătoare cu avioane Me-109 F, un Grup de asalt cu avioane Me-109 F şi o escadrilă de recunoaştere cu avioane Ju-88 D1[1]. De această ultimă unitate, mai precis de o scurtă perioadă din activitatea ei, ne propunem să dezvoltăm în rândurile ce urmează.

Organizarea şi şcolarizarea acestora urma să aibă loc în zona Tiraspol-Razdelnaja-Odesa, cu precădere în regiunea Tiraspol-Saltz. De la început trebuie arătat că o parte din vechea escadrilă de recunoaştere (Do-17), la începutul anului 1943, era plecată de la Rostov la Sarabuz în Crimeea pentru a urma şcoala pe noile avioane Ju-88 de recunoaştere şi bombardament. Efectiv, instrucţia escadrilei de recunoaştere a început la 8 ianuarie 1943, fiind făcută de un echipaj german.

După ce a terminat şcoala pe avioanele Ju-88, escadrila a fost destinată să instruiască împreună cu germanii un Grup român de bombardament, iar cpt. obs. Bocancea Chirilă a fost comandantul şcolii, fiind, în acelaşi timp, instructorul pentru navigaţia gonio şi bombardamentul în picaj. Pentru comportarea lor, Flotila 3 bombardament i-a citat prin Ordinul de Zi nr. 820/27 februarie 1943 deoarece „constituiau un exemplu celorlalte escadrile de cum a înţeles acest personal să reprezinte arma şi Flotila într-o şcoală străină, dând dovadă de merite şi calităţi

* Piteşti.

[1] AMR, fond 5476, dosar nr. 445, p. 77.

excepţionale, atrăgând asupra lor admiraţia aliaţilor noştri germani..."[2]. Avioanele Ju 88 DI, echipate cu motoare Jumo 211 de 1200 CP au fost aparate moderne, foarte pretenţioase la pilotat, însă sigure şi cu pilot automat. Prin notiţa tehnică se recomanda ca şi atunci când avionul era încărcat la maximum şi cu cei 3000 l combustibil, la decolare să fie ţinut pe roţi până ce ajungea la 200 km/oră, chiar dacă voia să se ridice. Iar imediat după decolare, în zbor, dacă nu escamota trenul de aterizare, nu schimba pasul elicelor ori temperaturile şi presiunile erau anormale, se impunea venirea la aterizare pe terenul de unde plecase. De asemenea, la scoaterea din funcţiune a unui motor, dacă avionul nu se menţinea pe orizontală, trebuia lestată benzina din rezervoarele cu golire rapidă, aruncată nacela mitraliorului, blindajul radiotelegrafistului, etc. Aterizarea în teren necunoscut trebuia făcută întotdeauna cu trenul escamotat şi contactele electrice întrerupte. Capota cabinei se detaşa numai în momentul redresării, recomandându-se echipajului să fie bine legat, cu laringofoanele şi măştile de oxigen scoase. În cazul când ar fi fost nevoiţi să aterizeze la inamic, trebuiau salvate mitralierele şi paraşutele iar avionul distrus cu ajutorul dinamitei aflate la bord[3].

La începutul lunii mai Escadrila 2 Recunoaştere avea un efectiv de 8 piloţi, 7 observatori, 13 radiotelegrafişti şi 12 mitraliori[4]. Avându-se în vedere că echipajele aveau să lucreze izolat şi la mare distanţă, s-a insistat ca numărul radiotelegrafiştilor să fie complet. Cât despre avioane, în ciuda marilor solicitări de pe front, la 6 iunie 1943 germanii predaseră escadrilei noastre un număr de 12 avioane ale căror ore de la punerea în exploatare erau cuprinse între 6 şi 309 ore[5].

După prezentarea şi parada aeriană de la Kirovograd ce a avut loc în 16 iunie 1943, Escadrila 2 Recunoaştere alături de alte unităţi a fost dispersată operativ pe terenul de la Mariupol[6]. De acolo, în vara anului 1943 ea a controlat activitatea inamică într-o zonă largă de aproximativ 200 km şi adâncă de peste 500 km, ceea ce a condus la misiuni cu durata de peste 4 ore de zbor şi traiecte de până la 1200 km. In faţa unor asemenea eforturi, cu titlu de curiozitate, se cade a arăta că în afara hranei destinate echipajelor care efectuau misiuni de război, aceştia mai primeau suplimentar o jumătate litru de lapte şi ouă fierte, pâine cu unt, un păhărel de coniac, 50 gr ciocolată, 100 gr biscuiţi şi 50 gr bomboane sau gelatină cu fructe[7].

Elanul echipajelor noastre a fost deosebit şi cu rezultate pe măsură. Ca dovadă, în 17 iunie 1943, din 20 de avioane Ju-88 ieşite la inamic, 8 au fost de recunoaştere, iar în 18 iunie alte două asemenea avioane au executat încă 8 misiuni. Numai că, în anul 1943, lupta cu aviatorii sovietici devenise tot mai grea. La 23 iunie, din cele două misiuni de recunoaştere, avionul Ju-88 DI nr. 4 cu echipajul alcătuit din slt. av. Constantinescu Constantin, pilot, slt. av. (r) Oprescu Lazăr, observator, mstr. Secobeanu Al., radiotelegrafist şi cu serg. Niculescu Mihai, ca observator, nu s-a mai întors din misiune[8]. Fusese doborât în sectorul inamic. Dar, în ciuda pierderii, misiunile

[2] Idem, dosar nr. 1059, p. 475.
[3] Idem, fond 1737, dosar nr. 1219, p. 320.
[4] Idem, fond 5476, dosar nr. 456, p. 169.
[5] Idem, fond 1736, dosar 53, p. 2.
[6] xxx, Aviaţia română pe frontul de Est şi în apărarea teritoriului, Editura fast Print, 1994, p. 71.
[7] AMR, fond 3393, dosar nr. 53, p. 235.
[8] *Ibidem*, p. 29.

escadrilei româneşti de recunoaştere au continuat, executând zilnic între două şi patru misiuni din vedere şi foto. La 7 iulie s-au executat două misiuni din care avionul cu nr.7 pilotat de slt. av. Dobrescu Gh., ce a avut ca echipaj pe cpt. Teodorescu Ilie, observator, iar ca radiotelegrafist pe smstr. Bran N. şi mitralior pe serg. maj. Gheorghe Constantin, s-a întors lovit de vânătoarea inamică. Apoi, în 8 iulie 1943, a venit rândul avionului Ju-88 nr.9 să fie grav avariat. Acela, pilotat de serg. TR Teodoru Nicolae, ce-l avea ca observator pe slt. av. Stefănescu Gh., iar pe sergenţii Vădăstreanu Petre şi Hoştea ca radiotelegrafist şi, respectiv, mitralior de bord, s-a întors cu misiunea neterminată, din cauza motoarelor care nu au funcţionat corespunzător. A aterizat pe terenul de la Melitopol cu trenul escamotat, însă avionul a fost distrus în procent de 50%, ceea ce avea să-i aducă o serie de neplăceri. Dar şi aşa a continuat să zboare, deoarece nu era un pilot oarecare. Astfel, în 18 iulie, când s-au executat cinci misiuni cu personalul escadrilei în zona frontului, într-una dintre ele echipajul avionului pilotat de serg. TR Teodoru, în urma unei lupte aeriene, a doborât un avion de vânătoare inamic tip „IAK-1“[9].

În 13 iulie s-a executat numai o misiune, însă avionul pilotat de adj. şef av. Socoleanu a fost lovit şi incendiat de artileria inamică. Observatorul şi radiotelegrafistul au sărit cu paraşutele însă, loviţi de profundorul avionului, au căzut morţi la inamic. Stingând incendiul de la bord, cei rămaşi au aterizat în liniile noastre, Aproape la fel s-au petrecut faptele şi în 19 iulie când escadrila a executat patru misiuni. Atunci avionul pilotat de adj. stg. av. Meşcă Gh. a fost incendiat în lupta aeriană dusă la verticala liniilor noastre. Observatorul şi mitraliorul s-au salvat cu paraşutele, în timp ce pilotul şi radiotelegrafistul Răfuleanu Gh. au aterizat normal.[10]

Participarea Escadrilei 2 Recunoaştere la efortul de război al Corpului 1 Aerian Român a fost una dintre cele mai însemnate. Frumoasele rezultate au fost recompensate prin decoraţiile acordate de generalul Emil Gheorghiu, comandantul Corpului. Iată ce se spune în Ordinul de Zi nr. 64 din acea zi, dat pentru Escadrila 2 Recunoaştere cu acea ocazie:

„...De la data prezentării pe front şi până în ziua de 21 iulie 1943, cu numai 5 echipaje a executat un total de 58 misiuni (49 recunoaşteri din vedere cu foto) într-o zonă adâncă de 250 km,

A informat asupra gradului de acoperire a 17 gări, 26 trenuri şi 18 coloane auto.

A totalizat 100 ore de zbor la inamic, parcurgând itinerarii de aproape 1000 km zilnic..."[11]

Timpul fiind prielnic şi moralul personalului ridicat, în următoarele două zile escadrila a mai executat încă şapte misiuni, însă a înregistrat un eveniment puţin obişnuit pe front.

Fiind probabil ameninţat cu trimiterea în faţa Curţii Marţiale şi judecat pentru distrugerea avionului la aterizarea din 8 iulie pe terenul de la Melitopol, serg. TR Teodoru Nicolae s-a hotărât să părăsească Forţele Aeriene Regale Române. A făcut-o la bordul avionului cu care efectuase ultimele zboruri şi de care se convinsese că este

---

[9] Idem, fond 5476, dosar nr. 581, p. 51.
[10] Idem, nr. 535, p. 254.
[11] Idem, fond 5476, dosar nr. 535, 254.

un avion bine pus la punct. El venise pe front din aviaţia civilă, unde era pilot de linie şi executase doar 11 misiuni, iar avionul avea numai 40 ore de funcţionare de când se primise nou de la germani. Serg. TR Teodoru a decolat la 22 iulie 1943, la ora 15, fără o anumită pregătire şi fără hartă, tocmai pentru a nu da de bănuit.[12] Îşi propusese să zboare pe lângă Novorossiisk şi să traverseze Marea Neagră, urmând să aterizeze pe undeva prin Siria ori Liban, deşi avionul avea o mare autonomie de zbor. Destinaţia finală se pare că ar fi fost Beirut, capitala Libanului. Dar când a ajuns să zboare peste insula Cipru a fost interceptat de avioanele britanice Hurricane, care l-au „condus" spre un aerodrom militar, unde a aterizat la ora 19,15.

In conformitate cu cele scrise de ing. Dănuţ Vlad în revista „Air International" din luna octombrie 1994, p. 246-247, pilotul român a apreciat gestul său ca fiind un cadou al lui Hitler pentru aeronautica britanică (RAF), oferind şi explicaţiile necesare pentru piloţii şi tehnicienii englezi. De acolo, avionul Ju-88 ce avea încă semnele româneşti a fost trimis pentru o minimă verificare la un atelier de campanie, iar la 27 iulie 1943 a fost transportat la Heliopolis, lângă Cairo, în Egipt.

Cum în Marea Britanie exista un asemenea avion, expus deja, aceştia au hotărât ca avionul adus de sergentul român, să fie dat aviaţiei americane, dar nu înainte de a i se face o revizie generală, precum şi o pregătire amănunţită. În primul rând i s-au ataşat încă două rezervoare cu o capacitate de 658 litri şi i s-a izolat ori decuplat sistemul de autodistrugere prin dinamitare al avionului. A fost vopsit în camuflajul şi înmatricolarea americană, alimentat cu ulei şi benzină de-a lor, care era de altă calitate octanică. După toate aceste „mărunţişuri", aviatorii americani, timp de o săptămână, au zburat cu el pentru a se cunoaşte „reciproc". Ei au fost naşii avionului Ju-88 DI oferit pe tavă de pe frontul de Est, căruia i s-a dat numele de „bacşiş" (Baksheesh), cuvânt arab care înseamnă ceva pentru nimic, pictându-i cât mai vizibil steagul american sub aripi şi pe ampenajul orizontal.

Când toate pregătirile au fost terminate, în dimineaţa zilei de 8 octombrie 1943, după un ultim zbor de control, avionul a decolat de pe terenul Deversair, la ora 11,30 pentru un zbor de 19.300 km, ce aveau să fie parcurşi în etape, într-o săptămână. Etapele pentru alimentare şi odihna personalului navigant au fost la Khartum (Sudan), Moidguri (Nigeria), Accra (Ghana), insulele Ascensiuon în oceanul Atlantic, Natal şi Belom în Brazilia, Georgetown în Guyana Britanică, Berinquen Field (Porto Rico) şi West Palm Beach (Florida). A fost un raid fără probleme, cu excepţia tronsonului cel mai lung, adică cel dintre Ascension Island şi Natal (2290 km), parcurşi în 5 ore, la 10 octombrie. Interesant de reţinut că dacă americanii ar fi ştiut sau ar fi dorit, se putea reedita o performanţă realizată de germani la începutul războiului, în anul 1941. Atunci un asemenea avion a reuşit să bată recordul internaţional de viteză cu 2000 kg încărcătură pe o distanţă de 2000 km, obţinând o viteză de 501 km/ oră.[13] In schimb deşi echipajul a fost asigurat că se luaseră măsuri ca toate bazele americane de pe traseu să aibă disponibilă benzină de 91 octane, la Ascension Island nu au găsit-o. Au fost nevoiţi să realimenteze avionul cu benzină de 100 octane, combustibil care a produs vibraţii anormale motoarelor. Pentru a le evita, aviatorii americani au mărit turaţia motoarelor, ceea ce ar fi putut duce la supraîncălzirea şi chiar griparea lor. In

[12] Idem, dosar 559, p. 3.
[13] „România Aeriană", anul XV, nr. 4-5/1943, p. 17.

ciuda celor petrecute, în după-amiaza zilei de 14 octombrie avionul Ju-88 a aterizat în perfecte condiții pe aerodromul Wright (Wright Field lângă Dayton-Ohio). Acolo a fost predat inginerilor de la compartimentul încercărilor în zbor pentru studiu. După aceasta, a mai executat cca. 100 ore de zbor, fiind dus apoi în Arizona pentru a mai executa încă alte 40 ore de zbor în același scop. In cele din urmă s-a hotărât depozitarea lui alături de alte asemenea aparate sosite între timp, dar nu întregi ca „bacșișul" sergentului român.

În anul 1950, avionul Ju-88 a intrat în Muzeul USAF, fiind restaurat și revopsit în culorile aviației românești din timpul celui de-al doilea război mondial, cu singura excepție că pe derivă a apărut nr. 105 ceea ce nu corespunde adevărului. El nu a fost un avion de bombardament, ci unul de recunoaștere și numărul lui tactic a fost 1.

Ca încheiere, consider că nu este rău dacă, după atâția ani, am putea privi cu îngăduință cazul serg. TR Teodoru, despre a cărui soartă nu am reușit să avem vreo informație. Într-adevăr, el a dezertat din aviația militară română cu un asemenea „bacșiș" pentru anglo-americani, dar aceștia l-au păstrat ca pe o piesă de mare valoare.

Vrem sau nu, datorită lui, acesta este singurul avion cu cocarde românești salvat în cel de-al doilea război mondial, care mai poate fi văzut și admirat astăzi. Nici un altul dintre avioanele cu care au luptat aviatorii noștri atunci nu există în vreo altă parte a lumii, iar în România nici atât!

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

„RELICVE" DIN PERIOADA DICTATURII COMUNISTE ÎN JUDEŢUL ARGEŞ

MIRCEA CRĂCIUN*

Schimbarea numelui unor localităţi, staţii de cale ferată, denumirea unor străzi, distrugerea monumentelor aparţinând unor personalităţi neagreate de regimul comunist, arderea cărţilor din biblioteci publice şi particulare, demolarea bisericilor, oraşelor şi satelor, distrugerea unor instituţii de cultură, fabricarea de falşi eroi sunt doar câteva din măsurile luate de comunişti după acapararea puterii politice în România, cu ajutorul armatei sovietice.

În cazul unor localităţi mai mari ca: Braşovul, care a purtat câţiva ani numele de Oraşul Stalin, staţiunea Eforie Sud numită Vasile Roaită, oraşul Oneşti numit Oraşul Gheorghe Gheorghiu-Dej, oraşul Ştei numit oraşul Dr. Petru Groza s-a revenit la vechile denumiri istorice.

Nu acelaşi lucru s-a întâmplat în judeţul Argeş, unde, la 14 ani după revoluţia anticomunista din decembrie 1989, întâlnim aceleaşi denumiri date unor localităţi, staţii de cale ferată, străzi stabilite de activiştii comunişti în anii de teroare stalinistă 1949-1950.

În Municipiul Piteşti şi astăzi o stradă poartă numele de strada Mitrea Cocor, după personajul fictiv din romanul cu acelaşi nume de Mihail Sadoveanu. Romanul Mitrea Cocor scris şi publicat de Mihail Sadoveanu în anul 1949, este socotit a fi prima operă realist-socialistă din literatura noastră după modelul literaturii sovietice. În condiţiile în care în municipiul Piteşti au trăit mari personalităţi, ignorate astăzi pe nedrept, nu se justifică ca o stradă să mai poarte numele unui personaj fictiv din prima operă realist-socialistă de tristă amintire.

La 7 Km de Piteşti, de-a lungul şoselei naţionale Piteşti-Bucureşti (D.N. 7), se află satul Valea Boerească, care aparţine de comuna suburbană Ştefăneşti-Argeş.

În perioada antebelică şi interbelică în satul Valea Boerească îşi aveau reşedinţa unii descendenţi din familii boiereşti, dar şi intelectuali sau mici viticultori, care posedau conace, case de vacanţă, crame şi vii.

Cum numele satului Valea Boerească nu suna bine în urechile activiştilor P. M. R. (P. C. R.), la începutul anilor '50 numele satului a fost schimbat în „Viişoara", nume bizar şi artificial, care îl poartă şi astăzi, dar care nu are nimic comun cu trecutul istoric al localităţii, legat de marile familii boiereşti din partea locului.

---

* Şcoala nr. 1 Piteşti.

În timpul regimului comunist condus de N. Ceauşescu, cu ocazia elaborării planului criminal de demolare a mii de sate româneşti, satul Valea Boerească (Viişoara) figura să fie printre primele sate din judeţul Argeş ce urmau să fie rase de pe faţa pământului în primăvara anului 1990. În locul caselor şi curţilor urma să se extindă plantaţiile de vii ale S. C. P. V. V. Ştefăneşti, iar locuitorii satului urmau să fie strămutaţi cu forţa în blocurile construite în anii '50 pentru refugiaţii comunişti greci în satul Ştefăneştii Noi, noua denumire a satului Florica impusă de activiştii comunişti în anul 1949.

Satul Florica aflat la 4 km de Piteşti, aparţinând administrativ de comuna suburbană Ştefăneşti, joacă un rol istoric aparte, fiind legat de domeniul familiei Brătianu aflat aici cuprinzând: un conac, o fermă, o cramă, o capelă, o gară şi chiar un observator astronomic. La Florica s-au născut, au trăit şi au murit cei mai reprezentativi dintre membrii familiei Brătianu, dintre care Ion C. Brătianu şi fiul său Ion I. C. Brătianu au avut un rol covârşitor în realizarea României moderne.

Florica a fost locul vizitat în perioada antebelică şi interbelica de cele mai mari personalităţi politice pe care le-a avut România. La Florica s-au luat decizii importante pentru ţară, s-au hotărât reforme majore, s-au făcut şi s-au desfăcut guverne, s-au fixat strategii în timp de pace şi de război.

„Mecca liberalilor", cum a numit-o Constantin Argentoianu, satul Florica a intrat de mult în istorie. Aici şi-au stabilit reşedinţa, după căsătoria lor, Pia cu Ion C. Brătianu, cunoscutul revoluţionar paşoptist, devenit mai târziu prim-ministru al României pentru aproape 12 ani, în perioada 1876-1888.

Florica, primul copil al soţilor Pia şi Ion C. Brătianu, la o vârstă foarte fragedă, în iarna anului 1865, a fost răpită de o boală necruţătoare, şi în amintirea ei s-a dat numele întregului domeniu, denumire care s-a extins şi asupra satului. Mormântul Floricăi este situat pe un deal, care domină domeniul familiei Brătianu, unde va fi înmormântat şi tatăl său Ion C. Brătianu la 7 mai 1891. La 22 mai 1921 osemintele celor doi au fost mutate în capela familiei, construită la Florica după planurile arhitectului francez Emile André Lecomte du Nouy.

Ulterior aici au fost înmormântaţi şi ceilalţi membri ai familiei printre care Ion I. C. Brătianu, decedat în anul 1927, dar şi Dinu, şi istoricul Gheorghe I. Brătianu, decedaţi în închisoarea de la Sighet, unde au fost întemniţaţi de comunişti şi de unde familia le-a adus osemintele.

Un loc important îl constituie Gara Florica construită şi dată în folosinţă în anul 1887, când s-a dat în exploatare calea ferată Goleşti-Câmpulung Muscel, construită la iniţiativa lui Ion C. Brătianu în calitate de prim-ministru al României, fiind una din realizările din timpul guvernării sale. Calea ferată Goleşti-Câmpulung Muscel a fost proiectată şi construită numai de specialişti români şi la construcţia ei şi-au făcut ucenicia şi Ion I. C. Brătianu, care îşi desăvârşea studiile pentru a deveni inginer feroviar. După instalarea regimului comunist în România, denumirea gării Florica a fost schimbată, după 62 de ani de funcţionare sub acest nume, în Gara Ştefăneşti, după ce şi numele satului Florica a fost schimbat în satul Ştefăneştii Noi, nume impuse de activiştii comunişti în anii de teroare stalinistă, dar care se menţin şi în prezent.

O situaţie şi mai tristă a avut-o conacul de la Florica şi în special biblioteca adăpostită de acest conac. Conacul familiei Brătianu de la Florica a fost mărit în

dimensiunile de astăzi, când cuprinde circa patruzeci de încăperi, de Ion I. C. Brătianu prin amenajări succesive făcute în perioada anilor 1889-1925.

După, confiscarea întregului domeniu de comunişti în anul 1948, conacul a intrat în proprietatea Gospodăriei de partid al P. M. R. (P. C. R.) şi la mijlocul anilor 70 a devenit locuinţa tov. Ion Dincă (Teleagă), care s-a mutat cu familia, locuind aici în perioada când a îndeplinit funcţia de prim-secretar al Comitetului Judeţean P. C. R. Argeş.

Conacul adăpostea o bibliotecă despre care Constantin Argentoianu scria că este „cea mai mare bibliotecă particulară din România", cuprinzând zeci de mii de volume, reviste, incunabule, colecţii de timbre, tablouri, o colecţie numismatică etc.

I. G. Duca, un colaborator al lui Ion I. C. Brătianu, scria că biblioteca acestuia este „mai completă decât biblioteca Academiei Române". După confiscarea domeniului familiei Brătianu, de distrugerea bibliotecii s-a ocupat o echipă de activişti ai P. M. R. (P. C. R.) condusă de un analfabet din partea locului pe nume Oţelea Alexandru, poreclit Otel, deoarece chiar şi după cursurile de alfabetizare nu reuşise să înveţe chiar toate literele şi de abia reuşea să semneze cu mâna stângă „Otel". Tovarăşul „Otel" a organizat în mai multe etape arderea cărţilor în curtea conacului, care fiind multe au ars timp de mai multe săptămâni. Doar o mică parte din cărţi au fost recuperate de Biblioteca Academiei Române, cele uitate de tov. Otel şi echipa sa prin rafturile bibliotecii.

Tov. Otel (Oţelea Alexandru) a îndeplinit mulţi ani funcţia de preşedinte al Sfatului Popular al Comunei Ştefăneşti-Argeş, funcţie care i-a permis să incendieze şi alte biblioteci, inclusiv arhiva primăriei Ştefăneşti, căreia i-a dat foc sub motiv că ar conţine „documente reacţionare din timpul burgheziei şi moşierimii". În mod public tov. Otel imputa moşierimii şi burgheziei faptul că a rămas analfabet, deşi toată lumea ştie că învăţământul primar a devenit obligatoriu şi gratuit în România din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866).

Tov. Otel a fost fondatorul G. A. C.-ului „7 noiembrie" din comuna Ştefăneşti, înfiinţat în anul 1950, fiind printre primele gospodării colective din fosta regiune Piteşti (Argeş).

După ce a terorizat comuna Ştefăneşti vreo 15 ani, tov. Otel a fost destituit din funcţia de preşedinte al Sfatului Popular în anul 1963 sub motivul implicării sale în fraudele comise cu fondurile destinate construirii Căminului Cultural din comună şi vânzarea unor terenuri intravilane. În condiţiile noii perioade de relativă destindere din anul 1964 conducerea regională a P. M. R. (P. C. R.) a căutat să se descotorosească de acest activist odios, de care s-a folosit timp de aproape 15 ani în terorizarea populaţiei, inclusiv încheierea colectivizării forţate a agriculturii din anul 1962.

În contextul în care tov. Stalin lansase teoria „ascuţirii luptei de clasă", tov. Otel dăduse o interpretare proprie afirmând în şedinţe publice că moşierii, chiaburii şi burghezii trebuie omorâţi ca plojniţa de perete", fapt care se şi întâmpla în temniţele comuniste cu deţinuţii politici.

Nici localitatea Brătieni, aflată în apropiere de oraşul Curtea de Argeş, atestată documentar ca localitate de reşedinţă a boierilor din familia Brătianu încă din secolul al XV-lea, nu a scăpat de schimbarea numelui. După ce a figurat cu numele Brătieni vre-o cinci secole, prin anul 1949, activiştii comunişti i-au dat numele „Băduleţ", nume care se menţine şi în prezent. Socotim un atentat la trecutul nostru istoric ca şi în prezent să

mai folosim denumirile artificiale date unor localități de activiștii comuniști în anii de cruntă teroare stalinistă. Este drept că s-au făcut și mici progrese pentru a repara măsurile arbitrare din timpul dictaturii comuniste. Liceul de Băieți din Pitești, care în anul 1897 a primit numele marelui bărbat de stat Ion C. Brătianu și care în urma reformei învățământului impusă de comuniști în anul 1948, după modelul sovietic, a devenit Școala Medie nr. 1 Pitești, pentru ca în anul 1957 să devină Liceul „Nicolae Bălcescu", a revenit în anul 1997 la vechiul nume, astăzi numindu-se Colegiul Național „Ion C. Brătianu", o școală de elită a învățământului românesc. La fel s-a întâmplat și cu fosta stradă 1 Mai din Pitești, care a redevenit strada Ion C. Brătianu.

Școală generală din satul Florica (Ștefăneștii-Noi) a primit numele lui Vintilă Brătianu.

Considerăm că mai este mult de făcut, dacă ținem seamă de faptul că încă nu avem la Pitești și nici la Florica un monument dedicat marilor bărbați de stat din familia Brătianu.

Bustul lui Ion C. Brătianu amplasat în curtea Bisericii Sf. Nicolae din Pitești (fig. 1) a fost distrus, iar biserica a fost demolată de comuniști în anul 1962. Bronzul bustului marelui bărbat de stat Ion C. Brătianu s-a folosit ca materie primă la turnarea statuii lui V. I. Lenin amplasată de comuniști în București.

Fig. 1. Biserica Sfântul Nicolae, cunoscută și sub numele de „Biserica cu ceas", construită în 1812 și demolată în 1962.

În anul 1952, autoritățile comuniste au amplasat în satul Florica un monument închinat teroristului comunist grec Nikos Beloiannis, monument reamplasat fără a avea autorizație de construcție pe domeniul public, la 20 mai 1996, în str. Sf. Vineri din Pitești.

Cetăţenii Piteştiului nu au un monument al marilor bărbaţi de stat Ion C. Brătianu sau Ion I. C. Brătianu, născuţi pe plaiuri argeşene şi care au avut un rol important în făurirea României moderne, dar au monumentul lui Nikos Beloiannis, un agent al Moscovei, terorist comunist grec, duşman al aderării Greciei la N. A. T. O. şi care nu are nici-o legătură cu municipiul Piteşti.

Considerăm că autorităţile locale au datoria morală să repare această situaţie bizară şi în semn de respect faţă de trecutul nostru istoric să facă demersurile necesare ca să se revină la vechile denumiri istorice în cazul localităţilor menţionate, iar ridicarea unui monument dedicat marilor bărbaţi de stat din familia Brătianu, ar constitui o reparaţie morală datorată de poporul român celor care au contribuit la făurirea României.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

ȘTIRI DESPRE CONTINUAREA PROCESULUI DE ÎNVĂȚĂMÂNT ÎN ORAȘUL PITEȘTI PÂNĂ LA ÎNFIINȚAREA ȘCOLII NAȚIONALE ÎN 1833

VERONICA TAMAȘ*

Dezvoltarea feudalismului, întărirea proprietății feudale și a relațiilor feudale, au impus cu stringența redactarea de acte scrise, care exprimau de fapt materializarea relațiilor juridice existente[1].

Învățământul pentru laici - inclusiv școala - a luat ființă la noi „în jurul întemeierii statelor românești"[2]. În secolul al XIV-lea domnii din Țara Romanească știau carte, adică existau laici care puteau să scrie și să citească, dar numărul lor era foarte mic și știința lor foarte redusă[3]. Cultura românească posedă o comoară de documente din secolele XIV-XV cu conținut istoric și manuscrise cu texte religioase, care atestă suma acestor cunoștințe. Documentele au fost scrise de dieci și, cum nimeni nu putea învăța singur, fără profesor, un alfabet străin, a existat la sfârșitul secolului al XIV-lea „un învățământ modest de grămatici"[4]. În epoca feudală marile centre monahale au jucat un important rol pe plan cultural și de învățământ[5]. Printre nucleele de cultură ale orașului Pitești se înscrise și activitatea copiștilor de la mănăstirea Trivale[6]. Orașul medieval era o instituție economică și juridică, o asociație de apărare și cooperare a muncii și schimbului, dar și un centru cultural. Nevoia de cultură a orășenilor era în strânsă legătură cu felul de viață, determinat de negoț și de meșteșugurile pe care le exercitau[7]. Datorită numărului mare de negustori și meșteșugari pe care l-a avut orașul Pitești în aceste secole, știința de carte a fost indispensabilă pentru practicarea activităților lucrative. Se știe că negustorii și meseriașii mai înstăriți au purtat o intensă corespondență cu comercianții din

* Râmnicu Vâlcea.

[1] Ștefan Pascu, Ion Ionașcu, I. Ghiodaru, C. Georgescu-Buzău, *Istoria Medie a României*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1988, p. 99.

[2] Ștefan Bârsănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești sec. X-XVI*, Editura Academiei, București, 1971, p. 115.

[3] Veronica Tamaș, *Contribuții la istoricul învățământului vâlcean în Evul Mediu (1415-1830)*, în „Studii Vâlcene", III, 1974, p. 145.

[4] Ștefan Bârsănescu, *op. cit.*, p. 138.

[5] Veronica Tamaș, *op. cit.*, p. 145.

[6] P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *Istoria municipiului Pitești*, Editura Academiei, București, 1988, p. 107.

[7] P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, Editura Științifică, București, 1969, p. 279.

Transilvania, cu diverse oraşe din ţară şi cu altele din Europa[8]. Magistratul oraşului era obligat să ţină corespondenţa cu dregătorii domniei sau cu municipalităţile străine în limba slavonă, oficială pe atunci[9]. Nevoia de grămătici care să întocmească actele scrise pentru acordarea de drepturi, mai ales a celor de proprietate, a fost asigurată prin cadre create în centrele laice, cât şi prin ucenicia pe lângă „notarul" oraşului unde se învăţa şi formularul diplomatic al actelor cu caracter juridic[10], dar şi pe la un dascăl de biserică sau chiar pe prispa casei acestuia, cel puţin scrisul şi puţină socoteală[11].

În oraş se mai cunoaşte o pătură de oameni cu ştiinţă de carte: cititori de cărţi, mai întâi sub formă de manuscrise şi apoi din cele tipărite, cărţi populare cunoscute mai târziu sub formă de literatură beletristică economică şi didactică[12].

Printre aspectele procesului cultural al secolului al XVIII-lea, un rol fundamental l-a avut înmulţirea elementelor de cultură laică, împreună cu triumful limbii române ca limbă de cultură, prin statornicirea tiparului şi punerii bazelor unui învăţământ organizat. În cea mai mare parte, învăţământul era rezervat fiilor de boieri şi în al doilea rând elementelor înstărite din rândurile păturilor orăşeneşti[13].

Printre primele şcoli cunoscute documentar în Piteşti este cea de lângă biserica domnească „Sf. Gheorghe", a cărei existenţă este dedusă dintr-o scrisoare de mărturisire din data de 23 aprilie 1753[14], unde este consemnat „Ianache biv vătaf de copii"[15]. Pe un Penticostar ce a aparţinut bisericii „Sf. Ioan", din Piteşti, se află scris „Fiindcă am făcut şcoală aici în Oraş[16]". Nevoile statului şi ale bisericii, ca şi cele ale administraţiei şi a marii boierimi au înlesnit accesul la învăţătură şi a unor tineri recrutaţi din pături mai largi, cel puţin în ce priveşte primele trepte al învăţământului[17]

La şcoala de la biserica „Sf. Gheorghe" aveau acces în primul rând copii de boieri şi de mari negustori, pe când la Şcoala de la schitul Buliga, au fost primiţi toţi copiii indiferent de originea lor socială. Şcoala funcţiona în schitul ridicat de către negustorul piteştean Marin Buliga cupeţul în anul 1745. În anul 1834 a ars, dar s-a refăcut în 1839, fiind amplasată pe locul actualului Muzeu Judeţean Argeş[18]. În acest schit a existat o şcoală de învăţătură românească şi la 25 mai 1751, iar plata dascălului se făcea din veniturile schitului[19].

În timpul domnitorului Alexandru Ispilanti (1774-1782) au fost luate câteva măsuri în urma cărora învăţământul din Ţara Românească a avut mult de câştigat[20]. De prevederile hrisovului din ianuarie 1776 a beneficiat şi oraşul Piteşti, unde, în anul

---

[8] P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *op. cit.*, p. 107.
[9] Veronica Tamaş, *op. cit.*, p. 146.
[10] *Ibidem.*
[11] Corneliu Tamaş, *Istoria oraşului Râmnicu Vâlcea*, Editura „Antim Ivireanul", Râmnicu Vâlcea, 1994, p. 70.
[12] P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *op. cit.*, p. 107.
[13] Veronica Tamaş, *op. cit.*, p. 148.
[14] Marin Branişte, *Câteva ştiri despre şcolile din oraşul Piteşti*, în „Mitropolia Olteniei", nr. 3-4, 1965, p. 174.
[15] P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *op. cit.*, p. 108.
[16] Veronica Tamaş, *op. cit.*, p. 141.
[17] Marin Branişte, *op. cit.*, p. 179.
[18] P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *op. cit.*, p. 107.
[19] Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România*, I, Ţara Românească, Craiova, 1970, p. 487.
[20] Marin Branişte, *op. cit.*, p. 182.

1780, s-a înfiinţat şcoala domnească cu dascăl de limba, română, plătit din „bugetul statului“[21].

O însemnare făcută pe un minei, în 6 august 1784, vorbeşte din nou despre şcoala domnească de la biserica „Sf. Gheorghe“. Aici „a însemnat robul lui Dumnezeu Ioan, dascăl din Piteşti, fiindcă am învăţat copii din oraş..., şi eu am învăţat aproape de acesta (Sf. Gheorghe) în casa Manului Cojocarul“[22].

De o deosebită importanţă este şi documentul din 26 octombrie 1818, aflat în dosarul 559/1840 din fondul tribunalul jud. Vâlcea, în păstrare la Arhivele Naţionale din Râmnicu Vâlcea. Prin acest act, stolnicul Ion Socolescu din Piteşti, a împrumutat de la Episcopia Argeşului suma de 7500 taleri „în aceleşi condiţii pe care le avusese şi răposatul Comăneanu cu unele obligaţii, printre care să dea 300 taleri la dascăl în Piteşti, pentru învăţarea a doi copii săraci, prin Eforia Şcoalelor Naţionale“[23]. Din document reiese clar, că şcoala din oraş a avut un proces neîntrerupt de la începutul secolului al XIX-lea, deoarece şi Comăneanu plătea dascălul din urbe, ca apoi, din anul 1819, acest lucru să-l facă stolnicul Socolescu[24].

Cerinţele reclamate de dezvoltarea de ansamblu a societăţii româneşti, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, impunea introducerea unui învăţământ în limba naţională şi care să fie accesibil copiilor tuturor claselor sociale[25]. În oraş funcţiona în această perioadă şi o şcoală grecească, la care a învăţat viitorul om politic Ion Brătianu, care, în amintirile sale, vorbeşte de bucuria înfiinţării a unei şcoli naţionale în Piteşti. La 3 februarie 1833, în casele protopopului Zamfir de pe Uliţa boierească şi în prezenţa autorităţilor locale şi ale părinţilor elevilor se deschide oficial în oraşul Piteşti „Şcoala naţională“. Meritul de a fi primul profesor din Piteşti i-a revenit câmpulungeanului Nicolae Simonide, care a luptat cu mari greutăţi, până a reuşit să tragă o brazdă adâncă la temelia culturii naţionale[26].

[21] V. A. Urechea, *Istoria românilor*, tom I 1774-1776, Bucureşti, 1891, p. 83-91.
[22] Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *op. cit.*, p. 109.
[23] Corneliu Tamaş, Ion Constantin Vasile, *Momente documentare vâlcene*, Catalog de documente 1418-1830, Cuvânt înainte acad. Ştefan Ştefănescu, Editura Almarom, Râmnicu Vâlcea, 2000, doc. nr. 560, p. 151.
[24] Arhivele Naţionale Râmnicu Vâlcea, Fond Tribunalul jud. Vâlcea, dos. 599/1840, f. 8.
[25] Cecilia Petrescu, Emil Răcilă, *Monografia Liceului „Zinca Golescu“, 1921-1971*, p. 11.
[26] Veronica Tamaş, *O aniversare*, în „Argeş“, 3, 1968.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

DESPRE ŞCOLILE PUBLICE SĂTEŞTI DIN FOSTUL JUDEŢ ARGEŞ ÎNTRE ANII 1838 ŞI 1848

SPIRIDON CRISTOCEA*

Deşi şcolile publice săteşti au fost înfiinţate după adoptarea Regulamentului Organic, în unele sate din fostul judeţ Argeş[1] au funcţionat şcoli şi înainte de deschiderea lor în 1838-1839. Ele au funcţionat pe lângă mănăstiri şi biserici sau în unele sate, fiind deschise din iniţiativă particulară. Astfel de şcoli au funcţionat la Valea Danului, în 1808[2], la schitul Berislăveşti, în 1836[3], la Suseni[4], Şerbăneşti[5], Şuici-Cărpeniş[6], Cepari-Urluieşti[7], Bârseşti-Vlădeşti[8], Luminile[9], Goleşti[10], Izbăşeşti[11] şi Păroşi[12], în anul 1836[13] ş. a.

Punctul de pornire în instituirea învăţământului public sătesc în Ţara Românească l-a constituit circulara Departamentului Trebilor din Lăuntru (în continuare: Departamentul), din 14 ianuarie 1838, prin care se poruncea ocârmuirilor judeţelor să înfiinţeze şcoli săteşti[14].

Primul pas în deschiderea acestor şcoli a fost recrutarea cadrelor şi pregătirea lor în vederea desfăşurării activităţii didactice. Aleşi dintre ţârcovnici şi fii de preoţi,

---

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] Atestat documentar în anul 1423, Argeşul a fiinţat ca judeţ până la reforma administrativă din 1950, când s-au înfiinţat regiunile şi raioanele. Reînfiinţate în 1968, judeţele nu şi-au mai păstrat vechea configuraţie. Cu excepţia unei părţi din vest, judeţul istoric Argeş a fost înglobat în actualul judeţ Argeş.

[2] Ştefan Berechet, *Catagrafia episcopiei Argeşului în 1808*, în „Biserica ortodoxă română", XL, 1921, p. 678-686.

[3] Spiridon Cristocea, *Despre şcoala de la schitul Berislăveşti, judeţul Argeş*, în „Păstorul ortodox". Piteşti, 1997, nr. 1, p. 109-113.

[4] Suseni, sat, astăzi com. Rociu, jud. Argeş.

[5] Şerbăneşti, sat, astăzi com. Rociu, jud. Argeş.

[6] Şuici, sat, com., jud. Argeş; Cărpeniş, sat, astăzi com. Cepari, jud. Argeş.

[7] Ceparii-Pământeni, sat, astăzi reşedinţa com. Cepari, jud. Argeş; Ceparii-Ungureni, sat, astăzi com. Cepari, jud. Argeş; Urluieşti, sat, astăzi com. Cepari, jud. Argeş.

[8] Bârseştii de Sus, Bârseştii de Jos, sate, astăzi com. Tigveni, jud. Argeş; Vlădeşti, sat, astăzi com. Tigveni jud. Argeş.

[9] Luminile, sat, azi com. Morăreşti, jud. Argeş.

[10] În 1888, Goleştiul făcea parte din com. cu acelaşi nume din plasa Topolog, jud. Argeş, astăzi este comună în jud. Vâlcea.

[11] Izbăşeşti, sat, astăzi com. Milcoiu, jud. Argeş.

[12] În 1877 com. Păroşi, plasa Oltu-Vedea, jud. Olt, era compusă din satele Morlăveşti, Mijlocu şi Ştefăneşti.

[13] Spiridon Cristocea, *Despre şcolile particulare din Piteşti şi din fostul judeţ Argeş în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Argesis", Muzeul Judeţean Argeş, seria istorie, XI/2002, p. 491-494.

[14] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond Vornicia .., dos. 5390, I A/1838, f. 3.

sau dintre cei ce ştiau să scrie şi să citească, tinerii au fost trimişi la Şcoala Naţională din Piteşti pentru a fi pregătiţi de profesorul şcolii de aici[15].

La 14 iulie 1838, Ocârmuirea Judeţului Argeş trimitea Vorniciei din Lăuntru (în continuare: Vornicia) lista celor 76 de candidaţi trimişi la pregătire la Piteşti. Din lecturarea listei se poate constata că din cei 76 de tineri trimişi la pregătire, 28 erau fii de preoţi şi 8 de diaconi[16].

Din raportul lui Nicolae Simonide, profesorul Şcolii Naţionale din Piteşti, către Ocârmuirea Judeţului Argeş (în continuare: Ocârmuirea), înaintat la 24 iulie 1838 Vorniciei, reiese că tinerii veniţi la Piteşti pentru pregătire, neavând unde locui, au umblat din „cârciumă în cârciumă şi din han în han". Pe lângă cheltuielile pe care le făceau, exista primejdia de a-şi strica „năravurile cele bune sau a-şi adăuga pă cele rele", de aceea Ocârmuirea cere Vorniciei ca să „poftească" pe episcopul Argeşului a „slobozi spre a lor şedere beciurile de supt încăperea aceştii şcoale şi încăperile de la metohul aceştii sfinte Episcopii din acest oraş". În cazul în care episcopul n-ar fi fost de acord cu această soluţie, Ocârmuirea propunea Vorniciei ca din „cutiile" satelor să se aloce o sumă pentru a se construi în oraş „încăpere de gard lipită" în care să fie cazaţi candidaţii. La acest raport, Vornicia cerea Episcopiei Argeşului să pună la dispoziţie încăperile cerute de Nicolae Simonide[17].

Întrucât numărul candidaţilor trimişi la pregătire era mic în comparaţie cu numărul satelor în care urmau să se deschidă şcoli, Vornicia a cerut Ocârmuirii să găsească alţi tineri, dar la 28 august 1838 aceasta răspunde că la „unile din satele cele mai mici nici ţârcovnici să găseşte, nici alţi tineri dăprinşi la învăţătură ca să-i trimită a să aşăza în Şcoala Naţională ... din Piteşti"[18]. Pe parcursul perioadei de pregătire, din diferite motive, unii din tinerii aflaţi la Piteşti au părăsit cursurile, însă s-au mai adăugat alţii. Nu ştim cât au durat aceste cursuri, însă la 10 noiembrie 1838 ei se aflau încă la Piteşti la pregătire[19]. După terminarea acestor cursuri pregătitoare tinerii s-au înapoiat în satele lor pentru a deschide şcolile. În vederea deschiderii şcolilor nu s-a fixat o dată pentru tot judeţul, ci s-a lăsat la latitudinea fiecărui sat alegerea acestui moment. Nu ştim dacă s-au deschis şcoli la sfârşitul anului 1838, căci se apropiau sărbătorile de iarnă, iar în unele sate nu existau spaţiile necesare. Întrucât şcoli urmau să se înfiinţeze numai în localităţile cu peste 50 de familii, satele s-au unit între ele în vederea deschiderii lor. Dacă nu s-au deschis la sfârşitul anului 1838, ele s-au înfiinţat în iarna anului următor, căci într-o listă din 9 martie 1839 sunt menţionate localităţile, numele învăţătorilor şi câţi copii frecventau aceste şcoli[20]. Potrivit acestei liste se deschiseseră 119 şcoli, ce erau frecventate de 1848 elevi:

Plasa Piteştilor: *Budeasa Mică + Budeasa Mare* - Gheorghe sin Ion, 22 şcolari; *Bascovu-Tutănei*[21] - Ghiţă sin popa Radu, 10; *Bascovu-Cotmenei*[22] - Matei

---

[15] Şcoala Naţională din Piteşti, numită după 1838 şi Şcoala Normală, a fost deschisă la 5 februarie 18[illegible] primul profesor fiind Nicolae Simonide.

[16] Arhivele Naţionale Bucureşti, Vornicia ..., 5390 I A/1838, f. 61-62.

[17] Arhivele Naţionale Bucureşti, Vornicia ..., 5390 I A/1838, f. 63-65.

[18] Arhivele Naţionale Bucureşti, Vornicia ..., 5390 I A/1838, f. 106-107.

[19] Arhivele Naţionale Bucureşti, Vornicia ..., 5390 I A/1838, f. 215.

[20] Arhivele Naţionale Bucureşti, Vornicia ..., 565 I B/1838, f. 103-105.

[21] Bascovu-Tutanei, sat care în 1861 făcea parte din plasa Argeş, jud. Argeş, având în componenţă satele Grajdurile, Drăcoleşti, Bâzoieşti, Buneşti şi Valea Porcului.

Neacşul, 18; *Băbana* - Dumitru Costandin, 13; *Drăganu* - Ion popa Dumitru, 13; *Răchiţele de Sus* - Ion diaconu Mihai, 13; *Răchiţele de Jos* - Dumitru popa Ion, 18; *Bascovelu*[23] - Ion sin Neguţ, 8; *Săpata de Jos*[24] - Radu Ion sin Anca, 18; *Săpata de Sus*[25] + *Lipia* - Costandin popa Nicolae, 16; *Poiana Lacului* - Matei sin Stan, 12; *Sămara* - Anghel Dumitru Ion, 22; *Cocu* - Tudor sin Ion, 10; *Merişani* - Tudor Mihai, 16; *Prundu*[26] + *Geamăna* - Păun popa Barbu, 21; *Băiculeşti* - Matei popa Voicu, 11; *Măniceşti* - Stan popa Luca, 8; *Vâlcelele* - Stoica sin Sandu, 29; *Bărbăteştii-Zigoneni*[27] - Matei popa Ilie, 10; *Vărzari* + *Dobrogostea* - Dumitru popa Costandin, 14; *Albota* - Dumitru candidatu, 22; *Moşoaia* - Preda sin Tudor, 31; *Slătioarele* - Radu popa Ion, 20; *Hinţeşti* + *Smeura* - Matei Radu, 16; *Găvana*[28] + *Valea Rea*[29] - Dumitru Gheorghe, 30; *Găleşeşti* - Costache Ştefan, 13; *Gura Bascovului*[30] - Radu sin Radu Păişescu, 29; *Borleşti* - Luca sin Radu, 13; *Valea Mărului* - Ion Dumbravă, 14; *Valea lui Enache* + *Noapteş* - Tudor Ion oltean, 16; *Groşi* - Ilie popa Marin, 20; *Cerbu* - Cârstea Stancu, 13.

Total: 32 şcoli, 32 învăţători, 539 şcolari.

Plasa Oltului: *Corbu* - Ion popa Gheorghe, 12; *Bălceşti* - Dumitru popa Marin, 15; *Stoiceni*[31] - Stan popa Nicolae, 14; *Stoicenii-Pleşoiu* - Andrei Ion Păneci, 8; *Flămânda* - Costandin diaconu Şerban, 7; *Cremenari* - Ion popa Stan, 6; *Bercioiu* - Scarlat popa Ion, 5; *Olanu* - Gheorghe popa Radu, 10; *Teiu* - Tudorache ceauş Ion, 7; *Bârsoiu* - Ion popa Ion, 11; *Stoileşti* - Mihai popa Alopoie ?, 9; *Urşi* - Niţu din Drăguţescu, 18; *Drăguţeşti*[32] - Ion Drăguşin, 20, *Topana* - Din popa Dan, 4; *Lereşti*[33] - Florea Pilcan, 14; *Ungureni* + *Valea Mare* - Dumitru Predici, 6; *Mogândăneni*[34] - Gheorghiu sin popa ...[35], 7; *Păduroiu* - Şerban Tomescu, 4; *Săpunari* - Gheorghe popa

[22] Bascovu-Cotmenei, sat care în 1861 făcea parte din plasa Olt, jud. Argeş, iar în 1887 era sat component al com. Bascovele, plasa Argeş, jud. Argeş.

[23] Bascovelu, sat desfiinţat, înglobat la satul Drăganu-Olteni, com. Drăganu, jud. Argeş.

[24] Săpata de Jos. În 1861 era localitate de sine stătătoare, iar în 1887 era comună în plasa Piteşti, jud. Argeş, având în componenţă satele: Bănăreşti, Pepileşti şi Mărteşti-Morăreşti.

[25] Săpata de Sus. În 1861 era localitate de sine stătătoare, iar în 1887 avea în componenţă satele: Lipia, Găinuşa, Drăghiceşti şi Popeşti-Turceşti, făcând parte din plasa Piteşti, jud. Argeş.

[26] Prundu, sat demolat în vremea regimului comunist, astăzi pe acest loc aflându-se cartierul Prundu al Municipiului Piteşti.

[27] Bărbăteştii-Zigoneni. În 1861 era sat ce făcea parte din plasa Argeş, jud. Argeş, astăzi Zigonenii fiind sat component al com. Băiculeşti, jud. Argeş.

[28] Găvana, azi cartier al Municipiului Piteşti.

[29] Valea Rea, sat desfiinţat, în 1887 făcea parte, împreună cu Găvana şi Meculeşti, din com. Găvana-Valea Rea, plasa Piteşti, jud. Argeş.

[30] Gura Bascovului. În 1861 exista localitatea Gura Bascovului, care avea în componenţă cătunele: Păişeşti, Rotăreşti, Glâmbocu, Floreasca şi Oiasca, cătune care intrau în 1887 în componenţa com. Bascovu-Fleşti, la care se adăugau Stejereţu, Aninoasa, Valea Ursului şi Miceşti.

[31] Stoiceni, sat existent în 1861, în plasa Olt, jud. Argeş, iar la 1887 exista com. Stoiceni-Pleşoiu, în plasa Oltu-Topolog, jud. Argeş, având în componenţă satele: Băneşti, Dosu-Râului, Pleşoiu, Predeşti-Ţipeni, Şerbăneşti, Valea-Viei.

[32] Drăguţeşti, sat existent în 1861 în plasa Oltu, jud. Argeş, în 1888 făcea parte din com. Drăguţeşti-Săpunari, plasa Oltu, jud. Argeş.

[33] Lereşti, veche denumire a satului Lereşti-Purcăreşti, înglobat la satul Chilia, com. Făgeţelu, jud. Olt.

[34] Mogândăneni, sat care în 1861 făcea parte din plasa Piteşti, jud. Argeş, şi care avea în componenţă cătunele: Dealul Bogdanului şi Dealul Scroafei, iar în 1888 era cătun al com. Răchiţele de Jos, plasa Piteşti, jud. Argeş.

[35] Lipsă în original numele preotului.

Ion, 5.

Total: 19 şcoli, 19 învăţători, 182 şcolari.

Plasa Argeşului: *Buneşti* - Ion popa Ilie, 6; *Bohari* - Daniil popa Ion, 15; *Cacaleţi*[36] - Hristache popa Barbu, 10; *Bădiceni* - Ion popa Gavril, 13; *Mălureni* - Ion popa Pătru, 16; *Costeşti*[37] - Ion Osian, 18; *Valea Iaşului* - Marin Eşanu, 14; *Brătăşeşti*[38] - Barbu sin Radu, 22; *Cerbureni* - Iacov Bălotescu, 21; *Zărneşti* - Irimia Ion Săvescu, 13.

Total: 10 şcoli, 10 învăţători, 148 şcolari.

Plasa Găleşeştilor: *Cireşu* - Ioniţă Briceag, 12; *Cacaleţii de Sus*[39] - Ivan Petre, 10; *Cacaleţii de Jos*[40] - Costandin Dumitru, 15; *Popeşti*[41] - Matei popa Trandafir, 18; *Negraşi + Adunaţii Negraşi* - Stan Oladu ?, 20; *Bârlogu + Aleşii Teiu* - Preda popa Iorga, 16; *Şerbăneşti* - Ştefan Grama, 11; *Găleşeşti* - Toma Găleşescu, 18; *Suseni* - Ion Toma croitoru, 20; *Stănislăveşti*[42] - Stan popa Radu, 8; *Broşteni* - Radu Costandinescu, 9.

Total: 11 şcoli, 11 învăţători, 157 şcolari.

Plaiul Loviştii: *Perişani*[43] - Ion popa Mihai, 12; *Mlăceni* - Oprea Marin, 12; *Bratoveşti* - Ion popa Gligore, 10; *Racoviţa* - Gheorghe popa Dumitru, 22; *Copăceni* - Andrei Matei Clocotician, 15; *Bumbueşti* - Stan popa Toma, 23; *Boişoara* - Manole Ghiţă Blanea, 13; *Găujani* - Ion Toader Popescu, 17; *Grebleşti* - revizor Nicolaie Boiceanu, 25; *Câineni* - Ştefan Ungureanu, 16; *Berislăveşti + Stoeneşti*[44] - Ioniţă Mitul, 27; *Arefu* - Ion Tudor Vijău, 17; *Căpăţânenii Ungureni + Căpăţânenii Pământeni* - Pătru diaconu Ion, 18; *Turburea* - Ilie popa Gheorghe, 11; *Corbeni* - Ion popa Grigore, 19; *Oeşti* - Ion Nicolae Andreescu, 30; *Galeşu* - Toma popa Mihai, 10; *Brătieni*[45] - Ion popa Cocioabă, 9; *Brădetu* - Stan Mareş, 6; *Rădăcineşti* - Nicolae Mihai, 16; *Sălătrucel* - Ion Pătru Ciomag, 20; *Jiblea + Şerbăneşti* - Radu Ion jugravu, 27.

Total: 22 şcoli, 22 învăţători, 376 şcolari.

Plasa Topologului: *Şuicii Ungureni* - Andrei Simeanu, 36; *Morăştii Cărpeniş* - Gheorghe Teleşpan, 18; *Rudeni* - Gheorghe popa Ionaşcu, 17; *Ceparii Ungureni* - David Zboişteanu, 20; *Ceparii Urluieşti* - Ioniţă State Popescu, 16; *Bârseştii Vlădeşti* - Toma diaconu Ion Mihălcioiu, 20; *Tigveni + Blaju* - Toma Bălilescu, 15; *Ciofrângenii Ungureni + Ciofrângenii Pământeni + Giurgiuveni* - Ion popa Ion, 14; *Alimăneştii de Sus*[46] - Nicolae Purcoiu, 15; *Ioaniceşti + Alimăneştii de Jos*[47] + *Poienari* - Costache Protopopescu, 30; *Ciuteşti* - Costandin diaconu Din, 7; *Căzăneşti* - Ion Manolescu, 15;

---

36 Cacaleţi, sat desfiinţat, înglobat la satul Zărneşti, com. Mălureni, jud. Argeş.

37 Costeşti-Vâlsan, sat, azi com. Muşăteşti, jud. Argeş.

38 Brătăşeşti, sat desfiinţat, azi înglobat în com. Albeştii de Argeş, jud. Argeş.

39 Cacaleţii de Sus, azi satul Siliştea din com. Căteasca, jud. Argeş.

40 Cacaleţii de Jos, veche denumire a satului Gruiu, com. Căteasca, jud. Argeş.

41 Popeşti, sat desfiinţat, înglobat la satul Căteasca, com. Căteasca, jud. Argeş.

42 Stănislăveşti, sat desfiinţat, înglobat la satul Oarja, jud. Argeş.

43 Perişani, sat, comună jud. Vâlcea.

44 Stoeneşti, sat, azi reşedinţa com. Berislăveşti, jud. Vâlcea.

45 Brătieni, veche denumire a satului Brăduleţ, com. Brăduleţ, jud. Argeş.

46 Alimăneştii de Sus, sat existent, în 1861, în plasa Topolog, jud. Argeş, în 1888 făcea parte din com. Alimăneştii-Ciofrângeni, plasa Topolog, jud. Argeş, apoi fiind desfiinţat.

47 Alimăneştii de Jos, sat existent în 1861, în plasa Topolog, jud. Argeş, cu cătunele Ceaureşti şi Găbrieni, desfiinţat apoi şi înglobat la satul Ioaniceşti, azi com. Poienari de Argeş, jud. Argeş.

Milcoiu - Dumitru popa Dumitru, 10; *Izbăşeşti* - Nicolae diaconu Gheorghe, 12; *Mângureni* - Toma popa Radu, 5; *Luminile* - Pătru Dinu rotaru, 21; *Deduleşti* + *Căzăneştii Vărzari* - Ion Ştefănescu, 37; *Valea Babei* - Ion diaconu Vâlcu, 10; *Runcu* + *Fedeleşoiu* - Dicu Dinghelescu, 21; *Băbueşti* + *Sânbotin* - Stoica Iene cruceru, 11; *Goleşti* - Andrei diaconu Gheorghe, 20; *Bleici*[48] - Ion sin diaconu Marin, 14; *Blidari* - Pătru popa Gheorghe, 20; *Budeşti* - Şerban popa Niţu, 28; *Ruda* - Radu popa Radu, 15.

Total: 25 şcoli, 25 învăţători, 446 şcolari.

Total judeţ: 119 şcoli, 119 învăţători, 1848 şcolari.

După cum se poate constata din lista de mai sus, din cei 119 învăţători, 45 erau fii de preoţi şi 9 fii de diaconi, restul, de 65, fiind fii de ţărani, fapt ce dovedeşte numărul mare al ştiutorilor de carte din rândul sătenilor.

Despre învăţători: După ce au fost aleşi, tinerii care urmau să devină învăţători, numiţi candidaţi de învăţători, erau obligaţi să meargă la Şcoala Naţională din Piteşti pentru a frecventa cursurile de pregătire care se desfăşurau de la 26 aprilie până la 1 iulie şi de la 15 august până la 26 octombrie. După ce au urmat câţiva ani cursurile de pregătire la Piteşti, candidaţii au susţinut un examen, în urma căruia, celor care posedau cunoştinţele cerute, li s-a acordat atestatul de învăţător. Pentru a dobândi titlul de învăţător, candidatul trebuia să ştie să citească şi să scrie, să cunoască catehismul legii creştineşti şi cântecele bisericeşti, „lucrările aritmeticii", cartea „pentru căutarea vitelor de boală" şi alte învăţături folositoare locuitorilor ţărani. La 5 noiembrie 1845, din 179 de tineri care funcţionau la şcolile argeşene (Anexa 1) doar 101 obţinuseră atestatul de învăţător (14 - plasa Oltului, 17 - plasa Topologului, 18 - plaiul Loviştii, 16 - plasa Argeşului, 15 - plasa Piteştilor, 10 - plasa Găleşetilor, 11 - plasa Oltului), restul fiind tot candidaţi[49]

Şcolile săteşti funcţionau de la 26 octombrie până la 23 aprilie, pentru ca în restul timpului şcolarii să-şi poată ajuta părinţii la muncile câmpului. Pentru munca prestată, învăţătorii primeau câte doi lei şi două chile de porumb de la fiecare familie şi erau scutiţi da clacă[50].

O piedică serioasă în desfăşurarea procesului de învăţământ a fost fluctuaţia candidaţilor şi învăţătorilor. Slaba salarizare şi greutăţile pe care le întâmpinau din partea proprietarilor şi arendaşilor i-au determinat pe unii să-şi părăsească şcolile pentru a deveni preoţi, epistaţi ş. a. Pentru diferite motive, mulţi candidaţi şi învăţători au fost scoşi din şcoli la propunerea profesorului Şcolii Normale sau la cererea sătenilor.

În urma informărilor subrevizorilor şi a reviziei făcută în luna martie la unele şcoli, Toma Serghiescu, profesorul Şcolii Normale din Piteşti, înaintează Eforiei un raport, la 21 aprilie 1846, prin care cere îndepărtarea din învăţământ a unor candidaţi şi oprirea din salariu a altora. Eforia aprobă să fie îndepărtaţi din învăţământ Dumitru

---

[48] În 1861 satul Bleici, cu cătunele Popeşti, Vegeşti şi Bleici, făceau parte din plasa Topolog, jud. Argeş, în 1887 era comună în plasa Oltu-Topolog, cu satele Bleici, Prodăneşti şi Opăteşti.

[49] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice (în continuare: M. C. I. P.), dos. 33/1845, f. 93 v. -94 r.

[50] Despre învăţământul în această perioadă vezi: G. D. Iscru, *Contribuţii privind învăţământul la sate în Ţara Românească până la jumătatea secolului al XIX-lea*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1975; Gheorghe Pârnuţă, Violeta Bărboi, *Învăţământul şi cultura în judeţele istorice Argeş şi Muscel, vol. I (sec. XIII-1864)*, Editura Hardiscom, Piteşti, 1996, p. 95-106.

Popescu, de la şcoala din Albota, plasa Piteştilor, pentru că i s-a „slăbit mintea din cauza beţiii, nefăcând nici o ispravă în datoriile sale", Petre Rotaru, de la şcoala satului Luminile, plasa Topologului, „căzut fiind rău în patima beţiii", Dumitru Dună de la şcoala din Izvorul de Sus, plasa Găleşeştilor, care „şi-au părăsit cu totul datoriile slujbei sale de îmvăţător". Cu ocazia unei revizii făcută la şcoala satului Uda de Jos, plasa Oltului, Toma Serghiescu a constatat că, pe lângă faptul că şcolarii erau înapoiaţi la învăţătură, învăţătorul Gheorghe Şătrărescu nu avea nici cataloage de când se înfiinţase şcoala. De asemenea, o seamă de locuitori i-au reclamat „relele sale purtări şi beţii dese" şi faptul că a bătut un locuitor chiar în şcoală. Înlocuirea lui Şătrărescu cu Ioan popa Sandu, absolvent al Seminarului de la Episcopia din Argeş, nu a fost aprobată de Eforie, pe motiv că n-a fost informată mai înainte de a fi orânduit. Cu oprirea din salariu au fost pedepsiţi: Dumitru Marinescu de la satul Cocu, plasa Piteştilor, care era foarte „îndărătnic la datoriile sale", Ilie Groşanu, din satul Groşi, plasa Piteşti, care „nici în iarna aceasta mai n-au ţinut şcoală", Gheorghe Popescu, din satul Popeşti, plasa Piteşti, care fiind şi logofătul satului „au lipsit mult din şcoala sa", Ştefan Gheorghescu, de la şcoala satului Răchiţele de Jos, plasa Piteştilor, pentru „nepăzirea datoriilor sale cu eczactitate", Dumitru Popescu, de la Mogândăneni, plasa Piteştiului, pentru „neîmplinirea bine a datoriilor sale", Radu Păişescu de la Gura Bascovului, plasa Piteştilor, pentru „neîmplinirea datoriilor sale după cuviinţă", Preda Teodorescu, de la şcoala Moşoaia, plasa Piteştilor, pentru „ticăloşia şi îndărătnicirea sa la datoriile sale", Radu popa Marin, de la şcoala Flămânda, plasa Oltului, care mai în toate iernile „n-au stăruit la şcoală, ci umblă în călătorii cu chirie", Ioan Ţudor, de la şcoala Arefu, plaiul Loviştii, „pentru relele sale purtări şi neîmplinirea datoriilor sale", Gheorghe Teleşpan, de la Morăşti-Cărpeniş, plaiul Loviştii, pentru că „au ţinut şcoala astă iarnă o grămadă vreme vacantă, umblând în interesele sale", şi tot pentru acest motiv Toma Boerescu de la şcoala Berislăveşti, plaiul Loviştii, Ioan Popescu, de la şcoala Brădetu, plaiul Loviştii, Ioan Manole de la şcoala Căzăneştii-Moşteni, plasa Topologului, Ioan Ştefănescu, de la şcoala Deduleşti, plasa Topologului, Ioan Nicolae, de la şcoala Runcu, plasa Topologului, Pătru Dieconescu, de la şcoala Goleşti, plasa Topologului, Sandu Dieconescu, şcoala Răscăeţi, Barbu Tudorache, şcoala Deagu, Ioan Boerescu, satul Suseni, Rizea Iliescu, satul Găleşeşti, toate din plasa Găleşeştilor. În locul lui Marin Iriminescu, de la şcoala din Furdueşti, plasa Găleşeştilor, care a încetat din viaţă, a fost orânduit Ilie Marin cazacu, decizie pe care Eforia o aprobă, iar Toma Popescu, de la Cerşanii de Sus şi de Jos, plasa Găleşeştilor, a părăsit şcoala „cunoscându-şi singur nedestoinicia sa pentru această slujbă"[51].

În urma reviziilor făcute în luna decembrie 1845 la şcolile din plasa Găleşeştilor, subrevizorul a constatat că din cauza învăţătorilor care nu-şi „păzesc datoriile în nici un chip" la şcolile din satele Teiu, Popeşti şi Izvorul de Sus, învăţătura merge foarte prost, fapt care l-a făcut pe acesta să ia măsuri. La 28 februarie 1846, Toma Serghiescu informa Eforia că în locurile lui Ilie Teianu, de la şcoala Teiu, şi Androne Popescu, de la şcoala Popeşti, care-şi părăsiseră posturile de la sfârşitul lui ianuarie 1846, au fost orânduiţi Ghiţă Dumitru Săpunaru şi respectiv, Stoica Cârstea, lucru pe care Eforia îl aprobă[52].

[51] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 165-166, 169.
[52] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 211.

Unii candidaţi şi-au părăsit posturile, alegând ocupaţii mai bine remunerate. Astfel, la 12 mai 1846, Toma Serghiescu raportează Eforiei că Savu Muşat, candidatul satului Valea Iaşului, a părăsit postul „intrând între seminariştii Sfintei Episcopii Argeş"[53], pentru ca la 20 iunie 1846 acelaşi profesor să înştiinţeze Eforia că în locul lui a găsit candidat pe Nicolae popa Ştefan[54]. La 23 mai 1846, Toma Serghiescu raporta Eforiei că Ioniţă Dumitru, candidatul şcolii din Flămânzeşti, plasa Argeş, neputând să facă faţă cheltuielilor pe care le avea cu familia numai cu „puţina leafă" a cerut să fie eliberat din această funcţie[55]. În locul lui a fost găsit Ioan Mustăţescu, Eforia aprobând la 5 iulie 1846 salarizarea lui începând cu 1 aprilie[56].

Fiind şi logofăt de sat, Gheorghe Popescu, candidatul satului Popeşti, plasa Piteştilor, a fost găsit de subrevizor „abătut din datoriile sale", astfel că, la 22 iunie 1846, Toma Serghiescu anunţă Eforia că acesta „să lapădă cu totul din această slujbă nemaiputând fi destoinic", lucru pe care Eforia îl aprobă[57]. La 1 iunie 1846, Toma Serghiescu raportează Eforiei că Ioan Săvulescu, candidatul de învăţător de la Ceparii-Urluieşti, plasa Topolog, a cerut să fie înlocuit „din pricina greutăţii ce are într-această slujbă şi alte interesuri ale sale", lucru pe care Eforia îl aprobă[58].

Fiind reclamat de locuitori şi de preotul din Ciuteşti, plasa Topologului, că nu-şi păzeşte „datoriile", candidatul Ioan Marinescu a recunoscut în faţa lui Toma Serghiescu că fiind „întrebuinţat în nişte judecăţi" nu-şi mai poate îndeplini obligaţiile ce-i revin. La raportul profesorului din 16 mai 1846, Eforia hotărăşte să i se oprească leafa de la 1 ianuarie şi să fie găsit un înlocuitor[59]. La 11 iunie 1846, Toma Serghiescu anunţa Eforia că sătenii au trimis un tânăr, Ene Matei Radomir, ce urma să primească leafa de la 1 iulie 1846[60]. Tot locuitorii sunt cei care-l reclamă pe Ion Tudor de la şcoala din Arefu, plaiul Loviştei, că nu-şi îndeplineşte sarcinile. Astfel, ei erau nemulţumiţi că nu vine la biserică decât la sărbătorile mari, că lipseşte de „nu-l vedem cu săptămâna pă la şcoală", că atunci când vine la şcoală dă drumul copiilor de la „zioa jumătate, ca să-şi aducă el lemne şi fân", iar alte ori îi trimite acasă de dimineaţă, având diferite treburi. La primul raport al sătenilor, din martie 1846, Eforia a aprobat ca „drept dojană" să i se oprească leafa pe trimestrul ianuarie 1846, dar la al doilea, pe care Toma Serghiescu îl înaintează la 10 iulie 1846, Eforia aprobă îndepărtarea lui din învăţământ[61].

Interesant este cazul lui Ştefan Drăghicescu, învăţătorul satului Cochineşti, plasa Cotmeana, aşa cum reiese din raportul înaintat Eforiei, la 12 mai 1846, de către Toma Serghiescu. Dintr-o palmă pe care a tras-o unui bătrân în vârstă de 120 de ani, acesta a murit. În locul său, de la 7 decembrie 1845, a fost orânduit, de Toma Serghiescu, Marin Vasile, unul din şcolarii săi, care a primit şi leafa pe trimestrul iunie 1846. La 7 iunie 1846 Eforia aprobă orânduirea lui Marin Vasile la şcoala din

[53] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 315.
[54] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 241.
[55] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 275.
[56] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 280.
[57] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 272.
[58] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 233.
[59] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 301.
[60] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 340-341.
[61] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 233.

Cochineşti, însă leafa urma s-o primească cu 1 iulie 1846[62].

În afară de oprirea din salariu şi de îndepărtarea din învăţământ, candidaţii care nu-şi îndeplineau îndatoririle ce le reveneau erau „dojeniţi" prin bătaie. La 28 ianuarie 1845, Toma Serghiescu raporta Eforiei că „vreo câţiva din candidaţi n-au deschis şcoalile întru această iarnă până acum din pricina chiar a lor, iar nu a sătenilor". La întrebarea profesorului în „ce fel trebuie a se dojeni nişte asemenea învăţători", Eforia răspundea, la 23 februarie 1845: „ să-i pedepseşti cu bătaie, aducându-i în oraş, iar apoi, după această dojană, să porunceşti atât subrevizorului cât şi aleşilor satelor ca să aibă cea mai straşnică priveghere asupră-le şi la cea mai mică abatere a lor, făcându-ţi-i cunoscuţi dumitale, iarăşi să-i dojeneşti cu bătaie, până ce să vor aduce acei înderătnici pă cale bună şi îşi vor înplini datoriile"[63].

Despre localurile de şcoli. În afară de plata candidaţilor şi a învăţătorilor, sătenilor le-a revenit sarcina de a construi localurile de şcoală, de a le dota cu mobilierul şi materialul necesar desfăşurării procesului de învăţământ. Până la construirea localurilor, cursurile s-au ţinut în casele de sfat, în casele sătenilor, candidaţilor sau ale proprietarilor. Potrivit planului elaborat de Eforie, şcoala trebuia să aibă trei camere şi o prispă. Procurarea materialului necesar construirii unei asemenea şcoli (30000 cărămizi, 10000 oca var, 13000 şindrilă ş. a.) depăşea puterea materială a sătenilor care au construit şcoli după posibilităţile lor, nu potrivit planului trimis.

În procurarea materialului lemnos, sătenii au fost „popriţi a nu tăia cherestele din pădurile după acele moşii şi mai cu seamă cei după proprietăţile mănăstireşti". În urma raportului înaintat de Ocârmuire, la 12 noiembrie 1838, Vorniciei, aceasta răspunde că a scris Logofeţiei Bisericeşti ca să le dea voie să taie lemne[64].

Cu toate greutăţile întâmpinate, sătenii au construit localuri de şcoli, conştienţi că ele servesc la instruirea copiilor lor. La 19 noiembrie 1842, existau în judeţul Argeş 145 de localuri de şcoală „săvârşite" repartizate astfel: *plaiul Loviştii* - 18 (Căpăţâneni, Rădăcineşti, Racoviţa, Grebleşti, Berislăveşti, Titeşti, Perişani, Bumbueşti, Jiblea, Sălătrucu, Serbăneşti, Sălătrucel, Arefu, Brătieni, Galeşu, Bucşeneşti, Oeşti, Găujani); *plasa Topologului* - 33 (Budeşti, Bârseştii de Olt, Ruda, Poenari, Goranu, Blidari, Bleici, Feţeni, Fedeleşoiu, Dăeşti, Runcu, Valea Babei, Goleşti, Urluieşti, Morăşti, Şuicii Ungureni, Rudeni, Cepari, Bârseşti, Tigveni, Ciofrângeni, Giurgiuveni, Alimăneştii de Sus, Ioaniceşti, Alimăneştii de Jos, Luminile, Deduleşti, Ciuteşti, Căzăneştii-Moşteni, Milcoiu, Izbăşeşti, Mângureni, Căzăneştii-Vărzari); *plasa Argeşului* - 15 (Cacaleţi, Bohari, Bădiceni, Mălureni, Stroeşti, Costeşti, Vâlsăneşti, Muşăteşti, Albeşti, Valea Danului, Flămânzeşti, Cicăneşti, Buneşti, Cerbureni, Valea Iaşului); *plasa Oltului* - 24 (Urşi, Cremenari, Olanu, Corbu, Pleşoiu, Bârsoiu, Galicea, Stoieleşti, Bălceşti, Stoiceni, Valea Mare, Râjleţu-Govorei, Topana, Popeşti, Săpunari, Uda de Jos, Drăguţeşti, Dealu Bradului, Păduroiu, Uda de Sus, Bărbăteşti, Mogândăneni, Râjleţu-Vieroşului, Flămânda); *plasa Piteştilor* - 31 (Bascovu-Cotmenei, Bascovu-Tutanei, Tutana, Valea lui Enache, Băiculeşti, Măniceşti, Vâlcelele, Merişani, Borleşti, Valea Mărului, Budeasa Mare, Gura Bascovului, Răchiţele de Sus, Găvana, Bascovelu, Groşi, Băbana, Săpata de Sus, Cerbu, Prundu,

[62] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 213.
[63] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond M. C. I. P., dos. 33/1845 f. 11-12.
[64] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond Vornicia, dos. 5390 I A/1838, f. 221-223.

Poiana Lacului, Slătioarele, Moşoaia, Hinţeşti, Săpata de Jos, Sămara, Albota, Vărzari, Cocu, Răchiţele de Jos, Drăganu); *plasa Găleşeştilor* - 24 (Fierbinţi, Slobozia, Mozăceni, Negraşi, Bârlogu, Teiu, Rociu, Gliganu, Şerbăneşti, Ţuţuleşti, Suseni, Cerşanii de Sus, Teleşti, Broşteni, Podu-Broşteni, Merişani, Bradu de Jos, Oarja, Stănislăveşti, Cacaleţii de Sus, Cacaleţii de Jos, Cireşu, Popeşti, Furduieşti).

Singurele şcoli neconstruite erau cea de la Lereşti, din plasa Oltului, unde se învăţa în casa de sfat, şi de la Găleşeşti, din plasa Găleşeştilor „neîncepută, şi se-nfiinţează earna aceasta în Casa de Sfat, fiindcă se despărţi de satul Ţuţuleştii de care era alăturat, nefiindu-le îndemână a-şi trimite copii acolo". Din cele 145 de şcoli, doar două erau din cărămidă (Căzăneşti-Vărzari, plasa Topologului şi Bălceşti, plasa Oltului), restul fiind din „bârne", „grădele" sau „de gard". În privinţa spaţiului se specifică că erau „încăpătoare" sau „după trebuinţă"[65].

Peste aproape un an, în decembrie 1843, se întocmeşte o altă situaţie (Anexa 2) privind localurile de şcoală care diferă mult de cea din 19 noiembrie 1842, care credem că n-a redat realitatea. Cu excepţia şcolilor din plaiul Loviştii ale căror localuri se aflau în bună stare, toate celelalte aveau lipsuri care, fără îndoială, au prejudiciat buna desfăşurare a procesului de învăţământ. Cele mai proaste localuri se aflau în plasa Găleşeştilor, unele din ele (Broşteni, Bradu de Sus şi de Jos) fiind gata să se surpe[66].

Lipsa lemnelor pentru încălzitul şcolilor a fost a altă cauză care a împiedicat buna desfăşurare a învăţământului. La 5 noiembrie 1845, Toma Serghiescu raporta Eforiei că învăţătorii şi candidaţii „iarna, adeseori, pătimesc de frig, din pricină că lăcuitorii satelor nu cară din vreme lemne de foc cu îndestulare, ci duc la şcoală câte o căruţă, când şi când"[67].

Deschiderea şcolilor publice săteşti în fostul judeţ Argeş la sfârşit anului 1838 şi începutul anului 1839 a reprezentat un pas mare în educarea şi instruirea copiilor sătenilor, chiar dacă greul l-au suportat sătenii care au construit localurile de şcoală şi le-au dotat cu mobilierul necesar şi care au plătit pe învăţători.

---

[65] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond M. C. I. P., 2700/1841, f. 130-143.
[66] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond Vornicia, dos. 5390 III/1838, f. 334-354.
[67] Arhivele Naţionale Bucureşti, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 116.

„LISTĂ DE CANDIDAȚII ȘI ÎNVĂȚĂTORII ȘCOALELOR COMUNALE DIN JUDEȚUL ARGEȘUL, CU TOATE OBSERVAȚIILE CERUTE. ANUL 1845 NOEMVRIE 5"

No. candidaților	Anul	Luna	Ziua	Numele și pronumele	Vârsta	Locul nașterii	Nația	Treapta sau breasla familii	Însurat sau nu	Satul în care este școala	Satul alăturat	No. familiilor din satul (rupt) școala	No. familiilor din satul alăturat	Numele proprietarului din satul cu școala	Numele proprietarului din satul alăturat	No. candidaților ce (rupt) atestatul de învățător
PLASA OLTULUI																
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1	1838	Avgost	2	Nițu Drăguțăscu	28	Urși	Rumân	Birnic	Însurat	Urși	-	170	-	Moșteni	-	Îm 1
2	1838	Avgost	2	Ioan Cremenereanu	24	Cremenari	Idem	Preot	Idem	Cremenari	Cremenari de Sus	75	75	Idem	Mânăstirească	Îm 2
3	1838	Avgost	2	Mihai Stoelescu	24	Stoelești	Idem	Idem	Idem	Stoelești	Geamăna	178	36	Idem	Mare log. Vilara	Îm 3
4	1838	Avgost	2	Dumitru Marinescu	24	Bălcești	Idem	Idem	Idem	Bălcești	-	130	-	D. Ioan Bălcescu	-	Îm 4
5	1838	Octovr.	24	Ioan Vlădoiu	16	Uda de Sus	Idem	Birnic	Neînsurat	Uda de Sus	-	140	-	Moșteni	-	Îm 5
6	1840	Maiu	20	Ioan Marinescu	16	Stoiceni	Idem	Idem	Idem	Stoiceni	-	182	-	Sf. M. Horezu	-	Îm 6
7	1838	Avgost	2	Ioana Nițu	24	Dăniceni	Idem	Deacon	Însurat	Dăniceni	-	95	-	Moșteni	-	-
8	1838	Octovr	10	Gheorghe Stănescu	31	Stănești	Idem	Mazil	Idem	Bîrsoiu	Stănești	150	72	Idem	Moșteni	Îm 7
9	1838	Avgost	2	Tudor Popescu	18	Cuca	Idem	Preot	Idem	Caca	-	140	-	Idem	-	-
10	1838	Avgost	2	Ioan Căzănescu	36	Vitomirești	Idem	Birnic	Idem	Vitomirești	-	130	-	Idem	-	-
11	1840	Aprilie	25	Stanciu Popescu	21	Măcăi	Idem	Preot	Idem	Măcăi	-	87	-	Idem	-	-
12	1843	Fevr.	1	Florea Pleșa	20	Dănicei	Idem	Birnic	Neînsurat	Lăunele de Jos	-	80	-	D. Mihai Lahovar	-	-
13	1843	Aprilie	26	Gheorghe Meedințeanu	18	Ciumăgești	Idem	Deacon	Însurat	Ciumăgeștii de Jos	-	100	-	Moșteni	-	-
14	1838	Avgost	10	Costandin Dumitru	17	Schei	Idem	Idem	Idem	Schei	-	96	-	Idem	-	-
15	1838	Avgost	10	Tănase Heghiu	40	Lăunele de Sus	Idem	Birnic	Idem	Lăunele de Sus	-	126	-	Sf. Episc.	-	-
16	1839	Aprilie	28	Ghiță Costandin	25	Ruda	Idem	Idem	Idem	Pleșoiu	-	90	-	Uța Dăniceanca	-	Îm 8
17	1844	Maiu	30	Radu Marinescu	46	Flămânda	Idem	Preot	Idem	Flămânda	-	90	-	Sf. Episc. Rîmnicu	-	-
18	1838	Avgost	2	Tudorache Ioan	18	Teiu	Idem	Birnic	Idem	Galicea	Teiu	60	60	Mînăs. Domnească	-	Îm 9
19	1838	Avgost	2	Gheorghe [illegible]	20	Olanu	Idem	Preot	Idem	Olanu	-	160	-	Moșteni	-	Îm 10

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
20	1838	Avgost	4	Gheorghe Popescu	25	Săpunari	Idem	Idem	Idem	Săpunari	-	45	-	Mînăs. Domnească	-	Îm 11
21	1839	Maiu	8	Gheorghe Şetrărescu	36	Uda de Jos	Idem	Birnic	Idem	Uda de Jos	-	170	-	Moşteni	-	Îm 12
22	1840	Aprilie	26	Ioan Melcescu	18	Drăguţăşti	Idem	Idem	Neînsurat	Drăguţăşti	-	55	-	Mînăs. Domnească	-	Îm 13
23	1838	Avgost	16	Ioan Pătru	16	Bărbăteşti	Idem	Preot	Însurat	Bărbăteşti	-	70	-	Moşteni	-	Îm 14
24	1838	Avgost	16	Nicolae Vişan	20	Dobreşti	Idem	Idem	Idem	Dobreşti	-	90	-	Sf. Mn. Rîmnicu		
25	1845	Septvr.	5	Nicolae Bădeanu	18	Valea Mare	Idem	Birnic	Neînsurat	Vala Mare	Ungureni	80	30	Sf. Epis. Argeşu	-	-
PLASA TOPOLOGULUI																
1	1838	Maiu	26	Pătru Blidaru	28	Blidari	Rumân	Preot	Însurat	Blidari	-	80	-	Moşteni	-	Îm 1
2	1838	Maiu	15	Nicolae Alimănescu	30	Alimăneşti	Idem	Birnic	Neînsurat	Alimăneşti	-	180	-	Idem	-	Îm 2
3	1838	Noemvr.	7	Ioan Popescu	25	Corbi	Idem	Preot	Însurat	Corbi	-	122	-	moşteni	-	Îm 3
4	1842	Maiu	1	Costandin Şerbănescu	21	Budeşti	Idem	Birnic	Neînsurat	Bârseşti	-	60	-	D. Ghiţă serdaru	-	Îm 4
5	1840	Avgost	16	Costandin Dudău	23	Budeşti	Idem	Idem	Însurat	Budeşti	-	160	-	D. clucer Ioan	-	Îm 5
6	1842	Aprilie	28	Costache Grigorescu	22	Ruda	Idem	Idem	Neînsurat	Ruda	-	58	-	D. Dumitru Rudeanu	-	Îm 6
7	1838	Maiu	13	Toma Bălilescu	28	Ticveni	Idem	Preot	Însurat	Ticveni	-	91	-	D. Iancu Brătianu	-	Îm 7
8	1838	Maiu	15	Petre Rotaru	30	Luminile	Idem	Birnic	Idem	Luminile	-	106	-	Moşteni	-	Îm 8
9	1843	Maiu	23	Costandin Beiceanu	20	Bleici	Idem	Preot	Neînsurat	Bleici	-	106	-	Luminile	-	Îm 9
10	1838	Maiu	20	Stan Feţeanu	20	Feţeni	Idem	Idem	Idem	Feţeni	Opotoşti	-	-	Idem	-	Îm 10
11	1838	Maiu	16	Toma Mângureanu	26	Mângureni	Idem	Idem	Însurat	Mângureni	-	40	-	Idem	-	Îm 11
12	1838	Avgost	18	Ioan Manole	27	Căzăneşti	Idem	Birnic	Idem	Căzăneşti	-	77	-	Idem	-	Îm 12
13	1841	Aprilie	27	Ioan Dicu	20	Fedeleşoiu	Idem	Idem	Neînsurat	Fedeleşoiu	-	99	-	D. Florea	-	Îm 13
14	1838	Maiu	15	Ioan Ştefănescu	28	Dăduleşti	Idem	Idem	Însurat	Dăduleşti	-	80	-	D. Nicolae	-	Îm 14
15	1838	Maiu	3	Grigore Popescu	21	Alimăneşti	Idem	Idem	Neînsurat	Alimăneşti	-	84	-	Moşteni	-	Îm 15
16	1838	Maiu	8	Ioan Ciofrângeanu	23	Ciofrângeni	Idem	Preot	Idem	Ciofrângeni	Ciofrângeni-Pământeni	60	25	Ghiţă Ioanciu	-	Îm 16
17	1838	Maiu	10	Gheorghe Ionaşcu	30	Rudeni	Idem	Idem	Idem	Rudeni	-	53	-	D. M<aior> Teodor Brătianu	-	Îm 17
18	1845	Maiu	1	Ioan popa Radu	20	Goranu	Idem	Idem	Idem	Goranu	-	31	-	Protp. Ilie	-	-
19	1840	Aprilie	27	Ioan Nicolae	20	Runcul	Idem	Birnic	Idem	Runcul	-	156	-	Florea Marinovici	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
20	1843	Iunie	2	Costandin Nicolae	20	Cepari	Idem	Idem	Idem	Cepari	-	100	-	Mih. Predescu	-	-
21	1844	Aprilie	27	Nicolae Popescu	20	Bârseşti	Idem	Preot	Idem	Bârseşti	-	144	-	Ghiţă Furduescu	-	-
22	1842	Maiu	5	Gheorghe Giurgiuvescu	20	Zânculeşti	Idem	Birnic	Idem	Giurgiuveni	Zânculeşti	36	34	Nicolae Cotorol	-	-
23	1845	Maiu	6	Pătru Diaconescu	20	Goleşti	Idem	Preot	Idem	Goleşti	-	170	-	Moşteni	-	-
24	1845	Maiu	8	Ioan Vâlcu	19	Valea Babii	Idem	Birnic	Idem	Valea Babii	-	40	-	D. Florea Iovici	-	-
25	1845	Maiu	5	Ioan Săvulescu	19	Flămânzeşti	Idem	Idem	Idem	Urlueşti	-	82	-	Părin. Găiseanu	-	-
26	1840	Maiu	6	Matei Mântescu	22	Ioniceşti	Idem	Idem	Idem	Poenari	-	87	-	-	-	-
27	1840	Iunie	7	Matei Ionicescu	21	Ioniceşti	Idem	Idem	Idem	Ioniceşti	-	58	-	-	-	-
28	1845	Maiu	2	Ioan Tudor	19	Ciuteşti	Idem	Idem	Idem	Ciuteşti	-	58	-	Moşteni	-	-
29	1842	Maiu	5	Dumitru Milcoiu	20	Milcoiu	Idem	Preot	Idem	Milcoiu	-	80	-	Idem	-	-
30	1842	Maiu	10	Grigorie Isbăşescu	20	Isbăşeşti	Idem	Idem	Idem	Isbăşeşti	-	79	-	Idem	-	-
31	1844	Maiu	15	Ioan Olteanu	20	Călineşti Vărzari	Idem	Birnic	Idem	Călineşti Vărzari	-	77	-	Dumitru Moraitu	-	-
PLAIUL LOVIŞTII																
1	1838	Iunie	17	Nicolae Gârtonea	26	În Ardeal	Rumân	Birnic	Însurat	Grăbleşti	Câineni	60	58	Moşteni	Nicolae Steriopu	Îm 1
2	1839	Iunie	17	Ioan Popescu	24	Găujani	Idem	Idem	Idem	Găujani	Boişoara	71	52	Idem	Idem Moşteni	Îm 2
3	1838	Iunie	15	Ghiţă Popescu	26	Racoviţa	Idem	Idem	Idem	Racoviţa	Copăceni	70	60	Ghiţă Străchinescu	Schitu Cornetu	Îm 3
4	1838	Iunie	18	Stan Popescu	19	Bunbueşti	Idem	Preot	Neînsurat	Bunbueşti	Bunbueşti	70	-	Moşteni	-	Îm 4
5	1842	Aprilie	23	Nicolae Dragomirescu	22	Oeşti	Idem	Birnic	Idem	Oeşti	-	79	-	Tache Drăgoescu	-	Îm 5
6	1844	Aprilie	23	Ioan Nicolau	16	Perişani	Idem	Idem	Idem	Perişani	Spinu	76	87	Moşteni	-	-
7	1840	Aprilie	23	Ghiţă Lungul	25	Titeşti	Idem	Idem	Însurat	Titeşti	Cucoiu Bratoveşti	70	60	Idem	-	Îm 6
8	1840	Aprilie	23	Dincă Mugescu	25	Jiblea	Idem	Idem	Idem	Jiblea	-	100	-	Mn. Cozii	-	Îm 7
9	1839	Aprilie	23	Toma Boerescu	24	Racoviţa	Idem	Idem	Neînsurat	Berislăveşti	Stoeneşti	100	25	Panteleimon Cornăţeanu	-	Îm 8
10	1844	Aprilie	28	Gheorghe Cirtoiu	19	Jiblea	Idem	Idem	Idem	Sălătrucelu	-	120	-	Moşia Cozii	-	-
11	1838	Iunie	17	Nicolae Mihai	25	Rădăcineşti	Idem	Idem	Însurat	Rădăcineşti	Dingeşti	90	30	N. Miscurici	Dumitru Popovici	Îm 9
12	1838	Iunie	16	Năstase Mihăiloiu	18	Şerbăneşti	Idem	Idem	Neînsurat	Şerbăneşti	-	65	-	Mn. Cozia	-	Îm 10
13	1840	Aprilie	23	Andrei Popescu	24	Sălătrucul	Idem	Preot	Însurat	Sălătrucu	-	75	-	Sf. Ep Argeşu	-	Îm 11
14	1838	Avgost	18	Ioan Arifeanu	30	Arifu	Idem	Birnic	Idem	Ariful	-	140	-	Moşteni	-	Îm 12
15	1845	Aprilie	23	Avram Popescu	18	Căpăţineni	Idem	preot	Neînsurat	Căpăţineni	Poenari	130	-	Mănăstirească	-	-
[illegible]	1845	Aprilie	23	[illegible]	[illegible]	[illegible]	Idem	[illegible]	Idem	[illegible]	-	124	-	N. [illegible]	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
17	1838	Iunie	19	Ioan Popescu	29	Corbeni	Idem	Preot	Însurat	Corbeni	-	104	-	Teodor Brătianu	-	Îm 13
18	1838	Iunie	16	Ioan Enescu	20	Cicăneşti	Idem	Birnic	Neînsurat	Cicăneşti	-	100	-	Sf. Ep. Argeşu	-	Îm 14
19	1838	Iunie	16	Ioan Popescu	26	Brătieni	Idem	Preot	Însurat	Brătieni	-	102	-	Moşteni	-	Îm 15
20	1838	Iunie	16	Toma Popescu	30	Galeşul	Idem	Idem	Idem	Galeşul	-	90	-	Sf. Ep. Argeşu	-	Îm 16
21	1838	Iunie	16	Andrei Seimeanul	26	Şuici	Idem	Birnic	Idem	Şuici	-	137	-	-	-	Îm 17
22	1838	Iunie	17	Gheorghe Telespan	26	Moraşti-Cărpeniş	Idem	Mazil	Idem	Cărpeniş	-	99	-	-	-	Îm 18
23	1842	Aprilie	23	Ioan Popescu	18	Brădetu	Idem	Preot	Neînsurat	Brădetu	-	60	-	Epis. Argeş	-	-

PLASA ARGEŞUL

1	1838	Aprilie	26	Hristache Popescu	25	Cacaleţi	Rumân	Preot	Însurat	Zărneşti	Cacaleţi	104	46	N. Găleşescu	Moşteni	Îm 1
2	1838	Aprilie	26	Daniil Popescu	27	Bohari	Idem	Idem	Idem	Bohari	Topliţa	66	57	Moşteni	Idem	Îm 2
3	1838	Aprilie	26	Ioan Popescu	26	Bădiceni	Idem	Idem	Idem	Bădiceni	-	58	-	Mn. Bădiceni	-	Îm 3
4	1844	Iulie	7	Toma Popescu	22	Mălureni	Idem	Idem	Neînsurat	Mălureni	-	95	-	Moşteni	-	Îm 4
5	1838	Aprilie	26	Petre Ionescu	27	Stroeşti	Idem	Birnic	Însurat	Stroeşti	-	88	-	Mn. Bistriţi	-	Îm 5
6	1838	Aprilie	26	Ioan Hianu	28	Costeşti	Idem	Idem	Idem	Costeşti	-	90	-	Epistatu Argeşului	-	Îm 6
7	1839	Aprilie	26	Costandin Popescu	28	Muşăteşti	Idem	Idem	Idem	Muşăteşti	-	146	-	Idem	-	Îm 7
8	1844	Aprilie	30	Savu Muşat	20	Valea Iaşului	Idem	Idem	Neînsurat	Valea Iaşului	-	57	-	Idem	-	-
9	1842	Aprilie	27	Ioan Goronescu	23	Cerbureni	Idem	Idem	Idem	Cerbureni	Brăteşti	90	31	Moşteni	Idem	-
10	1839	Aprilie	26	Gheorghe Dumitru	27	Albeşti	Idem	Idem	Idem	Albeşti	-	146	-	Epis. Argeş	-	Îm 8
11	1845	Maiu	20	Cosma Popescu	19	Buneşti	Idem	Preot	Idem	Buneşti	-	122	-	Moşteni	-	-
12	1840	Aprilie	26	Ghiţă Popescu	25	Curtea de Argeş	Idem	Idem	Idem	Valea Danului	Verneşti	140	57	Mn. Argeşu	Anghel Simion	Îm 9
13	1845	Maiu	15	Ioniţă Dumitrescu	21	În or. Piteşti	Idem	Boer de neam	Idem	Flămânzeşti	-	90	-	Episc. Argeş	-	-
14	1840	Aprilie	26	Samuil Ostaşu	29	În Ardeal	Idem	Birnic	Însurat	Curtea de Argeş	-	400	-	Moşteni	-	Îm 10
15	1838	Aprilie	26	Matei Zigoneanu	30	Zigoneni	Idem	preot	Idem	Băiculeşti	Zigoneni	60	45	Epis. Argeşu	-	Îm 11
16	1838	Aprilie	26	Tudor Ioan	30	Valea lui Enache	Idem	Birnic	Idem	Valea lui Enache	Noapteşu	88	31	Mn. Tutana	-	Îm 12
17	1838	Aprilie	26	Ioan Popescu	26	Tutana	Idem	Idem	Neînsurat	Tutana	-	100	-	Idem	-	Îm 13
18	1838	Aprilie	26	Stoica Sandu	30	Vâlcelile	Idem	Idem	Neînsurat	Vâlcelile	-	146	-	Idem	-	Îm 14
19	1838	Aprilie	26	Stan popa Luca	30	Măniceşti	Idem	Preot	Idem	Măniceşti	-	57	-	Episc. Argeşul	-	Îm 15

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
20	1838	Aprilie	26	Matei Pelescu	28	Bascovu Cotmeni	Idem	Birnic	Idem	Bascovu Cotmeni		30	-	Mn Cozii	-	Îm 16
21	1840	Aprilie	25	Pârvu Rădulescu	25	Băscovelu	Idem	Idem	Idem	Băscovelu	-	30	-	Moşteni	-	-
22	1838	Aprilie	26	Petre Popescu	26	Vâlsăneşti	Idem	Preot	Idem	Vâlsăneşti	-	95	-	Idem	-	-
23	1845	Aprilie	19	Marin Ceauşăscu	19	Bascovu-Tutănii	Idem	Birnic	Neînsurat	Bascovu-Tutănii	-	65	-	Mn Tutănii	-	-
PLASA PITEŞTILOR																
1	1838	Iunie	13	Dumitru Gheorghescu	24	Găvana	Rumân	Birnic	Neînsurat	Găvana	Valea Rea	81	40	Cosd Leca	Post Filip	Îm 1
2	1838	Iunie	18	Matei Radu	30	Smeora	Idem	Idem	Însurat	Hinţăşti	Smeora	100	67	Moşteni	Moşteni	Îm 2
3	1839	Avgost	20	Ioan State	18	Mareşu	Idem	Idem	Neînsurat	Mareşu	-	124	-	Idem	-	Îm 3
4	1838	Avgost	15	Preda Tudorescu	30	Moşoaea	Idem	Idem	Însurat	Moşoaea	-	237	-	Idem	-	Îm 4
5	1838	Iunie	15	Stan Matei	22	Poiana Lacului	Idem	Idem	Idem	Poiana Lacului	-	68	-	Ghiţă Dobrian	-	Îm 5
6	1838	Iunie	15	Costandin Popescu	36	Săpata de Sus	Idem	Idem	Idem	Săpata de Sus	Lipia	133	31	Moşteni	Ioniţă Băzoianu	Îm 6
7	1838	Iunie	15	Radu Ionescu	40	Pădureţi	Idem	Idem	Idem	Săpata de Jos	-	147	-	Idem	-	Îm 7
8	1843	Aprilie	28	Marin Dieconescu	19	Sămara	Idem	Idem	Neînsurat	Sămara	-	140	-	Idem	-	-
9	1838	Avgost	15	Stancu Dumitrescu	28	Crucişoara	Idem	Idem	Însurat	Crucişoara	-	72	-	Idem	-	-
10	1841	Iunie	16	Ioan Tudorescu	18	Drăganu	Idem	Idem	Neînsurat	Drăganu	-	99	-	Idem	-	-
11	1845	Fevr.	15	Dumitru Filip	16	Dealul Bradului	Idem	Idem	Idem	Dealul Bradului	-	48	-	Idem	-	-
12	1838	Iulie	16	Ioan Dumbravă	35	Valea Mărului	Idem	Idem	Însurat	Valea Mărului	Găleşeşti	80	90	Pavlache Rătescu	Nae Rătescu	Îm 8
13	1842	Aprilie	23	Florea Popescu	19	Dobrogostea	Idem	Idem	Neînsurat	Dobrogostea	Vărzari	42	39	Zinca Belu	Co. Vărzaru	-
14	1845	Maiu	6	Androne Tudorescu	18	Slătioarele	Idem	Idem	Idem	Slătioarele	-	73	-	Ghiţă Dobrian	-	-
15	1837	Avgost	15	Dumitru Popescu	32	Albota	Idem	Idem	Însurat	Albota	-	84	-	Moşteni	-	-
16	1838	Iunie	15	Luca Borlescu	33	Borleşti	Idem	Idem	Idem	Borleşti	-	46	-	Mihai Berendei	-	Îm 9
17	1838	Iunie	15	Teodor Merişanu	25	Merişani	Idem	Idem	Idem	Merişani	-	54	-	Pavlică Rătescu	-	Îm 10
18	1845	Maiu	6	Preda Gheorghescu	19	Optaşi	Idem	Idem	Neînsurat	Bradu de Jos	-	95	-	Moşteni	-	-
19	1838	Iunie	16	Gheorghe Ionescu	30	Alimăneştii de Sus	Idem	Idem	Însurat	Budeasa Mare	Budeasa Mică	103	-	I. Budişteanu	C. Leca	Îm 11
20	1838	Iunie	16	Radu Păişescu	24	Gura Bascovului	Idem	Idem	Idem	Gura Bascovului	Fleşti Negovani	80	157	Sf. Mitropolie	C. Bucşan	Îm 12
21	1839	Aprilie	14	Dumitru Marinescu	23	Cocu	Idem	Idem	Neînsurat	Cocu	-	60	-	Moşteni	-	Îm 13
22	1839	Aprilie	19	Dumitru Popescu	25	Cerbu	Idem	Idem	Idem	Cerbu	-	80	-	Idem	-	-
23	1841	Oct.	11	Ioan Nedela	19	Păduroiu	Idem	Idem	Idem	Păduroiu	-	113	-	Idem	-	-
24	1838	Iunie	16	Ilie Groşanu	32	Groşi	Idem	Idem	Însurat	Groşi	-	90	-	Idem	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
25	1839	Avgost	20	Dobre Brădeanu	25	Bradu de Sus	Idem	Idem	Idem	Bradu de Sus	-	50	-	Idem	-	Îm 14
26	1838	Iunie	16	Ioan Mihai	27	Richițele de Sus	Idem	Idem	Idem	Richițele de Sus	-	90	-	Idem	-	-
27	1839	Maiu	20	Gheorghe Popescu	24	Popești	Idem	Idem	Idem	Popești	-	45	-	Idem	-	-
28	1843	Oct	10	Ștefan Gheorghescu	18	Richițele de Jos	Idem	Idem	Neînsurat	Richițele de Jos	-	60	-	Idem	-	-
29	1838	Iunie	18	Dumitru Popescu	25	Mogîndăneni	Idem	Idem	Însurat	Mogîndăneni	-	46	-	Idem	-	-
30	1845	Aprilie	30	Gheorghe Marin	17	Băbana	Idem	Idem	Neînsurat	Băbana	-	70	-	Idem	-	-
31	1845	Aprilie	11	Ioan Popescu	24	În Ardeal	Idem	Sudit	Însurat	Prundu și Geamăna	-	96	70	Idem	-	Îm 15
PLASA GĂLEȘEȘTILOR																
1	1839	Aprilie	28	Marin Ionescu	24	Cacaleții de Jos	Rumân	Birnic	Însurat	Cacaleții de Jos	-	144	-	Moșteni	-	Îm 1
2	1838	Avgost	7	Ștefan Grama	48	Șerbănești	Idem	Idem	Idem	Șerbănești	-	116	-	Idem	-	Îm 2
3	1838	Avgost	7	Preda Iorgu	29	Bîrlogul	Idem	Preot	Idem	Bîrlogul	-	163	-	Idem	-	Îm 3
4	1838	Avgost	7	Iordache Popescu	24	Oarjele	Idem	Idem	Idem	Ceaușăști	Ștefănești	34	52	Idem	Zanfir Ștefan	Îm 4
	1838	Avgost	8	Ioan Boerescu	25	Suseni	Idem	Birnic	Idem	Suseni	-	134	-	Idem	-	Îm 5
6	1838	Avgost	8	Ilie Teianul	35	Teiul	Idem	Deacon	Idem	Teiul	-	123	23	Idem	Pană Olănescu	Îm 6
7	1839	Aprilie	23	Ioan Țuțulescu	26	Țuțulești	Idem	Birnic	Idem	Țuțulești	-	152	-	Idem	-	Îm 7
8	1838	Avgost	8	Badea Mozăceanu	36	Mozăceni	Idem	Preot	Idem	Mozăceni	-	256	-	Idem	-	Îm 8
9	1839	Aprilie	15	Gheorghe Popescu	20	Slobozia	Idem	Idem	Neînsurat	Slobozia	-	164	-	D. Barbu Știrbei	-	Îm 9
10	1838	Avgost	18	Sandu Dieconescu	38	Răscăieți	Idem	Idem	Însurat	Răscăieți	-	80	30	Moșteni	D. Mihăescu	Îm 10
11	1844	Iulie	15	Stoica Lăzărescu	20	Negrești	Idem	Birnic	Neînsurat	Negrești	Adunați-Negrași	100	44	Idem	D. C. Cantacuzino	-
12	1844	Avgost	15	Marin Irimănescu	19	Cacaleți	Idem	Idem	Idem	Rătești	-	100	-	Ale. Ticveanu	-	-
13	1844	Iulie	12	Toma Marinescu	19	Cacaleți	Idem	Idem	Idem	Cacaleți de Sus	-	77		-	Moșteni	-
14	1840	Maiu	18	Petre Ionescu	16	Cireșu	Idem	Idem	Idem	Stănislăvești	-	112	-	Idem	-	-
15	1845	Maiu	15	Ioan Popescu	18	Cireșul	Idem	Idem	Idem	Cireșul	-	58	-	Idem	-	-
16	1845	Maiu	5	Costandin Dieconescu	18	Recea	Idem	Deacon	Idem	Recea	-	160	-	Idem	-	-
17	1845	Sept.	9	Simion Lepădatu	19	Cornățelu	Idem	Birnic	Idem	Cornățelu	-	80	-	D. N. Ruset	-	-
18	1840	Aprilie	13	Barbu Tudorescu	32	Deagu	Idem	Idem	Idem	Deagu	-	115	-	Moșteni	-	-
19	1840	Aprilie	18	Dumitrache Dună	42	Isvorul de Sus	Idem	Idem	Însurat	Isvorul	-	102	-	C. Budișteanu	-	-
20	1839	Avgost	20	Marin Gheorghescu	28	Isvorul de Jos	Idem	Idem	Neînsurat	Isvorul de Jos	-	92	-	T. Perdicaru	-	-
21	1840	Avgost	15	Androne Popescu	20	Popești	Idem	Idem	Idem	Popești	-	68	-	Moșteni	-	-
22	1838	Avgost	18	Marin Roceanu	24	Rociu	Idem	Preot	Însurat	Rociu	-	94	-	Idem	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
23	1839	Aprilie	17	Ilie Rădulescu	23	Gliganu	Idem	Birnic	Neînsurat	Gliganu	-	115	-	Drăghici Budişteanu	-	-
24	1841	Maiu	20	Rizea Iliescu	21	Găleşeşti	Idem	Idem	Însurat	Găleşeşti	-	51	-	Moşteni	-	-
25	1838	Avgost	18	Toma Popescu	31	Cerşani	Idem	Preot	Idem	Cerşani de Sus	Cerşani de Jos	142	100	Idem	Moşteni	-
PLASA COTMENII																
1	1840	Aprilie	26	Marin Dieconescu	23	Isbăşeşti	Rumân	Deacon	Însurat	Căcărezeni	Isbăşeşti	134	58	Moşteni	Moşteni	Îm 1
2	1841	Aprilie	26	Preda Pârvulescu	20	Martalogi	Idem	Birnic	Neînsurat	Martalogi	Slobozia	60	43	Idem	Idem	Îm 2
3	1839	Aprilie	26	Barbu Radu	28	Vlăşcuţa	Idem	Idem	Însurat	Hîrsăşti	Vlăşcuţa	149	37	Idem	Idem	Îm 3
4	1838	Aprilie	26	Simion Pană	40	Stolnici	Idem	Idem	Idem	Stolnici	-	105	-	M. I. Bălăceanu	-	Îm 4
5	1838	Aprilie	26	Ştefan Drăghicescu	40	Cochineşti	Idem	Idem	Idem	Cochineşti	-	92	-	Moşteni	-	Îm 5
6	1838	Aprilie	26	Anton Pavel	40	Cieşti	Idem	Idem	Idem	Cieşti	-	52	-	P. Pandele	-	Îm 6
7	1839	Aprilie	26	Ion Marinescu	20	Pădureţi	Idem	Idem	Neînsurat	Pădureţi	-	123	-	Mih. Berendei	-	Îm 7
8	1840	Aprilie	26	Gheorghe Neagu	22	Bunbueni	Idem	Idem	Însurat	Bunbueni	-	123	-	Moşteni	-	Îm 8
9	1839	Aprilie	26	Marin Davidescu	24	Costeşti	Idem	Preot	Idem	Costeşti	-	82	-	Idem	-	Îm 9
10	1840	Aprilie	26	Tatu Neacşu	26	Şărboieni	Idem	Birnic	Idem	Şărboieni	-	110	-	D. A. Racoviţă	-	Îm 10
11	1838	Aprilie	26	Radu Broşteanu	30	Broşteni	Idem	Idem	Idem	Broşteni	Lăceni	149	39	Moşteni	C. Milicescu	Îm 11
12	1844	Aprilie	26	Oprea Costandin	19	Humile	Idem	Idem	Neînsurat	Humile	-	85	-	Idem	-	-
13	1843	Aprilie	26	Tudor Ioan	20	Găujani	Idem	Idem	Idem	Găujani	-	124	-	Enache Cornăţeanu	-	-
14	1842	Aprilie	26	Nicolae Costandin	26	Vulpeşti	Idem	Idem	Idem	Vulpeşti	-	77	-	Moşteni	-	-
15	1838	Aprilie	26	Ioan Alecse	40	Băseni	Idem	Idem	Însurat	Băseni	-	145	-	Idem	-	-
16	1840	Aprilie	26	Marin Stoian	26	Buzueşti	Idem	Idem	Idem	Buzueşti	Bujoreni	78	8	Idem	A. Isvoran	-
17	1845	Aprilie	30	Cârstea Dieconescu	35	Mârghia	Idem	Deacon	Însurat	Mârghia	Lunca	113	43	Idem	Moşteni	-
18	1845	Aprilie	26	Stancu Marin	18	Ungheni	Idem	Birnic	Neînsurat	Ungheni	Colţu	117	47	Idem	Idem	-
19	1845	Aprilie	26	Radu Petrescu	20	Ioneşti	Idem	Idem	Idem	Ioneşti	Tumşani	67	32	Idem	D. Bîjbic	-
20	1844	Iunie	10	Ioan Stoiculescu	19	Podu-Broşteni	Idem	Idem	Idem	Podu-Broşteni	Pârvu Roşu	50	57	Mînăstirească	Moşteni	-
21	1839	Aprilie	23	Ioan Telescu	20	Teleşti	Idem	Idem	Idem	Teleşti	-	93	-	Moşteni	-	-

„JUDEŢU ARGEŞU
LISTĂ DE STAREA ÎN CARE SE AFLĂ ŞCOALELE DU PRIN SATELE ACESTUI JUDEŢ 1843 DECHEMVRIE

Numirea satelor	Satele ce au şcoli desăvârşite fără nici o lipsă	Satele ce au şcoli cu învăţători în care se predau lecţiile	Satele ce au şcoli şi din lipsurile arătate înainte stau în nelucrare	Satele în care s-au început construirea şcoli şi nu s-au săvârşit cu desăvârşirea ce se arată înainte	Satele în care nu s-au început încă clădirea şcoli	Băgare de seamă cu desluşirile arătate la fiecare rigă
1	2	3	4	5	6	7
						PLASA PITEŞTILOR
Budeasa Mare + Mică		1				Urmează învăţătura şi şcolari, dar însă mai are de lipsă: patru ochiuri de geamuri şi mobile un dulap, o masă şi o tablă de scris
Găleşeşti + Valea Mărului		1				Să urmează învăţătura copiilor, dar are la unile încăperi lipsă: opt ochiuri de geamuri, tencuială, spoit, şi sobă dintr-o casă, din mobili şase simicercuri
Măniceşti		1				Să urmează învăţătura, însă lipseşte: opt ochiuri cu gergevelile lor, şase simicercuri, doă sobe din nou urmează făcute, şi o sută oca var
Băiculeşti + Zăgoneni		1				Asemenea, lipseşte: doă sobe la doă încăperi, o sută oca var pentru spoit şi lucru, opt scânduri de brad pentru masă şi altele
Valea lui Enache şi Noapteşul		1				Are de trebuinţă: a se pune geamuri la ferestre la 22 ochiuri, tablă de socoteală, o masă şi 16 oca var pentru spoit şi tencuială
Totana		1				Mai are de trebuinţă: opt geamuri, o sobă, masă şi dulap
Vâlcelile		1				Are de lipsă: masă, dulap, catedră şi a se spoi i oarecare meremeturi tencueli
Merişanile		1				Dulap, masă, catedră, tablă mică de litere, meremet tencueală şi a se spoi
Borleşti		1				Un dulap, masă, cinci geamuri, meremet tencueală şi a se spoi
Dobrogostea + Vărzari		1				Dulap, masă, doă sobe, un coş şi meremet tencueală
Gura Bascovului			1			Lipsesc mobilile anume: dulap, simicercuri, băngi, 8 geamuri, catedră şi doă sobe a li să face meremet, tencueli, de spoit toată şcoala, neputându-să dintr-aceasta a se priimi şcolari
Găvana + Valea Rea		1				Să urmează învăţătura, însă mai are de trebuinţă: a se face doă sobe din nou, a se pune 12 geamuri şi reparaţie tencueli, precum a şi se spoi
Săpata de Jos			1			Lipsesc: 4 băngi, masă, dulap, catedră, table de socoteală, doă sobe, cinci geamuri, şi dintr-această pricină nu se pot priimi şcolari
Poeana Lacului		1				Să urmează învăţătura, fără a fi ceva lipsă
Sămara	1					Asemenea
Richiţelile de Sus	1					Asemenea
Bascovul Cotmenii	1					Asemenea
Bascovul Tutănii	1					Urmează învăţătura, fără să fie ceva lipsă
Băscovelul	1					Asemenea
Groşii	1					Asemenea

1	2	3	4	5	6	7
Slătioarele	1					Asemenea
Săpata de Sus + Lipiea		1				Să urmează învățătura, dar are de trebuință: a se face table de socoteală, un dulap, catedră, doă băngi
Certul		1				Are de trebuință: a se face doă table de scris, 4 simicercuri, doă băngi, dulap, catedră și o sobă la o casă
Albota		1				O tablă de socoteală, doă simicercuri și o catedră
Zmeura + Hințești		1				Tablă de socoteală
Moșoaea		1				Lipsesc: 17 geamuri, 3 simicercuri, tencuială la doă sobe ce sînt făcute numai de roșu, 2 simicercuri, o tablă de tibișir, și dintr-această pricină, până acum, nu s-au priimit copii în școală
Cocul			1			Lipsește: 12 geamuri, dulap, tablă neagră, doă simicercuri, și doă coșuri, și dintr-această pricină, până acum, nu s-au priimit școlari
Richițelile de Jos			1			Un dulap, doă băngi, 3 simicercuri, doă scaune și o tablă, 6 geamuri și doă sobe, și dintr-aceasta nu se pot priimi școlari
Drăganul			1			Un simicerc, o tablă neagră și cinci geamuri, și din pricina aceasta stă în nelucrare
Băbana			1			Geamuri, băngi, simicercuri, catedră, tablă neagră, meremet tencueli și pă dinafară și pă dinăluntrul, și din pricina aceasta stă în nelucrare
Mahalaoa Geamăna Prundu			1			Să urmează învățătura, însă mai are de trebuință: a se face meremet încăperilor, lipsesc și din mobilile câteva simicercuri, dulap, dulap, catedră și vreo câteva ochiuri de geamuri
	7	17	7			
PLASA OLTULUI						
Corbii		1				Urmează învățătura întrânsa, dar mai sunt trebuincioase: o sobă, la dulap ușa, să se lustruească tabla de socoteală, catedră, 6 geamuri la odaea învățătorului și pardoseala, peste care toate aceste să pot săvârși cu lei o sută, iar banii nu mai sânt scoși, precum nici material
Săpunarii		1				Urmează învățătura, dar mai este de trebuință: catedră, dulap, doă scaune, un geam și 4 simicercuri de fier, care acestea să pot săvârși cu lei șaizeci, nemai având nici un alt material, nici bani rămași
Drăguțești			1			Nu să urmează învățătura copiilor, căci lipsește: o sobă, catedră, masă, dulap, tablile de socoteală, patru simicercuri de fier și un geam, care toate aceste să pot săvârși cu lei optzeci, iar vreun material sau bani nu sânt rămași
Bărbătești Cotmenii		1				Urmează învățătura școlarilor, dar mai sânt de trebuință: 4 simicercuri de fier, catedră, dulap, tablă de socoteală, o bangă, care toate aceste se pot săvârși cu lei optzeci, material sau bani nu mai sânt rămași
Mogândeneni		1				Urmează învățătura școlarilor, dar mai sânt de trebuință: catedră, trei simicercuri de fier, tablă de socoteală, masă de scris, tablă de însemnare a literelor, clopoțel, care se pot săvârși cu lei o sută, bani sau materialuri nu sânt scoși
Păduroiul		1				Dar mai sunt de trebuință: o ușă la dulap, masă de scris, catedră, doă simicercuri de fier, care se pot săvârși cu lei o sută cincizeci, bani sau mateliaru (sic) nu sânt
Dealul Bradului		1				Idem, dar mai sânt trebuincioase: dulap, catedră, o bangă, 4 simicercuri de fier, care se pot face cu lei patruzeci, bani nu sânt scoși, nici materialuri rămase
Uda de Jos		1				Idem, dar sânt trebuincioase: catedră, dulap, 2 simicercuri de fier și 18 geamuri, care se pot face cu lei cincizeci, bani nu sunt, nici materialuri rămase
Popeștii				1		S-au făcut școală, dar este nesăvârșită, mai cerând trebuință: a să spoi, a se pune 12 geamuri, o bangă, catedră, dulap, o tablă de socoteală, una idem mică, masă, un scaun, clopoțel, patru simicercuri de fier, și pat în odaea învățătorului, care toate se pot săvârși cu lei o sută, bani nu sunt scoși, mateliaturi (sic) n-au rămas, iar copiii urmează învățătura în Casa de Sfat
Răileșul Vierășu		1				Să urmează învățătura școlarilor, dar mai sânt de trebuință: dulap, patru simicercuri de fier, a să văpsi tabla de socoteală, catedră, 10 geamuri cu gergevele și un clopoțel, care se pot săvârși cu lei optzeci, dar bani nu sânt scoși
Uda de Sus		1				Idem, dar lipsesc: o catedră, o masă, dulap, a să vopsi tabla de socoteală, doă băngi și 16 geamuri, care se pot săvârși cu lei cincizeci, dar bani nu sânt scoși, nici material rămas
Răileșul Govorii		1				Idem, dar lipsesc: o sobă, 4 simicercuri de fier, o tablă de socoteală, una idem de litere, dulap, catedră, clopoțel, masă, doă scaune, 10 geamuri, trei băngi, care se pot săvârși cu lei o sută treizeci și doi rămași din construcția făcută pentru școală, mai cerând trebuința însă opt lei
Lereștii			1			La acest sat nu să urmează învățătura copiilor, căci lipsește: o sobă, și tencueala este cam stricată, mai lipsește dulap, catedră, doă scaune, clopoțel, trei simicercuri de fier, 9 geamuri și ca la 200 oca var pentru meremetul arătat, care acestea se pot săvârși cu lei o sută, bani nu sânt scoși, nici materialuri rămase
Topana		1				Urmează învățătura, dar mai este de trebuință: 2 simicercuri, 4 oca fier pentru copili ? la simicercurile celelalte cum și la ușe, 3 lacăte, 3 geamuri, catedră, clopoțel, doă rogojini de pat, care se pot săvârși cu lei o sută, bani nu sânt scoși, nici vreun material rămas

1	2	3	4	5	6	7
Valea Mare + Ungurenii		1				Idem, dar mai sînt de trebuinţă: catedră, patru geamuri, doă simicercuri de fier, sobe, trei lacăte, clopoţel, tablă de socoteală, doă rogojini, care se pot săvârşi cu lei o sută cinci, dar bani nu sînt scoşi, nici vreun material rămas
Stoeleşti + Geamăna		1				Idem, dar mai sînt de trebuinţă: catedră, dulap, trei scaune, o tablă de litere, doă rogojini, care se pot săvârşi cu lei patruzeci, bani nu sînt rămaşi, nici vreun alt material
Pleşoi		1				Urmează învăţătura, dar mai lipseşte: catedră, masă, tablă de litere, clopoţel, doă lacăte, care se pot face cu lei patruzeci şi şase, bani nu sînt scoşi, nici vreun material rămas
Urşii		1				Idem, dar mai lipseşte: dulap, catedră, masă, şase simicercuri de fier, o tablă de litere, o oca fier pentru uşi, o sută cărămizi şi o sută oca var pentru facerea coşului şi spoit, şi un geam, care se pot săvârşi cu lei o sută, bani nu sînt împliniţi, nici vreun alt material
Bârsoi + Stăneşti		1				Idem, dar mai este de trebuinţă: catedră, dulap, masă, tablă de litere, trei simicercuri de fier şi 7 drugi, clopoţel, o uşe, care se pot săvârşi cu lei una sută şi mai sînt lei patruzeci din construcţiea făcută pentru şcoală
Olanul		1				Idem, dar mai lipseşte: catedră, tablă de socoteală, masă, doă băngi, trei simicercuri de fier şi trei drugi, care se pot săvârşi cu lei optzeci, bani nu sînt scoşi
Teiul + Galicea + Ostroveni		1				Idem, dar lipseşte: catedră, 5 simicercuri de fier, o tablă mică de litere, o bangă, 1000 cărămizi a se pardosi şcoala, care se pot săvârşi cu lei 100, bani nu sînt scoşi, nici vreun material
Flămânda		1				Idem, dar lipsesc: catedra şi tabla de socoteală, masă 2 şi scaune 6, simicercuri de fier, şi dulap, care se pot săvârşi cu lei 80, bani nu sînt scoşi, nici vreun material
Cremănarii + Bercioi		1				Idem, dar mai lipsesc: catedră, 2 mese, o tablă de litere, clopoţel, şi dulap, care se pot săvârşi cu lei şaizeci, bani nu sînt scoşi, nici vreun material rămas
Bălceşti		1				Idem, însă mai trebueşte: 6 simicercuri de fier, o masă, catedră, 2 geamuri, clopoţel, doă rogojini, care se pot săvârşi cu lei o sută, bani nu sînt, precum nici material
Stoiceni		1				Idem, se urmează învăţătura, dar mai lipseşte: o tablă de socoteală, una idem pentru litere, opt simicercuri de fier, trei băngi, dulap, catedră, treisprezece geamuri, şi o sobă a se meremetisi, şi care se pot săvârşi cu lei o sută patruzeci, bani nu sînt scoşi, nici vreun alt material rămas
		22	2	1		
PLASA TOPOLOGULUI						
Şuicii Ungureni		1				Învăţătura urmează, măcar deşi lipsesc mobilile acestea: o catedră, 3 geamuri, 3 claţe la uşi, care urmează a să face din nou, 4 băngi a se dulgheri bine, fiind sucite din nou, 2 uşi trebue să se mai dulgherească şi micşora, fiind prea mari
Moraştii Cărpeneşti		1				Asemenea, măcar deşi lipsesc mobilile acestea: o masă pentru scris, un dulap pentru păstrarea cărţilor, o catedră, 3 bucăţi geamuri, urmează să se facă din nou un nisipar, 3 băngi să se dulgherească, fiind sucite şi lucrate prost
Rudenii		1				Idem, deşi lipsesc aceste mobili: trei băngi, o tablă de socoteală, urmează a se dulgheri fiind sucite şi lucrate prost, o catedră, o masă de scris idem din nou
Ceparii Ungureni		1				Asemenea, măcar deşi lipsesc aceste mobili: o bangă, 3 geamuri, doă sobe, un coş, fiind proaste urmează a se face din nou trei băngi, un nisipar fiind sucite şi lucrate prost urmează a se dulgheri
Ceparii Urlueşti		1				Idem, deşi lipsesc acestea: o catedră, un nisipar, 3 băngi, sau să se facă altele sau dulgherite bine, trebue o sobă şi un coş, fiind sfărâmate urmează altele
Bârseştii Vlădeşti		1				Idem, deşi lipseşte: o bangă, un nisipar care urmează dulgherite fiind sucite, o catedră, o masă, 3 băngi şi şapte geamuri a să mai face din nou
Tigvenii		1				Idem, deşi lipseşte: o catedră, o masă pentru scris, 8 geamuri, urmează a se mai face din nou
Giurgiuvenii + Vătăşeşti		1				Idem, deşi lipseşte: trei băngi, un nisipar care urmează a se face altele, fiind acestea proaste şi sucite şi nedulgherite, o catedră, una tablă de scris literele pe dânsa
Giurgiuvenii Ungureni + Pământeni		1				Idem, deşi lipsesc: 3 băngi, căci care se află sînt înguste şi sucite, urmează dar a se face din nou o catedră şi trei bucăţi geamuri, idem din nou
Alimăneştii de Sus		1				Idem, deşi lipseşte: catedra, şapte bucăţi geamuri, care urmează a se face din nou trei băngi, doă sobe fiind sfărâmate trebue a se face din nou
Alimăneştii de Jos		1				Idem, deşi lipseşte: un geam, 3 băngi, care urmează a se face din nou , fiindcă cele aflate sînt sucite şi nedulgherite
Ioniceşti		1				Idem, dar lipseşte: tablă pentru litere, o catedră, iar aceste 12 geamuri, o sobă, o masă, un scaun, fiind în proastă stare urmează a se face noi
Poenari		1				Idem, deşi lipsesc acestea: o masă de scris, doă geamuri şi doă sprijinitoare de simicercuri
Ciuteştii		1				Idem, deşi lipsesc aceste mobili: o catedră, un nisipar, trei băngi, doă table de socoteală şi scris literele, fiind proaste urmează a se face din nou, nemaiputând fi aceste de slujbă, o masă, un scaun, 3 simicercuri, doă sobe, un coş din pod în sus, şase bucăţi geamuri, idem

1	2	3	4	5	6	7
Căzăneştii Moşneni		1				Urmează învăţătura, deşi lipsesc mobilile acestea: o catedră, doă băngi, un nisipar şi o tablă pentru litere urmează altele a să face fiind proaste, o tablă pentru socoteală, o masă pentru scris, un scaun, o sobă, doă uşi a se dulgheri şi a se aşeza bine, cinci bucăţi geamuri
Milcoiu		1				Idem deşi lipseşte mobilile acestea: un nisipar, trei băngi fiind prost făcute urmează a se dulgheri, o tablă de socoteală, un scaun, doă claţe, şi zece bucăţi geamuri
Izbăşeşti		1				Idem, deşi lipsesc aceste mobili: un nisipar, doă băngi, fiind proaste urmează a se dulgheri o tablă pentru socoteală, o catedră, o bangă, un scaun, o masă
Mângurenii		1				Idem, deşi lipseşte: o tablă de socoteală să i să dea lustrul, o masă de scris, un dulap de cărţi, o uşă trebueşte dulgherită, cinci bucăţi geamuri
Luminile		1				Idem, deşi lipseşte: o tablă pentru scris, una idem pentru socoteală să i se dea lustrul, patru claţe pe la uşe, 24 bucăţi geamuri, o masă de scris, un scaun şi un dulap
Deduleşti		1				Idem, deşi lipseşte: o catedră, un nisipar, trei băngi fiind proaste urmează a se face din nou altele, o sobă şi 19 bucăţi geamuri
Căzăneştii Vărzari					1	Idem, într-o casă a moşiii, fiindcă învăţătorul are trebuinţă şi din cele mai neapărate mobile, iar clădirea şcoalii nu s-au început, nici vreun material strâns n-are, nici bani
Valea Babii		1				Idem, măcar deşi lipsesc: trei băngi, un nisipar, fiind proaste trebue să se dulgherească o catedră, o tablă de socoteală, o masă de scris, un scaun, zece bucăţi geamuri
Runcul		1				Idem, deşi lipseşte: un nisipar, patru bucăţi geamuri, fiind proaste să se dulgherească o tablă de socoteală, o masă de scris, un scaun, o catedră, o sobă, doăzeci patru bucăţi geamuri
Voinceşti		1				Idem, deşi lipseşte: o catedră, o masă, un scaun, o uşe urmează a se mai dulgheri, fiind neaşezată bine
Bunbueşti + Sâmbotinu		1				Idem, deşi lipseşte: o tablă de socoteală, o bangă să se facă din nou, opt simicercuri de fier, o catedră, o masă, un scaun, un dulap
Goleşti		1				Idem, deşi lipseşte: un nisipar, şase băngi fiind sucite urmează dulgherite sau noi, o tablă de socoteală, una de litere, o catedră, o masă de scris, un dulap, patru bucăţi geamuri şi doă sobe
Bleici		1				Urmează învăţătura, deşi lipsesc aceste mobili: o catedră, un nisipar, fiind sucite urmează dulgherite sau noi făcute o masă de scris, un scaun, patru geamuri, doă table de socoteală şi una de litere
Feţeni şi Opoteşti		1				Asemenea, deşi lipseşte: patru băngi, un nisipar, fiind sucite trebuie dulgherite sau noi, şi o catedră, 9 bucăţi geamuri, o tablă de socoteală, o masă de scris şi un scaun
Fedeleşoiu		1				Idem, deşi lipseşte: un nisipar, trei băngi care trebue dulgherite sau noi, o tablă de socoteală, o masă de scris, un scaun, trei simicercuri din nou, o catedră, un dulap, patru bucăţi geamuri
Budeşti		1				Idem, dar lipseşte: o tablă de socoteală, o masă, un scaun, o verigă la uşă, patru simicercuri de fier
Blidari		1				Idem, deşi lipseşte: un nisipar, trei băngi să se dulgherească spre îndreptare sau să se facă noi altele şi un geam
Bârseşti		1				Idem, deşi lipseşte: o catedră, un nisipar, trei băngi, fiind lucrate prost urmează a se îndrepta sau să se facă altele noi, o tablă de socoteală, o masă pentru scris, un scaun, o sobă, doăsprezece bucăţi geamuri
Ruda		1				Idem, deşi lipseşte: un nisipar, doă băngi, o catedră, fiind lucrate prost urmează dulgherite sau altele noi, o bangă, o masă de scris, un scaun, patru bucăţi geamuri, o sobă, un coş din streaşină în sus şi porţi la curtea şcoalii
		32			1	
PLASA LOVIŞTII						
Jiblea	1					La acest sat este şcoală în bună stare în care se şi dă lecţii
Sălătrucul	1					Asemenea
Şerbăneşti	1					Asemenea
Berislăveşti + Stoeneşti	1					Asemenea
Rădăcineşti + Dânjeşti	1					Asemenea
Sălătrucu	1					Asemenea
Ariful	1					Asemenea
Turburea + Căpăţânenii Pământeni şi Căpăţânenii Ungureni	1					Asemenea
Carbeni						Asemenea
[illegible]						Asemenea

1	2	3	4	5	6	7
Galeşul	1					Să urmează învăţătura, fiind şcoala cu toate desăvârşită
Brădetul + Brătieni	1					Asemenea
Perişani + Mălceni şi Spinul	1					Asemenea
Titeşti + Bratovoeşti şi Cocoiu	1					Asemenea
Racoviţa şi Copăceni	1					Asemenea
Bumbueşti	1					Asemenea
Boişoara şi Găujani	1					Asemenea
Grăbleşti + Câineni	1					Asemenea
	18					
PLASA ARGEŞULUI						
Flămânzeşti		1				Săvârşită, a dat lecţii, dar urmează a se spoi şi drege sobele şi geamurile i ferestrele
Valea Iaş	1					Idem, dar acum, făcându-se candidatul popă şi neavând altu, este hotărâtă a învăţa la Flămânzeşti
Cerbureni şi Brătăşeşti		1				Idem, dar urmează: spoi, drege geamurile şi băngile
Cicăneşti		1				Idem, decât trebue spoită şi vro doă geamuri
Valea Danului + Vărneşti		1				Asemenea
Albeştii Pământeni + Albeştii Ungureni		1				Săvârşită, predă lecţii, decât mai trebueşte spoită, vreo doă geamuri, coşurile şi sobele a se drege
Muşeteşti		1				Făcută, săvârşită, decât înlăuntru urmează a se spoi, catedra, obloane la ferestre, încolo e bună şi se predă lecţii
Vălsăneşti		1				Este făcută şi se predau lecţiile întrânsa, decât trebule catedră făcută şi obloane la ferestre
Costeşti		1				Asemenea
Stroeşti		1				Asemenea
Măluren		1				Asemenea
Bădiceni		1				Asemenea
Zărneşti + Cacaleţi		1				Asemenea
Bunesti		1				Asemenea
Boharii şi Topliţa		1				Este săvârşită şi se predau lecţiile, decât trebue spoită, sobele drese şi doă geamuri
	1	14				
PLASA GĂLEŞEŞTILOR						
Teiul cu Aleşi Teiul			1			Lipsesc: cincisprezece geamuri cu gergevelile lor şi unul fără gergevea, un dulap, 4 băngi, o tablă de litere, un simicerc, sobele au trebuinţă de meremet, doă cele din casa unde se predau lecţii, una din odăile învăţătorului, pardoseala pă jos este stricată, o sobă are trebuinţă de meremet, un pat lipsă din odaea învăţătorului, la tavanul galarii de afară lipsesc 10 blăni, pardoseala dă la dânsa lipseşte cu totul, păreţii toţi ai şcoli sânt burduşiţi, pe une locuri se văd noelile şi pân pereţi, fiind găuri şi crăpături, se vede afară, pragurile de la patru uşi lipsesc, balamalele de la una lipsesc
Fierbinţi			1			Este nespoită, lipsesc: noăzeci de geamuri cu gergevelile lor, doăsprezece simicercuri, încă şase băngi, bez şase ce sânt fiind şcoala mare, un dulap, o masă, o tablă de litere, una de socoteală, patru praguri la patru uşi, tavanu dasupra gălării, coşurile de la doă sobe sânt croite, aproape să se surpe, din pricină că, acoperişul şcoalii fiind mai mic decât marginea ei, ploile ce dau furtuni şi acolo izbind păretele despre amiazăzi, unde sânt aoele coşuri, s-au surpat, atât tencueala cât şi coşurile s-au croit
Slobozia			1			Lipseşte: 12 geamuri cu giurgiuvelele lor şi 2 numai sticlele acelea de la amândoă odăile învăţătorului şi de la sala galarii, păreţii de jur împrejur pe afar şi pân năuntru trebue să se tencuească de a doa oară, fiind proastă tencueala dinnainte, şi care nu poate ţinea până în sfârşit, fiind căzută pe la multe locuri, în odaea învăţătorului e trebuinţă doă sobe, fiindcă cele de acum nici bune nu sânt, nici după cum trebue să fie, 6 simicercuri lipsă, un dulap, o masă, o tablă pentru socoteală ce este trebue a se văpsi, de la câte patru uşile lipsesc broaştele
Mozăceni			1			Este de jur împrejur păreţii stricaţi şi aliceala căzută, tencueala nu s-au dat de loc, pardoseală din odaea învăţătorului este schimonosită şi stricată, pă une locuri, asemenea şi în odăile învăţătorului, lipsesc şi doăzeci de geamuri cu gergevelile lor, doă băngi şi doă simicercuri, o tablă de socoteală, sala galarii este stricată, pardoseala tasmale? de la tavanul galarii şi al uşei odăi a învăţătorului, lipseşte o masă, un dulap şi de la patru uşi broaştele

1	2	3	4	5	6	7
Negraşi + Adunaţi Negraşi			1			Este de jur împrejur stricată tencueala, doă sobe în odaea învăţătorului trebuie a se face, nefiind ceale de acum bune, asemenea trebue sobe şi în odăile învăţătorului, fiind stricate cele de acum, lipsesc 3 băngi, 3 simicercuri, un dulap, 8 geamuri cu gergevelile lor, pardoseala de la casa învăţăturii este schimonosită, tencueala stricată, galariea nepardosită deloc, paturile din odăile învăţătorului lipsesc şi de la patru uşi broaştele şi una masă idem.
Bîrlogul			1			Se află netencuită, nespoită, lipseşte: şaptesprezece geamuri cu gergevelile lor şi unu numai sticla, tavanul lipseşte de la toată şcoala, o sobă urmează a se face fiind proastă şi stricată, pardoseala la toate odăile este aşezată foarte rău, lipsesc doă simicercuri, o bangă, un dulap, o sobă în odăile învăţătorului, nefiind bună, şi o tablă de socoteală, galariea nepardosită, o uşe lipsă cea de la galarie, la patru uşi broaştele, o tablă de litere nefiind cum trebue cea care se află
Gliganul			1			Păreţii şcoalii se află mai peste tot burduşiţi, căzută pe la multe locuri lipeala şi fiind netencuită bine au căzut tavanul peste tot. Lipseşte precum şi: patru băngi, trei simicercuri, o tablă de socoteală, un dulap, o masă şi doăzeci şi doă geamuri cu gergevelile lor, trebue să se facă şi o altă sobă în odaea învăţătorului, fiindcă nu e bună cea care se află, lipsesc şi broaştele de la patru uşi.
Teleştii			1			Toată şcoala e netencuită, tavan nu are, lipsesc treizeci şi patru geamuri cu gergevelile lor, doă băngi, trei simicercuri, galariea nepardosită, patru broaşte de la patru uşi lipseşte
Broşteni + Lăceni			1			Nu numai că are lipsurile ce se arată anume aici, dar chiar şi şcoala peste puţină vreme poate să cază, căci din nebăgarea în .... s-au strâmbat într-o parte mult, nu puţin, povârnită să cază, încât se află rezemată în trei proptele, doă de lemne şi una de zid. Şi lipsesc: patruzeci şi doă geamuri cu gergevelile lor, trei băngi, doă simicercuri, o tablă pentru socoteală, în odăile învăţătorului trebue să se facă doă sobe, altele, nefiind bune cele de acum, pardoseala în aceste odăi este cam stricată, lipseşte o uşă la una din odăile învăţătorului, una de la galarie şi pardoseala ei, tavanul de la toată şcoala asemenea şi netencuită de loc, la patru uşi trebuie broaştele, paturi în odăile învăţătorului nu sînt, cu un cuvînt în cea mai mare dărăpănare se află această şcoală
Podu de Broşteni + Pârvu Roşu			1			Lipseşte tavanul tot, trebuie să se tencuească, căci n-au fost deloc tencuită. Lipsesc: 12 geamuri cu gergevele de la odăile învăţătorului, şi tot într-aceste trebuie să se facă o sobă, fiind stricată cea mare, acum se află o uşă de la galarie lipsă, 1 dulap, 1 o masă, 1 o bangă, asemenea o tablă de socoteală n-are picere, galariea nepardosită, o catedră, la patru uşi broaştele, coşu trebue să se dreagă, fiind stricate
Mareşul			1			Se află netencuită. Lipseşte: tavanul, 10 geamuri cu gergevelile lor, iar patru simicercuri, o tablă de socoteală şi una de litere, în odaea ce se predau lecţiile urmează a se face încă o sobă, nefiind îndestul numai una cea care se află acum, care şi aceea are trebuinţă de meremet, pardoseala la toate odăile este stricată, în odaea învăţătorului trebue a să face alta sobă, căci este stricată cea în fiinţă, la galarie lipseşte pardoseala şi o uşă, cu catedră şi un dulap şi 4 broaşte
Bradu de Sus cu cel de Jos			1			Se află în proptele gata a cădea. Are şi de lipsă aceste: trei băngi, trei simicercuri, peste tot tencueala stricată, cincisprezece geamuri, unsprezece gergevele şi patru fără gergevele, pardoseala odăilor învăţătorului, temeliea peste tot este stricată de la şcoală, pardoseala de la galarie, lipseşte o uşă de la dânsa, lipseşte trei broaşte, o tablă pentru socoteală, o masă, un dulap şi tavanul de la odăile învăţătorului, nu îndestul lipsurile ce se arată dar şi păreţii sînt strâmbi în toate părţile schimonosiţi, lipeala lor este căzută, pă la multe locuri gardul, cu lipeală cu tot, se mişcă a cădea, învălişul pe la multe locuri stricat, coşurile asemenea şi cu un cuvînt nimic nu este bun la această şcoală
Popeşti			1			Are de trebuinţă de tras tencueala pă la une locuri, osebit că şi cealaltă nu e îndoeală a nu cădea fiindcă dată pă vremea toamnei. Are şi de lipsă: doă băngi, patru simicercuri, o sobă în odaea învăţătorului, o tablă de litere şi opt geamuri cu gergevelile lor, însă la ferestrile ce s-au văzut astupate de la odăile învăţătorului, un pat din aceste odăi, asemenea o uşă de la galarie este lipsă, pardoseala cam stricată în galarie urmează a se drege, de la patru uşi lipsesc patru broaşte
Cacaleţii de Jos			1			Lipsesc: opt geamuri cu gergevelile lor, unul fără gergevele, lipsă de la odăile învăţătorului patru geamuri cu gergevelile lor de la galarie trei fără gergevele, de la odaea învăţătorului doăzeci cu gergevelile, tot de la aceasta această odae patru tinichele, lipsesc de la tavanul sălii de afar, un simicerc şi unul se află rupt, doă capace de la o sobă, doă scaune, tencueala de la temeliea şcoalii lipseşte, păreţile şcoalii să află stricat, câte un petec de tencueală în partea care au făcut galarie
Cireşul			1			Are de lipsă: doăsprezece geamuri cu gergevelile lor de la odăile învăţătorului şi de la o fereastră a galariei, i o sobă într-aceste odăi, doă paturi, idem o tinichea la tavanul galarii, o tablă pentru litere, una pentru socoteală, un scaun al învăţătorului, o catedră, lipsesc sobă, urmează a se face alta în odaea învăţăturii, lipsesc şi trei simicercuri, pardoseala pă jos a galarii pă trei locuri se află stricară lipeala păreţilor, acestea toate să află lipsă
Stănislăveşti			1			Are lipsă: cinci gergevele cu geamurile lor de la odaea învăţăturii, patru idem de la galarie şi opt asemenea de la odaea învăţătorului, doă sticle nu mai tot de la această odae, o sobă trebuie a se face în odaea învăţătorului, fiind stricată, tot de la odaea învăţătorului lipseşte o sută cărămizi, pardoseala după jos, o tablă pentru socoteală, una pentru litere, un simicerc, doă broaşte de la uşile odăii învăţătorului, una pentru uşa galarii, lipsesc precum şi o sobă într-o odae d-ale învăţăturii, păreţii şcoalii, fiind de nuele, nelipiţi bine ci numai cu pămînt, s-au [illegible] se par peste tot

1	2	3	4	5	6	7
Ceauşeşti + Oarjele Ştefăneşti			1			Lipseşte: doă geamuri cu gergevelile lor de la odaea învăţăturii, opt idem de la odaea învăţătorului, o masă, un scaun, o tablă de litere şi una pentru socoteală, trei geamuri cu gergevelile lor de la odaea învăţătorului, păreţii se află dărăpănaţi păn şcoală, tencueala căzută la galariea este netăvănită, pardoseala ei lipseşte, o sobă asemenea în odaea învăţătorului, doă sute cărămizi, pardoseala în această odae, sînt şi paturile stricate, doă broaşte lipsesc de la uşe, şi păreţii a mai multă parte căzută lipeala după dânşii, fiind de gard.
Cacaleţii de Sus			1			Pardoseala jos a galarii, lipseşte: opt geamuri cu gergevelile lor de la odăile învăţătorului, patru idem tot de la aceste odăi, şi doă paturi asemenea, patru geamuri cu gergevelile de la galarie, zece idem de la odaea învăţăturii, tencueala fărămată, tencueala după ea asemenea, lipseşte doă simicercuri, urmează a se mai face o tablă de litere, o sobă în şcoală urmează a se mai meremetisi, fiind stricată.
Cerşani de Sus şi de Jos			1			Doă geamuri cu gergevelile lor, şapte idem numai geamuri de la odaea în care învaţă copiii, doă sobe urmează a se face tot într-aceste odăi, fiind stricat tavanul de la toată şcoala, lipseşte patru geamuri cu gergevelile de la odăile învăţătorului, doă numai geamurile tot de la aceste odăi, şase simicercuri, patru băngi, o tablă de litere, un dulap şi doă mese asemenea, precum şi doă sobe urmează a se face în odăile învăţătorului fiind stricate, doă broaşte la uşile acestor odăi, despărţitul părete acestor odăi derăpănat, tencueala păreţilor stricată, doă sute cărămizi lipsesc din pardoseala odăilor şi învălişul stricat au început a se găuri
Susenii			1			Lipsesc: opt geamuri cu gergevelile lor de la odaea învăţăturii, patru idem de la odaea învăţătorului, patru idem numai geamuri, un dulap, şase băngi, un simicerc, o catedră, o tablă pentru litere, doă mese şi tavanul lipseşte, doă sobe în odăile învăţătorului, idem o mie cărămizi a se drege pardoseala, pă unde este stricată păn odăi, trei broaşte de la trei uşi lipsesc, un părete din fund să află stricată tencueala şi dărăpănată
Şerbăneşti			1			Patru geamuri cu gergevelile lor de la fereastra galarii, patru idem de la odaea candidatului, doă idem tot din odaea aceasta, una idem din odaea învăţăturii lipseşte şi mai la toate geamurile nu are ce trebuie, trei sobe, una din odaea învăţăturii doă dintr-ale învăţătorului, patru băngi, o tablă de litere, doă simicercuri, o masă, una pat în odaea învăţătorului, şi pardoseala la galarie, o broască la uşă, asemenea tencueala este căzută, precum şi tencueala de zid stricată
Ţuţuleşti			1			Patru geamuri cu gergevelile lor de la fereastra galarii, patru idem din odaea învăţăturii numai geamurile, doă ipac de la odaea învăţătorului, tavanul casii de învăţătură s-au lăsat în jos şi poate să şi cază, şase simicercuri, şase băngi, o tablă de litere, o masă lipseşte, o sobă în odaea învăţătorului urmează a se face, fiind stricată, asemenea şi pardoseala după jos, o broască de la uşă, pardoseala de la galarie, o sobă dintr-o odae a învăţătorului şi un pat idem, un părete dintr-un fund este dărăpănat şi învălişul se află prost.
Găleşeştii			1			Acest sat n-are deloc şcoală, nici materialuri cele trebuincioase, dar cu toate acestea învăţătura şcolarilor urmează în Casa de Sfat, care şi aceasta este cu totul în proastă stare.
Rociul			1			Această şcoală are de lipsă: opt geamuri cu gergevelile lor de la odăile învăţătorului, patru idem de la galarie, un geam fără gergevea de la odaea învăţăturii, trei băngi, o tablă de socoteală, una de litere, o masă, trei simicercuri, o catedră, un dulap şi broască de la o uşă, grinzile s-au boltit fiind subţiri, şi nici tăvănită nu este, galariea este nepardosită, trei tinichele de la podina galarii, lipseşte în odaea în care se predau lecţii şcolarilor o sobă, coşu, pardoseala după jos şi patul acestea toate lipsesc.
Furdueşti + Răteşti			1			Are de lipsă acestea: la şcoala toată tencueala este mai mult căzută de unde urmează dreasă, soba din casa învăţătorului trebue a se face alta fiind stricată, şaisprezece geamuri de la această odae lipsesc, două simicercuri i o tablă pentru socoteală şi un dulap, pardoseala galariei lipseşte, precum şi patru geamuri cu gergevelele lor de la dânsa, şi uşa idem, i tavanul ei jumătate, paisprezece geamuri cu gergevelile lor de la odăile învăţătorului lipsesc, precum şi tavanul lor, pardoseala dintr-una idem, paturile din aceste odăi asemenea, coşul de la aceste odăi urmează a se face fiind căzut.
			25			

Adunarea plăşilor

Plasa Piteşti	7	17	7		
Oltu			22	2	1
Topolog			32		1
Loviştea		18			
Argeşu	1	14			
Găleşeştii			25		
	8	49	86	2	2

Ocârmuitor C. Brătianu".

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

ȘCOALA ȚIȚEȘTI, JUDEȚUL ARGEȘ, FILE DE ISTORIE. PERIOADA 1838-1864

ROXANA DOROBANȚU-DINA*

Înființarea *Departamentului Trebilor Obștești pentru întocmirea și așezământul școalelor și plata dascălilor* (5 octombrie 1797) a fost actul de naștere a multor școli sătești din Țara Românească. Se lăsa inițiativa să învețe carte pe copiii săracilor, cu plată sau fără plată.

Când pregătirea copiilor se făcea gratuit, atât preoții cât și dascălii erau scutiți de dări către stat, iar dacă se făcea cu plată, aceasta consta din bucate, pe care dascălii le primeau de la părinții copiilor. Nu avem dovada existenței unei școli la Țițești până în anul 1838.

Punctul de plecare (oficial) pentru instituirea învățământului public sătesc l-a constituit circulara Departamentului Trebilor din Läuntru din 14 ianuarie 1838, transmisă către toate ocârmuirile județelor țării pentru înființarea de școli sătești.

Pentru deschiderea acestor școli era necesar să existe cadre pregătite, ce aveau să desfășoare munca didactică. Având în vedere că în afară de preoți și dascăli, nu se găseau știutori de carte, au fost aleși tineri dintre țârcovnici, care urmau să fie pregătiți la Școala Normală din Câmpulung, reședința fostului județ Muscel. În județul Muscel, pregătirea candidaților de învățători a început în primele luni ale anului 1838, însă fără rezultate deosebite, deoarece „din cauza cheltuielilor și a începerii muncii câmpului, aceștia au plecat repede"[1]. Reluarea cursurilor la Școala Normală a început în jurul datei de 1 octombrie și s-au încheiat la 20 decembrie 1838, „candidații în număr de 99, ce au urmat lecțiile hotărâte de cinstita Eforie, acum la 20 decembrie, s-au slobozit toți pe la satele după unde au fost trimiși"[2].

Școlile sătești urmau a funcționa de la 1 ianuarie până la 31 martie, întrucât începeau muncile de primăvară, când școlarii trebuia să-și ajute părinții în gospodărie.

Din lista cu școlile deschise în județul Muscel la 2 aprilie 1839 se constată că școala din satul Țițești era deja funcțională, având la învățătură 15 școlari[3].

Dascălii erau plătiți de părinții copiilor, primind „osebit de cele 2 kile de bucate (porumb din magazia de rezervă a satului, n. n.) și câte 2 lei de la fiecare enoriaș

---

* Școala generală Țițești.

[1] Arhivele Naționale Centrale (ANC), fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (MCIP), dosar nr. 6699/1837, fila 44.

[2] *Ibidem*, fila 94.

[3] Spiridon Cristocea, *Contribuții la cunoașterea învățământului public sătesc în județul Muscel, între anii 1838-1848*, în „Studii și comunicări", V, Muzeul Județean Argeș, 1980, p. 276.

sătean, plătindu-i-se unul la Sfântul Gheorghe, iar celălalt la Sfântul Dumitru"[4]. Deşi au întâmpinat multe greutăţi, cei mai mulţi candidaţi de învăţători s-au dăruit profesiei, muncind cu sârguinţă pentru a-i învăţa carte pe copiii sătenilor.

O piedică serioasă în desfăşurarea cursurilor la şcolile săteşti a fost marea fluctuaţie a candidaţilor şi învăţătorilor. Cauzele acesteia erau multiple: proasta salarizare, greutăţile datorate proprietarilor şi arendaşilor (către candidaţii săteni), îndepărtarea din slujbă la propunerea profesorului Şcolii Normale etc.

În ceea ce priveşte frecvenţa copiilor în şcolile săteşti, numărul lor variază mult de la an la an. Sătenii nu-şi trimiteau copii la şcoală, ca urmare a situaţiei lor materiale precare, care îi obliga să-i folosească la diferite munci, şi apoi, poate, pentru că nu înţeleseseră binefacerile şcolii. Semnificativ în acest sens este raportul Cârmuirii de Muscel către Departamentul Trebilor din Lăuntru, din 14 martie 1847: „...Căci după toate mijloacele şi silinţele întrebuinţate, nu s-a putut cu nici un chip să se dumirească lăcuitorii a-şi lăsa copiii la învăţătură, ce dintr-un sat unde se află 30 de copii buni de învăţătură de-abia merg câte 5-6 la şcoală din bunăvoinţa ce au părinţii lor..."[5].

Primul învăţător al şcolii din satul Ţiţeşti a fost Dumitru Niţă, fiu de sătean din localitate, în vârstă de 23 de ani, însurat. El a fost înscris la Şcoala Normală din Câmpulung la data de 7 mai 1842. Ştiutor de carte, Dumitru Niţă a deschis şcoala din Ţiţeşti încă din anul 1839, aşa cum am mai spus.

Din lista cu şcolile înfiinţate în judeţul Muscel, aflăm că şcoala din Ţiţeşti era construită din gard (de nuiele lipite cu pământ), avea două camere şi dimensiunile de: 5,4 stânjeni lungime şi 4 stânjeni lăţime, iar învăţătorul locuia departe de şcoală[6].

Programul de învăţământ în şcolile săteşti era următorul:

Clasa I: „silabisirea şi citirea după table lancasteriene, rugăciunile ce se cuprind în 16 table, scrierea şi însemnarea numerelor aritmetice.

Clasa a II-a: citirea pe extras din Sfânta Scriptură, în 22 de table pe prescurtate de pe Vechiul şi Noul Testament, scriere după model şi după „spunere" (dictare n. n.), din aritmetică adunarea şi scăderea numerelor cuprinse în 14 table.

Clasa a III-a: citire cu înţelegere pe Noul Testament şi alte cărţi religioase şi morale, scriere după model şi după spunere, din aritmetică cele 4 lucrări simple, oarecare cunoştinţe uzuale aplicate la plugărie"[7].

La data de 16 februarie 1844, frecventau cursurile şcolii Ţiţeşti 12 copii proveniţi din 56 de familii, iar clădirea şcolii, alcătuită din trei camere, era dotată astfel: patru bănci, şase semicercuri[*], o masă, o tablă[8].

Construite din materiale puţin rezistente, în foarte puţin timp cele mai multe şcoli au avut nevoie de reparaţii, iar unele au ajuns chiar la dărăpănare. La ruinarea localurilor de şcoli contribuia şi faptul că acestea nu aveau îngrijitori. Greul l-au dus sătenii, care au construit şi dotat şcolile cu mobilier şi care au plătit pe învăţători.

---

[4] ANC, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 5393. I. A. /1838, fila 2.
[5] Idem, dosar nr. 797/1847,I, fila 85.
[6] Idem, dosar nr. 1178/1844, fila 4-5 şi 12.
[7] ANC, fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 1478/1848, fila 8.
[*] În semicercuri intra monitorul (şcolarul şef) cu elevii care repetau ce le spunea el în timpul orei, conf Nicolae Leonăchescu, *Contribuţii la istoria Şcolii din satul Stroeşti Argeş*, în „Argesis", Seria istorie, Muzeul Judeţean Argeş, IX, 2000, p. 574.
[8] Arhivele Statului Bucureşti, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 5390/1838 IV B, fila 626-631.

Dar nici învăţătorul nu era „scutit" de greutăţi, acesta fiind şi motivul pentru care Dumitru Niţă subscrie la „Jalba din 10 septembrie 1844" alături de alţi învăţători din Plasa Râurilor, adresată domnitorului.

„Prea luminate Doamne,
Prea plecată jalbă

Legiuirile întocmite glăsuiesc că candidaţii de învăţători să fie apăraţi de datoriile proprietăreşti. Cu toate acestea, proprietarii şi mai vârtos arendaşii, nebăgând în seamă aceste mântuitoare întocmiri, nu numai că ne ia clacă şi dijmă, dar nici pogoanele legiuite nu ni le dau pe deplin, ba încă şi cele 100 kile de bucate ce avem a le primi din magazia de rezervă, în loc să ni să dia în grăunţe ni să dă în ştiulete câte 40 baniţe, pe care bătându-l noi abia scoatem 500 oca.

Norocita sosire a Măriei Tale aici ne dă prilej a te ruga a porunci că să facă şi pentru noi jos însămnaţii o îndreptare, după cum primesc drepturile cealaltă parte a învăţătorilor din acest judeţ. Şi mila ce vei arăta cu noi va face numele Măriei Tale să rămâie cu drag în gurile noastre şi copiilor noştri.

Şi sântem supuşi plecaţi:

Stanciu Dumitru din Livezeni
Gheorghe sin Boteanu - satu Vlădeşti
Niţă Dumitru - satu Ţiţeşti
Nicolae Mihali - satu Negeşti
Nicolae Stoian - satu Băjeşti
Neagoe Crăciun - satu Davideşti.
Primită la 10 septembrie 1844 supt nr. 1839".

Rezoluţia domnitorului din 10 septembrie 1844: „Marele Divan va face cuvenita punere la cale"[9].

Situaţia materială a majorităţii învăţătorilor era grea; unii învăţători pentru a-şi putea întreţine familiile îndeplineau şi alte funcţii. Când li se interzicea acest lucru demisionau din învăţământ[10]. Astfel, aflăm că salariul învăţătorului Dumitru Niţă de la Şcoala Ţiţeşti pe trimestrul ianuarie 1848, la un număr de 83 de familii, era 37 lei şi 14 parale[11].

Şcolile comunale au fost închise după înăbuşirea Revoluţiei de la 1848, dându-se instrucţiuni ca cei 2 lei plătiţi de fiecare sătean pe an să nu mai fie daţi învăţătorilor, ci să intre în cutia satului. Astfel, şcoala urma să fie sigilată până la o nouă organizare a învăţământului.

La 4 octombrie 1849, Eforia înainta un raport către domnie prin care arăta că nu s-au plătit salariile învăţătorilor de la sate pe ultimele trei trimestre ale anului 1848 şi... „acei bani, ce învăţătorii primeau de la enoriaşi, se vor depune la cutia satului"[12]. Şcolile comunale rămân închise până în anul 1857, când, prin ofisul domnesc nr. 12 din

[9] *Ibidem*, fila 861.
[10] Idem, dosar 2749/1859, fila 234; dosar 280/1860, fila 44 şi următoarele; dosar 738/1862, fila 103-104; dosar 704/1863, fila 4; dosar 460/1864, fila 18.
[11] Idem, dosar 2581/1849, fila 46-47.
[12] ***, *Monografia Comunei Mioarele*, Editura Litera, Bucureşti 1976, p. 172.

11 ianuarie, se redeschid[13]. De la candidaţi se cerea, la numire, numai «a ştii să citească şi să scrie, catehismul şi cele 4 lucrări de aritmetică"[14].

La 30 mai 1857, Procopie Constantinescu, profesorul claselor a III-a şi a IV-a de la Şcoala Normală din Câmpulung, trimitea Eforiei Şcoalelor lista cu prima serie de candidaţi de învăţători săteşti şi rezultatul examinării lor la citire, scriere, catehism şi cele patru lucrări aritmetice, listă pe care nu figurează nici un candidat pentru şcoala Ţiţeşti[15]. La 15 iulie 1857, acelaşi Procopie Constantinescu înaintează Eforiei lista cu cea de-a doua serie de candidaţi examinaţi, printre ei numărându-se şi Dumitrescu Petre din satul Ţiţeşti, în vârstă de 21 de ani. În ultimele două liste cu candidaţii examinaţi trimise Eforiei, la 10 noiembrie 1857, aflăm printre aceştia pe Grecescu Nicolae, din satul Ţiţeşti, în vârstă de 42 ani[16].

Faţă de perioada 1838-1848, când au fost înfiinţate şcolile săteşti în satele care aveau peste 50 de familii, acum s-au redeschis şcoli numai în satele cu peste 100 de familii.

Neputându-se înfiinţa şcoli în toate satele, s-a hotărât unirea a două-trei sate mai mici şi mai apropiate pentru a întreţine o şcoală. Această măsură a generat nemulţumiri în rândul sătenilor şi chiar al autorităţilor locale. Astfel, unele sate, printre care se numără şi Ţiţeşti, au adresat caimacamului memorii acuzând măsura luată de Eforie, arătând că este nedrept, „ca noi să dăm cei 2 lei şi şcoli şi candidaţi să nu avem"[17].

În anul 1857 se aprobă redeschiderea şcolilor săteşti. Prin Decretul nr. 12/11.01.1857 s-a hotărât redeschiderea unui număr de 2000 de şcoli comunale în Ţara Românească, fixându-se şi salariul învăţătorilor săteşti la 300 lei pe an. Fiind o sumă prea mică, în urma publicaţiilor făcute de către Eforie, nu s-au găsit doritori pentru ocuparea posturilor de învăţători, şi atunci Eforia a decis să se înfiinţeze iniţial numai 100 de şcoli, putând astfel să se ofere învăţătorilor săteni câte 600 de lei anual[18].

Începând cu 1 martie 1857, leafa învăţătorului se ridică la 500-600 de lei anual, pentru că şase luni de iarnă era ocupat cu învăţătura copiilor, iar alte şase luni de vară cu propria perfecţionare[19].

La 23 martie 1857 au fost deja numiţi la şcolile din Muscel 39 de candidaţi de învăţători. Peste două luni numărul lor ajunsese la 46, iar în octombrie acelaşi an erau 61 de candidaţi.

În trimestrul ianuarie-martie 1858, la şcoala Ţiţeşti era învăţător Alexandru Grecescu.

Evoluţia procesului de învăţământ a fost îngreunată de baza materială precară, fluctuaţia cadrelor didactice, precum şi lipsa manualelor şcolare. Procurarea acestora

---

[13] Arhivele Statului Bucureşti, fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 3769/1850, fila 179.
[14] V. A. Urechia, *Şcoalele săteşti în România. Istoricul lor de la 1830 la 1867*, Bucureşti, 1965, p. 91.
[15] Spiridon Cristocea, Ştefan Trâmbaciu, ***Aspecte ale învăţământului public sătesc în judeţul Muscel, 1857-1864***, în „Studii şi comunicări", Muzeul Câmpulung, vol. I-V, 1981.
[16] *Ibidem*.
[17] C. I. Dumitrescu, ***Învăţământul sătesc în judeţul Argeş 1848-1864*** în „Studii şi comunicări", V, Muzeul Judeţean Argeş, 1980, p. 306.
[18] Teodor Dina, *Şcolile din satele Piscani şi Negreni, judeţul Argeş, între anii 1838-1864*, în „Argessis", seria istorie, X, 2001, Muzeul Judeţean Argeş, p. 274.
[19] Arhivele Statului Bucureşti, fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 3769/1854, fila 179.

era o problemă atât pentru şcoala din Piteşti, dar mai ales pentru şcolile de la sate[20]. Cei mai mulţi învăţători au muncit conştiincios astfel încât şcoala să devină o instituţie îndrăgită de săteni, frecventată de mai mulţi copii şi, mai ales, să contribuie la atingerea scopului pentru care a fost creată.

Prin Legea instrucţiunilor publice din 1864, învăţământul devine gratuit şi obligatoriu în Ţiţeşti, ca de altfel în întreaga tară. În mesajul din 6/8 decembrie 1859 Alexandru Ioan Cuza sublinia: „Eu ţin numaidecât ca fiecare să ştie a scrie şi citi"[21].

[20] C. I. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 307.
[21] *Monografia Liceului Pedagogic*, Câmpulung Muscel, p. 9.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

MUZEOGRAFIE

PREOCUPĂRI MUZEOGRAFICE EUROPENE LA SFÂRŞITUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

ELENA ROTARU*

Primul război mondial a zguduit atât în mod propriu cât şi metaforic, universul, neexistând nici un aspect al vieţii care să nu fi fost lovit de urmele sale durabile.

În toate ţările, politica, economia naţională, literatura, arta, religia, tehnica industrială, ştiinţa militară au resimţit puternic, efectele sale.

Mărturiile venite din acest război uriaş au început a fi adunate chiar din anii 1915 - 1916, în colecţii, unele devenind muzee speciale de război, altele, constituind nucleul unor muzee mari, de mai târziu. Nu neapărat aceste mărturii au fost adunate de ceea ce numim astăzi, muzeografi.

În general, marile administraţii publice au format colecţiile de război. Aşa s-a întâmplat în Anglia, Italia, Belgia, Franţa, Austria, Germania, Statele Unite şi scos în Elveţia.

Adunate şi prezentate publicului chiar în timpul războiului, ele erau menite pe de o parte, de a contribui prin taxa percepută pentru vizitare, la adunarea unor sume pentru acţiuni filantropice de război, iar pe de altă parte, se urmăreau diverse scopuri pragmatice, ca de pildă cel de a instrui şi a întări moralul publicului.

În acest sens putem aminti faptul că, în Franţa generalul Malleterre, a adunat o impresionantă colecţie de instrumente, arme, echipamente, trofee, pe care publicul îl vizita în mod regulat în Palatul Invalizilor[1].

La Londra, la 5 martie 1917 s-a hotărât a se crea „Imperial War Museum". Fondatorii săi şi-au propus să adune trofee, specimene de armament, echipament militar şi maritim, cărţi, hărţi şi broşuri, muzeul având sprijinul Amiralităţii, al Ministerului de Muniţiuni, iar ca director general a fost numit un autor reputat de lucrări de geodezie, critic de artă, membru al Parlamentului englez, în persoana lui Martin Couway.

În forma iniţială colecţiile muzeului se compuneau din 9 categorii de elemente:

1- Trofee şi relicve provenind din marină, armata de uscat şi aviaţie;
2- Amintiri din serviciul sanitar militar;
3- Cărţi , documente tipărite şi periodice;

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] Revista „Lamura", Anul I, No. 10-11, iulie-august 1920, p. 967.

4- Fotografii;
5- Afişe;
6- Desene şi caricaturi;
7- Monete şi medalii;
8- Jucării şi talismane;
9- Documente despre activitatea feminină.

Pe lângă aceasta, o secţiune a activităţii confesionale urma să cuprindă biblii şi cărţi de rugăciuni purtând urmele gloanţelor duşmane, vase sfinte folosite în timpul luptelor sau în împrejurări cu deosebire primejdioase, imagini de pietate, etc., ceea ce s-ar putea numi relicve religioase de pe câmpul de luptă[2].

Muzeul îşi propunea ca scop principal, „educaţiunea populară" încercând a învăţa războiul pe cei care nu l-au făcut şi într-un fel a-l populariza[3]. În acest scop se rezerva într-un spaţiu viitor, un loc important portretelor şi busturilor nu numai ale generalilor şi ofiţerilor superiori, dar chiar şi ale soldaţilor morţi pentru patrie.

În Germania se înfiinţează trei instituţii legate de primul război mondial „Muzeul economiei de război" la Leipzig, „Arhivele războiului de la Universitatea din Yena" şi „Biblioteca războiului mondial" din Berlin.

În aprilie 1917 se fondează la Leipzig, Deutsche Kriegswirtschaftsmuseum, care îşi propunea să adune toate documentele tipărite şi amintirile, pentru a da o idee exactă vieţii economice germane din timpul războiului. Expuse, obiectele respective trebuiau să servească atât „instrucţiunii populare" dar mai ales erau destinate istoricilor doritori să studieze transformările economiei sociale sub influenţa războiului.

Ideea este surprinzător de modernă. Astăzi este unanim acceptat faptul că muzeul este o instituţie ştiinţifică cu caracter pluridisciplinar menită să cerceteze, să conserve şi să valorifice pentru publicul larg patrimoniul documentar sau cultural aflat în păstrare, altminteri el decade la nivelul unei colecţii mute, măcinată de uzură morală şi fizică[4].

Muzeografii ştiu din totdeauna că muzeul ca instituţie nu se confundă cu expoziţia sa de bază, aceasta fiind doar o formă tranzitorie de prezentare a colecţiilor[5].

Aceste concepţii erau promovate iată şi în anul 1917, este adevărat pe pământ nemţesc, unde tradiţia interesului muzeografilor pentru opinia publică era destul de veche, dacă amintim numai, regulile întocmite „nu se ştie de cine", în 1880, „folositoare de ţinut minte la vizitarea unui muzeu" şi care îşi păstrează în mare măsură actualitatea şi astăzi[6].

Şi tot în Germania, cu mai bine de un secol în urmă, faţă de data amintită şi anume la 1727 negustorul englez Gaspar F. Neikel scoate la Hamburg „Museografia", lucrare cu caracter ştiinţific care cuprinde sfaturi practice pentru organizarea unui muzeu, noţiuni de conservare şi clasificare, tot materialul vizând activitatea unui „cabinet de curiozităţi"[7].

---

[2] *Ibidem*, p. 968.
[3] *Ibidem*.
[4] Vasile Drăguţ, în prefaţă la Kenneth Hudson, *O istorie socială a muzeelor*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1979, p. 8.
[5] *Ibidem*, p. 9.
[6] *Ibidem*, p. 10.
[7] Claudia Cleja Stoicescu, *Sub semnul muzeului*, Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1983, p. 29.

Înarmată cu ambiţiile şi colecţiile trecutului, Germania se instalează după mijlocul secolului al XVI-lea ca o veritabilă fondatoare de muzee, iar în mod special, Berlinul la începutul secolului al XIX-lea în cel mai mare centru muzeistic al Europei Occidentale[8]. Era firesc deci, ca prima mare conflagraţie mondială să nu rămână fără urmări nici în acest domeniu al muzeografiei, într-o ţară beligerantă ca Germania.

În ceea ce priveşte Biblioteca din Berlin, fondată în iulie 1915, de un mare industriaş, Richard Franck, după 4 ani de activitate avea un patrimoniu de:

- 600 000 de lucrări;
- 3 800 jurnale;
- 16 400 afişe dintre care 6 400 ilustrate;
- 6 000 monete de război;

În ceea ce priveşte Franţa, Muzeul de Război a avut la bază colecţiile Henri Leblanc.

Publicul a putut vizita colecţiile adunate prin eforturile personale ale soţilor Leblanc încă din 1917, de mai multe ori pe lună, iar cercetătorii au putut frecventa în fiecare zi sala de lucru, care le era liber oferită[9].

De menţionat că, întreaga colecţie era deja catalogată la data amintită în cinci volume de 400 pagini fiecare şi publicate, urmând a fi tipărite încă alte 6 volume.

La 4 august 1917 a fost semnat actul de donaţie al soţilor Leblanc către stat, care, la începutul anului 1919 acordă primele credite bugetare, mult mărite. Desigur, începuturile acestei instituţii nou create şi care cuprindea atât Biblioteca cât şi Muzeul de război nu sunt lipsite de greutăţi, legate de lipsa de personal competent, de tulburările pricinuite de evenimentele militare din primăvara şi vara anului 1918, sau de insuficienţa localului provizoriu din strada Colisée, din Paris. Cu atât mai mult, sunt de apreciat rezultatele obţinute în aceşti ani tulburi şi mai ales trebuie apreciată complexitatea programului. Acesta îşi propunea „a aduna de urgenţă într-o bibliotecă specială, toate lucrările şi publicaţiunile de orice natură relative la război, periodice şi neperiodice, de origine oficială sau particulare, apărute sau în curs de apariţie în Franţa şi în străinătate, a proceda la clasarea şi redactarea cataloagelor, referitoriilor şi a culegerilor de documente astfel adunate, în conformitate cu metodele de erudiţie istorică"[10].

Pentru acest lucru greu şi atât de divers, personalul a fost mai ales recrutat dintre agregaţii universităţii, vechi normalişti, arhivişti-paleografi, bibliotecari de profesie, diplomaţi cu studii superioare, licenţiaţi în litere, drept şi istorie. Şi cum de la început n-a fost posibilă deschiderea unei expoziţii publice şi permanente, cercetătorii interesaţi au fost însă admişi în mica sală de lectură, beneficiind de avantajele unui serviciu de informaţie rapid.

Muzeul trebuia să pună la dispoziţia publicului, întreaga documentaţie grafică sau plastică referitoare la perioada de război.

Ca principiu de alegere a patrimoniului muzeal, funcţiona prioritatea interesului documentar al obiectelor adunate, în raport cu valoarea lor estetică. Astfel în artă, fără a neglija operele alegorice sau de imaginaţie, „au fost preferate operele

[8] *Ibidem*, p. 31.
[9] „Lamura", Anul I, Nr. 10-11, iulie-aug. 1920, p. 967.
[10] *Ibidem*.

artiştilor care au văzut de aproape războiul, artiştii mobilizaţi; artiştii prizonieri care au adus din captivitatea lor note dureroase; artişti în misiune"[11].

Au fost adunate şi catalogate medalii comemorative, realizate de mari artişti ai vremii, fotografii, grafică reprezentând principalele tipuri militare sau civile din război, inclusiv siluete expresive feminine, elocvente pentru activitatea profesională şi socială a femeilor în timpul primului război mondial; obiecte din ceramică, ţesături şi hârtii pictate cu subiecte de ocazie, steaguri, uniforme, arme, obiecte de uz personal (gamele, linguri, furculiţe, icoane, amulete, bijuterii, etc.).

Inventarul arătat nu este decât o mică parte din inventarul general. Interesant este că evidenţa - această funcţie de mare importanţă a instituţiilor muzeale, aşa cum le concepem astăzi, funcţiona ireproşabil. Aproape toate documentele adunate erau deja fişate. Cea mai mare parte a lor erau chiar aranjate în catalogul general de materii, ce urma a fi registrul general al viitoarelor bibliografii speciale - instrumente preţioase de lucru ce permit furnizarea rapidă a informaţiilor necesare cercetătorilor.

Datorită organizării lor oarecum improvizate, în plin război, instituţiile amintite aveau şi lipsuri inerente, dar ambiţia francezilor era de a continua eforturile începute, în aşa fel încât Franţa să fie înzestrată cu instrumente de lucru, obişnuite deja în Statele Unite, Anglia, şi Germania, iar ca scop ideal, de a deveni un mare centru de documentare internaţională, pentru istoria primului război mondial.

Din primii ani de funcţionare, se pare că acest scop a fost atins, întrucât cei interesaţi să cerceteze instituţiile amintite erau de obicei profesorii de la Sorbona şi studenţii lor, de la Colegiul Franţei, savanţii şi publiciştii străini, atraşi de importanţa unei documentări, făcută în cel mai mare spirit de obiectivitate.

Dar, în egală măsură, în zilele de vizitare aceste muzee erau frecventate de un public numeros, provenit din rândurile oamenilor simpli.

Concluzionând această prezentare, a preocupărilor muzeografice la sfârşitul primului război mondial, în nici un caz exhaustivă, putem afirma că toate aceste instituţii îşi propuneau păstrarea, clasificarea şi valorificarea selectivă a tuturor mărturiilor legate de tot ceea ce a însemnat primul război mondial.

Aceste muzee de război şi-au propus să se constituie în mijloace directe de comunicare cu publicul larg şi în acelaşi timp această misiune didactică şi educativă s-a împletit în mod armonios cu cea ştiinţifică de cercetare. Constituirea lor a fost un exemplu şi pentru alte ţări, care pe măsură ce şi-au rezolvat problemele stringente, mai ales de natură economică, determinate de războiul care abia se sfârşise, şi-au concentrat atenţia şi în această direcţie.

Cine cunoaşte munca, de obicei, atât de anevoioasă a istoricilor, a muzeografilor, în căutarea izvoarelor împrăştiate sau împuţinate, fie din neştiinţă, fie din neglijenţă, nu poate să nu aprecieze eforturile tuturor celor implicaţi în crearea acestor colecţii de mare importanţă, atât istorică, cât şi materială şi morală, şi care prin munca lor complexă şi riguroasă au evitat pierderi greu de reparat, mai târziu.

[11] *Ibidem*, p. 976.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XII**, 2003

PARTICIPAREA ARMATEI ROMÂNE LA AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL REFLECTATĂ ÎN COLECŢIILE MUZEULUI MILITAR NAŢIONAL

EUGEN ICHIM*

Muzeul Militar Naţional, prestigioasă instituţie de cultură a armatei şi a neamului românesc, care în acest an împlineşte 80 de ani de la înfiinţare, este păstrătorul unor inestimabile şi autentice valori care vorbesc cu puterea documentului şi a obiectului original despre istoria poporului nostru, măreţele fapte de arme ale înaintaşilor, vitejia şi spiritul de sacrificiu, eroismul lor legendar.

Vizitatorul, ostaş sau civil, român sau străin, tânăr, matur sau împovărat de ani, este deopotrivă mişcat de istoria vie ce se perindă sub privirile sale, istoria zbuciumată şi tumultuoasă demnă de cel mai profund respect şi pioşenie, pildă nepieritoare pentru cei ce sunt şi vor dăinui prin veac pe aceste plaiuri strămoşeşti.

Nici cel mai renumit orator nu poate să convingă mai mult auditorul de eroismul şi patriotismul românilor, de dragostea lor de glia străbună decât o poate face martorul fără glas, dar convingător: obiectul original.

O cască găurită de glonţul vrăjmaş, vestonul însângerat al unui ostaş, stindardul unui regiment erou care a fost imbold în luptă şi părtaş la cumplite încleştări pe viaţă şi pe moarte, cu duşmanul cotropitor de neam şi ţară, o armă cu baioneta sclipind rece şi ameninţător, precum şi multe alte şi felurite obiecte şi mărturii sunt pentru cine le priveşte cea mai veritabilă şi mai neştearsă lecţie de istorie.

În colecţiile muzeului nostru se află mărturii elocvente şi convingătoare despre întreaga istorie militară a românilor, începând cu dacii şi romanii până la revoluţia din decembrie 1989 şi multe şi din perioada următoare.

În depozitele muzeului se regăsesc în cele 32 de colecţii - mare parte unice în ţară - circa 1.000.000 de obiecte de patrimoniu dintre care aproape 52.000 obiecte tridimensionale, peste 70.000 cărţi, periodice, documente originale, hărţi, manuscrise, scrisori, benzi magnetice şi filme, toate de o valoare nepreţuită pentru poporul nostru, pentru organismul militar românesc. Reprezentative sunt pentru noi, militarii, colecţiile de arme albe şi de foc româneşti, orientale şi occidentale, de uniforme militare româneşti şi străine, de ordine şi medalii, de artilerie, tancuri, geniu, marină, aviaţie ş. a. m. d.

---

* Muzeul Militar Naţional, Bucureşti.

Fototeca muzeului este păstrătoarea unui fond de aproape 830 de albume, peste 24.000 fotografii originale şi circa 480.000 clişee şi negative fotografice.

În cadrul acestor valori nepreţuite - multe dintre ele unicate, de valoare naţională sau internaţională - un loc aparte îl ocupă cele referitoare la participarea armatei române la cel de-al doilea război mondial.

Nu vom putea, în cele ce urmează acum, să prezentăm pe larg acest valoros patrimoniu şi de aceea ne vom opri doar la câteva dintre mărturiile cele mai semnificative.

În cadrul secţiei documentare se află colecţiile aproape complete, din anii războiului, ale următoarelor periodice: „România militară", „Monitorul oastei", „Eroii patriei", „Zburătorii României", „Signal", „România aeriană", „Revista infanteriei", „Revista artileriei", „Revista geniului" în care este scrisă viu, în focul luptei, cronica acelor zile eroice.

Arhiva „Cultul Eroilor" reuneşte aproape 800000 de fişe cu date biografice şi faptele de arme ale celor morţi, răniţi sau dispăruţi în al doilea război mondial şi care vorbesc simplu, lapidar despre toţi ostaşii români ce şi-au dat prinosul lor de jertfa în această sângeroasă conflagraţie.

Deţinem în patrimoniu o cronică vie, unică, privind participarea armatei române la cel de-al doilea război mondial materializată într-un set de 45 de albume cu fotografii şi clişee de pe front, realizate de fotoreporterii militari: 15 cu referiri la campania din est, 14 la campania din vest, iar 16 la relaţiile de comandament şi colaborare româno-germană respectiv româno sovietică. Alături de aceste albume deţinem şi circa 80 de albume individuale care au aparţinut generalilor şi ofiţerilor combatanţi, între ele remarcându-se unul ce prezintă cronologic toată activitatea sa de ofiţer pe front, intitulat semnificativ „Războiul meu" şi care a fost realizat de un argeşean: col. Panaitescu Traian, comandant al Regimentului 3 Căi Ferate pe frontul de est şi al grupului operativ al Brigăzii de Căi Ferate pe frontul de vest. Suntem, de asemenea, în posesia a peste 2.000 de fotografii originale disparate, donate instituţiei noastre de foştii combatanţi sau familiile acestora.

O mare încărcătură emoţională prezintă o serie de documente cum ar fi „Darea de seamă a Regimentului 27 Dorobanţi privind luptele din capul de pod de la Odessa", semnată de comandantul acestuia, col. Petre Mânu, „Memoriile" generalului Cămăraşu, comandantul Diviziei 10 Infanterie, „Relatările de pe front" ale voluntarei Viorica Dunca, dosarul cu documentele eroinei Elena Chiriţă, Ordinul de zi nr. 1 al generalului Avramescu, comandantul Corpului de munte prin care glorifică eroismul cpt. Chihaia Traian din Batalionul 17 Vânători etc.

Eroismul elevilor Şcolii de ofiţeri de rezervă de la Radna este materializat în „Dosarul ce cuprinde corespondenţa luptelor de la Păuliş", iar dramatismul încleştărilor la care a luat parte căpitanul Ion Chirilă din Centrul de instrucţie al infanteriei este prezentat în „Carnetul cu rapoarte de luptă" al acestuia.

Suntem, de asemenea, în posesia unor manuscrise valoroase, cum ar fi: „Acţiunea corpului aerian român pe frontul antihitlerist", „Memoriile generalului Cornelia Teodorini", „Jurnalul unui prizonier de război în U.R.S.S." de colonel Herescu Constantin, al „Jurnalului de operaţii al Detaşamentului blindat pe frontul de vest", ş. a. m. d.

În colecţiile muzeului se află un mare număr de brevete de decoraţii atribuite unor unităţi sau combatanţi, printre care aş aminti: Brevetele de decorare cu Ordinul „Mihai Viteazul" cls. a III-a, cu spade ale Flotilei 4 Bombardament Picaj, Flotilei 1 Vânătoare, Regimentului 18 Artilerie, Flotilei 3 Asalt, ş. a.

De asemenea, suntem în posesia a câteva mii de decoraţii româneşti şi străine atribuite, pentru fapte de arme, ostaşilor români, de la general la soldat, în acest conflict începând de la cea mai înaltă decoraţie română de război „Ordinul Mihai Viteazul" şi mergând până la „Virtutea Militară", Ordinul sovietic „Kutuzov", Ordinul cehoslovac „Leul alb" etc. Suntem singurul muzeu din ţară care are întreaga gamă de ordine şi medalii româneşti conferite în al doilea război mondial atât generalilor şi ofiţerilor cât şi gradelor inferioare.

Muzeul Militar Naţional deţine în colecţia de arme de foc toată tipologia de armament de infanterie folosită de armata română în acest război: puşti şi puşti mitraliere tip Z.B. cal. 7,92 mm, pistoale mitralieră model „Oriţa", „Schmeisser", „Beretta", puştile tip „Mosin - Nagant", „Mauser", puştile mitralieră model Z.B., M.P. şi „Schmeisser - Deimler Poch", mitralierele model Z.B., M.G. 34, M.G. 42, Maxim, etc.

În parcul de artilerie sunt expuse tunurile antitanc cu tragere rapidă model Schneider, cal. 47 mm, sistem Puteaux cal. 25 mm, sistem Krupp, cal. 75 mm, sistem Reşiţa cal. 75 mm, tunurile de câmp Schneider - Putilov cal. 75 mm şi Schneider cal. 105 mm, obuzierele sistem Skoda cal. 105 mm şi 150 mm, tunurile antiaeriene sistem Skoda cal. 76,5 mm, sistem Krupp cal. 88 mm şi sistem Vickers cal. 75 mm care au fost în dotarea armatei române în al doilea război mondial.

Blindatele folosite de tanchiştii români în campaniile din est şi din vest sunt reprezentate prin tancurile de tip R - 35, Skoda R - 2, T - 4, şenilate tip Malaxa, tunul anticar pe afet mobil tip TACÂM - R - 2. În anul 2000 a fost scos din râul Prut şi adus la Muzeul Militar Naţional un tanc american tip Sherman, care a fost în dotarea armatei sovietice.

În muzeu se află şi valoroase mărturii referitoare la dotarea aviaţiei şi marinei precum şi a altor arme şi specialităţi militare. Intre acestea amintesc, profundorul de la avionul I.A.R.- 80 cu care locotenentul Mociorniţă s-a prăbuşit în Cehoslovacia precum şi manometrul de adâncime de pe submarinul „Delfinul".

Deţinem în colecţiile noastre un număr mare de obiecte ce au aparţinut participanţilor la acest război soldaţi, gradaţi, subofiţeri, ofiţeri şi generali: uniforme, arme, decoraţii, carnete de însemnări, scrisori, alte bunuri personale care ne întregesc imaginea despre combatanţii români, despre cele trăite de aceştia în tranşee. Semnificative sunt obiectele şi documentele care au aparţinut regelui Mihai, mareşalului Antonescu, generalilor Dăscălescu, Răşcanu, Teodorini, Bălan. Ştiflea, Mociulschi, Teodorescu, Şova, coloneii Niculin, Petrescu, Zătreanu etc.

În perioada care a trecut de la revoluţia din decembrie 1989 am constatat cu bucurie şi satisfacţie că mulţi deţinători de obiecte şi documente, participanţi direcţi la război sau urmaşi ai acestora, care până atunci aveau rezerve sau nu aveau îndrăzneala necesară, trec pragul instituţiei noastre şi ni le oferă ca donaţii sau spre achiziţionare (în special e vorba de combatanţii de pe frontul de est).

Recent, o nepoată a colonelului Glogojanu, frate al generalului Ionel Glogojanu, care a murit în atentatul din 22 octombrie 1941 asupra comandamentului

Diviziei a 10-a de la Odessa, a donat o uniformă completă de ofiţer de artilerie şi alte accesorii (circa 20 piese), toate într-o stare impecabilă.

Acest valoros patrimoniu referitor la participarea armatei române la al doilea război mondial, pe care succint am încercat să-l prezint prin aceste rânduri, a fost parţial expus spre vizionarea publicului vizitator. Am spus parţial pentru că abia acum, după ce refacem întregul sector dedicat participării armatei române la campania din est, avem posibilitatea să-l valorificăm spre corecta informare a tuturor celor ce ne onorează trecând pragul instituţiei noastre.

Totodată, tot ceea ce deţinem stă la dispoziţia cercetătorilor şi specialiştilor români şi străini spre a fi studiat şi analizat în scopul elaborării de lucrări şi studii menite să întregească imaginea cititorului mai mult sau mai puţin avizat despre epopeea eroică a participării armatei române la al doilea război mondial.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

RESTAURAREA UNUI STEAG, VECHI DE 75 DE ANI, AL ATENEULUI POPULAR „IONESCU-GION"

NICOLETA TUDOSE*

Conservarea patrimoniului cultural reprezintă cea mai importantă misiune a unui muzeu. Tot ceea ce cunoaştem despre lumea noastră am aflat din acest patrimoniu ce a supravieţuit până la noi sub forma obiectelor materiale. Aceste obiecte sunt făcute din materiale perisabile şi deci supuse unor pericole permanente de deteriorări, datorate factorilor climatici, activităţii microorganismelor, distrugerilor provocate de inundaţii, incendii sau celor provocate de om, accidental sau intenţionat. Toţi aceşti factori îşi pun amprenta pe obiectele de patrimoniu, făcând activitatea restauratorului de neînlocuit.

Procesul de restaurare reprezintă o muncă laborioasă ce necesită o înţelegere profundă a intervenţiilor ce trebuie făcute, un simţ crescut al responsabilităţii. Activitatea de conservare şi restaurare îşi propune să păstreze şi să transmită nu doar simpla existenţă fizică a obiectelor de patrimoniu, ci şi întregul ansamblu de informaţii ce le conţin aceste obiecte.

Fragmentul de steag al Ateneului Popular „Ionescu Gion" ce a intrat în proces de restaurare (fig. 1), are o valoare istorică deosebită datorită mesajului conţinut. Ateneul Popular „Ionescu Gion" reprezintă nucleul Muzeului Judeţean Argeş de astăzi, în anul 1928, ia iniţiativa unui grup de intelectuali entuziaşti din oraşul Piteşti, se propune înfiinţarea unui ateneu popular, numindu-l în memoria distinsului fiu al Piteştiului, Gh, Ionescu Gion - istoric şi publicist, membru corespondent al Academiei Române (1857-1904). Hotărârea reprezentanţilor intelectualităţii piteştene a fost aprobată oficial la data de 28 octombrie 1928, aşa cum se menţionează în actul constitutiv.

Printre obiectivele înscrise în statutul ateneului se află şi înfiinţarea unui muzeu regional. Acesta este actul oficial de constituire a Muzeului din Piteşti.

Sufletul acestui ateneu este preşedinta, d-na Tatiana Bobancu, institutor şi inspector cultural, ajutată fiind de membrii comitetului şi de alţi colaboratori, reuşeşte să strângă o serie de obiecte deosebit de valoroase din domeniul arheologiei, istoriei, numismaticii, etnografiei şi artei populare, ceea ce a permis deschiderea pentru public a expoziţiei permanente în 1931.

Muzeul era amplasat în localul Şcolii primare de băieţi nr. 1 şi s-a bucurat de aprecierea unor oameni de seamă ai vremii printre care: istoricul Nicolae Iorga, scriitorul Liviu Rebreanu, pictorul Costin Petrescu, abatele Salaville - preşedintele

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

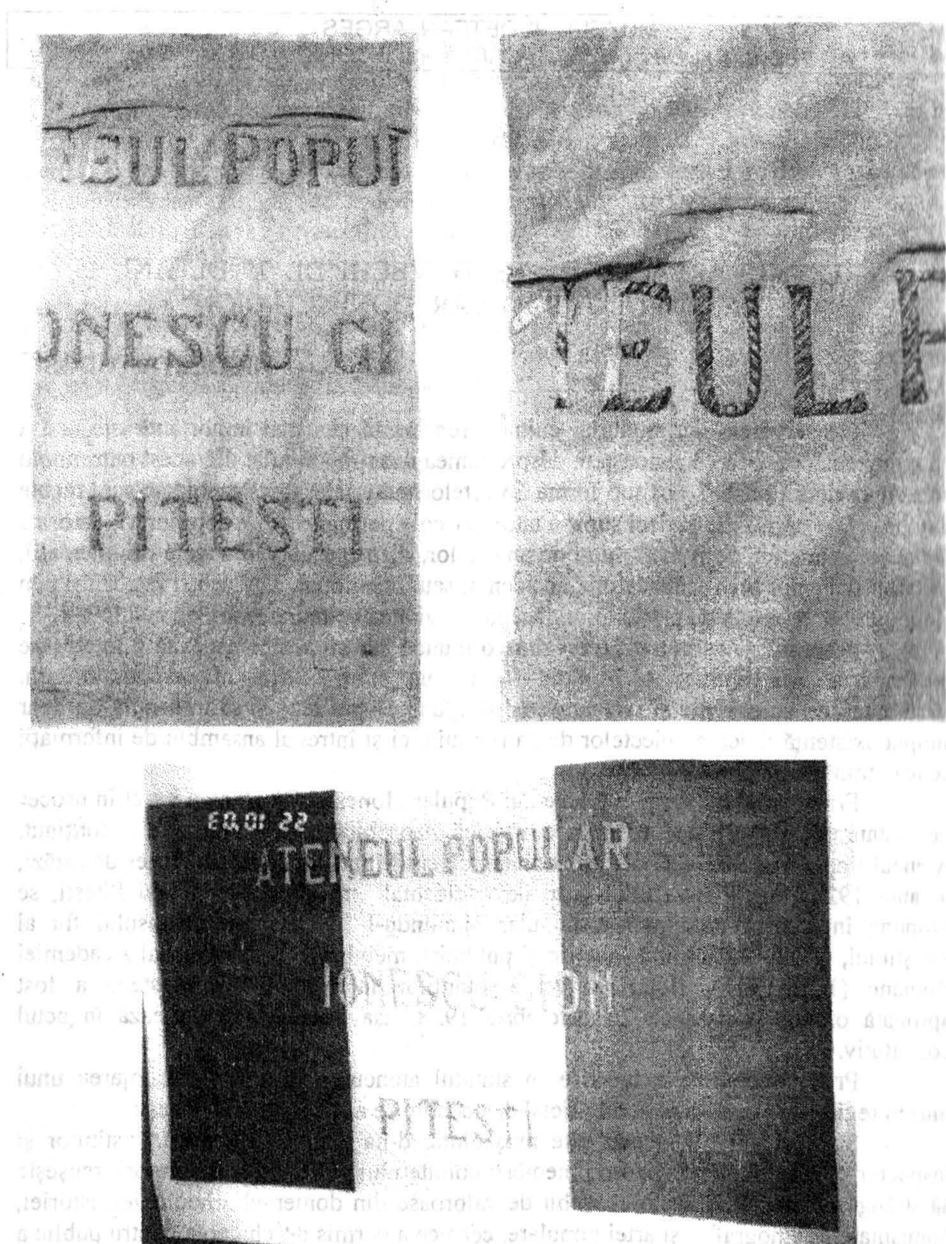

Fig. 1. Steagul Ateneului Popular „Ionescu Gion", înainte şi după restaurare.

Muzeul era amplasat în localul Şcolii primare de băieţi nr. 1 şi s-a bucurat de aprecierea unor oameni de seamă ai vremii printre care: istoricul Nicolae Iorga, scriitorul Liviu Rebreanu, pictorul Costin Petrescu, abatele Salaville - preşedintele

Societăţii internaţionale de arheologie şi mulţi alţii, însemnările acestora se aflau în cartea de onoare ce s-a pierdut după autodizolvarea din anul 1946.

În statutul ateneului la cap. VI, art. 15, se hotărăşte confecţionarea unui steag. După 75 de ani de la confecţionarea steagului, tot ce a rămas din el este partea din mijloc, respectiv culoarea galbenă, celelalte două fâşii nemaiexistând. Astfel intră în proces de restaurare fragmentul de pânză dreptunghiulară, care cuprinde şi o parte a textului brodat iniţial cu fire metalice.

Pentru piesa textilă luată în studiu s-au făcut analize minuţioase în cadrul laboratorului de restaurare textile din Muzeul Naţional de Istorie din Bucureşti, analize ce au urmărit identificarea naturii materialelor componente şi a tipurilor de degradare prezente. S-a constatat astfel că fragmentul de steag este o ţesătură pânză cu aspect de rips, din mătase vegetală, firul metalic din care sunt brodate literele este spiralat sub formă de arc, prin care trece un fir textil din bumbac. După analizele efectuate în laboratorul de investigaţii fizico-chimice s-a constatat că firul metalic este din cupru aurit. De asemenea după analizele efectuate la stereomicroscop s-au descoperit pe lateralele fâşiei de steag, mici fragmente din firele textile ce au unit iniţial celelalte două părţi ale steagului, partea roşie şi cea albastră. Piesa fiind supusă uzurii funcţionale, îmbătrânirii naturale şi acţiunii factorilor de mediu, prezenta diferite tipuri de degradare: depuneri de praf şi murdărie, pete de natură necunoscută, pierderea firului metalic de pe anumite porţiuni ale literelor, oxidarea firului metalic.

Natura diferită a materialelor componente, degradările specifice fiecăruia, au dus la stabilirea proceselor de curăţare după efectuarea în prealabil a testelor pe firele textile şi metalice. Deoarece literele erau brodate pe pat de carton şi ziar nu s-a putut face curăţare umedă prin imersie în agenţi de spălare, ci s-a făcut curăţare locală pe pat absorbant. Operaţiile de curăţare umedă s-au finalizat prin clătiri repetate cu apă distilată până la eliminarea completă a produşilor de curăţare. Este de remarcat efectul pozitiv al tratamentelor de curăţare aplicate. De asemenea, măsurătorile efectuate înainte şi după aplicarea tratamentului umed, au pus în evidenţă faptul că, prin fenomenele de contractare-relaxare, dimensiunile ţesăturii nu s-au modificat semnificativ.

Pentru înlocuirea celor două bucăţi de steag ce lipsesc, s-a căutat o pânză asemănătoare ca structură şi aspect cu cea deja existentă, după care a fost vopsită în culorile originale albastru şi roşu.

Literele ce lipseau din textul brodat respectiv A, T, E şi jumătate din litera N, apoi literele A, R, I şi O, N, au fost reconstituite din fire de bumbac vopsite cât mai aproape de culoarea iniţială a firelor metalice, la care s-a adăugat prin răsucire un fir metalic auriu. În final s-au reasamblat elementele componente conform modului original de execuţie rezultând steagul aşa cum a fost el comandat de membrii ateneului.

Fragmentul de steag al Ateneului Popular „Ionescu Gion" intrat în proces de restaurare, a permis ca prin alegerea unor metode adecvate de cercetare şi restaurare să ducă la redarea aspectului original şi implicit la relevarea valorii documentar-istorice a piesei.

Ţinând cont de semnificaţia istorică a acestui steag, şi nu în ultimul rând de latura sa estetică, muzeografii secţiei de istorie au hotărât ca piesa restaurată, etalată pe un panou dublu, din stiplex, să fie amplasată la intrarea în expoziţie, ca un certificat de naştere al instituţiei noastre.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

BIODEGRADATORI ŞI BIODETERIORATORI LA CARTEA VECHE

GABRIEL BĂDESCU PLETEA*

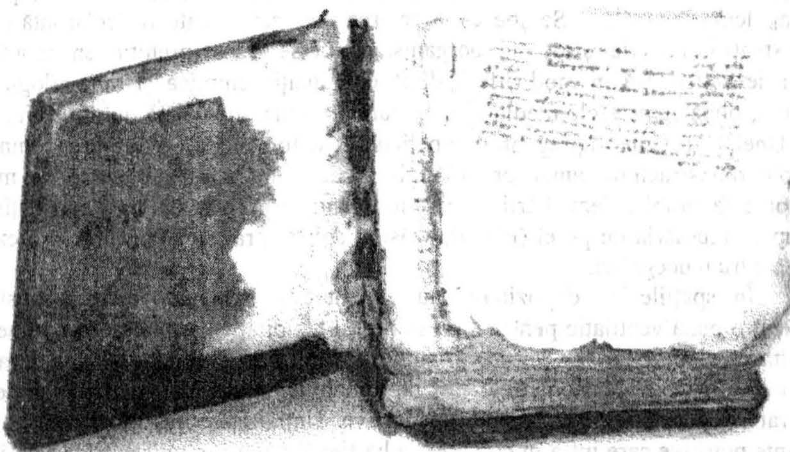
Biodegradarea şi biodeteriorarea bunurilor cultural-artistice pe suport papetar în mod special şi pe suporturi ca lemn, textil şi a altor suporturi de natură organică depinde de mulţi factori ca: umiditatea, temperatura, microorganismele şi insectele etc. Cartea poate conţine diferite ciuperci numite mucegaiuri care secretă pigmenţi ce se difuzează în materialul organic. Sunt cunoscute mai mult de 600 de specii de ciuperci.

Muzeul Judeţean Argeş a pornit o amplă campanie de conservare şi stopare a diferiţilor factori care conduc la biodegradarea sau deteriorarea obiectelor pe suport papetar, lemn, textil, etc. Se ştie că infectarea unei cărţi poate fi declanşată de sporii preexistenţi în material şi de microorganismele ce se găsesc pretutindeni în atmosfera. Bacteriile acţionează în mod diferit după compoziţia chimică şi mineralogică, după structura, după caracterele mediului înconjurător şi mai ales după durata acţiunii lor în timp. Unele substanţe impregnate sau peliculogene folosite în conservarea lemnului, de exemplu din structura bunurilor cultural-artistice sunt adesea o sursă de materiale hrănitoare favorabile dezvoltării ciupercilor. Lemnul propriu-zis este mai puţin atacat în timp ce murdăria de pe el (uleiuri, grăsimi solide, praf, etc.) constituie o excelentă hrană pentru mucegaiuri.

În spaţiile de depozitare sau expunere a bunurilor cultural-artistice s-a organizat o bună ventilaţie pentru a nu se regăsi umidităţi şi temperaturi optime pentru dezvoltarea ciupercilor, în fiecare zi supraveghetorii în expoziţie şi conservatorii în depozite urmăresc termometrele şi higrometrele alcătuind grafice cu evoluţia temperaturii şi a umidităţii în sălile respective. Umiditatea crescută şi prezenta unor substanţe nutritive care intra în compoziţia hârtiei şi a tuturor suporturilor care însoţesc cartea, ar putea favoriza şi atacul insectelor. Moliile atacă suportul textil, lemnul este atacat de insectele xilofage, gândacii pot ataca pielea. Cunoaşterea factorilor deterioraţi, controlul evoluţiei lor precum şi a condiţiilor care au favorizat degradarea colecţiilor trebuie sa constituie prezenta unor substanţe nutritive care intră în compoziţia hârtiei şi a tuturor suporturilor care însoţesc cartea, ar putea favoriza şi atacul insectelor. Cunoaşterea factorilor deterioranţi, controlul evoluţiei lor precum şi a condiţiilor care au favorizat degradarea colecţiilor trebuie să constituie una din preocupările cele mai importante deoarece în funcţie de aceste cunoştinţe pot fi stabilite şi masurile corespunzătoare de păstrare a colecţiilor dar şi aplicarea de tratamente cu caracter preventiv şi curativ.

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti

Cărţi vechi înainte de restaurare

În clădirea nouă a Muzeului Judeţean Argeş, în depozitul de carte sunt pregătite rafturi care asigură condiţiile optime de aşezare a cărţilor, conform normelor de conservare. Personalul muzeului participă la efectuarea curăţeniei periodice a spaţiilor de depozitare, efectuarea desprăfuirii componentelor colecţiilor.

În condiţii speciale sunt păstrate două diplome acordate de domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica lui Ion C. Brătianu. Diplomele sunt realizate pe pergament. Aşa cum se cunoaşte, acesta prezintă particularitatea de a fi alcalin şi în acelaşi timp foarte higroscopic. O eventuală expunere în exces de umiditate, o perioadă mai lungă

de timp ar putea distruge complet structura sa prin acţiunea chimică cunoscută sub numele de hidroliză. Pergamentul tinde să absoarbă şi să elimine umezeala în raport cu creşterea sau scăderea valorii umidităţii relative a aerului atmosferic. În cazul în care condiţiile extreme ar persista, deteriorările ar putea fi inevitabile.

O altă activitate desfăşurată de conservatorii Muzeului Judeţean Argeş este analiza spectrului electromagnetic şi al radiaţiilor atât în sălile muzeului cât şi în depozitele acestuia şi de asemenea analiza aerosolilor antropogeni rezultaţi din arderea combustibililor, activitatea industrială, transporturi, particule de fum, cenuşă, ciment diverşi oxizi ale căror dimensiuni pot fi între 9001 şi 1000 nm.

Nu în ultimul rând trebuie să amintim şi îmbunătăţirea activităţii de asigurare a securităţii muzeului ca parte integrantă în activitatea de conservare constituită din activitatea de evidenţă gestionară, generală şi topografică, pe subunităţi de păstrare a pieselor, (expoziţie, depozitare, laboratoare, transport) activitatea de pază şi supraveghere permanentă automată cu instalaţii antifurt, antiagresiune, şi antiincendiu.

Rămâne de arătat că în cadrul funcţiei de conservare, - cercetarea - sub aspectul investigaţiei structurale şi nu numai, îşi găseşte un rol specific. Conservarea, ca activitate sistematică, chiar dacă nu are un roi curativ, are totuşi un caracter ştiinţific cât se poate de bine conturat. Raportul dintre conservarea activă şi restaurare este clar şi uşor de precizat, deoarece conseıvarea activă nu modifică forma bunului de muzeu în timp ce restaurarea - prin întregiri şi completări - produce forme noi, faţă de stadiul anterior al bunului muzeal. Fapt mai important, forma nouă nu este o reconstituire propriu-zisă ci o remodelare în care personalitatea restauratorului intervine în măsură variabilă, punându-şi amprenta. Ori tocmai din acest punct de vedere diferenţa dintre conservarea activă şi restaurare se şterge, întrucât la un bun muzeal deformat, de exemplu, reducerea deformării prin tratamente, nu înseamnă aproape niciodată revenirea la starea iniţială, ci aducerea bunului la o stare intermediară, hotărâtă de restaurator şi reflectând capacitatea lui de înţelegere a formei, competenţa lui profesională şi gustul lui.

Spectacolul static oferit de Muzeul Judeţean vizitatorilor săi prin expoziţiile de bază dar şi temporare, pun în valoare colecţiile, arhivele, patrimoniul conservat şi restaurat în laboratoare şi ateliere. Cartea în complexitatea ei deţine ceea ce şi-au dorit întotdeauna oamenii şi anume să-şi fixeze gândirea în mod cât mat durabil.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂŢI

ORAŞUL TRADIŢIONAL ŞI ORAŞUL VIITORULUI ÎN OPERA LUI ARNOLD TOYNBEE

FILOFTEIA PALLY*

În 1970, la Oxford University Press, apărea o lucrare de stringentă actualitate - *Oraşele în mişcare* - a cunoscutului autor al *Studiului Istoriei* (operă fundamentală, apărută între 1934-1954, în zece volume), Arnold Toynbee, o carte ce se remarcă prin spirit critic şi analize comparative privind dezvoltarea oraşelor din lume, în trecut, prezent şi viitor. Pornind de la concepţia că religiile universale joacă un rol esenţial în dezvoltarea civilizaţiilor, A. Toynbee apreciază că viitoarea civilizaţie a omenirii ar trebui să fie o Republica Christiana iar Ecumenopolis, oraşul mondial, va cuprinde câteva grupări de centre urbane din regiuni întinse ale globului. „Cartea îşi propune să analizeze actuala explozie urbană în lumina istoriei trecute a oraşelor - afirmă autorul... Oraşul mecanizat este urmaşul oraşului tradiţional. Viitorul Oraş mondial, care îşi va întinde tentaculele în jurul globului, va fi o aşezare umană de acelaşi gen ca minusculele Jerichon, Ur şi Weimar. La scara sa nespus mai vastă, Ecumenopolis va fi tot un oraş şi studierea asemănărilor şi deosebirilor dintre el şi predecesoarele sale ne-ar putea fi de folos pentru a încerca să învăţăm cum să trăim în acest oraş".

Analizând începuturile urbane, autorul menţionează păstorii nomazi care au trăit în tabere mobile din corturi sau colibe, succesiv descărcate şi montate, apoi demontate şi încărcate, în ciclul deplasărilor dintre păşunile de vară şi cele de iarnă, aspecte întâlnite în Cartea Facerii, cu referire la viaţa patriarhilor. Populaţia sedentară intra în contact cu triburile nomade doar în împrejurări catastrofice, când grupurile nomade părăseau deşertul cotropind ogoarele pentru a prăda, ucide şi înrobi, sfârşind prin a fi înfrânţi ori asimilaţi de către populaţia sedentară. „În secolul al XVII-lea, când imperiile rus şi chinez s-au ciocnit în bazinul fluviului Amur, închizând astfel cercul populaţiilor sedentare ce înconjurau marea stepă euro-asiatică, modul de viaţă pastoral nomad a fost condamnat la pieire... Majoritatea sedentară a omenirii a considerat desfiinţarea modului de viaţă nomad ca pe un lucru firesc..."[1].

Definirea oraşului este axată, în principal, pe incapacitatea lui de a-şi produce alimentele necesare existenţei - trăsătură considerată fundamentală pentru toate tipurile de oraşe, indiferent că vorbim de Jerichon sau Megalopolis. Descoperirile arheologice au ilustrat existenţa câtorva oraşe, extrem de puţine, cu perimetre vaste, capabile să

---

* Complexul Muzeal Goleşti.

[1] A. Toynbee, *Oraşele în mişcare*, Oxford University Press, 1970, p. 20.

asigure hrana la jumătate din nevoi (în nord-vestul Greciei, cunoscute sub numele de Aetolia, Epir şi Acarnania, la sfârşitul ultimului mileniu dinaintea erei noastre sau în nord-vestul Indiei, în Rajahstan, la începutul mileniului al II-lea al erei noastre). Acestea au fost cazuri rare, construirea zidurilor exterioare fiind extrem de costisitoare, atât ca lungime a zidului oraşului, cât şi ca număr de soldaţi necesari pentru apărare.

Din perspectiva realităţii istorice, existenţa unor terenuri agricole în incinta oraşului s-a realizat absolut întâmplător şi aceasta doar din considerente militare.

La Siracusa, între anii 403-398 î.e.n., Dionysos I a extins zidurile până la punctul strategic Euryalus, transformând-o într-o cetate puternică, dar şi vulnerabilă, armata insuficientă faţă de lungimea zidurilor fiind motivul înfrângerii ei, în anul 212, în faţa armatei romane.

În aceeaşi situaţie s-a aflat şi Antiohia, unde zidul oraşului s-a prelungit până în vârful muntelui Casius - un teren calcaros neproductiv, care a împovărat oraşul cu o garnizoană mult mai numeroasă, fără a-i oferi, cel puţin, avantajul unei producţii agricole.[2]

Deşi mai favorizată de natură decât Antiohia ori Siracusa, Fortăreaţa Chittor a stăpânitorilor rajput, protejată de un râu care formează un şanţ natural, aproape pe jumătate din lungimea escarpamentului, a fost, în final, la fel de vulnerabilă.

Ca excepţie de la această regulă, Udaipurub, localitate în care s-au strămutat stăpânitorii rajput din statul Mewar după căderea Chittorului, s-a dovedit inexpugnabil, înconjurat fiind de un zid natural de munţi. Asigurarea apei potabile prin construirea unor lacuri artificiale îmbinată cu calităţile roditoare ale pământului au făcut din oraş un canton fortificat în miniatură.

Dar, dacă în timp de pace, un oraş îşi poate procura proviziile de la populaţia rurală, aflată într-o zonă învecinată, în vreme de război, când această zonă este invadată, sătenii, împreună cu cirezile, se retrag în interiorul cetăţii, crescând numărul celor care trebuie hrăniţi simultan cu pericolul declanşării unor epidemii datorate suprapopulării şi nerespectării unor condiţii de igienă minimă. „Aşa s-a întâmplat la Atena, în cel de-al doilea an al războiului ateno-peloponeziac, din 431-404 î.e.n.... (când) populaţia dinăuntrul perimetrului, inclusiv refugiaţii (rurali), a putut fi hrănită într-o oarecare măsură (zidurile lungi făceau posibil importul de alimente de peste mări, pe căi de apă controlate de marina ateniană). Catastrofa pe care guvernul atenian n-a prevăzut-o însă şi pe care n-a putut nici s-o prevină, nici s-o învingă a fost ciuma bubonică, care a izbucnit printre refugiaţi şi s-a răspândit printre locuitorii permanenţi ai oraşului. În acest război, bacteriile au secerat mai multe vieţi de atenieni decât vecinii şi duşmanii lor, grecii”[3].

La sfârşitul secolului al XVIII-lea, zidurile de apărare au devenit o formă depăşită de protecţie pentru oraşele în care pătrundea, tot mai hotărât, mecanizarea. În Londra, New York sau Paris, urmele vechilor metereze se află, cel mai adesea, în centrul acestora, amintind de vechiul sistem doar toponimia actualelor străzi (Wall Street - Strada Zidului; London Wall - Zidul Londrei; Barbican - turn de fortificaţie; bulevardele din Paris etc.).

---

[2] *Ibidem*, p. 31.
[3] *Ibidem*, p. 33.

Parisul, fortăreaţă a lui Ludovic Filip, protejat de o centură gigantică de metereze, construite de Vauban între anii 1840-1844, a rezistat asediului din 1870-1871 al coaliţiei europene, dar a capitulat în faţa foametei. Zidurile, care au rezistat aproape o sută de ani, au fost demolate după primul război mondial, eficienţa lor dovedindu-se la fel de modestă ca şi Linia Maginot, care nu a împiedicat căderea Parisului şi a Franţei.

Constatăm că, atât oraşele tradiţionale statice, cât şi cele modernizate prin mecanizare, nu îşi pot delimita spaţii suficiente intraurbane pentru agricultură şi păşune, ceea ce subliniază imposibilitatea asigurării autonomiei lor sub aspect economic.

Se remarcă însă, de-a lungul timpului, un echilibru valoric între importuri de alimente şi exporturi de produse industriale şi servicii, dar şi un dezechilibru cantitativ între volumul de alimente, considerabil mai mare faţă de volumul apelor uzate şi al deşeurilor, ceea ce a condus la creşterea lor în înălţime.

Această tendinţă este ilustrată de tell-ul[4] din Jerichon - cel mai vechi oraş cunoscut până în prezent. În aproximativ cinci mii de ani, acesta a suferit numeroase distrugeri şi reconstituiri, dintr-un oraş de câmpie devenind oraş înălţat pe un vârf de munte, rezultat din nivelarea vechilor construcţii din cărămidă uscată la soare, peste care s-au înălţat alte case din cărămidă. Asia de sud-vest este caracterizată prin prezenţa unor astfel de tell-uri: Irbil (Arbela), în nordul Irakului; Charsadda, în nord-vestul Pakistanului; Troia - creşterea în înălţime a acestor aşezări fiind o trăsătură comună şi constantă.

Situaţii similare întâlnim şi în marile oraşe de după al doilea război mondial. O mare parte din dărâmăturile construcţiilor din Londra au fost nivelate, o altă parte fiind transportată, de către vapoare, peste ocean, pentru înălţarea solului de-a lungul East River-ului, pe porţiunea din Manhattan.

În aceeaşi manieră tradiţională au fost tratate resturile dărâmăturilor din Hamburg, peste care s-a trecut cu buldozerul.

Un oraş se poate înălţa şi în mod normal, fără motive care să ţină de distrugeri violente, exemplul Oxfordului fiind edificator. Într-un interval de trei secole, de când au fost puse fundaţiile clădirii Oxford, nivelul vechiului muzeu Ashmole, care s-au aflat, iniţial, la nivelul străzii Broad, astăzi se situează la nivelul subsolului, în condiţiile în care zona nu a fost vreodată bombardată. Cu excepţia câtorva - afirmă autorul - toată mulţimea de oraşe, care s-au ridicat şi au dispărut, ori s-au ridicat şi au supravieţuit de-a lungul celor şapte sau opt milenii dinaintea revoluţiei industriale, erau oraşe-târguri, deservind o zonă rurală înconjurătoare pe o rază destul de mică pentru a permite producătorului rural de hrană să-şi aducă produsele la oraş, să le vândă şi să se întoarcă acasă, la ţară, în cursul aceleiaşi zile, între răsăritul şi apusul soarelui.

Oraşele apărate de ziduri erau frecvente, celelalte, neapărate, fiind o raritate. Menţionăm astfel de aşezări: Cnossos, oraşul cretan preelenic, care a supravieţuit un mileniu şi jumătate fără a fi distrus (în anul 1400 î.e.n.). De asemenea, Nara, prima capitală a Imperiului Nipon, era lipsită de ziduri, doar palatul fiind înconjurat de ziduri, fără rol de apărare, ci doar de izolare. Cele două exemple - excepţii contrastează cu caracteristicile epocii, fortificaţiile masive de la Mycene şi Tirynth, ca şi zidăria masivă

---

[4] Tell- colină artificială, formată din straturile de ruine ale oraşelor anticew, în Orientul Apropiat.

poligonică a nivelurilor inferioare din castelele japoneze, fiind fireşti în perioada feudală.

Întâlnim, adesea, fortăreţe naturale, apărate de stânci sau mlaştini. Din prima categorie, menţionăm: Acropole din Atena, Pergamon, Acrocorinthul din Ankara, Chittor. Între citadelele apărate de mlaştini, exemplificăm: Mantova, din bazinul Padului, Ravenna, pe coasta italiană a Adriaticii, la sud de laguna Veneţiei.

Graţie acestei protecţii naturale, cele două oraşe au supravieţuit migraţiei popoarelor (a galilor, respectiv a germanilor); nu şi Roma, care a căzut foarte repede şi de mai multe ori în faţa năvălitorilor (387 î.e.n., 410 e.n.). De aceea, în Italia de astăzi, numele de Romagna (ţara romanilor) îl poartă districtul din jurul Ravennei şi nu cel din jurul Romei.

Aceeaşi amplasare, ocrotită de mlaştini, se presupune a fi avut şi oraşele sumeriene, dar drenarea acestor terenuri, transformarea lor în reţele de canale şi câmpii, a determinat evoluţia oraşelor sumeriene ca aşezări bogate, dar vulnerabile - exemplu clasic de transformare a unui progres tehnologic într-o calamitate socială, proliferarea războaielor fratricide distrugând societatea sumeriană, după cum menţionează cele mai vechi documente sumeriene.

În Istoria războiului ateno-peloponeziac din anii 431-404 î.e.n., Tucidide remarcă pretenţiile contradictorii ale comerţului şi ale apărării din perioada antică a istoriei elene. Reconcilierea acestor două deziderate a fost, adesea, soluţionată prin amplasarea oraşelor pe insule sau peninsule: Tyr-ul şi Arvad-ul, pe coasta actuală a Libanului; Motya, oraş colonial fenician, în vestul Siciliei; Veneţia, în laguna ei, Tenochtitlan, capitala Imperiului aztec; Siracusa, oraşul cu cel mai lung perimetru de ziduri din toată lumea greco-romană.

Ca oraşe peninsulare, menţionăm: Sidon, pe coasta Libanului;Cartagina, pe coasta Tunisiei; Milet, pe coasta Greciei şi Constantinopol pe coasta Bosforului.

Imperiul britanic cuprinde şi el un lanţ de oraşe insulare şi peninsulare Gibraltar, Valetta, Bombay, Pinang, Singapore, Hong Kong. Unele puteri navale insulare au întemeiat imperii politice, Cartagina folosindu-l în scopuri economice, prin transformarea într-o rezervaţie comercială pentru ea şi pentru celelalte oraşe feniciene de pe coasta Africii şi Spaniei. Milet-ul şi Hamburg-ul n-au posedat niciodată un imperiu politic, coloniile implantate de ele devenind oraşe-state independente.

Oraşele dinaintea erei industriale reprezentau - afirmă A. Toynbee - pete izolate pe uscatul planetei, puţine la număr şi aşezate la mari distanţe unele de altele, înconjurate de teritorii agricole ca surse alimentare pentru populaţia urbană. Revoluţia industrială a pus oraşele lumii în mişcare, determinându-le să iasă din perimetrul urban, extinzând străzile şi casele pe terenurile agricole învecinate. Aşa s-a întâmplat în Londra, în Japonia şi în toate marile oraşe ale lumii, unde „marşul cărămizilor şi al mortarului“ au transformat permanent imaginea lumii.

Tindem către oraşul care va cuprinde întreaga lume - preconizează autorul Ecumenopolis este oraşul care se naşte sub ochii noştri - un continuum de străzi şi clădiri, care ameninţă să devină o sălbăticie mai sinistră decât poate produce natura Suprapopularea oraşului tradiţional, cu toate consecinţele nefaste, este acum înlocuită,

în Oraşul Mondial, de supliciul circulaţiei aglomerate, de mobilitatea populaţiei navetiste, de creşterea alarmantă a violenţei şi stresului[5].

Continuând analiza, autorul redefineşte permanent oraşele, pe care le caracterizează ca aşezări fixe, cu locuitori sedentari, formate din conglomerate de străzi şi clădiri. Ele au o populaţie de sine stătătoare - deci, suverană, ori aceasta aparţine unei alte comunităţi suverane, ceea ce determină relaţii sociale de tipul celor dintre parte şi întreg[6]. „Un oraş nu reprezintă doar un fel special de aşezare, ci este o aşezare deosebit de complicată şi fiecare oraş are o configuraţie, un caracter şi probleme proprii, individuale. De aceea, un oraş poate fi cel mai bine administrat de reprezentanţii propriilor săi cetăţeni, cărora le sunt familiare toate aspectele vieţii sale şi care pot acorda prioritate absolută, în timpul lor de lucru, îndatoririlor lor de administratori municipali"[7].

Ceea ce interesează, în continuare, este aspectul politic al vieţii urbane în oraşele care au fost, totodată, state suverane. Modelul standard de oraş-stat este configurat în lumea greco-romană, de unde moştenim cuvintele de *politică* şi *poliţie* ca derivate din termenul grec de *polis* - echivalent al citadelei - stat. În aproape toate limbile Occidentului se păstrează şi astăzi vocabularul de influenţă greacă, adoptat şi adaptat artei politice ca o dovadă a influenţei civilizaţiei greco-romane asupra civilizaţiei occidentale. „Un oraş-stat poate fi definit ca un stat în care există un singur oraş , în care un anume oraş e atât de important în ceea ce priveşte populaţia şi puterea, faţă de oraşele mai mici incluse în acel teritoriu, încât supremaţia sa constituie un fapt indiscutabil"[8].

Dacă, în perioada anterioară revoluţiei industriale, predominau oraşele-târguri (care făceau comerţ în zone din imediata lor apropiere), oraşele-state, care practicau schimburi comerciale în pieţe şi cu surse de aprovizionare mai îndepărtate, au fost reduse numeric, dar semnificative ca valoare: Milet, Corint, Atena, Veneţia, Genova, Pisa, Hamburg, Bremen, Ftankfurt.

Oraşele-state aveau aceleaşi caracteristici ca oraşele-târguri, cu deosebirea că erau suverane şi dispuneau de suprafeţe agricole exploatate de o populaţie rurală. De remarcat că statutul politic al celor două categorii de populaţii era diferit. Astfel, în oraşul-stat roman, urbanul şi ruralul aveau drepturi egale, ceea ce conducea la influenţa politică mai mare a mediului rural, acesta predominând numeric. „Dimpotrivă, în oraşul-stat Sparta, singurii cetăţeni cu drepturi depline reprezentau un corp relativ restrâns de *pari*, care erau soldaţi de meserie, cantonaţi permanent chiar în oraşul Sparta. Terenurile agricole din imediata vecinătate a oraşului erau, probabil, cultivate de *inferiori*, care erau şi ei cetăţeni spartani, dar nu cu drepturi depline. Cea mai mare parte a teritoriului oraşului-stat Sparta (spre deosebire de oraşele-state satelit ale Spartei şi de cele ale aliaţilor săi suverani) era locuită de şerbi, care cultivau ogoarele, îngrijeau animalele şi plăteau *parilor* spartani un tribut în natură"[9].

[5] *Ibidem*, p. 98.
[6] *Ibidem*, p. 69.
[7] *Ibidem*, p. 71.
[8] *Ibidem*, p. 71.
[9] *Ibidem*, p. 74.

În situaţie asemănătoare se aflau oraşele-state greceşti Siracusa şi Heracleea Pontului, dar unde şerbii agricultori nu erau greci, spre deosebire de Sparta, în care ambele clase sociale erau populaţie de origine greacă.

Un loc aparte ocupă oraşul-stat Atena unde, atât populaţia urbană, cât şi cea rurală aveau drepturi egale (cu excepţia sclavilor, liberţilor şi străinilor rezidenţi).

În civilizaţia greco-romană, oraşele-state erau, cel mai adesea, oraşe-târguri, care dispuneau şi de o zonă limitrofă rurală, restrânsă ca întindere, mijloacele de tracţiune şi comunicaţiile de uscat şi pe mare determinând dimensiunile modeste ale teritoriilor acestor forme de administraţie. Ele s-au dezvoltat în ţinutul muntos din jurul ţărmurilor Mării Egee şi în Italia Peninsulară, în ultimul mileniu î.e.n.

Poziţia geografică a influenţat definitoriu amplasarea oraşelor de tip oraş-stat, cele mai vechi dintre ele fiind statele sumeriene din zona mlăştinoasă a bazinului inferior al Tigrului şi Eufratului.

Trebuie subliniat că structura politică nu este întotdeauna determinată de fiziografia teritoriului, în acest sens fiind elocventă comparaţia pe care o face autorul între statele Occidentului, în perioada Evului Mediu: „Flandra, nordul Ţărilor de Jos şi Germania de Nord au fost o pepinieră de oraşe-state, care numai cu numele erau supuse coroanei Franţei şi Imperiului roman de naţiune germană. Germania de Nord n-a fost unificată pe plan politic până la constituirea Confederaţiei Germaniei de Nord, în 1867, şi aceasta, ca şi succesorul său, al doilea Reich german sau Republica de la Weimar... şi nici măcar Germania lui Hitler nu a fost un stat unitar. Fiecare din aceste state federale germane succesive, două oraşe-state germane din nord - Hamburg şi Bremen - şi-au păstrat până în zilele noastre identitatea de componente separate (landuri) ale uniunii federale iar un al treilea oraş-stat, Lubeck, şi-a păstrat identitatea până în 1937. Pe de altă parte, Japonia care, ca şi Italia şi Grecia peninsulară, e o ţară cu puţine şesuri, izolate unele de altele prin munţi, a produs doar un singur oraş-stat, Sakai"[10]. În 1868, Japonia a redevenit imperiu unitar, după şapte secole de fărâmiţare în state locale, subordonate de cele mai puternice dintre ele, dar, cu excepţia Sakai-ului, nici un stat japonez nu era oraş-stat.

Despre statutul politic al celor două oraşe neolitice - Jerichon şi Lepenski Vir nu deţinem informaţii scrise, scrierea cuneiformă apărând ulterior, la începutul celui de-al treilea mileniu î.e.n., perioadă în care oraşele sumeriene (zona actualului Irak de sud-est) nu erau unificate într-un stat suveran.

În ultimele cincisprezece secole î.e.n au apărut oraşe-state în trei puncte din bazinul mediteranean: 1. oraşele feniciene (actualmente Liban şi Siria); 2. oraşele filistine (Palestina); 3. oraşele greceşti de pe ambele ţărmuri ale Mării Egee şi oraşele etrusce, implantate de nomazii veniţi din Levant.

Între cele trei grupuri de oraşe-state levantine a existat o permanentă rivalitate privind colonizarea altor ţărmuri mediteraneene, unde populaţiile băştinaşe erau inferioare politic şi economic - rivalitate în care grecii şi-au dovedit superioritatea numerică şi maritimă. Comunităţile din Sicilia şi Italia peninsulară, în schimb, au rezistat invadatorilor levantini, devenind, de la sine, oraşe-state, Roma impunându-se ca lider politic de-a lungul Mării Mediterane". În jurul anului 1100, Imperiul roman de răsărit - un imperiu centralizat, de felul celui egiptean al faraonilor şi al celui chinez de

[10] *Ibidem*, p. 78.

după anul 221 î.e.n. – resimţea deja presiunea puterii economice şi navale rapid crescânde a oraşelor-state italiene maritime, a Veneţiei, în primul rând şi cel mai mult, dar şi a Pisei, Genovei şi Amalfiului. Oraşele-state occidentale medievale au jucat, de la început, un rol de frunte în expansiunea agresivă a creştinătăţii occidentale medievale, în detrimentul creştinătăţii răsăritene ortodoxe şi al lumii islamice...şi au beneficiat de o parte tot mai mare din profiturile, atât economice, cât şi teritoriale ale activităţii combinate de colonizare"[11].

În secolul al XIV-lea, oraşele-state încep să cedeze în faţa oraşelor-naţiuni, următoarele şase secole de istorie occidentală consacrând noua structură a oraşelor-naţiuni drept formă standard de organizare politică. Dintre vechile oraşe-state, puţine au supravieţuit şi, cu excepţia statului-oraş San-Marino, şi-au pierdut suveranitatea. Viaţa economică a acestui solitar stat-oraş se concentrează în turism, teritoriul minuscul şi arid nepermiţând o altfel de activitate economică.

În Elveţia, oraşele-state Zurich, Berna, Basel, Geneva se constituie în nucleu al Confederaţiei Helvetice, uniunea suveranităţii lor dovedind înţelepciunea unei formule de succes. Succesiunea secolelor a conturat tendinţa spre dimensiuni tot mai vaste, în care un oraş-stat independent nu mai poate fi viabil singur.

Oraşele-state occidentale nu s-au putut impune în perioada comunicaţiilor pedestre sau cu tracţiune animală, cu atât mai puţin ar fi reuşit după apariţia locomotivei cu aburi ori a vaporului. O nouă structură politică, de dimensiuni mai ample, înlătură vechea formă de organizare, grupuri de oraşe-state alipindu-se, nu printr-o federalizare voluntară, ci prin impunerea centrelor puternice în faţa celor nedezvoltate.

Tendinţa către megalopolis - remarcă autorul - este politică, economică şi socială. Este o soluţie optimă şi progresistă, dar cu consecinţe greu de prevăzut asupra dezvoltării şi integrării individuale. Singurătatea şi alienarea, bolile ecologice, izolarea socială sunt pericole pentru locuitorii noilor forme de oraşe, de dimensiuni copleşitoare. Printre acestea, un loc aparte ocupă oraşele - capitale, oraşe în care se află sediul guvernului şi care chiar pot fi lipsite de un minimum de autoguvernare municipală. „Washinton D C, capitala Statelor Unite, e guvernat, împreună cu restul districtului federal Columbia în care se află, de către o comisie formată din membri ai Congresului Statelor Unite, şi nu de către reprezentanţi aleşi ai cetăţenilor SUA domiciliaţi în acest district. Alexandria, pe vremea când era capitala Imperiului ptolemeic, nu avea dreptul să aibă un senat orăşenesc (boule) pe care cetăţenii oraşelor greceşti îl considerau una din instituţiile esenţiale ale oricărui oraş, chiar dacă nu era un stat suveran"[12].

Când Roma a devenit capitală, nu a mai fost oraş-stat, teritoriile Romei - stat structurându-se într-un mozaic de oraşe nesuverane, dar cu autoguvernare. Deşi era sediul Imperiului roman, era administrată de *praefectus urbi*, numit de împărat.

Un oraş-capitală nu mai dispune nici de dreptul de autoguvernare, nici de certitudinea păstrării *in aeternum* a acestui rol dacă alegerea s-a făcut în baza faptului istoric că a fost sediul unui oraş-stat. Este cazul oraşelor Theba, Roma, Torino.

---

[11] *Ibidem*, p. 82.
[12] *Ibidem*, p. 100.

Dacă, sub aspect politic, un oraş-capitală este cel mai important, nu acelaşi lucru este valabil din perspectivele economică, militară, culturală. Aşa s-a întâmplat cu oraşele-capitală Haga, Wahington D C, Otawa, New Delhi, Canberra, Islamabad şi Brasilia, create în mod artificial pentru acest rol.

Prezenţa guvernului şi a instituţiilor politice şi administrative în acel teritoriu determină o importantă creştere demografică, ceea ce presupune o aprovizionare pe măsură, implicit existenţa căilor de comunicaţie rapide. Roma, ca oraş-capitală a Italiei peninsulare, se putea aproviziona cu grâne şi cherestea care erau aduse de şalande, de-a lungul Tibrului. Când teritoriul imperiului a cuprins întregul perimetru al bazinului Mării Mediteraneene, aprovizionarea fluvială nu a mai fost suficientă, fiind necesare provizii alimentare de peste mare, din Sicilia, Africa, Egipt. Acesta a fost motivul pentru care Roma imperială a fost înlocuită de Constantinopol (Noua Romă), în care exista un port maritim natural - Cornul de Aur, un intrând al Bosforului care pătrundea în interiorul oraşului.

Din aceleaşi motive, respectiv căile de comunicaţie pentru aprovizionarea capitalei, s-a pus problema şi pentru guvernul imperial al Chinei, în anul 221 î.e.n. De-a lungul a douăzeci şi două de secole, China s-a confruntat cu patru pericole de dezbinare politică şi tot cu atâtea schimbări de capitală: Ţara dintre trecători, Loyang, Kaifeng, Peking. Problema aprovizionării populaţiei chineze era mai dificil de rezolvat, decât pentru Roma, din două motive: expansiunea teritorială a fost mai dinamică faţă de a Romei iar transportul interior fluvial era mai anevoios decât cel pe mare, până la gurile Tibrului. De aceea, timp de cincisprezece secole, chinezii au săpat o reţea de canale pe direcţia sud-nord, începând cu anul 221 î.e.n., momentul unificării iniţiale. „Căile de apă interioare ale Imperiului chinez, făcute de mâna omului, s-au dovedit a fi un mijloc mai eficient de menţinere a integrităţii imperiului decât Marea Mediteraneană a Imperiului roman, căci marea leagă ţările din jurul ţărmurilor sale doar atâta timp cât ele se află sub stăpânirea unei singure puteri navale. Îndată ce stăpânirea Mediteranei a început să fie disputată romanilor de către puteri ostile, MAREA ROMANĂ a destrămat Imperiul roman, în timp ce Marele Canal a menţinut China laolaltă"[13].

Accesibilitatea căilor de comunicaţie pentru transportarea mărfurilor a reprezentat un criteriu de bază pentru alegerea oraşului-capitală. La acesta se adaugă alte trei considerente: prestigiul istoric, poziţia adecvată de centru al reţelei administrative şi poziţia strategică în teritoriu.

Rolul social şi cultural al unei capitale era, de asemenea, deosebit, ea putând fi comparată cu un creuzet cultural, dar şi cu un butoi cu pulbere social. Atragerea în acest teritoriu a numeroşi imigranţi, din diverse locuri, cu diverse limbi materne, diverse obiceiuri şi moravuri şi diverse clase sociale a determinat caracterul eterogen al populaţiei metropolitane, ceea ce era de natură să influenţeze soarta guvernului, implicit a întregii populaţii din toate teritoriile aflate sub stăpânirea acelui guvern.

[13] *Ibidem*, p. 112.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

B. P. HAȘDEU ȘI ÎNCEPUTURILE FILOSOFIEI ISTORIEI ÎN ROMÂNIA

GHEORGHE UNGUREANU*

Științele istorice au cunoscut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea o dezvoltare însemnată în țara noastră, ducând în mod necesar la fundamentarea primelor concepții de filosofie a istoriei bine determinate.

Și până la Alexandru și Bogdan Petriceicu Hașdeu s-au remarcat unele idei de filosofie a istoriei la mari cărturari români, cum ar fi: Dimitrie Cantemir, I. Heliade Rădulescu și Vasile Conta.

Cel dintâi care a abordat problemele de filosofie a istoriei a fost Alexandru Hașdeu, care deși forțat de soartă să scrie în rusă, el simțea românește și se considera el însuși român. Nu întâmplător în anul 1866, chiar dacă era fiu al Basarabiei, este ales ca membru al Academiei Române.

Sunt necesare câteva precizări referitoare la contribuția lui Alexandru Hașdeu la fundamentarea teoriei istoriei. Astfel, cărturarul consideră că istoria are două laturi: una analitică și alta sintetică, evidențiind importanța deosebită a sintezei pentru determinarea succesivă a momentelor istorice și dezvoltarea progresivă a mersului istoric. Metoda pe care o recomandă Alexandru Hașdeu în știința istorică este „comparația imediată și vie dintre analiză și sinteză“, metodă căreia îi spune „didactică“. Obiectul de cercetare al științei istorice îl reprezintă, în concepția autorului, comunitățile de oameni, definind apoi aceste comunități.

Interesante sunt ideile lui Alexandru Hașdeu despre timpul istoric, care, în gândirea sa, reprezintă „ordinea comunității, care se recunoaște pe ea însăși, socotită ca parte integrantă din viața omenirii“. Definește istoria ca fiind „întregul șir al acestei vieți, luat ca un întreg compus din părți“. În istorie, spune Alexandru Hașdeu, se disting trei categorii de oameni: oameni istorici, oameni mari și mulțimea anonimă.

În discursul rostit în 1842 la Vinița (azi în Ucraina) și tradus în românește sub titlul „Problema timpului nostru“, Alexandru Hașdeu sublinia că „Istoria este motorul dezvoltării spiritului uman, condiționat de o soartă, de care el depinde și care îi cuprinde toată exteriorizarea sa cu ajutorul libertății sale proprii și nevoia subnaturală și absolută ; iar principiul istoriei este tendința către existență, adică din existența în sine către existența pentru sine“.

* Universitatea din Pitești.

Pentru Alexandru Haşdeu nu există prezent, ci doar trecut şi viitor, pentru că fiecare clipă actuală aparţine fie trecutului, fie viitorului.

Istoria, scria cărturarul basarabean, se desfăşoară după o lege pe care o numeşte „lege a polarizaţiei", conform căreia se poate explica cum descoperirile ştiinţifice şi realizările practice se manifestă analog până la coincidenţă.

Interesantă mi se pare şi concluzia la care a ajuns Haşdeu în condiţiile primei jumătăţi a secolului al XIX-lea, când menţiona că „fără neam, cultura nu se poate dezvolta, după cum ea nu se poate dezvolta fără libertate. Prin cultură, un popor se deosebeşte de alte popoare, în cultură un popor îşi manifestă propriul său eu".

„Cea mai înaltă posibilitate, realitate şi necesitate istorică", Alexandru Haşdeu o vede în stat. Statul „este dominarea ideii, căreia poporul se supune de bună voie, adică cu bună pază a individualităţii sale". După Alexandru Haşdeu, „o organizaţie în spiritul umanităţii, în spiritul de rasă şi în acela al naţionalităţii, există cu adevărat numai în stat"[1].

După Alexandru Haşdeu, filosofia face parte dintre nevoile esenţiale ale unui popor, fiindcă prin filosofie acel popor poate să-şi facă conştient drumul ce-i este predestinat de sus şi pe care trebuie să-l străbată în viitor. Dar Haşdeu precizează: „E ruşinos pentru un popor să nu aibă nici o filosofie şi să dorească orice filosofie".

Chiar dacă asupra gândirii sale filosofico-istorice s-au exercitat influenţe ruse şi germane, Alexandru Haşdeu aduce totuşi în filosofia istoriei contribuţii personale demne de evidenţiat. Studiul nostru, însă, se va concentra asupra operei fiului lui Alexandru Haşdeu, eruditul de mare reputaţie Bogdan Petriceicu Haşdeu.

Acesta s-a născut la 26 februarie stil vechi 1838, la Cristineşti, Hotin şi a murit la 25 august 1907 în castelul său de la Câmpina. Studiile şi le-a făcut la Chişinău şi Harcov, unde urmează dreptul, paralel cu unele cursuri la Facultatea de Litere. După absolvirea cursurilor universitare se stabileşte la Cahul, în Moldova, în 1856, unde ocupă un post de magistrat la tribunalul din acest oraş. Părăseşte după un an Basarabia şi se stabileşte la Iaşi, unde desfăşoară o intensă activitate publicistică.

Încă de pe băncile facultăţii, Haşdeu este pasionat de cunoaştere, mai ales pentru istoria neamului său, schiţând o mitologie a dacilor, un studiu asupra originii doinei precum şi un studiu pe problema infinitului şi despre teoria lui G. Cuvier.

În perioada ieşeană conduce reviste cum ar fi: „România" (1858-1859), „Foaia de istorie română" (1859), „Foiţa de istorie şi literatură română" (1860) şi „Lumina" (1862-1863).

Destituit din învăţământ în urma publicării unor amintiri pe care contemporanii le considerau scandaloase, Haşdeu se mută la Bucureşti, unde este numit director general al Arhivelor Statului (1878). Încă din 1864 a fost numit în „Comisiunea Documentală", iar în 1874 ocupă catedra de filologie comparată la Facultatea de Filosofie din Bucureşti, Şi în capitala ţării îşi continuă activitatea publicistică, editând revistele „Traian", „Columna lui Traian" şi „Revista Nouă".

Pentru activitatea sa ştiinţifică, B. P. Haşdeu a fost ales membru al Academiei Române, membru onorific al Academiei din Petersburg, al Academiei Literare Sârbeşti şi al Societăţii Lingvistice din Paris.

[1] Alexandru Haşdeu, *Problema timpului nostru*, 1938, p. 27, apud N. Bagdasar, *Istoria filosofiei româneşti* Societatea Română de Filosofie, Bucureşti, 1940, p. 322-333.

În 1888, marele cărturar suportă o imensă durere prin pierderea unicei şi genialei sale fiice Iulia, care piere de tuberculoză. Cu sănătatea zdruncinată, Haşdeu se cufundă în spiritism, retrăgându-se la castelul său din Câmpina, unde moare la 25 august 1907.

Lucrarea fundamentală a lui B. P. Haşdeu, în care a tratat problemele de filosofie a istoriei, a fost *Istoria critică a românilor*.

Bun cunoscător al istoriei universale, cărturarul român face în scrierile sale frecvente referiri la filosofia istoriei a lui Vico, la „Marele Bacon", la cercetările lui Niebuhr asupra antichităţi romane, ajungând până la Ranke, Macaulay şi Görres.

De asemenea, s-a simţit atras de ideile pozitivismului lui A. Comte, de teoria evoluţionistă a lui Darwin, de ideile lui Buckle despre influenţa naturii asupra istoriei şi aprecia în mod deosebit doctrina lui H. Spencer în domeniul cunoaşterii, căreia îi este consacrat tomul al II-lea din *Istoria critică a românilor*. Haşdeu a folosit ideile gânditorilor amintiţi pentru a-şi atinge scopurile propuse: edificarea ştiinţei istorice şi stabilirea adevărului istoric.

Concepţia lui Haşdeu tinde spre generalizarea faptelor şi manifestărilor de viaţă istorică, pe care le înscrie unei sfere cuprinzând dezvoltarea şi progresul în societatea omenească. Concepţia despre istorie a lui B. P. Haşdeu se constituie treptat, în mai multe etape, prin adăugarea unor elemente noi pe măsura progreselor înfăptuite în ştiinţele naturii, dar şi în istorie. După propria-i mărturisire, concepţia sa este pozitivismul istoric, recunoscând că s-a călăuzit de faptele şi datele verificabile prin ştiinţa experimentală. Pozitivismul istoric „probează materia prin experienţă, probează spiritul prin raţionament şi probează prin experiment şi prin raţionament ceea ce este materia şi spiritul totodată"[2].

B. P. Haşdeu subliniază necesitatea, pentru cercetătorul istoric, de a ţine seama de interacţiunea legilor ştiinţelor fizice şi cele sociologice. Pe bună dreptate, notează el, „nu ne închipuim că poate fi cineva istoric în lipsă de orice studiu preparatoriu în ştiinţele biologice şi sociologice, fără să fi citit un singur bucheriu afară de Şincai, „Magazinul istoric" şi un calendar al răposatului Asachi"[3]. Aşadar B. P. Haşdeu insistă să evidenţieze că natura şi istoria nu sunt domenii inseparabile, despărţite prin legi rigide, ci acţionează una asupra alteia. Deasupra lor însă există Providenţa care cârmuieşte tot ceea ce există în natură şi societate şi care face posibil progresul omenirii.

Cărturarul român are o concepţie totalizatoare despre istorie, folosind toate datele pe care i le putea oferi ştiinţa istoriei în dezvoltarea ei („mă preocupă regula, norma, totalitatea").

Subliniind importanţa „complexului bio-sociologic" pentru a pune în evidenţă existenţa unor legi din domeniul naturii fizice şi a cărei acţiune asupra istoriei nu poate fi pusă la îndoială, autorul scrie însă că există şi legi sociologice pe baza cărora poate fi urmărit progresul în istorie[4].

---

[2] B. P Haşdeu, *Materia, spiritul şi divinitatea. Pozitivismul istoric*, în „Columna lui Traian", nr. 98 /1873, p. 144, apud *Istoria filosofiei româneşti*, vol. I, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1972, p. 469.

[3] B. P. Haşdeu, *Istoria critică a românilor*, Bucureşti, 1875, p. XI, apud B. P. Haşdeu, *Scrieri filosofice*, ediţie îngrijită de Vasile Vetişanu, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 17.

[4] *Istoria filosofiei româneşti* vol. I, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1972, p. 470.

Mircea Eliade, în lucrarea *Bogdan Petriceicu Haşdeu, Scrieri literare morale şi politice*, îl considera pe istoric nici mai mult nici mai puţin decât „geniu romantic". Această apreciere pornea de la interesul lui Haşdeu pentru trecutul istoric, pe care uneori îl idealizează mergând pe calea deschisă de N. Bălcescu şi M. Kogălniceanu, care s-au remarcat prin evocarea epocilor glorioase ale neamului românesc.

În privinţa influenţei pe care o are factorul natural asupra istoriei, B. P. Haşdeu porneşte de la ideile pozitiviste ale lui Buckle, potrivit căruia, istoria umană este determinată de factorul geografic, de condiţiile naturale ale fiecărui popor, dar face o corecţie şi o adăugire esenţială pentru problema în discuţie. Astfel, Haşdeu consideră că lui Buckle îi scapă o serie de factori (în afara celui geografic) care au aceeaşi importanţă în determinarea istoriei. „Natura este, aşadar, unul din factorii determinanţi ai istoriei, dar nu unicul. Între istorie şi natură se interpun şi alţi factori pe care gânditorul englez nu-i observă; dar în lipsa cărora nu putem avea decât o imagine trunchiată a procesului istoric"[5]. Gânditorul român susţine că „istoria este un domeniu în care se intersectează factorii naturali cu cei de origine socială, subliniind că alături de climă există ginta, apoi instituţiile, personalităţile şi ideile mari, rar şi Providenţa. Istoria mai este străbătută şi de întâmplare, cu rol bine definit, întrucât hazardul cel aparent este întotdeauna în fond o lege istorică"[6].

Trecerea de la poziţia romantică la cea criticistă se reliefează din cele scrise de B. P. Haşdeu: „Originea unui popor este câteodată obscură, în orice caz cere o prealabilă cercetare, principii sau dinastii trec şi se uită, tărâmul rămâne singur, neclintit în mijlocul tuturor vicisitudinilor, izbindu-ne de la cea dintâi privire şi nedezminţindu-se niciodată"[7].

B. P. Haşdeu a fost preocupat de cunoaşterea „originilor", a protoistoriei şi a celor mai îndepărtate perioade ale istoriei naţionale. Procesul istoriei, spunea gânditorul român, nu este încă detaşat de eroul care-i imprimă un anumit curs. Viaţa acestui erou, „chiar în puterea căderii, ea tot încă este mult mai mare decât tremurinzii pigmei care calcă sub picioare cadavrul". Istoria reţine numai „perspectiva şi coloritul" faptelor[8].

Din punct de vedere metodologic B. P. Haşdeu afirmă că rămâne adept al metodei experimentale, admiţând ca bază de discuţie doar realitatea.

Rămâne, totuşi, confuză concepţia lui privitoare la istorie. A preluat teza lui Wallace în privinţa rolului Providenţei în istorie, dar se declară, în acelaşi timp, adept al lui Darwin şi al teoriei evoluţioniste a acestuia. El caută totuşi să explice această situaţie făcând apel la teoria spiritualistă despre o „inteligenţă supremă", care imprimă o ordine existenţei şi care este Providenţa. „Omul fiind materie şi spirit totodată, legea lui Wallace (e vorba de selecţia providenţială a lui Wallace opusă selecţiei naturale a lui Darwin n.a.) este o demonstraţie materială a creşterii umane sub conducerea Providenţei"[9].

Gânditorul român subliniază că oamenii mari, personalităţile, pot mărgini acţiunile naturii. El consideră că este suficient să apară o idee pentru ca să apară şi o

[5] B. P. Haşdeu, *Scrieri filosofice*, ediţie critică de Vasile Vetişanu, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 19.
[6] *Ibidem*, p. 19.
[7] B. P. Haşdeu, *Istoria*, în „Foiţa de istorie şi literatură", Iaşi 1860, p. 171.
[8] *Istoria filosofiei româneşti*, vol. I, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1972, p. 472.
[9] B. P. Haşdeu, *Istoria critică a românilor*, Bucureşti, 1875, vol. II, p. 13.

doctrină ce influenţează mersul istoriei. Exemplifică, în acest sens, cazul lui Mohamed căruia i se datorează Coranul.

Intervenţia personalităţilor în istorie se va produce „după măsura timpului şi a locului", după accidentele locale şi nu în mod arbitrar şi lipsită de o anumită necesitate istorică.

B. P. Haşdeu scria că „natura nu ucide liberul arbitru, nu împiedică progresul, nu opreşte realizarea celor mai frumoase tendinţe ale unei naţiuni; dar ea le imprimă o direcţiune, o direcţiune adesea întreruptă şi apoi reînnodată din interval în interval, iar supradicţiunea tuturor direcţiunilor climaterice parţiale, precum şi toate câte rămân nestrăbătute pentru cugetul omului este în providenţă"[10].

În condiţiile în care unii contemporani de-ai săi îl numeau „spiritualist" (Şt. Mihăilescu), „discipol al lui Wallace" (D. Laurean), „elev al lui Vico" (A. Demetrescu) B. P. Haşdeu susţinea că rămâne adeptul metodei experimentale, pornind întotdeauna numai de la realitate. În această realitate, „mai presus de lucrurile cele pipăite cu degetul, se manifestă o forţă conducătoare omniprezentă inexprimabilă, pe care omului nu-i este dat să o cunoască dar pe care el nu poate să n-o recunoască"[11]. El consideră că evoluţia în istorie se datoreşte acestei forţe care este Providenţa. Pe Herbert Spencer, care ar fi disociat cel dintâi sfera cunoscutului de sfera „necunoscutului recunoscibil", savantul român îl consideră ca fiind cel mai adânc cugetător al secolului al XIX-lea.

B. P. Haşdeu s-a declarat făţiş adept al teoriei lui Darwin, scriind: „Am fost totdeauna darwinist. Darwin a descoperit marea lege a evoluţiunii speciei omeneşti întregi din animalul inferior. Această corelaţiune între individ şi între specie este singura temelie adevărat ştiinţifică, singurul piedestal pe care se poate aşeza şi pe care trebuie să fie aşezată filosofia istoriei"[12].

De aici autorul deduce că între dezvoltarea istorică a omenirii şi cea a individului există similitudini; prima ar trece prin trei faze: copilăria, bărbăţia şi bătrâneţea. Prin aceste afirmaţii B. P. Haşdeu relua teoria în esenţă organicistă a lui Vico, pe care încerca să o întărească cu teza lui Darwin privind relaţia dintre individ şi specie, dintre ontogenie şi filogenie.

Istoria, scria cărturarul român, trece prin anumite faze, întocmai ca individul. Totuşi, Haşdeu a simţit nevoia să explice cui i se datoreşte o astfel de evoluţie în istorie, de ce unele popoare cunosc o dezvoltare superioară altora. Explicaţia o găseşte în teoria spiritualistă despre o „inteligenţă supremă" care imprimă o ordine existenţei.

Această inteligenţă este, în gândirea autorului, Providenţa pentru că „Omul fiind materie şi spirit totodată, legea lui Wallace (selecţia providenţială a lui Wallace opusă selecţiei naturale a lui Dawin - n. a.) este o demonstraţiune materială a creşterii umane sub conducerea Providenţei"[13]. Haşdeu scria că Providenţa a acţionat esenţialmente atât în mediul natural, cât şi în cel social. „Această acţiune a Providenţei, deşi continuă, totuşi nu impune umanităţii, ginţii, poporului sau individului vreo direcţiune necesară, ci-i facilitează numai posibilitatea de a merge mai bine sau mai iute, posibilitatea de a ajunge mai sus sau mai departe, posibilitatea de a lupta cu succes

---

[10] *Ibidem*, p. 181.
[11] *Ibidem*, p. II.
[12] B. P. Haşdeu, *Sarcasm şi ideal*, Bucureşti, 1897, p. 19-20 şi p. 38.
[13] Idem, *Istoria critică a românilor*, Bucureşti, 1875, vol II., p. 13.

contra naturii, o simplă posibilitate, rămânând în responsabilitatea omului de a-şi împlini misiunea sau a o neglija, a face mai mult sau mai puţin, a se ridica sau a cădea"[14].

Gândirea haşdeeană în domeniul filosofiei dar şi al istoriei se bazează pe cunoaşterea temeinică a literaturii de specialitate din epocă. Există o orientare teoretică în gândirea sa, chiar dacă aceasta nu este pe deplin originală, fiind influenţată de numeroasele curente de gândire cu care a venit în contact. Haşdeu a căutat să evidenţieze legitatea progresului istoric în profunzimea lui şi îşi exprimă încrederea în posibilitatea omului de a cunoaşte evoluţia istorică.

Cu ezitări, influenţe şi contradicţii, B. P. Haşdeu a scris o operă ştiinţifică de care nu se poate face abstracţie. Cel puţin în domeniul filosofiei istoriei, el este în ţara noastră unul din deschizătorii de drumuri şi acest fapt trebuie să-i fie recunoscut cu onestitate.

---

[14] Idem, *Reacţiunea omului contra naturii*, p. 19-20, apud N. Bagdasar, *Istoria filosofiei româneşti*, Bucureşti, Societatea Română de Filosofie, 1940, p. 327.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

PRESA ROMÂNĂ LA MOARTEA LUI C. A. ROSETTI

ELENA ROTARU*
VASILE NOVAC**

Prin moartea lui C. A. Rosetti, la 8 aprilie 1885 presa română „a pierdut într-însul pe adevăratul său creator şi pe susţinătorul său cel mai puternic", scria la aflarea veştii morţii lui Rosetti, ziarul „Naţiunea"[1].

Adulat dar şi contestat în egală măsură în timpul vieţii, prin moartea sa, C. A. Rosetti reuşeşte să aducă întreaga presă românească la o unitate de vederi. Toate ziarele mari naţionale, dar şi publicaţiile provinciale sunt de acord că, prin moartea lui C. A. Rosetti, „ziariştii pierd o pană distinsă care, în ţară ca şi în exil, în tinereţe ca şi la bătrâneţe, a făcut să răsune departe cugetările şi simţirile sale pentru cauza românilor"[2].

Continuăm în lucrarea de faţă prezentarea reacţiilor la moartea lui C. A. Rosetti, după ce am prezentat anterior, funeraliile propriu-zise şi discursurile rostite la dispariţia sa.

Menţionăm că, datele folosite la documentarea pentru aceste studii provin din cercetarea colecţiei ziarului „Românulu", aflată în patrimoniul Complexului Muzeal Goleşti. Dar, o lucrare asemănătoare a apărut chiar în anul dispariţiei sale, - 1885 - la Bucureşti, şi anume, broşura intitulată „Moartea şi înmormântarea lui C. A. Rosetti. Testamentul său şi omagii aduse memoriei sale". De asemenea, în bibliografia consultată a figurat şi antologia lui Radu Pantazi, „C. A. Rosetti - Gânditorul * Omul" apărută în anul 1969, şi care, în câteva capitole tratează în linii mari acelaşi subiect ca şi noi: „Discursuri la înmormântarea lui C. A. Rosetti"[3]; „Extrase din presa periodică la moartea lui C. A. Rosetti"[4]; „Extrase din presa periodică străină despre C. A. Rosetti"[5].

Ţinând cont de importanţa lui C. A. Rosetti în istoria noastră naţională, subliniată aşa de bine, de Emil Costinescu, unul dintre făuritorii ziarului „Românulu", care spunea că „nici numele de România nu avea fiinţă mai înainte de dânsul şi de marea generaţie de patrioţi din care făcea el parte"[6], ţinând cont de legăturile strânse ale

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.
** Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] „Românulu", Anul XXIX, vineri, 12 aprilie, p. 330.
[2] *Ibidem*, p. 322.
[3] Radu Pantazi, *C. A. Rosetti, Gânditorul - Omul*, Editura Politică, Bucureşti, 1969, p. 356.
[4] *Ibidem*, p. 361.
[5] *Ibidem*, p. 370.
[6] Emil Costinescu, *Lui C. A. Rosetti (1816-1916). La o sută de ani de la naşterea sa*, p. V.

lui Rosetti cu Argeşul ne asumăm riscul de a actualiza acest subiect bine cunoscut de către „ fanii“ lui Rosetti - şi acum, la începutul mileniului III.

Iată, deci, ce scria „România Liberă“ între altele: „Scriitor distins, Rosetti începuse a-şi face drum în literatura naţională, dar politica absorbindu-l, el puse tot creierul său în lupta politică. Jurnalist şi nainte mergător în lupte, Rosetti lăsă în urmă o operă însemnată ... Unirea, Constituţiunea, ridicarea morală şi materială a poporului sunt stelele din cununa nemuririi ce istoria va pune pe mormântul geniului bun al Românimii“[7].

Ziarele „Voinţa naţională“, „Rezboiul“ şi „Universul“ i-au reprodus fotografia. Primul arată că a luptat şi a suferit timp de 50 de ani pentru patria sa, lăsând un gol în naţiune, „iar partidul liberal pierde pe unul din cei ce i-au dat viaţă: pe învăţătorul neadormit“[8].

„Rezboiul“ îl prezintă ca părinte, ca om privat, ca om politic şi ca educator al naţiunii. Vom cita în continuare doar o parte din aprecierile ziarului, despre omul privat: „Rosetti a fost mai bun pentru alţii decât pentru dânsul; nu era de loc răzbunător, din contră, uita lesne şi ierta pe deplin. Am cunoscut şi cunoaştem oameni care, după ce au aruncat cu noroi într-însul, i-au cerut ajutor şi nu numai că nu au fost respinşi, dar ajutaţi cu bună voinţă“[9].

Împărtăşind durerea bătrânilor, tinerilor, copiilor şi femeilor pentru pierderea acestui stâlp al patriei, „Universul“ susţinea: „Cu C. A. Rosetti moare virtutea în cea mai înaltă, în cea mai pură şi în cea mai senină expresie a sa. În imaginea acestui ilustru bătrân, nu era numai patria, dar umanitatea în forma ei cea mai sublimă“[10].

„L'Independence Roumaine“ susţinea că C. A. Rosetti „moare dezgustat şi actul său din urmă a fost o supremă protestare în contra procedurilor guvernanţilor noştri. Deja murind şi ştiindu-se condamnat, a primit mandatul ce i-au oferit ţăranii din Argeş“[11].

„Vocea Covurluiului“ insistă, între altele asupra pierderilor pe care le suferă România cu această ocazie:

„Viaţa acestui mare bărbat este însăşi istoria contemporană a României!...

Bărbaţii politici, unii pierd un amic nepreţuit, alţii un adversar viguros, dar totdeauna drept şi leal. Toţi pierd un adevărat caracter în Rosetti, căci prin corectitudinea credinţelor sale politice şi prin nepărtinirea judecăţii sale, ştiuse a se impune amicilor ca şi adversarilor şi a privi toţi în el un adevărat caracter integru, demn de stima tuturor“[12].

„Bomba“ din Brăila îl numeşte: „Marele patriot, apostolul neconrupt al libertăţii poporului, întemeietorul presei în Ţara Românească, apărătorul cauzei ţăranilor, cetăţeanul model al României“.

Ziarul „Galaţii“ îl denumeşte „veteranul luptelor noastre politice“ iar, Gh. Panu, directorul ziarului „Lupta“ din Iaşi şi D-nii Mihăilescu şi Burghelea de la

---

7 „Românulu“, miercuri, 10 aprilie, 1885, p. 321.
8 *Ibidem*.
9 *Ibidem*, p. 322.
10 *Ibidem*.
11 *Ibidem*.
12 *Ibidem*.

„Vocea Covurluiului" din Galaţi îşi exprimă durerea ce resimt pentru lovitura ce a suferit familia Rosetti şi ţara"[13].

Arătând că ţara întreagă, îndurerată îl conduce la ultimul locaş, „Telegraful" scria între altele:

„Nu numai România viitoare va admira pe cel ce acum îl plângem; ne-a fost dat să avem în mijlocul nostru... un bărbat de o superioritate originală care ar face gloria oricărei ţări; în ultimele decenii, nicăieri în Europa, cel puţin, nu se poate întâlni un al doilea esemplu de virtute politică aşa de curată, de o înălţime de caracter aşa de marcantă"[14].

„Drepturile omului" pretinde că munca lui n-a fost zadarnică şi că „steagul democraţiei părăsit de partidul al cărui cap fusese, steagul democraţiei care l-a susţinut el singur până la moarte va trece în alte mâini"[15].

Periodicul „România" arăta că a luptat „cu cea mai mare tenacitate pentru triumful ideilor sale politice, în serviciul cărora şi-a pus inteligenţa-i superioară şi activitatea-i excepţională. Ceea ce l-a distins şi mai mult în viaţa sa a fost mai ales, devotamentul profund pentru Partidul Liberal Naţional şi pentru amicii săi politici. Partidul Naţional Liberal pierde, în mod ireparabil, prin moartea lui C. A. Rosetti, pe capul şi conducătorul său"[16].

„Democratul" din Ploieşti, crede că moartea lui Rosetti i-a fost grăbită „de multe nemulţumiri cari i-au amărât sufletul, în cei din urmă ani.

Ţara şi Europa ştiu că el era un suflet al ideilor moderne, atât prin marile sale concepţiuni şi virtuţi civice cât şi prin o continuă şi neobosită lucrare, consacrată prin tot felul de sacrificii, într-un spaţiu de peste 40 ani şi numai pentru binele public!"[17].

„Gazeta Transilvaniei" prezentând valoarea activităţii şi luptei sale se opreşte la două momente, 1876 , şi 1881: „Un fapt va străluci desigur cu litere de aur în cartea de istorie, faptul de înaltă inspiraţiune patriotică ce l-a săvârşit C. A. Rosetti când a pledat înaintea Marelui Consiliu de Război, în 1877, pentru participarea României la război. El simţea că este momentul suprem ca românii să dea lumii o probă că sunt un popor valoros, care ştie să moară pentru libertatea şi independenţa patriei sale. Entuziasmul ce l-au produs atunci cuvintele sale adânc simţite... au decis sorţii, nu numai ai războiului, ci şi ai ţării, care numai din momentul când a început a bubui tunul român la Dunăre, a intrat de fapt în concertul statelor europene"[18].

La 13 aprilie 1885, „Românulu" prezintă, detaliat, consemnările celorlalte ziare despre personalitatea lui C. A. Rosetti. Aşa de pildă „Naţiunea" prezintă corect şi pe larg întreaga sa activitate, dar insistă asupra luptei înverşunate pe care a susţinut-o pentru libertatea presei: „Dacă Rosetti, în toată viaţa lui nu ar avea la activul său decât această singură faptă, i-ar fi destulă pentru ca recunoştinţa tuturor să-i fie asigurată"[19].

Periodicul „Galaţi" se referă de asemenea la activitatea sa de gazetar: „Românulu", ziarul d-lui C. A. Rosetti, a fost tribunalul înţelept în care s-au judecat

---

[13] *Ibidem.*
[14] *Ibidem*, 12 aprilie 1885, p. 330.
[15] *Ibidem.*
[16] *Ibidem.*
[17] *Ibidem.*
[18] *Ibidem.*
[19] *Ibidem*, 13 aprilie 1885, p. 334.

chestiunile cele mai vitale ale ţării şi în care, de la fondarea lui până azi, mulţi scriitori distinşi au luat parte la crearea opiniunei publice în ţară, la susţinerea regalităţii şi la curăţirea ţării de învechitele abuzuri seculare. Oricare s-ar crede predestinat de a urma cariera de publicist şi de om politic, va avea desigur foarte mult de învăţat din trecutul d-lui C. A. Rosetti şi din principiile solide şi mari, de bine pe care le-a susţinut şi mai cu seamă din sentinţa care adesea o repetă în ziarul său: „Cine caută stăpân, serv va muri"[20].

Prezentăm o ilustrată intrată de curând în patrimoniul Muzeului Judeţean Argeş în care apare C. A. Rosetti la anii senectuţii, realizată de Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", Bucureşti.

Carol Göbl (1845-1916) a fost lucrător în tipografia lui C. A. Rosetti, fiind încurajat profesional de acesta. Activitatea sa industrială începe cu ziarul „Românul", unde completează instalaţiunile grafice cu secţiuni de litografie , iar în anul 1901 transformă această tipografie în Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl" în care majoritatea patronilor tipografi şi-au făcut practica. În anul 1919, acest aşezământ industrial se transformă în institutul cultural binecunoscut „Cartea Românească".

[20] *Ibidem*, p. 335.

„Lupta" din Iaşi susţinea că: „nimenea în ţară nu a contribuit mai mult decât acest ilustru bărbat la introducerea libertăţilor publice, la răspândirea ideilor liberale, la emanciparea spiritelor şi la egalizarea individului înaintea legilor şi a societăţii"[21].

„Liberalul" de la Iaşi crede că: „Numele său, cunoscut nu numai de milioane de suflete româneşti, ci aproape de Europa întreagă politică, a fost unul din acele mărețe stindarde cu care un popor se făleşte cu dreptul, - a fost un adevărat simbol de patriotism, măreţie de suflet, de cultură şi de progres"[22].

„Tutova" îl caracterizează astfel: „Democrat convins, patriot sincer, luptător perseverent, sentinelă de bronz a tuturor mişcărilor mari la regenerarea României, tip încarnat al modestiei şi abnegaţiunii, demn conducător al presei române, Constantin A. Rosetti într-un timp de o jumătate de secol şi mai bine luptă, până la ultimele sale momente, la propagarea şi consolidarea libertăţilor naţiunii române"[23].

„Siloghi" consideră că: „C. A. Rosetti a fost... personificarea luptelor politice prin care a trecut România de la 1848 încoace, stăruind pentru independenţă şi neatârnare... În ceea ce ne priveşte pe noi, grecii, datori suntem a mărturisi că Românulu... nu numai că n-a fost nedrept faţă de noi, dar că a scris şi articole entuziaste faţă de noi"[24].

Un alt periodic grecesc „Iris" regreta moartea înfocatului patriot, care în particular reprezentase pentru ei, grecii din România, „un amic eminent şi adevărat filoelen"[25].

Fréderic Dammé în „l'Independence Roumaine" insista asupra bunătăţii nemăsurate a inimii sale, „nepăsător atât pentru laude cât şi pentru insulte căci nu cunoştea vanitatea..."[26].

Periodicul „Romanu" îl definea ca „marele luptător al libertăţii şi dezvoltării noastre naţionale, santinela neadormită în toate împrejurările grele, veteranul presei române, bărbatul diplomat, omul binelui, duşmanul corumpţiunii, balanţa de echilibru în tot felul de lupte de partid", iar „Unitatea naţională" îl considera „un cetăţean mare, patriot nestrămutat, liberal şi democrat sincer şi consecvent, întemeietorul presei în România, cel mai devotat apărător al opincei româneşti"[27].

„Cântarul" îl aprecia ca un „mare român, sufletul lui '48, stâlpul independinţei ţării sale şi neobositul apărător al tuturor libertăţilor noastre"[28].

„Observatorul" crede că : „o viaţă aşa agitată precum a fost a lui Rosetti spre a fi descrisă, după cum o merită, cere un condei din cele mai bine informate de 40 de ani înapoi. Să credem că se va afla şi unul ca acela"[29].

„Gazeta Transilvaniei" sublinia că, prin calităţile sale Rosetti a devenit „capul partidei naţionale liberale din România", iar „Imparţialul" susţinea că după moartea lui Rosetti, rămâne un mare gol în rândurile luptătorilor libertăţii şi dreptăţii,... şi dacă

---

[21] *Ibidem*.
[22] *Ibidem*.
[23] *Ibidem*, p. 335.
[24] *Ibidem*.
[25] *Ibidem*.
[26] *Ibidem*, duminică, 14 aprilie, 1885, p. 337.
[27] *Ibidem*.
[28] *Ibidem*, p. 338.
[29] *Ibidem*.

cineva îl va resimţi mai mult, acela va fi d. I. C. Brătianu şi partidul liberal, care vor resimţi mai adânc această pierdere ireparabilă"[30].

„Tipografia" arată rolul jucat de C. A. Rosetti la înfiinţarea, la 1 octombrie 1858, a Asociaţiunii Lucrătorlor Tipografi. Ca întâiul preşedinte al societăţii, s-a achitat onorabil de misiunea încredinţată lăsând o amintire neştearsă, atât lucrătorilor în viaţă, cât şi celor ce-i vor succede"[31].

„Curierul Financiar" după ce arată ce pierdere au suferit: presa, săteanul, comerţul, finanţa, meseriile, uvrierul şi şcoala, conchide: „România, în fine, pierde o mare figură, pe care numai secolii o nasc, iar noi cei de la „Curierul Financiar" pe cel mai însemnat învăţător, pe acela care ne-a învăţat să iubim cu căldură ţara, s-o servim cu un adânc devotament şi să mânuim pana, fără ură şi fără pasiune, în luptele noastre pentru regenerarea economică şi financiară a României!"[32].

„Funcţionarul" credea că dispariţia marelui publicist şi om politic, care a luptat cu o energie extraordinară pentru independenţa naţională, pentru libertatea individuală şi a presei lasă o adâncă mâhnire în sufletele românilor"[33].

„Gazeta Olteniei" era de părere că marele publicist şi decan al presei române „a fost unul din acei bărbaţi de stat, care toată viaţa sa, fie ca ministru, fie ca publicist, fie ca cetăţean nu şi-a schimbat niciodată principiile sale..."[34].

Iată ce afirma în paginile sale „Amicul Poporului Român": „Dotat cu o inteligenţă genială, cu o voinţă, cu un curaj şi cu energie temerară, C. A. Rosetti era singura icoană impunătoare, singura maiestate fermecătoare înaintea căruia şi cei mai puţin fanatici din rândurile partidului liberal se opreau cu supunere şi admiraţiune; era Credum, era sufletul acestui partid!"[35].

„Luminatorul" arată că vestea morţii lui C. A. Rosetti a fost „destul de dureroasă şi pentru românii din Austro-Ungaria... Căci taica Rosetti a fost cunoscut după numele, activitatea şi inima lui română - şi în ţara noastră; căci „Românul", organul de publicitate întemeiat, condus şi nutrit de spiritul naţional al acum fericitului C. A. Rosetti, a vorbit, scris şi lucrat şi pentru noi, atât în direcţiunea de dezvoltare şi deşteptare naţională, cât şi în cea de apărare faţă de contrarii, adversarii şi inimicii noştri[36].

„Unirea" din Târgovişte spunea că Rosetti făcea parte dintr-o generaţie fără seamăn, luminată de cel mai nobil patriotism care prin perseverenţă, sacrificii şi devotament nemărginit a izbutit să ridice pe umerii ei de titan, edificiul României moderne, libere şi de sine stătătoare!...[37].

„Torpila" din Brăila arată că dispariţia lui C. A. Rosetti este ireparabilă „pentru că Ţara Românească pierde într-însul pe unul din cei mai mari conducători ai poporului, spre lumină, progres şi civilizaţiune, cu care secolul al XIX-lea o înzestră"[38]

[30] *Ibidem*, luni, marţi, 15, 16 aprilie, 1885, p. 341.
[31] *Ibidem*, miercuri, 17 aprilie, 1885, p. 346.
[32] *Ibidem*.
[33] *Ibidem*.
[34] *Ibidem*.
[35] *Ibidem*.
[36] *Ibidem*.
[37] *Ibidem*, joi, 18 aprilie, 1885, p. 350.
[38] *Ibidem*.

„Luminătorul" din Timişoara se făcea purtătorul de cuvânt al unui număr de tineri, crescuţi în jurul marelui bărbat, care considerau că au „datoria de a-i păstra sacra memorie..."[39].

Şi alte ziare ca „Lloidul Român", „Biserica şi Şcoala", „Fraternitatea" „Râmnicu-Sărat", „L'Economiste Roumaine", „Curierul Financiar", etc. dedică articole şi uneori pagini întregi, morţii lui C. A. Rosetti.

Era firesc, ca cel ce era socotit „părintele presei române" să se bucure de o asemenea atenţie, din partea instituţiei pe care o fondase. Lectura tuturor acestor mărturii nu face, decât să reliefeze în plus, personalitatea lui C. A. Rosetti şi valoarea operei lăsată de el, urmaşilor.

[39] *Ibidem*, sâmbătă, 13 aprilie 1885, p. 335.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

DIN BIOGRAFIILE SCRIITORILOR ŞI PUBLICIŞTILOR ECATERINA I. RAICOVICEANU (FULMEN); ALEXANDRU I. IACOBESCU (CAROL I. MECHELBEK); MILTIADE D. IOANID; CONSTANTIN A. ROSETTI; IOAN A. CATINA

PAUL I. DICU*

Ecaterina I. Raicoviceanu (Fulmen 1873-?)[1], prima femeie ziarist profesionist din România, s-a născut la Piteşti în familia Alexandru şi Elena Tâmpeanu, în anul 1873 (nu 1881)[2]. Este adoptată de Ioan şi Ana Raicoviceanu în 1874[3]. A absolvit Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii din Bucureşti. Tatăl adoptiv, librar şi editor binecunoscut, împreună cu soţia sa[4], au asigurat fiicei lor adoptată condiţii bune de viaţă şi de studii. Ecaterina Raicoviceanu, pe lângă acumularea cunoştinţelor din domeniul disciplinelor universitare, a reuşit să-şi formeze o cultură generală, cu un orizont foarte larg. S-a evidenţiat ca scriitoare, publicistă, traducătoare, militantă a mişcării feministe şi mai ales ca ziaristă profesionistă, angajată, salariată, la importante ziare şi reviste („Adevărul", „Dimineaţa" ş. a.).

Scriitorul Tudor Teodorescu Branişte (Piteşti, 1899 - 1969, Bucureşti), fost elev al Liceului „I. C. Brătianu" din Piteşti, unul dintre cei mai competenţi ziarişti din perioada interbelică, în volumul intitulat *Scara vieţii*, afirma: „Tot din iniţiativa lui [C. Mille], [în ziarul „Adevărul"] s-a creat „Cronica femeii", redactată mulţi ani de Fulmen (Ecaterina Raicoviceanu), cea dintâi femeie ziarist în ţara noastră"[5], în sens de

---

* Piteşti.

[1] Articolul conţine unele aspecte şi date din lucrarea autorului intitulată *Personalităţi din zona Argeş-Muscel*, în curs de definitivare pentru tipărire.

[2] Anul naşterii 1873 este trecut în: Mihail Straje, *Dicţionar de pseudonime ... ale scriitorilor şi publiciştilor români*, Editura Minerva, Bucureşti, 1978, p. 275, 585. Afirmaţia „Numele la naştere: Ecaterina Raicoviceanu" nu corespunde realităţii, deoarece numele la naştere a fost Tâmpeanu. În *Lucian Predescu, Enciclopedia României Cugetarea*, Ediţie anastatică, Editura Saeculum I. O. şi Editura Vestala, Bucureşti, 1999, p. 713: anul 1881 este greşit.

[3] Arhivele Naţionale Direcţia Judeţeană Argeş (ANDJA), Fond Primăria Piteşti, Registrul stării civile născuţi 1875, nr. 72, din 1875 februarie 26. În registru au fost înscrise sentinţa Tribunalului Argeş nr. 302/1874 şi deciziile Curţii de Apel Bucureşti cu nr. 360 şi 1186/1874, prin care se confirmă aprobarea adopţiunii. În Fondul Tribunalului Argeş, nu am găsit registrul cu adopţiile din anul 1874.

[4] ANDJA, Fond Primăria Piteşti, Registrul stării civile căsătoriţi, 1867, actul din 1867 februarie 17: Ioan Raicoviceanu, născut şi domiciliat în Piteşti, de 30 de ani, fiul lui Raicu Iota, decedat în 1842, comerciant Piteşti, şi al Mandei, fiica protopopului Vasile, decedată în 1854, cu Anca Tâmpeanu, de 20 de ani, născută şi domiciliată în Piteşti, fiica lui Nicolae Tâmpeanu, de 80 de ani, proprietar, şi a Ecaterinei Tâmpeanu, de 58 ani. Casa şi librăria-editura Raicoviceanu erau situate pe strada Sfânta Vineri din Piteşti.

[5] Tudor Teodorescu-Branişte, *Scara vieţii*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1976, p. 215.

ziarist profesionist, salariat. Cuvântul „Fulmen" este un pseudonim literar şi ziaristic luat din limba latină (fulmen - ins; în rom. sprijin, reazem, ajutor, ocrotire).

Acest „statut" al Ecaterinei Raicoviceanu (Fulmen) trebuie cunoscut de către toţi cititorii şi introdus în istoria culturii. Este o prioritate indubitabilă. Se ştia că Maria Flechtenmacher (1838-1888), scriitoare, publicistă, actriţă, militantă feministă, traducătoare, a fost considerată prima femeie ziaristă din România, care a înfiinţat şi condus periodicul literar şi politic „Femeia Română" (1 ianuarie 1878 - 12 aprilie 1881). Maria Flechtenmacher n-a fost însă ziaristă profesionistă, angajată, salariată, conform legislaţiei în vigoare atunci[6].

Ecaterina I. Raicoviceanu (Fulmen) a debutat în presă ca ziarist profesionist începând cu anul 1905. A colaborat la numeroase publicaţii, în afară de ziarele „Adevărul" şi „Dimineaţa": „Clipa", „La Dépêche", „Facla", „Rampa", „Rampa nouă ilustrată", „Realitatea ilustrată", „Revista noastră", „Revista Sfetnicul mamelor", „Revista scriitoarelor şi scriitorilor", „Ţara" ş. a. Pseudonime utilizate: Fulmen (lat. fulmen-inis; rom. sprijin, reazem, ajutor, ocrotire), Laura, Laura şi Lorica[7].

În articole şi cuvântări a susţinut necesitatea emancipării femeii, elaborarea şi aplicarea legilor menite să acorde drepturi egale femeilor în toate sectoarele vieţii sociale etc. În permanenţă a militat pentru înfăptuirea Marii Uniri din 1918. Pe timpul primului război mondial, dând dovadă de conştiinţă avansată şi eroism, s-a înrolat voluntară în formaţiile de infirmiere şi de surori de caritate ale organizaţiei Crucea Roşie, pentru a îngriji pe răniţii şi bolnavii militari sau civili din spitalele Bucureştilor. Într-un articol se sublinia: „Cu abnegaţie şi-a servit ţara în calitate de infirmieră şi soră de caritate, începând din noiembrie 1916, Ecaterina Raicoviceanu-Fulmen. Alături de ea, în spitalele din ... au lucrat, jertfindu-şi chiar viaţa, numeroase alte femei, multe tinere cu puţin trecute de 18 ani"[8]. A fost remarcată şi felicitată de medici, dar şi de unele personalităţi, dintre care amintim pe Martha Bibescu, care acţiona în cadrul Crucii Roşii.

Din lucrările proprii tipărite: *Scrisori de femei* [coperta ilustrată de Ary Murnu], Bucureşti, 1906; *În treacăt*, schiţe, 1909; *Suprema mângâiere*, 1916; *Jurnalul unei surori de caritate*, 1916-1918, Bucureşti, 1920; *În Germania de azi*, f. a; *Praga şi munţii Tatrei*, f. a. Traduceri: Ibanez, *Un soţ celebru* f. a.; Mason, *Marele amor al lui Napoleon*, f. a.; Marcel Prevost, *Între femei*, Editura Viaţa, Bucureşti, 1913; Rhais, *Rivalele arabe*, f. a.; *Copilul minune*, 1935[9].

La propunerea noastră, o arteră de circulaţie din municipiul Piteşti a primit denumirea „Pasajul Ecaterina Raicoviceanu", în cartierul nr. 9 Trivale; de la str. Câmpului, până la str. Ion Ionescu de la Brad[10].

---

[6] *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei, Bucureşti, 1979, p. 350, 358

[7] M. Straje, *op. cit.*, p. 275; Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 713.

[8] Maria Totu, Doina Smârcea, *Femeile române în lupta pentru independenţa naţională a ţării*, în Anale de istorie, a. XXIII, nr. 3, 1977, p. 132 şi nota nr. 55.

[9] Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 713.

[10] Paul I. Dicu, *Ghidul arterelor de circulaţie din municipiul Piteşti*, ediţia I, Editat de Consiliul Local - Primăria municipiului Piteşti, Piteşti, 2001, p. 62, 65, schema finală la nr. 22 (H. C. L. nr. 19/05.02.1998).

Alexandru I. Iacobescu (alias Carol I. Mechelbek)[11] s-a născut în Piteşti, „eri", 6 iunie 1874 (nu 7 iunie), în casa cu nr. 164, din str. Bucureşti (azi Crinului), fiu al Rozaliei Laslo, de ani 29, menajeră casnică, recunoscut de Iosif Mechelbek, de ani 56, catolic, birtaş, supus austro-ungar, care l-a declarat cu numele de Carol I. Mechelbek în ziua de 7 iunie 1874 la primăria oraşului[12]. Nu am găsit documente care să confirme schimbarea numelui şi de aceea considerăm că numele menţionat în titlul articolului rămâne un pseudonim literar. Scriitorul a decedat în 1945, la Bucureşti.

A absolvit cursurile elementare la Şcoala Primară de Băieţi nr. 1 din Piteşti, la finele anului şcolar 1889-1890 (clasa a IV-a, institutor şi director Sevastian Hernea), cu numele atribuit la naştere[13], iar pe cele secundare, la Colegiul „Carol I" din Craiova[14]. Colegul său de clasă de la şcoala primară, Nicolae I. Petculescu, viitor inginer, prof. univ. dr., constructor de căi ferate, poduri, autorul unui proiect al metroului din Bucureşti, în amintirile solicitate pentru monografia şcolii, a notat următoarele: „... Carli era un băiat de 16-17 ani, blând, cu ochii albaştri, roşcovan, cu nasul turtit, vorbăreţ şi totdeauna vesel. Avea un osebit talent pentru teatru...; când dascălul nostru lipsea... clasa se schimba în sală de spectacole... Carli era şeful trupei, director de scenă, sufleor şi titularul rolurilor comice... Acolo am văzut eu jucate pentru prima oară piesele: *Vlăduţul mamei, Iancu Jianu, Meşterul Manole* etc...."[15].

După terminarea studiilor liceale, pe parcursul anilor s-a afirmat ca scriitor (poet, prozator, dramaturg), traducător şi publicist, fiind cunoscut de confraţii săi şi de mulţi alţi cititori. La Piteşti, oraşul natal, venea de multe ori în vizită la numeroasele sale rude şi la prieteni sau cu grupul de scriitori olteni şi bucureşteni, care organizau şezători literare, întâlniri cu cititorii etc.

Traducerile sale, impresionante ca volum, au circulat în toată ţara. Este ales în conducerea Fundaţiei Aman din Craiova. Totodată a îndeplinit şi funcţia de bibliotecar al acestei prestigioase instituţii culturale craiovene, până în 1935, când s-a pensionat.

A înfiinţat, împreună cu Marcel Romanescu ş. a. revista, „Viaţa literară" (Craiova, 1914). La revista „Viaţa literară" au publicat şi Emil Gârleanu (n. la 5 ian. 1878, Iaşi - d. la 2 iulie 1914, în Câmpulung Muscel; nu Craiova, nu Bucureşti; act de

---

[11] Articolul conţine unele aspecte şi date din lucrarea autorului intitulată *Personalităţi din zona Argeş-Muscel*, în curs de definitivare pentru tipărire.

[12] ANDJA, Fond Primăria Piteşti, Registrul stării civile născuţi, 1874, act. nr. 165, din 1874 iunie 7.

[13] *Ibidem*, Fond Şcoala Primară de Băieţi nr. 1 Piteşti, matricole pe anii 1886/87-1889/90, matricola clasa IV, dosar 38/1889/90, p. 48, nr. 28, Maichelbek Ios. Carol, strada Sf. Vineri, 154.

[14] N. Andrei şi Gh. Pârnuţă, *Istoria învăţământului din Oltenia*, vol. II, Craiova, 1981, p. 236; *Dicţionarul personalităţilor doljene, Restitutio*, Editura AIUS, Craiova, 1999, p. 110.

[15] Gh. M. Franţescu, *Câteva pagini din trecutul Şcoalei primare domneşti, azi Şcoala primară de băieţi nr. 1 „Nicolae Simonide" din Piteşti*, Piteşti, 1936, p. 110-111. A fost înscris în clasa I în anul şcolar 1884-1885. La şcoala primară a avut multe absenţe.

deces nr. 234/4 iulie 1914); Victor Eftimiu; Mihail Cruceanu, fost elev al Liceului „I. C. Brătianu" din Piteşti ş. a.

Secretar de redacţie la revista „Drum drept" (1920-1927); membru în comitetul de redacţie al revistei „Ramuri", redactor la „Curentul". Colaborează la: „Adevărul literar şi artistic"; „Convorbiri literare"; „Cuget clar"; „Cele trei Crişuri"; „Gândirea"; „Universul literar"; „Capitala"; „Clipa"; „Cosânzeana"; „Datina"; „Drepturile femeii"; „Flacăra"; „Năzuinţa"; „Propilee literare"; „România viitoare"; „Societatea de Mâine"; „Straja", ziarul „Presa", din oraşul natal Piteşti (apărut în 1929) etc. Pseudonime: Daniel Aramă; Ion Aramă; Pantagruel; Teofil Roman.

În 1914 a debutat la revista „Ramuri" cu versuri (*Poeme*), iar în 1919 editorial, cu volumul *Balade*[16]. De teatru a fost ataşat în permanenţă. A scris piesa *Poveste de Crăciun*, care în stagiunea 1929-1930 a Teatrului Naţional din Craiova a cunoscut o interpretare excepţională, în rolul principal fiind actorul Gh. Iliescu („Iancovescu al Craiovei"). A susţinut prin articole şi cuvântări refacerea clădirii teatrului distrusă de incendiul din august 1927, reorganizarea activităţii etc. A publicat cronici teatrale (v. *Hamlet*, în „Straja", a. I, nr. 183, 20 noiembrie 1919); a tradus piesa *Les fossilles* (*Ultimul vlăstar*) de François de Curel, pentru stagiunea 1929-30 a teatrului din Bănie[17].

Creaţii proprii: *Balade* (Craiova 1919); *Sub zidurile Troiei* (Craiova, 1920); *Umbre peste ape* - versuri (Craiova, 1923); *Icoane şi privelişti*, (Arad, 1923, 1924); *Cosânzeana* - poem (Craiova, 1924); *Icoane din Bosfor* (1925); *Lauri şi purpură* (1927/9); *Elegii şi poeme* (Craiova, 1928, 1930); *Chipuri de bronz* - studii (1930), *Pulberi înstelate* - poeme (Craiova 1935); *Poeme*, 1938; *Cuibul de furnică* (1939); *Trei poeţi* (1939); *Soborul întunecimilor* (1939); *Iarba fiarelor* (1939); *Vraja* (1939); *Moartea Zimbrului* - roman (1945) ş. a.

Traduceri: *Frunze de toamnă*, din Victor Hugo (1916, Bilbioteca pentru toţi); P. Loti, *Spre trecutul mort* (1916, Bibl. „Minerva"); J. Lemaître, *Sofia* şi alte nuvele (1916); Leopardi, *Poeme* (1918); Dumas - père, *Othan Arcaşul* (1919); W. Scott, *Oglinda mătuşei Margareta* (1919); Dickens, *Şi lacrimile curgeau* - nuvele (1920, Bucureşti); Prevost, *Manon Lescaut* (1920, Bucureşti); Zola, *M. Ferat* (1922); Zola, *Visul* (1928, Bucureşti); I. Bunin, *Potirul vieţii* (1928); G. Sand, *El şi ea* (1928); J Kessel, *Nopţi princiare* (1928); G. Sand, *Ultima dragoste* (1930, Bucureşti); Dostoiewschi, *Umiliţi şi obidiţi* (1930); N. Segur, *Perdeaua roşie* (1930); J. London, *Martin Eden*, 2 vol. (1930); L. Raymont, *Povestiri* (1932); Dostoiewschi, *Amintiri din casa morţilor* (1932); Gui Chantepleure, *Sărut sub clar de lună* (1932); R. Malzeroy, *Dorinţa şi pasiunea* (1933); Zola, *Otrava* (1934); St. Przybiszewsky, *Vraja păcatului* (1935, Bucureşti); Brezina, *Poeme* (1936); Dumas, *După douăzeci de ani* (1936), Cervantes, *Don Quijote*, 2 vol. (1936); *Poveşti slovace* (1937); F. Cooper, *Corzarul*

---

[16] Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea...*, Editura Cugetarea - Georgescu Delafras, Bucureşti, 1940, p 410 (vezi şi ediţia anastatică, 1999, p. 410); Mihail Straje, *Dicţionar de pseudomie...*, Editura Minerva, Bucureşti, 1978, p. 337-338; Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, *Dicţionarul scriitorilor români*, D-L. Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1998, p. 550-551.

[17] *Istoria Teatrului Naţional din Craiova*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1978, p. 185-186, 212, 220, 224, 227,244.

roşu (1937); F. Cooper, *Pilotul* (1938); Latzko, *Lafayette* (1939); Curie, *Doamna Curie* (1939); J. O. Curwood; H. Allen; P. Benoit ş. a.[18].

Atragem atenţia cititorilor să nu confunde pe scriitorul piteştean cu profesorul şi publicistul Alexandru Iacobescu, deputat, senator, născut în 1871[19].

Miltiade D. Ioanid (1897-1972), profesor şi scriitor, s-a născut în oraşul Piteşti, la 22 noiembrie 1897, în casa părinţilor din strada Craiovei, fiu al proprietarului Dimitrie Ioanid, de ani 62, şi al Alecsandrinei, de ani 41[20]. Mama sa, Alecsandrina, fiică a lui Nicolae şi a Elenei, născută în Ianina din Epir (Grecia), a decedat în ziua de 2 aprilie 1920, în casa cu nr. 24, strada Craiovei, Piteşti, în etate de 63 de ani[21].

După promovarea claselor primare, la Şcoala Primară de Băieţi nr. 2 din Piteşti (1909), a frecventat cursurile secundare la Liceul „I. C. Brătianu" din Piteşti[22] (şapte clase, în anii 1909-1916), însă ultimul an la Liceul „Mihail Codreanu" din Iaşi, iar bacalaureatul la Bârlad, 1918, în perioada refugiului din Moldova.

A absolvit Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii din Bucureşti, secţia de limbă şi literatură franceză, fiind licenţiat în anul 1923. Funcţionează ca profesor de franceză la Piteşti şi Râmnicu Vâlcea, iar din anul 1929, în Craiova, la Liceul „Fraţii Buzeşti" (1926-1937), Şcoala Normală, Liceul „Nicolae Bălcescu" (1937-1953), Şcoala generală nr. 12, Liceul Militar „D. A. Sturdza" (1929-1948). A îndeplinit şi misiunea de inspector şcolar.

S-a remarcat în literatură (poet, prozator), critică literară, publicistică şi în activitatea de traducător. În 1918 a debutat cu sonete în revista „Rampa". Publică versuri, nuvele, articole critice în reviste şi ziare: „Adevărul literar"; „Adevărul"; „Arhivele Olteniei"; „Aurora"; „Cuvântul liber"; „Convorbiri literare"; „Gând românesc"; „Meridian"; „Năzuinţa"; „Neamul românesc"; „Ora"; „Ramuri"; „Viaţa Românească"; revista „Poezia", „Buletin lunar de poezie olteană" (1934-1935) ş. a.

În timpul liber era conferenţiar la „Societatea Prietenii Ştiinţei", pictor amator, colecţionar de artă, pianist amator. A tradus din Paul Valery, N. de Regnier, Ch. Baudelaire, Maupassant, Racine, Rostand, Verhaeren ş.a. În volume a publicat: *Poteci înlăuntrul meu*, versuri, Craiova, 1923; *Meandre*, poezii, Craiova, 1938; *Desmeticire*, nuvele şi povestiri, Editura „Universală" Alcalay, Bucureşti, 1935; *Dragoste rătăcită*, nuvele, 1933; *Maeterlink, misterul renegat* (1935). Unii critici literari consideră că „versurile sale evoluează de la un simbolism formal, spre un lirism al incertitudinilor".

Miltiade D. Ioanid a decedat în Craiova, la 23 iulie 1972[23].

*

* *

---

[18] Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 410.

[19] Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 410. Nu trebuie confundat nici cu poetul Iacobescu D. (1893, Craiova - 1913, Bucureşti), v. L. Predescu, *op. cit.*, p.410; *Dicţionarul personalităţilor doljene*. Restitutio, Editura AIUS, Craiova, 1999, p. 111 (numele la naştere, Armand Iacobson); M. Zaciu (...) *op. cit.*, p. 550-551.

[20] ANDJA, Fond Primăria Piteşti, Registrul stării civile născuţi, 1897, act nr. 388, din 23 noiembrie 1897.

[21] *Ibidem*, Registrul stării civile decedaţi, 1920, act. nr. 173, din 2 aprilie 1920.

[22] *Ibidem*, Fond Liceul „I. C. Brătianu" din Piteşti, matricole din anii 1909-1916.

[23] Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 428; *Literatura română. Dicţionar cronologic*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979, p. 236, 370, 679, 680; *Dicţionarul personalităţilor oltene. Restitutio*, Editura AIUS, Craiova, 1999, p. 11, 12; Paul I. Dicu, *Personalităţi din zona Argeş-Muscel*, vol. I, Piteşti, manuscris, 2004.

Scriitorii revoluţionari C. A. Rosetti şi Ioan A. Catina, şefi ai poliţiei în oraşul Piteşti (Rosetti, 1837-1839; Catina, 1849-1850).

Constantin A. Rosetti (1816-1885) s-a născut în Bucureşti, la 2 iunie 1816, fiu al spătarului Alexandru Rosetti şi al Elenei, născută Obedeanu. A decedat în Bucureşti, la 8 aprilie 1885. În 1847 s-a căsătorit cu Maria Grant şi a avut mai mulţi copii. A învăţat acasă cu profesori particulari şi a urmat un an la şcoala de la Sf. Sava[24].

C. A. Rosetti, praporcic şi aghiotant domnesc în 1832-1836

Costache Rosetti a fost o mare personalitate politică şi culturală: fruntaş radical al revoluţiei de la 1848, militant pentru Unirea din 1859 şi pentru independenţa de stat, ministru, deputat, preşedintele Adunării Deputaţilor în etapa proclamării independenţei (1877-1878), membru fondator al Academiei Române, scriitor (poet, memorialist), traducător, preşedinte de asociaţii şi societăţi, ziarist de notorietate, director al Teatrului Mare (Naţional) din Bucureşti, susţinător şi propagator al culturii naţionale şi al învăţământului, protector al românilor de peste hotare, militant pentru eliberarea teritoriilor româneşti aflate sub stăpânire străină şi realizarea Marii Uniri, proprietar al unei librării şi tipografii, conducător al asociaţiilor de lucrători şi meseriaşi şi al asociaţiilor (societăţilor) de ziarişti, editor, lider radical al Partidului Naţional Liberal, primar al Bucureştilor etc. A fost unul dintre principalii ctitori, făuritori ai statului român independent şi suveran în epoca modernă[25].

Cu oraşul Piteşti, cu zona Argeş-Muscel a avut legături permanente, oficiale şi personale, în domeniile politic, cultural şi social-administrativ. La etatea de 16 ani, în 1832-1833, după „moda timpului" a fiilor de boieri, s-a înrolat în armata naţională, numită atunci miliţia naţională (a nu se confunda cu poliţia). A fost repartizat într-o subunitate de cavalerie (escadron) din oraşul Giurgiu, cu gradul de praporgic (sublocotenent). Ulterior este promovat în funcţia de aghiotant al domnitorului Alexandru Ghica (1834-1842)[26]. Temperament tumultuos, capricios, nestatornic, nu a

[24] *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei, Bucureşti, 1979, p. 751-753 (v. şi bibliografia).

[25] Paul I. Dicu, *C. A. Rosetti (1816-1885), şef al poliţiei din Piteşti*, în „Argeşul liber", a. II, nr. 386, Piteşti, 21 iunie 1991, p. 2.

[26] Marian Bucur, *C. A. Rosetti - mesianism şi donquijotism revoluţionar*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970, p. 12 (v. şi bibliografia). În volumul respectiv (teza sa de doctorat), notele utilizate se referă şi la tipăriturile care cuprind anul când C. A. Rosetti se afla în misiune la Piteşti: Iosif Vulcan, *Panteonul român*, 1869, p. 79

rămas mult timp în armată şi, la cerere, a demisionat în 1836. Cunoscuţii au rămas surprinşi când au aflat că Berlicoco este poliţai în Piteşti[27]. Domnitorul a ordonat tunderea tinerilor pletoşi din Bucureşti, iar C. A. Rosetti a folosit acest procedeu în Piteşti. Anecdotele au circulat repede, spre hazul auditorilor şi spectatorilor (v. relatările lui I. L. Caragiale, Teleor, C. Bacalbaşa[28] ş. a.).

Cum şi când a ajuns C. A. Rosetti poliţai şef în Piteşti? Se ştie că domnitorul Alexandru Ghica a luat măsuri disciplinare, de educare şi reeducare sau de îndrumare a adolescenţilor şi tinerilor, fii de boieri şi de alţi cetăţeni înstăriţi din Bucureşti, care, fără ocupaţie, provocau scandaluri pe străzi şi în localuri, precum şi alte acte condamnabile. Costache Rosetti a fost trimis, în prima etapă, în armată. În a doua etapă a fost numit şef al poliţiei din Piteşti. Până acum, răspunsul la întrebarea „când" a fost greu de dat, deoarece în multe tipărituri sunt notaţi ani diferiţi între 1835 şi 1842. Anul 1842 are cea mai mare frecvenţă. Este regretabil că şi după publicarea unui document în anul 1982 într-un volum cu date şi mărturii, autorii unor tipărituri au continuat să repete aceleaşi erori cu privire la datarea exercitării misiunii de şef al poliţiei piteştene de către C. A. Rosetti, adică indicau anii 1835, 1836 şi, mai ales, anul 1842. Ne referim la scrisoarea lui Grigore Grădişteanu expediată din Bucureşti la „16/28 dechembrie" 1838 către Ion Ghica şi Ion Em. Florescu, studenţi la Paris, în care se afirma: „... Ruset e tot Ruset, vel agă al oraşului Piteştiului... De primăvară, Radu Ruset, zice că va veni la Paris...". Conţinutul scrisorii reprezintă o confirmare a prezenţei poliţaiului C. A. Rosetti în Piteşti, la finele anului 1838[29].

Indiscutabil, datele exacte pot fi obţinute numai prin cercetări minuţioase şi îndelungate în arhivele de stat şi particulare (familiale). Multe documente au fost distruse, ori au dispărut în timpul unor evenimente sau calamităţi. Ţinând seama de realitate, în ultimele decenii am intensificat investigaţiile pe multiple direcţii, pentru a soluţiona această problemă precum şi altele tot atât de dificile.

În privinţa depistării şi studierii documentelor autentice din arhive, care confirmă numirea tânărului C. A. Rosetti în funcţia de poliţist şef la Piteşti şi durata misiunii sale în reşedinţa judeţului Argeş, situaţia se prezintă astfel:

C. A. Rosetti a fost numit în această funcţie în urma aplicării poruncii nr. 3169, din 7 iunie 1837, a Departamentului Trebilor din Lăuntru, în locul lui Alecu Tigveanu, care a fost destituit „pentru neorânduieli". Porunca este semnată de vornicul Mihalache Ghica[30]. Primul document, din cele care s-au păstrat, a fost semnat de C. A.

(1842); gazeta „Curierul Românesc", VII, 1836, nr. 58, p. 229 (1836); gazeta „Vespea" (1839). Autorul a afirmat că informaţia din „Vespea" este „falsă". Cercetările noastre au dovedit că informaţia era justă, întrucât C. A. Rosetti funcţiona în 1839 la Poliţia din Piteşti.

[27] Porecla, cognomenul lui Rosetti; Berlicoco a fost un actor comic; scriitorul Gr. H. Grandea, în ziarul „Rĕsboiul" a publicat romanul satiric cu cheie „Berlicoco" (*DLR*, p. 724).

[28] I. L. Caragiale, *C. A. Rosetti*, în „Epoca", Bucureşti, 26 noiembrie 1896; D. Teleor, *Din juneţea lui C. A. Rosetti (Anecdote)*, Bucureşti, 1903, p. 7; I. L. Caragiale, *Opere*, vol. III, ediţia Paul Zarifopol, Bucureşti, 1932.

[29] *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 751; Marin Bucur, *op. cit.*, p. 12; Vasile Netea, *C. A. Rosetti*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, p. 32; Radu Pantazi, *C. A. Rosetti. Gânditorul. Omul.* Studiu, antologie şi note..., Editura Politică, Bucureşti, 1969, p. 8, 10; Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date şi mărturii...*, I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, doc. 25, p. 108.

[30] ANDJA, Fond Prefectura judeţului Argeş, dosar nr. 84/1837, f. 1, 3 etc. (v. anexele).

Rosetti în anul 1837, luna iunie, ziua 20. În continuare am depistat şi alte semnături pe acte scrise în 1837. Cele mai multe aparţin anului 1838. Ultimele acte semnate sunt de la începutul anului 1839 (v. anexele)[31]. Nu am găsit acte semnate în perioada anilor 1834-1836 şi 1840-1842. Cercetările vor fi continuate, pentru a elabora un studiu aprofundat.

Spaţiul tipografic fiind limitat, anexele cuprind numai câteva copii (xerox) ale unor documente din anii 1837, 1838 şi 1839. Evidenţa documentelor va fi publicată într-un studiu separat, în anul viitor (2005). Documentele cu semnătura lui C. A. Rosetti fac parte din fondurile prefecturii Argeş, primăriei oraşului Piteşti şi poliţiei orăşeneşti. Informăm pe cititori că în timpul primului război mondial, mari cantităţi de documente au fost distruse din ordinul comandamentelor militare de ocupaţie.

Aruncând o privire asupra conţinutului dosarelor cu documente din anii 1837-1839, semnate de C. A. Rosetti, am constatat că lucrările de birou au fost executate în bune condiţii, conform regulamentelor existente atunci. Rosetti, deşi foarte tânăr (21-23)ani, totuşi era un şef conştiincios, corect, muncitor. Bineînţeles, un rol important îl avea şi logofătul (copistul, secretarul). În 1838-39 poliţia cerea numirea unui logofăt în postul devenit vacant. Pentru funcţia de şef se foloseau termenii: „îngrijitorul poliţiei", „împlinitorul poliţiei", „îndeplinitorul datoriei poliţiei".

În anul 1838 şeful poliţiei a participat la acţiuni foarte grele: înlăturarea efectelor distrugătorului cutremur de pământ[32] din 11 ianuarie 1838, efectuarea catagrafiei (recensământului)[33], urmărirea persoanelor care pregăteau în taină mişcarea revoluţionară din 1840, condusă de Mitică Filipescu (oraşul Piteşti fiind un puternic centru al mişcării, al doilea după Bucureşti)[34] etc. În 1837, pictorul Ion Negulici (1812-1851), după ce a revenit în ţară de la Paris, a deschis la Piteşti şi Câmpulung-Muscel ateliere de pictură şi a organizat o expoziţie de pictură în Piteşti[35]. Cu această ocazie pictorul a realizat o litografie cu chipul lui C. A. Rosetti[36]. Este însă o dovadă că C. A. Rosetti se afla în Piteşti în anii 1837-1838.

După aproape 170 de ani de la evenimentul petrecut la Piteşti, prin depistarea documentelor autentice, s-a confirmat exercitarea misiunii de poliţai şef al oraşului de către C. A. Rosetti, în anii 1837, 1838 şi 1839.

În continuare prezentăm copii (xerox) ale unor documente inedite existente în Arhivele Naţionale Române, Direcţia Judeţeană Argeş, fondurile Prefecturii Judeţului Argeş:

---

[31] Elena Rotaru, Vasile Novac, *Funeraliile lui C. A. Rosetti*, în „Argessis", seria istorie, X, Piteşti, 2001, p. 547, au afirmat următoarele: „C. A. Rosetti şi-a început activitatea de poliţai al oraşului Piteşti, între anii 1837-1838, cu o experienţă de 5 ani în acest domeniu". Corectăm şi completăm astfel: C. A. Rosetti şi-a desfăşurat activitatea de poliţai şef la Piteşti în anii 1837, 1838 şi 1839. Nu a avut o experienţă de cinci ani în această profesie, deoarece între 1832 şi 1836 a fost praporgic (sublocotenent) în miliţia pământeană, adică în armata naţională reînfiinţată de curând, care nu trebuie confundată cu poliţia.

[32] *Ibidem*, dosarele nr. 33 şi 49/1838.

[33] *Ibidem*, dosar nr. 103/1837-1839.

[34] Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Istoria municipiului Piteşti*, Editura Academiei, Bucureşti, 1988, p. 126-127 (v. şi bibliografia).

[35] Paul I. Dicu, *Prima expoziţie de pictură în Piteşti (1837)* [organizată de Ion Negulici], în ziarul „Secera şi Ciocanul", a. XX, nr. 4971, Piteşti, 10 mai 1970, p. 2

[36] Vasile Netea, *op. cit.*, p. 32.

1

2

3

4

1. Dosar nr. 84/1837-1838, f. 1 (porunca vornicului Mihail Ghica, cu privire la schimbarea poliţaiului Alecu Tigveanu, din 7 iunie 1837).

2. Dosar nr. 84/1837-1838, f. 3 (cu semnătura noului poliţai C. A. Rosetti, din 20 iunie 1837).

3. Dosar nr. 84/1837-1838, f. 52 (document cu semnătură din 17 decembrie 1837).

4. Dosar nr. 41/1837-1838, f. 22 (document cu semnătura din 6 ianuarie 1838).

5

6

7

8

1839

5. Dosar nr. 12/1838, f. 1 (document cu semnătura din 30 decembrie 1838).
6. Dosar nr. 12/1839, f. 2 (document cu semnătura din 1 ianuarie 1839).
7. Dosar nr. 12/1839, f. 21 (document cu semnătura din 24 ianuarie 1839).
8. Dosar nr. 12/1839, f. 22 (document cu semnătura altei persoane din 25 ianuarie 1839).

Ioan A. Catina (1828-1851), poet, dramaturg, traducător, revoluţionar, s-a născut în Bucureşti, în anul 1828, fiu al comerciantului Alexe Catina de la Podul Mogoşoaiei (azi Calea Victoriei). A făcut parte din generaţia de tineri patrioţi democraţi care au pregătit şi înfăptuit revoluţia de la 1848 în Ţara Românească.

La 17 ani publica versuri în „Curierul românesc" şi vizita saloanele literare. Primul volum de „Poezii" a fost tipărit în 1846. În acest an, în casa lui I. Eliade Rădulescu, a cunoscut pe musceleanul C. D. Aricescu, ulterior prietenul său cel mai apropiat,. Traduce din literatura franceză şi scrie câteva drame. Prin lirica sa meditativă, romantică, este considerat precursor al lui Eminescu[37].

Poetul Ioan A. Catina a participat cu entuziasm la revoluţie. În ziua de 11 iunie 1848, citea „Proclamaţia de la Islaz" pe strada Lipscani din Bucureşti. Ziarul revoluţionar „Pruncul român", redactat de C. A. Rosetti, apărut la 12 iunie 1848, primeşte titlul propus de Ioan Catina. În paginile acestei gazete, I. Catina a publicat cunoscutul „Marş revoluţionar", alte poezii şi unele articole în care îşi exprimă concepţia revoluţionară şi democratică. I se încredinţează misiunea de comisar cu propaganda în Capitală şi în judeţul Ialomiţa. Fratele său, profesorul Costache Catina, a îndeplinit aceeaşi funcţie în judeţul Argeş, la Piteşti şi în plasa Curtea de Argeş[38]. Ioan şi Costache Catina au mai avut un frate, maiorul Nicolae Catina (20 oct. 1827 - 2 martie 1906, Bucureşti), participant la războiul de Independenţă (1877-1878), cu gradul de căpitan. S-a evidenţiat în luptele de la Griviţa-Plevna şi Vidin. A primit mai multe decoraţii, inclusiv ordinul „Steaua României"[39].

După reprimarea revoluţiei, cei doi fraţi au fost arestaţi şi condamnaţi la închisoare. Costache, bolnav şi torturat, moare în timpul detenţiei, iar Ioan Catina a fost eliberat numai după ce a scris o declaraţie în care a susţinut că fratele său a decedat deoarece s-a îmbolnăvit înainte de revoluţie, iar în timpul arestului a avut un regim acceptabil. În septembrie 1849 este numit poliţai (comisar) la Piteşti, nu înainte de revoluţie, aşa cum s-a afirmat în unele tipărituri. Prietenul său intim C. D. Aricescu, l-a criticat aspru pentru faptul că a primit acest post, dar l-a înţeles. În arhivele de la Piteşti nu se păstrează documente din anii respectivi. Cele mai multe fonduri au fost distruse (arse) în timpul primului război mondial. C. D. Aricescu, în memoriile sale a confirmat numirea lui Ioan Catina în funcţia de poliţai la Piteşti[40]. Într-un dicţionar se

Fraţii Catina: Ioan (stânga); Constantin (dreapta).

[37] *DLR*, 1979, p. 175-176 (v. şi bibliografia).

[38] *Anul 1848 în Principatele Române. Acte şi documente*..., Bucureşti, 1910, vol. VI (v. indice general) Catina C., vol. III, p. 215; V, p. 637; VI, p. 142; Catina Ioan: vol. III, p. 115; vol. VI, p. 142; *Documente privind anul revoluţionar 1848 în Ţara Românească*, Bucureşti, 1962 (v. indice Constantin şi Ioan Catina).

[39] Florian Tucă, Mircea Cociu, F. Chirea, *Bărbaţi ai datoriei 1877-1878*. Mic dicţionar, Editura Militară, Bucureşti, 1979, p. 48.

face precizarea următoare: „C., pentru un timp comisar de poliţie în Piteşti, este repede destituit“[41].

ПРѸNКѸЛ РОМЪN.

№ 2.

Din cauza unor divergenţe cu autorităţile locale şi cu armata rusă de ocupaţie, Ioan Catina a fost înlăturat din postul de poliţai şef. A decedat la 29 iulie 1851, când avea 23 de ani, fiind grav bolnav şi lipsit de mijloace de trai[42]. Avizăm pe cititori ca să nu confunde pe poetul revoluţionar Ioan Catina (n. 1828, Bucureşti), cu altă persoană, care are acelaşi prenume şi nume: Ioan Catina (28 ianuarie 1870, Bucureşti - 1940, Tg. Ocna), ziarist, călător-explorator în Africa[43].

La propunerea noastră unei artere de circulaţie din Piteşti i s-a acordat denumirea: „Strada Fraţii Catina“, în cartierul nr. 8, Găvana III, situată între str. Dr. Carol Davila şi str. G. Ionescu- Gion[44].

[40] C. D. Aricescu, *Scrieri alese*, Editura Minerva, Bucureşti, 1982, p. 159-168 (atenţie: la p. 168, în trimiterea de la primul asterisc, C. D. A. a notat: „E înmormântat la Biserica Creţulescu la 20 iulie 1851“!? În *DLR*, 1979, p. 175, data decesului: 29 iulie 1851. Poate fi o greşeală tipografică necorectată: cifra 9 sau cifra 0?).

[41] *DLR*, 1979, p. 175.

[42] Paul I. Dicu, *Poetul Ioan Catina (1828-1851), comisar de poliţie în Piteşti*, în „Argeşul liber“, II, nr. 387, Piteşti, 22 iunie 1991, p. 3.

[43] Lucian Predescu, *op. cit.*, ediţia 1999, p. 179; *Dicţionar Enciclopedic ilustrat*, Editura Carter, Bucureşti, 1999.

[44] Paul I. Dicu, *Ghidul arterelor de circulaţie din municipiul Piteşti*, ediţia I, Consiliul local - Primăria municipiului Piteşti, Piteşti, 2001, p. 56, 59, şi schema finală.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XII, 2003

ÎNSEMNĂRI MANUSCRISE PE CĂRŢI DIN BIBLIOTECA MUZEULUI JUDEŢEAN ARGEŞ

FLORENTINA COJOCARU*

Există cărţi în biblioteca muzeului care atrag atenţia nu numai prin conţinut, dar şi printr-o varietate de particularităţi legate de biografia cărţii: vechime, scriere, ilustraţii, filigran, materiale şi tehnici de legătorie, tiraje limitate şi numerotate, formate curioase, ex libris, sau, prin însemnările manuscrise cu tematică diversă, care le sporesc valoarea culturală şi bibliofilă, prin natura informaţiilor consemnate: istorice, meteorologie, de stare civilă, posesiune, preferinţe de lectură, note de lector, circulaţie, preţ etc.

Unele sunt înnobilate adesea de autori sau editori cu dedicaţii către prieteni şi cunoştinţe, dezvăluind un univers al relaţiilor pe care nu l-am fi putut bănui.

Altele poartă numai semnătura autorului sau a editorului, pe foaia de titlu, un semn de posesiune asupra exemplarului respectiv, păstrat pentru biblioteca proprie sau pentru un posibil dar.

În cazul cărţilor cu tiraj numerotat, pe verso foii de titlu, găsim adesea semnătura autorilor sau a editorilor şi numărul exemplarului, scrise de obicei după un scurt text tipărit, cum ar fi: „toate exemplarele voru fi subt însemnate de: Kogălniceanu, nr. 119"[1], altele poartă numai semnătura autorului, exemplu: „C. D. Aricescu"[2].

Semnalăm prezenţa în bibliotecă şi a unei categorii de însemnări manuscrise, semnatarul fiind altul decât autorul cărţii, acestea fiind importante surse pentru cunoaşterea circulaţiei cărţii, a intereselor şi preferinţelor de lectură a posesorilor, a componenţei unei biblioteci particulare sau a unei instituţii.

O coincidenţă fericită se întâmplă adesea, când şi autorul şi posesorul cărţii sunt personalităţi remarcabile ale scrisului.

Un exemplu, în acest sens, este lucrarea lui Alexandru Odobescu „Scrieri literare şi istorice"[3], tipărită în anul 1887.

---

* Muzeul Judeţean Argeş

[1] Cronicele României sau Letopiseţele Moldovei şi Valahiei publicate de M. Kogălniceanu, Bucureşti, 1872. Biblioteca Muzeului Judeţean Argeş, inv. 850.

[2] C. D. Aricescu, *Istoria revoluţiunii române de la 1821*, Craiova, 1874. Biblioteca Muzeului Judeţean Argeş, inv. 80.

[3] Alexandru Odobescu, *Scrieri literare şi istorice*, vol. 1-3, Bucureşti, 1887. Biblioteca Muzeului Judeţean Argeş, inv. 303, 304, 305.

Pe foile de gardă ale celor trei volume sunt însemnări cu cerneală violetă: „24 decembrie 1894 Mihail Dragomirescu".

Evident, profesorul de estetică şi-a procurat lucrarea lui Odobescu la 7 ani de la apariţie, întărind posesiunea asupra volumelor respective şi cu iniţialele numelui său: „M. D.", imprimate în partea de jos a cotorului cărţii.

Adnotările şi corecturile făcute de Mihail Dragomirescu pe marginea textelor şi recomandarea referitoare la conservarea cărţii: „rog să se păstreze curate aceste foi"[4], justifică prezenţa exemplarelor respective în biblioteca sa, precum şi atenţia deosebită cu care s-a aplecat asupra textului lecturat.

Lucrarea lui Gheorghe Şincai „Xronica românilor şi a mai multor neamuri", tipărită în trei volume la Iaşi, în anii 1853-1854, are câteva elemente de particularitate care-i stabilesc un loc privilegiat în colecţiile muzeului.

La iniţiativa lui Grigore Alexandru Ghica, domnitorul Moldovei între anii 1849-1853 şi 1854-1856, manuscrisele lui Şincai de la Episcopia Oradea Mare şi cel cumpărat de arhimandritul Gherman de la o licitaţie din Viena, au fost încredinţate spre editare unei comisii formate din: Alecu Donici, Anastasie Panu, Mihail Kogălniceanu şi August Treboniu Laurian. Lucrarea s-a tipărit la Iaşi cu cheltuiala „Departamentului averilor bisericeşti şi a învăţăturilor publice", şeful acestei instituţii fiind „marele logofăt", Nicolae Şuţu, fost ministru de externe în timpul domnitorilor Mihail Sturdza şi Grigore Ghica, iar mai târziu, membru în „Comisia Centrală de la Focşani", în vremea domnitorului Alexandru Ioan Cuza.

Exemplarul aflat astăzi în posesia Muzeului Judeţean Argeş a făcut parte din fondurile „Departamantului", având pe veso foii de titlu a primului volum, însemnarea manuscrisă: „nr. 57 Proprietatea Departamentului N. Şuţu"[5] (Fig. 1).

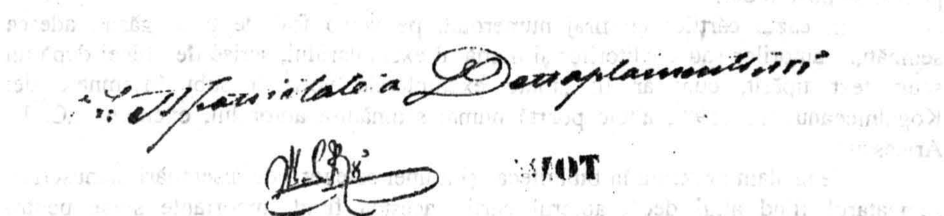

Fig. 1

O însemnătate deosebită, pentru bibliofilie dar şi pentru muzeografie, o au şi cărţile cu dedicaţii. Prin limbajul lor, de cele mai multe ori reverenţios şi afectat, micile corespondenţe ajunse sub privirile cititorilor sau ale vizitatorilor, creează acele trăiri emoţionale, dublate de curiozitatea pătrunderii cât mai adânc în intimitatea celor doi corespondenţi, autor şi persoana căreia-i este adresată dedicaţia şi o dată cu ea, cartea.

Prin cunoaşterea acestor însemnări, specialiştii pot reconstitui bibliotecile unor personalităţi, risipite în timp, pentru care nu mai există astăzi alte surse de cunoaştere.

[4] *Ibidem*, vol. 3, p. 13.

[5] Gh. Şincai, *Xronica românilor şi a mai multor neamuri*, tom. 1, Iaşi, 1853. Biblioteca Muzeului Judeţean Argeş, inv. 1.

Bunăoară, lucrarea „Du Frisson“,[6] publicată la Paris de medicul G. I. Stoicescu, prezentă în biblioteca muzeului în două exemplare, pe lângă valoarea bibliofilă dată de cele două dedicaţii ale autorului către Radu şi Nicolae Golescu, reprezintă şi o valoroasă contribuţie privind cunoaşterea bibliotecilor celor două personalităţi argeşene, care au moştenit cu siguranţă de la Dinicu Golescu, nu numai dragostea de ţară ci şi dragostea pentru cuvântul scris.

Dedicaţiile au următoarele texte: „M. Radu Golesco Homage respectuens G. I. Stoicesco“ (Fig. 2) şi „M. N. Golesco Homage respectuens G. I. Stoicesco“ (Fig. 3).

Fig. 2

Fig. 3

Lucrarea este teza de doctorat susţinută în anul 1876 de G. I. Stoicescu, la Facultatea de Medicină din Paris.

Remarcabilă figură a vieţii medicale româneşti, doctorul G. I. Stoicescu[7] a publicat numeroase lucrări în domeniul medical, a fost laureat cu medalia de argint, al Facultăţii de Medicină din Paris, membru al Societăţii de Antropologie din Paris, membru al Societăţii Academice Române, profesor la Universitatea de medicină din Bucureşti, deputat în Parlamentul României între anii 1883-1884 şi senator, 1898-1901.

Chiar dacă este cunoscut faptul că Nicolae şi Radu au fost copiii lui Dinicu Golescu, fiind vorba despre cărţi, credem că suntem îndreptăţiţi să corectăm unele erori din „Dicţionarul enciclopedic“, vol. 2, D-G., Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1996, p. 474, unde Ştefan, Nicolae şi Alexandru (Albu) sunt trecuţi ca fiii lui Iordache (Gheorghe) Golescu, probabil, datele au fost preluate din Enciclopedia „Cugetarea“, p. 367, unde sunt eronat consemnate.

---

[6] G. I. Stoicesco, *Du Frisson*, Paris, 1876. Biblioteca Muzeului Judeţean Argeş, inv. 3570 şi 3571.

[7] Lucian Predescu, *Enciclopedia „Cugetarea“*, Bucureşti, 1999, p. 815.

Cartea lui Ştefan Hepites, „Repartiţiunea ploaiei pe districte şi basinuri în România“[8], aduce în faţa lectorului o altă personalitate a vieţii politice şi medicale româneşti legată de Argeş, doctorul Nicolae Kretzulescu.

Pe foaia de titlu se află dedicaţia: „D-lui Dr. N. Kreţulescu. Omagiu de înaltă stimă. Şt. Hepites“ (Fig. 4).

Fig. 4

Deşi, nu avem la dispoziţie decât această însemnare, credem în existenţa unor legături de prietenie mai profunde între cele două personalităţi prezente în dedicaţie. Argumentaţia are în vedere faptul că inginerul Ştefan Hepites era fiul doctorului - farmacist, Constantin C. Hepites, autorul primei lucrări de farmacologie românească, „Farmacopeea română“[9].

Prin dispoziţia domnitorului Alexandru Ioan Cuza din 9 ianuarie 1863, Nicolae Kretzulescu, ministru-secretar de stat la Departamentul de Interne, este însărcinat cu punerea în circulaţie şi respectarea întocmai , pe întreg teritoriul Principatelor, a codicelui de medicamente elaborat de Constantin Hepites.

La rândul său, inginerul Hepites s-a remarcat printr-o intensă activitate ştiinţifică, făcând numeroase observaţii şi studii de meteorologie, determinări magnetice, de prevedere a timpului, studii pluviometrice, cutremure etc.

Având experienţa multor ani de lucru în aproape toate observatoarele astronomice din Europa, în anul 1894, a pus bazele Institutului de Meteorologie din Bucureşti, iar pentru meritele ştiinţifice remarcabile, a fost primit în Academia Română, în anul 1902.

Interesantă este şi lucrarea arhiereului Pocitan Veniamin „L eglise orthodoxe roumaine de Paris“[10], prin dedicaţia autorului către o altă mare personalitate politică şi diplomatică a României, Alexandru Em. Lahovary.

Textul manuscris se află pe foaia de gardă a cărţii: „Onor D-sale D-nei şi D-lui Al. Em. Lahovary. P. Veniamin“ (Fig. 5).

---

[8] Ştefan Hepites, *Repartiţiunea ploaiei pe districte şi basinuri în România*, anul 1897, Bucureşti, 1899. Biblioteca Muzeului Judeţean Argeş, inv. 9895.

[9] *Pharmacopeea română*, Bucureşti, 1862. Biblioteca Muzeului Judeţean Argeş, inv. 8613.

[10] Pocitan Veniamin, *L eglise orthodoxe roumaine de Paris*, Bucarest, 1937. Biblioteca Muzeului Judeţean Argeş, inv. 10898.

Fig. 5

Deşi preocupările celor doi au fost diferite, există unele elemente care dezleagă necunoscutul acestei relaţii.

Alexandru Em. Lahovary a avut numeroase legături cu Franţa. S-a născut, a studiat şi a făcut carieră diplomatică la Paris. După un periplu diplomatic la Roma, 1893-1896, Constantinopol, 1902-1906, Viena, 1906-1908, se întoarce la Paris[11], îndeplinind aceeaşi misiune, în perioada 1908-1917.

Coincidenţa a făcut ca în anii 1914-1915, arhiereul Pocitanu Veniamin[12] să fie preot la Capela Română din Paris şi nu este exclus, ca în această perioadă, să fi stabilit o anumită relaţie cu Alexandru Em. Lahovary, care îndeplinea funcţia de ministru plenipotenţiar al României, în capitala Franţei. Tot aici diplomatul a patronat şi „Alianţa Universitară Franco-Română", despre care aminteşte mai târziu arhiereul Veniamin în cartea sa. Mai mult, autorul cărţii făcând un istoric al Capelei Române din Paris, printre fondatorii şi donatorii pentru acest lăcaş de cult, menţionează şi familia Lahovary.

Credem că şi aceste motive l-au îndemnat pe autor spre a face lui Alexandru Em. Lahovary, acest dar livresc, aflat astăzi în colecţiile muzeului nostru.

În anul 1883, apare la Bucureşti lucrarea principelui Gheorghe Bibescu, „Istoria unei fruntarii"[13], în traducerea lui Alexandru Em. Florescu.

Atât autorul cât şi traducătorul sunt personalităţi bine cunoscute ale istoriei românilor, cu preocupări şi în domeniul scrisului.

Principele George Bibescu, fiul domnitorului Gheorghe Dimitrie Bibescu şi al Zoei Mavrocordat Brâncoveanu, crescut şi educat la Paris, a studiat la Liceul „Henri IV" şi la Şcoala Militară de la „Saint Cyr", dedicându-se carierei militare în slujba Franţei.

A luat parte la Campania din Mexic, distingându-se pe câmpurile de bătălie de la Cumbres - 28 aprilie 1862 şi Pueblo - 5 mai 1862, devenind cavaler al Legiunii de

---

[11] Dicţionar enciclopedic, vol. 4, L-N, Bucureşti, 2001, p. 17.

[12] Mircea Păcurariu, *Dicţionarul teologilor români*, Bucureşti, 1996, p. 338.

[13] Gh. Bibescu, *Istoria unei fruntarii*, România pe malul drept al Dunării, bucureşti, 1883. Biblioteca Muzeului Judeţean Argeş, inv. 10902.

onoare. Ca adjutant al generalului F. Dounay, a participat la războiul franco-prusac din anii 1870-1871, căzând prizonier la Koblenz[14].

A scris foarte mult în limba franceză, doar câteva lucrări au fost traduse în românește, printre care și „Istoria unei fruntarii". În mod firesc, ne-am îndreptat atenția asupra acesteia, întrucât, însemnarea manuscrisă existentă pe foaia de titlu atestă numele fostului posesor al acestui exemplar: „Souvenir de la G. Bibesco. Theodor G. Emandy" (Fig. 6).

Fig. 6

Bârlădean la origine, autorul acestei însemnări s-a făcut cunoscut în istoria locală prin funcțiile administrative și politice deținute: prefect, primar, șef al Organizației Conservator-Democrate din Tutova, iar la nivel de stat, a avut rangul de ministru plenipotențiar al României la Praga, a fost apoi, deputat și senator în Parlament[15].

Lucrarea „Acte și documente relative la istoria renascerei României", publicată de Dimitrie A. Sturdza și C. Colescu-Vartic[16], provine din biblioteca particulară a lui Ion Procopiu.

Din însemnarea aflată pe foaia de gardă, reiese că ziaristul Ion Procopiu, director al ziarului „l'Independence Roumaine", a primit dedicația, poate și cartea, din partea celui de al doilea editor: „D-lui I. Procopiu în semn de osebită stimă din partea culegătorului Colescu-Vartic". Mai mult, posesiunea acestui exemplar este întărită și prin semnătura „I. Procopiu" aflată la sfârșitul cărții. Remarcăm, totodată, legătura acestui volum realizată în maniera celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea: copertele sunt din carton gros, învelite cu hârtie marmorată, iar pe cotorul acoperit cu piele sunt imprimate inițialele posesorului, „I. P.".

Atât profesia cât și apartenența la Partidul Liberal motivează apropierea celor doi, evidentă și din însemnarea manuscrisă de pe carte.

Am prezentat în acest demers, numai câteva cărți cu însemnări manuscrise aflate în Biblioteca Muzeului Județean Argeș, singurul criteriu de selecție constituindu-l apariția lor în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, excepție făcând doar cartea arhiereului Pocitan Veniamin.

---

[14] Narcis Dorin Ion, *Mogoșoaia, Trei secole de istorie 1702-2002*, București, 2002, p. 70.
[15] Lucian Predescu, *Enciclopedia „Cugetarea"*, București, 1999, p. 305.
[16] *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, publicate de Dimitrie A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, vol. 6 partea I, București, 1896. Biblioteca Muzeului Județean Argeș, inv. 90.

Ca şi celelalte moşteniri culturale, exemplarele din fondul de carte bibliofil reprezintă o componentă importantă a patrimoniului muzeal, transmiţător de înţelepciune şi experienţă umană.

Din perspectivă muzeografică, fără îndoială, criteriul de bază pentru stabilirea statutului de „bun patrimonial", pentru carte, are în vedere importanţa mesajului transmis, care ne obligă la selectarea şi cultivarea valorilor rezistente în timp.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XII, 2003**

GEORGE STEPHĂNESCU, CTITORUL ȘCOLII MUZICALE LIRICE ROMÂNEȘTI

NICOLAE MOISESCU*

Multe din treptele care ridică astăzi edificiul muzicii noastre au fost turnate în cuptorul inimii și minții lui George Stephănescu, de numele căruia sunt legate dezvoltarea pe plan artistic a creației noastre simfonice, începuturile operei românești, formarea unor întregi generații de artiști lirici, a unui public iubitor de muzică și, în general, animarea vieții noastre muzicale timp de aproape o jumătate de veac.

Născut la 13 decembrie 1843 în București, în familia lui Hagi Stephan, președintele Camerei Apelative de Comerț și al Marghioalei Crețescu, fiica logofătului Ion Crețescu din Târgu-Jiu[1], micul George trebuia să îmbrățișeze, după dorința tatălui său, cariera militară.

În casa părintească, încă de la o vârstă fragedă, George Stephănescu a început să se inițieze în muzică ajutat de mama sa care era o bună pianistă și apoi de renumitul profesor Lorenz. Datorită talentului și vocației sale spre muzică, George Stephănescu a compus la numai opt ani „Carolina Polka" și la zece ani „Marșul triumfal".

După terminarea cursurilor primare se înscrie la Colegiul Sf. Sava, unde, în afara orelor de curs, lua lecții cu profesorul Weineter întru ale armoniei și contrapunctului. La 16 ani, când a absolvit liceul, numărându-se printre elevii fruntași la învățătură, cunoștea deja patru limbi: franceza, italiana, germana și greaca.

În 1864 începe studiile la Conservatorul din București, în clasa de armonie a profesorului Eduard Wachmann[2], compozitor și pedagog renumit.

După absolvirea conservatorului cu premiul I și medalia de aur, George Stephănescu pleacă la Paris pentru a-și desăvârși cariera, și, grație talentului său remarcabil, devine în curând un distins și strălucit elev.

Datorită contactului nemijlocit cu tinerii parizieni care luptau pentru libertate, frământările politico-sociale ale perioadei de sfârșit a celui de-al III-lea Imperiu Francez, precum și tensiunea faptelor care au precedat războiul franco-prusac, Comuna și asediul Parisului, l-au apropiat pe George Stephănescu de idealul pentru care luptau

---

* Curtea de Argeș.

[1] V. Firoiu, *Biografii în bronz și marmură*, Pitești, 1972, p. 61.

[2] Eduard Wachmann, 1836-1908 dirijor, profesor și compozitor român, unul dintre înaintașii muzicii noastre naționale. Prim dirijor al Societății Filarmonice din București, profesor și director al Conservatorului din București.

comunarzii în acel timp. Fiind nevoit să părăsească Franţa, el a fost mereu alături de cauza scumpă a poporului francez.

Întors în ţară în 1872, George Stephănescu ocupă prin concurs catedra de canto la Conservatorul din Bucureşti, unde desfăşoară o prodigioasă activitate în domeniul muzicii timp de patru decenii.

Sub directoratul lui Ion Ghica devine, în 1875, datorită calităţilor sale remarcabile, maestru-compozitor al Teatrului Naţional şi director al orchestrei teatrului, funcţie ce o deţine până în anul 1888.

George Stephănescu a realizat, împreună cu elementele formate de el, măreţul vis al întemeierii Operei Române şi are meritul de a fi scris prima simfonie românească, fiind în acelaşi timp autorul Uverturii Naţionale, una dintre cele mai reprezentative lucrării simfonice din veacul al XIX-lea, bazată pe intonaţii ale muzicii noastre populare.

Conştiinţa patriotică, dragostea faţă de muzica românească l-au făcut pe George Stephănescu să refuze să plece din ţară pentru a devenii acompaniatorul cântăreţei Adelina Patti.

Atras pe făgaşul vieţii muzicale româneşti şi, în acelaşi timp, prezent cu active participări în viaţa culturală a ţării - membru al Ateneului şi al Asociaţiei Presei[3] - George Stephănescu a fondat, împreună cu fostul său profesor Eduard Wachmann, „Cercul artistic muzical", asociaţie corală care a adus o contribuţie însemnată la răspândirea cântecului românesc, la care au aderat renumite personalităţi ale culturii şi artei româneşti din acea vreme: V. Alecsandri, M. Eminescu, Ion-Luca Caracgiale, George Coşbuc, Ion Ghica, doctorul Carol Davila, doctorul C. Istrati, V. A . Urechea, B. P. Hasdeu, pictorii Theodor Aman, C. D. Mirea, George Petraşcu, artiştii Aristiza Romanescu, C. Nottara, Grigore Manolescu[4], ale căror nume sunt încrustate în panoul de deasupra uşii de la intrare în casa de la Căpăţâneni-Argeş.

Eroismul ostaşilor noştri în Războiul pentru Independenţa României l-a atras şi pe George Stephănescu care a pus pe note *Peneş Curcanul* de V. Alecsandri, *Peste Dunăre* de Grigore Ventura, *Odă Epică* de Olănescu-Ascanio, lucruri precedate de *Uvertura Naţională* - un imn patriotic ce a răscolit dragostea de patrie a poporului român.

Nutrind o puternică dragoste pentru ţărani pe care toată viaţa i-a iubit, George Stephănescu venea adesea la locuinţa din Căpăţâneni, stând de vorbă cu ei. Aici, în aceste locuri încercate de istorie şi legendă, a compus minunatele hore pentru pian, adevărate poeme simfonice, aşa cum sunt: „În munţi", „Lacrimile", „În crâng", „Între flori", „Visul", „În alte timpuri", fiecare redând o imagine vie din viaţa satelor noastre. În afară de acestea, el a mai compus pentru pian şi horele „Nori şi soare", „Sub salcie", „Idilă", „Dorul", „Toamna", „Primăvara" şi „Vara".

În 1885, George Stephănescu, bucurându-se de concursul artistei Carlota Leria, înfiinţează prima trupă românească de operă compusă numai din artişti români, iar sub bagheta dirijorală a compozitorului român a cântat la Bucureşti vestita cântăreaţă Adelina Patti. Spectacolele de operă şi operetă organizate de George Stephănescu, au adus în faţa publicului la finele veacului XIX: „Carmen", „Bărbierul

---

[3] V. Firoiu, *op. cit.*, p. 63.

[4] *Ibidem*, p. 65.

din Sevilla", „Fra Diavolo", „Faust", „Traviata", „Mignon", „O noapte în Granada", Zâna Albă", creând astfel şi o şcoală a genului, pentru publicul atunci în formare[5].

George Stephănescu a fondat în 1892 „Compania lirică română" care a dat o serie de spectacole în sala Teatrului Liric. „Teatrul de muzică - arăta compozitorul - este una din manifestările artei, care contribuie la dezvoltarea gustului în toate clasele societăţii, la întărirea cultului frumosului care înnobilează şi înalţă inima poporului"[6].

Prin diversitatea genurilor, ca şi prin valoarea lor artistică, creaţia lui George Stephănescu a avut o însemnătate deosebită în dezvoltarea muzicii româneşti, el contribuind la îmbogăţirea mijloacelor de expresie, la crearea unui stil al muzicii noastre simfonice şi de cameră.

Folosind experienţa înaintaşilor, George Stephănescu scrie „Uvertura Naţională" - prima lucrare simfonică romanească bazată pe melodii inspirate din folclor şi „Simfonia în la major", prima simfonic românească. În domeniul muzicii de cameră a scris „Octetul în sol major" şi „Septetul în sol major". De asemenea, a scris o serie de cântece cu acompaniament de pian pe versurile poeţilor noştri: M. Eminescu, V. Alecsandri, Al. Vlahuţă, Traian Demetrescu, Iulia Hasdeu. De o frumoasă inspiraţie melodică sunt cântecele pe versuri de M. Eminescu: „De ce nu vii?", „Pe lângă plopii fără soţ", „Somnoroase păsărele", „La steaua care a răsărit", „Şi dacă ramuri bat în geam".

Unul din cele mai plăcute cântece pe care le-a compus George Stephănescu este „Mândruliţă de la munte", ca şi melodiile cu caracter patriotic „Sus inima" pe versuri de G. Coşbuc, „Marşul steagului", „Cântec Eroic". A scris apoi o seamă de romanţe şi şansonete pe versuri de Victor Hugo şi alţii.

În genul muzicii corale, George Stephănescu a lăsat o serie de lucrări cu caracter istoric „Legenda lui Ştefan Vodă" - neterminată, lucrări pe versurile poeţilor clasici „Codrule, codruţule", etc. Deosebit de interesant, este şi corul a capella „Banul Mărăcine" inspirată de V. Alecsandri, iar din creaţia vocal-simfonică, „Imnul Agrarienilor" şi lucrarea cu caracter social „Visul sclavului".

Muzica dramatică constituie un alt aspect al creaţiei lui George Stephănescu care compune muzica unor piese ca „Oedip şi Electra" de Sofocle, „Hamlet" de Shakespeare, „Fecioara din Orleans" de Schiller, „Angelo" de Vicotr Hugo şi altele. De asemenea, a compus muzica la spectacolele renumite cum sunt: „Căpitanul Negru" după Stoenescu, „Amilcar Barca" după Bengescu-Dabija, „Fata de la Cozia", „Pygmalion", „Cazacii şi polonii", „Răzvan şi Vidra", „Fântâna Blanduziei", „Despot Vodă", „Ovidiu" etc.

O contribuţie însemnată a adus-o şi în domeniile operei şi operetei. Muzica la operetele sale „Mama soacră", pe text de Theodor Speranţa şi „Cometa" sunt apropiate ca factură de opereta franceză. Dintre lucrările de mari proporţii destinate scenei şi care s-au bucurat de un mare succes a fost şi „Sânziana şi Pepelea" după feeria lui V. Alecsandri.

În 1905, George Stephănescu este numit inspector general al învăţământului muzical pe întreaga ţară. În vederea organizării pe baze noi a învăţământului, el a

---

[5] V. Tomescu, *George Stephănescu, un înaintaşi al muzicii noastre, compozitor de seamă şi întemeietor al Teatrului românesc*, în „Muzica", Revistă a Uniunii Compozitorilor din România Supliment nr. 1, 1954.
[6] V. Firoiu, *op. cit.*, p. 65

elaborat un „Proiect de regulament pentru şcoala de muzică şi declamaţiune" şi a compus o serie de liduri pe texte de autori români, publicând şi două volume de coruri destinate repertoriului şcolar.

Pedagog de frunte al şcolii muzicale româneşti, George Stepfănescu are meritul de a fi lansat pe cântăreaţa româncă de renume mondial Hariclea Darclée cunoscută în marile metropole ale lumii sub numele de „Privighetoarea Carpaţilor", ca şi pe Rodica Nestorescu[7], care, în 1907, a făcut cunoscut cântecul românesc la „Scala" din Milano. Tot lui George Stepfănescu îi datorează succesul în muzică baritonul A. Eliade, baritonul Gr. Alexiu, soprana Alexandrina Gavala, tenorii Gabrielescu şi Dumitrescu şi mulţi alţii.

George Stephănescu constituie în istoria muzicii noastre o pildă cu adevărat măreaţă prin bogata sa activitate şi sacrificiile pe care le-a făcut pentru muzica românească. În toţi aceşti ani a scris 150 de lucrări care au îmbogăţit patrimoniul muzical românesc, un adevărat geniu creator ale cărui melodii au fost integrate în circuitul valorilor muzicale transmise din generaţie în generaţie, cântate de popor fără să mai fie amintit autorul, aparţinând de-a dreptul naţiunii.

Dar marile realizări pentru care şi-a consacrat întreaga viaţă George Stepfănescu nu au fost întotdeauna pe placul politicienilor vremii, care erau invidioşi pe succesele lui şi ostili convingerilor sale în folosul ţărănimii, fapt ce a dus până la desfiinţarea postului din corpul profesoral al Conservatorului. Legat de acest aşezământ, a trebuit să sprijine dezvoltarea teatrului din mijloace personale, fără să primească salariu şi numai prin grija lui Spiru Haret, ministrul învăţământului, i s-a alocat o diurnă reparatorie pentru munca sa.

A ajuns la o vârstă înaintată şi nemulţumit de politica ostilă a guvernului faţă de rezolvarea problemei ţărăneşti din 1907, ca şi de declanşarea primului război mondial, George Stepfănescu se retrage la casa sa de la Căpăţâneni, în mijlocul ţăranilor pe care i-a iubit şi care i-au inspirat multe din lucrările sale, în pitorescul peisaj al Argeşului de care îl legau multe amintiri din tinereţe, găsindu-şi liniştea ce şi-o dorea în acea perioadă frământată de evenimente politice. „Când am ajuns la ţară - scria de la Căpăţâneni, în iulie 1919, compozitorul - şi am intrat în curte, acasă, la vederea locurilor şi lucrurilor unde trăisem o viaţă întreagă cu scumpii mei copilaşi, am început să plâng amarnic".

În anul 1921, la vârsta de 78 de ani a trăit să vadă împlinirea visului pentru care a luptat. A luat fiinţă Opera Română, moment important în viaţa muzicală a României, aşezământ pe care-l prefigurase încă din tinereţe.

La 25 aprilie 1925 se stinge din viaţă la vârsta de 82 de ani compozitorul George Stepfănescu, cel ce a compus, a gândit şi a luptat pentru afirmarea muzicii româneşti, înscriidu-se în Phanteonul spiritual al muzicii şi al marilor valori naţionale.

În casa de la Căpăţâneni în care a trăit compozitorul George Stepfănescu şi care oferă un minunat cadru pentru creaţie, personalităţi de frunte ale culturii române, venite în vizită sau la odihnă, s-au inspirat din comorile inepuizabile ale portului, cântecului şi peisajului argeşean, comori ce au fost transpuse pe pânză, în muzică sau în opere literare. Aici, în una din vizitele pe care le-a făcut lui George Stepfănescu - ne

---

[7] *Ibidem.*

relatează Gabriel Stepfănescu - Ion Luca Caragiale a compus drama „Năpasta". Suchianu, unul din prietenii lui Caragiele, a lăsat preţioase însemnări în această direcţie. Astfel, geneza „Năpastei" ar fi fost cunoaşterea unei fete, de o rară frumuseţe, care servea la o cârciumă din satul Tigveni de pe Topolog, în judeţul Argeş; la plecare, minunându-se de frumuseţea ei, Caragiale a primit de la un flăcău acest răspuns: „Ei, boierule, pentru fata asta o să se facă moarte de om". Autorul dramatic ar fi „văzut în vorbele flăcăului tema unei drame de la ţară" şi ar fi început însăilarea ei prin 1884[8].

Clădirea, ridicată în 1873, adăposteşte astăzi un bogat material documentar şi obiecte ce au aparţinut compozitorului, precum şi o colecţie de istorie şi artă populară. În faţa casei s-a ridicat pe un soclu, în semn de preţuire, bustul celui care prin întreaga sa activitate a contribuit la întemeierea Operei Române.

[8] Şerban Cioculescu, *Viaţa lui I. L. Caragiale*, ediţia a II-a revăzută, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969, p. 245.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XII**, 2003

FAPTE NECUNOSCUTE DIN UMBRA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ȘI EROUL LOR, UN MARE PRIETEN AL ROMÂNIEI

CONSTANTIN DEJAN*
OCTAVIAN DEJAN**

Existența și activitatea în România a personajului nostru, împletite cu numele unuia din cele mai ilustre familii ale țării și cu rosturile altor figuri istorice ale vieții noastre politice din timpul și în urma primului război mondial, își găsesc cu prisosință atestarea în documente, care sunt tot atâtea dovezi că faptele ce aureolează amintirea acestui necunoscut erou, sunt de cea mai certă autenticitate.

Omul ale cărui merite de necontestat se cer evocate, este cetățeanul elvețian Ernst F. Wangler (fig. 1), un străin, identificat până la cea mai intimă fibră a ființei lui cu viața poporului român căruia, la răscrucea unor decisive evenimente, i-a fost dat să-i aducă o contribuție providențială, neevidențiată până acum de documentele primului război mondial, dar pe care marile personalități ale țării, făuritoare ale unității noastre naționale, au apreciat-o, la vremea lor, ca fiind neprețuită.

Fig. 1. Ernst F. Wangler și soția sa Michaela.

**

Născut la 8 august 1888 în oraşul Lucerna în Elveţia, unde şi-a petrecut copilăria, Wangler a urmat cursurile de pregătire în domeniile comercial şi de contabilitate la Zürich, acumulând în anii următori o bogată experienţă în mari întreprinderi din diferite centre elveţiene.

În împrejurări necunoscute, având vârsta de 27 de ani şi o solidă reputaţie de specialist în industria turistică, la 15 august 1913 devine administratorul marelui hotel bucureştean Athene Palace, având de acum posibilitatea de a-şi desfăşura aptitudinile, competenţa şi mai ales capacitatea de organizator, în faţa sa deschizându-se astfel cele mai sigure perspective de afirmare şi ascensiune specială.

Ochiul încercat al lui Vintilă Brătianu, căruia se pare că-i datorează şi venirea în România, nu i-a fost greu să descopere sub trăsăturile echilibrate, dar energice, ale tânărului elveţian, pe omul de care avea nevoie, pentru proiectele sale de viitor. Caracterul integru, spiritul de iniţiativă şi energia elveţianului au avut darul de a cuceri pe deplin încrederea cunoscutului om politic, atât de exigent şi meticulos în toate relaţiile sociale, ca şi în toate amănuntele vieţii sale private. În plină dezvoltare şi cu un potenţial încă nevalorificat suficient, staţiunile balneare Govora şi Călimăneşti – aflate atunci în administrarea unui concern turistic-patronat de Vintilă Brătianu – cereau la conducerea lor un bun gospodar, un om cu putere de muncă, cu vederi largi şi experienţă, iar Wangler, ca nimeni altul, răspundea tuturor cerinţelor, prezentând cele mai solide garanţii că, în mâinile sale pricepute şi harnice, cele două staţiuni vor păşi pe un făgaş de propăşire şi modernizare. Transformările ce nu au întârziat să apară văzând cu ochii în cele două staţiuni, îl ridică tot mai mult în preţuirea protectorului său, care, cunoscându-l tot mai bine, îi încredinţează şi administrarea fermei şi moşiei sale de la Mihăieşti – judeţul Vâlcea, astfel, în scurt timp, elveţianul devenind cea mai apropiată persoană de încredere a familiei Brătianu, ba chiar colaborator şi al celorlalţi fraţi Ion (Ionel) şi Constantin (Dinu) Brătianu.

Întreprinzătorul şi dinamicul administrator va şti să folosească din plin anii neutralităţii 1914-1916, spre a îmbunătăţi capacităţile şi dotările celor două staţiuni balneare de pe Valea Oltului şi a le pune cât mai mult în valoare pitorescul atât de asemănător peisajelor elveţiene, ca şi virtuţile terapeutice tot atât de apreciate ca şi celebrele izvoare de la Baden-Baden şi Karlovy-Vary.

Dar vine războiul...

Presată de evenimentele de pe fronturile din Apus şi sub valurile entuziasmului naţional, România părăseşte expectativa de până atunci şi, potrivit înţelegerilor secrete cu puterile Antantei, ce îi garantează realizarea idealului naţional de unire a ţinuturilor româneşti din Austro-Ungaria cu patria mamă, se angajează în marile acţiuni militare din toamna anului 1916. Experienţa anilor anteriori de pe teatrele de război din vestul Europei, superioritatea tehnică a inamicului, precum şi nerespectarea de către aliaţi a angajamentelor şi strategiei prestabilite, dau o turnură nefericită evenimentelor de pe fronturile româneşti.

În urma puternicei ofensive germano-austriece din Oltenia şi Muntenia, la 12/25 noiembrie 1916 trupele inamice ocupă zona Râmnicu-Vâlcea, Muscel-Argeş, iar în înaintarea spre inima ţării Bucureşti, pentru scurtă vreme, la Râmnicu Vâlcea se stabileşte Cartierul General German. Aici, într-o bună zi Ernst Wangler are şansa şi surpriza de se găsi faţă în faţă, cu nimeni altul, decât cu prietenul său din copilărie şi de la studiile efectuate la Zürich, Cr. Baumgartner (fig. 2.), devenit aghiotantul

feldmareşalului August von Mackensen, comandantul trupelor germano-austro-ungare-bulgare-turce, care au atacat România, fost comandant al trupelor austro-germane în Galiţia şi Serbia în campaniile anterioare 1915-1916.

Revederea celor doi amici a fost mai mult decât emoţionantă şi cordială de amândouă părţile. Prietenia şi strânsele raporturi ale elveţianului cu ofiţerii germani din Marele Stat Major s-au dovedit de mare folos pentru prevenirea abuzurilor ce se practicau de către ocupanţi cu rechiziţiile şi confiscările de bunuri. De un regim mai blând au putut beneficia astfel atât cele două staţiuni balneare, cât şi ferma de la Mihăieşti a familiei Brătianu. Statutul de cetăţean al Elveţiei, stat neutru prin care se efectua schimbul de prizonieri de pe fronturile occidentale, a fost invocat, atunci când a fost cazul de către administrator şi a fost luat în considerare de către ocupanţi, care i-au eliberat documente de liberă circulaţie. Nu i-a fost greu lui Wangler nici să justifice în faţa autorităţilor militare de culpa de a nu fi ridicat în Govora şi Călimăneşti arcuri de triumf în cinstea feldmareşalului, când acestea le-a vizitat.

Fig. 2. Locotenent. Ch. Baumgartner, aghiotantul feldmareşalului Mackensen

Năvalnica rostogolire a evenimentelor militare şi politice de la sfârşit nefericitului an 1916, au surprins familia Brătianu într-o dramatică situaţie. La 20 noiembrie 1916 Casa Regală, Guvernul şi Administraţia de Stat, se retrag la Iaşi, părăsind capitala ţării, care va rămâne ocupată de armatele celor cinci state inamice timp de doi ani, respectiv până la data de 27 noiembrie 1918. Ca represalii împotriva familiei Brătianu, considerată şi nu fără dreptate răspunzătoare de intrarea României în război de partea Antantei, o parte din doamnele familie rămase în Bucureşti, printre care şi soţia lui Vintilă Brătianu Ministrul de Război în Guvernul de la Iaşi, care nu apucase să plece cu soţii lor au fost izolate, sub pază militară, la mănăstirea Pasărea de lângă Bucureşti, fără posibilitatea oricăror contacte cu lumea de afară. Pentru prizonierele de la Pasărea relaţiile lui Wangler cu ofiţerii germani au fost providenţiale. Sub pretextul de a fi interesat de cumpărarea stofelor lucrate de maici, acesta îşi putea face vizitele la mănăstire ori când dorea, asigurând astfel aprovizionarea cu cele necesare existenţei distinselor ostatice, care-l aşteptau întotdeauna cu înfrigurare, mai ales pentru informaţiile ce le aducea de la Iaşi.

În euforia succeselor militare obţinute, ori pe care scontau în următoarele confruntări, ofiţerii germani, departe de a refuza ospitalitatea oferită cu generozitate de Wangler, se lăsau tot mai antrenaţi în petreceri, după petreceri, organizate de acesta. Pentru fostul prieten din copilărie şi camarazii săi, Wangler organizează temeinic chiar

şi o vânătoare de capre negre în munţii Coziei. Buna dispoziţie ce se înfiripă în aceste întâlniri are darul de a dezlega limbile şi a da frâu liber confidenţelor de tot felul.

La 12 iunie 1917 la locuinţa aghiotantului feldmareşalului, „spărgător de fronturi", Cr. Baumgartner, are loc una din obişnuitele întâlniri vesele organizate de elveţian. Ofiţerii germani dovediseră şi de această dată că ştiu să preţuiască atât ţuica românească, al cărui gust îl descoperiseră, dar mai ales vinul de Drăgăşani cu care Wangler fusese mai mult decât darnic. S-a băut mult, s-au evocat amintiri, s-a cântat, s-au povestit pe întrecute întâmplări din viaţa civilă şi cea militară. În infatuarea lor şi încălziţi de băuturile cu care se desfătaseră toată noaptea, în zori, ei îi destăinuiră elveţianului că la sfârşit lunii iulie, sau în primele zile ale lunii august 1917, conform planurilor Marelui stat Major, care au fost aprobate atunci de feldmareşal, urma să se declanşeze pe frontul din Moldova o mare şi hotărâtoare ofensivă germano-austro-ungară, menită să zdrobească definitiv armata română. S-a argumentat tehnic şi tactic cu referiri la 12 divizii din zona Oituzului, care trebuiau să constituie forţa principală de şoc din Transilavnia, la acţiunile de învăluire şi coordonare, la intervenţia trupelor stabilizate pe linia Focşani, precum şi la dotările şi pregătirile în teren, astfel încât armata română, cât mai rămăsese, slăbită şi decimată de tifos, să fie complet nimicită, iar Moldova fiind ocupată să nu-i mai rămână României decât definitiva capitulare şi eliminare din război.

În posesia acestor informaţii de o extraordinară importanţă, Ernst Wangler nu a mai avut linişte până nu a luat legătura cu prof. univ. Ioan Cantacuzino căruia i-a comunicat cele aflate. Ioan Cantacuzino sesizând iminenţa operaţiunilor militare şi gravitatea covârşitoare a situaţiei i-a încredinţat elveţianului o scrisoare destinată iluştrilor săi cumnaţi de la Iaşi. În trenul cu care se întorcea de la Govora Wangler are norocul să întâlnească un cunoscut, concetăţean elveţian, K. Peter din Zürich, care era condus de un militar german până la frontieră, spre a fi expulzat.

Schimbând trenul la Piatra Olt, Ernst Wangler găseşte posibilitatea să-i înmâneze acestuia, atât scrisorile doamnelor Brătianu, aflate ostatice la mănăstirea Pasărea, cât şi scrisorile prof. univ. Ioan Cantacuzino, pentru ca în cel mai scurt timp să fie transmise ambasadorului român de la Berna, împreună cu toate amănuntele verbale ce n-ar fi putut înfrunta riscul unei interceptări, toate trebuind să ajungă în cel mai scurt timp la Iaşi. Nepreţuitele informaţii, pe o cale ocolită, trecând prin ambasadele Suediei şi Rusiei, au ajuns la Iaşi, la data de 25 iunie 1917 putându-se astfel lua la vreme măsurile militare corespunzătoare, spre a se evita străpungerea liniilor româneşti şi ocuparea totală a României.

Uriaşa maşină de război, pregătită cu minuţiozitate şi spirit de disciplină, caracteristice militarismului german, s-a declanşat cu furie asupra poziţiilor armatei române în perioada prestabilită, comunicată elveţianului: Mărăşti, 11/24 iulie 1917; Mărăşeşti, 24 iulie/6 august 1917; Oituz, 26 iulie/8 august 1917.

În această perioadă: iulie – septembrie 1917, la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, s-au dat exemple nepieritoare ale dragostei de neam şi ţară a românilor, datorită eroismului legendar al ostaşilor şi al ofiţerilor, fiind dejucat Planul german de dezvoltare a ofensivei din Moldova spre Ucraina de Sud şi portul Odesa – Armatele a IX-a germană, I austro-ungară şi a III-a bulgară, simultan cu acţionarea dinspre nord a Puterilor Centrale, în Galiţia şi Bucovina, cu Armatele a III-a şi a VII-a austro-ungare.

Surprins de neaşteptatele situaţii create de armata română în ofensivă şi apoi în apărare în Moldova, în perioada iulie – septembrie 1917, orgoliosul feldmareşal, August von Mackensen, bănuind că din anturajul său imediat au fost divulgate planurile militare, a ordonat ca toţi ofiţerii Marelui stat Major German să fie trimişi în prima linie a frontului, acolo de unde fostul aghiotant, Cr. Baumgartner avea să nu se mai întoarcă. Vestea că prietenul său, Cr. Baumgartner şi-a pierdut viaţa în aceste împrejurări, l-a marcat profund pe Ernst Wangler, pentru tot restul zilelor sale.

No. 67

REGATUL ROMÂNIEI
ROYAUME DE ROUMANIE

Legaţiunea Regală a României la Berna certifică prin cele de faţă că Domnul Ernest Wangler călătoreşte în calitate de curier de cabinet.

Berna, 4 Aprilie 1923

La Légation Royale de Roumanie à Berne certifie par les présentes que Monsieur Ernest Wangler voyage en qualité de courrier de cabinet.

Berne, le 4 Avril 1923.

Ministrul Plenipotenţiar, Însărcinat cu Afaceri al României
Le Ministre Plénipotentiaire, Chargé d'Affaires de Roumanie

E. Margaritescu Grecianu

La 23 noiembrie 1918 un automobil trimis de Guvern venea la Govora, cu invitaţia lui Ionel Brătianu ca elveţianul Ernst Wangler să ia parte la banchetul oficial dat cu prilejul întoarcerii Guvernului la Bucureşti şi a unirii provinciilor cu Regatul României. În cadrul banchetului i-au fost rezervate lui Wangler cele mai mişcătoare atenţii, recunoscându-i-se oficial şi solemn contribuţia preţioasă la victoria cauzei României. Fiind prezent la acest banchet şi Episcopul de Caransebeş Miron Cristea